UNIWERSYTET MARII CURIE - SKŁODOWSKIEJ

W LUBLINIE

INSTYTUT NAUK PRAWNYCH

Dziedzina: **nauki społeczne**

Dyscyplina: **nauki prawne**

mgr Wojciech Szczotka

Dobra osobiste osób prawnych i ich ochrona w polskim prawie cywilnym

Personal interests of legal entities and their protection under Polish civil law

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem

dra hab. Zdzisława Gawlika, prof. UMCS

LUBLIN 2025

Rozprawę tę pragnę zadedykować mojemu autorytetowi

Tacie Jerzemu Szczotce

Spis treści

Wykaz skrótów 5

Uwagi wstępne 7

Rozdział I. Istota dóbr osobistych jako kategorii prawnej 19

§ 1 Wartości idealne człowieka jako fundament dóbr osobistych 19

§ 2 Regulacja prawna dóbr osobistych człowieka w polskim prawie cywilnym 22

1. Dobra osobiste człowieka przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego 22

2. Dobra osobiste człowieka w świetle Kodeksu cywilnego 32

A. Regulacja dóbr osobistych w art. 23 Kodeksu cywilnego……... 32

B. Pojęcie i cechy dóbr osobistych z art. 23 Kodeksu cywilnego…… 36

§ 3 Monistycznie i pluralistyczne ujęcie dóbr osobistych 46

§ 4 Konstrukcja ochrony prawnej dóbr osobistych 52

Rozdział II. Istota i regulacja prawna dóbr osobistych osób prawnych 58

§ 1 Osoby prawne jako podmioty dóbr osobistych..... 58

§ 2. Regulacja prawna dóbr osobistych osób prawnych w polskim prawie cywilnym 70

1. Dobra osobiste osób prawnych przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego 70

2. Dobra osobiste osób prawnych w świetle art. 43 Kodeksu cywilnego 77

3. Dobra osobiste osób prawnych w ustawie Prawo prywatne międzynarodowe..... 94

§ 3 Pojęcie i konstrukcja prawnej ochrony dóbr osobistych osób prawnych 101

Rozdział III. Katalog dóbr osobistych osób prawnych 107

§ 1 Zasady wyodrębniania dóbr osobistych osób prawnych 107

§ 2 Dobre imię 113

§ 3 Nazwa i firma..... 134

§ 4 Nietykalność pomieszczeń i tajemnica korespondencji..... 166

§ 5 Poufność..... 172

§ 6 Inne dobra osobiste osób prawnych – analiza krytyczna..... 180

Rozdział IV. Zasady ochrony dóbr osobistych osób prawnych w polskim prawie cywilnym 196

§ 1 Normatywny system ochrony dóbr osobistych osób prawnych w Kodeksie cywilnym 196

§ 2 Przesłanki ochrony dóbr osobistych osób prawnych 217

1. Zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego 217

2. Okoliczności wyłączające bezprawność zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego 227

A. Działanie w ramach porządku prawnego…….. 227

B. Zgoda uprawnionego……. 233

C. Nadużycie prawa podmiotowego.…… 237

§ 3 Podmioty odpowiedzialne z tytułu naruszenia dóbr osobistych osób prawnych..... 246

Rozdział V. Środki ochrony dóbr osobistych osób prawnych w Kodeksie cywilnym i innych aktach prawnych 265

§ 1 Roszczenia niemajątkowe zawarte w przepisach Kodeksu cywilnego 265

1. Roszczenie o zaniechanie działań 265

2. Roszczenie o usunięcie skutków dokonanego naruszenia 271

§ 2 Roszczenia majątkowe o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny 281

§ 3 Sukcesja roszczeń o ochronę dóbr osobistych osób prawnych 303

§ 4 Wybrane pozakodeksowe środki prawnej ochrony dóbr osobistych osób prawnych... 312

1. Powództwo o ustalenie 312

2. Sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym 316

3. Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 323

Podsumowanie 335

Bibliografia 340

Wykaz skrótów

Akty prawne:

k.c. – Kodeks cywilny

k.p.c. – Kodeks postępowania cywilnego

k.z. – Kodeks zobowiązań

k.s.h. – Kodeks spółek handlowych

k.p. – Kodeks pracy

k.w. – Kodeks wyborczy

k.k. – Kodeks karny

k.p.k. – Kodeks postępowania karnego

p.o.p.c. – Przepisy ogólne prawa cywilnego

p.s.w. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

p.w.p. – Prawo własności przemysłowej

p.p.m. – Prawo prywatne międzynarodowe

pr. upadł. – Prawo upadłościowe

pr. spółdz. – Prawo spółdzielcze

p.k.e. – Prawo komunikacji elektronicznej

pr. tel. – Prawo telekomunikacyjne

pr. aut. – Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

u.k.s.c. – Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych

u.z.n.k.- Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji

u.d.i.p. – Ustawa o dostępie do informacji publicznej

u.p.p. – Ustawa o partiach politycznych

u.ś.d.e. – Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną

nowelizacja z 1996 r. - Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r o zmianie ustawy Kodeks cywilny

nowelizacja z 2023 r. - Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw

AUC – Akt o usługach cyfrowych

RODO - Rozporządzenie o ochronie danych osobowych

Oficjalne wydawnictwa z orzecznictwem:

OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

OTK-A - Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Seria A

OSA - Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych

OSPiKA - Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych

OSNC - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna

OSNC-ZD - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy

OSNCP - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

OSN - Orzecznictwo Sądu Najwyższego

OSNAPiUS - Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

ZOTSiS - Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu.

HUDOC - Baza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Dz.Urz.UE.L. - Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej - Seria L

Inne:

Dz.U. – Dziennik Ustaw

TK – Trybunał Konstytucyjny

SN – Sąd Najwyższy

SA – Sąd Apelacyjny

SO – Sąd Okręgowy

SR – Sąd Rejonowy

NSA – Naczelny Sąd Administracyjny

WSA – Wojewódzki Sąd Administracyjny

TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

ETPCz – Europejski Trybunał Praw Człowieka

EKPCz – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

UP RP - Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej

PUODO - Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych

MSiG - Monitor Sądowy i Gospodarczy

KRS – Krajowy Rejestr Sądowy

nb. – numer brzegowy

Uwagi wstępne

Unormowania dotyczące instytucji dóbr osobistych wyróżniają się spośród innych regulacji z zakresu prawa cywilnego szczególnym przedmiotem, jakiemu zapewniają ochronę. Nie są one bowiem związane z interesami majątkowymi podmiotów prawa cywilnego, do których odnosi się zdecydowana większość regulacji prywatnoprawnych, lecz ich zadaniem jest zabezpieczenie niemajątkowych, a więc nieprzejawiających wartości ekonomiczniej oraz niematerialnych, czyli nieuchwytnych „gołym okiem" wartości ściśle związanych z daną osobą fizyczną lub prawną. Jednocześnie ochrona dóbr osobistych, będąca jedną z klasycznych instytucji prawa cywilnego, jest przedmiotem niemalejącego zainteresowania nie tylko ze strony przedstawicieli nauki, lecz również na płaszczyźnie praktycznej. Wynika to z faktu, iż coraz istotniejsze dla wszystkich uczestników obrotu prawnego staje się posiadanie wiedzy na temat środków mogących służyć ochronie ich dóbr osobistych, zarówno mających na celu przeciwdziałanie ich naruszaniu, jak i przysługujących im już po dokonanej ingerencji. O zainteresowaniu tym świadczy chociażby gwałtownie zwiększająca się liczba spraw sądowych wszczynanych w celu ochrony dóbr osobistych.

Jedną z głównych przyczyn aktualności podjętego w niniejszej pracy zagadnienia jest stałe pojawianie się nowych płaszczyzn, na których może dochodzić do naruszania dóbr osobistych. Równie istotne jest także zwiększanie się świadomości podmiotów prawa cywilnego co do konsekwencji, jakie dla ich prawidłowego funkcjonowania może nieść ingerencja w omawiane wartości. Jednocześnie wskutek zasadniczej niezmienności katalogu środków służących ochronie dóbr osobistych, doktryna oraz judykatura są zobligowane do nieustannego dostosowywania sposobów ich ochrony - działając jednak w ramach przewidzianych prawem roszczeń - do zmieniających się realiów obrotu prawnego.

Czynnikiem, który ma znaczący wpływ na powyższe kwestie jest w szczególności gwałtowny rozwój techniki. Jego przejawem jest powstawanie coraz to nowocześniejszych środków masowego przekazu, serwisów internetowych, w tym portali społecznościowych. Narzędzia te, ze względu na niemal powszechny dostęp do internetu, dały możliwość ich użytkownikom - którzy nierzadko zachowują anonimowość - do nieskrępowanego pozyskiwania, przekazywania i publikowania informacji oraz docierania z nimi w sposób błyskawiczny do szerokiego kręgu odbiorców. Stały się one zarazem instrumentami, które mogą być wykorzystywane do wywierania wpływu na proces kształtowania się ocen i poglądów u innych uczestników obrotu prawnego. Postęp techniczny spowodował bowiem, że niemal powszechnie można obserwować sytuacje, w których dochodzi do rozpowszechniania

nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji, mających na celu podważenie zaufania do innych osób lub prowadzonej przez nich działalności. Internet daje również możliwość podszywania się pod wybrane podmioty celem chociażby skorzystania z ich dobrej renomy czy też bezprawnego pozyskiwania danych objętych tajemnicą, aby następnie wykorzystać je dla własnych potrzeb. Z drugiej strony zasygnalizować także trzeba, że obecnie obowiązujące przepisy z zakresu ochrony dóbr osobistych mogą być wykorzystywane w sposób instrumentalny oraz sprzeczny z ich przeznaczeniem, przede wszystkim w celu tłumienia debaty publicznej prowadzonej za pośrednictwem środków masowego przekazu.

Ciągła ewolucja instytucji ochrony dóbr osobistych wynika również z nieustannych przemian zachodzących w stosunkach społecznych. Wpływ tego aspektu wynika z faktu powszechnego zaaprobowania poglądu zakładającego konieczność dokonywania obiektywizacji na dwóch etapach, tj. zarówno przy ustalaniu pojęcia i katalogu dóbr osobistych, jak i podczas przeprowadzania oceny - na gruncie konkretnych stanów faktycznych - czy doszło do zagrożenia lub naruszenia tych wartości. W konsekwencji, po pierwsze raz stworzony katalog dóbr osobistych nie ma charakteru stałego, lecz może dochodzić zarówno do nadawania innego zakresu znaczeniowego już wydawałoby się ukształtowanym dobrom osobistym, jak też do odkrywania nowych wartości, którym w odczuciu społecznym należałoby przyznać ochronę. Po drugie, konieczność uwzględniania przy stwierdzaniu faktu zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych ocen, jakie miałby na jego temat przeciętny uczestnik obrotu prawnego powoduje, że niegdyś zachowania niebudzące społecznych kontrowersji, mogą z czasem być poczytywane w opinii ogółu jako ingerujące w te dobra.

Podjęte w niniejszej pracy rozważania nie dotyczą jednak całokształtu obszernej problematyki z zakresu ochrony dóbr osobistych, lecz ograniczone zostały pod względem podmiotowym do osób prawnych. Normatywną podstawę prowadzonych w niej rozważań stanowi zatem art. 43 k.c., zgodnie z którym przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się odpowiednio do osób prawnych. Za pomocą tej regulacji ustawodawca wprost wyposażył w dobra osobiste drugi z podmiotów wskazanych w art. 1 k.c., jakimi są osoby prawne oraz zapewnił tym wartościom ochronę. Uzasadniając takie zakreślenie tematu przedłożonej rozprawy warto dostrzec, że wraz z rozwojem gospodarki rynkowej ludzie coraz częściej do prowadzenia działalności wykorzystują różnorodne typy osób prawnych. Utworzenie takich podmiotów pozwala bowiem nie tylko ograniczyć odpowiedzialność majątkową osób tworzących ich substrat osobowy, lecz także umożliwia koncentrację kapitału w celu prowadzenia działalności na szerszą skalę niż mogłyby to czynić pojedyncze, działające samodzielnie osoby fizyczne. Ponadto w obrocie oprócz osób prawnych realizujących cele

zarobkowe, istnieją również liczne podmioty służące celom niezarobkowym, takim jak chociażby charytatywnym, religijnym czy filantropijnym. Ułatwiają one organizowanie się ludzi wokół wspólnych interesów o charakterze innym niż ekonomiczny.

Problematyka ochrony dóbr osobistych osób prawnych - pomimo zwiększania się roli, jaką w obrocie odgrywają te podmioty - była dotychczas przedmiotem zainteresowania doktryny prawa cywilnego w znacznie mniejszym zakresie niż miało to miejsce w przypadku osób fizycznych. Omówiono ją jak dotąd wyłącznie w dwóch opracowaniach monograficznych (pochodzących kolejno z 1999 r. oraz 2005 r.), jednej wydanej drukiem w 2020 r. pracy magisterskiej, artykułach naukowych i glosach, ograniczających się jednak ze swej istoty wyłącznie do pewnych wycinków tytułowego zagadnienia oraz w komentarzach do Kodeksu cywilnego, w których jednak tematyka ta poruszana była wyłącznie skrótowo z racji charakteru tego rodzaju opracowań. W związku zaś z zasygnalizowanymi wyżej zmianami społecznymi, rozwojem technologii, a także wzbogaceniem się orzecznictwa w przeciągu ostatnich lat o znaczącą ilość judykatów z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych, a także upływem czasu od wydania ostatniej z monografii na ten temat, zasadne stało się ponowne podjęcie się dokonania analizy tej problematyki. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że w dotychczas wydanych opracowaniach, a także w stanowiskach prezentowanych przez judykaturę, nie występują jednolite poglądy w szczególności w odniesieniu do katalogu dóbr osobistych osób prawnych, ich cech oraz roszczeń ochronnych mogących przysługiwać tym podmiotom w razie zagrożenia lub naruszenia wskazanych wartości. Stanowi to kolejny argument uzasadniający wybór tematu niniejszej rozprawy.

Główną tezą badawczą, w oparciu o którą czynione będą ustalenia w niniejszej pracy, jest przyjęcie założenia, iż uregulowana w prawie cywilnym instytucja ochrony dóbr osobistych ma charakter jednolity i obejmuje swym zakresem zarówno dobra osobiste osób fizycznych, jak i dobra osobiste osób prawnych. Innymi słowy, wartości zaliczane do obydwu tych, co prawda różniących się od siebie katalogów mają tożsame cechy, zaś ich ochrona, niezależnie od tego, któremu podmiotowi przysługuje, oparta jest o takie same zasady.

Powyższa teza może jednak budzić kontrowersje ze względu na różnice istniejące pomiędzy substratami podmiotów tych dóbr, którymi są odpowiednio człowiek oraz jednostka organizacyjna. Oznacza to między innymi, że katalog dóbr osobistych osób prawnych nie może obejmować takich wartości, które są ściśle związane z istotą człowieczeństwa. Charakter dóbr osobistych osób prawnych powinien być natomiast - w przeciwieństwie do dóbr osobistych człowieka - zgodny z ukształtowanym przez ustawodawcę charakterem podmiotowości prawnej tych jednostek. Ten punkt widzenia mógłby wskazywać na to, że dobra osobiste

człowieka oraz dobra osobiste osób prawnych są to dwie całkowicie różne grupy wartości o odmiennych cechach. Na poparcie przyjętej w niniejszym opracowaniu głównej tezy badawczej należy jednak wskazać, że ustawodawca nie stworzył odrębnej instytucji prawnej dla ochrony dóbr osobistych osób prawnych, lecz oparł ją – na co wprost wskazuje brzmienie cytowanego już art. 43 k.c. – na regulacjach przewidzianych dla ochrony dóbr osobistych osób fizycznych. Za jednolitością instytucji ochrony dóbr osobistych przemawia również potrzeba respektowania formułowanego w teorii prawa postulatu o konieczności kształtowania systemu prawnego w sposób wewnętrznie spójny. Postulat ten moim zdaniem obejmuje dyrektywę, aby nie nadawać różnego znaczenia desygnatom, wobec których ustawodawca posłużył się jednakową terminologią – w omawianym przypadku pojęciem „dobra osobiste".

Z tezy zakładającej, że instytucja dóbr osobistych ma charakter jednolity wynika również, że dobra osobiste osób prawnych powinny być chronione z taką samą intensywnością, z jaką chronione są dobra osobiste człowieka. Oznacza to, że w sytuacjach budzących wątpliwości, wynik odpowiedniego stosowania przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych nie powinien prowadzić do ograniczenia zakresu ochrony zapewnionej przez ustawodawcę dobrom osobistym osób prawnych. Twierdzenie to jest szczególnie istotne dla ustalenia katalogu roszczeń służących ochronie dóbr osobistych osób prawnych.

Powyższe tezy pozwalają na sformułowanie podstawowego celu badawczego niniejszej pracy. Będzie nim skonstruowanie katalogu dóbr osobistych osób prawnych oraz określenie zasad ochrony tych wartości na gruncie obecnie obowiązujących regulacji prawnych. Punktem wyjścia a zarazem podstawą prowadzonych rozważań będą dwie grupy ustaleń. Opierać będą się one z jednej strony na regułach konstruowania katalogu dóbr osobistych człowieka oraz przepisach przewidujących ich ochronę, z drugiej zaś - na rozwiązaniach normatywnych kształtujących charakter podmiotowości osób prawnych. Podkreślić trzeba, że uczynienie podstawą rozważań ustaleń dotyczących dóbr osobistych człowieka, wynika z przyjęcia tezy o istnieniu jednolitej instytucji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa cywilnego.

Celem pracy będzie także wykazanie, że instytucja ochrony dóbr osobistych została w pierwszym rzędzie przewidziana dla zabezpieczenia istotnych wartości stanowiących elementy sfery osobistej człowieka, zaś wyłącznie dodatkowo - w związku z upodmiotowieniem osób prawnych i zrównaniem ich na gruncie normatywnym z osobami fizycznymi - rozszerzono ją, a następnie odpowiednio dostosowano do charakteru prawnego tych jednostek. W rezultacie - wobec takiego *ratio legis* dóbr osobistych osób prawnych - celem pracy będzie także zweryfikowanie zasadności zastosowanej w art. 43 k.c. techniki legislacyjnej, polegającej na tym, że przepis ten nie zawiera w swej treści dyspozycji normy prawnej, lecz odsyła do

odpowiedniego stosowania regulacji przewidzianych dla ochrony dóbr osobistych osób fizycznych.

Dzięki sformułowaniu w rozprawie możliwie szczegółowych reguł wyodrębniania poszczególnych typów dóbr osobistych osób prawnych, możliwe będzie również przeciwdziałanie dostrzeganemu w doktrynie zjawisku tzw. „inflacji" dóbr osobistych. Polega ono na swoistym nadużywaniu instytucji ochrony dóbr osobistych poprzez przede wszystkim kwalifikowanie do katalogu tych dóbr - ze względu na jego otwarty charakter - różnorodnych, niepodlegających ochronie interesów, wyłącznie dlatego, że w ocenie danego podmiotu lub w związku z ich społeczną aprobatą zasługują one na zabezpieczenie ich przez prawo. Natomiast rozważania na temat zasad ochrony dóbr osobistych osób prawnych, umożliwią rozstrzygnięcie występujących aktualnie w doktrynie i orzecznictwie wątpliwości co do tego, z których konkretnych środków ochrony dóbr osobistych korzystać mogą osoby prawne oraz jakie są przesłanki ich dochodzenia.

Podstawową metodą wykorzystaną przy prowadzeniu badań na potrzeby niniejszej pracy jest metoda dogmatycznoprawna. Oznacza to, że w rozprawie metodologię oparto na analizie przepisów prawnych zawartych przede wszystkim w Kodeksie cywilnym, których znaczenie ustalane było z uwzględnieniem dorobku doktryny prawa cywilnego oraz orzeczeń sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Ze względu na odsyłający charakter przepisu art. 43 k.c. regulującego ochronę dóbr osobistych osób prawnych, konieczne stało się również odwołanie do opracowań teoretycznoprawnych, zawierających analizę pojęcia odpowiedniego stosowania przepisów oraz zasad przyświecających temu zabiegowi. W toku prowadzonych rozważań dostrzeżono, że realizacja ochrony dóbr osobistych osób prawnych może niekiedy wymagać sięgnięcia do regulacji spoza materialnego oraz procesowego prawa cywilnego, co spowodowało konieczność dokonania dogmatycznej analizy regulacji administracyjnoprawnych oraz ukształtowanego na ich tle orzecznictwa sądów administracyjnych i poglądów doktryny. Z tych samych przyczyn niezbędne było miejscami nawiązanie do przepisów oraz literatury prawa karnego, a także wykorzystanie aktów prawa unijnego oraz międzynarodowego, posiłkując się przy tym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W opracowaniu pomocniczo wykorzystano również metodę historycznoprawną, dzięki której - ustalając jednak cezurę czasową na moment odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. - prześledzono etapy kształtowania się ochrony wartości przysługujących osobom fizycznym oraz osobom prawnym zarówno w aktach prawnych obowiązujących przed wejściem w życie Kodeku cywilnego, jak i w wybranych projektach aktów normatywnych powstałych w tym

okresie. Z uwagi na dużą obszerność rozprawy oraz przez wzgląd na odwołanie się w jej treści do regulacji oraz orzecznictwa unijnego oraz z zakresu prawa międzynarodowego, świadomie zrezygnowano z zamieszczenia w jej treści wątku prawnoporównawczego.

Rozprawa składa się z wykazu skrótów, uwag wstępnych, pięciu merytorycznych rozdziałów, podsumowania oraz bibliografii.

Pierwszy rozdział pracy przeznaczony został na analizę zagadnień ogólnych obejmujących genezę oraz aktualną konstrukcję normatywną instytucji ochrony dóbr osobistych w odniesieniu do ich podstawowego podmiotu, jakimi są osoby fizyczne. Fakt poświęcenia całego rozdziału zasadom ochrony dóbr osobistych osób fizycznych wytłumaczyć należy niesamodzielnym charakterem regulacji przewidzianej w art. 43 k.c. dotyczącej ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Ustalenia te stanowią zatem niezbędny punkt wyjścia dla rozważań na zakreślony w tytule pracy temat, a co więcej, umożliwiają wykazanie podstawowej jej tezy, zakładającej jednolity charakter instytucji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa cywilnego. W rozdziale tym analizę rozpoczęto od próby wskazania źródła istnienia wartości objętych ochroną jako dobra osobiste człowieka. Następnie prześledzono regulacje normatywne, które przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego odnosiły się do ich ochrony. Dostrzeżono przy tym, że normatywne pojęcie „dobra osobiste" zostało wprowadzone do polskiego systemu prawnego dopiero w połowie XX wieku wraz z wejściem w życie ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego. Nie powinno jednak budzić wątpliwości, że wartości chronione w ramach tej instytucji wynikają nie z faktu przyznania ich przez kogokolwiek, lecz są związane z istotą człowieczeństwa, mając swoje aksjologiczne źródło poza systemem normatywnym. Związane są one zatem z ludźmi niezależnie od tego jaką prawodawca nadał im nazwę oraz czy w ogóle otoczył je ochroną - a jeśli tak - to w ramach jakiej instytucji prawnej to uczynił. Ustalenie to skutkowało wprowadzeniem w niniejszym opracowaniu nowego pojęcia doktrynalnego – wartości idealnych. Posłużyło ono do nazwania przyrodzonych wartości niemajątkowych ściśle związanych z człowiekiem i istotą człowieczeństwa. Natomiast pojęcie dóbr osobistych zostało w pracy odniesione do określenia takich wartości, które ustawodawca objął ochroną w ramach obecnie obowiązującej instytucji dóbr osobistych. Na gruncie regulacji Kodeksu cywilnego, w związku z otwartym charakterem katalogu zawartego w art. 23 k.c., pomiędzy pojęciami „wartości idealne człowieka" oraz „dobra osobiste człowieka" można postawić znak równości – stanowią one bowiem ten sam katalog. Przedstawiając tę tezę w sposób obrazowy należy zauważyć, iż człowiekowi przysługuje przyrodzona wartość idealna w postaci czci. Natomiast ustawodawca poprzez włączenie czci do katalogu dóbr osobistych otoczył ją ochroną na płaszczyźnie normatywnej w ramach

omawianej instytucji prawnej. W rozdziale tym omówiono także zasady, w oparciu o które powinno dochodzić do ustalania istnienia i obejmowania ochroną nowych dóbr osobistych człowieka, przedstawiono ich cechy wspólne, a także zaproponowano ich syntetyczną definicję. Przytoczono również argumenty przemawiające za przyjęciem pluralistycznego ujęcia, zakładającego istnienie wielu dóbr osobistych, z których każde z nich chronione jest przez odpowiadające mu prawo podmiotowe.

W drugim rozdziale, skupiono się w pierwszej kolejności na ustaleniu przyczyn wyposażenia osób prawnych w dobra osobiste pomimo braku posiadania przez te podmioty wartości idealnych. W tym celu, dokonano analizy istoty osób prawnych na dwóch płaszczyznach. Dostrzeżono bowiem, że osoby prawne z jednej strony stanowią instrumenty służące ludziom do realizowania ich - najczęściej zbiorowych - celów, zaś z drugiej, iż zostały one ukształtowane jako podmioty prawa cywilnego, równorzędne i formalnie niezależne od osób fizycznych. Charakterystyka ta, obejmująca zarówno ustalenie przyczyn pojawienia się osób prawnych w obrocie, jak i aktualnej ich konstrukcji normatywnej nadanej przez ustawodawcę, umożliwiła sformułowanie propozycji dotyczącej *ratio legis* rozciągnięcia ochrony dóbr osobistych również na osoby prawne. W dalszej części tego rozdziału, skupiono się na analizie konkretnych regulacji prawnych. Najpierw odwołano się do unormowań, które przewidywały - jeszcze przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego - ochronę wartości traktowanych obecnie jako dobra osobiste osób prawnych. Chociaż przepisy takie były zawarte wyłącznie w dwóch aktach normatywnych, tj. dekrecie Prawo osobowe z 1945 r. oraz ustawie Przepisy ogólne prawa cywilnego z 1950 r., to jednak pomocne okazało się również przytoczenie rozwiązań przewidzianych w dwóch niewprowadzonych w życie projektach aktów normatywnych z okresu międzywojennego, w których znalazły się odwołania do tej problematyki. W dalszej części tego rozdziału, przeprowadzona została analiza teoretycznoprawna art. 43 k.c. Pozwoliła ona ustalić, które przepisy z zakresu ochrony dóbr osobistych osób fizycznych mogą być odnoszone do osób prawnych, a także jakie są zasady ich odpowiedniego stosowania. Rozważania te umożliwiły również wskazanie zakresu czasowego oraz podmiotowego ochrony dóbr osobistych osób prawnych. W celu pełnego omówienia regulacji z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych, konieczne stało się także odniesienie do art. 20 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe. Ze względu jednak na usytuowanie tego przepisu ustalono, że pełni on w polskim systemie prawnym inną funkcję aniżeli art. 43 k.c. W ostatnim punkcie drugiego rozdziału omówiono cechy wspólne dóbr osobistych osób prawnych oraz zaproponowano ich autorską definicję.

Trzecia podstawowa jednostka redakcyjna pracy poświęcona została katalogowi dóbr osobistych osób prawnych. W pierwszej kolejności przedstawione zostały w niej zasady wyodrębniania poszczególnych ich typów. Jak ustalono, powinno to następować poprzez przenoszenie konkretnych dóbr osobistych człowieka odpowiednio na grunt osób prawnych. Dostrzeżono przy tym, że nie wszystkie wartości człowieka będą mogły zostać dostosowane do charakteru podmiotowości prawnej tych jednostek. W niniejszej pracy zaaprobowano również dominującą w doktrynie oraz orzecznictwie tezę o otwartym charakterze katalogu dóbr osobistych osób prawnych. Dzięki temu możliwe stało się poszukiwanie istnienia takich wartości tych podmiotów, które chociaż nie mają swoich odpowiedników u człowieka, mogą zostać otoczone ochroną w ramach omawianej instytucji. Przyjęto, że warunkiem dokonania takiej ich kwalifikacji jest jednak konieczność spełnienia przez taką wartość wszystkich wymogów zawartych w zaproponowanej we wcześniejszym rozdziale definicji dóbr osobistych osób prawnych. Analiza ta doprowadziła do wniosku, że katalog ten obejmuje: nazwę, dobre imię, nietykalność pomieszczeń, tajemnicę korespondencji, poufność oraz znak symbolizujący osobę prawną. Ponadto zaaprobowano tezę o osobisto-majątkowym charakterze firmy. Z uwagi na ścisły związek tej wartości z dobrami osobistymi, wymagało to również odniesienia się do niej w treści pracy. Jednocześnie w rozdziale tym krytycznie oceniono próby sztucznego poszerzania tego katalogu przez doktrynę i judykaturę o wartości, które nie spełniają cech zawartych w definicji dóbr osobistych osób prawnych.

W rozdziale czwartym analizie poddano zasady ochrony dóbr osobistych osób prawnych. W tym zakresie dostrzeżono możliwość dokonania podziału kodeksowych środków ochrony dóbr osobistych na dwie grupy, które zostały określone mianem wzorców ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Do pierwszego z nich zaliczono roszczenia niemajątkowe, usytuowane w ramach części ogólnej w art. 24 § 1 k.c., tj. o zaniechanie działań oraz usunięcie skutków dokonanego naruszenia, które cechuje obiektywny, formalny oraz obligatoryjny charakter. Natomiast roszczenia należące do wzorca majątkowego: o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany przez poszkodowanego cel społeczny, które uregulowane zostały w ramach reżimu deliktowego w art. 448 § 1 k.c., cechują się subiektywnym, materialnym oraz fakultatywnym charakterem. Odnotować warto, że poza zakresem rozważań pozostawiono problematykę roszczenia odszkodowawczego, służącego kompensowaniu szkód majątkowych, które stanowić mogą wyłącznie pośrednią konsekwencję naruszenia dóbr osobistych. W rozdziale tym omówiono następnie przesłanki ochrony dóbr osobistych w postaci zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego oraz przedstawiono okoliczności mogące wyłączać bezprawność dokonanej ingerencji, do których zaliczono

działanie w ramach porządku prawnego oraz zgodę uprawnionego. Ponadto rozważono czy do oddalenia powództwa o ochronę dóbr osobistych w całości albo w części może prowadzić wykazanie w toku procesu, iż powód wytaczając je nadużył prawa podmiotowego. Rozdział ten konkludują rozważania na temat podmiotów odpowiedzialnych za zagrożenie lub naruszenie dóbr osobistych. Dostrzeżono bowiem, że oprócz osób bezpośrednio ingerujących w sferę dóbr osobistych osób prawnych, odpowiedzialność taką ponieść mogą również inne podmioty. W tym zakresie omówione zostały trzy przypadki. Pierwszy z nich dotyczy możliwości przypisania odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych osobom prawnym za zachowania podjęte przez piastunów ich organów, drugi – odnosi się do odpowiedzialności innych podmiotów niż autorzy za wypowiedzi zawarte w opublikowanym materiale prasowym, zaś trzeci - odpowiedzialności za naruszenia dóbr osobistych dokonywane w internecie. W tym ostatnim przypadku ze względu na jego obszerność skupiono się na problemie anonimowego zamieszczania określonych treści w sieci, a także możliwości kierowania roszczeń ochronnych wobec administratorów potarli internetowych za wpisy publikowane przez ich użytkowników.

Ostatnia – piąta podstawowa jednostka redakcyjna zawarta w niniejszej rozprawie, została poświęcona charakterystyce konkretnych roszczeń z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych. W pierwszej kolejności omówiono w niej roszczenia niemajątkowe: o zaniechanie działań oraz o usunięcie skutków naruszenia, następnie zaś roszczenia majątkowe - o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny. W przypadku tej drugiej grupy roszczeń, konieczne stało się również przybliżenie dodatkowych przesłanek, które powinny zostać spełnione dla ich skutecznego dochodzenia. Rozważania na temat roszczeń kodeksowych, zamknięto omówieniem przypadków, w których możliwa jest ich sukcesja. W tym zakresie omówiono zasady ich zbywania w drodze umowy, a także możliwość ich przejścia na inny podmiot na skutek sukcesji uniwersalnej. Przy tej okazji poruszono również problem związany z dochodzeniem kodeksowych roszczeń o ochronę dóbr osobistych po ogłoszeniu upadłości przez osobę prawną. Ostatnim zagadnieniem, zawartym w tym rozdziale, było przedstawienie wybranych, pozakodeksowych roszczeń mogących posłużyć ochronie dóbr osobistych osób prawnych. Zaliczono do nich powództwo o ustalenie z art. 189 k.p.c., żądanie sprostowania nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym z art 31a prawa prasowego oraz skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka uregulowaną w przepisach Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Nie powinno budzić wątpliwości, że dwa pierwsze spośród wymienionych roszczeń pozakodeksowych można zaliczyć do środków z zakresu prawa cywilnego. Dyskusje budzić może natomiast włączenie do niniejszej pracy problematyki skargi do ETPCz, która

uregulowana została w akcie z zakresu prawa międzynarodowego – Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Rozstrzygając te wątpliwości warto zwrócić uwagę, że wspominana Konwencja ratyfikowana została mocą ustawy, wskutek czego stanowi ona obecnie część krajowego porządku prawnego. W rezultacie, zawarte w niej regulacje mają bezpośrednią moc obowiązującą w polskim systemie prawnym. Nie można również nie uwzględnić, że skarga do ETPCz może co do zasady zostać wniesiona dopiero po wydaniu przez sąd cywilny ostatecznego rozstrzygnięcia na poziomie krajowym w sprawie o ochronę dóbr osobistych. Dlatego można ją potraktować jako jeden z elementów szeroko rozumianego systemu mogącego służyć ochronie dóbr osobistych osób prawnych.

Na wstępie warto jednocześnie odnotować problemy, które pozostawione zostaną poza zakresem niniejszej rozprawy. Pierwszym z nich jest zagadnienie związane z ochroną dóbr osobistych przysługujących trzeciemu podmiotowi prawa cywilnego - tzw. ułomnym osobom prawnym, do których na mocy art. 33^1 k.c. ustawodawca nakazał odpowiednio stosować przepisy o osobach prawnych. Podjęcie się omówienia również tego zagadnienia wymagałoby bowiem odwołania się do istoty, genezy oraz konstrukcji prawnej tych podmiotów. Spowodowałoby to znaczący wzrost objętości niniejszej pracy oraz wpłynęłoby ujemnie na przejrzystość prowadzonych wywodów z uwagi na zwiększenie się ilości omawianych aspektów.

Drugie zagadnienie, które nie zostanie omówione w pracy, związane jest z problemem sztucznej inteligencji. Należy jednak odnotować fakt, że jej upowszechnienie może nieść za sobą znaczące wyzwania dla ochrony dóbr osobistych. Zasadniczy problem związany ze sztuczną inteligencją ujawnia się już na etapie definiowania tego pojęcia. Najprostszą definicję sztucznej inteligencji sformułował w 1956 r. twórca tego pojęcia - John McCarthy. Stwierdził on, że sztuczna inteligencja polega na stworzeniu maszyny, która może rzeczywiście powielać ludzką inteligencję. Warto jednak zwrócić uwagę, że ta uproszczona definicja abstrahuje od złożonego obecnie kontekstu technicznego sztucznej inteligencji, do którego odwołanie się wydaje nieuniknione celem pełnego wyjaśnienia tego pojęcia.

W polskim ustawodawstwie nie ma obecnie regulacji, która definiowałaby czym jest sztuczna inteligencja. Tym bardziej brak jest przepisów, które bezpośrednio przewidywałyby odpowiedzialność za skutki, jakie może powodować jej wykorzystywanie. Nie oznacza to jednak, że takie definicje nie zostały sformułowane w aktach normatywnych, które mają moc obowiązującą w polskim porządku prawnym. Trzeba w tym zakresie odnotować wejście w życie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. zwanego Aktem w sprawie sztucznej inteligencji, a także podpisanie przez Komisję

Europejską w imieniu Unii Europejskiej Konwencji ramowej Rady Europy o sztucznej inteligencji i prawach człowieka, demokracji i praworządności z dnia 5 września 2024 r. W obydwu tych aktach zawarte zostały dosyć złożone i rozbudowane definicje sztucznej inteligencji. Zasygnalizować również warto, że wprowadzenie do polskiego ustawodawstwa rozwiązań normatywnych dotyczycących sztucznej inteligencji, może nastąpić w związku z koniecznością implementacji przyjętej przez Parlament Europejski i Radę dyrektywy z dnia 23 października 2024 r. nr 2024/2853 w sprawie odpowiedzialności za produkty wadliwe. Produktem w rozumieniu tego aktu prawnego są bowiem nie tylko rzeczy ruchome, lecz również między innymi oprogramowania, w tym sztuczna inteligencja. Jak się jednak wydaje, rozwiązania te nie będą bezpośrednio dotyczyły problematyki ochrony dóbr osobistych. Analiza treści wskazanej dyrektywy prowadzi bowiem do wniosku, że zawarte w niej regulacje odnoszą się wyłącznie do odpowiedzialności za wady samego oprogramowania, nie zaś za treści, które mogą być za jego pomocą kreowane oraz przetwarzane. Nie budzi zaś wątpliwości, że to nie samo oprogramowanie, lecz dopiero stworzone za jego pomocą wytwory mogą zawierać dane cyfrowe stanowiące źródło naruszenia dóbr osobistych.

Nie da się zaprzeczyć - są już bowiem przykłady z praktyki - że sztuczna inteligencja może być używana do naruszania dóbr osobistych. Umożliwia ona bowiem między innymi wykorzystywanie, imitowanie, a nawet kreowanie wizerunku oraz głosu nie tylko osób żywych, lecz również zmarłych. Spośród szeregu problemów, jakie mogą wiązać się z posługiwaniem się sztuczną inteligencją, na pierwszy plan wysuwa się kwestia określenia podmiotu odpowiedzialnego za naruszenie dóbr osobistych. W przypadku sztucznej inteligencji, którą cechuje pełna zależność od działań człowieka, możliwe - jak się wydaje - byłoby skierowanie roszczeń przeciwko osobie, która się nią posługuje. Należy jednak dostrzec, że zgodnie z prognozami, sztuczna inteligencja (tzw. generatywna) będzie osiągała coraz szerszą autonomię, coraz większą samodzielność uczenia się, a nawet będzie potrafiła autonomicznie wchodzić w interakcje. Dopuścić zatem trzeba, że w perspektywie długoterminowej, sztuczna inteligencja może przewyższyć ludzkie zdolności intelektualne. W rezultacie, w przypadku programów wyposażonych w daleko posuniętą autonomię, a więc działających niezależnie od bieżących komend wydawanych przez człowieka, przypisanie odpowiedzialności indywidualnie oznaczonemu podmiotowi za naruszenie dóbr osobistych będzie mogło powodować znaczące trudności. Jak się wydaje, na pewnym etapie rozwoju sztucznej inteligencji, nieuniknione stanie się wprowadzenie w tym zakresie odpowiednich rozwiązań normatywnych.

Jak już jednak zauważono, problem sztucznej inteligencji świadomie pozostawiony zostanie poza zakresem rozważań zawartych w niniejszej rozprawie doktorskiej. Wynika to

przede wszystkim ze znacznej obszerności oraz wielowątkowości tego zagadnienia. Nie można bowiem w pełni omówić tej problematyki bez dokonania dogłębnych i skrupulatnych badań nie tylko dotyczących materii prawnej, lecz również technicznej. Dlatego też uznać trzeba, że kompleksowa analiza tego zagadnienia zasługiwałoby na odrębne opracowane monograficzne, w którym problem ten nie zostałby potraktowany w sposób powierzchowny, lecz odniesiono by się w nim do szeregu skutków prawnych, jakie może nieść dla ochrony dóbr osobistych wykorzystywanie sztucznej inteligencji. Zachodzący obecnie Dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji mógłby także spowodować szybkie zdezaktualizowanie się rozważań podjętych na jej temat w tym opracowaniu. Dodatkowo warto zauważyć, że wykorzystywanie sztucznej inteligencji prowadzi obecnie najczęściej do ingerencji w dobra osobiste istniejące wyłącznie u człowieka, w szczególności w wizerunek, głos oraz kult pamięci osoby zmarłej, dlatego brak poruszenia tej kwestii nie wywoła uszczerbku dla pełnego omówienia zasad ochrony dóbr osobistych osób prawnych.

Rozprawa uwzględnia stan prawny aktualny na dzień 1 października 2025 r.

Rozdział I. Istota dóbr osobistych jako kategorii prawnej

§ 1 Wartości idealne człowieka jako fundament dóbr osobistych

Nie powinna budzić wątpliwości teza, iż każdy człowiek stanowi samoistne dobro, które należy otoczyć ochroną prawną w możliwie jak najszerszym zakresie. Na gruncie cywilnoprawnym wymóg ten realizowany jest w szczególności za pomocą przepisów o ochronie dóbr osobistych. Wskazana instytucja nie normuje bowiem tak jak zdecydowana większość regulacji z zakresu prawa cywilnego stosunków majątkowych, które mają za przedmiot interesy ekonomiczne człowieka[1]. Jej podstawowym celem jest natomiast zapewnienie bezpośredniej ochrony posiadanym przez każdą istotę ludzką niemajątkowym wartościom idealnym, określonym na gruncie obecnie obowiązujących regulacji prawnych mianem dóbr osobistych. Rolą prawodawcy w tym szczególnym przypadku nie jest zatem kreowanie przedmiotu ochrony, lecz zidentyfikowanie obiektywnie istniejących elementów sfery osobistej człowieka, a następnie dokonanie ich prawidłowej inkorporacji do systemu prawnego. W związku z powyższym, analizę instytucji ochrony dóbr osobistych należy poprzedzić ustaleniem czym są i co charakteryzuje wskazane wartości idealne, które zostały objęte ochroną jako dobra osobiste człowieka.

Tym co wyróżnia człowieka spośród wszystkich innych żyjących organizmów jest między innymi istnienie u niego stanu, który można określić mianem samoświadomości[2]. Upraszczając na potrzeby prowadzonych rozważań prawnych, stan ten polega na zdawaniu sobie sprawy ze swojego istnienia, posiadanych myśli i przeżywanych uczuć, identyfikowaniu siebie jako jednostki, uzmysławianiu sobie swojej własnej wartości, wagi, unikalności i niepowtarzalności[3]. Samoświadomość ta stanowi zarazem podstawę powstawania u człowieka wewnętrznych reakcji w odpowiedzi na doznawane treści, a także umożliwia podejmowanie przez niego racjonalnych decyzji i działań[4]. Dzięki niej człowiek jest w stanie zrozumieć swoje

[1] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020, str. 22; S. Grzybowski [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa cywilnego, t. I, Część ogólna*, Warszawa 1985, str. 297.

[2] Zob., np. J. Dębowski, *O naturze świadomości. Samoświadomość — jej główne odmiany i funkcje*, Humanistyka i Przyrodoznawstwo 2014, nr 20, str. 22 - 24; J. Dębowski, *Świadomość. Poznanie. Naoczność poznania*, Lublin 2001, str. 45 - 66; J. Horowski, *Zapoznane kwestie w teorii pedagogii osoby: cielesność, przygodność, przebaczenie*, Forum Pedagogiczne, 2015, nr 2, str. 28.

[3] M. Chrost, *Refleksyjna samoświadomość i działanie osoby*, Paedagogia Christiana, 2021, nr 1(47), str. 212 - 218; A. Wojciechowska, *Czy autorskie dobra osobiste są dobrami osobistymi prawa cywilnego?*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 1994, z. 3, str. 377; M. Rożnowska, *Dobra osobiste sztucznej inteligencji a doktrynalna konstrukcja ochrony dóbr osobistych - czy sztuczna inteligencja może być podmiotem dóbr osobistych*, Transformacje Prawa Prywatnego, 2023, nr 2, str. 180.

[4] I. Besz, *Czy świadomość jest właściwym kryterium uznawania bytu za osobę?*, Kwartalnik Naukowy, 2018, nr 4(36), str. 360; B. Zarzycka, M. Dawidowicz, E. Koziatek, *Typ samoświadomości a preferencja wartości* [w:] P. Francuz, W. Otrębski (red.), *Studia z Psychologii w KUL*, Lublin 2007, str. 25.

własne akty poznawcze[5], potrafi nawiązywać relacje interpersonalne oraz może uczestniczyć w przekazie kulturowym – jest bowiem w stanie posługiwać się językiem, rozumieć znaki, symbole etc.[6]. Na tym tle można zatem dostrzec, że istota ludzka stanowi byt nie tylko czysto fizyczny, ale również duchowy, wyposażony w poczucie odrębności od innych oraz wolę samostanowienia o sobie[7].

Dzięki posiadaniu stanu samoświadomości, człowiek jest również w stanie zidentyfikować występowanie u siebie pewnej nieuwarunkowanej ekonomicznie, wewnętrznej sfery osobistej. Analizując jej wiele różnorodnych aspektów można dostrzec, iż każda istota ludzka, niezależnie nawet od tego czy zdaje sobie z tego sprawę, posiada pewne stałe, obiektywnie istniejące wartości idealne. Nie należy jednak utożsamiać ich z przeżyciami psychicznymi w postaci uczuć czy emocji, które mają charakter nietrwały i wpływają wyłącznie na samopoczucie człowieka w danym momencie[8]. Człowiek bowiem na przestrzeni dziejów oczekiwał poszanowania w nim „czegoś więcej". Wynikało to z uświadamiania sobie istnienia pewnych głębszych aspektów swojego człowieczeństwa, którymi są noszone od wieków na sztandarach, stałe i niezależne od bodźców zewnętrznych wartości w postaci między innymi: wolności, godności osobistej, czci, swobody wyznania czy światopoglądu. Ponieważ wartości te nie mają postaci materialnej, ich identyfikowanie następowało najczęściej w sposób

[5] A. Fiutak, *Odpowiedzialność karna za wykonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta*, Warszawa 2016, str. 83.
[6] E. M. Macphail, *Ewolucja świadomości*, Poznań 2002, str. 33.
[7] Por. W. Dziedziak, *O prawie słusznym. Perspektywa systemu prawa stanowionego*, Lublin 2015, str. 45.
[8] Pomimo tego, że w powszechnym rozumieniu utożsamia się ze sobą pojęcia uczuć oraz emocji, to w naukach psychologicznych oraz filozoficznych wskazuje się na istnienie istotnych różnic pomiędzy powyższymi kategoriami przeżyć psychicznych. Jak zauważono, emocje są to nagłe i krótkotrwałe reakcje układu nerwowego na określone bodźce lub sytuacje, doznawane na skutek zaburzenia równowagi otaczającego świata. Mogą one mieć charakter intensywny i trwają zazwyczaj od kilku sekund do kilku minut. Jako ich przejawy można, np. wskazać na zmiany w ciele w postaci przyspieszonego bicia serca, wzrostu ciśnienia krwi, zmiany w napięciu mięśni i reakcje hormonalne. Przykładami emocji są: strach, radość, złość, smutek, obrzydzenie oraz zaskoczenie. Natomiast uczucia są bardziej trwałymi i ogólnymi stanami psychicznymi. Jak wskazuje się w literaturze, uczucia mają charakter bardziej skomplikowany i abstrakcyjny niż emocje, ponieważ nie są to wyłącznie reakcje organizmu na określone bodźce doznawane przez człowieka, lecz wpływ na ich istnienie oraz sposób przeżywania mają myśli oraz interpretacje określonych zjawisk. Dlatego uczucia stanowią pewnego rodzaju „wyższe emocje", gdyż są efektem przetwarzania emocji. W konsekwencji, mogą one wpływać na zachowanie człowieka oraz sposób postrzegania przez niego świata w szerszej perspektywie. Oznacza to w szczególności, że utrzymują się one przez dłuższy okres czasu niż emocje - od godzin do dni, tygodni lub nawet lat. Ich przykładami są: miłość, nienawiść, zazdrość, wdzięczność, żal i współczucie – zob. szerzej na ten temat, np. A. Głuchowska, *Spór wokół problematyki emocjonalności i terminów pokrewnych*, Annales UMCS sec. J, vol. XVI, 2003, str. 164 – 165; A. Dąbrowski, *Czym są emocje? Prezentacja wieloskładnikowej teorii emocji*, Analiza i Egzystencja, 2014, nr 27, str. 139 - 140; L. Lenort, *Teoria emocji i uczuć w wartościowaniu moralnym*, Studia Teologiczno – Historyczne Śląska Opolskiego, 2007, nr 27, str. 14 i wskazana tam literatura. Na tle powyższych rozważań można zatem dostrzec fundamentalną różnicę pomiędzy z jednej strony uczuciami oraz emocjami, stanowiącymi przeżycia psychiczne człowieka, które są z natury subiektywne, zmienne i nietrwałe, zaś z drugiej, omawianymi w niniejszej pracy wartościami idealnymi, będącymi stałymi, niezależnymi od jakichkolwiek zewnętrznych czynników czy bodźców elementami człowieczeństwa, które posiada każdy człowiek w takim samym zakresie przez cały okres swojego życia.

empiryczny[9] poprzez obserwację natury człowieka na tle podejmowanych przez niego zachowań społecznych, analizę głoszonych przez ludzi poglądów, ale również służyło temu dokonywanie wewnętrznej refleksji nad istotą własnego człowieczeństwa, a następnie konfrontowanie uzyskiwanych wyników z opiniami innych ludzi. Szczególne znaczenie dla ustalania istnienia omawianych wartości miał i nadal ma dorobek powstały w ramach trzech fundamentów cywilizacji europejskiej[10], do których należą filozofia grecka, światopogląd judeo-chrześcijański oraz rozwiązania normatywne przyjęte w prawie rzymskim[11].

Charakteryzując bliżej omawiane wartości idealne człowieka należy przede wszystkim wskazać, że nie wynikają one ani z faktu przyznania ich przez kogoś, ani też nie są uzależnione od jakichkolwiek czynników zewnętrznych, w szczególności związków człowieka z innymi osobami lub przedmiotami. Co więcej, ich występowanie nie jest warunkowane świadomością człowieka o ich istnieniu. Ich źródłem jest bowiem sama istota człowieczeństwa. Powyższe twierdzenia uprawniają do postawienia tezy, iż wartości te mają charakter pierwotny w

[9] Jak wskazuje się w teorii prawa, metodą badawczą charakterystyczną dla nauk społecznych, do których zaliczane są nauki prawne jest metoda empiryczna. Polega ona na budowaniu twierdzeń, w oparciu o zespoły materiałów doświadczalnych lub faktów. Struktura teorii nie ma zatem w tym przypadku za podstawę przyjmowania aksjomatów, lecz opiera się na doświadczeniach, które pozwalają dostrzegać pewne prawidłowości w obrębie badanych zjawisk, które następnie umożliwiają formułowanie twierdzeń uogólniających – zob., np. S. Wronkowska, Z. Ziembiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997, str. 10; G. L. Seidler, H. Groszyk. A. Pieniążek, *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2008, str. 16.

[10] Zob. tak, np. H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988, str. 6; R. Sobański, *Kultura prawna Europy*, Studia Europejskie (Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego), 1998, nr 3 (7), str. 118;

[11] W prawie rzymskim, realizacja ochrony człowieka następowała przede wszystkim w oparciu o środki z zakresu prawa karnego. Przywidywały one ściganie z urzędu przez organy państwowe przestępstw, czyli niepożądanych społecznie zachowań, których znamiona opisane były w obowiązujących ustawach karnych. Przepisy te penalizowały czyny, które ze względu na ich wagę oraz charakter naruszonego dobra - najczęściej życie i zdrowie, wymagały po pierwsze, władczej ingerencji ze strony państwa oraz po drugie, zastosowania w odpowiedzi na nie dolegliwych środków o charakterze represyjnym oraz prewencyjnym. Ochrona człowieka kształtowała się również - jednak w ograniczonym podmiotowo wyłącznie do ludzi wolnych zakresie - w ramach regulacji zaliczanych prawa prywatnego, których celem było przeciwdziałanie zachowaniom skierowanym przeciwko interesom konkretnej jednostki. Służyły temu instytucje tzw. deliktów prywatnych, wśród których najistotniejszym z punktu widzenia podjętej problematyki była *iniuria*, rozumiana jako zniewaga, której popełnienie polegało na naruszeniu osobowości człowieka wolnego, tj. członka wspólnoty rzymskiej. W przypadku, gdy sprawca dopuścił się tego deliktu, poszkodowany nim mógł samodzielnie dochodzić w procesie cywilnym swoich roszczeń, których charakter ewoluował wraz z rozwojem prawa rzymskiego. W ogólności można jednak stwierdzić, iż roszczenia te w przypadku *iniurii* polegały nie tylko, jak miało to miejsce w przypadku prawa karnego, na żądaniu zastosowania represji wobec sprawcy, ale również na uprawnieniu do wystąpienia o wynagrodzenie szkody jakiej doznał pokrzywdzony, np. poprzez zasądzenie na jego rzecz kary pieniężnej. Pomimo istnienia powyższych regulacji, w doktrynie wskazuje się jednak, że w rzymskim prawie prywatnym nie wykształciła się samodzielna instytucja prawna przewidująca całościową ochronę wartości idealnych człowieka, a wyłącznie stworzone zostały podstawy prawne do przeciwdziałania określonym zachowaniom, które mogły naruszać przede wszystkim cześć oraz dobre imię – zob. szerzej M. Kuryłowicz, *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994, str. 157 – 167; K. Rataj [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2017, str. 2 – 5; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, str. 541; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001, str. 424; J. Sieńczyło-Chlabicz, J. Banasiuk, *Cywilnoprawna ochrona wizerunku osób powszechnie znanych w dobie komercjalizacji dóbr osobistych*, Warszawa 2014, str. 17 – 18; K. Amielańczyk, *Teoretyczny model przestępstwa prawa publicznego (crimen publicum) autorstwa Claudiusa Saturninusa (D. 48,19,16) a współczesna nauka o przestępstwie karnym*, Annales UMCS sec. G. IUS, Vol. LXVI, 2019, nr 1, str. 20.

stosunku do funkcjonowania organizacji państwowej oraz obowiązywania norm prawnych, których zadaniem jest – jak już zauważono – wyłącznie otoczenie ich ochroną prawną[12]. Ponieważ wartości idealne są nieodłącznymi i niezmiennymi w porównaniu do wspominanych uczuć oraz emocji elementami natury ludzkiej, to przyjąć należy, że posiada je każdy człowiek od narodzin aż do śmierci w takim samym, pełnym zakresie, gdyż na żadnym etapie swojego życia nie może dojść do ich utraty ani wskutek działań własnych, ani cudzych. Ich ścisły związek z każdym człowiekiem wyraża się również w tym, że nie mogą one zostać przeniesione na inną osobę ani wykonywane w cudzym imieniu, gdyż ich natura wskazuje, że wykluczone jest ich występowanie w oderwaniu od ich nośnika, jakim jest konkretna istota ludzka. Nie jest możliwe również dokonanie ich wyceny, czyli określenie ich wartości w pieniądzu, z uwagi na to, że człowiek posiada je nie po to, aby realizować swoje interesy majątkowe, lecz są one elementem jego sfery osobistej - duchowej, której poszanowanie oddziałuje na możliwość prawidłowego funkcjonowania w stosunkach społecznych. Powyższe właściwości omawianych wartości potwierdzają zatem tezę, iż ze względu na ich wagę, jako standard należy uznać konieczność objęcia ich ochroną, co jak już zauważono na gruncie prawa cywilnego realizowane jest aktualnie za pomocą instytucji ochrony dóbr osobistych.

§ 2 Regulacja prawna dóbr osobistych człowieka w polskim prawie cywilnym

1. Dobra osobiste człowieka przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego

Na gruncie prawa polskiego rozwój myśli cywilistycznej oraz wprowadzanie do systemu prawnego regulacji związanych z ochroną wartości idealnych człowieka przypadł na XX wiek. Wtedy to bowiem w doktrynie zauważono, iż pomimo zagwarantowania tym wartościom ochrony przez normy prawa publicznego, zwłaszcza karnego, środki penalne w tym zakresie okazały się niewystarczające. Realizowały one bowiem wyłącznie cele represyjne oraz prewencyjne wobec sprawcy, nie zapewniając zarazem możliwości dochodzenia przez poszkodowanego odszkodowania za doznaną szkodę majątkową oraz zadośćuczynienia za krzywdy osobiste[13]. Ponadto regulacje z zakresu prawa karnego mogły zostać zastosowane nie w każdej sytuacji, w której miała miejsce ingerencja w wartości idealne człowieka, lecz wyłącznie w przypadkach, gdy ich naruszenie było wynikiem popełnienia czynu zabronionego,

[12] Por. wyrok TK z dnia 15 listopada 2000 r., P 12/99, OTK 2000, nr 7, poz. 260; wyrok TK z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5, poz. 65.
[13] Por. F. Zoll, *Prawo cywilne w zarysie*, t. I, Kraków 1948, str. 129 – 130.

a więc zachowania, które musiało wypełniać ściśle określone znamiona opisane w przepisach karnych.

Począwszy od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r., aż do czasu wejścia w życie dnia 30 września 1950 r. ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego[14], w polskim systemie prawnym nie obowiązywała ogólna regulacja zapewniająca ochronę wszystkim wartościom idealnym człowieka. Co więcej, we wskazanym okresie w żadnym akcie normatywnym nie posłużono się pojęciem „dobra osobiste". Można wyłącznie wyróżnić przepisy poszczególnych aktów prawnych, które bezpośrednio lub pośrednio przewidywały ochronę części omawianych wartości za pomocą różnych konstrukcji prawnych. Celem wyłącznie ilustracji tej tezy, warto wskazać na trzy przykłady rozwiązań normatywnych, w których wprost wzięto pod ochronę zidentyfikowane ówcześnie przez prawodawcę wartości idealne człowieka[15].

[14] Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego, Dz.U. z 1950, nr 34, poz. 311.

[15] Aktami normatywnymi z okresu międzywojennego, w których również można znaleźć odniesienia do ochrony sfery osobistej człowieka są: ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn., Dz.U. z 1930 r. nr 56, poz. 467 ze zm., oraz dwa akty zawierające tożsame regulacje w zakresie istotnym dla niniejszego opracowania, tj. ustawa z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz.U. nr 31, poz. 306 ze zm. i Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz.U. nr 39, poz. 384 ze zm. Zawarte we wszystkich wyżej wskazanych aktach regulacje miały za przedmiot ochronę tzw. własności przemysłowej, a zatem służyły przede wszystkim przedsiębiorcom prowadzącym działalność przemysłowo – handlową, dla których najistotniejsze było uregulowanie ochrony ich interesów majątkowych. Należy jednak zauważyć, iż wśród roszczeń, które mogły być dochodzone w przypadku naruszenia praw patentowych, praw wynikających z zarejestrowanego wzoru i znaku towarowego oraz zasad „uczciwej" konkurencji, znalazło się roszczenie o zadośćuczynienie za krzywdy natury osobistej, które mogło przybrać postać ogłoszenia wyroku, odpowiedniej deklaracji publicznej lub, w przypadku naruszenia umyślnego, zapłaty pokutnego – zob. tak Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956, str. 117-122. Możliwość dochodzenia powyższego roszczenia była wynikiem przyjęcia tezy, zgodnie z którą w ramach prowadzonej działalności zarobkowej pojawiają się oprócz interesów ekonomicznych, również „wyższe interesy osób je prowadzących", które należy otoczyć ochroną – zob. tak. F. Zoll, *Prawo cywilne*, T. II, Poznań 1931, str. 177. Mimo tego, na tle tych regulacji przyjmowano w ówczesnej doktrynie, iż dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdy natury osobistej było możliwe wyłącznie dodatkowo, tj. w razie naruszenia interesów majątkowych – tak S. Grzybowski, *Ochrona wynalazków, wzorów i znaków towarowych*, Warszawa 1926, str. 18. Wyłącznie sygnalizacyjnie należy zauważyć, iż na gruncie pierwszej ze wskazanych ustaw - o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, przedsiębiorstwo nie było traktowane tak jak obecnie jako zorganizowany zespół składników materialnych i niematerialnych odrębnych od samego przedsiębiorcy, lecz stanowiło ono dobro niematerialne przedsiębiorcy chronione bezwzględnym prawem podmiotowym. Przedmiotem tego prawa miała być „własność na przedsiębiorstwie", której naruszenie – polegające na popełnieniu jednego ze wskazanych w ustawie czynów nieuczciwej konkurencji – umożliwiało wystąpienie z przewidzianymi środkami ochronnymi, w tym wspominanym roszczeniem o zadośćuczynienie. Ustawodawca bowiem dostrzegł istnienie związku osobistego pomiędzy przedsiębiorcą a prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą. Jak zauważono, przedsiębiorca zarobkując we własnym imieniu wykorzystywał do tego własne zdolności osobiste, dlatego przedsiębiorstwo stanowiło wartość również dzięki indywidualnym zaletom jego właściciela - zob. szerzej T. Dolata, *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 1926 r., a inne regulacje z zakresu praw na dobrach praw na dobrach niematerialnych*, Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 2009, t. XII, str. 265-268 i wskazana tam literatura. Moim zdaniem, regulacja ta była wyrazem dostrzeżenia przez ustawodawcę, iż jednym z niezbędnych warunków dla prawidłowego prowadzenia działalności przez przedsiębiorcę, była konieczność posiadania przez niego dobrej opinii wśród kontrahentów, bez której mogła nie być możliwa realizacja zamierzonych interesów gospodarczych. Również w przypadku regulacji międzywojennych dotyczących ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych należy uznać, że pomimo uregulowania w nich możliwości żądania zadośćuczynienia za doznane krzywdy osobiste, to podstawowym ich

Pierwszym z nich, były unormowania ustawy o prawie autorskim z 1926 r.[16], które służyć miały uregulowaniu praw twórców do utworów. Zgodnie z przepisami wskazanego aktu normatywnego, do utworu przysługiwały dwie samodzielne i niezależne grupy praw podmiotowych skutecznych *erga omnes*[17] – autorskie prawa majątkowe oraz autorskie prawa osobiste[18]. Ustawodawca dostrzegł zatem istnienie i ustanowił ochronę wartości idealnej w postaci więzi osobistej twórcy ze stworzonym przez niego utworem, która jak wówczas wskazywano w doktrynie służyła ochronie interesów duchowych, w zasadzie wieczystych, nieprzenośnych i terytorialnie nieograniczonych[19]. Środki ochrony autorskich praw osobistych miały charakter autonomiczny względem ochrony praw majątkowych twórcy[20]. Zgodnie z art. 62 omawianej ustawy, w razie naruszenia prawa twórcy w zakresie - jak to określono - jego „osobistego stosunku do dzieła", mógł on wystąpić, niezależnie od środków służących

celem była ochrona interesów ekonomicznych podmiotów, którym przysługiwały bezwzględne prawa podmiotowe, uprawniające do zarobkowej eksploatacji unormowanych w nich wytworów twórczej działalności człowieka. W doktrynie przedstawiono pogląd, iż przepisy te zapewniały jednak również ochronę przed przywłaszczeniem sobie statusu wynalazcy, co wskazuje, że służyć mogły również w praktyce ochronie osobistej sfery twórcy – zob. A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, str. 81. Zob. również szerzej na temat ochrony zapewnionej sferze osobistej człowieka na podstawie wskazanych wyżej aktów prawnych, np. A. Cisek, *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989, str. 17 i nast.; K. Rataj [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste…*, str. 13. Zob. również na temat samego miejsca wskazanych dóbr niematerialnych w ramach prawa cywilnego - A. Kopff, *Prawo cywilne a prawo dóbr niematerialnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1975, z. 5, str. 14.

[16] Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim, tekst jedn., Dz.U. z 1935 r. nr 36, poz. 260.

[17] F. Zoll, *Polska ustawa o prawie autorskim*, Warszawa 1926, str. 141; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, str. 49; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 16.

[18] Co warte zauważenia, we wskazanym akcie normatywnym po raz pierwszy w systemie prawa polskiego, posłużono się sformułowaniem „prawa osobiste" – w tym przypadku na określenie autorskich praw osobistych. Zdaniem ówczesnej doktryny funkcją tego prawa nie była jednak ochrona jednostkowego dobra osobistego, co wynikało z powszechnej aprobaty koncepcji monistycznej. W tym ujęciu uznawano, że autorskie prawa osobiste stanowiły wycinek szerszego prawa osobistości, którego przedmiotem był człowiek jako całość – tak F. Zoll, *Polska ustawa…*, str. 54 i nast.

[19] Zob. tak F. Zoll, *Polska ustawa…*, str. 7 - 8.

[20] Należy zauważyć, iż zgodnie z art. 6 omawianej ustawy, prawa autorskie co do zasady przysługiwały twórcy. Istotny wyjątek w tym zakresie przewidywał art. 11, zgodnie z którym w drodze umowy kwestię autorstwa można było uregulować inaczej. Skutkowało to przyjęciem, iż także u innych podmiotów niż twórca w sposób pierwotny mogły powstać prawa autorskie do utworu. Co warte zauważenia, w ówczesnej literaturze wyrażono pogląd, iż „ponieważ prawo autorskie powstawać może w osobie nie twórcy, ale jego pracodawcy, przeto i osoby prawne mogą w sposób pierwotny nabywać prawa autorskie, np. Akademia Umiejętności na pewnych swych wydawnictwach, spółka handlowa jako właścicielka przedsiębiorstwa fotograficznego, fonograficznego, kinematograficznego co do fotografii, płyt gramofonowych, filmów itp." - zob. tak F. Zoll, *Polska ustawa…*, str. 40 – 41. Należy jednak zgodzić się z poglądem wyrażonym w doktrynie z okresu obowiązywania omawianej ustawy, iż fikcja prawna powstania pierwotnego praw autorskich u innego podmiotu niż twórca, mogła obejmować wyłącznie autorskie prawa majątkowe, zaś prawa osobiste mogły istnieć wyłącznie u twórcy – zob. tak S. Ritterman, *Komentarz do ustawy o prawie autorskim*, Kraków 1937, str. 51. Ponadto zgodnie z art. 9 omawianej ustawy „twórcę dzieła wydanego bez podania nazwiska (anonim), albo pod nazwiskiem zmyślonem (pseudonim), zastępuje w obronie praw autorskich wydawca, w braku wydawcy nakładca. Zastępstwo to rozciąga się także na obronę praw osobistych. Zastępstwo ustaje, jeżeli twórca poda do wiadomości publicznej swe nazwisko". Przepis ten rozumiano jednak nie jako przypadek przysługiwania wydawcy lub nakładcy autorskich praw osobistych, lecz wyłącznie możliwość zastępstwa twórcy w wykonywaniu ochrony tych praw - por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 48.

naprawieniu szkody majątkowej, z roszczeniami niemajątkowymi o zaniechanie działań oraz o usunięcie skutków. Drugie ze wskazanych roszczeń mogło przybrać postać w szczególności publicznego odwołania lub innej publicznej deklaracji albo też ogłoszenia wyroku w czasopismach[21]. Gdy zachowanie sprawcy naruszenia miało charakter umyślny, twórca mógł ponadto żądać zasądzenia na jego rzecz pokutnego, tj. odpowiedniej sumy pieniężnej za poniesione przykrości i inne osobiste uszczerbki. Należy zauważyć, iż zgodnie z art. 64 omawianej ustawy, powyższe roszczenia służyły również odpowiednio w razie niezgodnego z treścią art. 18 rozpowszechnienia portretu bez zezwolenia osoby portretowanej oraz sprzecznego z art. 19 rozpowszechnienia cudzych listów. Treść tych przepisów wskazuje zatem na zidentyfikowanie przez ustawodawcę i ustanowienie ochrony - w zakresie objętym dyspozycją wskazanych wyżej regulacji - kolejnych dwóch wartości idealnych w postaci wizerunku oraz tajemnicy korespondencji.

Drugim aktem prawnym, na który warto zwrócić uwagę jest Kodeks zobowiązań[22]. W jego treści uregulowano bowiem odpowiedzialność za konkretne, enumeratywnie wymienione zachowania, mogące godzić w wartości idealne w postaci zdrowia, wolności, integralności seksualnej oraz czci. Przewidywał ją artykuł 165 k.z., który przyznawał prawo do dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną doznane wskutek uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności, kwalifikowanego skłonienia kobiety, małoletniego lub psychicznie upośledzonego do poddania się czynowi nierządnemu oraz obrazy czci[23]. Na mocy tej regulacji, roszczenie to mogło być zasądzone bezpośrednio na rzecz poszkodowanego albo też na rzecz wskazanej przez niego instytucji. Należy jednak zwrócić uwagę, że unormowania zawarte w omawianym akcie prawym, nie zostały przez doktrynę uznane za czyniące zadość formułowanym oczekiwaniom[24]. Po pierwsze, nie przewidywały one odrębnej instytucji mającej zapewniać ochronę wszystkim wartościom

[21] Zob. A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 17 - 18. Ponadto warto zauważyć, że ustawa ta nie tworzyła zamkniętego katalogu roszczeń niemajątkowych, na co wskazuje zawarte w tym przepisie sformułowanie o możliwości dochodzenia również „innych środków zadośćuczynienia".

[22] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań, Dz.U. 1933, nr 82, poz. 598 ze zm. Należy zauważyć, iż, regulacje prawne zawarte w tym akcie nie zawierały ogólnej instytucji dotyczącej ochrony dóbr osobistych, lecz umiejscowione były na wzór prawa rzymskiego w ramach ochrony deliktowej - zob., np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 80; J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona dóbr osobistych,* Lublin 2004, str. 99; por. K. Rataj [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste…*, str. 17.

[23] Zgodnie z art. 157 § 3 k.z., tylko w wypadkach przewidzianych w ustawie, można było żądać zadośćuczynienia pieniężnego za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną. Drugim przepisem obok art. 165 k.z., który przewidywał to roszczenie był art. 166 k.z. Zgodnie z jego treścią, w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej stosowną sumę pieniężną jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Należy jednak wskazać, iż przepis ten nie wprowadzał ochrony jakiejkolwiek wartości idealnej, a wyłącznie umożliwiał kompensatę krzywdy doznanej na skutek śmierci najbliższego człowieka rodziny.

[24] Zob. F. Zoll, *Prawo cywilne…*, str. 129 – 134.

idealnym człowieka, lecz ustanawiały ją wyłącznie w stosunku do wymienionej wyżej części z nich. Rozwiązanie takie argumentowano niejasnością w operowaniu w ówczesnych czasach takimi ogólnymi pojęciami jak „stosunki osobiste" lub „prawa osobiste", dlatego uznano, że użycie ich w akcie normatywnym mogłoby grozić wszczynaniem spraw sądowych z błahych powodów w celu uzyskiwania zadośćuczynienia[25]. Po drugie, jako mankament regulacji zawartych w Kodeksie zobowiązań, należy również wskazać na oparcie w nim ochrony wartości idealnych o normy o charakterze zobowiązaniowym. Oznaczało to, że nie przyznawały one praw podmiotowych chroniących te wartości, lecz wyłącznie umożliwiały skierowanie jednego roszczenia - o zadośćuczynienie przeciwko osobie, która spełniła przesłanki odpowiedzialności z tytułu popełnionego czynu niedozwolonego. Po trzecie, warto zwrócić uwagę, że Kodeks zobowiązań nie zawierał środków niemajątkowych mogących służyć zarówno przeciwdziałaniu rozciągniętym w czasie stanom naruszenia wskazanych wartości, jak też uprawniających do żądania usunięcia skutków powstałych na skutek dokonanej ingerencji.

Ostatnim aktem prawnym, w którym znalazło się rozwiązanie normatywne ustanawiające ochronę niektórych wartości idealnych człowieka był dekret Prawo osobowe z 1945 r.[26]. W jego art. 24 § 1 przewidziano prawną ochronę nazwiska oraz pseudonimu osoby fizycznej. Przepis ten stanowił, iż każdy komu zaprzeczono prawa do używania nazwiska lub też, którego interes został naruszony przez bezprawne używanie jego nazwiska lub pseudonimu, mógł wystąpić o zaniechanie tych działań. Co warte zauważenia, była to pierwsza regulacja, w której wprost uzależniono ochronę wartości idealnych od spełnienia przesłanki bezprawności.

Jak już zasygnalizowano, rewolucyjną zmianę, gdyż zapewniającą ochronę wszystkim wartościom idealnym człowieka, we wszelkich możliwych przypadkach ich naruszenia, przyniosło wprowadzenie do polskiego systemu prawnego ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego. Zgodnie z art. 11 p.o.p.c., ten którego dobro osobiste zostało naruszone na skutek bezprawnych działań, mógł wystąpić o ochronę prawną w postaci roszczenia niemajątkowego o zaniechanie działań. Ponadto w zdaniu drugim art. 11 p.o.p.c. wymieniono przykładowe - na co wskazywało użyte w tym przepisie sformułowanie „dotyczy to zwłaszcza" - sposoby naruszania dóbr osobistych, którymi były: naruszenie czci, używanie cudzego nazwiska lub pseudonimu oraz korzystanie z cudzego wizerunku. Na tle tej regulacji należy po pierwsze zauważyć, iż wprowadziła ona do systemu prawnego pojęcie dóbr osobistych na określenie

[25] Zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 53 i wskazana tam literatura.
[26] Dekret z dnia 29 sierpnia 1945 r. Prawo osobowe z 1945 r., Dz.U. z 1945, nr 40, poz. 223.

chronionych prawnie wartości idealnych człowieka[27]. Po drugie, pomimo tego, że zawarto w niej wyłącznie jedno roszczenie ochronne – o zaniechanie działań, to jednak nie oznaczało to braku w ówczesnym stanie prawnym innych środków służących ochronie dóbr osobistych. Należy w szczególności pamiętać, iż w momencie wejścia w życie ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego w dalszym ciągu obowiązywał Kodeks zobowiązań, przewidujący możliwość żądania zadośćuczynienia za krzywdę. Dochodzenie tego roszczenia było jednak jak już zauważono, ograniczone wyłącznie do przypadków enumeratywnie wskazanych w tym akcie prawnym.

W doktrynie na tle regulacji art. 11 p.o.p.c. przyjęto, iż ochronę dóbr osobistych oparto w niej na konstrukcji praw podmiotowych o charakterze bezwzględnym[28]. Oznaczało to - o czym będzie mowa w dalszej części rozważań - możliwość żądania nienaruszania tych dóbr przez wszystkich innych uczestników obrotu prawnego[29]. Co również warte zauważenia, w świetle omawianego przepisu żądanie ochrony dóbr osobistych co prawda zostało uzależnione od spełnienia przesłanki bezprawności, to jednak ciężar dowodu w zakresie jej wykazania spoczywał na powodzie[30]. Ponadto, ponieważ art. 11 p.o.p.c. nie zawierał definicji dóbr osobistych ani też ich wyczerpującego wliczenia, a wyłącznie przykłady ich naruszenia przyjmowano, że ich katalog miał charakter otwarty. Ówczesna doktryna prawa cywilnego wskazywała, iż innymi dobrami osobistymi niewymienionymi w powyższym przepisie a podlegającymi ochronie były, np. nietykalność cielesna oraz sfera tajemnicy[31].

Kolejny etap związany z rozwojem regulacji dotyczących ochrony wartości idealnych człowieka, łączy się z kodyfikacją w jednym akcie normatywnym czterech podstawowych działów prawa cywilnego, co nastąpiło wraz z wejściem w życie dnia 1 stycznia 1965 r. obecnie obowiązującego Kodeksu cywilnego[32]. Pomimo uchylenia ustaw Przepisy ogólne prawa cywilnego oraz Kodeks zobowiązań, w ramach Kodeksu cywilnego utrzymano instytucję ochrony dóbr osobistych. Uregulowano ją jednak nie w jednym przepisie, jak miało to miejsce w przypadku art. 11 p.o.p.c., lecz w kilku, w których ponadto doprecyzowano i zmodyfikowano przesłanki ochrony tych dóbr oraz rozszerzono katalog środków mogących służyć ich

[27] Na marginesie należy zauważyć, iż w toku prac legislacyjnych pojawiały się propozycje określenia tej instytucji mianem ochrony „interesów osobistych" zamiast „dóbr osobistych" – zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 60-62.
[28] S. Grzybowski, *Rozwój systemu ochrony dóbr osobistych w trzydziestu latach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Państwo i Prawo, 1974, nr 7, str. 84.
[29] Zob. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021, art. 23, nb. 25.
[30] A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 29.
[31] Zob. szerzej na ten temat S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 71 i nast.
[32] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.

podmiotom w razie ich zagrożenia lub naruszenia. Również należy zwrócić uwagę, że przepisy dotyczące omawianej instytucji ulegały jak dotąd dwukrotnym zmianom – w 1996 r. oraz 2023 r.[33].

[33] Warto również zwrócić uwagę, że do istotnej zmiany przepisów dotyczących zadośćuczynienia pieniężnego doszło mocą ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2008 r. nr 116, poz. 731, która weszła w życie 3 sierpnia 2008 r. Na jej mocy, do art. 446 k.c. regulującego roszczenia w ramach reżimu *ex delicto* za śmierć osoby poszkodowanej, dodano nowy § 4, który stanowi, że sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Należy zauważyć, że nie było to rozwiązanie nowatorskie, gdyż przepis o podobnym zakresie normowania obowiązywał już w Kodeksie zobowiązań (art. 166 k.z.). Jak wskazuje się w doktrynie, celem wprowadzenia przytoczonej regulacji było przecięcie istniejących wówczas wątpliwości, czy w razie śmierci osoby najbliższej dopuszczalne jest dochodzenie zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Przed wejściem w życie wskazanej nowelizacji, podstawą takich roszczeń mógł być bowiem wyłącznie art. 448 k.c. i to pod warunkiem zaaprobowania tezy o istnieniu dobra osobistego w postaci więzi z drugim człowiekiem. Pomimo wprowadzenia do Kodeksu cywilnego powyższego przepisu, obecnie jednak występują dalsze wątpliwości dotyczące przesłanek dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 446 § 4 k.c. W tym zakresie prezentowane są w doktrynie i orzecznictwie dwa stanowiska. Według pierwszego z nich, w procesie powód nie jest zobowiązany do wykazywania, że doszło do naruszenia jakiegokolwiek dobra osobistego, lecz wyłącznie, że doznał on krzywdy. Drugi nurt interpretacyjny uznaje natomiast za konieczną przesłankę dochodzenia zadośćuczynienia wykazanie, iż doszło do naruszenia dobra osobistego w postaci więzi ze zmarłym – zob. szerzej poglądy oraz bogate orzecznictwo na ten temat R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2023, art. 446, nb. 9 – 10; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Legalis 2022, art. 446, nb. 26 – 28. Zob. też, np. uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Legalis nr 254081; uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10; wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, Legalis nr 1799140; wyrok SA w Łodzi z dnia 2 lipca 2013 r., I ACa 225/13, Legalis nr 736111; wyrok SA w Szczecinie z dnia 14 marca 2013 r., I ACa 835/12, Legalis nr 738815. Moim zdaniem należy opowiedzieć się za poglądem, iż przepis art. 446 § 4 k.c. stanowi w pełni niezależną od ochrony dóbr osobistych podstawę dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdę. Pogląd ten wynika – co zostanie wyjaśnione w dalszej części rozważań – z zakwestionowania istnienia dobra osobistego w postaci więzi międzyludzkich, a także z literalnego brzmienia art. 446 § 4 k.c., w którym jest mowa o doznaniu krzywdy, a nie naruszeniu dobra osobistego. W konsekwencji należy przyjąć, że przesłankami dochodzenia tego roszczenia są: po pierwsze, fakt śmierci poszkodowanego na skutek czynu niedozwolonego, po drugie możliwość zaliczenia powoda do kręgu najbliższych członków rodziny zmarłego, co polegać będzie na badaniu faktycznych relacji zachodzących pomiędzy zmarłym a osobą ubiegającą się o zadośćuczynienie oraz po trzecie, wystąpienie stanu krzywdy wynikającej z naruszenia istniejącej pomiędzy zmarłym a powodem, faktycznej więzi emocjonalnej wyrażającej się w cierpieniu, poczuciu straty, osamotnienia, i innych negatywnych przeżyć. Ponadto badaniu podlegał będzie także rozmiar krzywdy - zob. np. wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 listopada 2012 r., V ACa 849/12, Legalis nr 1025281; wyrok SA w Szczecinie z dnia 27 grudnia 2012 r. I ACa 781/12, Legalis nr 743183; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 6*, Warszawa 2018, str. 796 - 797. Zob. też poglądy doktryny, zgodnie z którymi powód w omawianym przypadku zwolniony jest z obowiązku udowodnienia samego faktu powstania stanu krzywdy, bowiem śmierć osoby bliskiej automatycznie skutkować ma takim stanem – tak. B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr*, Warszawa 2013, str. 260; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*…, art. 446, nb. 28. Obecna praktyka zasądzania roszczenia za krzywdę z tytułu śmierci osoby najbliżej pokazuje, że gdy śmierć ta nastąpiła po wejściu w życie art. 446 § 4 k.c., roszczenie to przysługuje wyłącznie na tej podstawie prawnej i jest podmiotowo ograniczone do najbliższych członków rodziny zmarłego. Natomiast w przypadkach, w których śmierć osoby bliskiej miała miejsce przed 3 sierpnia 2008 r. przyjęto, że sąd jest uprawniony do przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c. poprzez odwołanie się do konstrukcji naruszenia dobra osobistego – tak, np. postanowienie SN z dnia 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14, OSNC 2014, nr 12, poz. 124; wyrok SN z dnia 20 lipca 2020 r., V CSK 247/19, Lex nr 3049080; wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2014 r., V CSK 320/13, Lex nr 1463645. W doktrynie zaprezentowano również dyskusyjne stanowisko, iż nawet po wejściu w życie art. 446 § 4 k.c., również inne osoby niż najbliżsi członkowie rodziny zmarłego mogą obecnie dochodzić zadośćuczynienia za krzywdę na podstawie art. 448 k.c., powołując się na naruszenie dobra osobistego i udowodniając istnienie adekwatnego związku przyczynowego między utratą osoby bliskiej a zdarzeniem rodzącym odpowiedzialność - zob. tak, np. M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz*. Art. 1–449[10], Legalis 2020, art. 446, nb. 36. W związku jednak z opowiedzeniem się w niniejszej pracy przeciwko uznawaniu wszelkich form więzi

W ramach części ogólnej Kodeksu cywilnego znalazły się dwa przepisy regulujące omawianą materię. W pierwszym z nich - art. 23 k.c. wyliczono wartości stanowiące dobra osobiste człowieka, przewidując objęcie ich ochroną niezależnie od ochrony jaką zapewniono im w innych gałęziach prawa. W drugim natomiast - art. 24 k.c. zawarto przesłanki ochrony dóbr osobistych oraz dwa roszczenia niemajątkowe: o zaniechanie działań oraz o usunięcie skutków naruszenia (§ 1), unormowano możliwość żądania naprawnienia szkody majątkowej w przypadkach, gdy powstała ona na skutek naruszenia dobra osobistego (§ 2), a także przewidziano zasadę, zgodnie z którą kodeksowe przepisy o ochronie dóbr osobistych nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych regulacjach, w szczególności zawartym w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym (§ 3).

Druga grupa regulacji odnoszących się do ochrony dóbr osobistych, umiejscowiona natomiast została na wzór Kodeksu zobowiązań w ramach przepisów poświęconych czynom niedozwolonym, tj. w księdze trzeciej Kodeksu cywilnego dotyczącej zobowiązań. Zaliczyć do nich można art. 448 k.c. oraz art. 445 § 1 k.c.[34], w których zawarte zostały majątkowe środki ochrony dóbr osobistych. Wykładnia systemowa Kodeksu cywilnego wskazuje zatem, że wolą ustawodawcy było przyjęcie zasady, iż skuteczne ich dochodzenie będzie możliwe wyłącznie wtedy, gdy zachowanie naruszyciela dóbr osobistych spełniało będzie nie tylko przesłanki ogólne z art. 24 § 1 k.c., lecz również przesłanki właściwe dla odpowiedzialności deliktowej[35]. Należy jednak zwrócić uwagę, że obecne brzmienie pierwszego ze wskazanych przepisów – art. 448 k.c. znacznie różni się od jego pierwotnej wersji. W momencie wejścia w życie Kodeksu cywilnego stanowił on bowiem, iż w razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych, poszkodowany może żądać niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków wyrządzonej szkody, ażeby sprawca uiścił odpowiednią sumę pieniężną na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża. Jak można dostrzec, przepis ten po pierwsze na początku swojego obowiązywania nie przewidywał w ogóle możliwości występowania o zadośćuczynienie

międzyludzkich jako dóbr osobistych, należy podzielić pogląd, iż niezależnie od momentu śmierci, art. 448 k.c. nie może stanowić podstawy przyznania zadośćuczynienia pieniężnego za ich naruszenie, zaś jedyną podstawą w tym zakresie jest niezależny od ochrony dóbr osobistych art. 446 § 4 k.c. po spełnieniu przesłanek wprost w nim zawartych – zob. tak zdanie odrębne K. Zawady do uchwały z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, OSNC 2018, nr 9, poz. 83.

[34] Celowo powyższe dwa przepisy nie są w niniejszej pracy wskazywane w kolejności ich występowania w Kodeksie cywilnym. Jest to podyktowane faktem, iż art. 448 k.c. zawiera normę ogólną odnoszącą się do wszystkich przypadków naruszeń dóbr osobistych, zaś art. 445 § 1 k.c. zawiera przepis szczególny, pozwalający na dochodzenie zadośćuczynienia wyłącznie w enumeratywnie w nim wskazanych przypadkach stanowiących naruszenie dóbr osobistych – por. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2024, str. 290 – 293.

[35] Zob., np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 226 - 228; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023, str. 193 - 194.

pieniężne za doznaną krzywdę wskutek naruszenia każdego dobra osobistego. Roszczenie to na początku obowiązywania Kodeksu cywilnego mogło być natomiast dochodzone wyłącznie na podstawie drugiego ze wskazanych wyżej przepisów, tj. art. 445 § 1 k.c. Zgodnie z treścią tej regulacji, która nie uległa istotnym zmianom, poszkodowany może żądać odpowiedniego zadośćuczynienia pieniężnego w przypadkach określonych w art. 444 § 1 k.c., tj. w razie doznanego uszkodzenia ciała oraz rozstroju zdrowia a ponadto, o czym stanowi art. 445 § 2 k.c., w razie pozbawienia wolności oraz skłonienia za pomocą podstępu, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządnemu (w pierwotnej wersji ostatnia z tych okoliczności dawała możliwość dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego wyłącznie kobietom). Po drugie, jak można zauważyć, art. 448 k.c. w brzmieniu sprzed późniejszych nowelizacji przewidywał, że beneficjentem roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej mógł być wyłącznie Polski Czerwony Krzyż. Po trzecie, uwzględnienie żądania o zasądzenie powyższego środka ochrony mogło nastąpić wyłącznie w razie, gdy pozwanemu można było przypisać winę w stopniu umyślnym.

Pierwsza nowelizacja przepisów z zakresu ochrony dóbr osobistych nastąpiła mocą ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny z dnia 23 sierpnia 1996 r.[36]. Na jej podstawie, do art. 24 § 1 k.c. dodano zdanie trzecie, które stanowiło w ówczesnym brzemieniu, iż na zasadach przewidzianych w kodeksie, ten którego dobra osobiste zostały naruszone może również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Zadaniem tego przepisu było wprowadzenie bezpośredniego odesłania do możliwości stosowania art. 448 k.c. oraz art. 445 § 1 k.c. do ochrony dóbr osobistych. Ponadto na mocy powyższej ustawy znaczące zmiany przewidziano w stosunku do art. 448 k.c., któremu nadano brzmienie, iż w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Przepis art. 445 § 3 k.c. stosuje się. Można zatem zauważyć, iż omawiana nowelizacja znacząco poszerzyła możliwość występowania z roszczeniem o zadośćuczynienie pieniężne. Przysługiwało ono bowiem od tamtej pory nie tylko w sytuacjach, do których odsyłał art. 445 § 1 k.c., lecz w razie doznania krzywdy na skutek naruszenia każdego dobra osobistego. Konsekwencją omawianej zmiany było również przyznanie poszkodowanemu prawa wyboru celu społecznego, na który odpowiednia suma pieniężna miałaby zostać zasądzona. Warto także

[36] Dz. U z 1996 r., nr 144, poz. 542. Warto również zwrócić uwagę, iż omówioną nowelizacją wprowadzono jedyną jak dotąd, wskazaną w treści rozważań zmianę art. 445 k.c., obejmującą jego § 2.

zauważyć, że oba roszczenia wymienione w art. 448 k.c. mogły od tamtej pory być dochodzone w razie „naruszenia dóbr osobistych", a więc na skutek zachowań podjętych przez naruszyciela nie tylko z winy umyślnej, lecz także zawinionych w stopniu nieumyślnym, jak też – o czym będzie mowa – w razie ponoszenia przez niego odpowiedzialności na zasadach ryzyka oraz słuszności[37].

Drugą istotną zmianę dotyczącą ochrony dóbr osobistych przyniosła ustawa z dnia 28 lipca 2023 r o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw[38]. Na jej podstawie zmieniono brzmienie zarówno art. 24 § 1 zd. 3 k.c. oraz 448 k.c. poprzez zastąpienie w obu przypadkach spójnika „lub" spójnikiem „albo". Ponadto art. 448 k.c. podzielono na trzy paragrafy, dodając nowe jednostki redakcyjne w postaci § 2 i § 3. Nie wchodząc w tym miejscu rozważań w szczegóły, gdyż przepis ten będzie przedmiotem rozważań w dalszej części niniejszego opracowania, należy sygnalizacyjnie wskazać, że wolą ustawodawcy było ograniczenie możliwości kumulatywnego dochodzenia przez poszkodowanego roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Aktualnie bowiem żądanie równoczesnego zasądzenia obu tych roszczeń jest możliwe wyłącznie na zasadzie wyjątku, a konkretnie w przypadkach wprost wskazanych w art. 448 § 2 k.c. Jako zasadę przyjęto zaś, zgodnie z art. 448 § 1 k.c., konieczność wyboru przez poszkodowanego pomiędzy albo żądaniem zasądzenia na jego rzecz zadośćuczynienia pieniężnego albo przyznaniem odpowiedniej sumy na wskazany przez niego cel społeczny.

Przepisem obowiązującym w niezmienionym brzmieniu od czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego, odnoszącym się w swej treści do ochrony dóbr osobistych jest również art. 24 § 2 k.c. Zgodnie z jego treścią, w przypadku gdy naruszenie omawianych wartości skutkowało jednocześnie powstaniem szkody majątkowej, poszkodowany jest uprawniony do dochodzenia odszkodowania na zasadach ogólnych. Jak jednak trafnie zauważono w literaturze, naprawienie szkody majątkowej jest zagadnieniem dotyczącym ochrony interesów ekonomicznych danej osoby, które mogą zostać naruszone na skutek zdarzenia ingerującego w dobra osobiste. Nie oznacza to jednak, że roszczenie odszkodowawcze stanowi środek ochrony tych dóbr[39]. Trzeba ponadto podzielić pogląd, iż przepis art. 24 § 2 k.c. nie ma samodzielnego znaczenia normatywnego stanowiąc *superfluum* ustawowe jedynie potwierdzające stan, który

[37] J. Matys, *Ewolucja środków ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym* [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century : new values, rules, technologies*, Warszawa 2012, str. 43 – 44.
[38] Dz.U. z 2023 r., poz. 1615.
[39] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 19.

wynika z treści przepisów o czynach niedozwolonych, pełniąc funkcję informacyjną dla osób dotkniętych naruszeniem dobra osobistego[40].

2. Dobra osobiste człowieka w świetle Kodeksu cywilnego

A. Regulacja dóbr osobistych w art. 23 Kodeksu cywilnego

Podstawowym przepisem, od którego należy rozpocząć szczegółową analizę obecnie obowiązujących regulacji dotyczących ochrony wartości idealnych człowieka jest art. 23 k.c., który nie został zmieniony przez ustawodawcę od czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego. Zgodnie z jego treścią dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Przepis ten rozpoczyna się od sformułowania „dobra osobiste człowieka", co potwierdza, że na gruncie cywilnoprawnym wartości idealne człowieka są obecnie określane mianem dóbr osobistych. Stąd też uprawnione jest posługiwanie się tą nomenklaturą w dalszej części rozważań. Brzmienie omawianego przepisu nie zawiera ponadto żadnych dodatkowych kryteriów, jakie człowiek powinien spełnić, aby prawo uznawało istnienie jego dóbr osobistych oraz umożliwiało mu korzystanie z ich ochrony. Wskazuje to zatem, iż ustawodawca prawidłowo zidentyfikował te dobra jako przyrodzone[41], a więc przysługujące każdej istocie ludzkiej od narodzin, aż do śmieci niezależnie od wieku, płci, wyznania, światopoglądu czy innych cech indywidualizujących[42]. Ponieważ jak już ustalono, to nie normy prawne kreują omawiane dobra, a wyłącznie zapewniają im ochronę, nie jest również możliwa ich wcześniejsza utrata. Oznacza to w szczególności, że ani przepis prawny, ani żaden organ w szczególności sąd, nie mogą pozbawić człowieka dóbr osobistych w jakimkolwiek zakresie. Nie budzi również wątpliwości, iż wbrew aktualnym standardom cywilizacyjnym byłoby uniemożliwianie jakiejkolwiek kategorii ludzi dochodzenia ochrony tych dóbr ze względu na kryteria podmiotowe[43]. W konsekwencji jedyną sytuacją, w której może dojść do odmowy udzielenia ochrony dóbr osobistych jest ustalenie, że na gruncie określonego stanu faktycznego nie doszło do spełnienia przewidzianych prawem przesłanek ich ochrony.

[40] Tak P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz.* Legalis 2024, art. 24, nb. 9; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 224.
[41] Zob. wyrok SN z dnia 5 listopada 2008 r., I CSK 164/08, Legalis nr 553460.
[42] Por. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 2.
[43] Zob., np. wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II CSK 640/09, OSNC-ZD 2011, nr A, poz. 4; wyrok SN z dnia 21 marca 2007 r., I CSK 292/06, Legalis nr 156746.

Warto zauważyć, że w omawianym przepisie ustawodawca posłużył się sformułowaniem „człowiek", a nie „osoba fizyczna". Moim zdaniem, wskazuje to na uwzględnienie pozanormatywnego źródła istnienia dóbr osobistych. Trzeba bowiem zwrócić uwagę, że na gruncie prawa cywilnego ludziom nadano kwalifikację normatywną osób fizycznych, określając w ten sposób człowieka w sytuacjach, gdy występuje on jako uczestnik stosunków cywilnoprawnych[44]. Dlatego też analizując przepisy Kodeksu cywilnego można dostrzec, iż ustawodawca konsekwentnie posługuje się pojęciem osoba fizyczna w sytuacjach, gdy podmiotem określonych praw i obowiązków może być istota ludzka. Wyjątkiem w tym zakresie jest natomiast art. 23 k.c. regulujący ochronę dóbr osobistych, co według mnie podkreślać ma związek wartości objętych w nim ochroną nie z jakąkolwiek stworzoną dla celów normatywnych konstrukcją prawną, lecz bezpośrednio z samym człowiekiem[45].

W dalszej części, przepis art. 23 k.c. nie zawiera definicji dóbr osobistych, lecz wyłącznie ich wyliczenie. Sformułowanie „w szczególności" wskazuje na dodatek, że ma ono charakter przykładowy[46]. Do katalogu dóbr osobistych ustawodawca zaliczył: zdrowie, wolność, cześć, swobodę sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnicę korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukową, artystyczną, wynalazczą i racjonalizatorską[47]. Pomimo mogących pojawiać się wątpliwości co do takiego sposobu uregulowania omawianej materii, analiza możliwych, alternatywnych rozwiązań normatywnych w tym zakresie prowadzi do wniosku, że ustawodawca wybrał najbardziej optymalną opcję. Z jednej strony, wykluczone byłoby bowiem stworzenie w przepisach prawnych zamkniętego, a zatem z założenia wyczerpującego katalogu dóbr osobistych. Regulacja taka z góry pozbawiałaby ochrony wartościom idealnym człowieka, których istnienie ujawniłoby się po jej wejściu w życie[48]. Ujęcie takie wymagałoby zatem każdorazowej interwencji ustawodawcy, celem objęcia ochroną nowo zidentyfikowanej wartości idealnej, powiększając o nią katalog dóbr osobistych. Również druga z metod w postaci sformułowania w przepisie prawnym opisowej definicji dóbr osobistych, wskazującej na cechy wspólne tych dóbr, nie spełniłaby moim zdaniem zamierzonego celu. Istota oraz wzajemne zróżnicowanie pomiędzy sobą poszczególnych dóbr osobistych wyklucza bowiem stworzenie na tyle jasnych

[44] Tak Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 148 i 197.
[45] Drugim przepisem, w którym użyto słowo „człowiek" w Kodeksie cywilnym jest art. 8 § 1 k.c., który stanowi, że każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną.
[46] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 33, nb. 1; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 220.
[47] Zob., np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 218 - 219; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 171 i nast.
[48] Por. W. Czachórski, *Dobra osobiste i ich ochrona de lege ferenda w prawie cywilnym* [w:] S. Sołtysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Z. Radwańskiego*, Poznań 1990, str. 13.

a zarazem syntetycznych wytycznych, aby w pełni możliwe było usunięcie wątpliwości, co do przedmiotu ochrony w ramach omawianej instytucji[49].

Na tle omawianej regulacji może zarazem pojawić pytanie, dlaczego akurat te konkretne wartości zostały zawarte przez ustawodawcę w art. 23 k.c. Moim zdaniem, wymienienie ich w treści tego przepisu nie ma charakteru przypadkowego[50]. Ustawodawca w ten sposób dążył po pierwsze do podkreślenia ich wagi. Po drugie, wyeliminował ewentualne wątpliwości co do tego czy zawarte w nim wartości zaliczyć można do katalogu dóbr osobistych człowieka. Po trzecie, wyliczenie to stanowi również pomocną wskazówkę przy ustalaniu istnienia nowych dóbr osobistych. Daje ono bowiem niezbędne wyobrażenie o ich wspólnych cechach i nadaje kierunek wykładni prowadzącej do poszerzania ich kodeksowego katalogu[51]. Nie można również zapominać, że omawiany przepis obowiązuje w niezmienionym brzmieniu od czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego, kiedy to warunki cywilizacyjne i technologiczne znacznie różniły się od panujących obecnie. Uniemożliwiało to na ówczesnym etapie zidentyfikowanie oraz nazwanie niektórych, uznawanych współcześnie wartości człowieka i wymienienie ich w omawianym przepisie Kodeksu cywilnego jako dóbr osobistych[52].

Analizowany art. 23 k.c. *in fine* zawiera sformułowanie, zgodnie z którym wymienione w nim, przykładowe wartości będące dobrami osobistymi człowieka pozostają pod ochroną prawa cywilnego „niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach". Jak trafnie zauważono w literaturze, w przepisie tym przewidziano zasadę, zgodnie z którą ten którego dobra osobiste zostały zagrożone lub naruszone może dochodzić ochrony dóbr osobistych na podstawie przepisów prawa cywilnego bez względu na to czy uprzednio wystąpił on albo jednocześnie korzysta ze środków ochrony tych dóbr przewidzianych w innych gałęziach prawa[53]. Oznacza to, że przepisy spoza zakresu prawa cywilnego umożliwiające zapewnienie ochrony dobrom osobistym człowieka, nie stanowią wobec nich *lex specialis* i nie wyłączają ich zastosowania[54]. Jak wskazuje się w doktrynie, chodzi tutaj głównie o instrumenty prawne

[49] Zob. szerzej J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, str. 23.
[50] Zob. inaczej P. Granecki, *Dobra osobiste w prawie polskim – zagadnienie dóbr osobistych osób prawnych*, Przegląd Sądowy, 2002, nr 5, str. 7.
[51] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 1.
[52] Por. uchwała SN z dnia 16 lipca 1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2.
[53] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 28; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 1; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 223.
[54] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 195; wyrok SN z dnia 27 marca 2003 r., V CKN 4/01, Legalis nr 276957.

przewidziane w prawie publicznym, w szczególności prawie karnym[55]. Należy bowiem zauważyć, iż unormowania prawa karnego penalizują przestępstwa, które wymierzone są między innymi przeciwko życiu, zdrowiu, wolności, swobodzie sumienia i wyznania, wolności seksualnej, czci, nietykalności cielesnej czy mirowi domowemu, a więc wartościom wprost wymienionym w art. 23 k.c.[56]. Jak już jednak zauważono, celem prawa karnego jest spełnianie przede wszystkim funkcji prewencyjnej oraz represyjnej wobec sprawcy, a nie kompensacyjnej, do czego służyć mają normy prawa cywilnego. Tezę tę potwierdza aktualne uregulowanie art. 46 k.k.[57], które pomimo tego, że przewiduje możliwość dochodzenia przez pokrzywdzonego przestępstwem już na etapie procesu karnego odszkodowania za szkodę majątkową oraz zadośćuczynienia za krzywdę, to jednak nie zawiera w swej treści konkurencyjnych wobec cywilnoprawnych regulacji, lecz odsyła sąd karny do stosowania w tym zakresie przepisów prawa cywilnego.

W tym miejscu trzeba jednak poczynić istotną uwagę, zgodnie z którą warunkiem skutecznego dochodzenia cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych, pomimo wcześniejszego skorzystania ze środków ich ochrony pochodzących z innych gałęzi prawa, jest uprzednie nieusunięcie za ich pomocą stanu zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego[58]. Oznacza to konieczność każdorazowego badania przez sąd w sprawach o ochronę dóbr osobistych, czy ze względu na możliwą zbieżność środków ochrony, nie dojdzie do ponownego zasądzenia tożsamego roszczenia uzyskanego na innej podstawie prawnej[59].

---

[55] Zob. przykłady przepisów z innych gałęzi prawa publicznego, które służą ochronie dóbr osobistych - J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 28. Zob. też, np. B. Kordasiewicz, *Ochrona czci w prawie karnym i w prawie cywilnym, Studia Prawnicze*, 1983, nr 2 , str. 117.

[56] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55[4])*, Lex 2021, art. 23, nb. 12.

[57] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 383. Zgodnie z art. 46 § 1 k.k. w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się – zob. szerzej R.A. Stefański [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Legalis 2023, art. 46, nb. 5 - 6, gdzie wskazano, iż w zakresie zadośćuczynienia odesłanie następuje do przepisów art. 448 k.c. oraz 445 § 1 k.c. Oznacza to zarazem, że sąd karny nie jest uprawniony do zasądzenia na rzecz pokrzywdzonego niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych uregulowanych w art. 24 § 1 k.c. Ponadto możliwość przyznania pokrzywdzonemu już w postepowaniu karnym odszkodowania oraz zadośćuczynienia pieniężnego, występuje nie tylko w razie skazania sprawcy, ale również zgodnie z art. 67 § 3 k.k., w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego – zob. szerzej J. Lachowski [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki, (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, Legalis 2021, art. 67, nb. 19.

[58] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 28.

[59] Tak B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 13.

B. Pojęcie i cechy dóbr osobistych z art. 23 Kodeksu cywilnego

Z racji wspomnianego braku definicji ustawowej dóbr osobistych oraz ze względu na otwarty charakter katalogu zawartego w art. 23 k.c., jako istotne jawi się określenie znaczenia tego pojęcia. Stworzenie ogólnej definicji, wspólnej dla wszystkich jednostkowych dóbr osobistych człowieka, pozwoli według mnie wypracować jednolite kryteria i zasady, jakimi należało będzie kierować się przy ustalaniu, jakie elementy sfery osobistej człowieka mogą być otoczone ochroną w ramach omawianej instytucji[60]. Jest to szczególnie istotne z punktu widzenia judykatury, której zadaniem jest ocena zgłoszonych żądań udzielenia ochrony, w których powodowie powołują się na naruszenie ich dóbr osobistych[61]. Przy ich rozstrzyganiu podstawową kwestią jest bowiem ustalenie przez sąd czy opisana przez powoda ingerencja w jego interesy, przytoczona w ramach podstawy faktycznej powództwa, skierowana była przeciwko istniejącemu dobru osobistemu[62].

Wspólnymi elementami proponowanych w doktrynie definicji pojęcia dóbr osobistych jest przyjęcie, że są to objęte ochroną prawną wartości, ściśle związane z człowiekiem, mające charakter niemajątkowy[63]. Akcentowany w nich aspekt dotyczący konieczności powiązania tych dóbr z człowiekiem, a precyzyjniej – z istotą człowieczeństwa, pozwala zapobiec procesowi, który można określić mianem „inflacji" dóbr osobistych. Obecnie zauważyć można bowiem tendencję polegającą na tym, że niedostatki systemu prawnego, próbuje wypełniać się poprzez sztuczne podciąganie pod tę kategorię prawną różnorodnych interesów zasługujących na ochronę w subiektywnym przekonaniu określonej osoby. Dlatego też w pełni należy podzielić pogląd, iż uleganie takim trendom prowadzić może do sytuacji, w której instytucja dóbr osobistych straci swój fundamentalny charakter, stając się instrumentem prawnym na bieżąco dostosowywanym do potrzeb konkretnych stanów faktycznych[64]. W rezultacie, przepisy zapewniające ochronę omawianym wartościom mogłyby - jak to obrazowo stwierdzono – z biegiem czasu stać się swoistą protezą, wykorzystywaną przez sądy, gdy nie będą one znajdowały bezpośredniej podstawy umożliwiającej uwzględnienie aksjologicznie uzasadnionych roszczeń powoda[65].

[60] Por. J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 26.
[61] A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 35; por S. Grzybowski, *Rozwój systemu…*, str. 89.
[62] Por. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 5.
[63] B. Gawlik, *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, nr 41, Kraków 1985, str. 124.
[64] Zob. tak P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 2.
[65] Zob. tak E. Traple, *Nadużycie instytucji ochrony dóbr osobistych w praktyce orzeczniczej sądów polskich* [w:] J. Pisuliński, J. Zawadzka (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020, str. 140.

Dla stworzenia pełnej definicji dóbr osobistych, powyższe rozważania należy jednak uzupełnić po pierwsze, o ustalenie w oparciu o jakie kryteria powinno dochodzić do zaliczenia danej wartości do katalogu dóbr osobistych oraz po drugie, o określenie w sposób wyczerpujący ich cech. Powyżej wskazano bowiem wyłącznie na jedną ich cechę w postaci niemajątkowego charakteru. Ponieważ dobra osobiste są to - jak już zauważono - otoczone ochroną prawną wartości idealne człowieka, przy ustalaniu powyższych kwestii należy według mnie odwołać się do ich pozanormatywnej charakterystyki dokonanej na wstępie rozważań. Ustalając zatem co ma decydujące znaczenie przy rozstrzyganiu o możliwości zakwalifikowania określonej wartości jako dobra osobistego, w pierwszej kolejności należy wskazać, iż dobra te nie wywodzą się ze sfery przeżyć psychicznych człowieka, a więc nie stanowią ich subiektywnie przeżywane przez człowieka uczucia oraz emocje[66]. Jak słusznie dostrzeżono, pomimo tego, że w przepisach nie zawarto definicji dóbr osobistych a wyłącznie ich przykładowe wyliczenie, ustawodawca nie miał intencji, aby poddawać ochronie każdy element psychiki człowieka[67]. Celem regulacji dóbr osobistych powinno być bowiem otoczenie ochroną wartości, które są stałymi elementami, ściśle związanymi z istotą człowieczeństwa. Dlatego też omawiana instytucja nie może służyć zabezpieczeniu czegoś z natury zmiennego i ulotnego, a więc uczuć czy emocji. Trzeba bowiem zauważyć, że sfera przeżyć psychicznych jest u każdego człowieka tak dalece subiektywna oraz różnorodna, że nie miałoby jakiegokolwiek uzasadnienia

[66] Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 78, gdzie przyjęto, że cechą charakterystyczną tych dóbr jest to, że stanowią one niemajątkowe i indywidualne wartości świata uczuć i stanu życia psychicznego człowieka. Należy wskazać, że na podstawie tak skonstruowanej definicji w doktrynie uznano, iż autor ten opowiedział się za ustalaniem istnienia dóbr osobistych na podstawie indywidualnego przekonania i odczuć ich podmiotu. Co więcej, autorowi temu przypisano również pogląd, że naruszenie dobra osobistego ma być uzależnione wyłącznie od osobistego odczucia podmiotu tych dóbr – zob., np. W. Batory, *Dobra osobiste i ich ochrona na gruncie kodeksu cywilnego*, Roczniki Nauk Prawnych, 2019, Tom XXIX, nr 1, str. 12. Głębsza analiza pracy S. Grzybowskiego prowadzi jednak do wniosku, że autor ten wprost wskazywał, iż ochronę dóbr osobistych należy opierać na pojęciach konkretnych i obiektywnych, gdyż prawo nie powinno jego zdaniem chronić wszystkich uczuć ludzkich jako abstrakcyjnej całości. Oznacza to, że przy ustalaniu istnienia dóbr osobistych, należy jego zdaniem, korygować subiektywne odczucia kryteriami obiektywnymi. Ponadto odnosząc się do kwestii ustalania spełnienia przesłanki naruszenia dóbr osobistych autor ten wskazywał, iż możliwość skorzystania z ich ochrony jest możliwa wtedy, gdy doszło do ingerencji w sferę uczuć, ale związanych z obiektywnie istniejącymi i zdefiniowanymi dobrami osobistymi. Jego zdaniem samo naruszenie cudzych uczuć, zamącenie cudzego spokoju psychicznego, nie stanowi bezprawnego naruszenia dobra osobistego, jeżeli zarazem nie naruszono jakiegoś oddzielnego, konkretnego dobra osobistego. Przykładowo w przypadku naruszenia czci, autor ten podał, że oceniając jej naruszenie opierać należy się na kryterium obiektywnym w postaci na przeciętnego poziomu ocen w społeczeństwie – zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 19, 79-80, 87, 105. W konsekwencji, należy uznać, że autor ten nie opowiedział się za teorią subiektywistyczną w skrajnej postaci, lecz dostrzegał konieczność dokonywania obiektywizacji, zarówno przy definiowaniu dóbr osobistych, jak i ustalaniu czy doszło do ich naruszenia, co sam zauważył w późniejszych swoich publikacjach – zob. S. Grzybowski [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa…*, str. 297 w przypisie nr 36. Zob. też J.S. Piątowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych* [w:] E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego. Zbiór studiów*, Ossolineum 1983, str. 21.

[67] Por. wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212.

konstruowanie ogólnego obowiązku nieingerowania w każdy jej aspekt[68]. Prawo bowiem nie może chronić człowieka przed każdym doznawanym z zewnątrz poczuciem smutku, braku akceptacji, niedowartościowania czy przykrości, niezależnie od przyczyny jaka je wywołała. Celem norm prawnych nie jest także dbanie o to, aby zwalczać wszelkie zjawiska, które zaburzają człowiekowi spokój oraz pozbawiają szczęścia. Uznanie natomiast za podstawę dóbr osobistych uczuć oraz emocji spowodowałoby z jednej strony konieczność nieustannego udzielania ochrony osobom nadmiernie przewrażliwionym na swoim punkcie w celu zwalczania wszelkich źródeł ich negatywnych przeżyć, zaś z drugiej, uniemożliwiałoby prawne zabezpieczenie takich ludzi, którzy z różnych przyczyn jak, np. wiek czy choroba psychiczna, nie są zdolne do ich odczuwania[69].

Powyższe ustalenia nie przeczą jednak moim zdaniem tezie, iż jednym z czynników, który pozwala na identyfikację istnienia poszczególnych dóbr osobistych, jest wewnętrzne przekonanie człowieka o tym co uznaje w sobie za ważne. Może być ono rezultatem zarówno przeżywanych uczuć oraz emocji, w sferze których najczęściej odczuwane jest naruszenie dóbr osobistych, jak i intelektualnej refleksji nad swoim człowieczeństwem[70]. Powyższe aspekty nie mogą być jednak wystarczające dla ustalenia przedmiotu ochrony prawnej. Jak trafnie wskazuje się w literaturze, konieczne jest dokonanie weryfikacji poglądów wyrażanych przez poszczególnych ludzi w oparciu o kryteria o charakterze obiektywnym[71]. Podzielić bowiem należy twierdzenie, iż celem ochrony dóbr osobistych jest zabezpieczenie istotnych wartości, tożsamych dla każdego człowieka, istniejących niezależnie od stanu psychiki, stopnia wrażliwości czy poziomu rozwoju intelektualnego poszczególnych osób[72].

---

[68] Por. Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, 1988, nr 2, str. 6.

[69] Por. A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 38; J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 30.

[70] Zob. przykłady definicji dóbr osobistych, w których następuje odwołanie do wewnętrznych przeżyć psychicznych i uczuć człowieka, np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 219, gdzie zarazem przyjęto, że przeżycia te powinny podlegać obiektywizacji, gdyż o uznaniu wartości za dobro osobiste decydować ma przekonanie, że jest ona cenna i nienaruszalna w opinii społecznej. W podobnym tonie skonstruowano definicję, zgodnie z którą dobrami osobistymi są indywidualne wartości świata uczuć oraz stanu psychicznego człowieka, będące wyrazem odrębności fizycznej lub psychicznej jednostki, powszechnie akceptowane w społeczeństwie – tak J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 1.

[71] J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 29; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 106 - 107; J.S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,*[w:] E. Łętowska (red.), str. 23; B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 125. Zob. też pogląd, zgodnie z którym o tym, czy pewien stan rzeczy odnoszący się do człowieka jest dobrem osobistym, rozstrzyga nadanie mu charakteru wartości przez ogół społeczeństwa, a nie zakwalifikowanie go, jako takiego dobra wyłącznie przez praktykę prawniczą – P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 1.

[72] Zob. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 5; T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia Docet. Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, str. 902 - 903; Por. A. Kopff, *Glosa do orzeczenia SN z 19 IX 1968 r*., Nowe Prawo, 1970, nr 7-8, str. 1186.

W doktrynie przyjęto, że owym kryterium obiektywizującym przy identyfikowaniu istnienia dóbr osobistych, powinno być uznanie danej wartości za istotną w oczach opinii społecznej[73]. Na tym tle wskazano, iż dobrami tymi są wartości obejmujące psychiczną i fizyczną integralność człowieka[74], doniosłe z punktu widzenia danej społeczności w związku z przyjętymi w niej zapatrywaniami prawnymi, moralnymi i obyczajowymi[75]. Obiektywizacja ta w oparciu o kryterium powszechnie panujących ocen społecznych skutkuje, że pomimo objęcia ochroną nieuchwytnych materialnie elementów sfery osobistej człowieka, mogą one uzyskać doniosłość prawną wskutek ich powszechnej akceptacji przez daną zbiorowość i w efekcie przez ustawodawcę[76].

Należy w pełni podzielić pogląd o konieczności dokonywania obiektywizacji przy ustalaniu istnienia poszczególnych dóbr osobistych. Nie można bowiem zaprzeczyć, iż wyłącznie empiryczna analiza postaw i poglądów ludzi dokonywana w oparciu o kryterium uczciwego i rozsądnego człowieka, przeprowadzona na tle funkcjonowania jednostek w stosunkach społecznych, może dać odpowiedź, jakie elementy sfery osobistej są istotne i istnieją u wszystkich ludzi[77]. Umożliwia to ich zidentyfikowanie, nazwanie i ostatecznie otoczenie ochroną. Powyższe potwierdza tezę, iż ocena czy dana wartość stanowi dobro osobiste, nie może być dokonywana według miary indywidualnej wrażliwości konkretnego człowieka, a więc według jego subiektywnej oceny, lecz trzeba w tym zakresie uwzględnić opinie szerszego grona osób, a także powszechnie przyjmowane i zasługujące na akceptację normy postępowania, w tym normy obyczajowe oraz wynikające z tradycji[78]. W pełni zgodzić

---

[73] Zob., np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 106-107; B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 125; P. Granecki, *Odpowiedzialność sprawcy szkody niemajątkowej na podstawie art. 448 k.c*., Studia Prawnicze, 2002, nr 2, str. 100.

[74] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 170.

[75] A Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 106-107. Należy jednak zaznaczyć, iż bazowanie wyłączne na opinii społecznej prezentowanej nawet powszechnie, może być zawodne przy ustalaniu, które wartości człowieka powinny zostać objęte ochroną prawną. Warto bowiem zauważyć, iż istnieją liczne możliwości oddziaływania, skutkujące jej zniekształceniem, co jest szczególnie aktualne w obecnej epoce dezinformacji – zob. szerzej G. Tylec, *Prawda jako wartość chroniona prawnie. Problem odpowiedzialności prawnej za naruszenie dóbr osobistych związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji (fake news),* Roczniki Nauk Społecznych, 2020, str. 207 i nast. Również analiza historii dostarcza przypadki, w szczególności w odniesieniu do istniejących reżimów totalitarnych, kiedy to aprobatę społeczną zyskiwały wartości całkowicie sprzeczne z podstawowymi wyznacznikami człowieczeństwa. Przyznanie decydującego znaczenia osądowi społeczeństwa mogłoby prowadzić – jak miało to miejsce w niektórych państwach I połowy XX wieku – do aprobaty, ze względu na podłoże ideologiczne braku poszanowania prawnego wobec nawet tak podstawowych atrybutów jak życie i zdrowie ludzkie. Dlatego też nie można wykluczyć, że zapatrywania panujące w danej zbiorowości będą stały w oczywistej sprzeczności z samą istotą człowieczeństwa, dlatego też nie mogą one stanowić wyłącznej podstawy dla ustalenia zasad ochrony człowieka.

[76] Zob. Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 6.

[77] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 899.

[78] Zob. tak z bogatego orzecznictwa, np. wyrok SN z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 33/97, Legalis nr 30799; wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, Legalis nr 58520; wyrok SN z dnia 29 września 2010 r., V CSK 19/10, Legalis nr 367091.

można się zatem ze stanowiskiem wyrażonym w judykaturze, iż dobrem osobistym może być wyłącznie taka wartość, która jest immanentnie złączona z istotą człowieczeństwa oraz naturą człowieka, niezależna od jego woli, stała, dająca się skonkretyzować i zobiektywizować[79]. Rolą prawodawcy przy identyfikacji tych dóbr jest zatem obserwacja oraz ocena opinii wyrażanych w tym przedmiocie przez ogół społeczeństwa. Należy jednak pamiętać, iż - jak już wielokrotnie podkreślano - wartości idealne człowieka istnieją niezależnie od objęcia ich ochroną prawną w ramach takiej czy innej instytucji prawnej. Dlatego też to nie opinia społeczna albo prawodawca kreują nowe dobra osobiste, lecz wyłącznie pomagają w odkrywaniu wartości, które można poddać ochronie jako dobra osobiste człowieka. Do powyższych aspektów związanych z koniecznością obiektywizacji dóbr osobistych dodawane jest ponadto, iż możliwość otoczenia ochroną danej wartości w ramach omawianej instytucji, powinno mieć również podstawę w uznaniu jej za niesprzeczną i akceptowalną z punktu widzenia aksjologii danego systemu prawnego[80].

Przechodząc do analizy cech dóbr osobistych, jak już zauważono w doktrynie jednolicie określa się je mianem dóbr niemajątkowych[81]. Wynika to z faktu, iż nie mają one wartości, którą można określić w pieniądzu, zaś celem zapewnienia im ochrony nie jest zabezpieczenie interesów ekonomicznych człowieka czy zaspokajanie materialnych potrzeb jednostki związanych z warunkami jej życia[82]. Dlatego też, przykładowo za wartość stanowiącą element dobra osobistego w postaci godności osobistej, nie może zostać uznane poczucie bezpieczeństwa związane z dostępem do usług finansowych, gdyż sfera ta jest związana z kwestiami majątkowymi, których niezapewnienie może co najwyżej powodować pouczcie dyskomfortu psychicznego[83]. Należy jednak zwrócić uwagę, że niemajątkowy charakter dóbr osobistych nie eliminuje przypadków, w których reperkusje ich naruszenia mogą również przejawiać się negatywnie w sferze majątkowej. Fakt ten spowodował konieczność wprowadzenia przez ustawodawcę takich instrumentów prawnych, które umożliwiać będą nie

[79] Tak. uchwała SN z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41.
[80] Zob. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 5; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 35. Zob. też Z. Radwański, *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979, str. 132, przy czym trafnie zauważono, w odpowiedzi na pogląd tego autora wyrażony w ww. publikacji, że uznanie systemu prawnego za jedyny czynnik kreujący dobra osobiste stanowi zbytnie zawężenie zagadnienia - tak J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 22.
[81] Zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 78-79; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 20*;* Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 170; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 106; wyrok SN z dnia 14 listopada 1986 r., II CR 295/86, OSNCP 1988, nr 2–3, poz. 40; wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171.
[82] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 908 - 909.
[83] Zob. inaczej, moim zdaniem nietrafnie wyrok SN z dnia 11 lutego 2015 r., I CSK 868/14, Legalis nr 1231461.

tylko przywrócenie stanu sprzed naruszenia oraz zrekompensowanie doznanych krzywd, lecz jednocześnie pozwolą na wyrównanie szkód majątkowych, jakich doznał podmiot tych dóbr.

Kolejną cechą dóbr osobistych jest ich indywidualny charakter[84]. Jak bowiem zauważono, wartości idealne człowieka, a zatem i ich prawna forma w postaci dóbr osobistych, nie mają charakteru zewnętrznego w stosunku do uprawnionego, lecz stanowią element immanentnie związany z istotą człowieczeństwa oraz wewnętrzną sferą każdej jednostki ludzkiej. Z tezą tą wiążą się dwa poniższe ustalenia. Po pierwsze, do dóbr osobistych nie mogą zostać zaliczone takie wartości, które mają walor ogólnospołeczny, publiczny czy interpersonalny oraz takie, które co prawda wpływają na jakość ludzkiego funkcjonowania, ale mają źródło poza człowiekiem[85]. Dlatego też dobrami osobistymi nie są chociażby: potrzeba niezakłóconego korzystania z energii elektrycznej[86], spokojnego wypoczynku (urlopu)[87], możliwość kierowania pojazdem[88] czy korzystanie z czystego środowiska[89]. Ich ochrona co najwyżej może być realizowana przez normy prawa publicznego[90]. Omawiana cecha wskazuje również, iż dobra osobiste nie mogą być utożsamiane z możliwością podejmowania przez

[84] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 906 - 907.
[85] Wyrok SN z dnia 23 października 2020 r., III CSK 134/18, Legalis nr 2496645.
[86] Zob. tak wyrok SN z dnia 7 grudnia 2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75.
[87] Zob. tak uchwała SN z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41.
[88] Zob. tak wyrok SN z dnia 23 lutego 2022 r., II CSKP 232/22, OSNC 2023, nr 1, poz. 7.
[89] W odniesieniu do czystego środowiska jako dobra osobistego, w doktrynie oraz judykaturze toczy się w dalszym ciągu ożywiona dyskusja - zob. orzecznictwo przeciwko uznaniu tej wartości za dobro osobiste, np. wyrok SN z dnia 10 lipca 1975 r., I CR 356/75, OSPiKA 1976, nr 12, poz. 232; wyrok SA w Katowicach z dnia 23 stycznia 2014 r., V ACa 649/13, Legalis nr 797344 oraz głosy w doktrynie, np. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, art. 23, nb. 107–109; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.) *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 6; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, str. 184 - 185; T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 915; W. Szczotka [w:] J. Pisuliński (red.), *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych*, Palestra, 2021, nr 10, str. 48-50. Zob. też argumenty za uznaniem prawa do czystego środowiska za dobro osobiste, np. J. Trzewik, *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste – glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym, III CZP 27/20*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego, 2021, nr 4, str. 57–60; I. Wereśniak-Masri, *Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste*, Monitor Prawniczy, 2018, nr 17, str. 939–944; postanowienie SN z dnia 20 lipca 1984 r., II CR 5/84, Lex nr 8606; wyrok SN z dnia 23 stycznia 2001 r., II CKN 394/00, Legalis nr 277377. Jako istotną w omawianej kwestii należy uznać uchwałę SN z 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, Legalis nr 2580338, w której Sąd ten trafnie przyjął, że środowisko naturalne jest dobrem wspólnym, o które troska spoczywa zarówno na każdym członku społeczeństwa, jak i na państwie oraz jego organach. Podjęta uchwała wpisała się w poglądy wskazujące, iż nie jest możliwe zindywidualizowanie dobra podlegającego ochronie w odniesieniu do formułowanego „prawa do życia w czystym środowisku", gdyż dobro osobiste ze swej istoty nie może stanowić zewnętrznego przedmiotu (bytu) w stosunku do uprawnionego, lecz powinno wynikać z istoty człowieczeństwa. Środowisko naturalne stanowi natomiast dobro wspólne dla ludzkości mające substrat materialny w postaci powietrza, wody, gleby, świata roślin i zwierząt, które są umiejscowione poza człowiekiem. Sąd Najwyższy przychylił się zarazem do stanowiska, zgodnie z którym w przypadkach naruszenia standardów czystego środowiska, w tym norm jakości powietrza, może dochodzić do naruszenia (zagrożenia) takich dóbr osobistych w rozumieniu art. 23 k.c., jak zdrowie, wolność i prywatność. Oznacza to, że co prawda czyste środowisko naturalne nie stanowi samodzielnego dobra osobistego, lecz oddychanie zanieczyszczonym powietrzem może stanowić jeden z czynników naruszających wyżej wskazane dobra.
[90] Tak T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 915.

człowieka różnorodnych czynności w świecie zewnętrznym. Wolność działania w określony sposób jest bowiem przejawem autonomicznie podejmowanej woli funkcjonowania w różnych dziedzinach życia społecznego lub korzystania z przyznanych uprawnień. Stąd też możliwość wykonywania określonej działalności gospodarczej czy zawodowej, korzystanie z prawa do sądu[91] czy wolność wyboru obrońcy[92] nie mogą być traktowane jako dobra osobiste człowieka. Ich istnienie nie wynika bowiem z jego sfery osobistej. W świetle powyższych ustaleń, należy również przyjąć stanowisko, zgodnie z którym jako dobro osobiste nie może być traktowane prawo do planowania rodziny i wynikające z niego uprawnienie do legalnego przerwania ciąży[93] w warunkach określonych w art. 4a ustawy z 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerwania ciąży[94]. Brak spełnienia cechy indywidualności należy jednak uznać w tym przypadku wyłącznie za jeden z pomniejszych argumentów przemawiających za odmową uznania tego uprawnienia za wartość, o którą można poszerzyć katalog dóbr osobistych z art. 23 k.c.[95]. Pomimo niepoddawania analizie w niniejszym opracowaniu kwestii natury moralnej należy zauważyć, że uprawnienie to nie tylko nie może być potraktowane jako wartość nieodłącznie związana z każdą osobą ludzką, lecz także stoi w sprzeczności z innym dobrem osobistym w postaci życia, którego ochronę nakazuje art. 38 Konstytucji RP[96].

Po drugie, w ramach cechy indywidualności należy odnieść się do kwestii uznawania za dobra osobiste tzw. dóbr interpersonalnych[97]. Moim zdaniem trzeba stanowczo opowiedzieć

[91] Zob. tak wyrok SN z dnia 24 września 2015 r., V CSK 741/14, Legalis nr 1358761.
[92] Zob. tak wyrok SN z dnia 9 maja 2003 r., V CK 344/02, Legalis nr 59865.
[93] S. Rudnicki, *Glosa do wyroku SN z dnia 21 listopada 2003 r., V CK 16/03*, Monitor Prawniczy, 2004, nr 10, str. 475.
[94] Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 1575.
[95] Zob. jednak wyrok SA w Krakowie z dnia 12 maja 2015 r., I ACa 204/15, Legalis nr 1315349. Por. też wyrok SN z dnia 21 listopada 2003 r., V CK 16/03, Legalis nr 62304.
[96] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm. Zob. też M. Wild, *Roszczenia z tytułu wrongful birth w prawie polskim*, Przegląd Sądowy, 2005, nr 4, str. 49, gdzie wskazano, że zniesienie w określonych przypadkach bezprawności zachowania w poprzez dopuszczenie dokonania aborcji nie oznacza wykreowania prawa do aborcji mającego charakter prawa podmiotowego.
[97] W ostatnich latach, w doktrynie oraz orzecznictwie można zauważyć próbę ukształtowania nowego dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej i co za tym idzie przyznania możliwości zasądzenia odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia na podstawie art. 24 § 1 w zw. z art. 448 k.c. za jej naruszenie – tak, np. K. Osajda, *Zadośćuczynienie za doznanie przez bliskiego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku*, Państwo i Prawo, 2016, nr 1, str. 74 -75; B. Lackoroński, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 roku, II CSK 719/15,* Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe, 2017, t. 5, str. 89–106; A. Biały, *Więź rodzinna jako dobro osobiste w kontekście zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej* [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska (red.), *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej,* Warszawa 2016, str. 979; uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Legalis nr 254081; uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10; oraz trzy uchwały z dnia 27 marca 2018 r. - III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103; III CZP 60/17, OSNC 2018, nr 9, poz. 83; III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 104. Przeciwko takiej możliwości opowiada się głównie doktryna - L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo*

się przeciwko próbom konstruowania dóbr osobistych w postaci więzi lub uczuć związanych z innymi osobami lub zwierzętami[98]. Wartościami chronionymi w ramach instytucji dóbr

cywilne, Warszawa 2012, str. 383; L. Bosek, *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, Forum Prawnicze 2015, nr 3, str. 9 i nast.; T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 919 i nast.; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 22; M. Wałachowska, *Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu*, Przegląd Sądowy, 2017, nr 9, str. 11 i nast. Głosy negatywnie odnoszące do wyróżniania tego dobra, można znaleźć również w orzecznictwie - tak uchwała SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, OSP 2020, nr 5, poz. 38; wyrok SN z dnia 17 grudnia 2019 r., I NSNc 5/19, Lex nr 2717383. W szczególności, w pierwszym ze wskazanych orzeczeń (o sygn. I NSNZP 2/19) trafnie zauważono, iż uznawanie więzi interpersonalnych za dobra osobiste jest wadliwe konstrukcyjnie. Dobro osobiste nie może bowiem wynikać z dynamicznej relacji z inną osobą, która to ze swej istoty jest pochodną sytuacji prawnej, społecznej i emocjonalnej więcej niż jednego podmiotu. Wyklucza to ściśle osobisty charakter takiej wartości, gdyż z natury zakłada istnienie co najmniej dwóch odrębnych stron więzi. W szczególności przy uznaniu istnienia tego dobra, powstają niedające się moim zdaniem usunąć wątpliwości. Dotyczą one po pierwsze, zakresu podmiotowego stron tych więzi, a więc innymi słowy między jakimi osobami taką więź należy chronić. Po drugie, nie jest możliwe również określenie co cechować powinno taką więź, aby mogła zostać uznana w danym przypadku za dobro chronione prawnie, a więc na ile powinna być ona intensywna i według jakich obiektywnych kategorii należy to ustalać. W uzasadnieniu omawianego orzeczenia powołano godny aprobaty pogląd doktryny z czasu kształtowania się instytucji ochrony dóbr osobistych, zgodnie z którym więzi rodzinne nie mają charakteru osobistego, lecz interpersonalny, dlatego powinny być one przedmiotem regulacji oraz ochrony w ramach norm należących do prawa rodzinnego – tak S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 100-101. Nieakceptowalne są moim zdaniem również poglądy, zgodnie z którymi dobra osobiste w postaci więzi rodzinnej istnieją w sposób obiektywny, co oznaczałoby, że powstają automatycznie wraz z zawarciem małżeństwa, a także urodzenia dziecka pomiędzy tymi osobami – zob. tak J. Grela, *Dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej*, Wrocławskie Studia Erasmiańskie = Studia Erasmiana Wratislaviensia, 2023, nr 17, str. 372. Pogląd ten nie uwzględnia bowiem przykładowo sytuacji, w których rodzic dobrowolnie nie utrzymuje kontaktów z dzieckiem albo małżonkowie na mocy wspólnej decyzji pozostają w separacji faktycznej i nie sankcjonują tego stanu prawnie. Oczywiste jest bowiem, że w takich przypadkach żadna więź bliskości pomiędzy tymi osobami, która mogłaby podlegać ochronie w ramach instytucji dóbr osobistych nie istnieje. Co prawda, autor ten wskazuje, że więzi te mogą ulec „zamrożeniu" albo mogą stać się „nieaktywne", lecz jako jedyny przykład podaje rozwód. Skutkiem zaakceptowania takiego poglądu, całkowicie obiektywizującego charakter omawianego dobra, mogłoby być umożliwienie dochodzenia zadośćuczynienia, przykładowo przez rodzica, który ze swej winy nie utrzymywał od wielu lat kontaktu ze swoim dzieckiem, wyłącznie na podstawie samego twierdzenia, że chciałby tę więź nawiązać, a jest to niemożliwe z niezależnych od niego przyczyn.

[98] Zob. przeciwko uznaniu więzi za zwierzęciem za dobro osobiste - Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 183; wyrok SA w Białymstoku z dnia 13 stycznia 2021 r., I ACa 289/20, Lex nr 3154721; wyrok SR w Olkuszu z dnia 28 maja 2021 r., I C 105/20, Legalis nr 2610367; M. Wałachowska, *Glosa do wyroku SN z 14.01.2010 r., IV CSK 307/09*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2011 nr 2, poz. 15, str. 94. Zob. inaczej K. Panfil, *Więź emocjonalna ze zwierzęciem a dobra osobiste*, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe, 2021 nr 3 (28), str. 163; wyrok SO w Krakowie z dnia 22 listopada 2016 r., II Ca 1883/16, Lex nr 2250681; wyrok SO w Krakowie z dnia 7 września 2017 r., II Ca 1111/17, Lex nr 2460249. Należy jednak stanowczo uznać, że przedstawiane argumenty aprobujące istnienie dobra osobistego w postaci więzi ze zwierzęciem są chybione. W szczególności, w uzasadnieniu drugiego ze wskazanych orzeczeń, jako argument wystarczający do uznania istnienia tak sformułowanego dobra osobistego wskazano fakt, iż zerwanie więzi ze zwierzęciem może wywoływać u człowieka smutek, tęsknotę, poczucie straty oraz mieć negatywny wpływ na funkcjonowanie całej rodziny do której należał pies. Cierpienie to ma stanowić podstawę do zasądzania zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek naruszenia dobra osobistego. Sąd w tym wyroku wskazał, iż zwierzę – pies, będąc symbolem wierności i bezinteresownej przyjaźni, a także lojalności i oddania jakie okazuje człowiekowi może spowodować wytworzenie pomiędzy człowiekiem i psem szczególnej relacji, opartej na wzajemnym przywiązaniu. W omawianej argumentacji można jednak dostrzec podstawowy błąd, polegający na utożsamieniu wewnętrznych przeżyć emocjonalnych człowieka z niezmiennymi, stałymi jego wartościami idealnymi, wynikającymi z istoty człowieczeństwa. Istnienie dóbr osobistych nie zależy bowiem od ludzkiej woli lub wrażliwości, lecz ich występowanie ma charakter obiektywny i uniwersalny. Nie można wiązać ich zatem jedynie z właściwościami, cechami czy skłonnościami danej osoby. Natomiast cecha przywiązania do zwierząt występuje, co oczywiste, nie u wszystkich ludzi, lecz związana jest z indywidualnymi cechami osobowościowymi danego człowieka. Dlatego też relacja człowieka ze zwierzęciem, choć niewątpliwie może nieść za sobą znaczącą korzyść dla człowieka, to

osobistych mogą być bowiem wyłącznie dobra istniejące niezależne od kształtowania się relacji wiążących człowieka z innymi podmiotami albo bazujące na jego stosunku do określonych przedmiotów. Więź międzyludzka stanowi natomiast typowy przykład wartości interpersonalnej, która nie wynika z faktu bycia osobą ludzką, lecz jej podstawą jest związek z drugim człowiekiem, którego istnienie z istoty rzeczy uzależnione jest od dobrej woli obu stron do jego utrzymywania. Wartość ta nie jest zatem immanentnie złączona z istotą człowieczeństwa oraz naturą człowieka, nie ma charakteru stałego, nie można jej skonkretyzować i zobiektywizować, ponieważ ma charakter zewnętrzny wobec istoty ludzkiej[99]. W rezultacie więź, której nie cechuje indywidualność i niezależność od zachowania innych ludzi, nie może być chroniona na gruncie omawianej instytucji prawnej. Przyjęcie odmiennego poglądu byłoby sprzeczne z podstawowym przymiotem tych dóbr określonych - już z samej ich nazwy - mianem osobistych. W doktrynie trafnie zauważono, iż pojęcie dobra osobistego o charakterze interpersonalnym to oksymoron[100], bowiem więź emocjonalna z drugim człowiekiem stanowi wyłącznie odczucie psychiczne, wyrażające się w poczuciu bliskości wobec innej osoby. Zasygnalizować warto, iż problem indywidualizacji dobra osobistego powróci jeszcze w dalszym toku rozważań, lecz w innym kontekście. Dotyczył będzie on bowiem konieczności wykazania przez powoda w toku procesu, iż zachowanie pozwanego było nakierowane na konkretne dobro osobiste podmiotu występującego o ochronę prawną.

Ostatnią cechą dóbr osobistych jest określenie ich mianem dóbr niematerialnych[101]. Oznacza to, że ich istnienie jest niezależne od przybrania przez nie postaci dostrzegalnej w

jednak nie może być uznana za obiektywnie istniejącą wartość powiązaną z naturą ludzką i chronioną przez przepisy o ochronie dóbr osobistych. Odmienne podejście prowadzi do całkowicie nieuzasadnionych prób wykształcania w doktrynie oderwanych od natury człowieka dóbr osobistych w postaci, np. pielęgnowania pamięci po zmarłym zwierzęciu – zob. tak A. Wilk, *Problem uznania więzi emocjonalnej ze zwierzęciem za dobro osobiste w orzecznictwie sądów polskich*, Monitor Prawniczy, 2022, nr 22, Legalis. W dalszej perspektywie, może prowadzić to do konstruowania kolejnych dóbr osobistych, jak np. więzi z rośliną czy inną rzeczą o sentymentalnym znaczeniu, co bezpośrednio może otwierać drogę do żądania zadośćuczynienia za utratę lub uszkodzenie jakiegokolwiek mienia stanowiącego własność danej osoby. Niemniej jednak w razie wyrządzenia szkód zwierzęciu, zasadne może być dochodzenie odszkodowania za szkody majątkowe, co spełniać będzie w sposób dostateczny funkcję kompensacyjną w tym zakresie.

[99] Zob. zdanie odrębne do uchwały SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, Legalis nr 1740654.

[100] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 921.

[101] Należy jednak zwrócić uwagę, że posługiwanie się pojęciem „dobra niematerialne" może budzić pewne nieporozumienia natury terminologicznej. Warto bowiem wskazać, iż dawniej, szczególnie pod wpływem literatury niemieckiej, prawami na dobrach niematerialnych określano prawa własności intelektualnej, a więc bezwzględne, majątkowe oraz zbywalne prawa podmiotowe do tzw. przedmiotów intelektualnych którymi są, np. utwory, wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe czy znaki towarowe. Wszystkie te dobra łączy to, że są one wytworami myśli ludzkiej niemającymi postaci materialnej, które jednak w przeciwieństwie do dóbr osobistych służą przede wszystkim celom ekonomicznym podmiotów uprawnionych, co wynika z możliwości wykorzystywania ich w celach zarobkowych a także mogą być przedmiotem obrotu – zob. szerzej na temat pojęcia dóbr niematerialnych, np. R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *System Prawa Prywatnego tom 14A. Prawo własności*

sposób fizykalny[102]. Odróżnić należy bowiem dobro osobiste, które jest chronioną prawnie wartością, będącą nieuchwytnym zewnętrznie elementem sfery osobistej człowieka od ewentualnie istniejącego, zewnętrznego od człowieka nośnika, mogącego zawierać jego materialnie odzwierciedlenie[103]. Dobrem osobistym nie jest zatem napisane na kartce papieru imię i nazwisko, wywołane zdjęcie przedstawiające czyjś wizerunek, czy wydruk wyników badań lekarskich pozwalający ustalić stan zdrowia. Stanowią one wyłącznie materialną emanację tych dóbr[104], ich substrat rzeczowy[105]. Ich istnienie nie wpływa na możliwość udzielania ochrony samym dobrom osobistym.

W świetle przeprowadzonych rozważań można przyjąć, że dobrami osobistymi są objęte ochroną prawną ze względu na ich doniosłość społeczną, wynikające z istoty człowieczeństwa, niemajątkowe, indywidualne i niematerialne wartości idealne człowieka, przysługujące każdemu w takim samym zakresie przez cały okres życia[106]. Skonstruowanie powyższej, syntetycznej definicji dóbr osobistych człowieka, wprowadza pomocne kryteria umożliwiające

przemysłowej, Warszawa 2017, str. 84 i nast.; A. Kopff, *Prawo cywilne…*, str. 17 i nast.; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis 2024, art. 45, nb. 42 - 46; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 304 – 306.

[102] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 131 – 132; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 3; wyrok SA w Katowicach z dnia 25 stycznia 2019 r., I ACa 517/18, Lex nr 3128121; wyrok SA w Łodzi z dnia 20 lipca 2017 r., I ACa 1771/16, Lex nr 2365592; wyrok SA w Katowicach z dnia 24 stycznia 2017 r., I ACa 809/16, Lex nr 2972920.

[103] Warto zwrócić uwagę, że na gruncie prawa własności intelektualnej materialne nośniki chronionych dóbr niematerialnych (utworów oraz dóbr chronionych w ramach własności przemysłowej) określane są mianem *corpus mechanicum.* Zaznacza się zarazem, iż w momencie utrwalenia takiego dobra w jakimś przedmiocie materialnym powstają dwojakiego rodzaju prawa podmiotowe – prawo do dobra niematerialnego oraz prawo własności do jego nośnika – zob. tak M. Poźniak – Niedzielska, J. Szczotka*, Prawo autorskie. Zarys problematyki*, Warszawa 2020, str. 46; M. Rutkowska – Sowa [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności intelektualnej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2021, str. 472.

[104] Zob. szerzej J. Piszczek, *Nośniki materialne dóbr osobistych,* Studia Prawnoustrojowe, 2015, nr 28, str. 113.

[105] J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 30.

[106] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 170. Ponadto warto zauważyć, że w doktrynie przy definiowaniu dóbr osobistych niejednokrotnie utożsamia się ze sobą dwie płaszczyzny - definicję dobra osobistego oraz kryteria oceny spełnienia przesłanki naruszenia tych dóbr wynikającą z art. 24 k.c. Skutkuje to wyjaśnianiem pojęcia dóbr osobistych poprzez odwoływanie się do konsekwencji ich naruszenia - zob. tak trafnie T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 898 i definicje, np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 219; A. Brzozowski, W. Kocot, E. Skowrońska – Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, str. 118. Moim zdaniem jednak wskazane dwie płaszczyzny nie mogą być ze sobą łączone. Pierwsza z nich, podejmowana w ramach tej części rozważań dotyczy ustalenia w oderwaniu od konkretnych stanów faktycznych jakie wartości człowieka są chronione prawnie jako dobra osobiste. Druga natomiast, odnosi się do problemu kwalifikowania zachowania określonego podmiotu, na gruncie konkretnej sytuacji jako naruszającego dobra osobiste. Sygnalizując wyłącznie ten problem należy wskazać, że dotyczy on ustalenia czy o fakcie naruszenia dobra osobistego powinny decydować doznawane negatywne odczucia ich podmiotu (kryteria subiektywne) czy ocena społeczna danego zachowania (kryteria obiektywne). Można zatem zauważyć, że czym innym jest wykazywanie istnienia samego dobra osobistego, a czym innym udowodnienie, że dane zachowanie sprawcy spowodowało jego naruszenie. Zob. także rozważania prawne, w których istotę dobra osobistego wyjaśniano poprzez odwoływanie do zasad ustalania jego naruszenia, np. A. Cisek, *Dobra osobiste…,* str. 38.

identyfikowanie przez doktrynę oraz judykaturę niezawartych w art. 23 k.c. wartości, które będą mogły zostać poddane ochronie w ramach omawianej instytucji.

§ 3 Monistycznie i pluralistyczne ujęcie dóbr osobistych

Na tle przeprowadzonych rozważań, nie powinno budzić wątpliwości, iż przedmiotem ochrony w ramach omawianej instytucji są poszczególne dobra osobiste[107], na co również wskazuje samo językowe brzmienie art. 23 k.c. rozpoczynające się od słów „dobra osobiste człowieka"[108]. W ramach sfery osobistej człowieka wyróżnić można bowiem istnienie jednostkowych wartości, z których każda stanowi odrębne dobro osobiste. Jednak w doktrynie pojawiały także poglądy wskazujące na możliwość wyróżnienia ogólnej, nadrzędnej i spajającej poszczególne dobra osobiste wartości w postaci ogólnego dobra osobistego[109]. Zanim będzie można jednak przejść do dalszych rozważań w tym przedmiocie, należy poczynić jedną uwagę natury terminologicznej. Doktryna bowiem posługuje się pojęciami pluralistycznej oraz monistycznej koncepcji dóbr osobistych, odnosząc je do wyjaśniania dwóch kwestii[110]. Po pierwsze, można mówić o pluralistycznym albo monistycznym ujęciu dóbr osobistych. Dotyczy ono ustalenia, czy istnieje wiele dóbr osobistych, czy też dopuszczalne jest przyjęcie tezy o występowaniu jednego ogólnego dobra osobistego. Te same określenia stosowane są ponadto w ramach omawiania konstrukcji ochrony prawnej dóbr osobistych. Służą one wyjaśnieniu, czy można uznać, że istnieje jedno prawo podmiotowe osobiste (prawo osobistości), czy też mamy do czynienia z wieloma prawami podmiotowymi, z których każde chroni odpowiadające mu dobro osobiste. Określane są one odpowiednio monistyczną oraz pluralistyczną koncepcją ochrony dóbr osobistych. W tej części rozważań, przedmiotem omówienia będzie wyłącznie pierwsza ze wskazanych kwestii.

Należy zauważyć, że zwolennicy ujęcia monistycznego, formułując tezę o istnieniu jednego dobra osobistego, nie zaprezentowali jednolitego poglądu na temat tego co miałoby je stanowić, a także jak można byłoby je zdefiniować[111]. Przykładowo niektórzy z nich wskazywali, iż przedmiotem ochrony jest człowiek, a nie wyabstrahowane z niego dobra[112].

---

[107] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 220; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 185 - 186; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 105; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 25 i nast.; J. Chaciński, *Prawa podmiotowe…*, str. 107.
[108] J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 27.
[109] A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 43.
[110] A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 43 – 49; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020, art. 23, nb. 76; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 26; por. J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 40.
[111] Por., np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 105 – 106.
[112] F. Zoll, *Prawo cywilne*…, str. 128, gdzie dodaje, iż „ciało i psyche ludzka, nietykalność ich i wolność, stanowią wspólnie w pojęciu prawnika dobro" oraz „przedmiotem ochrony jest człowiek: jego ciało, życie, cześć i wolność".

Wśród popierających tę opcję argumentowano bowiem, iż to sama osoba uprawnionego stanowi ogólne dobro osobiste[113], jako pewna złożona całość, z której to dopiero mogą wynikać poszczególne, składające się na nią i powiązane ze sobą funkcjonalnie dobra osobiste[114]. Przykładem próby normatywnego uregulowania koncepcji monistycznej był projekt księgi pierwszej Kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej autorstwa I. Koschembahra-Łyskowskiego z 1928 r., w którym jako przedmiot ochrony starano się uczynić „osobistość człowieka"[115]. W innej wersji tego stanowiska, przedmiotem ochrony ogólnego dobra osobistego miałaby być sfera indywidualności człowieka[116]. Zaprezentowano również pogląd, iż ogólnym dobrem osobistym jest wszystko, co nie będąc dobrem materialnym w znaczeniu prawa, służy człowiekowi do rozwoju jego fizycznej i psychicznej osobowości oraz do ugruntowania jego odrębności i pozycji w społeczeństwie[117]. Pojawiły się też głosy, iż dobrem tym jest pewna nadrzędna wartość, którą stanowić miałaby, według jednego stanowiska, niezbywalna i przyrodzona godność[118], zaś według innego prywatność, rozumiana jednak nie jako jedno z dóbr osobistych, lecz jako pojęcie tożsame z pojęciem osobowości, z którego to dopiero wynikać mają wszystkie szczegółowe dobra osobiste jednego podmiotu[119].

Zwolennicy koncepcji istnienia jednego dobra osobistego argumentowali, iż jego wyróżnienie pomoże stworzyć jednolite kryteria ułatwiające identyfikację poszczególnych dóbr osobistych[120]. Obejmowałoby ono bowiem dobra zarówno wymienione przez prawodawcę w ustawie, jak i te odkrywane przez orzecznictwo i doktrynę. Należy jednak moim

---

[113] J. Kosik, *Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym*, Przegląd Prawa i Administracji, 1977, nr 9, str. 52.
[114] A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 48.
[115] I. Koschembahr-Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie*, Warszawa 1928, str. 46. Szerzej na temat postanowień ww. projektu będzie mowa w rozważaniach zawartych w rozdziale II niniejszego opracowania.
[116] Zob. stanowisko jakie zajął w pracy - S. Grzybowski, *Osobistości prawa* [w:] *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937, str. 1249 oraz 1260, gdzie wskazał, iż chodzi tu „o ochronę stosunków osobistych, własnej sfery indywidualności", jednak pogląd ten odrzucił w monografii S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 79. Ostatecznie jednak wydaje się, że autor ten wskazywał na pozytywne aspekty wyróżnienia pojęcia ogólnego dobra osobistego - tak S. Grzybowski [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa…*, str. 297 - 298, gdzie uznał, iż pojęcie to jest „użyteczne zwłaszcza wówczas, gdy w grę wchodzi ochrona dobra nie tylko niewymienionego w ustawie, ale nawet takiego, z którym trudno byłoby połączyć jakąkolwiek nazwę". Ponadto, według tego autora, stworzenie ogólnego dobra osobistego, następuje w drodze wydobycia wspólnej wszystkim dobrom osobistym cechy charakterystycznej.
[117] A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (Zagadnienia konstrukcyjne)*, Studia Cywilistyczne, 1972, t. XX, str. 5.
[118] Zob. M. Safjan, *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2002, nr 1, str. 243 i nast.; M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, str. 1152. Na poparcie tego poglądu, wskazano argument związany z regulacjami Konstytucji RP, której art. 30 zawiera sformułowanie, że godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela, a więc również według tego stanowiska i dóbr osobistych.
[119] Zob. A. Bierć, *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2015, str. 222.
[120] Z. Bidziński, J. Serda, *Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych w praktyce sądowej* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*. *Zagadnienia wybrane*, Wrocław 1986, str. 9.

zdaniem, opowiedzieć się przeciwko próbom wyróżniania istnienia ogólnego dobra osobistego, nie tylko ze względu na językowe brzmienie art. 23 k.c., ale również z uwagi na brak praktycznego waloru takiego zabiegu a także niemożliwość wyczerpującego zdefiniowania tego pojęcia[121]. Ponadto w indywidualnych sprawach o ochronę dóbr osobistych, sąd i tak jest zobligowany do wskazywania konkretnego dobra, które zostało zagrożone lub naruszone[122]. Dlatego też tworzenie pojęcia ogólnego dobra osobistego nie odegrałoby żadnej roli w procesie stosowania prawa[123]. Warto zarazem zauważyć, iż stworzenie w niniejszym opracowaniu definicji dóbr osobistych, zakładającej istnienie wielu poszczególnych dóbr stanowi wystarczającą wskazówkę, umożliwiającą selekcję wartości pod kątem możliwości zaliczenia ich do katalogu dóbr osobistych. Można zauważyć, że nie było przy tym konieczne odwoływanie się do koncepcji zakładającej istnienie jednego ogólnego dobra osobistego.

W związku z otwartym charakterem katalogu dóbr osobistych, należy zastanowić się w jaki sposób może dochodzić do ustalania istnienia dóbr niewymienionych w art. 23 k.c. Nie powinno budzić wątpliwości, iż zakwalifikowanie określonej wartości do omawianej kategorii dóbr, uzależnione jest od spełnienia przez nią wszystkich wymogów zawartych w zaproponowanej definicji dóbr osobistych. Zidentyfikowanie danego dobra osobistego może obecnie nastąpić na dwa sposoby. Pierwszy z nich wiąże się z analizą przepisów prawnych zawartych w aktach normatywnych innych niż Kodeks cywilny[124] z różnych gałęzi prawa, w

---

[121] J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 25 – 26; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 105 - 106.

[122] Zob., np. wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, Legalis nr 58520.

[123] M. Lijowska, *Koncepcja ogólnego prawa osobistości w niemieckim i polskim prawie cywilnym*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2001, z. 4, str. 794 - 795.

[124] Przepisy zawarte w Kodeksie cywilnym nie są jednak jedyną regulacją dotycząca dóbr osobistych zawartą w polskim systemie prawnym. Należy w szczególności wskazać na art. 16 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 24, który przewiduje ochronę autorskich dóbr osobistych, stanowiących zespół wartości istotnych dla twórcy, wynikających z faktu stworzenia przez niego utworu. Przepis ten chroni dobro, które można zdefiniować jako więź twórcy z utworem. Należy jednak wskazać, iż pomimo traktowania omawianego dobra jako „więzi", nieuprawnione jest na tej podstawie wyciąganie w doktrynie oraz orzecznictwie wniosku o podobieństwie autorskich dóbr osobistych do nowo kształtowanego dobra w postaci więzi rodzinnej – zob. tak, np. wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, OSNAPiUS 2017, nr 5, poz. 60, postanowienie SN z dnia 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14, OSNC 2014/12, poz. 124; M. Kowalski, *Glosa do wyroku SA w Gdańsku z 23.09.2005 r., I ACa 554/05*, Palestra, 2006, nr 9-10, str. 313. Pogląd taki wynika z błędnego rozumienia omawianej więzi twórcy z utworem. Należy bowiem wskazać, iż w przypadku autorskich dóbr osobistych nie powstaje żadna relacja twórcy z obiektem wobec niego zewnętrznym, gdyż utwór w tym przypadku traktować należy jako nieodłączną część samego twórcy, w którym wyraził on samego siebie oraz za pośrednictwem którego to on sam występuje w świecie zewnętrznym i jest postrzegany w opinii osób trzecich - zob. T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 922. Ze względu na szczególny charakter autorskich dóbr osobistych, które przysługiwać mogą wyłącznie pewnej grupie podmiotów, tj. twórcom, w doktrynie powstały jednak wątpliwości co do relacji pomiędzy omawianą kategorią dóbr, a dobrami osobistymi, o których mowa w art. 23 k.c. W omawianej kwestii zajęto dwa przeciwstawne stanowiska. Według pierwszego z nich, w prawie polskim istnieje jednolita instytucja dóbr osobistych, obejmująca również autorskie dobra osobiste. Oznaczać ma to, że omawiane dobra twórcy podlegają ochronie zarówno na gruncie prawa autorskiego, jak i Kodeksu cywilnego. – tak, np. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2016, str. 122; A. M. Niżankowska, *Prawo do integralności utworu*, Warszawa 2007, str. 73; M. Wyrwiński, *Autorskie*

tym prawa międzynarodowego[125]. W ich treści wymienione mogą być bowiem z nazwy wartości idealne człowieka nieokreślone wprost jako dobra osobiste, lecz analiza ich charakteru pozwala przyjąć, że można zaliczyć je do katalogu dóbr osobistych i poddać ochronie cywilnoprawnej. Drugi sposób, nazwany został natomiast w doktrynie „ujawnianiem"[126], „dorzucaniem"[127] lub „odkrywaniem"[128] nowych dóbr osobistych.

Odnosząc się do pierwszego ze wskazanych sposób ustalania istnienia dóbr osobistych, szczególną uwagę należy poświęcić regulacjom prawnym zawartym Konstytucji RP. Stanowi ona najwyższy akt prawny, który wyznacza zasady, jakim powinny odpowiadać wszystkie obowiązujące normy prawne w systemie prawa polskiego[129]. W ramach polskiej ustawy zasadniczej regulacje dotyczące ochrony sfery osobistej człowieka zawarte zostały w rozdziale II, zatytułowanym prawa i wolności człowieka i obywatela. Jak trafnie wskazuje się w literaturze, rozdział ten zajmuje w strukturze polskiej ustawy zasadniczej nieprzypadkowe miejsce, gdyż zawarty został bezpośrednio po określeniu ogólnych zasad ustroju Rzeczypospolitej, a przed regulacjami dotyczącymi źródeł obowiązującego prawa oraz kompetencji organów władzy publicznej[130].

Analiza przepisów zawartych w rozdziale II Konstytucji RP pozwala sformułować wniosek, iż ustrojodawca objął w nich ochroną bardzo liczną i różnorodną grupę wartości – o charakterze zarówno osobistym (idealnym), jak i politycznym, socjalnym, ekonomicznym i

prawa osobiste w obrocie prawnym, Warszawa 2019, str. 103. Natomiast przeciwnicy tego poglądu podkreślają, iż ze względu na szczególny charakter autorskich dóbr osobistych, należy traktować je jako odrębną kategorię od dóbr kodeksowych. Wskazywać ma na to przede wszystkim specyfika wartości podlegającej ochronie, a także problemy związane z ochroną autorskich dóbr osobistych po śmierci twórcy. Dlatego też autorzy reprezentujący ten nurt wskazują, że w art. 23 k.c. chroniona jest wyłącznie twórczość w rozumieniu rozwijania określonej działalności, (jako dobro w postaci twórczości naukowej i artystycznej), a nie jej rezultaty w postaci utworów – zob., np. J. Błeszyński, *Prawo autorskie*, Warszawa 1985, str. 116; A. Wojciechowska, *Czy dobra…*, str. 370 i nast. Należy jednak opowiedzieć się za pierwszym ze wskazanych poglądów i przyjąć, że w ramach dóbr osobistych prawa powszechnego (art. 23 k.c.) chroniona jest zarówno twórczość (rozumiana jako działalność twórcy), jak i więź twórcy z konkretnym utworem (czyli autorskie dobra osobiste), zaś przepisy kodeksowe stanowią niezależną podstawę ochrony interesów osobistych dotyczących efektów ludzkiej działalności intelektualnej od ochrony prawnoautorskiej – zob., np. G. Tylec, *Dobra osobiste prawa cywilnego jako niezależna od prawa autorskiego podstawa ochrony interesów twórczych*, Monitor Prawniczy, 2021, nr 10, str. 525.

[125] Zob. tak J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 7.

[126] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 220.

[127] W. Czachórski, *Dobra osobiste…,* [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 13.

[128] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 261.

[129] G. L. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *Wprowadzenie do…*, str. 166

[130] Zabieg ten miał na celu zaakcentowanie wyższości praw jednostki wobec zasad funkcjonowania państwa. Ponadto uregulowanie omawianej materii w akcie prawnym rangi konstytucyjnej nie ma wyłącznie charakteru symbolicznego. Należy bowiem zauważyć, iż każdy system prawny cechuje hierarchiczne uporządkowanie norm prawnych. Z istoty rzeczy, nadrzędną rolę wśród nich spełniają regulacje zawarte w ustawie zasadniczej co nakazuje, aby wszystkie inne obowiązujące normy prawne – zaliczane zarówno do podsystemu prawa publicznego, jak i prywatnego – były zgodne z normami konstytucyjnymi – por. P. Sarnecki, *Systematyka konstytucji*, [w:] J. Trzciński (red.) *Charakter i struktura norm konstytucji*, Warszawa 1997, str. 34.

kulturalnym, z których wyłącznie część odpowiada definicji dóbr osobistych[131]. Dlatego też w doktrynie trafnie wskazano, że zbiór wartości zawarty w rozdziale II Konstytucji RP jest szerszy od katalogu wartości człowieka, które mogą zostać objęte ochroną w prawie cywilnym[132]. Ochrona konstytucyjna danej wartości nie oznacza zatem konieczności traktowania jej jako dobra osobistego[133]. W konsekwencji, samo zaliczenie określonej wartości do katalogu praw i wolności człowieka i obywatela nie kreuje po stronie osób, którym są one gwarantowane praw podmiotowych umożliwiających dochodzenie ich ochrony ze strony władzy publicznej albo żądania określonych zachowań od innych uczestników obrotu prawnego.

Centralnym przepisem ustawy zasadniczej dotyczącym omawianej problematyki jest art. 30 Konstytucji RP. Stanowi on, że źródłem wolności i praw człowieka i obywatela jest przyrodzona, nienaruszalna i niezbywalna godność człowieka, której poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Godność ta zarazem nie może być moim zdaniem traktowana ani jako jedno z dóbr osobistych człowieka, ani również - na co wskazują niektórzy zwolennicy ujęcia monistycznego - jedno ogólne dobro osobiste[134]. Należy zgodzić się z poglądem, iż w związku z niezdefiniowaniem ani w treści Konstytucji RP, ani przez doktrynę oraz judykaturę pojęcia godności człowieka, nie jest możliwe uczynienie z niej samoistnego przedmiotu ochrony prawnej[135]. Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny, godność człowieka stanowi płaszczyznę odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano Konstytucję RP, będąc w konsekwencji fundamentem aksjologicznym dla całego porządku prawnego[136]. Dlatego też z przepisu art. 30 Konstytucji RP nie wynika prawo podmiotowe w rozumieniu cywilistycznym, lecz nakaz, aby wszelkie działania publiczne, w szczególności związane z tworzeniem i stosowaniem prawa zarówno publicznego, jak i prywatnego uwzględniały fakt,

---

[131] M. Safjan, *Refleksje wokół…*, str. 227–228.

[132] A. Wojciszke, *Katalog dóbr osobistych w świetle przepisów Konstytucji i Kodeksu cywilnego*, Gdańskie Studia Prawnicze 2000, nr 2, str. 661; M. Safjan, *Refleksje wokół…*, str. 230; E. Gniewek [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 3; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 7.

[133] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 914.

[134] Zob. tak T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 914; postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2020 r., V CSK 557/19, Legalis nr 2490668. Zob. jednak podglądy za uznaniem godności człowieka za dobro osobiste, np. J. Sadomski, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 24; L. Bosek [w:] L. Bosek, M. Safjan (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Legalis 2016, art. 30, nb. 91 oraz powołane tam orzecznictwo; uchwała SN z 18 października 2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960436. Co oczywiste jednak nie należy mylić i utożsamiać ze sobą godności człowieka uregulowanej w art. 30 Konstytucji RP z godnością osobistą, będącą synonimem pojęcia czci wewnętrznej używanej na rozróżnienie jej od drugiego aspektu czci – zewnętrznej określanej mianem dobrego imienia.

[135] Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012, art. 30, nb. 4; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, str. 1077.

[136] Por., np. wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, nr 3, poz. 54; wyrok TK z dnia 23 marca 1999, K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38.

że istota ludzka stanowi dobro, które w każdej sferze jej życia należy otoczyć możliwie jak najszerszą ochroną prawną[137]. Natomiast za dobra osobiste niewymienione w art. 23 k.c. wskazane z nazwy w ustawie zasadniczej można uznać: życie (art. 38), nietykalność cielesną, będąca elementem nietykalności osobistej (art. 41) oraz prywatność (art. 47 oraz częściowo również art. 51, dotyczący autonomii informacyjnej jednostki, będącej jednym z elementów prywatności)[138].

Drugi z zasygnalizowanych sposobów ustalania istnienia dóbr osobistych - ich ujawnianie, dorzucanie lub odkrywanie przez doktrynę i orzecznictwo dotyczy przypadków, w których przepisy prawne nie wymieniają wprost wartości idealnych człowieka, które można uznać za dobra osobiste. Ich odkrywanie następuje w tym przypadku poprzez obserwację natury człowieka na tle prowadzonego przez niego życia społecznego i analizę poglądów wyrażanych przez daną zbiorowość. Wynika to z faktu, iż człowiek wraz z postępem rozwoju cywilizacyjnego zaczyna funkcjonować w coraz to nowych obszarach życia, korzysta z nowych technologii, dzięki czemu odkrywane są nieznane dotąd aspekty jego człowieczeństwa[139]. Ponadto zmiany nieustannie zachodzące w stosunkach społecznych skutkują, iż z biegiem czasu pojawiają się nowe pola oraz sposoby, na których mogą zostać naruszone istotne, dotąd nienazwane wartości ściśle związane z człowiekiem, spełniające kryteria zawarte w definicji dóbr osobistych[140]. Do tak odkrytych dóbr osobistych doktryna oraz orzecznictwo zaliczają między innymi, poczucie przynależności do określonej płci, będące elementem stanu

[137] Zob. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 25; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej…*, art. 30, nb. 3; por. wyrok TK z dnia 25 lutego 2002 r., SK 29/01, OTK-A, 2002, nr 1, poz. 5; W. Szczotka, *Ograniczenia ochrony dóbr osobistych w warunkach stanów nadzwyczajnych wprowadzanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Annales UMCS sec. G IUS, 2022, nr 1, str. 164 – 170.

[138] Zob. szerzej na temat dóbr osobistych wskazanych w przepisach Konstytucji RP - A. Wojciszke, *Katalog dóbr…,* str. 660. Przepisy Konstytucji RP wymieniają także w swej treści wartości, które pokrywają się z dobrami wymienionymi w art. 23 k.c. dobrami osobistymi. Dotyczy to miedzy innymi takich dóbr jak: cześć oraz dobre imię (art. 47 Konstytucji), nietykalność mieszkania (art. 50 Konstytucji) oraz wolność/swoboda sumienia (art. 53 ust. 1 Konstytucji). Należy zarazem zwrócić uwagę, iż dobro osobiste w postaci prywatności zostało co prawda ukształtowane w obecnej formie w oparciu o jego rozumienie na tle obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej, jednak już w latach 70. XX wieku pojawiła się w polskim prawie cywilnym idea ochrony prywatności w ramach instytucji ochrony dóbr osobistych – zob. szerzej A. Kopff, *Koncepcja praw..*, str. 3 i nast.; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 122 – 124 i wskazane tam orzecznictwo, uwzględniające istnienie dobra osobistego obejmującego sferę życia prywatnego.

[139] Uchwała SN z dnia 16 lipca 1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2. Zob. szerzej na ten temat – A. Rogacka – Łukasik, *Naruszenie dóbr osobistych w Internecie oraz ich ochrona na podstawie ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, Roczniki Prawa i Administracji, 2002, nr 12, str. 238, gdzie trafnie zauważono, że wraz z rozwojem Internetu znacząco zwiększyły się możliwości naruszania dóbr osobistych.

[140] A Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 115.

cywilnego[141], głos[142], kult pamięci osoby zmarłej[143] oraz – moim zdaniem nietrafne ze względu na brak ich indywidualnego charakteru – poczucie tożsamości narodowej[144] czy więź rodzinną[145]. Ponadto w doktrynie zwrócono uwagę również na zachodzący proces, polegający na nadawaniu nowego zakresu znaczeniowego wcześniej rozpoznanym i zawartym w art. 23 k.c. dobrom osobistym. Dotyczy to w szczególności takich klasycznych dóbr osobistych jak godność osobista, której zakres przekroczył tradycyjną funkcję ochrony przed zniewagą czy wolność, powszechnie dziś rozumianą szerzej aniżeli fizyczna swoboda poruszania się[146].

§ 4 Konstrukcja ochrony prawnej dóbr osobistych

Jak już zasygnalizowano, w doktrynie w zasadzie nie ma obecnie wątpliwości, iż ochrona dóbr osobistych oparta została na konstrukcji praw podmiotowych[147]. Polega ona na

[141] Postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91, Legalis nr 27282; wyrok SN z dnia 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18, Lex nr 2616188; A. Wojcieszak-John, *Płeć człowieka jako dobro osobiste*, Consilium Iuridicum, 2024, nr 1, str. 47 – 48.

[142] Zob. tak wyrok SA w Gdańsk z dnia 21 czerwca 1991 r., I ACr 127/91, OSA 1992, nr 1, poz. 8, ale też argumenty przeciwne – wyrok SN z dnia 3 października 2007 r., II CSK 207/07, Legalis nr 165691, gdzie uznano, że głos powinien być chroniony w ramach prawa do wizerunku jako obraz człowieka odbierany za pomocą słuchu.

[143] Zob., np. wyrok SN z dnia 12 lipca 1968 r., I CR 252/68, OSNCP, 1970, nr 1, poz. 18.

[144] Zob. tak, np. wyrok SA w Białymstoku z dnia 30 września 2015 r., I ACa 403/15, Legalis nr 1352336; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 stycznia 2020 r., V ACa 569/19, Legalis nr 2285613; wyrok SA w Gdańsku z dnia 4 marca 2020 r., I ACa 363/19, Legalis nr 2420690. Co jednak istotne, w przypadku, gdy naruszenie tożsamości narodowej dotykać będzie indywidualnie oznaczonej osoby, np. poprzez przykładowo określenie kogoś Polakiem z dodaniem obraźliwego przymiotnika, jako oczywistą należy uznać możliwość dochodzenia ochrony czci.

[145] W związku z istniejącymi wątpliwościami co do istnienia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej, doszło do ingerencji ustawodawcy, który na podstawie art. 1 ustawy z dnia 24 czerwca 2021 roku o zmianie ustawy Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021, poz. 1509, wprowadził do Kodeksu cywilnego przepis art. 446^2 k.c. Na jego podstawie przyznano najbliższym członkom rodziny poszkodowanego możliwość dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w razie ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, którego skutkiem jest niemożność nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej z poszkodowanym. Na tle tego przepisu, pojawiły się w doktrynie głosy, iż ustawodawca prawnie usankcjonował istnienie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej – tak B. Lackoroński [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021, art. 446^2, nb. 1 i nast.; R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 446^2, nb. 1 i nast. Należy jednak moim zdaniem sformułować odmienne stanowisko. Literalne brzmienie przepisu wskazuje jedynie na możliwość przyznania przez sąd zadośćuczynienia za krzywdę, będącą skutkiem niemożności nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnych przez najbliższych członków rodziny, nie wskazując na zakwalifikowanie tej wartości jako dobra osobistego - tak A. Biały, *Rozwiązanie czy puszka Pandory? Naruszenie więzi rodzinnej spowodowane ciężkim i trwałym uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia (artykuł 446^2 kodeksu cywilnego),* Prawo i Więź, 2023, nr 1 (44), str. 141. Ponadto przy interpretacji art. 446^2 k.c. należy moim zdaniem odwołać się do regulacji art. 446 § 4 k.c. oraz genezy wprowadzenia go do Kodeksu cywilnego, który jak już zauważono, uregulowany został poza przepisem art. 448 k.c., stanowiąc niezależny od ochrony dóbr osobistych przypadek uprawniający do dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdę - zob. szerzej na ten temat, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 293-295; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 446, nb. 9. Tożsamą interpretację należy przyjąć wobec art. 446^2 k.c., co oznacza, że przewidziane w nim przypadki zerwania więzi rodzinnej, zostały wyjęte spod dyspozycji art. 448 k.c. i przy dochodzeniu na jego podstawie zadośćuczynienia, nie dochodzi do odwoływania się do konstrukcji dóbr osobistych, lecz badaniu podlega powstanie stanu krzywdy na skutek zerwania więzi rodzinnej.

[146] Zob. tak J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 1.

[147] Drugą koncepcją, przeciwstawną do konstrukcji praw podmiotowych osobistych jest model tzw. ochrony instytucjonalnej autorstwa B. Gawlika. Autor ten wskazał, iż, po pierwsze nie występuje pozytywna treść praw osobistych. Nie istnieje bowiem jego zdaniem sfera możności postępowania względem dóbr osobistych, lecz

regulowaniu zachowań podmiotów prawa cywilnego poprzez z jednej strony wyznaczenie sfery możności postępowania osoby uprawnionej, zaś z drugiej, określeniu odpowiadających im obowiązków innych osób[148]. Należy w tym miejscu poczynić istotną uwagę, aby odróżniać i nie utożsamiać ze sobą dóbr osobistych, będących przedmiotem ochrony, z prawami podmiotowymi osobistymi, stanowiącymi instrument prawny, za pomocą którego ustawodawca zdecydował się chronić omawiane wartości[149]. Prawa te mają postać wzorców postępowania, czyli określonych norm, w oparciu o które podmiot dóbr osobistych może domagać się ich ochrony[150].

zachowania uprawnionego są w tym zakresie przejawem realizowania prawnie indyferentnej wolności działania. Drugi argument B. Gawlika przedstawiony w opozycji do koncepcji praw podmiotowych osobistych, dotyczył zasad oceny przesłanki bezprawności. Według tego autora, na gruncie koncepcji praw podmiotowych osobistych, ocenę tę bezprawności wyprowadza się z dwóch okoliczności, tj. po pierwsze – z przesłanki pozytywnej, tj. faktu zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych oraz po drugie – z przesłanki negatywnej, tj. braku zaistnienia okoliczności usprawiedliwiających działanie sprawcy. Zdaniem B. Gawlika, w odniesieniu do większości dóbr osobistych (poza przede wszystkim życiem i wolnością) system prawny nie udziela absolutnej ochrony przed wszystkimi naruszeniami, lecz tylko przeciwko niektórymi z nich. W większości przypadków kiedy dochodzi do ingerencji w dobra osobiste ma bowiem miejsce, według tej koncepcji, konflikt wartości i interesów, z których wszystkie zasługują na ochronę prawną, ale równocześnie nie mogą być zrealizowane. Dlatego też ochrona dóbr osobistych powinna polegać na ustanowieniu reguł postępowania, które miałyby rozstrzygać konflikty wartości i interesów we wzajemnych oddziaływaniach społecznych. Niezbędne ku temu miałoby być określenie reguł preferencyjnych służących porównywaniu wagi konkurencyjnych wartości i interesów. Podstawę takiego zabiegu stanowić miałyby istniejące normy postępowania regulujące współżycie społeczne, z których wynikać miałyby zakazy dokonywania określonych czynów względem innych osób lub nakazy dopełniania oznaczonych wymagań w działaniu skierowanym wobec innych. W konsekwencji, nawet jeśli zachowanie naruszać będzie dobra osobiste, lecz znajdować się będzie w powyższych granicach wyznaczonych przez normy postepowania, nie będzie można zakwalifikować go jako bezprawne. Na tym tle według B. Gawlika prawa podmiotowe w postaci roszczeń pojawiają się dopiero po dokonaniu naruszenia norm postępowania, kiedy to pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym powstaje zobowiązaniowy stosunek prawny. Konieczność ochrony dóbr osobistych uzasadniona jest natomiast tym, że system prawny (przepisy, zasady współżycia społecznego, zapatrywania obyczajowe i etyczne) uznają wartości osobiste człowieka za zasługujące na ochronę prawną u podstaw czego stać mają względy aksjologiczne, wymagające poszanowania każdej osoby ludzkiej. Można zatem stwierdzić, iż na tle tej koncepcji rolą judykatury miałoby być sformułowanie generalnych zasad pozwalających na wyważanie sprzecznych dóbr i interesów - zob. szerzej na temat tej koncepcji B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 129 i nast. Krytycznie do powyższej koncepcji B. Gawlika odniósł się Z. Radwański, który opowiedział się jednoznacznie za koncepcją praw podmiotowych osobistych. Po pierwsze, autor ten odrzucił tezy głoszące, iż podstawą do zanegowania całej konstrukcji praw podmiotowych osobistych jest brak możliwości wyróżnienia ich pozytywnej treści. Podał on w wątpliwość sens wyróżniania strony pozytywnej i negatywnej prawa podmiotowego na gruncie wszystkich stosunków cywilnoprawnych, zaś bardziej uzasadnione byłoby jego zdaniem wskazywanie na interes uprawnionego, przysługujący mu na gruncie danego prawa. Pojęcie interesu przy tym nie musi polegać wyłącznie na prawie do korzystania z czegoś, ale także na „utrzymywaniu określonego stanu rzeczy", co jest spójne z istotą dóbr osobistych, których ochrona prawna ma zapewnić nienaruszanie określonych wartości przez osoby trzecie. Po drugie, Z. Radwański nie zgodził się z argumentacją B. Gawlika, dotyczącą przesłanki bezprawności. Zdaniem Z. Radwańskiego, charakter domniemania bezprawności z art. 23 k.c., jest ściśle związany z rozkładem ciężaru dowodu w sprawach o ochronę dóbr osobistych. Polegać ma on na tym, że jeżeli w toku postępowania nie zostaną udowodnione fakty, z których wynika prawo do ingerencji w sferę cudzych dóbr osobistych - należy uznać tę ingerencję za bezprawną i przyznać dotkniętemu nią podmiotowi ochronę prawną – zob. tak Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 1 i nast.

[148] Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 4.

[149] M. Wyrwiński, *Autorskie prawa*…, str. 96.

[150] Dlatego jako błędne należy uznać przy definiowaniu i wyjaśnianiu cech dóbr osobistych utożsamianie ich z prawami (podmiotowymi) osobistymi, czyli instrumentami zapewniającymi ich ochronę - zob. J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020, str. 120.

W ramach koncepcji praw podmiotowych pojawiły się jednak dwa przeciwne sobie stanowiska. Dominująca koncepcja pluralistyczna, którą należy zaaprosować głosi, iż każde z dóbr osobistych chronione jest przez odpowiadające mu prawo podmiotowe osobiste[151]. Zatem, na przykład zdrowie chronione jest prawem do zdrowia, prywatność chroniona jest prawem do prywatności, wizerunek chroniony jest prawem do wizerunku etc. Jednak w doktrynie występuje również pogląd, w szczególności pośród zwolenników istnienia jednego ogólnego dobra osobistego, zgodnie z którym ochrona dóbr osobistych realizowana jest za pomocą jednego prawa podmiotowego osobistego (prawa osobistości) - tzw. koncepcja monistyczna[152]. Warto ponadto zwrócić uwagę, że wśród przedstawicieli literatury pojawił się również tzw. pogląd mieszany, łączący pluralistyczne ujęcie dóbr osobistych z monistyczną koncepcją jednolitego prawa osobistego[153]. Na poparcie tej tezy, przyrównano prawo osobiste do prawa własności uznając, że tak jak prawo własności jest prawem o charakterze jednolitym, którego przedmiotem mogą być różne dobra, np. ruchomości i nieruchomości, rzeczy podzielnie i niepodzielne etc., tak samo nie ma przeszkód, aby w podobnym tonie wskazywać na istnienie jednego prawa osobistego, chroniącego wiele jego przedmiotów w postaci poszczególnych dóbr osobistych.

[151] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 223; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 185; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 105; J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 6; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 28; postanowienie SN z dnia 18 października 1967 r., II CZ 92/67, OSPiKA 1968, nr 10, poz. 208.

[152] Zob. F. Zoll, *Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego*, Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne, Kraków 1903, str. 558 - 559, gdzie autor określał wskazane prawo mianem prawa osobistości – jego zdaniem „prawo osobistości jest prawem jednolitym, jak prawo własności, a nie sumą uprawnień przywiązanych do osoby. Jeżeli odróżniamy nietykalność i wolność osobistą albo jeżeli czynimy dystynkcje między życiem umysłowym i fizycznym, to tylko dlatego żeby bliżej objaśnić treść tego prawa, a nie, aby jego jednolitość rozerwać". Zob. też innych zwolenników koncepcji monistycznej, np. J. Kosik, *Zespół praw…*, str. 52, gdzie przedmiotem ogólnego prawa osobistości miałoby być ogólne dobro osobiste, jakie stanowi sama osoba uprawnionego; Z. Bidziński, J. Serda, *Cywilnoprawna ochrona…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 47; gdzie ogólne prawo osobistości obejmować miałoby wszystkie wyraźnie wymienione i niewymienione w ustawie dobra osobiste; M. Safjan, *Refleksje wokół…,* str. 243, gdzie wskazano, że ogólne prawo osobistości, stanowi wskazaną w art. 30 Konstytucji RP godność człowieka, które jest źródłem innych podmiotowych praw osobistych; A. Bierć, *Zarys prawa…,* str. 222, gdzie przyjęto, iż jako ogólne dobro osobiste traktować należy prywatność, która chroniona jest osobistym prawem podmiotowym o szerokiej treści, obejmując swą treścią wiele uprawnień (praw) chroniących wszelkie szczegółowe dobra osobiste zarówno te wymienione, jak i niewymienione w Kodeksie cywilnym.

[153] Tak A. Kopff, *Koncepcja praw…*, str. 4 i nast. W podobnym tonie wypowiedział się także inny autor – A. Cisek, który podkreślił w swoich rozważaniach, iż ochrona poszczególnych dóbr osobistych „wypływa z jednolitego prawa podmiotowego". Autor ten ponadto wskazał, iż konkretyzacja dóbr osobistych następuje w momencie, gdy dochodzi do ich zagrożenia lub naruszenia. Podkreślił on, iż nie jest możliwe określenie pozytywnej treści prawa osobistego i polega ono wyłącznie na przyznaniu podmiotowi uprawnionemu prawa do domagania się od innych znoszenia tego, że zachowuje się on w sposób dozwolony ze względu na przysługujące mu dobra osobiste – zob. tak A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 60.

Moim zdaniem należy odrzucić pogląd o istnieniu jednego prawa osobistego, przede wszystkim ze względu na brak możliwości wyczerpującego określenia treści tego prawa[154]. Trzeba bowiem zauważyć, że zadaniem norm prawnych jest regulowanie w sposób precyzyjny uprawnień podmiotów prawa cywilnego oraz odpowiadających im obowiązków innych osób. Uczestnicy obrotu prawnego powinni wiedzieć jakie zachowania są przez normy dopuszczalne, a jakie mogą zostać zakwalifikowane jako bezprawne i skutkujące skierowaniem przeciwko nim roszczeń ochronnych. Jak trafnie zauważono, nieokreślenie treści praw osobistych w sposób wyraźny, mogłoby w sposób nadmierny ograniczać zakres swobody działania innych osób, ze względu na brak świadomości co do tego, w jakie elementy sfery osobistej drugiego człowieka ingerencja jest niedopuszczalna[155].

W doktrynie wyróżnia się trzy cechy omawianych praw osobistych. Według pierwszej z nich, prawa te mają charakter bezwzględny - są skuteczne *erga omnes*, a więc wobec wszelkich innych osób fizycznych lub prawnych[156]. Istota ochrony wyznaczonej przez prawa osobiste polega więc na sformułowaniu powszechnego[157] zakazu naruszania dóbr osobistych każdego człowieka. Na tym tle warto zauważyć, iż obowiązki skorelowane z prawami osobistymi łączy to, że nie obejmują one co do zasady pozytywnych działań, jakie powinny być podejmowane na rzecz uprawnionych, lecz nakazują nieingerowanie w chronione przez nie dobra[158]. Konstrukcja ta eliminuje jednocześnie z zakresu praw osobistych wszelkie prawa związane z zapewnianiem ludziom ich potrzeb życiowych – bytowych, higienicznych czy żywieniowych, zaś samo ich nierealizowanie polegające, np. na odłączeniu prądu elektrycznego wskutek nieopłacania rachunków[159] czy umówieniu wizyty lekarskiej na zbyt późny, niesatysfakcjonujący termin, nie może stanowić podstawy do dochodzenia ochrony dóbr osobistych. Wskazany charakter tych praw jest w obecnych czasach szczególnie istotny, bowiem w związku pojawianiem się coraz to nowych technologii, umożliwiających niemal nieograniczone przetwarzanie danych osobowych oraz ingerowanie, a nawet kontrolowanie różnych sfery życia osobistego człowieka, prawo powinno zapewniać możliwie jak najszerszą ochronę dóbr osobistych, w szczególności umożliwiając dochodzenie roszczenia zakazowego o zaniechanie działań[160].

---

[154] Jak bowiem zauważono, obowiązujący porządek prawny nie zna ogólnego prawa do jakiegoś „niezmąconego stanu spokoju psychicznego czy też „nienaruszalności uczuć - por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 79.
[155] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 116 - 117.
[156] Tak uchwała SN z dnia 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNCP 1971, nr 11, poz. 188.
[157] Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 15.
[158] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 909.
[159] Por. wyrok SN z dnia 7 grudnia 2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75.
[160] Zob. A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 207.

Po drugie, prawa osobiste mają charakter niemajątkowy[161]. Ich rolą jest bowiem ochrona interesów osobistych, a nie ekonomicznych podmiotu uprawnionego[162]. W konsekwencji, podstawowym celem zapewnienia ochrony dobrom osobistym nie jest uzyskiwanie przez ich podmiot korzyści majątkowych, lecz wyrównywanie i rekompensowanie doznanego uszczerbku w sferze osobistej, a także przeciwdziałanie ujemnym następstwom dokonanego naruszenia, które powstały w odbiorze społecznym. Pomimo tego, że wśród roszczeń ochronnych wyróżnić można zarówno te o charakterze niemajątkowym, jak i

[161] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 79; J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 7; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 97; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 223; postanowienie SN z dnia 18 października 1967 r., II CZ 92/67, OSPiKA 1968, nr 10, poz. 208.

[162] W odniesieniu do tak rozumianego, niemajątkowego charakteru praw osobistych, zaczęły jednak w ostatnim czasie pojawiać się wątpliwości. Wraz z rozwojem techniki dostrzeżono bowiem możliwość wykorzystywania dóbr osobistych w celach zarobkowych. Wynika to z faktu, iż niektóre z nich, przede wszystkim wizerunek, ale też imię i nazwisko, głos oraz sfera prywatności, pozwalają na czerpanie z nich korzyści majątkowych poprzez wykorzystanie ich w celach reklamowych albo po to, aby zaspokajać ciekawość czy zapewnić rozrywkę innym osobom - tak J. Sieńczyło-Chlabicz, J. Banasiuk, *Cywilnoprawna ochrona…,* str. 211; T. Grzeszak, *Reklama a ochrona dóbr osobistych (naruszenia praw osobistych wykorzystanych w reklamie żyjących osób fizycznych),* Przegląd Prawa Handlowego, 2000, nr 2, str. 7 i nast. Proces ten określono mianem komercjalizacji dóbr osobistych. Polega on ta tym, że podmiot dóbr osobistych najczęściej na podstawie zawartej umowy, przyznaje innemu podmiotowi prawo do stworzenia lub wykorzystywania w obrocie materialnych nośników, na których zostały odzwierciedlone dobra osobiste człowieka, np. fotografii, wzoru podpisu z imieniem i nazwiskiem czy nagrania zawierającego głos lub zewnętrzny wygląd danego człowieka - por. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009, str. 115. Takie - wynikające z rozwoju techniki - materialne uchwycenie dóbr osobistych, pozwala wykorzystywać w celach ekonomicznych emanacje wartości idealnych człowieka w oderwaniu od niego samego. W związku z powyższym, zaczęły pojawiać się głosy na tle prawa do wizerunku - iż ochrona tego dobra nie tylko zabezpiecza interesy niemajątkowe człowieka, lecz również interesy mogące zostać wyrażone w pieniądzu, co może wpływać na zmianę charakteru prawa chroniącego to dobro - J. Sieńczyło-Chlabicz, J. Banasiuk, *Cywilnoprawna ochrona…,* str. 219 - 220. Na tle prawa do wizerunku pojawiły się poniższe trzy grupy poglądów. Według pierwszego z nich, prawo do wizerunku zaliczyć należy do praw na dobrach niematerialnych - tak T. Grzeszak [w:] J. Barta (red.), *System prawa prywatnego, t. 13, Prawo Autorskie*, Warszawa 2017, str. 790 i 799; A. Pązik, *Prawo do wizerunku w obliczu zmian*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2010, z. 107, str. 149. Według tego stanowiska, na tle art. 81 pr. aut., dotyczącego rozpowszechniania wizerunku, można wyróżnić dwa rodzaje praw – osobiste oraz majątkowe. Wskazane prawo do decydowania o każdym rozpowszechnieniu wizerunku ma według tej koncepcji przypominać prawo autorskie, ponieważ daje uprawnionemu możliwość ochrony zarówno interesów osobistych, obejmujących sferę autonomii jednostki w zakresie decydowania o zasadach utrwalania, rozpowszechniania oraz wykorzystywania wizerunku, jak i majątkowych, polegających na możliwości czerpania z niego korzyści ekonomicznych, przede wszystkim w razie rozpowszechniania go w celach gospodarczych. W świetle innego zapatrywania, prawo do wizerunku należy uznać za prawo o charakterze osobisto-majątkowym. Autorzy opowiadający się za tym stanowiskiem wskazują, iż prawa majątkowe oraz prawa osobiste nie wykluczają się wzajemnie i mogą współistnieć w ramach jednego prawa. Ponieważ przewidziane w art. 81 pr. aut. prawo do decydowania o każdym rozpowszechnieniu wizerunku chroni zarówno interesy osobiste, jak i majątkowe, w ramach tego samego prawa do wizerunku, należy według tej opcji przyjąć model o dwoistej ochronie tego prawa - tak, np. J. Sieńczyło-Chlabicz, J. Banasiuk, *Cywilnoprawna ochrona…,* str. 232 – 233; J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 116 - 120. Według natomiast ostatniego stanowiska, które należy podzielić, prawo do wizerunku należy traktować jako prawo o charakterze osobistym. Trafnie bowiem przyjęto, iż sama możliwość wykorzystywania jakiegoś dobra w celach ekonomicznych, nie zaprzecza jego podstawowej naturze. W przypadku dóbr osobistych jest to niewyrażalna w pieniądzu wartość idealna człowieka, która wyłącznie ubocznie może posłużyć dla celów zarobkowych i wpływać na sytuację majątkową danej osoby – zob. tak. J. Sobczak, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa – Poznań 2010, str. 105; A. Matlak, *Cywilnoprawna ochrona wizerunku*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2004, z. 2, str. 326 i nast.; P. Ślęzak, *Komercyjne wykorzystanie wizerunku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2019, nr 4, str. 40 i nast.; wyrok SN z dnia 20 maja 2004, II CK 330/03, Legalis nr 65950.

majątkowym - w postaci zadośćuczynienia pieniężnego oraz zasądzenia odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny należy wskazać, iż nie podważa to niemajątkowego charakteru praw osobistych. Ich celem nie jest bowiem zaspokajanie materialnych potrzeb jednostki czy też naprawnienie doznanej szkody majątkowej, lecz stanowią one majątkową formę rekompensaty z tytułu uszczerbku doznanego przez podmiot dóbr osobistych w sferze osobistej.

Trzecią cechą opisywanych praw jest ich nierozerwalny związek z podmiotem uprawnionym, którą można określić jako ich nieprzenoszalność[163]. Tak jak dobra osobiste przynależą człowiekowi przez cały okres jego życia i gasną z chwilą jego śmierci[164], tak samo i prawa je chroniące mogą przysługiwać wyłącznie podmiotowi tych dóbr przez tożsamy przedział czasu[165]. Powyższą cechę można przedstawić na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, prawa te są niezbywalne – nie mogą zostać przeniesione na inny podmiot[166]. Po drugie zaś, ponieważ dobra osobiste gasną z chwilą śmierci uprawnionego, to również i prawa je chroniące są niedziedziczne[167]. Oznacz to, że nie jest możliwe wykonywanie praw osobistych zmarłego przez spadkobierców, ze względu na nieistnienie przedmiotu ochrony.

---

[163] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 98.

[164] Zob., np. P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 2; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 16.

[165] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 223; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 186. Przepisy szczególne mogą jednak przewidywać przenoszalność niektórych powstałych już za życia uprawnionego roszczeń dochodzonych w celu ochrony dóbr osobistych. Jako przykład można wskazać art. 445 § 3 k.c., który ma odpowiednie zastosowanie do art. 448 k.c., ustanawiający dziedziczność roszczenia o zadośćuczynienie w razie zaistnienie zawartych w nim ustawowych przesłanek - zob. J. Regan, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz.* Legalis 2023, art. 23, nb. 2.

[166] Wyrok SA w Lublinie z dnia 5 kwietnia 1991 r., I ACr 50/91, OSA 1991, nr 3, poz. 15.

[167] Zob., np. wyrok SN z dnia 28 listopada 1980 r., IV CR 475/80, Legalis nr 22369. Wątpliwości odnośnie wygasania dóbr osobistych wraz ze śmiercią ich podmiotu pojawiły się na tle autorskich dóbr osobistych ze względu na to, że stworzony przez zmarłego utwór dalej istnieje w obrocie. Zgodnie z regulacją art. 78 ust. 2-4 pr. aut., w terminie pięćdziesięciu lat od śmierci twórcy z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa, a także jeżeli twórca nie wyraził innej woli, stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi po spełnieniu określonych ustawowych wymagań. Wśród poglądów doktryny w zakresie problematyki autorskich praw osobistych po śmierci twórcy można zasadniczo wyróżnić dwa przeciwstawne sobie nurty. Zwolennicy pierwszego, godnego aprobaty poglądu przyjmują, iż autorskie dobra osobiste oraz prawa je chroniące gasną wraz ze śmiercią twórcy. Oznacza to, że osoby wymienione w art. 78 pr. aut. nie występują o ochronę dóbr osobistych twórcy, tylko o ochronę swoich własnych dóbr, które przysługują im w związku z więzią emocjonalną jaką mają ze zmarłym twórcą. Wynika to z faktu, iż jak zauważają zwolennicy tego poglądu, po śmierci nikt nie może być podmiotem jakichkolwiek praw, zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych, ponieważ zdolność prawna przysługuje od momentu narodzin do chwili śmierci człowieka. Ponadto potrzeba ochrony dóbr osobistych po śmierci autora motywowana jest także interesem powszechnym w utrzymywaniu w stanie nienaruszonym tych wartości, które są chronione za życia twórcy jego prawami osobistymi - zob., np. S. Grzybowski, *Autorskie dobra osobiste* [w:] S. Grzybowski, A. Kopff, J. Serda (red.), *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973, str. 257 i nast.; J. Serda, *Droit moral po śmierci twórcy*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1978, nr 17, str. 100 - 101; K. Czub, *Konstrukcja autorskich dóbr i praw osobistych po śmierci twórcy*, Państwo i Prawo, 2011, nr 11, str. 37; wyrok SA w Warszawie z dnia 27 października 2011 r., VI ACa 461/11, Legalis nr 414234. Szczególnie godne aprobaty stanowisko w ramach tego poglądu głosi, że po śmierci twórcy zachodzi konieczność ochrony kompleksu różnorodnych wartości związanych z utworem. Chodzi tutaj o zapewnienie należytej pieczy samemu dziełu, ale również zabezpieczenie praw osób bliskich, realizację

Rozdział II. Istota i regulacja prawna dóbr osobistych osób prawnych

§ 1 Osoby prawne jako podmioty dóbr osobistych

W ramach przepisów ogólnych dotyczących osób prawnych znajdujących się w tytule II, dziale II księgi pierwszej Kodeksu cywilnego zawarty został art. 43 k.c., zgodnie z treścią którego przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się odpowiednio do osób prawnych. Brzmienie przytoczonej regulacji wskazuje zatem, iż wolą ustawodawcy było rozciągnięcie stosowania unormowań, jakie przewidziano w Kodeksie cywilnym dla ochrony wartości idealnych człowieka, na drugi z podmiotów prawa cywilnego – osoby prawne[168]. Odsyłający charakter powyższego przepisu sugeruje jednocześnie, iż wszelkie pozostałe ustalenia w tym zakresie pozostawiono doktrynie i orzecznictwu[169]. W związku z powyższym, celem pełnego omówienia problematyki dóbr osobistych osób prawnych, jako kluczowe jawi się w pierwszej kolejności rozważenie *ratio legis,* jakie stało u podstaw rozszerzenia stosowania instytucji prawnej tak silnie związanej z człowiekiem na sztuczne, wprowadzone do systemu prawnego przez prawodawcę konstrukcje normatywne, którym z natury nie przysługują wartości idealne[170].

---

ewentualnej woli twórcy, a także ochronę interesu społecznego. Wszystkie te interesy są z reguły ściśle z sobą powiązane i uzupełniają się wzajemnie. Dlatego też w celu zapewnienia ich realizacji ustawodawca zdecydował, że będzie to czynił za pomocą tych samych środków jakie przysługiwały zmarłemu twórcy z tytułu naruszenia jego autorskich dóbr osobistych. Stąd też w art. 78 ust. 2 pr. aut. użyto sformułowania „autorskie prawa osobiste zmarłego", które jednak należy traktować jedynie jako umowny i niedoskonały skrót myślowy, a nie wyraz uznania, że dobra te i chroniące je prawa istnieją również po śmierci twórcy – tak E. Wojnicka [w:] J. Barta (red.) *System prawa prywatnego Tom 13. Prawo autorskie*, Warszawa 2007, str. 307 - 310. W przeciwnym tonie autorzy wskazują jednak, iż pomimo śmierci twórcy „nie ginie" więź utworu z twórcą, w związku z czym także prawa je chroniące trwają nadal, zaś osoby wskazane w przepisach ustawy mają przyznaną wyłącznie czynną legitymację do występowania przed sądem w charakterze powoda o ochronę istniejących nadal autorskich praw osobistych zmarłego twórcy. Przemawiać za tym stanowiskiem ma również natura więzi jaka istnieje pomiędzy twórcą a jego utworem, która sprawia, że nie może być ona traktowana tylko jako emanacja stanu psychicznego twórcy (zaszłość psychiczna), lecz ma ona wymiar intersubiektywny. W konsekwencji według tego poglądu, więź ta nie może być traktowana wyłącznie jako atrybut twórcy ściśle warunkowany jego fizyczną obecnością, lecz jako kategoria prawna trwa także po śmierci autora - zob., np. J. Barta, R. Markiewicz, *Ochrona dóbr osobistych w zakresie twórczości naukowej i artystycznej* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 1986, str. 164 i nast.; A. Wojciechowska [w:] J. Barta (red.) *System prawa prywatnego Tom 13. Prawo autorskie*, Warszawa 2017, str. 1102-1104; A. M. Niżankowska, *Prawo do…*, str. 388-389; P. Podrecki [w:] D. Flisak (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2015, art. 78, nb. 46.

[168] Zob. J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 26, gdzie trafnie wskazano, że problematyka dóbr osobistych wykształciła się w odniesieniu do osób fizycznych, zaś rozwój życia organizacyjnego doprowadził do rozszerzenia tej instytucji na osoby prawne. Zob. też A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych przysługujących osobom prawnym* [w:] S. Sołtysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Radwańskiego*, Poznań 1990, str. 28; J. Koczanowski, *Zakres i środki ochrony dóbr osobistych osób prawnych* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, Wrocław 1985, str. 265. Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 107 - 109

[169] Por. G. L. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *Wprowadzenie do…*, str. 136.

[170] Zob. tak A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste osób prawnych*, Zakamycze 2005, str. 14.

Zgodnie z art. 1 k.c., przepisy Kodeksu cywilnego regulują stosunki cywilnoprawne pomiędzy osobami fizycznymi i osobami prawnymi. Z przepisu tego wprost wynika, iż podmiotami prawa cywilnego są nie tylko osoby fizyczne, pod którą to konstrukcją występują w obrocie wszyscy ludzie[171], ale również - jak stanowi literalne brzmienie art. 33 k.c. - Skarb Państwa oraz takie jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną[172]. Na tym tle można wskazać, że polski ustawodawca posłużył się tzw. normatywną metodą regulacji osób prawnych[173]. Zaliczył do tej kategorii tylko takie typy jednostek organizacyjnych, które zostały zakwalifikowane do niej wprost przez ustawę[174]. Nie można również nie odnotować, iż Kodeks cywilny w art. 33^1 przewiduje obok osób fizycznych oraz prawnych kategorię jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną[175]. Pomimo obowiązywania powyższej regulacji, sankcjonującej występowanie w obrocie wskazanej, trzeciej kategorii podmiotów prawa

[171] Należy zatem zauważyć, iż w przypadku prawnego upodmiotawiania jednostek ludzkich, ustawodawca nie kreował ich bytu naturalnego, lecz wyłącznie poprzez wyposażenie ich w zdolność prawną, nadał im kwalifikację prawną osób fizycznych - tak Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 197.

[172] Jak zauważono w orzecznictwie, na gruncie prawa polskiego osobowości prawnej nie domniemywa się, nie można jej także wywodzić z norm zwyczajowych. Jedynym czynnikiem determinującym to, czy dany podmiot jest osobą prawną jest przepis prawa, który danej kategorii podmiotów przyznaje osobowość prawną – zob. uchwała SN z dnia 14 grudnia 1990 r., III CZP 62/90, OSNCP 1991, nr 4, poz. 36; wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 502/07, Legalis nr 156378.

[173] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 243 – 244; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 198; uchwała SN z dnia 14 grudnia 1990 r., III CZP 62/90, OSNC 1991 nr 4, poz. 36; wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 502/07, Legalis nr 156378. Przeciwnym sposobem przyznawania osobowości prawnej jednostkom organizacyjnym jest tzw. metoda ogólnego formułowania cech osób prawnych. Polega ona na tym, że prawodawca uznaje za osobę prawną takie jednostki organizacyjne, które wyróżniają się generalnie określonymi przez niego cechami, co pozwala uznawać za podmioty prawa jednostki organizacyjne bez potrzeby wyraźnego postanowienia ustawowego w tym zakresie.

[174] Jak zauważono w doktrynie, w niektórych przepisach ustawodawca nadaje konkretnym jednostkom organizacyjnym osobowość prawną wskazując je wprost poprzez indywidualne wymienienie ich z nazwy. Przykładem takiego zabiegu jest regulacja przyznająca osobowość prawną Narodowemu Bankowi Polskiemu, na mocy art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 2025 ze zm. Jednak w zdecydowanej większości przypadków ustawodawca przyznaje osobowość prawną wszystkim jednostkom organizacyjnym określonego typu poprzez odniesienie się w przepisach prawnych do ich nazwy rodzajowej – zob. E. Gniewek [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 33, nb. 3.

[175] Przed wejściem w życie obecnie obowiązującego Kodeksu cywilnego, w szczególności na gruncie dekretu Prawo osobowe oraz ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego, brak było przepisu, który wyraźnie uzależniałby przyznanie osobowości prawnej od obowiązywania w tym zakresie przepisu szczególnego. W konsekwencji otwierało to w tamtym okresie drogę do uznawania za osoby prawne także jednostek organizacyjnych, którym ustawodawca nie przydał takiego przymiotu, jeżeli ze względu na posiadane cechy konstrukcyjne zbliżone były one do osób prawnych - zob. A. Klein, *Ewolucja instytucji osobowości prawnej* [w:] E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Ossolineum 1983, str. 59. Niektórzy autorzy postulowali ówcześnie wyróżnienie kategorii tzw. ułomnych osób prawnych w przypadku, gdy brak było przepisu szczególnego wyraźnie przyznającego danej jednostce organizacyjnej osobowości prawnej – zob., np. A. Wolter, *Osobowość prawna jednostek budżetowych*, Państwo i Prawo, 1956, nr 11, str. 807 i nast.; J. Kosik, *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*, Warszawa 1963, str. 23; A. Chełmoński, *Założenia wstępne struktury prawnej przedsiębiorstw*, Państwo i Prawo, 1950, nr 7, str. 47 i nast. Pomimo wejścia w życie Kodeksu cywilnego zaweirającego art. 1 oraz art. 33, w regulacjach prawnych pozostały jednak jednostki organizacyjne niewyposażone w osobowość prawną, co daje pole do podtrzymania poglądów sprzed obowiązywania tego Kodeku o istnieniu obok pełnych, także ułomnych osób prawnych – tak, np. A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 1967, str. 162 i nast.

cywilnego, nie doszło jak dotąd do równoczesnej zmiany art. 1 k.c. Niemniej, dzięki dodaniu[176] do Kodeksu cywilnego art. 33^1, przerwany został istniejący spór, który oscylował wokół odpowiedzi na pytanie, czy zdolność prawną mogą mieć organizacje, którym żaden przepis nie przyznał osobowości prawnej i które z tego względu nie są osobami prawnymi. Przed wejściem w życie tego przepisu, w doktrynie występowały bowiem poglądy, zgodnie z którymi zdolność prawna nie przysługiwała takim organizacjom, jak chociażby spółkom osobowym, lecz ich członkom albo macierzystym osobom prawnym (np. Skarbowi Państwa lub gminie)[177]. Obecnie natomiast dzięki obowiązywaniu art. 33^1 k.c. nie budzi wątpliwości, że podmiotowość prawna tych jednostek jest niezależna od przymiotu osobowości prawnej. W rezultacie, takie podmioty jak wspólnoty mieszkaniowe, spółki osobowe czy spółki kapitałowe w organizacji są uznawane za podmioty prawa cywilnego odrębne od ich członków. Jak jednak sygnalizowano na wstępie, problematyka tych podmiotów pozostaje poza zakresem niniejszego opracowania.

W przytoczonych przepisach - art. 1 k.c. oraz art. 33 k.c. nie została zawarta definicja osoby prawnej, a wyłącznie w drugim z nich określono kryterium, jakie powinna spełnić jednostka organizacyjna[178], aby można było ją zakwalifikować do tej kategorii podmiotów prawa cywilnego[179]. Wynika to z faktu, iż pomimo wielu prób podejmowanych przez przedstawicieli myśli prawniczej głównie w XIX oraz na początku XX wieku, istota osób prawnych nie została do końca wyjaśniona[180]. Należy bowiem wskazać, że pomimo ścierania

[176] Przepis art. 33^1 k.c., wprowadzono na mocy ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2003 r., nr 49, poz. 408. Zob. szerzej na ten temat A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 276 - 280; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 219.

[177] Zob., np. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1994, str. 152 – 154.

[178] Jak zauważono w orzecznictwie, jednostką tą jest twór społeczny, przejawiający się w postaci zorganizowanej formy działalności ludzkiej – tak uchwała SN z dnia 26 stycznia 1996 r., III CZP 111/95, OSNC 1996, nr 5, poz. 63.

[179] Zob. tak R. Szczepaniak, *Nadużycie prawa do posługiwania się formą osoby prawnej*, Toruń 2009, str. 37.

[180] W doktrynie prawa cywilnego XIX oraz XX wieku, kształtowały się różnorodne teorie mające na celu wyjaśnienie istoty osób prawnych. Dwie podstawowe określono mianem teorii realistycznej oraz teorii fikcji, zaś w ramach każdej z nich można wyróżnić również po kilka nurtów, niekiedy znacznie różniących się od siebie. Według pierwszej z nich, osobę prawną należy traktować jako realny byt społeczny, realizujący interesy życiowe konkretnych ludzi, gdyż osoby prawne nie są tworami prawnymi, lecz społecznymi, zaś prawo jedynie umożliwia im uczestniczenie w obrocie. O realności bytu jakim jest osoba prawna, ma przemawiać to, że niezbędnym substratem każdej z nich jest stojąca u jej podstawy organizacja ludzka. W świetle tej teorii, przepisy prawne mają za zadanie stworzyć jedynie ramy organizacyjne i strukturalne, umożliwiające funkcjonowanie osobom prawnym w obrocie – zob. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1010; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 198; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 243. Zgodnie natomiast z teorią fikcji, według przedstawicieli polskiej doktryny prawa cywilnego ją podzielających, osobowości prawnej nie można utożsamiać z obiektywnie występującymi zjawiskami społecznymi, gdyż stanowi ona wyłącznie konstrukcję o charakterze prawnym. Według niej, wyłącznie ludzie są realnym bytem, zaś osoby prawne powołał do życia prawodawca wobec wzrastających potrzeb obrotu cywilnoprawnego, celem kształtowania zbiorowej działalności ludzi. – zob. A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 66. Zob. też szerzej inne odmiany teorii fikcji - A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 242. W doktrynie wyrażono pogląd, iż brzmienie art. 33 k.c. wskazuje, że na gruncie prawa krajowego doszło do połączenia elementów teorii realnego bytu społecznego z teorią fikcji - zob. A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 270. Wskazuje się zarazem, że żadna z prób całościowego wyjaśnienia fenomenu osoby prawnej nie powiodła się w stopniu dostatecznym a ponadto,

się w tym zakresie dwóch głównych teorii dotyczących konstrukcji i ontologii osób prawnych – realistycznej oraz fikcji, mających ponadto po kilka odmian, żadna z nich nie została w pełni zaaprobowana[181]. Aktualny zatem pozostaje wyrażony ponad sto lat temu pogląd głoszący, iż „mimo wielkiej literatury istota osoby prawniczej nie została dotychczas należycie wyświetlona, a nawet nie wiadomo, którą z wielu teoryj należałoby uznać za panującą"[182].

W rezultacie, od drugiej dekady XX w. w ramach rozważań nad osobą prawną przewagę zdobył nurt określany mianem pragmatycznego, zgodnie z którym analiza istoty tych podmiotów podejmowana jest tylko o tyle, o ile jest to niezbędne dla rozwiązywania pojawiających się problemów praktycznych. W tym ujęciu osobę prawną traktuje się jako zjawisko prawne, a więc pewien wykreowany przez prawodawcę fakt normatywny, zaś jej istotę oddawać ma stwierdzenie, iż osoba prawna jest tym, czym prawodawca chce by była[183]. Ponieważ próba wyjaśnienia istoty osób prawnych nie przyniosła w doktrynie jednoznacznych i zadowalających rezultatów, celem ustalenia argumentów przemawiających za zapewnieniem tym podmiotom ochrony dóbr osobistych, należy moim zdaniem zbadać dwa związane z nimi aspekty. Z jednej strony obejmą one analizę przyczyn pojawienia się osób prawnych w obrocie oraz funkcji, jaką w nim spełniają. Z drugiej zaś - zgodnie z zasygnalizowanym nutem pragmatycznym - przeanalizowana zostanie konstrukcja prawna, jaką w świetle obecnie obowiązujących regulacji nadał osobom prawnym ustawodawca.

Odnosząc się do pierwszej ze wskazanych płaszczyzn, w doktrynie zauważono że czynnikiem, który miał znaczący wpływ na wykształcenie się osób prawnych był rozwój stosunków społecznych, a konkretnie zwiększanie się stopnia ich skomplikowania[184]. Wraz bowiem z realizowaniem przez ludzi coraz to bardziej złożonych celów, których osiąganie było możliwe dzięki wkładaniu w nie wspólnych wysiłków, niepraktyczne okazywało się z punktu widzenia sprawności wymiany dóbr i usług traktowanie jako adresata praw i obowiązków wszystkich członków danej zbiorowości. W odpowiedzi na to, potrzeby obrotu ukształtowały formułę prawną zakładającą, że „nad" taką zbiorowością może istnieć formalnie odrębny od tworzących ją ludzi podmiot w postaci osoby prawnej, któremu niezależnie od nich mogą

iż wyjaśnienie ontologiczne istoty osób prawnych dla praktyki prawniczej nie miałoby większej przydatności – zob. tak R. Szczepaniak, *Nadużycie prawa…*, str. 29.

[181] Por. A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, str. 233.

[182] Zob. tak R. Longchamps de Berier, *Studya nad istotą osoby prawnej*, Lwów 1911, s. V.

[183] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 33, nb. 5 – 7 oraz wskazana tam literatura.

[184] Zob., np. K. Osajda, *Za kurtyną osobowości prawnej (o istocie osobowości prawniczej)*, Nauka 2016, nr 1, str. 43; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 239; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1020 i nast. oraz powołana tam literatura.

przysługiwać prawa i obowiązki[185]. W rezultacie, pomimo tego, że u podstaw funkcjonowania charakteryzowanego podmiotu zawsze stoi określony substrat ludzki[186], to w obrocie przyjęto fikcję, zgodnie z którą samodzielną stroną stosunków prawnych nie są wszyscy członkowie danej zbiorowości, lecz osoba prawna. Potraktowanie osób prawnych jako odrębnych podmiotów, przyniosło dla ludzi korzystających z tego instrumentu prawnego liczne korzyści, spośród których warto wskazać na trzy moim zdaniem najistotniejsze z nich. Po pierwsze, konstrukcja osoby prawnej umożliwiła realizację długotrwałych zamierzeń i planów również po śmierci ludzi, którzy stali za jej utworzeniem[187]. W związku bowiem z tym, że nie podlegają one tak jak człowiek czynnikom biologicznym, to zmiany zachodzące w ich substracie osobowym nie wpływają na możliwość ich dalszego funkcjonowania.

Po drugie, osoby prawne stały się podstawowym narzędziem służącym ochronie majątków osobistych poszczególnych jej członków. Jako genezę tej zasady należy wskazać na konieczność wyposażenia tych podmiotów w ich własny majątek, niezbędny do prowadzenia zamierzonej działalności. W przypadku osób prawnych typu korporacyjnego[188] polegało to na oddzieleniu majątków poszczególnych ludzi, od majątku w oparciu o który realizowane były ich wspólne cele w ramach konstrukcji osoby prawnej. Natomiast przy osobach prawnych typu fundacyjnego, doszło do wyodrębnienia z majątku osobistego fundatora takiego, który miał

[185] Zob., np. A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 271.

[186] Na tle prowadzonych rozważań, mogą pojawić się wątpliwości odnośnie do tego kogo należy uznawać za osoby fizyczne wchodzące w skład substratu osobowego osoby prawnej. Kategorii takich nie przewidują bowiem żadne przepisy prawa dotyczące osób prawnych. W szczególności, mogą pojawiać się wątpliwości co do możliwości wyróżnienia takiej grupy w przypadku osób prawnych typu zakładowego, których funkcjonowanie oparte jest na wyodrębnionej masie majątkowej, a nie na działalności jej członków, jak ma to miejsce przy osobach prawnych typu korporacyjnego. Na tym tle, należy jednak zauważyć, że substratem wszystkich osób prawnych, niezależnie od ich typu czy rodzaju, jest określona jednostka organizacyjna złożona z możliwych do zidentyfikowania ludzi, realizujących przy jej pomocy określone cele – czy to ustalone przez siebie, czy też sformułowane przez ich założyciela. Żadna osoba prawna nie może bowiem funkcjonować bez osób fizycznych. W doktrynie wskazano, iż członków substratu osobowego osoby prawnej można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej z nich - członków *sensu stricto,* można zaliczyć te osoby, które ze względu na pozostawanie w określonym stosunku w ramach danej osoby prawnej mają na mocy uprawnień przyznanych im przez przepisy prawne możliwość bezpośredniego wpływu na jej działalność (będą nimi, np. wspólnicy spółek kapitałowych, członkowie organów osób prawnych, członkowie spółdzielni, stowarzyszeń itp.). Do drugiej grupy – członków *sensu largo*, zaliczyć można natomiast pozostałe osoby, które nie mają, ze względu na swoją pozycję wobec osoby prawnej możliwości wywierania wpływu na ich działalność (typowym przykładem będą tutaj zatrudnieni pracownicy) – zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr osobistych osób prawnych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 139, Kraków 1999, str. 21.

[187] K. Osajda, *Za kurtyną…*, str. 46; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1007.

[188] Zob. szerzej na temat korporacyjnych i fundacyjnych osób prawnych - A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 270-271. Jednym z kryteriów podziału osób prawnych jest bowiem ich rozróżnienie z punktu widzenia uczestnictwa w nim osób w ich strukturach organizacyjnych. Wyróżnić można na tym tle korporacyjne oraz fundacyjne osoby prawne. Osoby prawne typu korporacyjnego wyróżnia to, że są one zrzeszeniami ludzi, którzy przez członkostwo w osobie prawnej realizują wspólny, określony przez nich cel, natomiast w przypadku fundacyjnych osób prawnych nie ma instytucji członków, lecz założycie, który wyposaża ją w pierwotny majątkowe, określa strukturę i cele działania.

służyć określonemu celowi nałożonemu na utworzony przez niego podmiot[189]. Naturalną konsekwencją wyodrębnienia majątków osób prawnych było przyjęcie zasady, iż to nie stojący za ich funkcjonowaniem ludzie, lecz same te podmioty powinny ponosić osobistą odpowiedzialność za zaciągnięte przez nie zobowiązania[190]. Doprowadziło to w praktyce do ograniczenia możliwości ponoszenia strat przez osoby lokujące swoje środki w działalność osób prawnych do wysokości aktywów dobrowolnie przekazanych tym podmiotom. Innymi słowy, w razie niepomyślnych rezultatów działalności osoby prawnej, ryzykują oni co najwyżej utratą wniesionego wkładu[191].

Po trzecie, dzięki wyposażeniu osób prawnych w ich własny majątek, podmioty te stały się korzystnymi instrumentami mogącymi służyć koncentracji kapitału[192]. Łączenie w jednym podmiocie aktywów należących do wielu osób, otworzyło zaś drogę do prowadzenia działalności na szerszą skalę oraz dokonywania poważniejszych inwestycji[193]. Dlatego też, jak wskazuje się w doktrynie, rozwój osób prawnych nastąpił przede wszystkim w ustroju kapitalistycznym, kiedy to tworzone były duże przedsiębiorstwa prowadzące działalność na szeroką skalę i stosujące nowoczesną technikę, w które poszczególni ludzie lokowali posiadane środki w nadziei na osiąganie coraz większych zysków[194]. Natomiast dopiero później, na tle już ukształtowanych osób prawnych o charakterze gospodarczym, osobowość prawną zaczęto przyznawać zrzeszeniom oraz zakładom o celach niezarobkowych (politycznych, kulturalnych, filantropijnych etc.)[195].

W świetle powyższych ustaleń dotyczących przyczyn pojawienia się osób prawnych w obrocie oraz funkcji jaką w nim spełniają, można postawić tezę, iż ich wykształcenie się, a następnie rozwój nastąpił przede wszystkim ze względów funkcjonalnych. Stały się one istotnymi instrumentami prawnymi umożliwiającymi realizowanie przez grupy ludzi wspólnych, niekiedy bardzo złożonych i długotrwałych celów przy jednoczesnym zabezpieczeniu majątków osobistych poszczególnych z nich[196].

Po wyjaśnieniu przyczyn oraz funkcji pojawienia się osób prawnych w obrocie, można przejść do drugiej z zasygnalizowanych płaszczyzn analizy osób prawnych, której celem będzie

---

[189] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 68.
[190] Zob. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1007; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 249.
[191] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 192.
[192] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 69.
[193] K. Osajda, *Za kurtyną…*, str. 44.
[194] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 241.
[195] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 33; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 238. Por. A. Klein, *Ewolucja instytucji…* [w:] E. Łętowska (red.), str. 69.
[196] K. Osajda, *Za kurtyną…*, str. 46.

ustalenie, jaki kształt nadam im obecnie ustawodawca. Istnienie tych konstrukcji wymusiło bowiem stworzenie odpowiednich oraz jednolitych ram prawnych określających zasady ich funkcjonowania w obrocie. Postanowiono w tym zakresie przyjąć rozwiązanie polegające na ukształtowaniu osób prawnych jako odrębnych i niezależnych od osób fizycznych podmiotów prawa. Na gruncie normatywnym został zatem powołany nieistniejący w świecie realnym twór, który z mocy przepisów stał się dla człowieka równorzędnym partnerem mogącym, np. zawierać z nim umowy czy tworzyć spółki[197]. Ponieważ osoby prawne stanowić miały w zamierzeniu ustawodawcy równorzędne wobec osób fizycznych podmioty prawa cywilnego, to poszukując odpowiednich rozwiązań normatywnych mających regulować zasady ich uczestnictwa w obrocie, zdecydowano się zastosować do nich instytucje stworzone pierwotnie dla osób fizycznych. Skutkowało to wyposażeniem osób prawnych w zdolność prawną, zdolność do czynności prawnych oraz osobistą odpowiedzialność za zobowiązania[198]. Uwzględnić jednak przy tym należało różnice zachodzące pomiędzy substratami osób fizycznych i prawnych, a więc odpowiednio naturą człowieka oraz istotą jednostki organizacyjnej[199]. W tym zakresie, nie było nigdy przedmiotem wątpliwości, że osoby prawne nie mogą przykładowo w ogóle brać udziału w stosunkach z zakresu prawa rodzinnego czy też spadkowego obejmujących dokonywanie czynności prawnych na wypadek śmierci[200].

Zastosowanie omawianych rozwiązań do osób prawnych skutkowało przyjęciem na gruncie obecnie obowiązujących regulacji zasady, że podmioty te wraz ze swym powstaniem uzyskują osobowość prawną, z której wynikają przede wszystkim zdolność prawna oraz zawsze w pełnym zakresie - zdolność do czynności prawnych[201]. Przyznanie osobom prawnym dwóch

---

[197] S. Sołtysiński, *Wynalazek spółki…*, str. 15; K. Osajda, *Za kurtyną…*, str. 41 – 42.

[198] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 70; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 197. Nie jest to jednak zasada bezwzględna, bowiem ustawodawca przewidział w przepisach przypadki, kiedy za zobowiązania osób prawnych mogą odpowiadać poszczególne osoby fizyczne po spełnieniu określonych przesłanek ustawowych – zob. np. przepisy art. 291 – 300 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, tekst jedn., Dz. U. z 2024 r., poz. 18 ze zm.

[199] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1020 - 1023.

[200] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1029; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 248; A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 74. Zob. też A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 276.

[201] E. Gniewek [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 33, nb. 6; A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 71. Należy zauważyć, że w aktualnym stanie prawnym ustawodawca zrezygnował z konstruowania wobec osób prawnych tzw. specjalnej zdolności prawnej. Jednak do 1990 r., obowiązywał art. 36 k.c. przewidujący zasadę, zgodnie z którą zdolność prawna osób prawnych nie obejmowała praw i obowiązków wyłączonych przez ustawę lub statut oraz takich, które nie były związane z zakresem zadań danej osoby prawnej. Oznaczało to, że osoba prawna mogła nabywać tylko takie prawa i zaciągać tylko takie zobowiązania, które wchodziły w zakres jej zadań – zob. tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 248. Jednak w odniesieniu do problemu dóbr osobistych osób prawnych w opracowaniu wydanym w okresie obowiązywania art. 36 k.c. przyjęto pogląd, zgodnie z którym żadna z osób prawnych nie była pozbawiona ochrony tych dóbr, zaś zakres ich zdolności prawnej mógł wyłącznie wpływać na istnienie

powyższych atrybutów nie wynika jednak wprost z jakiegokolwiek powszechnie obowiązującego przepisu, lecz jak podkreśla się w literaturze wskazuje na to sam fakt, że chodzi o „osobę" uznaną za odrębny podmiot prawa[202]. Powyższe oznacza, że osobom prawnym przez cały okres ich istnienia mogą przysługiwać prawa i obowiązki cywilnoprawne, a także, iż są one uprawnione do samodzielnego nabywania praw i zaciągania zobowiązań[203]. Ponieważ jednak wyłącznie człowiek jest bytem realnym, mogącym faktycznie wyrażać swoją własną wolę, to zgodnie z treścią art. 38 k.c. na gruncie prawa polskiego przyjęto koncepcję, iż osoba prawna działa przez swoje organy. Koncepcja ta zakłada, że działania piastunów tych organów, a więc konkretnych ludzi wchodzących w ich skład, traktowane są na zasadzie fikcji prawnej jak działania samej osoby prawnej w przypadkach, kiedy dokonywane są w granicach kompetencji danego organu[204]. Takie ujęcie umożliwiło łączenie skutków określonych zdarzeń z osobą prawną, a nie z ludźmi dokonującymi określonych działań[205]. Posłużenie się teorią organów spowodowało zarazem konieczność uregulowania przez ustawodawcę kompetencji, trybu powoływania i rodzajów organów występujących w konkretnych typach osób prawnych. Nastąpiło to w przepisach szczególnych, które zarazem mogą przyznawać pewną swobodę - w zakresie określonym w tych regulacjach - do kształtowania tych kwestii przez członków ich substratów osobowych.

Konsekwencją przyjęcia konstrukcji zakładającej odrębność podmiotową pomiędzy podmiotami wymienionymi w art. 1 k.c. było również wprowadzenie zasad dotyczących indywidualizacji osób prawnych w obrocie, do czego służą nazwa oraz siedziba, wzorowane odpowiednio na imieniu i nazwisku oraz miejscu zamieszkania osoby fizycznej. Dzięki nim osoby prawne są identyfikowane przez innych jego uczestników nie jako zbiór stojących za ich funkcjonowaniem ludzi, lecz jako oddzielne od nich strony stosunków cywilnoprawnych[206]. Aspekt ten, obok wspomnianych wcześniej zdolności prawnej, zdolności do czynności prawnych a także osobistej odpowiedzialności za zobowiązania, dopełnia jednocześnie ogólną charakterystykę kształtu, jaki ustawodawca nadał osobom prawnym na gruncie prawa polskiego.

---

określonych typów dóbr osobistych u konkretnych typów osób prawnych – zob. szerzej J. Koczanowski, *Zakres i…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 279. Por. A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 73.

[202] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 247.

[203] Ponadto ze swej istoty nie jest możliwe – tak jak ma to miejsce u osób fizycznych – ograniczenie ani pozbawienie osób prawnych zdolności do czynności prawnych.

[204] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 250; A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 76; A. Klein, *Charakter prawny organów osoby prawnej* [w:] J. Błeszyński, J. Rajski (red.), *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci W. Czachórskiego*, Warszawa 1985, str. 126-127; K. A. Dadańska, *Działanie osoby prawnej*, Warszawa 2006, str. 30-35.

[205] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 70.

[206] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 258-259.

W świetle powyższych ustaleń można zaaprobować twierdzenie, iż osoby prawne, które pojawiły się pierwotnie w obrocie jako instrumenty służące ludziom do realizacji ich ponadindywidualnych celów, pod względem konstrukcyjnym ukształtowane zostały na gruncie obecnie obowiązujących rozwiązań normatywnych jako odrębne i równorzędne wobec osób fizycznych podmioty prawa[207]. Trafnie zarazem zauważono, że jednym z podstawowych przejawów występowania odrębności podmiotowej pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi jest zasada, zgodnie z którą z punktu widzenia normatywnego, utworzenie osoby prawnej „rzuca zasłonę" na działalność tworzących jej substrat osobowy jednostek ludzkich[208]. Oznacza to, że działania, interesy i cele realizowane przez osobę prawną nie są formalnie traktowane jako działania, interesy i cele osób fizycznych stojących za jej funkcjonowaniem, lecz utożsamiane są z samą osobą prawną, która stanowi niezależny od nich byt prawny[209]. Moim zdaniem, niezależność ta na gruncie prawnym stała się tak daleko idąca, iż jej wynikiem było zaistnienie stanu, który można określić mianem personifikacji osób prawnych. Zgodnie z definicją zawartą w Wielkim słowniku języka polskiego, personifikacja polega na nadawaniu przedmiotom martwym, zwierzętom oraz pojęciom abstrakcyjnym cech ludzkich[210]. Można bowiem dostrzec, iż wraz z upodmiotowieniem osób prawnych oraz wyposażeniem ich przez ustawodawcę w atrybuty prawne przewidziane pierwotnie dla osoby fizycznej (człowieka), zaczęto traktować te podmioty – pomimo tego, że stanowią wyłącznie fikcyjne, złożone z ludzi konstrukcje prawne - jak realnie istniejących uczestników obrotu prawnego. Wyrazem wskazanej personifikacji osób prawnych stało się oprócz nadawania tym podmiotom cech ludzkich, również opisywanie ich działań w tożsamy sposób, w jaki określa się zachowania człowieka[211]. Nie tylko bowiem można spotkać się z charakteryzowaniem osób prawnych przykładowo jako podmiotów rzetelnych, profesjonalnych, terminowych, czy też niegospodarnych, nieskutecznych oraz niekompetentnych. Również powszechnie wskazuje się, że to osoby prawne, a nie faktycznie działający w ich imieniu ludzie, dokonały jakiejś czynności

[207] K. Osajda, *Za kurtyną…*, str. 42.
[208] S. Grzybowski, *Dzieje prawa*, Warszawa 1981, str. 151.
[209] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 68. Zob. też., np. wyrok TK z dnia 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 3A/2002, poz. 28, gdzie wskazano, że istnienie osób prawnych jako odrębnych bytów prawnych, jest uzasadnione istnieniem i potrzebą ochrony różnorodnych interesów - zarówno autonomicznych interesów samej osoby prawnej, jak i podmiotów ją tworzących.
[210] B. Dunaj (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Warszawa 2009 r., str. 449. Zob. też S. Jaworski, *Podręczny słownik terminów literackich*, Kraków 2001, str. 160.
[211] Zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 12, gdzie wskazano, że osoby prawne posiadają swoją autonomiczną wolę oraz realizują swoje indywidualnie cele, zaś każda osoba prawna naznaczona została „indywidualnym piętnem", jako podmiot „jedyny w swoim rodzaju", któremu należy zapewnić ochronę indywidualności, niepowtarzalności oraz możliwość samorealizacji. Pogląd taki prowadzić miałby następnie do uznania, że każda osoba prawna stanowi wartość samą w sobie, którą należy ze względu na powyższe cechy, otoczyć ochroną prawną, co uzasadnia istnienie jej własnych dóbr osobistych.

faktycznej lub prawnej, podjęły jakąś decyzję, sfomułowały jakiś komunikat, nawiązały kontakt czy wezwały do pojęcia określonych działań.

Co istotne z punktu widzenia prowadzonych rozważań, jednym ze skutków nadawania osobom prawnym cech ludzkich, stało się również dokonywanie ocen ich funkcjonowania przez pryzmat takich samych kryteriów, przy pomocy których ocenia się człowieka. Doprowadziło to do traktowania poszczególnych osób prawnych jako wartościowych uczestników obrotu, gdyż zaczęto cenić je ze względu na sposób realizacji przez nie celów, dla których zostały utworzone. Doszło zatem do sytuacji, w której tak samo jak indywidualizuje się każdego człowieka i formułuje się o nim i o jego działalności określone poglądy, tak też zaczęto dostrzegać rolę i wagę, jaką poszczególne osoby prawne spełniają w obrocie. Na potwierdzenie tej tezy należy wskazać, iż jako wartościowe uznaje się istnienie i funkcjonowanie konkretnych uniwersytetów, organizacji charytatywnych oraz wyznaniowych, instytucji kultury a nawet przedsiębiorców działających w tej formie prawnej, świadczących określonego rodzaju usługi. Nie można bowiem zaprzeczyć, iż w sytuacji, gdy na myśl przychodzi człowiekowi konkretna osoba prawna, pojawiają się u niego określone oceny, bazujące na podobnych kategoriach, jakie stosuje się przy ocenianiu drugiego człowieka.

Opisana wyżej personifikacja osób prawnych skutkowała również moim zdaniem możliwością odpowiedniego odniesienia do tych podmiotów instytucji ochrony dóbr osobistych[212]. We wcześniejszych rozważaniach zauważono, iż w przypadku ludzi - występujących w obrocie pod konstrukcją normatywną osób fizycznych - omawiane regulacje zostały wprowadzone w związku z ustaleniem, że u ich substratu, tj. każdego człowieka istnieją istotne przyrodzone wartości, którym z przyczyn aksjologicznych należy zapewnić ochronę. Podobna argumentacja nie mogłaby co oczywiste posłużyć wyjaśnieniu przyczyn wyposażenia i zapewnienia ochrony dobrom osobistym osób prawnych. Podmioty te są bowiem wyłącznie wykreowanymi konstrukcjami normatywnymi, które z natury nie posiadają wewnętrznej sfery osobistej. Nie mogą zatem występować u nich jakiekolwiek pozanormatywne wartości.

W moim przekonaniu zidentyfikowanie i przyznanie przez ustawodawcę osobom prawnym ochrony dóbr osobistych było wynikiem przyjęcia szerszego, opisanego wyżej założenia przez ustawodawcę, aby podmioty te stały się pod względem prawnym równorzędnymi wobec osób fizycznych uczestnikami stosunków cywilnoprawnych. Realizacja tego celu następowała poprzez odnoszenie poszczególnych rozwiązań prawnych przyjętych pierwotnie wobec osób fizycznych (między innymi zdolności prawnej oraz zdolności do

[212] Zob. inaczej P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 15, gdzie autor ten moim zdaniem nietrafnie łączy dobra osobiste osób prawnych wprost z ich sfera majątkową, co należy uznać za sprzeczne z istotą dóbr osobistych.

czynności prawnych) do osób prawnych. Wskazany proces objął również na pewnym etapie kształtowania się podmiotowości osób prawnych kwestię obejmującą odpowiedź na pytanie, czy u tych podmiotów pomimo braku występowania u nich wewnętrznej sfery osobistej, w tym wartości idealnych, mogą istnieć wynikające z charakteru ich podmiotowości prawnej odpowiedniki dóbr osobistych człowieka. Należy uznać, że normatywne zrównanie osób prawnych z osobami fizycznymi oraz obserwacja praktyki funkcjonowania ich w obrocie, w szczególności dostrzeżenie ich personifikacji w oczach innych jego uczestników, pozwoliła na rozciągnięcie tej instytucji na osoby prawne. Oczywiste jest przy tym, że ze względu na różnice natury podmiotowej, występujące pomiędzy substratami omawianych dwóch podmiotów prawa, tj. człowiekiem oraz jednostką organizacyjną, katalog dóbr osobistych osób prawnych nie może pokrywać się z tym, jaki wyróżnia się u ludzi. Wartości chronione jako dobra osobiste osób prawnych nie są jednak oderwane od dóbr osobistych człowieka. Te ostatnie powinny być bowiem traktowane jako punkt odniesienia w procesie polegającym na odpowiednim dostosowaniu przepisów o ochronie dóbr osobistych do ukształtowanej przez ustawodawcę konstrukcji normatywnej - osób prawnych.

Zanim jednak będzie można przejść do dalszych rozważań, należy poczynić pewną uwagę natury ogólnej. Wymaga ona odniesienia się do przeprowadzonej analizy charakteru osób prawnych. Przypomnieć warto, że ukazała ona osoby prawne jako z jednej strony instrumenty prawne umożliwiające realizację celów przez konkretnych ludzi, zaś z drugiej, iż ustawodawca postanowił ukształtować je jako odrębne i niezależne konstrukcyjnie od osób fizycznych podmioty prawa. Uzasadnienie, iż osobom prawnym mogą przysługiwać - na wzór człowieka – dobra osobiste, dokonane zostało w nawiązaniu do drugiej z powyższych płaszczyzn. Trudno byłoby bowiem doszukiwać się istnienia jakichkolwiek wartości podobnych do tych istniejących u człowieka, akceptując traktowanie osób prawnych wyłącznie jako sztucznych konstrukcji normatywnych, stanowiących formę prowadzenia działalności przez ludzi[213]. Jednak pomimo upodmiotowienia osób prawnych i co za tym idzie przyjęcia, że podejmują one w obrocie swoje własne działania, a także realizują swoje cele trzeba pamiętać,

[213] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 15. Polski ustawodawca zarazem nie określił z góry ogólnego katalogu celów dla jakich mogą być tworzone osoby prawne. W związku z tym, mogą one powstawać dla realizacji potrzeb zarobkowych, czy to jej członków przy osobach prawnych typu korporacyjnego, czy to innych podmiotów, jak ma to miejsce w przypadku osób prawnych typu zakładowego. Również za powołaniem osoby prawnej może nie stać chęć osiągnięcia zysku, lecz inne przyczyny, np. polityczne, filantropijne, religijne, kulturalne itd. W odpowiedzi na wskazaną różnorodność celów jakie mogą motywować ludzi do wyboru prowadzenia działalności w formie osoby prawnej, ustawodawca stworzył wiele ich typów, kształtując zarazem specyfikę każdego z nich w inny sposób. Umożliwia to dobranie najkorzystniejszej konstrukcji prawnej do charakteru zamierzonej aktywności - zob. tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, str. 267-269; A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 300 - 301; por. P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 11; A. Klein, *Ewolucja instytucji…*, [w:] E. Łętowska (red.), str. 155.

że u podstaw funkcjonowania każdego z tych podmiotów zawsze stoją interesy konkretnych, możliwych do zidentyfikowania ludzi[214]. Szczególnie widoczne jest to w przypadku tzw. jednoosobowych spółek kapitałowych, gdzie cele osoby prawnej w pełni pokrywają się z interesami osoby, będącej ich jedynym wspólnikiem lub akcjonariuszem[215]. Dlatego też można postawić tezę, iż wszelkie rozwiązania normatywne przewidujące ochronę osób prawnych, w tym również dotyczące ochrony ich dóbr osobistych, w gruncie rzeczy, faktycznie służą realizacji interesów mniejszej lub większej grupy ludzi powiązanych różnymi zależnościami, którzy postanowili - najczęściej w celu ochrony swoich majątków osobistych - posłużyć się „narzędziem" jakim jest osoba prawna[216]. Wynika to z faktu, iż pomimo tego, że osoba prawna formalnie jest podmiotem swoich własnych praw i obowiązków, a także dokonuje czynności prawnych z bezpośrednimi skutkami dla samej siebie, to jednak w rzeczywistości nie realizuje ona swoich abstrakcyjnych i osobistych interesów, lecz służy konkretnym celom, które wyznaczane mogą być jedynie przez stojących za jej funkcjonowaniem ludzi[217]. Nie jest bowiem możliwe, aby osoby prawne uzyskały samodzielność i niezależność od tworzącego go substratu osobowego. Podzielić w tym zakresie należy pogląd, zgodnie z którym konstrukcja osoby prawnej służy tylko, choć w sposób szczególny, kształtowaniu stosunków między ludźmi i tylko między ludźmi[218]. Trudne byłoby bowiem zaakceptowanie tezy, że osoby prawne mogą mieć swoje własne prawne interesy, zupełnie tak samo jak osoby fizyczne[219].

Nie powinno budzić wątpliwości, iż w interesie ludzi realizujących swoje cele przy pomocy konstrukcji osoby prawnej jest, aby powołany przez nich podmiot miał zapewnione przez ustawodawcę odpowiednie instrumenty prawne, za pomocą których będzie możliwe zabezpieczenie jego prawidłowego funkcjonowania. Nie mogłyby być one realizowane za pomocą środków ochrony przyznanych osobom fizycznym, ze względu na sygnalizowaną „zasłonę", jaką rzuca na ludzi powołanie osoby prawnej, co skutkowało koniecznością

[214] Zob. też P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 8, 10, gdzie moim zdaniem niekonsekwentnie uzasadniono cel istnienia osób prawnych. W opracowaniu tym pomimo dostrzeżenia, że osoby prawne mogą prowadzić działalność nienastawioną na tworzenie zysku, np. kulturalną czy oświatową, rozważania prowadzone są w sposób, jakby jedynym celem ich funkcjonowania było wypracowywanie profitów ekonomicznych. Ponadto w dalszej części rozważań jakby zapomniano, że szereg osób prawnych prowadzi działalność niezarobkową, gdyż postawiono tezę, że nadrzędnym celem wyodrębnienia dóbr osobistych osób prawnych jest umożliwienie osobom stojącym za ich funkcjonowaniem działanie w jak najkorzystniejszym środowisku ekonomicznym, pozwalającym na czerpanie profitów z prowadzonej działalności.

[215] Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 241. Zob. D. Opalska, *Problematyka dóbr osobistych w spółkach kapitałowych - zagadnienia wybrane*, Studia Prawa Prywatnego, 2012, nr 3, Legalis, § 7.

[216] Zob. A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 268; por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 136; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1075.

[217] Zob. A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 268; wyrok SN z dnia 5 listopada 2009 r., I CSK 158/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 63.

[218] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 68.

[219] T. Targosz, *Nadużycie osobowości prawnej*, Kraków 2004, str. 44.

wyposażenia w odpowiednie środki prawne również te podmioty. Wyżej omówione kwestie dostrzeżono również orzecznictwie, gdzie przyjęto, że osoby prawne zawsze funkcjonują jako efekt starań pewnej zbiorowości ludzi. I choć zauważono, że nie można przyjąć prostego założenia, że interesem osoby prawnej jest suma interesów ludzi z nią powiązanych, to jednak jednocześnie wskazano, że udzielenie ochrony dobrom osobistym osoby prawnej ma na celu także skuteczną ochronę dóbr osobistych osób fizycznych, których interesy dany podmiot uosabia[220].

§ 2. Regulacja prawna dóbr osobistych osób prawnych w polskim prawie cywilnym

1. Dobra osobiste osób prawnych przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego

Badając przepisy prawa cywilnego obowiązujące od momentu odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r., aż do czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego można zauważyć, iż wyłącznie w dwóch aktach prawnych wprowadzonych na dodatek do systemu prawnego dopiero po II wojnie światowej zawarte zostały regulacje dotyczące ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Były to po pierwsze, dekret z 1945 r. Prawo osobowe oraz po drugie, ustawa z 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego. Nie oznacza to jednak, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego nie podjęto prób zidentyfikowania i uregulowania ochrony osób prawnych w omawianym w niniejszej pracy zakresie. Dlatego też zanim będzie można przejść do analizy przepisów zawartych w wyżej wskazanych aktach prawnych, warto przytoczyć rozwiązania zaproponowane w dwóch projektach unormowań stanowiących rezultaty prac utworzonej w 1919 r. Sekcji Prawa Cywilnego wchodzącej w skład Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Zadaniem tego gremium było przygotowanie projektów aktów normatywnych mających na celu unifikację regulacji prawnych obowiązujących na terenach wchodzących w skład odrodzonego państwa polskiego[221]. Pamiętać bowiem należy, że po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na jej terytorium obowiązywały różne systemy prawne, przeważnie ustanowione przez państwa zaborcze[222].

Pierwszy z tych projektów autorstwa E. Tilla, powstały w 1921 r., został wydany jako oddzielne opracowanie zatytułowane „Osoby prawne. Projekt rozdziału kodeksu cywilnego z

[220] Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 23 marca 2017 r., V ACa 435/16, Legalis nr 1599098.
[221] Zob. szerzej L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Wrocław 2000, str. 5 i nast.
[222] Zob. szerzej na ten temat unifikacji prawa cywilnego w okresie międzywojennym - Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 22 - 23.

uwagami”[223]. Projekt ten zawierał łącznie trzydzieści trzy paragrafy i dzielił się na trzy części, tj. „Postanowienia ogólne”, „Korporacje prywatne (stowarzyszenia)” i „Fundacje”. W ramach omawianego projektu wprost przewidziano uregulowania przyznające osobom prawnym zdolność prawną (§ 1 projektu) oraz zdolność do czynności prawnych (§ 2 projektu). Analiza dalszych przepisów omawianego projektu wskazuje jednak, że nie znalazły się w nim unormowania, które dotyczyłyby ochrony wartości określanych dziś jako dobra osobiste osób prawnych. Pomimo tego, warto zwrócić uwagę na jeden z fragmentów rozważań, który został zawarty w uzasadnieniu tego opracowania. Wskazano w nim, że na gruncie prawnym status osób fizycznych oraz osób prawnych powinien zostać ze sobą zrównany. Uczyniono przy tym jedno zastrzeżenie, zgodnie z którym osoby prawne nie będą mogły być podmiotami takich praw, które wymagają posiadania przymiotów naturalnych człowieka[224]. Mimo to, w kolejnym zdaniu postawiono tezę, iż nie jest wykluczone, aby podmiotom tym mogły przysługiwać oprócz praw majątkowych również prawa niemajątkowe. Nie przedstawiono jednak w tym zakresie żadnej konkretnej propozycji, lecz jedynie stwierdzono, że zakres praw niemajątkowych mogących przysługiwać osobom prawnym, zależeć powinien od tego, w jaki sposób w nowym kodeksie cywilnym ukształtowane zostaną przepisy o „prawach osobowości” człowieka. Jako przykłady takich praw podano prawo do nazwiska, czci oraz tajemnicy. Można więc stwierdzić, że pod pojęciem praw osobowości, autor ten rozumiał regulacje dotyczące ochrony wartości idealnych człowieka, odpowiadające współczesnej instytucji ochrony dóbr osobistych.

W dalszej części omawianego opracowania przedstawiono pogląd - jak wydaje się na poparcie twierdzenia o możliwości przysługiwania osobom prawnym praw niemajątkowych - zgodnie z którym osoby prawne mogą być podmiotami praw publicznych takich jak: czynne prawo wyborcze, prawo do narodowości i języka czy prawo swobody wypowiadania zdania. Ze względu jednak na brak dodatkowych wskazówek i opracowań w tym zakresie, nie sposób aktualnie dokonać oceny, na jakich zasadach według autora tej tezy osoby prawne mogłyby korzystać z wyżej wymienionych praw publicznych. Niemniej jednak warto zauważyć, iż w świetle przytoczonych powyżej poglądów projektodawca dostrzegł możliwość przysługiwania osobom prawnym praw niemajątkowych, nie wskazując jednak w tym zakresie oddzielnych propozycji unormowań, lecz wprost wiążąc je z normami prawa cywilnego mającymi zapewniać ochronę wartości idealnych człowieka.

[223] E. Till, *Osoby prawne. Projekt rozdziału kodeksu cywilnego z uwagami*, Poznań 1921, str. 1 i nast.
[224] *Ibidem*, str. 17.

Drugim z projektów, w którym już nie tylko w uzasadnieniu, lecz również w samej treści zawartych w nim przepisów znalazło się odniesienie do ochrony sfery niemajątkowej osób prawnych, było opracowanie księgi pierwszej Kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej autorstwa I. Koschembahra-Łyskowskiego z 1928 r.[225]. Projekt ten zawierał łącznie sto dwadzieścia osiem przepisów podzielonych na dwa Działy - pierwszy z nich zatytułowany „O prawie", obejmował art. 1 do art. 21, zaś drugi „O osobach" art. 22 do art. 128". Warto zauważyć, iż w Dziale „O osobach", jego Oddziale I, zawarto § 4 nazwany „O ochronie osobistości człowieka", obejmujący art. 45 – 50 projektu. Celem zawartych w nim przepisów, - jak wskazano w jego uzasadnieniu - miało być otoczenie ochroną godności osoby ludzkiej, jednak nie poprzez odwołanie się do konstrukcji praw podmiotowych, lecz podstawą tej instytucji miało być jak to określono, „uznanie doniosłego stanowiska człowieka w ustroju prawnym"[226]. Zgodnie z art. 45 projektu, osobistość człowieka pozostawać miała pod szczególną ochroną prawa, zaś jej przykładowymi elementami wymienionymi w treści tej regulacji były: wolność, swoboda działania prawnego i wniesienia powództwa w obronie swych praw, cześć ustalona przez własne postępowanie oraz nazwisko i znaki osobiste. Kolejne przepisy dotyczące ochrony osobistości człowieka z art. 46 – 50 projektu przewidywały w swej treści środki oraz szczegółowe zasady dochodzenia ochrony w razie jej naruszenia.

Z punktu widzenia prowadzonych rozważań, istotne regulacje znalazły się w Dziale I, Oddziale II omawianego projektu zatytułowanym „O osobie prawnej". Zgodnie z zawartym w nim art. 86, „w stosunkach obrotu, nie opierających się na pokrewieństwie, osoba prawna jest, jako jedność, podmiotem praw i obowiązków, narówni z osobą fizyczną, w szczególności doznaje także ochrony swej osobistości". Po pierwsze - jak wynika z treści uzasadnienia projektu - przepis ten przyznawał osobom prawnym zdolność prawną. Oznacza to, że w przypadku jego wejścia w życie usankcjonowałby on możliwość stawania się przez osoby prawne na równi z osobami fizycznymi podmiotami praw i obowiązków cywilnoprawnych, z wyjątkiem tych wynikających ze stosunków rodzinnych oraz dotyczących spadkobrania, które opierały się na pokrewieństwie. Ponadto podmioty te w świetle powyższej regulacji, uprawnione byłyby do samodzielnego nabywania praw oraz zaciągania zobowiązań w związku z wyposażeniem ich w zdolność do czynności prawnych[227]. Przyznanie osobom prawnym dwóch powyższych atrybutów, świadczyło zatem o woli potraktowania ich przez

[225] I. Koschembahr-Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt*, Warszawa 1928, str. 24 – 30.
[226] I. Koschembahr-Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie*, Warszawa 1928, str. 46 – 48.
[227] *Ibidem*, str. 101.

projektodawcę jako niezależnych od osób fizycznych podmiotów prawa. Jak bowiem wskazano w dalszej części uzasadnienia, osoby prawne miały mieć tak jak osoby fizyczne między innymi prawo do dziedziczenia, nabywania nieruchomości, otrzymywania zapisów i darowizn, zawierania umów zbiorowych, czy pozywania i bycia pozywaną[228]. Ponadto zgodnie z art. 88 ust. 1 projektu jako jeden z obligatoryjnych elementów aktu ustanawiającego osobę prawną wskazano na konieczność oznaczenia jej nazwy.

Co jednak szczególnie godne uwagi, w przytoczonym art. 86 projektu *in fine* projektodawca zawarł stwierdzenie, iż osoby prawne na równi z osobami fizycznymi mają prawo do ochrony swojej „osobistości". Analizując jednak treść uzasadnienia projektu, odniesiono się do tego fragmentu przepisu w sposób bardzo lakoniczny. Oprócz powołania kilku pozycji z ówczesnej literatury krajowej oraz zagranicznej wskazano w nim wyłącznie, iż „ztąd osoba prawna ma także narodowość"[229]. Należy zauważyć, iż przepis ten nie regulował w swej treści ani co należy rozumieć pod pojęciem osobistości osób prawnych, ani też jakie miałyby być środki i zasady dochodzenia jej ochrony. Wątpliwości tych nie rozstrzygało również jego uzasadnienie. Ponadto art. 86 projektu nie zawierał żadnego odesłania do stosowania do ochrony „osobistości osób prawnych" innych regulacji przewidzianych w omawianym projekcie, w tym co byłoby najbardziej uzasadnione, do przepisów mających za przedmiot ochronę osobistości człowieka. Pomimo tego, ze względu na zbieżność terminologiczną można uznać, iż wolą projektodawcy było zapewnienie ochrony „osobistości osób prawnych" poprzez stosowanie w tym zakresie przepisów przewidujących ochronę osobistości człowieka[230]. W doktrynie trafnie zauważono, iż ze względu na różnice natury podmiotowej pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi, przepisy o ochronie osobistości człowieka z art. 45 – 50 projektu należałoby w razie ich wejścia w życie odnosić do osób prawnych odpowiednio[231].

Chociaż żaden z dwóch powyższych projektów nie stał się prawem powszechnie obowiązującym, można na ich tle sformułować kilka istotnych wniosków. Po pierwsze, w obydwu przypadkach projektodawcy dostrzegli potrzebę uregulowania statusu osób prawnych jako równorzędnych osobom fizycznym podmiotów prawa cywilnego, wyposażonych w szczególności w zdolność prawną oraz zdolność do czynności prawnych[232]. Oznacza to, że

[228] Zob. szerzej K. Świątczak, *Dobra osobiste osób prawnych w polskim prawie cywilnym*, Łódź 2020, str. 24.
[229] I. Koschembahr-Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie*, Warszawa 1928, str. 104.
[230] Zob. A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 114.
[231] Tak. K. Świątczak, *Dobra osobiste…*, str. 24.
[232] W regulacjach zawartych w omawianych projektach można jednak zauważyć zaakcentowanie silnego związku pomiędzy osobą prawną a tworzącym ją substratem osobowym. W przypadku projektu E. Tilla jego § 1 brzmiał

zawarte w nich przepisy usankcjonowałyby możliwość przysługiwania osobom prawnym własnych praw i obowiązków oraz uprawnienia do samodzielnego nabywania praw i zaciągania zobowiązań[233]. Ponadto zarówno w projekcie z 1921 r., jak i w tym z 1928 r. uznano, że osoby prawne mogą być podmiotami nie tylko praw majątkowych, ale również praw niemajątkowych. Po drugie można zauważyć, iż w obu projektach ich twórcy nie konstruowali dla osób prawnych odrębnych, właściwych wyłącznie dla nich instytucji prawnych regulujących zasady ich funkcjonowania w obrocie, lecz bazowali na tych przewidzianych pierwotnie dla osób fizycznych. Po trzecie, na gruncie drugiego z omawianych projektów - w jego art. 86 - wprost przewidziano, że osoby prawne będą miały zapewnioną prawną ochronę swojej osobistości, co moim zdaniem w razie jego wejścia w życie skutkowałoby objęciem ochroną tych samych wartości, które na gruncie obecnie obowiązujących regulacji prawnych stanowią dobra osobiste osób prawnych. Uzasadniając tę tezę należy zauważyć, że na mocy zawartych w tym projekcie przepisów o ochronie osobistości człowieka, w rzeczywistości ochroną otoczone zostałyby wartości idealne człowieka, chronione obecnie w ramach instytucji dóbr osobistych. Trzeba bowiem pamiętać, że pojęcie normatywne dóbr osobistych jako nazwa instytucji prawnej, pojawiło się dopiero w połowie XX wieku. Natomiast wcześniej doktryna posługiwała się innymi sformułowaniami, mając jednak na myśli tożsamy przedmiot ochrony. Jednym z nich było użyte w projekcie z 1928 r. pojęcie osobistości człowieka. Zastosowanie wskazanego określenia w takiej formie (rzeczownika w liczbie pojedynczej) nie było zarazem przypadkowe. Stanowiło ono wyraz aprobowania przez ówczesnych przedstawicieli literatury ujęcia monistycznego zakładającego, że przedmiotem ochrony nie są poszczególne wartości człowieka, których przykłady zostały wymienione w art. 45 projektu, lecz stanowi ją sama jednostka ludzka[234].

Wartym zauważenia z punktu widzenia zastosowanej techniki legislacyjnej jest także fakt, iż w projekcie z 1928 r. nie stworzono odrębnej instytucji mającej regulować ochronę osobistości osób prawnych. Zdecydowano się natomiast powiązać ją z rozwiązaniami przewidującymi ochronę sfery osobistej człowieka. Teza ta wydaje się uzasadniona, chociaż

„zdolność prawną mogą pod warunkami prawnemi uzyskać związki ludzkie urządzone korporacyjnie (korporacje), niemniej samoistne zakłady poświęcone celom uznanym za godne opieki prawnej (zakłady)". Natomiast w odniesieniu do projektu I. Koschembahra-Łyskowskiego art. 85 stanowił, iż „osobą prawną jest zbiorowość, bądź osób, bądź rzeczy, która służąc dozwolonemu celowi społecznemu lub gospodarczemu, w akcie ustanawiającym zbiorowość, wyrażonemu, występuje jako jedność, ma ustrój i warunki oraz przedstawicielstwo dla zapewnienia urzeczywistnienia celu, a nadto zarejestrowaną jest przez właściwą władzę rejestru w inny sposób podlega nadzorowi państwa".

[233] I. Koschembahr-Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie*, Warszawa 1928, str. 97; E. Till, *Osoby prawne…*, str. 12.

[234] Zob. F. Zoll, *Prawa osobiste…*, str. 558 – 559; F. Zoll, *Polska ustawa…*, str. 54 i nast.

jak już wskazano, w art. 86 projektu nie zawarto wprost żadnego odesłania do innych regulacji, w tym art. 45 – 50 projektu. Przeprowadzona analiza uprawnia jednak do sformułowania powyższego wniosku. Spostrzeżenie to jest o tyle istotne, bowiem w dalszej części rozważań można będzie dostrzec, iż prawodawca w żadnym z wprowadzonych w życie aktów normatywnych nie stworzył samodzielnej grupy przepisów przewidujących kompleksową regulację ochrony wartości stanowiących dobra osobiste osób prawnych, lecz kształtował ją poprzez nakazywanie odpowiedniego stosowania do ich ochrony przepisów, jakie odnosiły się w danym akcie do ochrony wartości idealnych człowieka.

Przechodząc do omówienia przepisów zawartych w dwóch wskazanych na wstępie aktach prawnych, które w przeciwieństwie do powyższych projektów stały się prawem powszechnie obowiązującym należy przypomnieć, że w pierwszym z nich, tj. dekrecie z 1945 r. Prawo osobowe[235], a dokładnie w jego art. 24 § 1 uregulowano ochronę nazwiska oraz pseudonimu osoby fizycznej. Co istotne, w § 2 tego samego przepisu prawodawca przewidział, iż przepis § 1 należy stosować odpowiednio do ochrony nazwy osoby prawnej. Oznaczało to, że w przypadkach, gdy osobie prawnej zaprzeczono prawa do używania nazwy lub naruszono jej interes przez bezprawne używanie jej nazwy przez inny podmiot, mogła ona wystąpić z roszczeniem o zaniechanie tych działań. Jak podkreślono w powojennej literaturze, nazwa osoby prawnej spełniała ówcześnie istotną rolę, gdyż pozwalała na identyfikację pochodzenia wyrobów, co wzmagało odpowiedzialność przedsiębiorców za jakość prowadzonej przez nich produkcji[236]. Ponieważ w § 1 tego przepisu użyto sformułowania „każdy, któremu […]" należy uznać, że z ochrony prawa do nazwy korzystać mogły wszystkie istniejące osoby prawne. Uwzględnienie przez sąd roszczenia o zaniechanie działań uzależnione zostało od wykazania przez powoda, że działanie naruszyciela miało charakter bezprawny. W związku jednak z brakiem zdefiniowania pojęcia bezprawności, ustalenia w tym zakresie pozostawiono doktrynie oraz orzecznictwu[237]. Brzmienie omawianej regulacji stanowi zatem przykład braku autonomicznego unormowania ochrony wartości osób prawnych, lecz oparcie jej na odpowiednim stosowaniu przepisu przewidującego ochronę wartości idealnych człowieka.

Drugim aktem prawnym o którym wspomniano, jest ustawa Przepisy ogólne prawa cywilnego[238]. Akt ten jako pierwszy w historii prawa polskiego obejmował swoją regulacją

[235] Dekret ten zawierał również pierwsze ustanowione przez polskiego prawodawcę ogólne regulacje dotyczące osób prawnych. Ich prawne upodmiotowienie przewidywał wprost art. 22 dekretu, zgodnie z którym w granicach ustawy osoba prawna ma zdolność prawną i zdolność do działań prawnych.
[236] A. Wolter, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1955, str. 178.
[237] Tak K. Świątczak, *Dobra osobiste…*, str. 27.
[238] Na marginesie warto zwrócić uwagę na rozwiązania zawarte w Projekcie części ogólnej Kodeksu cywilnego z 1948 r. Zaproponowano w nim, aby instytucja zapewniająca ochronę wartości idealnych człowieka określona

większość instytucji prawa cywilnego o charakterze ogólnym. Wraz z jego wejściem w życie uchylony został zarazem dekret Prawo osobowe, w tym jego przepis art. 24 dotyczący ochrony nazwiska i pseudonimu człowieka oraz nazwy osoby prawnej. Regulację tę zastąpiono szerszą w tym zakresie instytucją - ochrony dóbr osobistych. W odniesieniu do dóbr osobistych człowieka, ich ochronę unormowano w omówionym już w poprzednim rozdziale art. 11 p.o.p.c. Ochronę dóbr osobistych osób prawnych regulował natomiast art. 39 p.o.p.c., w treści którego przewidziano odpowiednie stosowanie do osób prawnych przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych[239]. Należy zatem zauważyć, iż również w tym akcie prawnym ustawodawca wprowadził kompletną regulację dotyczącą ochrony wartości idealnych człowieka, a następnie przewidział odpowiednie jej stosowanie do osób prawnych, nie tworząc odrębnych instytucji prawnych dla obu podmiotów prawa cywilnego.

Na tle art. 11 p.o.p.c. oraz 39 p.o.p.c. w ówczesnej doktrynie wskazywano, iż podmiotem dóbr osobistych jest z zasady człowiek, zaś ustawodawca wyłącznie dodatkowo i heterogenicznie rozciągnął tę ochronę na osoby prawne[240]. Przyjęto zarazem, iż odpowiednie odnoszenie regulacji dotyczących ochrony dóbr osobistych do osób prawnych, powinno polegać na przenoszeniu ustaleń i wniosków poczynionych w odniesieniu do poszczególnych dóbr osobistych człowieka w sferę osób prawnych, uwzględniając przy tym różnice natury podmiotowej pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi. W szczególności zauważono konieczność brania pod uwagę, iż osoby prawne nie posiadają odczuć, czego skutkiem powinno być dokonywanie stosownej obiektywizacji przy ustalaniu katalogu ich dóbr osobistych[241]. Ze względu na wskazane odrębności pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi postawiono również tezę, iż zakres dóbr osobistych przysługujących osobom prawnym jest węższy, aniżeli

została mianem „ochrony interesów osobistych", a nie dóbr osobistych. Zgodnie z treścią przewidujących ją regulacji zawartych w art. 19 i art. 20, każdy człowiek miał prawo żądania zaniechania działań, w sytuacji gdy jego interes osobisty został naruszony działaniami osoby nieuprawnionej. Dotyczyć miało to w szczególności naruszenia czci, używania cudzego nazwiska lub pseudonimu, korzystania z cudzego wizerunku lub ujawnienia korespondencji. Natomiast na mocy art. 20 projektu ten, komu zaprzeczono nazwiska, mógł żądać ustalenia, że był do używania nazwiska. Co warte dostrzeżenia, w projekcie tym zawarto również propozycję uregulowania w przy użyciu tożsamej terminologii ochrony osób prawnych. Zgodnie z art. 33 tego projektu, przepisy o ochronie interesów osobistych osób fizycznych miały mieć odpowiednie zastosowanie do osób prawnych – zob. tak *Projekt części ogólnej Kodeksu cywilnego*, Warszawa 1948, str. 3 - 5. Należy zatem dostrzec, iż projektodawca planował ukształtować w sposób kompleksowy ochronę wartości idealnych człowieka, a następnie odnieść przewidziane w tym zakresie rozwiązania odpowiednio do osób prawnych, nie tworząc dla tych podmiotów odrębnej instytucji prawnej.

[239] W ustawie tej również zawarte zostały ogólne przepisy dotyczące podmiotowości osób prawnych. Należy w szczególności zwrócić uwagę na art. 35, zgodnie z którym osoba prawna od chwili swego powstania może mieć w zakresie prawa cywilnego prawa i obowiązki (zdolność prawna).

[240] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 107.

[241] *Ibidem*, str. 109.

ten przysługujący osobom fizycznym. Zaliczono do nich nazwę, dobre imię, sferę tajemnicy oraz nietykalność lokalu[242].

Regulacja zawarta w art. 39 p.o.p.c. nie budziła natomiast wątpliwości interpretacyjnych w zakresie związanym ze środkami ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Wynikało to z faktu, iż art. 11 p.o.p.c. przewidywał wyłącznie jedno roszczenie - o zaniechanie działań, które mogło być dochodzone przez osoby prawne na takich samych zasadach, na jakich korzystać z niego mogły osoby fizyczne. Istotna różnica występowała natomiast przy ustalaniu faktu naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, gdyż mogło to następować wyłącznie w oparciu o kryteria obiektywne. Zauważono bowiem, że osoby prawne w przeciwieństwie do osób fizycznych nie mogą odczuwać negatywnych przeżyć, które mogłyby wskazywać na dokonaną ingerencję w te dobra[243].

2. Dobra osobiste osób prawnych w świetle art. 43 Kodeksu cywilnego

Jak już ustalono, pomimo wejścia w życie obecnie obowiązującego Kodeksu cywilnego i uchylenia ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego, instytucja dóbr osobistych nie została wyeliminowania z polskiego systemu prawnego. O ile jednak w Kodeksie cywilnym znacząco rozbudowano w porównaniu do poprzednio obowiązujących unormowań regulacje dotyczące ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, o tyle problematykę ochrony dóbr osobistych osób prawnych zawarto wyłącznie w jednym przepisie, tj. art. 43 k.c. Otrzymał on ponadto tożsame brzmienie do uchylonego art. 39 p.o.p.c. Stanowi on – gdyż nie uległ dotychczas żadnym zmianom legislacyjnym[244] - iż przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się

[242] *Ibidem*, str. 110.
[243] *Ibidem*, str. 111.
[244] Brak zmian legislacyjnych obejmujących art. 43 k.c. nie oznacza jednak, iż nie pojawiły się przez ponad 60 lat obowiązywania Kodeksu cywilnego żadne propozycje modyfikacji regulacji odnoszących się do dóbr osobistych osób prawnych – K. Świątczak, *Dobra osobiste…*, str. 83 i nast. W tym zakresie, należy zwrócić uwagę na rozwiązania stanowiące rezultaty prac działającej przy Ministrze Sprawiedliwości w latach 2002 – 2015 Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego - Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 31; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 64 – 70. Celem działania wskazanego gremium było oprócz bieżącego opracowywania projektów nowelizacji Kodeksu cywilnego, zmierzających do przystosowania zawartych w nim regulacji do prawa unijnego, Konstytucji RP oraz zmian zachodzących w obrocie gospodarczym, podjęcie również prac nad koncepcją nowego Kodeksu cywilnego – zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Z. Radwański (red.), Warszawa 2006, str. 39 i nast. Wstępne propozycje w tym zakresie zostały sformułowane w wydanej 2006 r. przez Komisję tzw. Zielonej Księdze. Publikacja ta nie zawierała jednak w swej treści projektów konkretnych przepisów, lecz opisowe założenia na temat nowej regulacji cywilnej, mające stanowić asumpt do podjęcia dyskusji nad jej przyszłym kształtem. Postulaty w niej zawarte odnosiły się również do ochrony dóbr osobistych. O ile jednak wśród nich znalazły się liczne propozycje zmian w zakresie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, o tyle zagadnieniu dotyczącemu ochrony tych dóbr u osób prawnych poświęcono wyłącznie niewielką część rozważań. Warto wskazać, iż w treści Zielonej Księgi przedstawiciele Komisji wyrazili krytyczną ocenę przepisów normujących ochronę dóbr osobistych. W opracowaniu tym zwrócono uwagę na ich wewnętrzną niespójność oraz duże rozproszenie. Uregulowania w tym zakresie zawarte są bowiem nie tylko w

odpowiednio do osób prawnych[245]. Takie ukształtowanie omawianej instytucji wskazuje, iż ustawodawca wzorem zarówno omówionych wcześniej projektów z okresu międzywojennego, jak też przytoczonych regulacji powojennych, nie unormował ochrony wartości przysługującym osobom prawnym w sposób samodzielny, lecz zastosował technikę polegającą na nakazaniu odpowiedniego stosowania do tych podmiotów przepisów, jakie przewidział dla ochrony wartości idealnych człowieka. Jednym ze skutków takiego rozwiązania było również posłużenie się jednolitą terminologią – pojęciem „dóbr osobistych". Aktualny zatem pozostaje pogląd sformułowany w doktrynie na tle przepisów ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego, iż to człowiek jest podstawowym podmiotem, któremu w ramach instytucji dóbr osobistych zapewniono ochronę, zaś ustawodawca rozciągnął jej zastosowanie na osoby prawne z uwagi na ukształtowanie ich na gruncie normatywnym jako równorzędnych wobec osób fizycznych podmiotów prawa.

---

ramach Kodeksu cywilnego, lecz również w ustawach szczególnych takich jak, np. prawo prasowe czy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Jako swoje postulaty Komisja przedstawiła między innymi, aby w nowym Kodeksie cywilnym nie poprzestawać – jak ma to miejsce aktualnie w art. 23 k.c. – wyłącznie na wymienieniu poszczególnych typów dóbr osobistych (*nota bene* których katalog miałby zostać w nowej regulacji poszerzony o dobra nowoodkryte przez doktrynę i orzecznictwo), lecz również, aby w przepisach określić zasadniczą treść każdego z tych dóbr. W omawianym opracowaniu pojawiła się również sugestia dookreślenia przesłanki bezprawności uregulowanej w art. 24 § 1 zd. 1 k.c. poprzez po pierwsze, zawarcie w treści przepisów okoliczności wyłączających bezprawność oraz po drugie wyraźne wskazanie, że ochrona dóbr osobistych służy pokrzywdzonemu wobec każdego naruszyciela, a więc zarówno w przypadku odpowiedzialności w ramach reżimu deliktowego, jak i kontraktowego. Kolejnym postulatem zawartym w Zielonej Księdze było zasygnalizowanie konieczności podjęcia dyskusji na temat rozkładu ciężaru dowodu w sprawach o ochronę dóbr osobistych. W tym zakresie wyrażono propozycję, aby w razie wyrządzenia szkody na osobie, sąd w określonych przypadkach mógł nałożyć na sprawcę obowiązek udowodnienia, że nie spowodował on szkody. Aktualnie bowiem to poszkodowany jest zobowiązany zarówno do wykazania samego faktu poniesienia szkody, jak i jej rozmiaru. W odniesieniu natomiast do środków ochrony dóbr osobistych, należy zwrócić uwagę w szczególności na postulaty dotyczące uszczegółowienia zasad dochodzenia roszczenia o usunięcie skutków poprzez wskazanie jego przykładowych form w odniesieniu do poszczególnych dóbr osobistych, sugerujące wprowadzenie ograniczeń w dochodzeniu roszczenia o zaniechanie działań w związku z wskazaną w tym opracowaniu możliwością jego nadużywania oraz sygnalizujące potrzebę sprecyzowania przesłanek dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Przechodząc natomiast do zawartych w Zielonej Księdze rozważań na temat ochrony dóbr osobistych osób prawnych, należy przede wszystkim zwrócić uwagę, że nie zawarto w niej propozycji zmiany treści przepisu regulującego tę instytucję. Jako postulat sformułowano natomiast wprost konieczność normatywnego rozciągnięcia ochrony dóbr osobistych na tzw. ułomne osoby prawne. Ponadto twórcy tego opracowania zauważyli, że o ile osoby prawne mogą korzystać z niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych na takich samych zasadach jak osoby prawne, to jednak zaproponowano wyłączenie możliwości dochodzenia przez te podmioty roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne - jeśli nie przez wszystkie osoby prawne, to chociaż przez przedsiębiorców. Zarazem wskazano na konieczność wzmocnienia ochrony interesów majątkowych osób prawnych związanych z przypadkami naruszenia dóbr osobistych, czemu służyć miałoby wprowadzenie do systemu prawnego nowego roszczenia umożliwiającego naprawienie doznanej szkody majątkowej. Oprócz bowiem znanego obecnemu Kodeksowi cywilnemu w art. 24 § 2 roszczenia odszkodowawczego, postulowano uregulowanie w przepisach o ochronie dóbr osobistych osób prawnych możliwości występowania przez te podmioty z roszczeniem o zwrot uzyskanych korzyści, które mogłoby być skierowane przeciwko osobie bezprawnie naruszającej dobra osobiste. Wysokość tego roszczenia miałby być w zamyśle twórców Zielonej Księgi nieograniczona wysokością doznanego uszczerbku przez poszkodowanego. Kolejnymi efektami prac Komisji były projekty księgi pierwszej kodeksu cywilnego z 2008 r oraz 2015 r. Przykładowe propozycje zawarte w projektach z 2008 r. oraz 2015 r. zostaną przytoczone w przypisach w ramach dalszej części rozważań.

[245] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 116.

Przed przystąpieniem do analizy art. 43 k.c., warto zwrócić uwagę, iż w polskim systemie prawnym występują również inne uregulowania, przewidujące w swej treści nakaz stosowania w określonych w nich przypadkach przepisów o ochronie dóbr osobistych. Ich szczegółowe omówienie przekracza ramy niniejszego opracowania. Zasygnalizować jednak warto, że w przeciwieństwie do art. 43 k.c. nie zapewniają one ochrony dobrom osobistym podmiotów prawa cywilnego, lecz umożliwiają stosowanie omawianych przepisów do ochrony wartości niebędących dobrami osobistymi. Pierwszy taki przypadek przewiduje art. 53o zd. 1 ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu[246], zgodnie z którym do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego odpowiednie zastosowanie mają przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny o ochronie dóbr osobistych. Na tle tego uregulowania należy jednak zwrócić uwagę, że dobre imię przysługujące Rzeczypospolitej Polskiej i Narodowi Polskiemu pomimo tożsamości terminologicznej, nie jest dobrem osobistym w rozumieniu prawa cywilnego, lecz stanowi wartość o charakterze publicznoprawnym[247]. Wynika to z faktu, że celem zapewnienia ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego nie jest zabezpieczenie jakiegokolwiek interesu prywatnego podmiotu prawa cywilnego, lecz publicznego - związanego z ochroną prawdy historycznej oraz tożsamości narodowej[248]. Drugą wartością, do której ustawodawca nakazał stosować przepisy o ochronie dóbr osobistych są nazwisko oraz

[246] Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, tekst jedn., Dz. U. 2023, poz. 102 ze zm.

[247] B. Lackoroński, *Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego (art. 53o–53q ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu)* [w:] P. Grzebyk (red.), *Odpowiedzialność za negowanie zbrodni międzynarodowych*, Warszawa 2020, str. 138; A. Pyrzyńska, *Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w świetle ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 2019, nr 46, str. 28; A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 8. Należy ponadto zauważyć, że zgodnie z poglądami przedstawicieli doktryny prawa konstytucyjnego, podstawową wartością niemajątkową o charakterze publicznoprawnym, która nie jest dobrem osobistym w rozumieniu prawa cywilnego jest dobro wspólne z art. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli - zob. L. Bosek [w:] M. Safjan (red.), *Konstytucja RP, Tom II. Komentarz do art. 87–243,* Legalis 2016, art. 218, nb. 36. Sankcje za jej naruszenie zawarte zostały w prawie karnym, a konkretnie w rozdziale XVII Kodeksu karnego (art. 127 – 139 k.k.), zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej". Ochroną w powyższych przepisach objęty jest bowiem nie podmiot prawa cywilnego, lecz Rzeczpospolita Polska - podmiot prawa publicznego, zapewniający byt i bezpieczeństwo zamieszkałej na jego terytorium ludności, wyposażony w określony aparat polityczny i gospodarczy – zob. wyrok TK z dnia 19 września 2008 r., K 5/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 124; wyrok TK z dnia 6 lipca 2011 r., P 12/09, OTK-A 2011, nr 6, poz. 51. Jak podkreślił TK w wyroku z dnia z 6 lipca 2011 r., P 12/09, OTK-A 2011, nr 6, poz. 51. Ochrona Państwa Polskiego zajmuje zatem pierwszoplanową pozycję w części szczególnej kodeksu karnego. Sankcjonowane są wśród tych przepisów takie przestępstwa, jak np. zamach stanu (art. 127 k.k.), zamach na konstytucyjny organ RP (art. 128 k.k.), znieważenie Narodu lub Państwa Polskiego (art. 133 k.k.) czy publiczne znieważenie znaku lub symbolu państwowego (art. 137 k.k.).

[248] A. Pyrzyńska, *Cywilnoprawna ochrona…*, str. 24 - 25.

wizerunek Fryderyka Chopina[249]. Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina[250], utwory Fryderyka Chopina i przedmioty z nim związane stanowią dobro ogólnonarodowe podlegające szczególnej ochronie. Zdanie drugie tego przepisu stanowi zaś, że nazwisko Fryderyka Chopina i jego wizerunek są chronione odpowiednio na zasadach dotyczących dóbr osobistych. Należy zatem zauważyć, iż celem wprowadzenia omawianej regulacji było otoczenie ochroną wartości przysługujących za życia Fryderykowi Chopinowi. Wartości te, w związku z wygasaniem wraz ze śmiercią człowieka dóbr osobistych i co za tym idzie praw podmiotowych je chroniących, nie mogłyby bez tego przepisu podlegać ochronie za pomocą środków ochrony dóbr osobistych. Trzecia grupa przepisów, zapewnia ochronę wartościom przysługującym organizacjom, których celem funkcjonowania - ogólnie rzecz ujmując - jest zrzeszanie osób w celu prowadzenia działalności politycznej. Zgodnie z art. 17 ustawy o partiach politycznych[251] nazwa, skrót nazwy i symbol graficzny partii politycznej zgłoszonej do ewidencji w sposób określony w art. 11 tej ustawy, korzystają z ochrony prawnej przewidzianej dla dóbr osobistych[252], w świetle art. 94 Kodeksu wyborczego[253] nazwa, skrót nazwy i wzorzec symbolu graficznego komitetu wyborczego korzystają z ochrony prawnej przewidzianej dla dóbr osobistych, zaś na podstawie art. 17 ust. 4 ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora, nazwa, skrót nazwy i symbol graficzny klubu lub koła poselskiego, senatorskiego oraz parlamentarnego korzystają z ochrony prawnej przewidzianej dla dóbr osobistych[254].

Przechodząc do szczegółowego omówienia przepisu art. 43 k.c., w pierwszej kolejności należy wskazać, iż z punktu widzenia teoretycznoprawnego ma on charakter odsyłający[255]. Nie formułuje on bowiem dyspozycji normy prawnej, lecz zawiera informację w jakich innych

[249] J. Mazurkiewicz, *Non omnis moriar. Ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, str. 719.
[250] Ustawa z dnia 3 lutego 2001 r. o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina, tekst jedn., Dz.U. z 2021 r., poz. 1578.
[251] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 1215 ze zm.
[252] Co istotne, partie polityczne zgodnie z art. 16 u.p.p. wyposażone zostały przez ustawodawcę w osobowość prawną. W związku z tym, od chwili jej nabycia, a więc od wpisu do rejestru partii politycznych, aż do momentu utraty bytu prawnego mogą one korzystać z ochrony dóbr osobistych na zasadach ogólnych wynikających z art. 43 k.c. w takim samym zakresie jak inne osoby prawne. Należy zatem zwrócić uwagę na zakres czasowy zapewnienia przez ustawodawcę w art. 17 u.p.p. ochrony nazwy, skrótu nazwy oraz symbolu graficznego partii politycznej. Momentem początkowym tej ochrony jest chwila zgłoszenia partii politycznej do właściwej ewidencji, kiedy to partia polityczna nie nabyła jeszcze osobowości prawnej, a mimo to ustawodawca umożliwił stosowania do ochrony wymienionych wartości przepisów o ochronie dóbr osobistych. Spostrzeżenie to jest o tyle istotne, ponieważ ochrona dóbr osobistych wynikająca z art. 43 k.c. przysługuje wyłącznie podmiotom posiadającym osobowość prawną
[253] Ustawa z dnia z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 2408 ze zm.
[254] Ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora Dz. U. z 2024 r., poz. 907. ze zm.
[255] Zob. tak, np. R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514.

przepisach obowiązujących w systemie prawa znajdują się dyspozycje mające zastosowanie do przewidzianych w nim stosunków prawnych. Celem takiego zabiegu legislacyjnego, jak wskazują teoretycy prawa, jest uniknięcie powtórzeń, a także zapewnienie oszczędności i zwięzłości tekstu aktu normatywnego[256]. Odesłanie zawarte w art. 43 k.c. określić można ponadto mianem odesłania systemowego, bowiem przepis ten nie odwołuje się do reguł pozaprawnych – nie stanowi odsyłającej klauzuli generalnej, lecz wskazuje na konieczność stosowania do danej instytucji innych obowiązujących regulacji normatywnych[257].

Treść omawianego art. 43 k.c. można podzielić na trzy części, z których każdą z nich należy poddać odrębnej, szczegółowej analizie. Pierwsza wskazuje na to, jakie przepisy mają zastosowanie do ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Są nimi przepisy regulujące ochronę dóbr osobistych osób fizycznych. Druga wyznacza zasadę stosowania tych przepisów, nakazując czynić to odpowiednio. Natomiast trzecia, ostatnia część art. 43 k.c. określa zakres podmiotowy oraz czasowy stosowania przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych regulując, iż stosuje się je do osób prawnych, bez wprowadzania w tym zakresie jakichkolwiek dodatkowych ograniczeń. Przy przystąpieniem do omówienia powyższych elementów art. 43 k.c., należy poczynić jedną uwagę o charakterze terminologicznym. W ślad za nomenklaturą stosowaną w doktrynie, również w niniejszej pracy przepisy, które mają być stosowane do danej grupy stosunków prawnych lub instytucji (w tej sytuacji są to przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych) nazywane będą „odnośnymi przepisami" lub wymiennie „przepisami stosowanymi". Natomiast do określenia instytucji, do której przepisy te mają być odnoszone (w omawianym przypadku jest to ochrona dóbr osobistych osób prawnych), służyć będzie sformułowanie „zakres odniesienia"[258].

Przepis art. 43 k.c. rozpoczyna sformułowanie „przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych […]", które jak już ustalono wskazuje na to, jakie przepisy należy stosować do ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Ustawodawca w treści art. 43 k.c. nie wskazał zatem wprost numerów przepisów stosowanych, lecz wyłącznie nazwę instytucji, której regulacje mają być odnoszone. Takie ujęcie powoduje, że analizy problematyki ochrony dóbr osobistych osób prawnych nie można przeprowadzić bez uprzedniego ustalenia, jakie przepisy przewidują unormowania dotyczące ochrony dóbr osobistych osób fizycznych. Należy

[256] G.L. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *Wprowadzenie do…*, str. 136; S. Wronkowska, Z. Ziembiński, *Zarys teorii…*, str. 154

[257] Zob. A. Błachnio – Parzych, *Przepisy odsyłające systemowo. Wybrane zagadnienia*, Państwo i Prawo, 2003, nr 1, str. 43.

[258] Zob. tak J. Nowacki*, „Odpowiednie" stosowanie przepisów prawa*, Państwo i Prawo, 1964, nr 2, str. 368; Z. Radwański, M. Zieliński [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, str. 364 i nast.

przypomnieć, że w ramach części ogólnej są to: art. 23 k.c., zawierający przykładowe wyliczenie dóbr osobistych człowieka oraz art. 24 k.c. regulujący przesłanki ochrony tych dóbr oraz dwa niemajątkowe roszczenia - o zaniechanie działań oraz usunięcie skutków naruszenia. Dwa kolejne - art. 448 k.c. oraz 445 § 1 k.c., przewidujące w swej treści roszczenia majątkowe, będące środkami ochrony dóbr osobistych, tj. o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny, znajdują się natomiast w ramach części Kodeksu cywilnego poświęconej zobowiązaniom. Trzeba zarazem pamiętać, iż w art. 24 § 2 k.c. uregulowano możliwość żądania odszkodowania w razie doznania szkody majątkowej wyrządzonej wskutek zdarzenia stanowiącego naruszenie dobra osobistego. Roszczenie to, jak już ustalono, w przeciwieństwie do wyżej wymienionych nie stanowi jednak środka ochrony tych dóbr.

Druga część przepisu art. 43 k.c. zawiera sekwencję „stosuje się odpowiednio”[259]. Takie ujęcie wynika z faktu, iż ze względu na różnice natury podmiotowej pomiędzy człowiekiem a jednostką organizacyjną, nie jest możliwe każdorazowe zastosowanie przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych do osób prawnych wprost, bez dokonywania żadnych modyfikacji[260]. Posłużenie się sfomułowaniem o stosowaniu odpowiednim świadczy zatem o tym, że ustawodawca dostrzegł, iż w niektórych przypadkach zachodziła będzie konieczność dostosowania odnośnych przepisów do zakresu odniesienia. W judykaturze przyjęto, że stosowanie odpowiednie oznacza niezbędną adaptację stosowanego przepisu do stosunków prawnych lub instytucji, do których ma być on odniesiony, dopuszczającą dokonywanie w toku tego zabiegu niezbędnych zmian niektórych jego elementów[261]. Na gruncie instytucji dóbr osobistych, w doktrynie oraz orzecznictwie wyrażono pogląd, iż nakaz odpowiedniego stosowania przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych do osób prawnych oznacza po pierwsze, że prawo uznaje istnienie dóbr osobistych u osób prawnych, po drugie, że wyłączone jest automatyczne stosowanie do nich przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych z uwagi na odmienności tych podmiotów oraz po trzecie, że przepis ten nie przesądza jakie dobra osoby prawnej podlegają ochronie[262]. Do powyższych twierdzeń należy również dodać - podzielając pogląd zaprezentowany w literaturze - iż konsekwencją uznania istnienia u osób prawnych, podobnie jak u ludzi, dóbr osobistych oraz uregulowanie ich w

[259] Zob. szerzej na temat konstrukcji przepisów odsyłających - W. Patrys, *Przepisy o odpowiednim stosowaniu przepisów*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2022, nr 3, str. 7 i nast.
[260] Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.
[261] Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 1999 r., II CKN 279/98, Legalis nr 357786.
[262] Zob. J. Koczanowski, *Zakres i…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 265; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 28; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301.

ramach tej samej instytucji prawnej, powinno być otoczenie ich ochroną z taką samą intensywnością, z jaką realizowana jest ochrona dóbr osobistych osób fizycznych[263]. W związku z tym, w sytuacjach spornych, wynik odpowiedniego stosowania nie powinien prowadzić do ograniczania zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych wyłącznie ze względu na podmiot, który występuje z żądaniem ich ochrony. W szczególności spostrzeżenie to stanowić będzie jeden z argumentów przemawiających za możliwością dochodzenia przez osoby prawne roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny na podstawie art. 448 § 1 k.c.

W doktrynie przyjmuje się, iż proces odpowiedniego stosowania przepisów może polegać na wystąpieniu jednej z trzech sytuacji[264]. Pierwsza z nich ma miejsce wtedy, gdy odnośne przepisy nie pozostają w jakimkolwiek zakresie w sprzeczności z istotą instytucji, do której mają być zastosowane. W takim przypadku stosuje się je wprost bez dokonywania zmian, z wyjątkiem niezbędnej korekty części hipotezy normy prawnej wskazującej na podmiot lub przedmiot regulacji. Odpowiednie stosowanie przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych podlegających tej zasadzie polegało będzie zatem wyłącznie na zmianie w treści normy prawnej podmiotu z osoby fizycznej na osobę prawną, przy jednoczesnej niezmienności pozostałych jej elementów.

Druga sytuacja mogąca mieć miejsce przy odpowiednim stosowaniu przepisów występuje wtedy, gdy zastosowanie odnośnych przepisów wskazuje na istnienie sprzeczności pomiędzy nimi a instytucją, do której mają być zastosowane. Przeprowadzenie jednak szerszej analizy prowadzi do wniosku, że sprzeczność ta jest możliwa do usunięcia dzięki dokonaniu odpowiedniej korekty. W takim przypadku odnośne przepisy stosuje się z pewnymi zmianami. Należy przy tym poczynić istotną uwagę, iż dostosowywanie odnośnych przepisów do zakresu odniesienia nie może następować w sposób dowolny, lecz powinno obejmować możliwie najbardziej zbliżone rezultaty do tych, do jakich prowadzi ich interpretacja dokonywana na gruncie instytucji, dla której zostały one pierwotnie przewidziane. Innymi słowy, wynik odpowiedniego stosowania przepisów powinien maksymalnie odwzorowywać stan, jaki ma miejsce, gdy funkcjonują one w pierwszym rzędzie[265]. Twierdzenie to ma istotne znaczenie dla potwierdzenia zasadności przyjętej w niniejszym opracowaniu tezy zakładającej, że dobra

[263] Por. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 206 – 207.
[264] Zob. tak J. Nowacki*, „Odpowiednie" stosowanie…*, str. 370 - 371; Z. Radwański, M. Zieliński [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 364; A. Błachnio – Parzych, *Przepisy odsyłające…*, str. 44; uchwała SN z dnia 15 maja 2013 r., III CZP 91/12, Legalis nr 656114.
[265] Por. L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, str. 300.

osobiste człowieka i dobra osobiste osób prawnych – pomimo różnic co do podmiotów, którym przysługują – mają jednolity charakter.

Trzecia sytuacja związana z odpowiednim stosowaniem zachodzi wtedy, gdy sprzeczność pomiędzy odnośnymi przepisami a zakresem odniesienia jest tak daleko idąca, że nie da się jej usunąć. Skutkiem tego jest konieczność odmowy zastosowania odnośnych przepisów do danej instytucji lub stosunków prawnych. W doktrynie zauważono jednak, że wskazany przypadek może mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy zawarte w danym przepisie odesłanie wskazuje nie na konkretny przepis, który ma być odpowiednio zastosowany, lecz na określoną rodzajowo grupę przepisów - czego przykładem jest chociażby omawiany art. 43 k.c.[266]. W przepisie tym bowiem nie wskazano wprost przepisów, mających mieć zastosowanie do ochrony dóbr osobistych osób prawnych, lecz wymieniono wyłącznie nazwę instytucji, której przepisy mają być stosowane do określonego w nim zakresu odniesienia[267]. Gdyby natomiast zawarte w art. 43 k.c. odsłanianie zawierało konkretne, wymienione z numerów przepisy mające mieć zastosowanie do ochrony dóbr osobistych osób prawnych, nie do zaakceptowania byłaby sytuacja, aby wbrew woli ustawodawcy doszło do odmowy zastosowania któregokolwiek z nich.

Ponieważ co oczywiste przepis art. 43 k.c. nie zawiera w swej treści wskazówek jak należy odpowiednio stosować przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych do osób prawnych, ciężar ustaleń w tym zakresie spoczął na organach stosujących prawo oraz przedstawicielach literatury przedmiotu[268]. Przeprowadzona w tym zakresie analiza wskazuje, że każdy z odnośnych przepisów podlega innej, scharakteryzowanej wyżej zasadzie odpowiedniego ich stosowania do osób prawnych.

W przypadku pierwszego z nich - art. 23 k.c. należy podzielić pogląd, iż powinien być on stosowany do osób prawnych z wykorzystaniem drugiej z opisanych zasad, tj. z określonymi modyfikacjami[269]. Wynika to z faktu, iż podstawiając w nim wyłącznie w miejsce sfomułowania „człowiek" słowo „osoba prawna", nie byłoby możliwe, aby większość wymienionych w nim dóbr osobistych można było zaliczyć do katalogu dóbr osobistych osób prawnych. Znaczna ich część jest bowiem ściśle związana z istotą człowieczeństwa i w konsekwencji może istnieć wyłącznie u istoty ludzkiej.

---

[266] Tak A. Błachnio – Parzych, *Przepisy odsyłające…*, str. 45.
[267] Por też. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 260, przypis 43.
[268] Por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 129-130.
[269] Zob. np. J. Matys, *Dobra osobiste osób prawnych i ich niemajątkowa ochrona*, Monitor Prawniczy, 2006, nr 10, str. 524; E. Marcisz, *Dobra osobiste osób prawnych – uwagi na temat wykładni art. 43 KC*, Monitor Prawniczy, 2011, nr 13, str. 711. Zob. inaczej P. Granecki, *Dobra osobiste…*, str. 13. Por. też A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 130 – 131; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.

W związku z powyższym, stosując powyższy przepis do osób prawnych rolą doktryny oraz judykatury stało się ustalenie katalogu wartości, które mogą być objęte ochroną jako dobra osobiste osób prawnych. Zadanie to może powodować jednak pewne trudności, bowiem ustawodawca w przepisach prawnych nie zawarł nawet przykładowego katalogu tych dóbr[270]. Dlatego też celem ustalenia jakie wartości stanowią dobra osobistych osób prawnych, należy bazować po pierwsze, na katalogu zawartym w art. 23 k.c., po drugie, na ustaleniach poczynionych w odniesieniu do dóbr osobistych człowieka w zakresie ich cech, kryteriów wyodrębniania oraz konstrukcji ochrony oraz po trzecie, na charakterze podmiotowości prawnej osób prawnych, do którego wartości te powinny być dostosowane. Trzeba bowiem uznać, iż ustawodawca - z założenia racjonalny - nieprzypadkowo nie stworzył odrębnych instytucji prawnych dla osób fizycznych i prawnych, lecz w obu przypadkach określił je terminem ochrony dóbr osobistych[271]. Nie mniej jednak, brak w treści regulacji art. 43 k.c. chociażby przykładowego katalogu dóbr osobistych osób prawnych może powodować dostrzegane w doktrynie oraz orzecznictwie rozbieżności interpretacyjne. Stąd też zasadne wydaje się rozważanie w dalszej części pracy postulatu uzupełnienia tej regulacji - na wzór art. 23 k.c. - o wskazanie w niej kilku wartości, które są zaliczane do tego katalogu.

Powyższe ustalenia wynikają przede wszystkim z przyjęcia w niniejszym opracowaniu tezy, zgodnie z którą na gruncie prawa cywilnego instytucja ochrony dóbr osobistych obejmująca dobra osobiste osób fizycznych i osób prawnych ma charakter jednolity[272]. W rezultacie, celem przepisów zapewniających ochronę zarówno dobrom osobistym osób fizycznych, jak i osób prawnych powinno być prawne zabezpieczenie wartości posiadających tożsame cechy[273]. Oznacza to, że ustalając katalog dóbr osobistych osób prawnych należy przyjąć, że mają one z dobrami osobistymi człowieka wspólny „rdzeń", polegający na tym, że w obydwu przypadkach zaliczyć do nich można wartości o takich samych cechach, które są nierozerwalnie związane z ich podmiotem, zaś zapewnienie im ochrony prawnej ma na celu

[270] A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz,* Legalis 2023, art. 43, nb. 2; wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573.
[271] Zob. inaczej P. Granecki, *Dobra osobiste…*, str. 13, gdzie wskazano, że art. 23 k.c. nie ma zastosowania do osób prawnych. Na poparcie tej tezy wyrażono pogląd, zgodnie z którym przepis ten nie dotyczy ochrony dóbr osobistych, do której to wyłącznie literalnie odsyła w swej treści art. 43 k.c., lecz zawiera katalog przykładowych dóbr osobistych człowieka. Według tej opinii bowiem, za normę ochronną nie można uznać samej deklaracji zawartej w art. 23 k.c. głoszącej, iż dobra osobiste pozostają pod ochroną prawa cywilnego.
[272] Zob. tak E. Marcisz, *Dobra osobiste…,* str. 711 - 712; por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 136, gdzie zaprezentowano pogląd, zgodnie z którym za możliwością ujęcia dóbr osobistych osób fizycznych oraz prawnych w sposób syntetyczny przemawiać ma fakt, iż pomimo innego źródła dwóch omawianych grup wartości, osoba prawna nie może działać w oderwaniu od interesów i celów osób fizycznych stojących za jej funkcjonowaniem, dlatego też zapewnienie ochrony dobrom osobistym osób prawnych wpływać ma pośrednio na sytuację tych osób. Por. też A. Bierć, *Zarys prawa…*, str. 268.
[273] Por. A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 62-63.

zabezpieczenie integralności ich podmiotów oraz umożliwienie im prawidłowego funkcjonowania[274]. Teza ta jest aktualna pomimo tego, że pod powyższym pojęciem „wartości" występują co do zasady różne ich katalogi, co wynika z faktu, iż w przypadku osób prawnych dobra osobiste nie chronią przyrodzonych, a zatem pozanormatywnych w swej istocie wartości – nie wynikają bowiem z istoty człowieczeństwa, lecz ich kształt związany jest charakterem podmiotowości prawnej osób prawnych. Zgodzić się przy tym należy, że ich prawne zabezpieczenie umożliwiać ma tym jednostkom właściwe funkcjonowanie w zgodzie z zakresem prowadzonej przez nie działalności[275].

W doktrynie można znaleźć jednak poglądy, zgodnie z którymi ze względu na różnice w naturze osób fizycznych oraz prawnych, nie jest możliwe określenie wspólnych cech dóbr osobistych tych podmiotów i w konsekwencji uznanie tezy o jednolitym charakterze dóbr osobistych na gruncie prawa polskiego[276]. Podstawowym argumentem w tym zakresie jest odwołanie się do wspomnianego wyżej odmiennego statusu ontologicznego dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych[277]. Zwolennicy tego stanowiska wskazują również na językowe brzmienie art. 43 k.c., który zawiera odesłanie do stosowania do osób prawnych przepisów o „ochronie dóbr osobistych", a nie o „dobrach osobistych". Wskazywać ma to, że wolą ustawodawcy było wyłącznie stworzenie jednolitej ochrony tych dóbr, nie zaś również jednolitego modelu dobra osobistego[278]. Spośród głosów zaprezentowanych w doktrynie przyjmujących pogląd, iż dobra osobiste osób fizycznych i prawnych stanowią dwa odrębne i niezależne od siebie zbiory dóbr o różnych cechach, warto przytoczyć dwa z nich[279].

---

[274] Por. E. Woch, *Dobra osobiste osób prawnych* [w:] J. Chaciński, H. Cioch, A. Dębiński (red.), *Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanowskiego*, Lublin 2003, str. 229; E. Marcisz, *Dobra osobiste…*, str. 708 – 709.

[275] Wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573; wyrok SN z dnia 27 marca 2013 r., I CSK 518/12, Legalis nr 734459. Por. J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 28; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 29-30. Dlatego też za zbyt kategoryczny moim zdaniem należy uznać pogląd wyrażony w judykaturze, zgodnie z którym w przypadku dóbr osobistych osób fizycznych oraz osób prawnych ani zakres ochrony, ani jej przedmiot nie są tożsame, co miałoby wynikać z odmienności konstrukcji obu kategorii bytów prawnych (człowieka oraz jurydycznej kategorii pojęciowej jaką jest osoba prawna) – zob. tak wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573.

[276] Zob., np. J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…,* , str. 28; J. Matys, *Dobra osobiste…*, str. 521; P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 14 – 15 Zob. też P. Sut, *Problem twórczej wykładni przepisów o ochronie dóbr osobistych*, Państwo i Prawo, 1997, nr 9, str. 33, gdzie autor ten wskazał, iż pomimo możliwości doszukiwania się cech wspólnych dóbr osobistych człowieka oraz dóbr osobistych osób prawnych, to jednak wskazane dwie grupy wartości znacznie różnią się ze względu na niemal zupełnie odmienne właściwości ich podmiotów.

[277] Por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 136, gdzie pomimo tych spostrzeżeń przyjęto, że na gruncie prawa polskiego występuje jednolita koncepcja dóbr osobistych. Zob. E. Marcisz, *Dobra osobiste…*, str. 708 – 709.

[278] Zob. R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 28. Wynikać ma to z faktu, iż celem ochrony dóbr osobistych osób fizycznych jest ochrona istoty ludzkiej, czego nie można zestawiać z zapewnieniem ochrony odmiennym ze swej natury osobom prawnym.

[279] P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 15-16.

W pierwszym, jako argument wskazano, że dobra osobiste w zależności od podmiotu są związane z różnymi ich interesami. Według tego stanowiska, w przypadku osób fizycznych ochronie podlegać ma sfera niemajątkowa człowieka, natomiast u osób prawnych, przysługujące im dobra osobiste mają ściśle łączyć się z ich interesami majątkowymi. Wynikać ma to z faktu, iż osoba prawna jest podmiotem grupującym ludzi wokół działań rynkowych, umożliwiając im przy pomocy tej konstrukcji czerpanie zysku z prowadzonej działalności. Dlatego też dobra osobiste osób prawnych służyć mają w rzeczywistości zabezpieczeniu wyłącznie wymierzalnych ekonomicznie interesów, nawet w przypadku osób prawnych, których zadania nie są wprost obliczone na tworzenie zysku[280]. Na tym tle sformułowano chociaż konsekwentne, to jednak moim zdaniem zdecydowanie kontrowersyjne twierdzenie, iż do naruszenia dóbr osobistych osób prawnych dochodzi wyłącznie wtedy, gdy podmioty te poniosą szkodę majątkową.

Zgodnie natomiast z drugim z poglądów, w którym również opowiedziano się przeciwko uznawaniu dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych za grupy wartości posiadające tożsame cechy, dobra osobiste osób prawnych określono mianem wartości *sui generis*[281]. Przemawiać za tym miałyby odmienności funkcjonalno – strukturalne osób fizycznych i osób prawnych. Na jego uzasadnienie wskazano, iż nawet w razie przyjęcia wyłącznie kryteriów obiektywnych przy wyjaśnianiu istoty dóbr osobistych, trzeba mieć na względzie, że wartości człowieka związane są ze sferą odczuć, uczuć oraz emocji, które z istoty rzeczy nie mogą istnieć u osób prawnych. Ponadto w świetle tego poglądu zaakcentowano, iż ponieważ osoby prawne powstały przede wszystkim jako prawna forma realizacji interesów majątkowych, to nie można jako okoliczności dyskwalifikującej dane dobro z kategorii dóbr osobistych osób prawnych uznać przejawiania przez daną wartość wymiernej wartości majątkowej. Kluczowym kryterium zaliczenia danej wartości do dóbr osobistych osób prawnych, powinno być bowiem - według tego stanowiska - występowanie ścisłego jej związku z osobistością tych podmiotów[282]. Na tym tle podjęto się obrony tezy, zgodnie z którą istnieje możliwość zakwalifikowania do dóbr osobistych osób prawnych również dóbr niematerialnych mających co prawda wartość majątkową, kiedy zachowały one ścisły związek osobisty z danym podmiotem. Jako przykład w tym zakresie podano znaki towarowe, mogące służyć według tego

[280] *Ibidem,* str. 11.
[281] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 33-35.
[282] Zob. szerzej na temat rozumienia pojęcia osobistości osoby prawnej na gruncie tego stanowiska - *ibidem*, str. 7 - 15. Wskazując w skrócie przyjęto, iż osoby prawne posiadają swoją autonomiczną wolę oraz realizują swoje indywidualnie cele, zaś każda osoba prawna naznaczona została indywidualnym piętnem, jako podmiot jedyny w swoim rodzaju, któremu należy zapewnić ochronę indywidualności, niepowtarzalności oraz możliwość samorealizacji.

poglądu do indywidualizacji osoby prawnej[283]. Ostatni z tych problemów zostanie zweryfikowany w dalszej części rozważań.

Przechodząc do ustalenia zasad stosowania do osób prawnych pozostałych przepisów regulujących ochronę dóbr osobistych osób fizycznych, należy podzielić pogląd przedstawiony w doktrynie, iż art. 24 k.c. w zakresie uregulowanych w nim przesłanek ochrony dóbr osobistych oraz roszczeń niemajątkowych, można stosować do osób prawnych wprost bez żadnych modyfikacji[284]. Trzeba bowiem uznać za wystarczające w tym przypadku dokonanie zmiany hipotezy normy prawnej, polegającej na modyfikacji podmiotu, tj. w miejsce osoby fizycznej wstawienie osoby prawnej. Natomiast w odniesieniu do przepisów regulujących majątkową ochronę dóbr osobistych, w pierwszej kolejności należy przyjąć tezę, że art. 448 k.c. przewidujący możliwość dochodzenia w razie naruszenia dobra osobistego zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę albo żądania zasądzenia odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny powinno się stosować do osób prawnych z modyfikacjami, a więc zgodnie z drugą z omówionych zasad odpowiedniego stosowania. Konieczność dostosowania wynikać będzie w tym przypadku z faktu, iż u osób prawnych nie może tak jak u człowieka powstać krzywda, polegająca na ujemnych przeżyciach i cierpieniach psychicznych[285]. Stosowanie art. 448 k.c. od osób prawnych wymagało będzie zatem takiego zdefiniowania pojęcia krzywdy, aby mogło ono stać się również udziałem tych podmiotów[286]. Ponadto wobec istniejących w doktrynie oraz orzecznictwie wątpliwości, co do możliwości dochodzenia przez osoby prawne majątkowych środków ochrony dóbr osobistych, warto będzie w dalszym toku rozważań rozważyć modyfikację treści art. 43 k.c., w taki sposób, aby przepis ten wprost przewidywał możliwość dochodzenia roszczeń z art. 448 k.c. przez osoby prawne.

Ostatnim przepisem regulującym ochronę dóbr osobistych osób fizycznych jest art 445 § 1 k.c. Dotyczy on możliwości żądania odpowiedniego zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu doznanego uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz skłonienia za

[283] *Ibidem*, str. 37.
[284] Zob. tak, np. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 130; J. Matys, *Dobra osobiste…*, str. 524; wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060.
[285] Zob., np. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, str. 68; R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 2. Por. też A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 757; T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009, str. 356.
[286] Zob. argumenty judykatury, iż osobom prawnym przysługują roszczenia z art. 448 k.c., np. wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211; uchwała SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, Legalis nr 1682591; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549 oraz przeciwne, np. wyrok SA w Krakowie z dnia 28 września 1999 r., I ACa 464/99, Legalis nr 877847; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 lutego 2007 r., VI ACa 960/06, Legalis nr 148510; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2014 r., I C 624/12, Legalis nr 2166320; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 23 września 2014 r., I C 1765/12, Legalis nr 2170530.

pomocą podstępu, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządnemu[287]. Nie wymaga większego uzasadnienia teza, iż ze względu na specyfikę powyższych naruszeń, mogą one dotyczyć ingerencji wyłącznie w dobra osobiste ściśle związane z człowiekiem w postaci zdrowia, wolności i integralności seksualnej. Zastosowanie w tym przypadku będzie miała trzecia z zasad odpowiedniego stosowania. Oznacza to, że przepis ten nie będzie mógł zostać w ogóle odniesiony do osób prawnych ze względu na oczywistą sprzeczność jego treści z istotą ich podmiotowości prawnej.

Trzeci i ostatni element art. 43 k.c. wskazuje, iż odnośne przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się „do osób prawnych". Sformułowanie to pozwala określić nie tylko zakres podmiotowy, ale jednocześnie czasowy ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Należy zauważyć, iż tak samo jak w art. 23 k.c., również w tym przypadku ustawodawca nie zawarł żadnych dodatkowych określeń wskazujących na cechy, typy lub rodzaje osób prawnych, którym zapewnił ochronę dóbr osobistych. W konsekwencji trzeba przyjąć, iż ochrona ta przysługuje każdej osobie prawnej od momentu powstania konkretnego podmiotu, aż do zakończenia jego bytu prawnego niezależnie od typu, rodzaju czy charakteru prowadzonej przez nią działalności[288]. Na potwierdzenie tej tezy warto zwrócić uwagę, iż w aktualnym stanie prawnym na skutek uchylenia art. 36 k.c.[289] nie obowiązuje konstrukcja szczególnej zdolności prawnej osób prawnych, która stanowić mogłaby ewentualną podstawę do postulowania ograniczeń w możliwości stawania się stroną określonych rodzajów stosunków prawnych przez niektóre typy tych podmiotów.

Pomimo tego, w doktrynie można znaleźć poglądy, zgodnie z którymi niektóre osoby prawne nie mogą korzystać z ochrony swoich dóbr osobistych. Dotyczyć ma to osób prawnych prawa publicznego, tj. Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego[290]. Na uzasadnienie tego poglądu wskazano, że celem działalności powyższych podmiotów jest wykonywanie zadań z zakresu administracji publicznej. W konsekwencji, ma nie być możliwe zaistnienie sytuacji, w której podmioty prawa prywatnego mogłyby wkroczyć w sferę ich

[287] Zob. szerzej na ten temat, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 290-293; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024, str. 271 – 273.

[288] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014, art. 43, nb. 7. Por. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 44 i nast.

[289] Przepis ten uchylono mocą art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, Dz.U. nr 55, poz. 321.

[290] Zob. tak R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4. Zob. też E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, Legalis 2024, art. 448, nb. 50, gdzie wskazano, że rozszerzanie stanowiska w zakresie dóbr osobistych na wszelkie osoby prawne o charakterze publicznym, na przykład państwowe agencje lub konstytucyjne organy państwa (np. NBP, KRRiT) jest nieprawidłowe, bowiem państwowym osobom prawnym nie mogą przysługiwać dobra osobiste.

działalności w taki sposób, aby uniemożliwić im prawidłowe funkcjonowanie. W ramach tego stanowiska przyjęto zarazem, że Skarbowi Państwa oraz jednostkom samorządu terytorialnego wystarczającą ochronę zapewniać ma możliwość korzystania ze środków władczych z zakresu prawa publicznego[291].

[291] Warto również zwrócić uwagę na postulat, aby prawnie wykluczyć możliwość sądowego dochodzenia ochrony dóbr osobistych przez Skarb Państwa oraz jednostki samorządu terytorialnego. Miałoby to nastąpić poprzez dodanie ust. 2 do art. 23 k.c. albo odpowiedniej regulacji w ustawach szczególnych, które wyraźnie wskazywałby na brak legitymacji czynnej podmiotów pełniących władzę publiczną do wszczynania postępowań z zakresu ochrony dóbr osobistych. Celem takiego zabiegu miałoby być zapewnienie ochrony osobom krytykującym władzę przed nieuzasadnionym kierowaniem przeciwko nim roszczeń ochronnych – zob. tak P. Milewska, K. Siemaszko, E. Śliwiński, Z. Nowicka, *Propozycje zmian prawnych w celu wdrożenia dyrektywy w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed ewidentnie bezpodstawnymi lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej" tzw. SLAPP),* Warszawa 2024, str. 23. Należy zasygnalizować, że powyższe postulaty zostały sformułowane w związku z wejściem w życie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1069 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej") Dz.Urz.UE.L z 2024 r. poz. 1069. Przewiduje ona w swej treści minimalne standardy jakie powinny zostać implementowane przez państwa członkowskie UE w zakresie ochrony osób fizycznych i prawnych, uczestniczących w debacie publicznej przed wszczynanymi przeciwko nim postępowaniami sądowymi, mającymi wyłącznie na celu ograniczenie debaty publicznej. Zjawisko SLAPP dotyczy w praktyce przypadków wytaczania licznych procesów sądowych rzekomo w obronie dobrego imienia, lecz w rzeczywistości mających na celu spowodowanie efektu mrożącego, zniechęcającego nie tylko pozwanych, ale także inne osoby do publicznego podejmowania określonych, kontrowersyjnych tematów z obawy przed wytoczeniem procesów sądowych – por., np. P. Milewska, Z. Nowicka, K. Siemaszko, *SLAPP. Strategiczne działania prawne zmierzające do stłumienia debaty publicznej. Wybrane elementy praktyki i orzecznictwa polskich sądów w sprawach dziennikarskich*, Warszawa 2024, str. 8 i nast.; A. Bodnar, A. Gliszczyńska-Grabias, *Strategic Lawsuits against Public Participation (SLAPPs), the Governance of Historical Memory in the Rule of Law Crisis, and the EU Anti-SLAPP Directive,* European Constitutional Law Review, 2023, nr 19(4), str. 642 i nast. Zazwyczaj inicjatorami takich procesów są korporacje, osoby prowadzące działalność gospodarczą, politycy, czy instytucje państwowe, dysponujące znaczącymi zasobami finansowymi, które dodatkowo wytaczają powództwa w innym kraju niż miejsce zamieszkania pozwanego. Zmusza to go, aby w celu podjęcia stosownej obrony poniósł wysokie koszty, które nawet w razie wygranej, mogłyby zostać zwrócone dopiero po zakończonym procesie. Praktykę taką wzmacnia również brak na poziomie unijnym jednolitych przepisów kolizyjnych z zakresu ochrony dóbr osobistych. Z punktu widzenia prowadzonych rozważań warto zauważyć, że ochrona przewidziana w tej dyrektywie obejmować ma również działalność osób prawnych. Jak bowiem wskazano w motywie 6 omawianej dyrektywy, celem dyrektywy jest usunięcie przeszkód utrudniających prawidłowy przebieg postępowania cywilnego, a jednocześnie zapewnienie ochrony osobom fizycznym i prawnym, które angażują się w debatę publiczną w sprawach leżących w interesie publicznym, w tym dziennikarzom, wydawcom, organizacjom medialnym, sygnalistom i obrońcom praw człowieka, jak również organizacjom społeczeństwa obywatelskiego, NGO, związkom zawodowym, artystom, naukowcom i nauczycielom akademickim, przed postępowaniami sądowymi, które są wszczynane przeciwko nim w celu powstrzymania ich od angażowania się w debatę publiczną. Motyw ten znalazł również odzwierciedlenie w art. 1 dyrektywy, zgodnie z treścią którego regulacja ta zapewnia gwarancje chroniące przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi w sprawach cywilnych mającym skutki transgraniczne, które są wnoszone lub wszczynane przeciwko osobom fizycznym i prawnym ze względu na ich zaangażowanie w debatę publiczną. W celu przeciwdziałania SLAPPom, w dyrektywie tej wskazano na konieczność wprowadzenia do porządków krajowych regulacji przewidujących, np. mechanizm pozwalający na oddalenie powództwa na jak najwcześniejszym etapie postępowania, możliwość obciążania powoda kosztami postępowania i nakładania kar na tych, którzy nadużywają systemu sądownictwa w celu tłumienia debaty publicznej, a także udzielenia zabezpieczenia na poczet kosztów postępowania. Warto jednak zauważyć, że dyrektywa ta przewiduje konieczność wprowadzenia regulacji anty-SLAPPowych wyłącznie w sprawach mających skutki transgraniczne, a więc nie zobowiązuje państw do objęcia tymi rozwiązaniami przypadków, gdy obie strony mają miejsce zamieszkania lub siedzibę w tym samym państwie członkowskim, co sąd rozpoznający sprawę oraz wszystkie inne elementy istotne dla danej sytuacji znajdują się wyłącznie w tym państwie członkowskim. Pomimo tego, ponieważ dyrektywa ta zapewnia minimalny standard ochrony przed powództwami typu SLAPP nie ma przeszkód, aby polski ustawodawca przy jej implementacji

W odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego, należy jednak uznać za ugruntowany pogląd przeciwny, przewidujący możliwość korzystania przez gminy, powiaty oraz województwa ze środków ochrony dóbr osobistych[292]. Większe wątpliwości mogą pojawić się natomiast w kwestii przyznawania tej ochrony Skarbowi Państwa. W doktrynie pojawiły się co prawda poglądy opowiadające się za udzieleniem pozytywnej odpowiedzi w tym przedmiocie[293], jednak w orzecznictwie brak jest dotychczas orzeczeń, w których rozstrzygane byłyby stany faktyczne o naruszenie dóbr osobistych wszczęte z powództwa Skarbu Państwa. Wyłącznie w uzasadnieniu jednego z judykatów ubocznie wskazano, iż nie można wykluczyć, że w pewnych - i to jak wyraźnie zaznaczono - raczej wyjątkowych sytuacjach Skarb Państwa jako osoba prawna będzie mógł skorzystać z ochrony dóbr osobistych[294].

Moim zdaniem należy opowiedzieć się za możliwością korzystania z ochrony dóbr osobistych przez oba wskazane wyżej rodzaje podmiotów prawa publicznego. Argumentując tę tezę, należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na szczególny charakter podmiotowości prawnej gmin, powiatów oraz województw, a także Skarbu Państwa, który związany jest z tym, że występują one w obrocie prawnym w podwójnej roli. Z jednej strony jako podmioty władzy publicznej wyposażone w środki władcze (tzw. sfera *imperium*), z drugiej zaś jako strony

przewidział stosowanie tych rozwiązań również do spraw bez elementu obcego. Warto zarazem zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 2 omawianej dyrektywy, jej postanowień nie stosuje się do spraw karnych ani do arbitrażu a także pozostaje ona bez uszczerbku dla prawa karnego procesowego, chociaż w jej motywie 17 dostrzeżono, iż praktyki mające na celu uniemożliwianie, ograniczanie lub penalizację debaty publicznej mogą również dotyczyć spraw administracyjnych lub karnych. Warto odnotować, że na moment oddawania niniejszej pracy toczą się prace nad ustawą mającą za zadanie implementację omawianej dyrektywy.

[292] Zob., np. J. Jagoda, *Sądowa ochrona samodzielności jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2011, str. 50–55; A. Doliwa, *Dobra osobiste i inne dobra niematerialne jednostek samorządu terytorialnego,* Gdańskie Studia Prawnicze, 2020, nr 1, str. 63 – 69; A. Doliwa, *Osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego*, Legalis 2012, rozdział IV pkt 4.1; M. Dziurda [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55[4]),* Lex 2021, art. 43, nb. 5; W. Szczotka, *Reputation of a Local Government Unit – Legal Aspects*, Przegląd Prawa Administracyjnego, 2019, nr 2, str. 149 i nast.; wyrok SN z dnia 9 maja 2002 r., II CSK 740/00, Lex nr 1147737; wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179; wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2016 r., V CSK 486/15, Legalis nr 1450601; wyrok SN z dnia 16 listopada 2017 r., V CSK 81/17, Legalis nr 1715575. W doktrynie wyrażono również pogląd, iż w przypadku jednostek samorządu terytorialnego można mówić o ich szczególnych dobrach osobistych takich jak: samodzielność, herb i logotyp, hasło (motto), hejnał (hymn), renoma a nawet krajobraz i walory klimatyczne, wizerunek architektoniczno-urbanistyczny czy domena internetowa – zob. K. Woryna, *Charakter prawny wybranych dóbr niematerialnych miasta, Samorząd Terytorialny*, 2003, nr 1–2, str. 87 i nast.

[293] Zob. tak W. Szczotka, *Civil-Law Protection of Personal Interests of the State Treasury – Selected Issues*, Studia Iuridica Lublinensia, 2024, nr 4, str. 207; J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 84 – 86. Ponadto jako argument na brak możliwości przysługiwania tym podmiotom praw osobistych nie może moim zdaniem służyć brzmienie art. 34 k.c. Przepis ten interpretowany dosłownie, wydawać by się mogło że ogranicza prawa i obowiązki tego podmiotu wyłącznie do sfery majątkowej, tzn. do praw i obowiązków dotyczących mienia państwowego, nienależącego do innych państwowych osób prawnych. Należy jednak zgodzić się z inną wykładnią tego przepisu i przyjąć, że brzmienie tej regulacji nie wyklucza przysługiwania Skarbowi Państwa również praw o charakterze niemajątkowym, w tym praw chroniących jego dobra osobiste. Celem tego przepisu jest bowiem wyłącznie sprecyzowanie jakie składniki stanowiące mienie państwowe należą do Skarbu Państwa.

[294] Zob. tak uzasadnienie wyroku SN z dnia 31 stycznia 2023 r., II CSKP 793/22, Legalis nr 2914062.

stosunków cywilnoprawnych (tzw. sfera *dominium*)[295]. Należy przyjąć, iż dla prawidłowego wykonywania przez nie zadań z obu wskazanych sfer ich działalności, konieczne jest zapewnienie im należytej ochrony prawnej, czego elementem powinno być również umożliwienie korzystania ze środków ochrony dóbr osobistych. W szczególności nie można zapominać, iż osoby prawne prawa publicznego wykonują swoje zadania za pomocą licznych jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej ani też zdolności prawnej. Brak przyznania ochrony dóbr osobistych osobom prawnym prawa publicznego, pozostawiłby poza ochroną szeroki zakres działań podejmowanych przez te podmioty za pośrednictwem wskazanych jednostek.

W przypadkach, w których państwo uczestniczy w stosunkach z zakresu prawa cywilnego jako Skarb Państwa, działa poprzez niewyposażone w odrębną podmiotowość prawną państwowe jednostki organizacyjne określane mianem *stationes fisci*[296]. Podmiot ten bowiem nie został wyposażony w organy[297] w rozumieniu art. 38 k.c.[298]. Przykładami takich państwowych jednostek organizacyjnych są: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Kancelaria Sejmu, ministerstwa, urzędy wojewódzkie, urzędy skarbowe, sądy oraz jednostki prokuratury. Natomiast na gruncie jednostek samorządu terytorialnego, każda z ustaw samorządowych zawiera tożsamą regulację, zgodnie z którą w celu wykonywania przez te podmioty zadań, są one uprawnione do tworzenia samorządowych jednostek organizacyjnych[299]. Przykładami takich jednostek są: szkoły publiczne, urzędy poszczególnych jednostek samorządu

[295] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 262 - 264. Por. wyrok TK z dnia 14 listopada 2000 r., K 7/00, OTK 2000, nr 7, poz. 259.

[296] Zob. E. Gniewek [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 34, nb. 3; określane również jako swoiste organy - zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 263; wyrok SN z dnia 7 lipca 2006 r., I CSK 127/06, Legalis nr 77913; uchwała SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 75/12, Legalis nr 548611; postanowienie SN z dnia 26 kwietnia 2006 r., II CZ 23/06, Legalis nr 181985; wyrok SA w Warszawie z dnia 25 maja 2016 r., I ACa 1035/15, Legalis nr 1549639. Wskazania właściwej *statio fisci* do działania w danym stanie faktycznym w imieniu i na rzecz Skarbu Państwa dokonuje sam ustawodawca. Czyni to jednak w sposób pośredni – ustalając w aktach normatywnych zakres zadań i kompetencji państwowych jednostek organizacyjnych w sferze władzy publicznej. Wyznacza tym jednocześnie obszar, na którym dana *statio fisci* może uczestniczyć w stosunkach cywilnoprawnych. Należy jednak pamiętać, iż działania w obrocie tych jednostek organizacyjnych należy traktować jak działania samego Skarbu Państwa, gdyż *stationes fisci* nie są odrębnymi podmiotami prawa cywilnego. W konsekwencji, jak trafnie podkreślono w doktrynie i judykaturze, czynność prawna państwowej jednostki organizacyjnej jest *de iure civili* czynnością samego Skarbu Państwa – zob. A. Doliwa, *Sposoby reprezentacji państwa w obrocie cywilnoprawnym*, Studia Prawnicze, 2003, nr 4 str. 101; wyrok SN z dnia 11 maja 1999 r., I CKN 1148/97, OSNC 1999, nr 12, poz. 205.

[297] Zob. inaczej Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 208 - 209.

[298] Por. A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 34, nb. 1; zob. postanowienie SN z dnia 28 marca 1995 r., I CRN 24/95, Legalis nr 29207.

[299] Zob. tak art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 ze zm.; art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, tekst jedn., Dz. U. z 2024 r. poz. 107 ze zm. oraz art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r. poz. 581 ze zm.

terytorialnego, biblioteki, ośrodki kultury i sportu, ośrodki pomocy społecznej, straże miejskie, zarządy infrastruktury etc.[300].

Zaaprobowanie poglądu o braku możliwości korzystania przez te podmioty ze środków ochrony dóbr osobistych spowodowałoby, że podmioty te pobawione zostałyby podstawowego instrumentu mogącego służyć ochronie ich dobrego imienia, którego posiadanie jest szczególnie istotne z punktu widzenia tworzących je wspólnot - odpowiednio samorządowej lub narodowej, na rzecz których wykonują one przewidziane prawem zadania[301]. Trzeba bowiem zwrócić uwagę, że możliwość obdarzenia państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego odpowiednim zaufaniem zapewnia ich mieszkańcom poczucie stabilności oraz bezpieczeństwa, a także pozytywnie wpływa na poziom partycypacji obywatelskiej, a więc współuczestnictwa w sprawowanej przez te podmioty władzy publicznej. Ponadto na omawiane osoby prawne nie powinno patrzeć się wyłącznie jako na ośrodki sprawujące władzę nad obywatelami. Konieczne jest również dostrzeżenie, że stanowią one organizacje działające w interesie ogółu, o które dbać powinny osoby, których potrzeby są przez nie zaspokajane. Warto zarazem pamiętać, że dochodzenie roszczeń o ochronę dóbr osobistych przez wszystkie podmioty, w tym również przez Skarb Państwa oraz jednostki samorządu terytorialnego następuje na drodze postępowania cywilnego. W rezultacie pomimo możliwości korzystania przez te podmioty z licznych środków ze sfery *imperium*, to jednak przyznanie im ochrony dóbr osobistych będzie mogło nastąpić wyłącznie po przeprowadzeniu procesu toczącego się w oparciu o zasadę równorzędności stron, a nie poprzez wydaną przez nie władczą decyzję administracyjną[302].

W odniesieniu do problemu reprezentacji osób prawnych prawa publicznego w sprawach o ochronę dóbr osobistych, to w przypadku Skarbu Państwa zastosowanie znajdzie art. 6 ust. 5 ustawy o zasadach zarzadzania mieniem państwowym[303], który to akt prawny wprowadza ogólne zasady reprezentowania tego podmiotu w obrocie cywilnoprawym. W świetle tego przepisu, uprawniony do działania za Skarb Państwa będzie organ jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiązało się będzie się dane roszczenie. Innymi słowy będzie nim organ tej *statio fisci*, z której funkcjonowaniem związane będzie naruszenie dóbr

[300] Zob. szerzej stan faktyczny w wyroku SN z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 16/14, Lex nr 1621771, dotyczący naruszenia dobrego imienia gminy poprzez wypowiedzi kierowane wobec jej jednostki organizacyjnej w postaci gimnazjum.
[301] Por. wyrok SN z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 16/14, Lex nr 1621771.
[302] Zob. A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, I. Kunicki, A. Marciniak, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2023, str. 78 – 79.
[303] Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r. poz. 125 ze zm.

osobistych. Powyższy przepis zarazem odpowiada art. 67 § 2 k.p.c.[304], zgodnie z którym za Skarb Państwa podejmuje czynności procesowe organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. Oznacza to, że zarówno w procesie, jak i na gruncie prawa materialnego Skarb Państwa może dochodzić roszczeń tylko z udziałem właściwej jednostki organizacyjnej przy czym uwzględnić należy przypadki reprezentacji tego podmiotu przez Prokuratorię Generalną RP w zakresie regulowanym odrębną ustawą[305]. Zasady reprezentacji każdej z jednostek samorządu terytorialnego w sprawach o ochronę dóbr osobistych, nie różnią się natomiast od ogólnych zasad reprezentacji tych podmiotów. W przypadku gminy organem uprawnionym do reprezentacji jest nim wójt, powiatu – starosta, zaś województwa – marszałek województwa.

Na tle powyższych ustaleń trzeba jednak zwrócić uwagę, iż pomimo przyjęcia tezy o możliwości korzystania przez wskazane podmioty prawa publicznego z ochrony dóbr osobistych, nie oznacza to przyznawania im jej na takich samych zasadach, jak w przypadku innych osób prawnych. Warto na tym tle wskazać, że z krytyką funkcjonowania podmiotów prawa publicznego można się spotkać na co dzień, w szczególności w mediach, publikacjach prasowych, na forach internetowych itp. Konstytucja RP w art. 54 ust. 1 zapewnia zaś każdemu prawo do wolności słowa, które gwarantuje swobodę wyrażania poglądów, a także pozyskiwania oraz rozpowszechniania informacji, która w szczególności obejmuje możliwość wyrażania swoich opinii o działalności osób oraz podmiotów działających w przestrzeni publicznej[306]. Dlatego też można postawić tezę, że ze względu na konieczność częstszego przyznawania pierwszeństwa wolności słowa, przypadki udzielania ochrony dobrom osobistym osób prawnych prawa publicznego będą węższe aniżeli ma to miejsce w przypadku innych osób prawnych.

3. Dobra osobiste osób prawnych w ustawie Prawo prywatne międzynarodowe

W polskim systemie prawnym obok art. 43 k.c. obowiązuje jeszcze jeden przepis prawny regulujący problematykę ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Zgodnie z art. 20 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe[307], do ochrony dóbr osobistych osób prawnych stosuje się odpowiednio przepis art. 16 p.p.m.[308]. Należy zauważyć, iż brzmienie tego przepisu

[304] Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego tekst jedn., Dz.U z 2025 r., poz. 620 ze zm.
[305] A. Daszkiewicz, *Zasady zarządzania mieniem państwowym. Komentarz*, Lex 2020, art. 6, nb. 8.
[306] Zob. szerzej na ten temat - L. Bosek [w:] M. Safjan (red.), *Konstytucja RP…*, art. 54, nb. 10.
[307] Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 503 ze zm.
[308] Należy zwrócić uwagę, że na gruncie prawa europejskiego nie doszło do unifikacji prawa kolizyjnego z zakresu ochrony dóbr osobistych. Zgodnie bowiem z treścią art. 1 ust. 2 pkt g Rozporządzenia (WE) nr 864/2007

nieznacznie różni się od art. 43 k.c. Wskazuje on bowiem nie na nazwę instytucji, która ma być odpowiednio stosowana, lecz wprost wymienia w swej treści odnośny przepis. Pomimo jednak zasygnalizowanego podobieństwa, przepis art. 20 p.p.m. ze względu na jego usytuawanie (*argument a rubrica*) pełni w polskim systemie prawnym inną funkcję niż art. 43 k.c. Wynika to z przedmiotu regulacji ustawy Prawo prywatne międzynarodowe. Celem zawartych w niej przepisów nie jest bowiem bezpośrednie regulowanie praw i obowiązków stron stosunków cywilnoprawnych, lecz wskazywanie właściwego systemu prawnego, którego normy merytoryczne powinny mieć zastosowanie. Obejmuje to przypadki, w których występuje tzw. element obcy, mogący powodować wątpliwości (kolizję) co do tego jakie prawo (jakiego państwa) należy zastosować do oceny oraz rozstrzygnięcia konkretnego stanu faktycznego[309]. Należy zwrócić uwagę, że zastosowanie zawartych w omawianej ustawie norm zyskuje coraz większe znaczenie ze względu na postępującą globalizację, upowszechnienie się środków masowego komunikowania się oraz rozwój międzynarodowego obrotu gospodarczego. Skutkuje to coraz częstszym pojawianiem się sytuacji powiązanych z obcym obszarem prawnym. Wynikać może to zarówno z czynników podmiotowych, np. różnych obywatelstw, miejsc zamieszkania lub siedzib stron danego stosunku prawnego, jak i przedmiotowych obejmujących przede wszystkim przypadki, gdy określone zdarzenia prawne przekraczają swym oddziaływaniem granice wyłącznie jednego kraju mając charakter wielomiejscowy[310]. W przypadkach związanych z ochroną dóbr osobistych osób prawnych, omawiana ustawa najczęściej będzie znajdować zastosowanie w sprawach o ochronę dobrego imienia tych podmiotów. Obejmować będzie to przykładowo przypadki osób prawnych prowadzących działalność w kilku państwach. Opublikowana na ich temat wypowiedź może być bowiem dostępna w każdym z tych państw. Wobec tego skutek w postaci utraty zaufania będzie mógł wystąpić na więcej niż jednym obszarze prawnym.

Na gruncie ustawy Prawo prywatne międzynarodowe wskazanie prawa właściwego następuje za pomocą tzw. łączników. Są nimi zawarte w treści poszczególnych jej przepisów

---

Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), Dz.Urz.UE.L 2007, nr 199, str. 40, z zakresu jego zastosowania wprost wyłączono zobowiązania pozaumowne wynikające z naruszenia prawa do prywatności i innych dóbr osobistych w tym zniesławienia. Stąd też, w tym zakresie doniosłość zachowują normy krajowych ustawodawstw kolizyjnych, które nie zostały wyparte przez przepisy prawa unijnego – zob. tak E. Figura – Góralczyk, P. Mostowik [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Legalis 2018, art. 20, nb. 22.

[309] Zob. tak, np. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012, str. 20 – 21; N. Rycko, *Wskazanie prawa właściwego przez osobę żądającą ochrony dóbr osobistych według ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, Studia Iuridida, 2017, vol. LXXII, str. 332.

[310] Por. M. Wałachowska, *Kolizyjnoprawne aspekty naruszenia dóbr osobistych* [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century: new values, rules, technologies*, Warszawa 2012, str. 256 – 257 i wskazana tam literatura.

kryteria, w oparciu o które dochodzi do określenia prawa właściwego dla danego katalogu stosunków prawnych[311]. Warto przy tym wskazać, iż w ustawie tej nie unormowano problematyki procesowej związanej z jurysdykcją krajową oraz skutecznością zagranicznych orzeczeń sądowych[312].

Problem ustalania zasad wyboru prawa właściwego do ochrony dóbr osobistych, został w omawianej ustawie uregulowany w dwóch przepisach, tj. w składającym się z trzech ustępów art. 16 p.p.m. w odniesieniu do osób fizycznych oraz we wspominanym art. 20 do osób prawnych. Przy czym jak już zauważono, wzorem przepisów Kodeksu cywilnego nie stworzono samodzielnej regulacji - w tym przypadku kolizyjnej - dla ochrony dóbr osobistych osób prawnych, lecz posłużono się zabiegiem polegającym na nakazaniu odpowiedniego stosowania przepisów przewidzianych w pierwszym rzędzie dla ochrony dóbr osobistych osób fizycznych[313]. Dokonując analizy tych uregulowań należy w pierwszej kolejności wskazać, że zgodnie z art. 16 ust. 1 p.p.m. dobra osobiste osoby fizycznej podlegają jej prawu ojczystemu. Natomiast ust. 2 cytowanego przepisu stanowi, że osoba fizyczna, której dobro osobiste zostało zagrożone naruszeniem lub zostało naruszone może żądać ochrony na podstawie prawa państwa, na którego terytorium nastąpiło zdarzenie powodujące to zagrożenie lub naruszenie albo prawa państwa, na którego terytorium wystąpiły skutki tego naruszenia. Na tle powyższych uregulowań można zatem dostrzec, iż ustawodawca zdecydował na odrębne uregulowanie zasad ustalania prawa właściwego dla dóbr osobistych, a oddzielnie dla ich ochrony.

W konsekwencji, w celu wyznaczenia katalogu dóbr osobistych, odpowiadających im praw, ich treści oraz cech, zastosowanie znajdzie norma kolizyjna z art. 16 ust. 1 p.p.m. odwołująca się do prawa ojczystego osoby fizycznej[314]. Należy zauważyć, że przepis ten obejmuje swą treścią wszelkie wartości niemajątkowe stanowiące dobra osobiste człowieka z

[311] M. Pazdan, *Prawo prywatne…*, str. 50.
[312] Por. A. Mączyński, *O potrzebie, zakresie i sposobie reformy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] A. Janik (red.), *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, Warszawa 2009, str. 412 – 413; A. Mączyński, *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda* [w:] W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer (red.), *Leges sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2008, str. 309.
[313] W doktrynie zarazem nie ma wątpliwości, iż pomimo tego, że art. 20 p.p.m. zawiera odesłanie do „ochrony dóbr osobistych" a nie do „dóbr osobistych", to jednak zastosowanie do osób prawnych ma cały art. 16 p.p.m., a nie tylko jego ust. 2 – zob. tak, np. M. Pilich, *Prawo właściwe dla dóbr osobistych i ich ochrony*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2012, z. 3, str. 649; A. Opalski, A. W. Wiśniewski [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Warszawa 2017, str. 400; E. Figura – Góralczyk, P. Mostowik [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne…*, art. 20, nb. 15.
[314] A. Mączyński, *Jednoczesne wskazanie kilku praw w polskiej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, str. 1302; J. Balcarczyk, *Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej i jego ochrony*, Warszawa 2014, str. 49.

wyłączeniem imienia i nazwiska, które na poziomie kolizyjnym zostało uregulowane odrębnie w art. 15 p.p.m.[315]. Odwołanie się w art. 16 ust. 1 p.p.m. do prawa ojczystego wskazuje na posłużenie się w tym przypadku przez ustawodawcę tzw. łącznikiem obywatelstwa, które jak zauważono w doktrynie ma zastosowanie w większości prawodawstw kolizyjnych przy ustalaniu statutu personalnego osób fizycznych, obejmującego wyznaczenie prawa właściwego dla oceny kwestii z zakresu spraw osobowych, a więc dotyczących między innymi zdolności prawnej czy zdolności do czynności prawnych.

Odnosząc powyższy przepis do osób prawnych odpowiednio należy wskazać, iż prawem właściwym dla określenia katalogu dóbr osobistych osoby prawnej, treści poszczególnych dóbr oraz charakteru chroniących je praw osobistych będzie zgodnie z art. 17 ust. 1 p.p.m. prawo państwa siedziby statutowej osoby prawnej. Teza ta wynika z faktu, iż tak jak przy określaniu statutu personalnego osób fizycznych ustawodawca posłużył się łącznikiem obywatelstwa, tak też wskazanie statutu personalnego osoby prawnej następuje poprzez odwołanie się do teorii siedziby osoby prawnej. Warto jednak zwrócić uwagę, że nie jest to zasada bezwzględna, gdyż zgodnie z art. 17 ust. 2 p.p.m. ustawodawca kolizyjny nakazał każdorazowo sprawdzać, jakie rozwiązanie w tym zakresie przewiduje prawo państwa siedziby osoby prawnej. Jeżeli bowiem w myśl tego prawa właściwe będzie prawo państwa, na podstawie którego osoba prawna została utworzona, należało będzie stosować to prawo[316]. Zauważyć trzeba, że przepisy nie regulują zarazem co należy rozumieć pod pojęciem siedziby osoby prawnej. Uzasadnione wydaje się w tym zakresie zaaprobowanie stanowiska, że chodzi tutaj o siedzibę statutową osoby prawnej oraz miejsce, w którym stale działają jej organy zarządzające[317]. Warto ponadto zwrócić uwagę, że w art. 17 ust. 3 p.p.m. wymieniającym aspekty podmiotowości osób prawnych, które podlegają prawu jej siedziby, zawarto w punkcie trzecim nazwę, stanowiącą jedno z dóbr osobistych tych podmiotów, a także firmę[318].

Przechodząc zaś do omówienia normy kolizyjnej odnoszącej się do ochrony dóbr osobistych osób prawnych należy zauważyć, że do ustalania prawa właściwego w tym zakresie zastosowanie znajdzie cytowany wyżej art. 16 ust. 2 p.p.m.[319]. Zawiera on w swej treści dwa łączniki uregulowane na zasadzie alternatywy rozłącznej. Oznacza to, że dochodzenie ochrony dóbr osobistych będzie możliwe wyłącznie na podstawie przepisów należących do jednego z

[315] Zob. tak M. Pilich [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017, str. 315.
[316] A. Opalski, A. W. Wiśniewski [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne…*, str. 400; wyrok SO w Warszawie z dnia 13 marca 2024 r., IV C 608/19, Legalis nr 3082421.
[317] M. Pazdan, *Prawo prywatne…*, str. 106.
[318] E. Figura – Góralczyk, P. Mostowik [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne…*, art. 20, nb. 10.
[319] E. Figura – Góralczyk, P. Mostowik [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne…*, art. 20, nb. 15; wyrok SO w Warszawie z dnia 12 października 2015 r., I C 1164/13, Legalis nr 2124203.

systemów prawnych wskazanych w powyższym przepisie. W konsekwencji, nie będzie możliwe przyjęcie przez sąd kumulatywnej właściwości dwóch systemów prawnych w przypadkach, gdy na podstawie każdego z obu łączników dopuszczalne jest zastosowanie innego prawa właściwego. Innymi słowy, niedopuszczalne jest stosowanie w tej samej sprawie zarówno prawa wynikającego z miejsca zdarzenia, jak i ustalonego na podstawie miejsca wystąpienia skutków, gdy są nimi dwa różne systemy prawne[320]. Prawo właściwe ustalone na tej podstawie będzie miało wpływ na takie kwestie jak, np.: przesłanki, podstawy i zakres odpowiedzialności, rozkład ciężaru dowodu i domniemania prawne, okoliczności wyłączające bezprawność, środki służące z tytułu odpowiednio zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych, sposób oszacowania ewentualnej szkody (majątkowej oraz niemajątkowej) wyrządzonej na skutek naruszenia dóbr osobistych czy też zdolność sprawcy do ponoszenia odpowiedzialności.

Na tle omawianego przepisu, w doktrynie pojawiły się jednak wątpliwości w zakresie tego kto i w jaki sposób powinien decydować o tym, który ze wskazanych alternatywnie systemów prawnych może zostać zastosowany do oceny danego stanu faktycznego. Dotyczyć będzie to przypadków, w których w toku rozpoznawania sprawy okaże się, że na podstawie dwóch zawartych w art. 16 ust. 2 p.p.m. w związku z art. 20 p.p.m. łączników możliwe jest zastosowanie dwóch różnych systemów prawa[321]. W doktrynie zaprezentowano różne propozycje rozstrzygnięcia tej kwestii. Zaproponowano zarówno pozostawienie decyzji w tym przedmiocie sądowi, jak i nałożenie na powoda obowiązku wyboru prawa właściwego pod

[320] Tak M. Wałachowska, *Kolizyjnoprawne aspekty…,* [w:] J. Balcarczyk (red.), str. 264.

[321] N. Rycko, *Wskazanie prawa…*, str. 335. Warto również zwrócić uwagę na podjęte w doktrynie rozważania w przedmiocie możliwości stosowania do ustalania prawa właściwego w sprawach o ochronę dóbr osobistych przepisów kolizyjnych zawartych w wiążących Polskę umowach międzynarodowych. Zauważono bowiem, że pomimo tego, że w żadnej ratyfikowanej przez Polskę konwencji nie ma bezpośredniego odwołania do ochrony dóbr osobistych, to jednak mogą w tym zakresie znaleźć zastosowanie regulacje dotyczące odpowiedzialności z tytułu tzw. zobowiązań pozaumownych. Normują one kwestie związane ze stosunkami zobowiązaniowymi, których źródłem nie jest umowa, lecz zdarzenie niebędące czynnością prawną w postaci czynu niedozwolonego, skutkujące powstaniem pomiędzy określonymi podmiotami obowiązku naprawienia szkody. W doktrynie uznano, że przepisy te będą mogły mieć zastosowanie do ochrony dóbr osobistych w pełnym zakresie, tj. do wszystkich przypadków naruszenia oraz do wszystkich roszczeń ochronnych. W każdej wiążącej Polskę umowie międzynarodowej zawierającej tego rodzaju przepisy, przyjęto jednolitą regułę kolizyjną stanowiącą, iż właściwe jest prawo tego państwa, na terytorium którego nastąpiło zdarzenie skutkujące powstaniem szkody. Jak zauważono, z reguły będzie to terytorium państwa, na którym działał naruszyciel. Ponadto, w większości umów zawarto również w tym zakresie kryterium uzupełniające przewidujące odstępstwo od zasady podstawowej ustalania prawa na podstawie miejsca zdarzenia wywołującego szkodę, na rzecz wspólnego prawa personalnego stron. Kwestia ta jest o tyle istotna, gdyż w razie istnienia rozbieżności pomiędzy normami umów międzynarodowych a przepisami ustawy Prawo prywatne międzynarodowe, należałoby zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP przyznać prymat regulacjom umownym pomiędzy państwami – zob. szerzej na ten temat, w szczególności wskazanie umów międzynarodowych regulujących tę problematykę N. Rycko, *Prawo właściwe dla ochrony dóbr osobistych w wiążących Polskę dwustronnych umowach międzynarodowych*, Zeszyty Prawnicze, 2018, nr 4, str. 71 i nast.

rygorem zawieszenia postępowania[322]. Moim zdaniem, nie wchodząc jednak w tym zakresie w szczegółowe omawianie poszczególnych koncepcji, gdyż przekraczałoby to ramy niniejszego opracowania, iż powód wytaczając powództwo jest uprawniony do określenia w nim prawa właściwego, które ma być zastosowane w danym stanie faktycznym do ochrony dóbr osobistych[323]. Wskazanie to będzie wiążące dla sądu oczywiście pod warunkiem, że wybór powoda odpowiadał będzie jednemu z dwóch łączników z art. 16 ust. 2 p.p.m., co każdorazowo powinno zostać zbadane z urzędu. W przypadku gdyby powód nie dokonał takiego wyboru - pomimo uprzedniego pouczenia o tym uprawnieniu przez sąd - albo też gdyby wskazał prawo, które nie odpowiada żadnemu z dopuszczalnych i pomimo pouczenia nie zmodyfikował swojego stanowiska, określenie prawa właściwego powinno należeć do sądu. Powyższą tezę wzmacnia brzmienie art. 51a § 1 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych[324], zgodnie z którym sąd z urzędu ustala i stosuje prawo obce. Oznacza, że brak określenia go przez powoda, nie może stanowić przeszkody w rozpoznaniu i rozstrzygnięciu sprawy. W zakresie wyboru prawa właściwego sąd nie ma jednak pełnej dowolności. Powinien zaś na podstawie art. 10 ust. 1 p.p.m. wybrać prawo najściślej związane z danym stosunkiem, na co wpływ będzie miał między innymi kontekst danej sprawy oraz kształt roszczenia powoda[325]. W doktrynie zaprezentowano pogląd, iż w odniesieniu do roszczeń niemajątkowych takich jak roszczenie o zaniechanie działań czy roszczenie obejmujące obowiązek przeproszenia, najbardziej uzasadnione byłoby zastosowanie prawa państwa siedziby lub zwykłego pobytu naruszyciela, o ile w państwie tym doszło do naruszenia dóbr osobistych[326]. W innych wypadkach wskazano, że korzystniejszą opcją może okazać się właściwość prawa miejsca zwykłego pobytu

[322] Zob. szerzej pogląd, zgodnie z którym art. 16 ust. 2 p.p.m. przewiduje, że powód jest zobowiązany do wskazania prawa właściwego, aby postępowanie mogło się toczyć – tak J. Balcarczyk, *Prawo właściwe…,* str. 168 – 170. Według innego stanowiska omawiany przepis dopuszcza wybór przez powoda podstawy prawnej jego roszczenia, jednak nie wymaga złożenia przez niego oświadczenia woli w przedmiocie prawa właściwego, bowiem to do sądu należy ustalenie czy roszczenie znajduje oparcie w prawie miejsca zdarzenia, bądź w prawie miejsca skutku – tak M. Pazdan, *Kolizyjnoprawny wybór a inne przejawy autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] A. Matlak, S. Stanisławska – Kloc (red.), *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, Warszawa 2013, str. 787. Według jeszcze innej opcji, osoba dochodząca roszczeń ochronnych z tytułu naruszenia dóbr osobistych nie ma obowiązku wskazywania systemu prawnego w oparciu o który dochodzi swoich roszczeń, bowiem to sądzie spoczywa ciężar ustalenia treści norm materialnoprawnych, które będą miały zastosowanie w danym stanie faktycznym do oceny zgłoszonego przez powoda żądania. W świetle tego poglądu, sąd ma za zadanie zbadać normy wszystkich praw wskazanych w art. 16 ust. 2 p.p.m. i może oddalić powództwo, jeżeli w żadnym z nich nie przewidziano dochodzonego przez powoda środka ochrony. Zaaprobowano przy tym również twierdzenie, że nie jest dopuszczalne łączne zastosowanie instrumentów pochodzących z różnych systemów prawa – zob. szerzej A. Mączyński, *Jednoczesne wskazanie…*, str. 1300 – 1302.

[323] M. Pilich, *Prawo właściwe…*, str. 624.

[324] Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 526 ze zm.

[325] M. Pilich, *Prawo właściwe…*, str. 640 – 641.

[326] Zob. M. Pilich [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne…*, str. 320 - 321.

poszkodowanego, o ile oczywiście odpowiadało będzie ono jednemu z łączników z art. 16 ust. 2 p.p.m.

Należy ponadto zauważyć, iż w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej[327] wyrażono pogląd, zgodnie z którym w przypadkach, gdy skutki naruszenia dóbr osobistych wystąpiły na terytorium wielu państw, dopuszczalne jest zastosowanie tzw. zasady mozaiki[328]. Polega ona na możliwości dochodzenia ochrony w każdym państwie, w którym wystąpiły skutki naruszenia dóbr osobistych, celem oddzielnego ich usuwania środkami właściwymi dla porządku prawnego obowiązującego na danym obszarze terytorialnym. Zasada ta będzie mogła mieć zastosowanie w szczególności w przypadkach, gdy naruszenia dóbr osobistych - przeważnie dobrego imienia - dokonywane będą za pomocą internetu lub innych środków masowego przekazu powodując, że dany komunikat dociarał będzie do nieorganicznego grona odbiorców w wielu krajach. W przedmiotowych orzeczeniach TSUE wskazał, że osoba poszkodowana w związku z naruszeniem jej dóbr osobistych za pośrednictwem treści umieszczonej w sieci może, ze względu na miejsce urzeczywistnienia się szkody, dochodzić odpowiedzialności sprawcy przed sądami każdego z państw członkowskich, na których terytorium treść ta jest lub była dostępna[329].

Ostatnim przepisem omawianej ustawy dotyczącym ustalania prawa właściwego w zakresie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych jest art. 16 ust. 3 p.p.m., który stanowi, że jeżeli do naruszenia dobra osobistego osoby fizycznej doszło w środkach społecznego przekazu, o prawie do odpowiedzi, sprostowania lub innego podobnego środka ochronnego rozstrzyga prawo państwa, w którym ma siedzibę albo miejsce zwykłego pobytu nadawca lub wydawca. Należy uznać, iż regulacja ta będzie miała zastosowanie do osób prawnych bez żadnych modyfikacji. Trzeba ponadto zgodzić się z poglądem, iż zacytowany przepis stanowi *lex specialis* wobec art. 16 ust. 2 p.p.m., wyznaczając prawo właściwe dla ochrony dóbr osobistych w razie łącznego spełnienia dwóch warunków[330]. Po pierwsze, do naruszenia musi dojść w środkach masowego przekazu, a po drugie powód powinien wystąpić w pozwie ze wskazanymi w tej regulacji środkami ochronnymi. W polskim systemie prawnym przykładem takiego roszczenia jest sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym, które zostało uregulowane w art. 31a ustawy Prawo prasowe[331]. Oznacza

[327] Wyrok TSUE z dnia 7 marca 1995 r., C-68/93, Zb. Orz. 1995, I-415; wyrok TSUE z dnia 25 października 2010 r., C-509/09 oraz C-161/10, Zb. Orz. 2011, I-10269.
[328] Zob. N. Rycko, *Statut ochrony dóbr osobistych w ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe – wybrane zagadnienia*, Studia Iuridica, 2018, nr LXXVIII, str. 395 – 398.
[329] Zob. też wyrok TSUE z dnia 3 października 2013 r., C-170/12, Lex nr 1371960.
[330] E. Figura – Góralczyk, P. Mostowik [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne…*, art. 16, nb. 86.
[331] Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, tekst jedn., Dz.U. z 2018 r. poz. 1914.

to, że w przypadkach mieszczących się w dyspozycji art. 16 ust. 3 p.p.m., właściwe będzie wyłącznie prawo siedziby statutowej albo miejsca zwykłego pobytu nadawcy lub wydawcy[332].

§ 3 Pojęcie i konstrukcja prawnej ochrony dóbr osobistych osób prawnych

Z uwagi na przyjęcie w niniejszym opracowaniu tezy o jednolitym charakterze dóbr osobistych, ustalając definicję, katalog oraz konstrukcję ochrony dóbr osobistych osób prawnych, należy opierać się na ocenach i wnioskach sformułowanych w tym przedmiocie w pierwszym rozdziale w odniesieniu dóbr osobistych człowieka, a także uwzględnić przedstawiony w tym rozdziale charakter podmiotowości prawnej osób prawnych, do którego wartości te powinny być dostosowane[333]. Wyjaśniając pojęcie dóbr osobistych osób prawnych, należy w pierwszej kolejności określić kryteria, według których możliwe jest identyfikowanie poszczególnych ich typów. Następnie konieczne będzie omówienie ich cech wspólnych. Umożliwi to zaproponowanie syntetycznej definicji tych dóbr. Rozważania zawarte w tym rozdziale konkludować będzie przedstawienie konstrukcji prawnej ich ochrony[334].

W odniesieniu do kryteriów, jakimi należy posługiwać się przy konstruowaniu katalogu dóbr osobistych osób prawnych należy przypomnieć, iż w przypadku dóbr osobistych człowieka istniały w tym zakresie dwie propozycje. Według pierwszej z nich, cechą wspólną tych dóbr było to, że wywodziły się one ze sfery przeżyć psychicznych człowieka, a więc związane były one z jego uczuciami oraz emocjami. Natomiast zgodnie z drugim, zaaprobowanym poglądem, przy ustalaniu istnienia dóbr osobistych decydujące znaczenie powinno mieć uznanie ich za stałe wartości wynikające z istoty człowieczeństwa, których zidentyfikowanie, a następnie poddanie ochronie, nastąpić może w oparciu o kryteria obiektywne. W tym ujęciu, kluczowe znaczenie dla zaliczenia danej wartości do katalogu dóbr osobistych miała obserwacja oraz analiza postaw oraz poglądów wyrażanych przez ogół społeczeństwa.

Na gruncie osób prawnych powyższy problem nie występuje. Wynika to stąd, że osoby prawne nie posiadają wewnętrznej sfery osobistej, dlatego też jedynymi kryteriami, które mogą być brane pod uwagę przy kwalifikowaniu danej wartości do katalogu dóbr osobistych osób prawnych są te o charakterze obiektywnym[335]. Trafnie przy tym zauważono, iż

[332] Zob. tak M. Pilich [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne…*, str. 324.
[333] Zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 109; R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1. Por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 14 – 15.
[334] Tak. R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1.
[335] Zob. tak, np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 29-30; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 109; R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; J . Frąckowiak [w:] M.

niedopuszczalny byłby zabieg, polegający na przypisywaniu osobom prawnym przeżyć psychicznych osób fizycznych wchodzących w skład ich organów lub tworzących ich substrat osobowy[336], gdyż nie mają one wpływu na byt osoby prawnej[337]. Przyjęcie takiego poglądu stałoby ponadto w rażącej sprzeczności z normatywną zasadą zakładającą istnienie odrębności podmiotowej pomiędzy osobami fizycznymi oraz prawnymi. W konsekwencji, należy zaaprobować stanowisko, iż o możliwości zaliczenia danej wartości do katalogu dóbr osobistych osób prawnych, decydujące znaczenie powinny mieć oceny, wyrażane powszechnie przez uczestników obrotu prawnego[338], badane w oparciu o wzorzec właściwy dla ludzi rozsądnych i uczciwych[339]. Oznacza to, że zadaniem doktryny oraz judykatury, na które spadł ciężar ustalenia tego katalogu, jest obserwacja praktyki funkcjonowania osób prawnych oraz na tej podstawie dokonywanie oceny, jakim wartościom tych podmiotów należy zapewnić ochronę z uwagi na prawidłowe realizowanie celów, dla których zostały one utworzone. W orzecznictwie zauważono, iż w związku z brakiem posiadania przez osoby prawne wewnętrznej sfery osobistej, szczególnie znaczenie dla tych podmiotów będą miały takie wartości, które związane są z ich zewnętrznym postrzeganiem w obrocie[340]. Zgodzić należy się bowiem, iż osoby prawne mogą właściwie realizować powierzone im zadania tylko wtedy, gdy o ich działalności istnieją pozytywne wyobrażenia i oceny w oczach innych jego uczestników[341].

W dalszej części rozważań przeprowadzonych w odniesieniu do dóbr osobistych człowieka scharakteryzowano trzy cechy tych dóbr w postaci ich niematerialnego, niemajątkowego oraz indywidulnego charakteru. W związku z jednolitym charakterem dóbr osobistych należy uznać, że dobra osobiste osób prawnych powinny przejawiać tożsame cechy. Po pierwsze zatem, dobra te nie mają postaci materii dostrzegalnej gołym okiem. Nie wpływa to oczywiście możliwość ich ucieleśnienia w rzeczy, np. poprzez napisanie nazwy osoby prawnej na kartce papieru lub szyldzie przed jej siedzibą, które jednak nie stanowią dobra

Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1079; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3 oraz orzecznictwo, np. wyrok SN z dnia 14 listopada 1986 r, II CR 295/86, OSNCP 1988, nr 2-3, poz. 40; wyrok SA w Katowicach z dnia 17 grudnia 2013 r., V ACa 356/13, Legalis nr 1033964.

[336] Zob. tak, np. J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 39; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 171; A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 128; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 63.

[337] Zob. tak wyrok SA w Katowicach z dnia 24 stycznia 2012 r., V ACa 591/11, Lex nr 1221165; wyrok SA w Warszawie z dnia 5 maja 2008 r., I ACa 930/08, Lex nr 1641189.

[338] Por. R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 28; wyrok SN z dnia 14 listopada 1986 r., II CR 295/86, OSN 1988, nr 2 – 3, poz. 40; wyrok SA w Krakowie z 22 czerwca 2017 r., I ACa 192/17, Lex nr 2529299.

[339] Wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573.

[340] Zob., np. wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171; wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192.

[341] Por., wyrok SA w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 102/13, Legalis nr 776212; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 grudnia 2012 r., VI ACa 1199/11, Legalis nr 740426.

osobistego a wyłącznie ich substrat rzeczowy. Ich istnienie nie warunkuje również możliwości udzielenia ochrony tym dobrom.

Po drugie, nie można zaliczyć do dóbr osobistych osób prawnych wartości, co do których możliwe jest ich oszacowanie w pieniądzu. Tak jak miało to miejsce w przypadku człowieka, tak samo i u osób prawnych za dobro osobiste nie może zostać uznana wartość, która jest bezpośrednio związana z interesami ekonomicznymi tych podmiotów. Jak już jednak sygnalizowano, część doktryny oraz judykatury aprobuje istnienie w tej kwestii wyjątków. Wskazują oni na możliwość zaliczenia do dóbr osobistych również niektórych dóbr niematerialnych mających wartość majątkową. Dyskusja w tym zakresie dotyczy przede wszystkim możliwości włączenia do katalogu dóbr osobistych osób prawnych znaków towarowych[342].

Szerszego wyjaśnienia wymaga w odniesieniu do dóbr osobistych osób prawnych trzecia cecha w postaci ich indywidualnego charakteru. W przypadku ludzi wynikało z niej, że dobra osobiste są ściśle związane z ich podmiotem - stanowią element wewnętrznej sfery każdej jednostki ludzkiej i w konsekwencji nie można do nich zaliczyć zarówno elementów znajdujących się poza uprawnionym, jak i wartości opartych o relacje łączące człowieka ze światem zewnętrznym. Ponieważ jednak człowiek w przeciwieństwie do osoby prawnej stanowi byt realne istniejący, wyłącznie u niego możliwe jest w sposób empiryczny rozgraniczenie sfery wewnętrznej oraz zewnętrznej. Określając natomiast znaczenie cechy indywidualności w przypadku dóbr osobistych osób prawnych, należy moim zdaniem odpowiednio przyjąć, że dobra osobiste tych podmiotów należy wiązać z całością ich podmiotowości prawnej. Innymi słowy, dóbr osobistych osób prawnych nie można przypisywać i traktować jako sumy wartości poszczególnych członków osób prawnych, czy też tworzących je wewnętrznych elementów ich struktury organizacyjnej[343]. Tytułem przykładu, dobra osobiste uniwersytetu przysługują nie poszczególnym jego wydziałom, instytutom,

---

[342] Zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 33-35; A. Kidyba [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Lex 2012, art. 43, nb. 7; J . Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1080; wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211. Zob. też K. Ostrowska, *Czy znak towarowy może być uznany za dobro osobiste?*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2018, nr 1, str. 106 - 109, gdzie szczególną uwagę zwrócono na potrzebę ochrony za pomocą środków z zakresu dóbr osobistych niezarejestrowanych znaków towarowych. Zob. też przeciwko uznaniu znaku towarowego za dobro osobiste wyrok SN z dnia 25 października 1988 r., II CR 143/88, Legalis nr 26448; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr...*, str. 93; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 5. Zob. też co do różnic pomiędzy firmą, oznaczeniem przedsiębiorstwa oraz znakiem towarowym, np. K. Czub [w:] M. Balwicka – Szczyrba A. Sylwestrzak (red.). *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2022, art. 43^2, nb. 5; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 43^2, nb. 62 i nast.

[343] Zob., np. wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179; wyrok SA w Krakowie z dnia 23 października 2015 r., I ACa 984/15, Legalis nr 1378432; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 63; J. Koczanowski, *Zakres i…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 265.

zespołom badawczym czy osobom fizycznym wchodzącym w skład ich organów, lecz uczelni jako całości[344]. Inną kwestią wymagającą odrębnego omówienia, będzie natomiast ustalenie czy do naruszenia dóbr osobistych osoby prawnej może dojść w razie zachowań skierowanych przeciwko konkretnym osobom fizycznym tworzącym substrat osoby prawnej albo wymierzonych wyłącznie w jedną z wewnętrznych struktur z jakich składa się osoba prawna.

Również z cechy indywidualności - tak ja miało to miejsce w przypadku człowieka - wynika moim zdaniem, iż dobra osobiste osób prawnych nie mogą być utożsamiane z uprawnieniami do podejmowania przez te podmioty działań w stosunkach zewnętrznych. Co więcej, ponieważ istotą dóbr osobistych jest ich ścisły związek z podmiotem któremu przysługują, to należy uznać, że istnieją one niezależnie od jakichkolwiek zewnętrznych czynników. W konsekwencji niedopuszczalne jest traktowanie przepisów o ochronie dóbr osobistych jako instrumentu prawnego, umożliwiającego osobom prawnym żądanie od innych podmiotów stworzenia warunków do niezakłóconego realizowania celów, dla których zostały utworzone, czy też domagania się spełniania na ich rzecz określonych świadczeń. Tytułem przykładu, za dobro osobiste osób prawnych nie może zostać uznana swoboda prowadzenia działalności statutowej, której ochrona sprowadzać mogłaby się do żądania od wszystkich innych podmiotów niepodejmowania jakichkolwiek działań utrudniających wykonywanie zadań przez daną osobę prawną. Swoboda działania nie stanowi bowiem wartości związanej z osobą prawną, lecz dotyczy realizowania jej zdolności do czynności prawnych, której zakres wyznaczają przepisy prawa[345].

W związku powyższymi ustaleniami można przyjąć, wzorując się na zaproponowanej w toku rozważań definicji dóbr osobistych człowieka, że dobra osobiste osób prawnych są to objęte ochroną prawną ze względu na ich doniosłość w opinii uczestników obrotu prawnego, niemajątkowe, niematerialne, indywidualne wartości osoby prawnej, przysługujące tym podmiotom przez cały okres ich istnienia, umożliwiające im prawidłową realizację celów dla których zostały utworzone[346]. Należy zauważyć, iż do niniejszej definicji dodano w ślad za

[344] Zob. szerzej W. Szczotka, *Dobra osobiste uczelni publicznej*, Annales UMCS sec. G IUS, 2020, nr 1, str. 122.
[345] Zob. inaczej M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 14. Zarazem nie można podzielić poglądu przedstawionego w judykaturze, iż za pomocą praw osobistych chroniona jest swoboda prowadzenia statutowej działalności gospodarczej w zakresie realizacji inwestycji mieszkaniowych i sprzedaży zbudowanych w ten sposób lokali mieszkalnych. Bliższa analiza tego orzeczenia wskazuje, iż chodziło w tym stanie faktycznym o ochronę dobrego imienia – zob. wyrok SA w Białymstoku z dnia 27 lutego 2014 r., I ACa 784/13, Legalis nr 992557.
[346] W doktrynie występują także inne definicje dóbr osobistych osób prawnych. Wskazywano między innymi, iż są to niemajątkowe dobra, mające swe źródło w konstytucyjnych zasadach ustrojowych gospodarki państwa - zob. P. Granecki, *Dobra osobiste…,* str. 13. Według innego poglądu dobrem osobistym osoby prawnej będzie każde dobro, którego istotą jest silny, osobisty związek z każdym z tych podmiotów, stanowiący element jego „osobistości" - zob. szerzej J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 7. W licznych orzeczeniach jednolicie wskazuje

powszechnym poglądem wyrażanym w doktrynie oraz orzecznictwie ostatni z jej elementów, w postaci związku tych dóbr z możliwością prawidłowego wykonywania przez nie zadań[347]. W przypadku dóbr osobistych człowieka fragment ten nie występował. Wynikało to z faktu, iż przyznanie osobom fizycznym na gruncie prawnym ochrony ich dóbr osobistych podyktowane było uznaniem doniosłej pozycji człowieka i potrzebą otoczenia go ochroną prawną ze względu na to, że stanowi on wartość samą w sobie. W przypadku osób prawnych, jak już wielokrotnie podkreślano, ponieważ stanowią one wyłącznie sztuczne konstrukcje prawne tworzone w określonym przez ludzi celu, to ochrona ich niemajątkowych wartości wynika z potrzeb obrotu prawnego. Na tym tle, należy zatem podzielić pogląd wyrażony w judykaturze, iż przy wyznaczaniu zakresu ochrony dóbr osobistych służących osobom prawnym, podstawowe znaczenie mają cel działalności i funkcja tych podmiotów[348].

Wskazując natomiast na kwestię konstrukcji prawnej ochrony omawianych wartości należy przyjąć, iż tak samo jak miało to miejsce w przypadku dóbr osobistych człowieka, tak również dobra osobiste osób prawnych chronione są za pomocą praw podmiotowych[349]. Na uzasadnienie tej tezy warto wskazać, iż w związku z tym, że ustawodawca odesłał, aby do ochrony dóbr osobistych osób prawnych stosować przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych, to wprost zdecydował o oparciu ochrony tych dóbr w obydwu przypadkach o tożsamą konstrukcję prawną. Oznacza to konieczność przyjęcia koncepcji pluralistycznej zarówno co do istnienia wielu dóbr osobistych osób prawnych, jak i w zakresie występowania wielu praw podmiotowych, z których każde z nich chroni odrębne, odpowiadające mu dobro osobiste[350]. Jak bowiem trafnie przyjęto w literaturze, koncepcja ogólnego dobra osobistego osób prawnych oraz ogólnego prawa osobistości osób prawnych mogłaby być co najwyżej koncepcją wtórną, o ile przyjęto by ją na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych[351]. Należy również zaaprobować twierdzenie, iż prawa podmiotowe chroniące poszczególne dobra osobiste osób prawnych mają tożsame cechy, jak prawa chroniące dobra osobiste człowieka. W rezultacie prawa osobiste osób prawnych mają charakter praw bezwzględnych,

się, iż przez dobra osobiste osób prawnych rozumie się takie wartości niemajątkowe, które są związane z ich wyodrębnieniem i działaniem w zakresie swoich zadań – tak, np. wyrok SN z dnia 14 listopada 1986 r., II CR 295/86, OSNC 1988, nr 2-3, poz. 40; wyrok SN z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 16/14, Lex nr 1621771; wyrok SN z dnia 14 maja 2009 r., I CSK 440/08, Legalis nr 264438.

[347] Tak J. Panowicz – Lipska*, Majątkowa ochrona…,* str. 28; R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1.

[348] Wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060.

[349] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1077.

[350] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3.

[351] Zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 109.

niemajątkowych oraz nieprzenoszalnych[352]. Pozbawione jakiegokolwiek uzasadnienia byłoby bowiem założenie, że cechy praw podmiotowych ulegają zmianie wyłącznie ze względu na podmiot, któremu przysługują[353]. Należy również zwrócić uwagę, że prawa te tak samo jak w przypadku człowieka nie powstają na skutek nawiązywania stosunków prawnych przez osobę prawną, lecz są ściśle związane z ich konstrukcją prawną – dla ich powstania i istnienia wystarczy samo wykazanie, że dany podmiot istnieje[354].

[352] Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549. Por. R. Strugała [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 9; wyrok SA w Krakowie z dnia 23 lutego 2018 r., I ACa 888/17, Legalis nr 2878407; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582.
[353] Por. wyrok TK z dnia 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 3A/2002, poz. 28.
[354] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1077.

Rozdział III. Katalog dóbr osobistych osób prawnych

§ 1 Zasady wyodrębniania dóbr osobistych osób prawnych

W celu ustalenia istnienia konkretnych typów dóbr osobistych osób prawnych, należy w pierwszej kolejności dokonać czynności polegającej na odpowiednim przeniesieniu poszczególnych dóbr osobistych człowieka w sferę osób prawnych[355]. Co oczywiste, część z nich ze względu na ich istotę w ogóle nie będzie mogła zostać odniesiona do tych podmiotów. Inne wymagały będą odpowiedniego dostosowania do charakteru ich podmiotowości prawnej. Nie jest jednak wykluczone istnienie takich dóbr osobistych człowieka, które będą przysługiwać obu tym podmiotom na takich samych zasadach. Stworzony w ten sposób katalog nie będzie jednak obejmował wszystkich dóbr osobistych osób prawnych. Jak bowiem wskazuje się w doktrynie oraz orzecznictwie, ponieważ katalog dóbr osobistych człowieka ma charakter otwarty, to analogicznie należy uznać, iż taki sam charakter ma także katalog dóbr osobistych osób prawnych[356]. Nie można zatem wykluczyć możliwości udzielenia ochrony takim wartościom osób prawnych, które chociaż nie będą miały swojego odpowiednika wśród dóbr osobistych człowieka, to jednak będą spełniać kryteria zawarte w zaproponowanej w poprzednim rozdziale ich definicji[357]. Tożsamy pogląd został również wyrażony w doktrynie gdzie stwierdzono, iż rekonstrukcja katalogu dóbr osobistych osób prawnych nie powinna ograniczać się do tworzenia odpowiedników wartości uznanych za dobra osobiste człowieka poprzez dostosowywanie ich do charakteru osób prawnych[358].

---

[355] Jak zauważono w doktrynie, listy wymienionych w art. 23 k.c. dóbr osobistych człowieka nie da się co prawda odnieść wprost do osób prawnych, jednak wskazówki, które z niej wynikają, są pomocne przy konstruowaniu dóbr osobistych osób prawnych – tak M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1. Wyrażono przy tym pogląd, zgodnie z którym określenie wartości przysługujących osobom prawnym mianem dóbr osobistych jest wyłącznie skrótem myślowym, gdyż właściwsze powinno być mówienie o przyznanej przez prawo cywilne ochronie określonym wartościom przypisywanym osobom prawnym.

[356] Zob. tak, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 205; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1079; wyrok SA w Warszawie z dnia 23 maja 2006 r., VI ACa 1221/05, Lex nr 861430; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549. Zob. inaczej P. Granecki, *Dobra osobiste…*, str. 13, gdzie wskazano, iż katalog dóbr osobistych osób prawnych, w przeciwieństwie do katalogu z art. 23 k.c. przysługującego człowiekowi ma charakter zamknięty – co oznaczać ma, że sądy w pewnym momencie wyczerpią ten katalogu i nie będzie można tworzyć kolejnych dóbr osobistych osób prawnych. Założenie to miałoby być uzasadnione faktem istnienia zasady *numerus clausus* praw podmiotowych bezwzględnych, w stosunku do której wyjątek, według tego stanowiska, można uczynić wyłącznie w przypadku tworzenia katalogu dóbr osobistych człowieka ze względu na uzasadnienie aksjologiczne. W świetle tego poglądu, nie ma natomiast wystarczająco przekonujących argumentów przemawiających za istnieniem kolejnego wyjątku od wskazanej zasady, który można by było uczynić na gruncie dóbr osobistych osób prawnych.

[357] Zob. tak Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 205; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka, (red.) *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 6.

[358] B. Lackoroński, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych osób prawnych* [w:] M. Dumkiewicz, K. Kopaczyńska – Pieczniak, J. Szczotka (red.), *Sto lat prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Kidybie. Tom II*, Warszawa 2020, str. 341.

Rozważania warto rozpocząć od wskazania takich dóbr osobistych człowieka, które nie mogą istnieć u osób prawnych ze względu na oczywistą sprzeczność z istotą ich podmiotowości prawnej[359]. Nie powinno budzić wątpliwości, że takie dobra wymienione przez ustawodawcę w art. 23 k.c. jak: zdrowie, wolność, swoboda sumienia, pseudonim, wizerunek, twórczość naukowa, artystyczna wynalazcza i realizatorska nie mogą przysługiwać osobom prawnym[360]. Ponadto spośród dóbr osobistych niewymienionych w powyższym przepisie, a których istnienie zostało odkryte przez doktrynę i orzecznictwo, osoby prawne nie posiadają wartości w postaci: życia, kultu pamięci osoby zmarłej, głosu, przynależności do określonej płci oraz nietykalności cielesnej. Również osoby prawne nie mogą być stronami więzi rodzinnych oraz nie występuje u nich poczucie przynależności do określonego narodu, dlatego też nawet przyjmując tezę o możliwości zaliczenia tych wartości do katalogu dóbr osobistych człowieka, nie mogą one istnieć u osób prawnych. Jak można zauważyć, wszystkie powyższe wartości łączy to, że mogą przysługiwać wyłącznie człowiekowi jako bytowi realnie istniejącemu i posiadającemu wewnętrzną sferę osobistą[361]. Jednocześnie, ponieważ powyższe wyliczenie stanowi dość znaczną grupę wartości, można na jego tle podzielić pogląd zaprezentowany w doktrynie, iż zakres dóbr osobistych osób prawnych jest węższy od zakresu dóbr osobistych człowieka[362].

Przechodząc do ustalenia katalogu dóbr osobistych osób prawnych od strony pozytywnej, należy wskazać takie ich typy, które stanowią odpowiedniki dóbr osobistych człowieka wymienionych w art. 23 k.c.[363]. Bez wątpienia do dóbr osobistych osób prawnych

---

[359] Por. wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171.

[360] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 145; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 1; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060; wyrok SN z dnia 25 maja 1977 r., I CR 159/77, Legalis nr 20100; J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1078.

[361] Tak, np. R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2.

[362] Zob. tak A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 32. Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 110. Zob. inaczej N. Mrukowska, *Wizerunek gminy i jego ochrona*, Warszawa 2020, str. 81, gdzie moim zdaniem w sposób nieuzasadniony wskazano, że zakres przedmiotowy dóbr osobistych osób prawnych jest „znacznie większy" od zakresu dóbr osobistych człowieka.

[363] Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak*, Prawo cywilne…*, str. 205; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 259 – 260; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Zielonej Księgi wydanej przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego, również w projekcie Księgi pierwszej Kodeksu cywilnego z 2008 r. niewiele miejsca poświęcono problemowi ochrony dóbr osobistych osób prawnych – zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt wraz z uzasadnieniem,* Warszawa 2009, str. 63. Warto zwrócić uwagę, że mający regulować tę materię art. 54 różnił się w swym brzmieniu od obecnie obowiązującego art. 43 k.c. Zgodnie z jego treścią, dobra osobiste osób prawnych jak w szczególności nazwa, dobre imię, wolność działania, tajemnica korespondencji, nietykalność pomieszczeń, podlegają ochronie na zasadach określonych w przepisach o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych. W zdaniu drugim tego przepisu przewidziano natomiast, że osoba prawna nie może żądać dla siebie zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Jak zauważono w treści uzasadnienia projektu, formuła obecnie obowiązującego przepisu art. 43 k.c. była w opinii Komisji zbyt ogólna. Uznano bowiem, że przepis ten nie rozstrzyga co należy rozumieć pod pojęciem odpowiedniego stosowania, nie wskazuje nawet przykładowego katalogu wartości stanowiących dobra osobiste

można zaliczyć nazwę, stanowiącą odpowiednio dostosowane do osób prawnych dobro osobiste człowieka w postaci nazwiska[364]. Na potwierdzenie istnienia tego dobra warto przypomnieć, iż nazwa stanowi jedyną w historii prawa polskiego wartość osób prawnych, która wprost została poddana ochronie przez prawodawcę. Przewidywał ją omówiony we wcześniejszych rozważaniach art. 24 § 2 dekretu z 1945 r. Prawo osobowe, który nakazywał stosować odpowiednio do ochrony nazwy osoby prawnej regulację przewidującą ochronę nazwiska człowieka. W tym miejscu warto zarazem zasygnalizować, iż w aktualnym stanie prawnym zgodnie z art. 43^2 § 1 k.c. przedsiębiorca w obrocie działa pod firmą, która stanowi oznaczenie identyfikujące go w sferze gospodarczej[365]. Ponieważ w świetle art. 43^5 k.c. podstawowym elementem firmy osoby prawnej jest jej nazwa, to przy okazji dokonywania

osób prawnych, a także nie ustosunkowuje się do problemu możliwości dochodzenia przez osoby prawne zadośćuczynienia pieniężnego. W odpowiedzi na to w projekcie zaproponowano regulację, która po pierwsze zawierać miała przykładowy, otwarty katalog dóbr osobistych osób prawnych, wskazujący na ich niektóre typy. Po drugie, chociaż przesłanki i środki ochrony tych dóbr określono poprzez odwołanie się do regulacji dotyczących ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, to jednak wyraźnie wyłączono możliwość dochodzenia przez osoby prawne na swoją rzecz zadośćuczynienia pieniężnego – zob. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste w projekcie kodeksu cywilnego* [w:] P. Stec, M. Załucki (red.), *50 lat kodeksu cywilnego, perspektywy rekodyfikacji,*, Warszawa 2015, str. 75. Wynikać miało to z zaaprobowania przez Komisję tezy, iż roszczenie to służyć ma rekompensacie za poniesione cierpienia psychiczne i fizyczne, które ze swej istoty doznawane mogą być wyłącznie przez człowieka. Zarazem podkreślono, iż uregulowanie to nie wyłączałoby możliwości żądania przez osobę prawną w razie naruszenia dobra osobistego zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny – zob. M. Dziurda [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 28. Kolejnym rezultatem prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, było przyjęcie w 2015 r. nowego projektu Księgi pierwszej Kodeksu cywilnego, który został wydany drukiem wraz z uzasadnieniem dopiero w 2017 r. w związku z rozwiązaniem Komisji w grudniu 2015 r.. Treść przepisów w nim zawartych została przedyskutowana i przyjęta przez Komisję, natomiast samo ich uzasadnienie zostało przygotowane później przez byłych członków jej zespołu problemowego. Zagadnienie ochrony dóbr osobistych osób prawnych w omawianym projekcie z 2015 r. regulować miał art. 40 – zob. R. Strugała [w:] P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r. z komentarzem członków zespoły problemowego KKPC*, Warszawa 2017, str. 57 – 58. Składać miał się on z dwóch zdań. Zgodnie z treścią pierwszego z nich, dobra osobiste osoby prawnej, a w szczególności nazwa, dobre imię, tajemnica komunikowania się, nietykalność pomieszczeń, podlegają ochronie prawnej. W drugim zdaniu wskazano natomiast, iż przepisy o dobrach osobistych osoby fizycznej stosuje się odpowiednio. Na tle zacytowanego przepisu można zauważyć, że podobnie jak miało to miejsce w przypadku art. 54 zawartego w projekcie z 2008 r., wolą Komisji było stworzenie otwartego katalogu dóbr osobistych osób prawnych oraz jednoczesne wskazanie ich przykładowych typów. Wyliczenie to różniło się nieco od tego zawartego w poprzednim z projektów, bowiem w art. 40 projektu z 2015 r. słusznie nie zaliczono do tej kategorii wolności działania. Ponadto zamiast tajemnicy korespondencji wymieniono szersze w swej treści dobro w postaci tajemnicy komunikowania się. Odnosząc się natomiast do drugiego zdania omawianego przepisu, w uzasadnieniu projektu wskazano, że takie jego brzmienie usunęłoby pojawiające się w doktrynie wątpliwości co do możliwości przysługiwania osobom prawnym dóbr osobistych. Wątpliwości te wynikały z zawarcia w obecnie obowiązującym art. 43 k.c., sformułowania o stosowaniu do osób prawnych przepisów „o ochronie dóbr osobistych" a nie o „dobrach osobistych". W konsekwencji, w celu wyeliminowania w tym zakresie dalszych dyskusji, w projekcie zaproponowano formułę o odpowiednim stosowaniu do osób prawnych przepisów „o dobrach osobistych osoby fizycznej". W uzasadnieniu projektu wskazano również, iż ze względu na uregulowanie w ramach części ogólnej wyłącznie roszczeń niemajątkowych, toteż odesłanie zawarte w art. 40 nie przesądzałoby o zasadach stosowania do osób prawnych przepisów przewidujących roszczenia majątkowe, w szczególności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne. Problem ten zdaniem Komisji regulować powinny przepisy dotyczące odpowiedzialności deliktowej zawarte w ramach prawa zobowiązań.

[364] Tak, np. R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4; wyrok SA w Łodzi z dnia 14 marca 1991 r., I ACr 23/91, OSP 1991, nr 11 poz. 281.

[365] Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 283 - 284 i wskazana tam literatura.

szczegółowej analizy nazwy osoby prawnej, należało będzie zastanowić się nad możliwością zaliczenia firmy do katalogu dóbr osobistych osób prawnych[366]. Dalszy przegląd dóbr osobistych człowieka z art. 23 k.c., uwzględniający aktualne poglądy wyrażane w doktrynie i orzecznictwie prowadzi do wniosku, iż powszechnie uznaje się, iż osobom prawnym przysługują takie dobra osobiste, jak: dobre imię, będące odniesioną odpowiednio do osób prawnych czcią człowieka, nietykalność pomieszczeń jako odpowiednik nietykalności mieszkania oraz tajemnica korespondencji, która to jako jedyna wartość przysługuje osobom prawnym na takich samych zasadach jak ludziom[367]. Wobec tego, że w doktrynie oraz orzecznictwie występują ugruntowane poglądy co do możliwości zaliczenia powyższych wartości do katalogu dóbr osobistych osób prawnych, jako zasadne wydaje się sformułowanie postulatu zmiany treści art. 43 k.c. poprzez wymienienie w nim wyżej wskazanych wartości (z wyjątkiem firmy), jako przykładowego katalogu dóbr osobistych osób prawnych.

Ponieważ jak już zauważono katalog dóbr osobistych osób prawnych ma charakter otwarty, warto zastanowić się nad zasadami jego poszerzania o dobra, które nie mają wprost swoich odpowiedników w art. 23 k.c. Należy przypomnieć, iż w przypadku dóbr osobistych człowieka, ustalanie istnienia pozakodeksowych dóbr osobistych następowało na dwa sposoby. Po pierwsze, mogło mieć to miejsce poprzez analizę przepisów prawnych zawartych w aktach normatywnych innych niż Kodeks cywilny, w treści których wymienione mogły być z nazwy wartości mogące zostać zaliczone do katalogu dóbr osobistych. Drugi sposób - ich odkrywanie, polegał natomiast na obserwacji natury człowieka na tle prowadzonego przez niego życia społecznego, a także na analizie poglądów powszechnie wyrażanych w danej zbiorowości. Nawiązując do pierwszego z wymienionych sposobów, należy zastanowić się nad możliwością odpowiedniego odniesienia do osób prawnych wartości zawartych w rozdziale II Konstytucji RP poświęconym prawom i wolnościom człowieka i obywatela. Na tym tle w doktrynie zaprezentowano pogląd, zgodnie z którym do osób prawnych należy stosować wyrażoną w art. 32 Konstytucji RP zasadę równości[368]. Również Trybunał Konstytucyjny zauważył, iż osobom prawnym powinny przysługiwać takie same prawa podmiotowe jak osobom fizycznym, gdyż nie ma racjonalnego uzasadnienia dla różnicowania standardów ochrony konstytucyjnej

[366] A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4.
[367] Zob. tak, np. P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3 i 5; A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582; wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2016 r., I CSK 419/15, Legalis nr 1507540; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.
[368] Zob. E. Marcisz, *Dobra osobiste…*, str. 708-709; J. Oniszczuk, *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w*., Kraków 2004, str. 577-581.

pewnych kategorii podmiotów jedynie z uwagi na ich konstrukcję prawną[369]. Jednocześnie jednak Trybunał ten zaznaczył, iż nie jest wykluczone odstępstwo od zasady równego traktowania osób fizycznych i prawnych z uwagi na ich szczególne cechy. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, iż w doktrynie zaprezentowano pogląd, zgodnie z którym dobrem osobistym człowieka, którego obecne rozumienie oparte jest o przepisy Konstytucji RP (art. 47 oraz 51), mogącym istnieć również u osób prawnych jest prywatność[370], która na gruncie niniejszego opracowania po odpowiednim dostosowaniu do charakteru tych podmiotów określona została mianem poufności.

W przypadku drugiego ze sposobów ustalania pozakodeksowych dóbr osobistych – ich odkrywania należy wyrazić pogląd, iż praktyka obrotu prawnego i obserwacja funkcjonowania w nim osób prawnych również może skutkować zidentyfikowaniem wartości, która nie będzie miała swojego odpowiednika wśród dóbr osobistych człowieka. Objęcie ochroną nowej wartości jako dobra osobistego osoby prawnej, będzie jednak możliwe wyłącznie w przypadku ustalenia po pierwsze, że spełnia ona kryteria zawarte w zaproponowanej ich definicji a także po drugie, że potrzeba jej ochrony jest niezbędna dla ich prawidłowego funkcjonowania w obrocie prawnym. Jednocześnie jako aktualne w odniesieniu do osób prawnych należy uznać twierdzenie sformułowane na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, zgodnie z którym instytucja ta nie powinna być traktowana jako uniwersalne narzędzie służące do ochrony interesów tych podmiotów w przypadkach, gdy brak jest w tym zakresie innej podstawy prawnej[371]. Nie można bowiem konstruować nowych dóbr osobistych tylko po to, aby uzupełniać w ten sposób luki czy niedostatki systemu prawnego, które w przekonaniu danego podmiotu powinny zasługiwać na ochronę.

W doktrynie oraz judykaturze zaprezentowano liczne propozycje nowych dóbr osobistych osób prawnych. Zaliczono do nich między innymi: znaki symbolizujące osobę prawną[372], znaki towarowe, doświadczenie i wiedzę pracownika[373], swobodę prowadzenia

[369] Zob. wyrok TK z dnia 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 3A/2002, poz. 28.
[370] Zob. stanowisko za możliwością przypisania tego dobra osobom prawnym, np. M. Cieśla, P*rywatność osoby prawnej jako jedno z jej dóbr osobistych*, Rejent, 2007, str. 148 i nast.; A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 178; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 2; wyrok SN z dnia 24 maja 2011 r., II PK 299/10, Legalis nr 442088; wyrok SA w Katowicach z 25 lutego 2014 r., V ACa 690/13, Legalis nr 831368; wyrok SN z dnia 31 stycznia 2018 r., I CSK 292/17, Legalis nr 1717931 oraz przeciw, np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 33; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 64.
[371] Por. P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 2.
[372] R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4; W. Szczotka, *Dobra osobiste…*, str. 120; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 12; wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171; wyrok SA w Gdańsku z dnia 24 listopada 1993 r., I ACr 770/93, Legalis nr 33327; wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2000 r., I ACa 1617/99, Lex nr 49243; wyrok WSA w Krakowie z dnia 19 maja 2008 r., III SA/Kr 49/08, Legalis nr 1142032.
[373] Tak postanowienie SA w Poznaniu z dnia 20 lutego 2013 r., I ACz 286/13, Legalis nr 740289.

działalności statutowej, możliwość niezakłóconego komunikowania się osób[374], ochronę przed hałasem[375], renomę przedsiębiorstwa[376], prawo do klienteli, prawo do niezakłóconego czerpania zysku z prowadzonej działalności gospodarczej[377] oraz tajemnicę przedsiębiorstwa[378]. Trafnie jednocześnie do katalogu dóbr osobistych osób prawnych nie włącza się wizerunku[379], chociaż w tym zakresie można również spotkać poglądy przeciwne[380]. Nie ma natomiast wątpliwości co do braku możliwości potraktowania jako dobra osobistego osób prawnych wolności działalności gospodarczej[381].

---

[374] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 14.
[375] *Ibidem*, art. 43, nb. 15.
[376] Zob. P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 18; wyrok SA w Krakowie z dnia 16 października 2014 r., I ACa 946/14, Legalis nr 1179895; wyrok SA w Warszawie z dnia 19 grudnia 1995 r., I ACr 1013/95, Legalis nr 43359.
[377] P. Nazaruk [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2019, art. 43, nb. 2.
[378] A. Kidyba [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 43, nb. 7; wyrok SA w Warszawie z dnia 11 maja 2017 r., I ACa 442/16, Legalis nr 1692677.
[379] R. Szczepaniak, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 15; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582; wyrok SN z dnia 7 października 2009 r., III CSK 39/09, Legalis nr 288250; wyrok SA w Krakowie z dnia 5 grudnia 2012 r., I ACa 1224/12, Legalis nr 1025557; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301. Zob. też P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4 oraz wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171, gdzie jednak zasugerowano, że odpowiednikiem dobra osobistego człowieka w postaci wizerunku są znaki symbolizujące osobę prawną.
[380] Zob. dyskusyjny moim zdaniem pogląd przyjmujący możliwość zaliczenia do dóbr osobistych osoby prawnej wizerunku, który miałby obejmować swą treścią dobre imię, renomę, symbol i nazwę, gdyż - według tego stanowiska - wizerunek stanowić ma sumę poglądów, postaw i wrażeń, jakie społeczeństwo ma w stosunku do danego podmiotu – zob. tak N. Mrukowska, *Wizerunek gminy…*, str. 109. Moim zdaniem należy jednak opowiedzieć się przeciwko wyróżnianiu wizerunku jako dobra osobistego osób prawnych – zob. tak, np. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 160. Wizerunek człowieka obejmujący jego więź ze swoimi rysami twarzy, znamionami sylwetki oraz innymi cechami fizycznymi, pozwalający na jego indywidualizację i identyfikację, dotyczy bowiem poczucia człowieka na temat swojej tożsamości oraz niepowtarzalności, która nie istnieje w sferze osób prawnych. Co najwyżej można skłaniać się ku poglądowi, iż pewną emanacją wizerunku człowieka może być dobro osobiste osób prawnych w postaci znaku symbolizującego, które podobnie jak wizerunek pełni - podobnie jak nazwa - funkcję indywidualizującą oraz jest nośnikiem tożsamości danej osoby prawnej w obrocie prawnym. Zgodzić się bowiem należy, co zauważono we wskazanym wyżej orzecznictwie, że nonsensem byłoby mówienie o wizerunku osoby prawnej jako prostym odpowiedniku wizerunku człowieka. Ponadto, co oczywiste, wizerunku osoby prawnej nie może tworzyć wygląd jej siedziby - zob. wyrok SN z dnia 25 maja 1977 r., I CR 159/77, Legalis nr 20100. W judykaturze podkreślono jednak, iż osobom prawnym przysługuje dobro osobiste w postaci „wiarygodnego wizerunku", jednak nie stanowi ono odrębnego dobra osobistego, a wyłącznie jest to inne określenie na przysługujące tym podmiotom dobre imię – tak wyrok SN z dnia 16 listopada 2017 r., V CSK 81/17, Legalis nr 1715575.
[381] Należy zwrócić uwagę, że wolność działalności gospodarczej gwarantowana jest przez przepisy art. 20 oraz 22 Konstytucji RP, zaś szczegółowe regulacje dotyczące zasad jej prowadzenia unormowano w ustawie – Prawo przedsiębiorców. W doktrynie, jak i judykaturze, trafnie przyjęto, że wartość ta nie może zostać zaliczona do katalogu dóbr osobistych osób prawnych – tak, np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 261; wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, iż wolność gospodarcza stanowi wiązkę swobód uprawniających do swobodnego podjęcia i prowadzenia działalności gospodarczej oraz wykonywania przy tym określonych czynności faktycznych i prawnych, głównie w celu osiągania zysku – tak wyrok TK z dnia 29 kwietnia 2003 r., SK 24/02, Legalis nr 56666; wyrok TK z dnia 19 stycznia 2010 r., SK 35/08, Legalis nr 186468. Trybunał ten zaznaczył, iż wskazana wolność nie stanowi prawa podmiotowego na gruncie prawa prywatnego, które przysługuje przedsiębiorcom, lecz jest to zespół uprawnień w sferze publicznoprawnej, które polegają na wolności od ingerencji państwa w obszar działalności ekonomicznej podmiotu będącego przedsiębiorcą. Omawiana wartość nie może zostać zaliczona do katalogu dóbr osobistych osób prawnych nie tylko ze względu na majątkowy jej charakter, ale też wskutek braku spełnienia cechy

Analizując problem katalogu dóbr osobistych osób prawnych warto wskazać, iż w doktrynie zaprezentowany został również alternatywny pogląd, zgodnie z którym aby możliwe było skonstruowanie poszczególnych ich typów, w pierwszej kolejności należy wyznaczyć sfery funkcjonowania tych podmiotów[382]. Według tego stanowiska, istnieją cztery sfery funkcjonowania osób prawnych, tj. sfera identyfikacji, sfera wolności, sfera tajemnicy oraz sfera dobrej sławy, z których każdą z nich można następnie „wypełnić" poszczególnymi, odpowiednio dookreślonymi dobrami osobistymi. Posłużenie się wskazaną koncepcją ułatwiać ma weryfikację ewentualnych nowych dóbr osobistych, a także służyć ma ich usystematyzowaniu. Na tym tle przyjęto, iż w ramach sfery identyfikacji można wyróżnić takie dobra, jak: nazwa, firma, znak graficzny, herb, ekslibris oraz w szczególnych sytuacjach znak towarowy. Do sfery wolności zaliczono: swobodę zrzeszania się, nienaruszalność lokalu, możliwość prowadzenia określonej propagandy, publikowania poglądów i opinii oraz prowadzenia określonej działalności. W sferze tajemnicy wyróżniono: tajemnicę korespondencji, dokumentacji, planów działania i strategii obrad, zaś w sferze dobrej sławy: dobrą sławę w znaczeniu ogólnym oraz dobrą sławę gospodarczą (renomę, *image*). Na tym tle sformułowano pogląd, że każda sfera ma charakter otwarty i może być uzupełniana o inne, niewymienione wyżej dobra, co *ad hoc* czynione miałoby być przez judykaturę przy rozpoznawaniu konkretnych stanów faktycznych[383]. Pogląd o wyróżnieniu sfer funkcjonowania osób prawnych choć pełni pewną funkcję porządkującą, nie ma jednak żadnego praktycznego zastosowania dla ochrony dóbr osobistych. Trzeba bowiem zwrócić uwagę, że w konkretnych stanach faktycznych z zakresu dóbr osobistych powód i tak musi wskazać na konkretne dobro osobiste, które zostało zagrożone lub naruszone, co następnie weryfikowane jest w toku procesu przez sąd[384].

§ 2 Dobre imię

Dobrem osobistym osób prawnych, które zostanie poddane analizie w pierwszej kolejności jest dobre imię. Wynika to z faktu, iż jak zauważono w doktrynie i na co wskazuje dokonana na potrzeby niniejszego opracowania analiza aktualnego orzecznictwa, podmioty te

indywidualności. Wolność działalności gospodarczej nie stanowi bowiem dobra immanentnie związanego z danym podmiotem, lecz obejmuje jego sferę możności działania w stosunkach zewnętrznych.

[382] Zob. tak J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 43 – 44; J. Koczanowski, *Zakres i…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 281.

[383] J. Koczanowski, *Zakres i…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 283.

[384] Zob. tak A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 144.

obecnie najczęściej dochodzą na drodze sądowej ochrony właśnie tej wartości[385]. Podstawą do ustalenia istnienia tego dobra jest wymieniona w art. 23 k.c. cześć stanowiąca jedno z dóbr osobistych człowieka[386]. W doktrynie i judykaturze wyróżnia się dwa aspekty czci – wewnętrzną oraz zewnętrzną[387]. Cześć wewnętrzna określana niekiedy zamiennie mianem godności osobistej, związana jest z przekonaniem człowieka o swojej własnej wartości[388]. Natomiast cześć zewnętrzna, zwana inaczej dobrym imieniem, dotyczy potrzeby posiadania pozytywnej opinii w oczach pozostałych uczestników obrotu[389]. Już z samej natury osób prawnych wynika to, że nie może występować w nich pierwszy z przytoczonych aspektów czci[390]. Ze względu bowiem na charakter ich podmiotowości prawnej, nie jest możliwe wyróżnienie u osób prawnych takich dóbr osobistych, które dotyczą wewnętrznej sfery osobistej istniejącej wyłącznie u człowieka[391]. Istota tych podmiotów dopuszcza natomiast występowanie u nich dobrego imienia, będącego wartością związaną z odbiorem konkretnej osoby prawnej przez osoby trzecie.

Można przyjąć, że dobre imię osoby prawnej jest to opinia jaką dany podmiot posiada w sferze zewnętrznej wśród innych uczestników obrotu prawnego na temat swojego funkcjonowania oraz prowadzonej działalności[392]. Innymi, zamiennie stosowanymi określeniami na opisywane dobro osobiste są między innymi: dobra sława, reputacja, autorytet, renoma, marka oraz ugruntowana pozycja[393]. Dzięki otoczeniu ochroną tego dobra, podmioty te zostały wyposażone w instrument prawny, umożliwiający przeciwdziałanie zachowaniom

[385] A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 7.
[386] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 33; A Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 165; wyrok SA w Warszawie z dnia 19 grudnia 1995 r., I ACr 1013/95, Legalis nr 43359.
[387] Zob. tak, np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 127; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 87; uchwała SN z dnia 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188; wyrok SN z dnia 18 listopada 2005 r., IV CK 213/05, Legalis nr 94525; wyrok SN z dnia 13 grudnia 2018 r., I CSK 690/17, Legalis nr 1855909; wyrok SA w Warszawie z dnia 13 kwietnia 2021 r., I ACa 93/21, Lex nr 3189041.
[388] Zob. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 48; J. Regan [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 3.
[389] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 6.
[390] Wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060. Jak ponadto zauważono we wskazanym orzeczeniu, elementy składające się na dobre imię osoby prawnej zależą od rodzaju prowadzonej przez dany podmiot działalności.
[391] Zob., np. wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192; wyrok SA w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 102/13, Legalis nr 776212; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 grudnia 2012 r., VI ACa 1199/11, Legalis nr 740426.
[392] Zob. tak, np. wyrok SN z dnia 16 listopada 2017 r., V CSK 81/17, Legalis nr 1715575; wyrok SA w Warszawie z dnia 2 lutego 2011 r., I ACa 909/10, Legalis nr 360079. W doktrynie można spotkać się również ze sformułowaniem, zgodnie z którym dobre imię jest to w uproszczeniu obraz osoby prawnej w oczach osób trzecich – tak J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…,* str. 203.
[393] Wyrok SA w Warszawie z dnia 30 stycznia 2017 r., I ACa 2121/15, Legalis nr 1591876; wyrok SA w Warszawie z dnia 10 kwietnia 2019 r., I ACa 17/18, Legalis nr 2121579; wyrok SA w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 102/13, Legalis nr 776212.

osób trzecich mogącym prowadzić do wytworzenia niekorzystnych wyobrażeń na ich temat w obrocie.

Należy przyjąć, że każda osoba prawna korzysta z ochrony swojego dobrego imienia od momentu powstania, aż do chwili utraty bytu prawnego[394]. Słusznie w tym zakresie zauważono, że zapewnienie ochrony tej wartości jest istotne nie tylko dla zabezpieczenia istniejącego *status quo*, tj. gdy osoba prawna ma już wyrobioną pozytywną renomę, ale służy również podmiotom dopiero rozpoczynającym działalność, w celu przeciwdziałania zachowaniom uniemożliwiającym zdobycie jej w przyszłości[395]. Nie powinno bowiem budzić wątpliwości, iż brak wiarygodności i zaufania skutkować może u każdej osoby prawnej, niezależnie od tego ile już funkcjonuje w obrocie, faktyczną niemożliwością wchodzenia z innymi podmiotami w stosunki prawne, prowadząc w skrajnych przypadkach nawet do konieczności jej zlikwidowania[396].

Można ponadto postawić tezę, że pomimo występowania w języku powszechnym pojęcia utraty dobrego imienia, rozumianego jako istnienie negatywnej opinii w obrocie na temat danego podmiotu, to jednak z punktu widzenia prawnego istota dóbr osobistych uniemożliwia zaistnienie takiej sytuacji[397]. Nie oznacza to jednak, że aktualne postrzeganie określonego podmiotu będzie pozostawać bez znaczenia dla przyznawania ochrony dóbr osobistych w konkretnych stanach faktycznych. Należy bowiem uznać, iż w przypadku podmiotów posiadających złą sławę wynikającą z ich dotychczasowego funkcjonowania, uczynione wobec nich naruszenie może nie spełniać przesłanki bezprawności[398]. Tytułem przykładu, ten sam zarzut wskazujący na niegospodarność, nawet wyrażony w ostrzejszych słowach[399], skierowany z jednej strony pod adresem powszechnie szanowanej uczelni wyższej, zaś z drugiej wobec spółki prawa handlowego w upadłości spowodowanej nieudanymi inwestycjami, może w pierwszym przypadku zostać potraktowany jako bezprawny, zaś w

[394] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 20. Zob. inaczej K. Ostrowska, *Czy znak…*, str. 98.
[395] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 139; J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…*, str. 204. Zob. też wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., III CK 622/04, Legalis nr 76125; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301; wyrok SN z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 16/14, Lex nr 1621771.
[396] Wyrok SA w Warszawie z dnia 29 stycznia 2015 r., VI ACa 499/14, Legalis nr 1316289.
[397] Por. J. Wierciński, *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002, str. 119 i nast. Por. również Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 187.
[398] Por. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 66.
[399] Zob. co do naruszenia dóbr osobistych w związku ze sformułowaniem zarzutu niegospodarności w sposób naruszający dobre imię osoby prawnej wyrok SA w Katowicach z dnia 21 marca 2017 r., I ACa 1027/16, Legalis nr 2529187.

drugim, ze względu na jego prawdziwość, odpowiedzialność za dokonane naruszenie może zostać wyłączona.

W praktyce, zachowanie naruszyciela dobrego imienia będzie polegało na sformułowaniu określonej wypowiedzi odnoszącej się do danej osoby prawnej[400]. Warto przy tym zaznaczyć, że pojęcie wypowiedzi na gruncie dalszych rozważań należy rozumieć szeroko. Będą ją stanowić wszelkie formy uzewnętrznienia określonego komunikatu przekazane co najmniej jednemu odbiorcy. Omawiając aspekty związane z wypowiedziami mogącymi naruszać dobre imię osób prawnych, warto odnieść się do czterech kwestii.

Pierwsza dotyczy formy przekazu oraz miejsca ich wygłoszenia. W tym zakresie, należy uznać, że wypowiedzi te mogą przyjąć dowolną formę - ustną lub pisemną. Analizie poddawać powinno się ponadto nie tylko samo wyrażenie słowne, ale również jego kontekst językowy i sytuacyjny, możliwe konotacje i odniesienia, a także odbiór społeczny, oceniany według kryteriów właściwych dla ludzi rozsądnych i uczciwych[401]. Niekiedy - co rozpatrywano na kanwie sprawy, w której określono kapitał stanowiący źródło finansowania działalności osoby prawnej mianem „cinkciarskiego" - jako istotne okazać się może również ustalenie etymologii konkretnych słów oraz sformułowań, ich kontekstu historycznego, a także ewentualnie zachodzących przemian w ich rozumieniu[402]. Zauważyć należy, że w omawianą wartość ingerować mogą nie tylko wypowiedzi w postaci twierdzeń, ale również takie, które przyjmują formę pozornie neutralnych pytań, przypuszczeń, czy hipotez[403]. W przypadku wypowiedzi ustnej, istotne ponadto okazać się mogą towarzyszące jej aspekty zewnętrzne, w tym pozawerbalne jak, np. przedstawiane gesty[404]. Niekiedy nawet sam gest, któremu nie towarzyszy użycie żadnych słów może w świetle towarzyszących mu okoliczności zostać uznany za naruszający dobre imię. Natomiast przy analizie wypowiedzi pisemnej, powinno brać się pod uwagę nie tylko wybrany jej fragment, lecz całość obejmującą jej kompozycję, ewentualne tytuły, podtytuły czy dołączone grafiki. Mogą one współtworzyć godzący w dobre imię obraz osoby prawnej[405]. W odniesieniu do miejsca udostępnienia wypowiedzi, należy przyjąć, że dla samego stwierdzenia faktu naruszenia istotne będzie wyłącznie, aby określona treść będąca pierwotnie elementem myśli człowieka mogła zostać przelana w świadomość

[400] Zob., np. wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179; wyrok SN z dnia 14 maja 2009 r. I CSK 440/08, Legalis nr 264438.
[401] Zob. wyrok z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1076/00, Legalis nr 55858; J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…*, str. 207.
[402] Wyrok SN z dnia 20 stycznia 2017 r., I CSK 99/16, Legalis nr 1564710.
[403] Por. wyrok SN z dnia 19 czerwca 2015 r., IV CSK 470/14, Legalis nr 1515137.
[404] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 30.
[405] Zob. wyrok SA w Krakowie z dnia 17 lipca 2023 r., I ACa 1313/21, Legalis nr 3061520; wyrok SN z dnia 5 czerwca 2009 r., I CSK 465/08, Legalis nr 265752.

innych osób. W konsekwencji wypowiedzi naruszające dobre imię mogą być zamieszczane zarówno w środkach masowego przekazu (internet, telewizja, prasa), jak i wyrażane w formie bezpośredniej (podczas rozmów czy publicznych demonstracji)[406]. Miejsce udostępnienia określonego komunikatu będzie miało istotne znaczenie dla oceny bezprawności dokonanego naruszenia, np. ze względu na wskazywane w orzecznictwie szersze granice wolności wypowiedzi panujące na forach internetowych, jak i przy doborze odpowiedniego środka ochrony tych dóbr, mając w szczególności wpływ na wybór miejsca umieszczenia oświadczenia usuwającego skutki dokonanego naruszenia[407].

Drugi aspekt dotyczy tematyki wypowiedzi. W tym zakresie, dobre imię naruszać mogą wypowiedzi odnoszące się do każdego z aspektów funkcjonowania danej osoby prawnej. Godzić w nią będą mogły zatem sformułowania dotyczące między innymi: jakości wytwarzanych produktów lub świadczonych usług, nierzetelnego wypełniania przez daną osobę prawną zobowiązań publicznoprawnych i prywatnoprawnych (nieuiszczania podatków, składek na ubezpieczenie społeczne, niespłacania kredytów bankowych lub innych długów), niewłaściwego traktowania pracowników (mobbing, zaleganie z wypłacaniem wynagrodzeń) czy nieodpowiedniego podejścia do klientów (niekulturalne traktowanie klientów, nierzetelne załatwianie skarg i reklamacji)[408].

Trzecia kwestia związana jest z adresatem wypowiedzi. Aby wypowiedź mogła naruszać dobre imię, powinna indywidualizować jej adresata, nawet jeśli nie wprost, to chociaż na podstawie jej kontekstu[409]. Czynnikiem identyfikującym w omawianych przypadkach będzie najczęściej nazwa (firma) osoby prawnej wymieniona w treści wypowiedzi, ale również nie można wykluczyć użycia innych danych jak, np. numeru NIP, KRS, adresu, powszechnie znanego znaku symbolizującego dany podmiot, czy też odniesienia się do przedmiotu prowadzonej działalności. Istotne przy analizie wypowiedzi powinno być zatem ustalenie czy

[406] Wyrok TK z dnia 12 maja 2008 r., SK 43/05, Legalis nr 97759.
[407] Zob. poglądy orzecznictwa dotyczące bezprawności wypowiedzi zamieszczanych na forum internetowym. Uwzględniono w nich bowiem specyfikę tego medium, polegającą na istnieniu szerokiej możliwości otwartej wymiany poglądów i ocen. Dostrzeżono zarazem, iż w związku z zazwyczaj bardziej ekspresyjnym dyskursem użytkowników forum, uzasadnione jest większe niż przeciętne przyzwolenie na wyrażanie krytycznych opinii. Uznano przy tym, że specyfika dyskusji odbywającej się za pośrednictwem internetu, może tłumaczyć dosadne wypowiedzi jednych jej uczestników wobec innych, gdy weźmie się pod uwagę istniejący poziom tolerancji dla używanego przez internautów języka, często odbiegającego od standardów, jakie obowiązują w społeczeństwie. Tezy te jednak nie uniemożliwiają udzielania ochrony przed wypowiedziami naruszającymi dobra osobiste, które nie mieszczą się w dopuszczalnej formule dyskursu. Taka ocena dotyczyć będzie zwłaszcza wypowiedzi znieważających, czy okazujących pogardę – zob. tak wyrok SN z dnia 8 marca 2012 r., V CSK 109/11, Legalis nr 490652; wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., I ACa 204/17, Legalis nr 1808329; wyrok SA w Warszawie z dnia 13 listopada 2014 r., I ACa 667/14, Legalis nr 1179958.
[408] Zob. tak wyrok SN z dnia 18 września 2019 r., IV CSK 297/18, Legalis nr 2245003.
[409] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 62.

istnieje możliwość powiązania z nią konkretnej osoby prawnej, oceniając tę kwestię przez pryzmat przeciętnego uczestnika obrotu prawnego. Jako zasadę należy uznać, iż dochodzenie ochrony dobrego imienia jest możliwe, gdy wypowiedź dotyczyła będzie osoby prawnej bezpośrednio[410]. Natomiast jako wyjątek trzeba traktować możliwość naruszenia omawianego dobra, gdy wypowiedź odnosić się będzie do szerszej grupy podmiotów, np. grupy spółek, w skład której wchodzi konkretna osoba prawna. Jak bowiem trafnie zauważono w doktrynie, zindywidualizowany charakter dobra osobistego przejawia się w ten sposób, że do jego naruszenia może dojść w razie zachowania nakierowanego na daną jednostkę, a nie na ogół[411]. Dlatego też, dochodzenie ochrony będzie możliwe wyłącznie w przypadkach, gdy żądający jej udzielenia ma racjonalne podstawy, aby naruszenie wiązać z własną osobą[412], a więc gdy interpretacja danej wypowiedzi pozwalała będzie obiektywnie - na skutek zbadania jej kontekstu - zindywidualizować w jej treści dany podmiot jako jej bezpośredniego adresata[413]. W przypadkach wypowiedzi nieodnoszących się wprost do danej osoby prawnej, taka indywidualizacja uprawniająca do dochodzenia ochrony, będzie mogła wystąpić przy niewielkich zbiorach podmiotów, których skład będzie dobrze znany odbiorcom danej wypowiedzi[414]. W takich bowiem okolicznościach, rozpowszechniona wypowiedź utożsamiona będzie mogła zostać z konkretnymi podmiotami pomimo tego, że na gruncie językowym dotyczyć będzie szerszej grupy[415]. Natomiast brak możliwości takiej

[410] Por. stan faktyczny w wyroku SN z dnia 21 września 2006 r., I CSK 118/06, Legalis nr 80087, w którym stwierdzono, że członek partii politycznej, wobec której podniesiono zniesławiające zarzuty może skutecznie domagać się ochrony swych dóbr osobistych tylko wtedy, gdy wykaże, że zarzuty te dotyczą także bezpośrednio jego osoby. W orzeczeniu tym przyjęto, że w przypadku zniesławiającego zarzutu skierowanego pod adresem nieokreślonej indywidualnie grupy osób, mogą one domagać się ochrony swoich dóbr osobistych tylko wtedy, gdy możliwe będzie stanowcze ustalenie, że zniesławiająca wypowiedź dotyczyła wprost konkretnej jednostki. Dla udzielenia ochrony nie jest zatem wystarczające wyłącznie stwierdzenie przynależności do danej grupy, lecz konieczne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy przeciętny odbiorca - osoba zwykła, rozsądna i racjonalnie oceniająca, nieobciążona uprzedzeniami, nieskłonna do wyrażania ekstremalnych sądów - mogłaby, kierując się powszechnym znaczeniem użytych słów oraz na podstawie okoliczności towarzyszących wypowiedzi i innych znanych jej faktów, powziąć uzasadnione przypuszczenie, że wypowiedź pomimo tego, że odniesiona została wobec określonej zbiorowości, dotyczy zarazem konkretnej, możliwej do zindywidualizowania osoby.

[411] Por. T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 910.

[412] Powyższy pogląd trafnie zobrazowano w doktrynie, gdzie wskazano, że w razie wypowiedzi dotyczącej grupy osób, roszczenia z tytułu ochrony dóbr osobistych przysługują poszczególnym osobom do niej należącym tylko wówczas, gdy wszystkich członków tej grupy można zindywidualizować, grupa ta jest niewielka, zaś wypowiedź można odnieść do poszczególnych z nich. W rezultacie w razie wypowiedzi „wszyscy piłkarze biorą łapówki", ochrona nie będzie przysługiwać, jednak w razie stwierdzenia: „wszyscy piłkarze zespołu X podzielili między siebie przed meczem łapówkę", dopuszczalne już będzie rozważanie naruszenia dóbr osobistych poszczególnych osób - zob. tak P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 41.

[413] Por. wyrok SN z dnia 26 października 2001 r., V CKN 195/01, Legalis nr 52691, gdzie wskazano, iż w razie naruszenia skierowanego pod adresem grupy osób, roszczenia ochronne mogą być dochodzone przez poszczególnych członków tej grupy, gdy możliwe jest zindywidualizowanie ich wszystkich. Por. też wyrok SN z dnia 15 listopada 2000 r., III CKN 473/00, Lex nr 51881.

[414] Zob. też J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 57.

[415] J. Wierciński, *Glosa do wyroku SN z 21.9.2006 r., I CSK 118/06*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2009, nr 10, poz. 107, str. 747 – 749, gdzie zawarto zarazem pogląd, iż w przypadku kolektywnego naruszenia czci,

indywidualizacji uniemożliwiał będzie skuteczne dochodzenie ochrony. Istotnym problemem powiązanym z tą kwestią wymagającym jednak odrębnego, szerszego omówienia w dalszej części rozważań, będzie kwestia możliwości naruszenia dobrego imienia osób prawnych poprzez wypowiedzi kierowanie pod adresem powiązanych z nią osób fizycznych[416].

Tytułem przykładu sprawy poruszającej aspekt związany z koniecznością zindywidualizowania adresata wypowiedzi, warto wskazać na przypadek oddalenia przez sąd powództwa Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej, która żądała ochrony dóbr osobistych w związku ze sformułowaniem przez pozwanego tezy o tym, że Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe działają „niezgodnie z prawem na kształt piramidy finansowej"[417]. W ocenie sądu, powód przede wszystkim sam nie był SKOK-iem zaś ustawodawca, o ile powierzył mu zadania z zakresu nadzoru nad SKOK-ami, to jednak nie upoważnił go do reprezentowania ich interesów w stosunkach z podmiotami trzecimi. Sąd podkreślił, że nie istnieją żadne podstawy do konstruowania jednego, wspólnego dla wszystkich SKOK-ów dobra osobistego w postaci dobrego imienia „systemu kas". Ponadto sąd wskazał – jak wydaje się na wypadek, gdyby z powództwem wystąpił jeden ze SKOK-ów – iż nie doszło do sprezycowania w treści wypowiedzi pozwanego konkretnej z licznych kas, co pozwalałoby na zindywidualizowanie podmiotu posiadającego w tak zarysowanym stanie faktycznym legitymację czynną do wystąpienia o ochronę dóbr osobistych.

Ostatnim, czwartym zagadnieniem związanym z wypowiedzią naruszającą dobre imię osoby prawnej jest kwestia konsekwencji, jakie powinna ona móc wywołać. Należy uznać, że aby wypowiedź naruszała dobre imię powinno z jej kontekstu wynikać, że obiektywnie może ona narażać osobę prawną na utratę zaufania do niej w odbiorze innych podmiotów. Jak zauważono w judykaturze sam fakt, że niektóre informacje zawarte w publikacji na temat osoby prawnej są nieprawdziwe albo też zamieszczone w niej oceny lub sugestie nierzetelne, nie jest jeszcze równoznaczny z naruszeniem dobra osobistego[418]. Decydujące znaczenie powinno mieć bowiem to, czy wypowiedź przypisująca osobie prawnej niewłaściwe działanie będzie mogła spowodować utratę zaufania potrzebnego do jej prawidłowego funkcjonowania w

odpowiedzialność za jej naruszenie u członka danej zbiorowości wystąpi, gdy zarzut dotyczyć będzie grupy na tyle małej, że może być on obiektywnie odniesiony do każdego z jej członków, w tym żądającego ochrony powoda albo niezależnie od wielkości grupy, gdy jednak szczególne okoliczności danej sprawy obiektywnie świadczą o tym, że odnieść ją można do konkretnej osoby, która żąda ochrony. Zob. też stan faktyczny, w którym uznano, że negowanie istnienia 106 dywizji Armii Krajowej stanowi naruszenie czci członka tej formacji, który się z nią identyfikuje – wyrok SN z dnia 15 listopada 2000 r., III CKN 473/00, Lex nr 51881.

[416] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 43 – 44.

[417] Zob. wyrok SN z dnia 29 września 2021 r., IV CSKP 83/21, Legalis nr 2664361.

[418] Zob. tak, np. wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2019 r., IV CSK 370/18, Legalis nr 2551734; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 października 2013 r., VI ACa 372/13, Legalis nr 776047.

zakresie swych zadań. Ocena taka powinna być dokonywana według kryterium odwołującego się do poglądów, jakie posiadałby w tym przedmiocie przeciętny, rozsądnie zachowujący się człowiek[419]. Oznacza to między innymi, że badanie spełnienia przesłanki naruszenia dobrego imienia nie będzie polegało na analizie rzeczywistych opinii, jakie dana wypowiedź wywołała u konkretnych osób, lecz na stwierdzeniu na poziomie abstrakcyjnym, jakie prawdopodobne reakcje wywołałaby ona w odbiorze zewnętrznym[420]. Bez wątpienia można moim zdaniem zgodzić się z judykaturą, że sformułowania stwierdzające, np. że określona z nazwy spółka jest „gniazdem żmij najdotkliwiej kąsających polskie górnictwo"[421], wskazujące na „czarnobylską mentalność prominentnych przedstawicieli [będącego spółką] inwestora"[422] czy zarzucające „kreatywną księgowość, sztuczne podnoszenie wyników czy niejasne operacje księgowe"[423] będą spełniały omawiane kryterium. Natomiast w sytuacjach, gdy z kontekstu wynika, że wypowiedź nie będzie mogła rzutować na sposób postrzegania osoby prawnej w obrocie prawnym, nie może być mowy o naruszeniu dobra osobistego[424]. Omawiana cecha oznacza również konieczność sformułowania wypowiedzi w takich okolicznościach, aby w ogóle mogła dotrzeć do osób trzecich. Przykładowo w jednej ze spraw, w której sąd oddalił powództwo z powodu braku spełnienia powyższej okoliczności, podstawa faktyczna powództwa oparta była o zdarzenie polegające na sformułowaniu wypowiedzi na temat osoby prawnej w piśmie procesowym w toku postepowania o zapłatę. W jego treści zarzucono powodowi, iż kierując liczne pozwy przeciwko pozwanemu czyni to w celu zarobkowym, aby uzyskać koszty zastępstwa procesowego. Zasugerowano zarazem, iż w tym przypadku „mamy do czynienia niejako z doskonale funkcjonującym systemem uzyskiwania na masową skalę kosztów zastępstwa procesowego poprzez wytaczanie ogromnej ilości spraw"[425]. W uzasadnieniu tego orzeczenia wskazano, iż ponieważ pismo to dotarło jedynie do drugiej strony procesu i sądu, brak było podstaw do przyjęcia by wypowiedź w niej zawarta przypisująca niewłaściwe postępowanie, mogła spowodować utratę zaufania potrzebnego do jej prawidłowego funkcjonowania w zakresie wykonywanych zadań. Nie doszło bowiem zdaniem sądu do

[419] Wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573. Teza odwołuje się do problemu obiektywnego stwierdzania faktu naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, o czym szczegółowo będzie mowa w dalszej części rozważań.
[420] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny*…, art. 24, nb. 31.
[421] Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 1999 r., II CKN 279/98, Legalis nr 357786.
[422] Wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1063/00, Legalis nr 60553
[423] Wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., III CK 622/04, Legalis nr 76125.
[424] Zob. wyrok SA w Gdańsku z dnia 7 lutego 2020 r., V ACa 602/19, Legalis nr 2365574.
[425] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 3 września 2020 r., V ACa 29/20, Legalis nr 2488548.

rozpowszechniania informacji dyskredytujących powodową osobę prawną w odbiorze zewnętrznym[426].

W odniesieniu do kolejnego zagadnienia jaki jest treści wypowiedzi, jako zasadę należy przyjąć, iż dobro osobiste w postaci dobrego imienia może zostać naruszone w dwóch rodzajach wypowiedzi, tj. po pierwsze poprzez rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji oraz po drugie formułowanie nierzetelnych ocen, które przekraczają granice dozwolonej krytyki[427]. Podział ten wywodzi się z logiki formalnej, gdzie wypowiedzi dzieli się na te odnoszące się do faktów (wypowiedzi opisowe) oraz wypowiedzi ocenne (sądy wartościujące). Nie ma on jednak moim zdaniem charakteru rozłącznego – może bowiem zdarzyć się sytuacja, w której rozpowszechniana fałszywa informacja połączona będzie z nierzetelną oceną. Jak zauważono w literaturze, podział ten jest istotny, gdyż wpływa na przedmiot i przebieg postępowania dowodowego, wyznacza zakres i treść przyznawanych środków ochrony niemajątkowej oraz ma znaczenie przy ocenie bezprawności dokonanego naruszenia[428].

Dokonując szerszej analizy tych dwóch przypadków, dobre imię osoby prawnej może po pierwsze zostać naruszone w razie rozpowszechniania nieprawdziwych informacji o podmiocie, które podważają jego reputację w odbiorze społecznym[429]. Trzeba przy tym pamiętać, że samo formułowanie i rozpowszechnianie informacji o faktach jest prawnie dozwolone, chyba że dotyczą one takiej sfery ich podmiotu, która jest objęta ochroną w ramach prywatności osób fizycznych oraz poufności w przypadku osób prawnych[430]. Omawiane przypadki dotyczyły będą zatem sytuacji, gdy informacje te nie będą miały odzwierciedlenia w obiektywnych faktach, mogąc zarazem pogarszać odbiór danej osoby prawnej, narażając ją na utratę zaufania lub podważając jej wiarygodność[431]. Należy przyjąć, iż w przypadkach wypowiedzi opisowych, podstawową okolicznością umożliwiającą wyłączenie bezprawności naruszenia dobrego imienia, którą powinien zgodnie z rozkładem ciężaru dowodu wykazać pozwany, jest prawdziwość rozpowszechnianych przez niego informacji. W rezultacie, celowe formułowanie nieprawdziwych wypowiedzi, jak i nieświadome, lecz wynikające z braku ich należytego udokumentowania, powodować będzie naruszenie dobrego imienia osoby

[426] Należy jednak uwzględnić, iż w przypadku ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, w piśmie procesowym może dojść do naruszenia czci wewnętrznej, co może uprawniać do dochodzenia ochrony – zob. wyrok SN z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 587/10, Legalis nr 443531.
[427] Zob. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 34.
[428] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 65.
[429] Por. wyrok SA w Warszawie z dnia 11 stycznia 2018 r., VI ACa 1261/16, Legalis nr 1783046.
[430] Por. wyrok SN z dnia 10 września 2009 r., V CSK 64/09, Legalis nr 285234.
[431] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 141; wyrok SN z dnia 17 lipca 2008 r., II CSK 111/08, Legalis nr 133166; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514; wyrok SA w Łodzi z dnia 13 listopada 2018 r., I ACa 88/18, Legalis nr 1880439; wyrok SA w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2018 r., I ACa 111/18, Legalis nr 2524193.

prawnej[432]. W doktrynie zaprezentowano również pogląd, zgodnie z którym do naruszenia dobrego imienia może doprowadzić także opublikowanie informacji prawdziwej co oznaczałoby, że w takich sytuacjach nawet przeprowadzenie dowodu prawdy nie doprowadziłoby do uwolnienia się przez pozwanego od odpowiedzialności. Dotyczyć miałoby to przypadków, gdy określona wypowiedź zawierała będzie sformułowania zasadniczo zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy, jednak sposób, forma czy też kontekst jej rozpowszechniania, stawiać będą w sposób nieuzasadniony osobę prawną negatywnym świetle[433].

Odwołując się do przykładów z judykatury, w jednym z orzeczeń dotyczącym ochrony dobrego imienia jednostki samorządu terytorialnego, stan faktyczny dotyczył zamieszczenia przez pozwanego na portalu internetowym wpisu, z treści którego wynikało, że konkretna gmina zbankrutowała. W swoim komentarzu zawarł on jednocześnie krytyczną opinię na temat funkcjonowania tej osoby prawnej. Swoją wypowiedź wywodził on z faktu wyemitowania przez gminę obligacji, ze sprzedaży których planowała ona spłacić swoje dotychczasowe zobowiązania. Uzasadniając uwzględnienie roszczenia powoda o zobowiązanie do zamieszczenia oświadczenia o określonej formie i treści sąd wskazał, iż pozwany pomimo tego, że był uprawniony do swobodnego wyrażania opinii w sprawach ważnych dla społeczeństwa, w tym swojego negatywnego stosunku do emisji obligacji, nie powinien podawać przy tym informacji niezgodnych z prawną. Zdaniem sądu twierdzenie, że strona powodowa zbankrutowała nie stanowiło opinii tylko informację, która na dodatek nie była prawdziwa. W rezultacie przyjął, że wolność i swoboda wypowiedzi nie może prowadzić do upowszechniania informacji, o których autor wie, że są nieprawdziwe[434].

W innym godnym przytoczenia orzeczeniu dotyczącym wypowiedzi opisowych, stan faktyczny dotyczył sytuacji, w której pozwany w publikacjach prasowych zamieszczanych na publicznie dostępnych stronach internetowych rozpowszechniał informacje, iż określony lek homeopatyczny produkowany przez dochodzącą ochrony powodową spółkę, może być

[432] Zob., np. wyrok SN z 14 listopada 1986 r., II CR 295/86, OSNCP 1988, nr 2 - 3, poz. 40; wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., III CK 622/04, Legalis nr 76125; wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060; wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2016 r., I CSK 419/15, Legalis nr 1507540; wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514; wyrok SN z dnia 29 marca 2017 r., I CSK 450/16, Legalis nr 1715013.

[433] Zob. K. Michałowska, *Dobre imię osoby prawnej w świetle orzecznictwa*, Studia Oeconomica Posnaniensia, 2015, vol. 3, no. 3, str. 14. Według tej autorki, do naruszenia dobrego imienia osoby prawnej może dojść, gdy „opublikowanie prawdziwej informacji o podmiocie może stanowić naruszenie dobrego imienia" ze względu na „kontekst sytuacyjny i społeczny odbiór takiej informacji". W doktrynie wskazano również, że rozpowszechnianie prawdziwych informacji o faktach może zostać uznane za naruszające prawo w przypadkach, gdy naruszyciel zamierza osiągnąć niegodne cele (sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego) albo też, gdy posługuje się środkami i metodami, których charakter i rodzaj są prawnie nieakceptowane – zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 142.

[434] Zob. wyrok SA w Krakowie z dnia 9 maja 2023 r., I ACa 1517/21, Legalis nr 3062451.

przyczyną zakażenia się wirusem tzw. ptasiej grypy[435]. Ponadto, odnosząc się krytycznie do nowelizacji prawa farmaceutycznego sugerował między innymi, że spółka przekupiła posłów zapewniając sobie korzystne dla niej brzmienie ustawy, stwierdzając przy tym, że wysokość prowizji, jaką przedsiębiorstwa farmaceutyczne - w tym powodowa spółka - miały zaoferować posłom „ogłupiły ich do tego stopnia, że zaśpiewali i zatańczyli, tak jak sobie tego życzyły te firmy". Co warte uwagi, Sąd Najwyższy w swoim rozstrzygnięciu uwzględniającym, że doszło do naruszenia dobrego imienia powodowej spółki podkreślił, iż w zakresie dowodzenia prawdziwości stawianych zarzutów, sądy I oraz II instancji nie były zobowiązane do przeprowadzania dowodów na fakt skuteczności leków homeopatycznych. Sąd ten wskazał, iż to na pozwanym spoczywał ciężar wykazania, że konkretny lek produkowany przez powodową spółkę stanowił zagrożenie zakażeniem się wirusem ptasiej grypy. Ponadto w uzasadnieniu orzeczenia przyjęto, iż w razie ustalenia, że wypowiedzi pozwanego dotyczące powoda nie były prawdziwe, dla wyłączenia bezprawności nie wystarczy wykazanie ani, że miał on dobre intencje, ani że jego twierdzenia mieściły się w ramach konstytucyjnej wolności wypowiedzi, ani też, że w swoim przekonaniu zwalczając homeopatię i możliwość używania leków homeopatycznych działał w interesie publicznym. Rozstrzygnięcie to potwierdza zatem postawioną wcześniej tezę, iż wyłączenie bezprawności naruszenia dobrego imienia przy wypowiedziach opisowych może nastąpić, jeżeli pozwany dowiedzie prawdziwości przedstawianych twierdzeń. Natomiast w przypadkach, gdy nie znajdują one pokrycia w rzeczywistości, niewystarczające jest powoływanie się na działanie w ramach konstytucyjnych praw i wolności albo też w obronie uzasadnionego interesu społecznego.

Drugi rodzaj wypowiedzi naruszających omawianą wartość związany jest z rozgłaszaniem sądów ocennych o danej osobie prawnej, w których poddawana jest ona nierzetelnej krytyce[436]. W przypadku ocen, przy ustalaniu czy dana wypowiedź spełnia przesłanki udzielenia ochrony dóbr osobistych, nie wywodzi się jej prawdziwości albo fałszywości tak, jak miało to miejsce przy wypowiedziach opisowych, lecz należy je kwalifikować według kryterium trafności i rzetelności[437]. W konsekwencji, przy badaniu faktu naruszenia dobrego imienia osoby prawnej, znaczenie będzie miał rodzaj dokonywanej krytyki. Wypowiedzi, mieszczące się w granicach rzeczywistej i konstruktywnej krytyki należy bowiem uznać za mieszczące się w graniach prawa[438]. Należy przyjąć, że w określonych przypadkach

[435] Wyrok SN z dnia 10 maja 2007 r., III CSK 73/07, Legalis nr 95821.
[436] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 141.
[437] Wyrok SA w Katowicach z dnia 5 czerwca 2018 r., I ACa 1222/17, Legalis nr 2524192.
[438] Zob. szerzej na ten temat A. Szpunar, *Ochrona czci w prawie cywilnym,* Studia Iuridica Silesiana, 1979 r., nr 5, str. 34. Zob. również stan faktyczny, w którym poruszono kwestię granic dozwolonej krytyki przez pracownika

krytyka może być działaniem pożytecznym, a nawet niekiedy i pożądanym, w szczególności jeśli została podjęta w interesie ogółu, dla zapewnienia przejrzystości życia publicznego czy realizowania prawa społeczeństwa do informacji. W tym kontekście należy zgodzić się z poglądem, iż udział w debacie publicznej poświęconej ważnym wydarzeniom budzącym niepokój społeczny, czy też krytyka negatywnych zjawisk, stanowią z zasady przejaw dopuszczalnej i gwarantowanej w Konstytucji RP wolności wypowiedzi. Wolność ta stanowi zarazem jeden z zasadniczych filarów społeczeństwa demokratycznego i nie powinna ograniczać się do informacji i poglądów, które są odbierane przychylnie czy uważane są za nieobraźliwe lub neutralne, lecz obejmować również kwestie, które obrażają, oburzają czy też wprowadzają niepokój kwestionując ustalony porządek[439].

Nie budzi wątpliwości, że ustalenie czy dana ocena jest trafna i rzetelna jest bardziej skomplikowane[440] aniżeli rozstrzygnięcie o prawdziwości określonej informacji - co wynika z faktu, iż oceny oparte są o subiektywne opinie osób je wygłaszających - sądy powinny w sposób indywidualny podchodzić do danego stanu faktycznego biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności sprawy[441]. Nie jest możliwe ustalenie *in abstracto* stałych i sztywnych granic ochrony dobrego imienia osób prawnych, w szczególności w przypadkach, gdy autor danej wypowiedzi powoływał się będzie na działanie w ramach dozwolonej krytyki. Dlatego też niejednokrotnie ocena sądu będzie sprowadzała się do przyznania na gruncie konkretnego stanu faktycznego pierwszeństwa albo dobremu imieniu albo wolności słowa[442].

---

pracodawcy będącego osobą prawną. W orzeczeniu tym wskazano, że krytyka podjęta w interesie publicznym oraz dobrej wierze, nie może pociągnąć dla pracownika ujemnych skutków. Zauważono zarazem, że odmiennie sytuacja przedstawia się, gdy krytyka jest podyktowana względami osobistymi i przejawia się w formie obraźliwej, a także nie ma charakteru merytorycznego, lecz osobisty. Sąd uznał, że gdy krytyka polega na ujawnianiu nieprawidłowości w funkcjonowaniu zakładu pracy, polegających na różnego rodzaju aktach nierzetelności, nieuczciwości z udziałem pracodawcy lub jego przedstawicieli a zarazem nie prowadzi to do naruszenia jego obowiązków pracowniczych, lecz ma na celu dbałość o dobro zakładu pracy, to należy uznać ją za prawnie dozwoloną. Nie może jednak prowadzić ona do ujawnienia informacji, które mogły narazić pracodawcę na szkodę – wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2013 r. I PK 48/13, Legalis nr 830616.

[439] Postanowienie SN z dnia 30 listopada 2022 r., I CSK 3650/22, Legalis nr 2933360 oraz wskazane tam orzecznictwo ETPCz.

[440] Trudność ta, jak wskazuje się w doktrynie, może wynikać także z uregulowań ustawy Prawo prasowe. Fragment przepisu art. 41 stanowi, iż […] publikowanie rzetelnych, zgodnych z zasadami współżycia społecznego ujemnych ocen dzieł naukowych lub artystycznych albo innej działalności twórczej, zawodowej lub publicznej w sytuacjach, gdy służy realizacji określonych zadań pozostaje pod ochroną prawa […]. Oznacza to, iż granice dozwolonej krytyki zostały zakreślone w przypadkach objętych dyspozycją wskazanego przepisu dosyć szeroko, co uzasadnia tezę o konieczności badania indywidualnie każdego stanu faktycznego związanego z naruszeniem dobrego imienia osoby prawnej - por. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 34.

[441] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 141.

[442] Por. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 36 – 39; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.) *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 7; postanowienie SN z dnia 29 czerwca 2021 r., I CSK 10/21 Legalis nr 2734632.

W orzecznictwie wskazano, że ujemne oceny podlegać powinny analizie w szczególności z punktu widzenia motywów osoby ją formułującej lub rozpowszechniającej, a także pod względem formy wypowiedzi krytycznej, w szczególności co do tego, czy nie jest ona obraźliwa, nadmiernie ekspresyjna lub nieadekwatna do okoliczności[443]. Ponadto brać powinno się pod uwagę czy sąd wartościujący był nakierowany na zapobieżenie pewnym nieprawidłowościom, zjawiskom patologicznym, czy też zmierzał wyłącznie do pognębienia jej adresata[444].

Dla zobrazowania powyżej przedstawionych tez, warto wskazać na jedno z orzeczeń, w którym sąd uznał za bezprawne posłużenie się sformułowaniem „mafia". Wypowiedź ta dotyczyła jednej z organizacji łowieckich i związana była z zarzucaną jej odpowiedzialnością za rozprzestrzenianie się afrykańskiego pomoru świń, którą miałaby ona ponosić w związku z brakiem współpracy przy odstrzale dzików[445]. Jak wskazał sąd, określenie „mafia" jest powszechne, zrozumiałe i jasne oraz oznacza grupę powiązanych ze sobą osób, realizujących działania sprzeczne z prawem, zaś jej członkami są przestępcy. Takie jednoznaczne rozumienie tego pojęcia, nie mogło zdaniem sądu znaleźć zrozumienia i aprobaty. Pomimo tego, że jak zauważono w uzasadnieniu omawianego orzeczenia, granice krytyki nie są jednoznacznie określone, gdyż warunkują je również takie czynniki jak jej rodzaj, okoliczności w jakich się odbywa, wartość celu dla którego się ją podejmuje, a także zwyczaje środowiska i osobiste właściwości ludzi, to jednak nie może być ona oparta tylko na wyrażeniu emocjonalnego stosunku do określonego podmiotu. Oceniając zatem nazwanie osoby prawnej „mafią", uznano tę wypowiedź jako pobawioną cechy rzeczowości, gdyż zdaniem sądu była ona nadmierna, obraźliwa, krzywdząca i w konsekwencji przekraczała ramy dopuszczalnej krytyki.

Jak już jednak zauważono, w praktyce wypowiedzi mogą przybierać jednocześnie postać ocenną, jak i informacyjną, ze względu na występowanie w nich - w różnym natężeniu - zarówno elementów faktycznych, jak i zawierających subiektywną opinię na dany temat[446]. Dlatego w szczególności celem zastosowania prawidłowych okoliczności stanowiących wyłączenie bezprawności, zadaniem sądu będzie w każdym przypadku ustalenie stopnia ich intensywności oraz proporcji, w jakich występują w danej wypowiedzi. Niekiedy również w ramach jednej wypowiedzi, możliwe będzie wyodrębnienie zdań, co do których można będzie

[443] Wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., I ACa 204/17, Legalis nr 1808329.
[444] Wyrok SA w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 102/13, Legalis nr 776212.
[445] Zob. wyrok SA w Białymstoku z dnia 30 stycznia 2019 r., I ACa 647/18, Legalis nr 1886900.
[446] G. Gorczyński [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125),* Lex 2018, art. 43, nb. 10; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, Legalis nr 644688; wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 548/14, Legalis nr 1325756.

orzec o ich prawdziwości, a co do których ze względu na oceniający charakter, analiza pod tym kątem nie będzie właściwa[447]. Dopiero po takim sprawdzeniu danej wypowiedzi, możliwe będzie poczynienie ustaleń w zakresie ewentualnego wyłączenia bezprawności na podstawie właściwych kryteriów[448].

Tytułem przykładu, w jednej z rozpatrywanych spraw, sąd stanął przed rozstrzygnięciem czy zarzuty kierowane pod adresem nadawcy telewizyjnego, obejmujące posądzenie go o przyczynienie się do śmierci jednego z polityków oraz określenie jego działalności mianem „szczucia", stanowi podstawę do uwzględnienia roszczenia o naruszenie dóbr osobistych[449]. Pomimo tego, że wypowiedź ta bezspornie naruszała dobra osobiste, przyznanie ochrony uzależnione było od spełnienia przesłanki bezprawności. W razie przyjęcia, iż wypowiedź ta miała charakter opisowy, do jej uchylenia należało ustalić jej prawdziwość. Natomiast w przypadku zajęcia stanowiska, iż miała ona charakter sądu wartościującego, ocena bezprawności powinna nastąpić przez pryzmat jej trafności i rzetelności oraz tego czy mieściła się ona w ramach dozwolonej krytyki. Rozstrzygając wskazany stan faktyczny, sąd podzielił drugą z powyższych opinii, uznając zarazem, że osoba naruszająca dobra osobiste działała w tym przypadku w obronie ważnego interesu społecznego, zaś dosadność krytyki była usprawiedliwiona wydźwiękiem materiałów nadawcy będącego powodem. Można zatem stwierdzić, iż podstawowym argumentem sądu było ustalenie, że krytyka oparta była na obiektywnie istniejących okolicznościach faktycznych. Na uzasadnienie tej tezy sąd ponadto wskazał, iż granice swobody wypowiedzi i zakres dopuszczalnej krytyki są szersze w przypadku polityków i osób publicznych, zaś zasada ta powinna się odnosić również do nadawców mediów, a zwłaszcza mediów informacyjnych przekazujących materiały publicystyczne. Abstrahując od silnie politycznego wydźwięku rozstrzyganej sprawy należy zgodzić się, o czym wspominano już w toku rozważań, że w sprawach o ochronę dóbr osobistych podmiotów realizujących funkcje publiczne, granice dopuszczalnej krytyki są rozszerzone[450]. W tym zakresie, odpowiednio należy uwzględnić rozważania czynione w doktrynie oraz orzecznictwie na gruncie osób fizycznych będących osobami publicznymi, w

[447] Zob. A. Olejniczak, *O bezprawności rozpowszechniania informacji nieprawdziwych, pomimo działania w społecznie uzasadnionym interesie* [w:] J. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko (red.), *Między Klio a Themis. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Sobczakowi*, Warszawa - Poznań 2016, str. 729.
[448] Zob. wyrok SA w Krakowie z dnia 20 lutego 2019 r., I ACa 612/18, Legalis nr 2586882, z którego wynika istotność decyzji o zakwalifikowaniu danej wypowiedzi jako ocennej lub opisowej. Jak trafnie w nim zauważono, wypowiedzi o faktach mogą być przedmiotem dowodzenia i w razie niewykazania prawdziwości własnego twierdzenia, sprawca naruszenia może ponosić odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych. Natomiast treść krytycznych ocen nie może podlegać kontroli sądowej w kategoriach prawdy i fałszu.
[449] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 17 listopada 2022 r., I ACa 558/22, Legalis nr 2897991.
[450] Wyrok SA w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2019 r., V ACa 501/18, Legalis nr 2243508.

odniesieniu do których uznano, że powinny wykazywać się one większą odpornością na zachowania innych, zwłaszcza polegające na krytyce ich działalności[451]. Podobnie jak ma to miejsce w przypadku osób fizycznych prowadzących działalność publiczną, tak też w stosunku do osób prawnych zajmujących się publicznym prowadzeniem działalności o dużym zainteresowaniu społecznym, realizacja prawa do uzasadnionej krytyki wymaga przyjęcia adekwatnych, szerszych granic przy ocenie kierowanych pod ich adresem wypowiedzi[452].

W odniesieniu do wypowiedzi ocennych należy jednak mieć na względzie, że pomimo braku możliwości przeprowadzenia co do nich dowodu prawdy, to jednak ich formułowanie nie może być oderwane od rzeczywistego przebiegu zdarzeń. Badając określoną, ujemną ocenę sąd oprócz analizy motywów osoby ją formułującej oraz jej formy, powinien również brać pod uwagę czy krytyka znajduje dostateczną podstawę w obiektywnie istniejących faktach. Zgodzić bowiem należy się z twierdzeniem, że manipulowanie prawdą w wypowiedziach ocennych czy ferowanie krytyki w oparciu o fałszywy ogląd rzeczywistości, wynikający przykładowo z wybiórczego czy tendencyjnego przedstawiania elementów określonych zdarzeń, nie może zasługiwać na ochronę prawną[453]. Sąd wartościujący może być zatem uznany za przekraczający granice dozwolonej krytyki a zatem bezprawny, gdy nie znajduje dostatecznej podstawy faktycznej[454]. W tym kontekście warto jednak zasygnalizować, że w jednej z szeroko komentowanych uchwał Sądu Najwyższego przyjęto istnienie odstępstwa od powyżej zasady. Stwierdzono bowiem, że jeżeli dziennikarz przy formułowaniu wypowiedzi zachował szczególną staranność i rzetelność zbierając i wykorzystując materiały prasowe i zarazem działał w obronie społecznie uzasadnionego interesu, może zwolnić się z odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych również w przypadku postawienia przez niego nieprawdziwego zarzutu, o ile go odwoła[455].

---

[451] Zob., np. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 50; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 77 - 78; wyrok SN z dnia 30 sierpnia 2006 r., II CSK 96/06, Legalis nr 177870; wyrok SN z dnia 21 listopada 2007 r., II CSK 320/07, Legalis nr 165713; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 338/07, Legalis nr 92439; wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 393/10, Legalis nr 422571; wyrok SN z dnia 19 czerwca 2015 r., IV CSK 470/14, Legalis nr 1515137; wyrok SA w Białymstoku z dnia 8 kwietnia 2016 r., I ACa 1108/15, Legalis nr 1446840.

[452] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 9 stycznia 2014 r., I ACa 841/13, Legalis nr 819571.

[453] Zob., np. wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, Legalis nr 644688l; wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, Legalis nr 1446211.

[454] Zob. wyrok SN z dnia 28 stycznia 2010 r., I CSK 217/09, Legalis nr 232725; wyrok SN z dnia 21 maja 2015 r., IV CSK 557/14, Legalis nr 1263184.

[455] Tak uchwała SN z dnia 18 lutego 2005 r., III CZP 53/04, Legalis nr 67310. Na jej tle można uznać za przeważający aktualnie pogląd w orzecznictwie, zgodnie z którym w razie kolizji pomiędzy dobrym imieniem a swobodą wypowiedzi prasowej nadrzędne znaczenie ma kryterium staranności i rzetelności dziennikarskiej, której wykazanie prowadzić będzie do wyłączenia bezprawności naruszenia dóbr osobistych – tak, np. wyrok SN z dnia 27 września 2018 r., I CSK 581/17, Legalis nr 1829357; wyrok SN z dnia 17 stycznia 2020 r., IV CSK 683/18, Legalis nr 2412918. Zob. jednak trafne glosy krytyczne wobec takiego stanowiska, np. P. Sobolewski, *Glosa do uchwały SN z 18.2.2005 r., III CZP 53/04*, OSP 2005, nr 12, str. 144; Z. Radwański, *Glosa do uchwały SN z*

Należy jednak podzielić pogląd odmienny i wskazać, że koniecznym elementem wyłączenia bezprawności działania naruszającego dobra osobiste jest prawdziwość twierdzeń co do faktów, zaś w przypadku krytyki, oparcie jej na zgodnych z rzeczywistością okolicznościach faktycznych[456]. Bezprawności działania sprawcy nie powinno uchylać bowiem samo wykazanie dochowania należytej staranności i rzetelności w sprawdzaniu i wykorzystaniu danych. Warto przy tym zwrócić uwagę, że kwestie podmiotowe powinny być obojętne z punktu widzenia oceny bezprawności działania, gdyż co najwyżej mogą mieć one znaczenie przy ocenie winy, która stanowi jedną z przesłanek przyznawania majątkowej ochrony dóbr osobistych[457]. Natomiast nie powinny one wpływać na możliwość występowania z roszczeniami niemajątkowymi w postaci zaniechania działań oraz usunięcia skutków naruszenia, które w istocie rzeczy stanowić będą instrumenty umożliwiające żądanie odwołania nieprawdziwego zarzutu.

Na tym tle należy również uznać, że samo przekonanie naruszającego, że korzysta on z zagwarantowanej konstytucyjnie wolności wypowiedzi, działając przy tym w obronie społecznie uzasadnionego interesu, nie jest wystarczające dla uchylenia bezprawności jego działania. Wynika to z faktu, że każde odstępstwo od zachowania modelowego, jakim jest formułowanie wypowiedzi zgodnych z rzeczywistością oznacza brak staranności, a co za tym idzie bezprawność działania[458]. Ponadto moim zdaniem nieprawdziwa informacja nigdy nie może realizować ważnego interesu społecznego. W tym tonie wypowiedziała się również część orzecznictwa, w którym wskazano, że postawienie komuś nieprawdziwego zarzutu jest zawsze działaniem sprzecznym z zasadami współżycia społecznego i w związku z tym bezprawnym, choćby jego sformułowanie podyktowane było dobrą wiarą autora oraz poparte jego starannością w sprawdzaniu danych, na których się opiera[459].

Natomiast analizując szerzej w tym zakresie sytuacje prawną dziennikarzy, do działalności których wprost odnosił się pogląd zawarty w cytowanej uchwale Sądu Najwyższego należy uznać, że ani działanie w imię uzasadnionego interesu społecznego, ani

---

18.2.2005 r., III CZP 53/04, OSP 2005, nr 9, str. 110, gdzie wskazano, że sam fakt opublikowania nieprawdziwego zarzutu decyduje o bezprawności działania sprawcy niezależnie od jego winy. Zob. tak też w orzecznictwie, tak np. wyrok SN z dnia 10 września 2009 r., V CSK 64/09, Legalis nr 285234.

[456] Zob., np. wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156. Zob. też wyrok SN z dnia 10 września 2009 r., V CSK 64/09, Legalis nr 285234; wyrok SN z dnia 29 września 2010 r., V CSK 19/10, Legalis nr 367091; wyrok SN z dnia 24 czerwca 2015 r., II PK 207/14, Legalis nr 1331193.

[457] Zob. szerzej, A. Olejniczak, *O bezprawności…,* [w:] J. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko (red.), str. 734, gdzie również trafnie zauważono, że w żadnym przypadku normy prawne nie powinny pozwalać na uznanie wypowiedzi nieprawdziwych za zgodne z prawem. Słusznie stwierdzono, że rolą prasy nie jest przedstawianie informacji nieprawdziwych oraz komunikowanie ich jako wydarzeń, które miały miejsce.

[458] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156.

[459] Wyrok SA w Łodzi z dnia 26 maja 2006 r., I ACa 15/06, Legalis nr 877852.

też dążenie do sensacyjności tytułów prasowych nie mogą odbywać się kosztem rozpowszechniania prawdziwych faktów, czy opieraniu krytyki na rzeczywistym stanie rzeczy[460]. Należy przy tym zauważyć, że przekazywanie fałszywych komunikatów jest niezgodne z podstawowym, wynikającym z art. 1 ustawy prawo prasowe zadaniem prasy, jakim jest urzeczywistnianie prawa obywateli do ich rzetelnego informowania, z czym wiąże się również odpowiedzialność za tworzone przez nich przekazy[461]. Zasadę tę rozwija art. 12 ust. 1 pkt 1 prawa prasowego, który wprost stanowi, że dziennikarz obowiązany jest zachować szczególną staranność i rzetelność przy zbieraniu i wykorzystaniu materiałów prasowych, a zwłaszcza sprawdzać zgodność z prawdą uzyskanych wiadomości. Dlatego też prasa urzeczywistniając idee społeczeństwa obywatelskiego, powinna przekazywać obywatelom rzetelne, prawdziwe informacje, umożliwiając im podejmowanie na tej podstawie świadomych wyborów. Przyjmując zatem, że wobec dziennikarzy należy stawiać nawet wyższe niż wobec innych podmiotów wymogi w zakresie rzetelności i staranności ich działania, nie można uznawać za dozwolone usprawiedliwianie podejmowanych przez nich działań poprzez powoływanie się na swobodę wypowiedzi i rzetelność w ustalaniu faktów, gdyby okazało się, że nie mają one pokrycia w rzeczywistości. Trzeba bowiem podzielić pogląd, że wolność wypowiedzi nie upoważnia do publikowania w prasie informacji nieprawdziwych albo uzyskanych bez zachowania miary staranności i rzetelności wymaganej w art. 12 ust. 1 pkt 1 prawa prasowego, chociażby dotyczyły one ważnych spraw znajdujących się w kręgu zainteresowania publicznego[462].

Kolejny, sygnalizowany już problem związany z dobrym imieniem osób prawnych, dotyczy określenia kręgu adresatów wypowiedzi mogącej naruszać omawianą wartości[463]. Dobre imię osoby prawnej może zostać naruszone po pierwsze, jeżeli dana wypowiedź odnosić się będzie do osoby prawnej jako abstrakcyjnej całości. Będzie miało to miejsce, gdy w jej treści zostanie zawarta nazwa osoby prawnej[464] albo też zostanie dokonana taka jej

[460] Por. wyrok SA w Warszawie z dnia 22 lutego 2019 r., I ACa 1752/17, Legalis nr 2121934.
[461] M. Niedbała, *Odpowiedzialność prawna z tytułu rozpowszechniania fake newsów w polskim porządku prawnym*, Legalis 2023, rozdział 4, § 2.
[462] Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 kwietnia 2019 r., I ACa 17/18, Legalis nr 2121579. Zob. szerzej B. Kosmus, Ł. Syldatk [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Legalis 2018, art. 12, nb. 12 i nast;
[463] Por. A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 63; wyrok SA w Warszawie z dnia 30 stycznia 2017 r., I ACa 2121/15, Legalis nr 1591876; Zob. jednak wyrok SN z dnia 29 marca 2017 r., I CSK 450/16, Legalis nr 1715013, w którym wyrażono pogląd, zgodnie z którym wzruszenie domniemania bezprawności naruszenia dobra osobistego innej osoby opublikowaniem artykułu może nastąpić przez udowodnienie, że dziennikarz wypełnił obowiązek, przewidziany w art. 12 ust. 1 pkt 1 ustawy Prawo prasowe.
[464] K. Riedl, *Naruszenie dobrego imienia osoby prawnej poprzez wypowiedzi dotyczące powiązanych z nią osób fizycznych*, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego, rok XVI, 2017, nr 1, str. 141.

charakterystyka lub zawarte zostaną takie dane, że nie będzie wątpliwości jakiego podmiotu dotyczy[465].

Po drugie, do naruszenia dobrego imienia osoby prawnej może dojść wtedy, gdy wypowiedzi wskazywały będą na działania podejmowane przez określone organy osoby prawnej, jednak bez indywidualizowania osób fizycznych wchodzących w ich skład. Dotyczyć to będzie sytuacji podobnej do powyżej scharakteryzowanej, a więc kiedy organ danej osoby prawnej zostanie wskazany w treści wypowiedzi z nazwy lub opisany w sposób umożliwiający jego identyfikację[466]. W orzecznictwie jako przykład takiej sytuacji można wskazać na stan faktyczny, w którym w publikacji prasowej uczyniono zarzut wobec spółdzielni wskazując, iż „wypływa z niej rzeka pieniędzy". Zasugerowano jednocześnie, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest niegospodarność organu zarządzającego spółdzielnią, a także brak należytego nadzoru ze strony rady nadzorczej[467]. W uzasadnieniu wyroku uwzględniającego powództwo sąd stwierdził, iż skoro wypowiedź zawiera krytyczną ocenę działań organów powodowej spółdzielni, to ponieważ osoba prawna działa przez swoje organy, to kierowane wobec nich zarzuty można traktować jako zarzuty kierowane pod adresem samej osoby prawnej. W rozstrzygnięciu tym podkreślono zarazem, iż kwestionowana wypowiedź nie zawierała zarzutów adresowanych do konkretnych, wskazanych z nazwiska członków zarządu lub rady nadzorczej, lecz organów ujmowanych wyłącznie w sposób abstrakcyjny.

Po trzecie, jak wynika z analizy orzecznictwa, również wypowiedzi na temat osób tworzących substrat osobowy osoby prawnej mogą w określonych okolicznościach prowadzić do naruszenia renomy tych podmiotów[468]. Kwestia ta może być szczególnie istotna u korporacyjnych osób prawnych, w przypadku których występuje silne powiązanie pomiędzy osobami prawnymi a ich członkami realizującymi przy ich pomocy wspólne. Należy jednak uznać, że w takich przypadkach koniecznym elementem udzielenia osobom prawnym ochrony, będzie istnienie wyraźnego powiązania pomiędzy działalnością prowadzoną przez daną osobę

[465] Do stwierdzenia, iż doszło do naruszenia wystarczy możliwość, aby przeciętny uczestnik obrotu, po zapoznaniu się z daną wypowiedzią, mógł zidentyfikować daną osobę prawną, jako jej bezpośredniego adresata - zob. tak A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 171.
[466] K. Riedl, *Naruszenie dobrego…*, str. 141.
[467] Zob. wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192.
[468] Por. wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179. Zob. też wyrok SN z dnia 23 lutego 2017 r., I CSK 124/16, Legalis nr 1580202, gdzie wskazano, że w zasadzie naruszeniem dóbr osobistych osoby prawnej nie jest naruszenie dóbr pracowników, wspólników lub piastunów organów tej osoby, choć nie są wyłączone sytuacje, w których zarzut skierowany wobec poszczególnych osób fizycznych może być tego rodzaju, że - obiektywnie rzecz biorąc - narusza również dobre imię danej osoby prawnej. Por. również wyrok SA w Warszawie z dnia 7 maja 2021 r., I ACa 124/21, Legalis nr 2628554.

fizyczną, a funkcjonowaniem i strukturą osoby prawnej[469]. Nie powinna bowiem budzić wątpliwości teza, iż nieprawdziwa informacja lub nierzetelna krytyka działań podejmowanych przez danego człowieka w zakresie dotyczącym jego życia prywatnego może skutkować wyłącznie naruszeniem dóbr osobistych tej osoby[470]. Równocześnie nie można z góry zakładać, że każda publikacja informująca o nagannym zachowaniu członka substratu osoby prawnej przy wykonywaniu swoich obowiązków, godziła będzie automatycznie w dobre imię samej osoby prawnej. Przyjąć należy, że może mieć to miejsce tylko wtedy, gdy imienna krytyka osoby fizycznej będzie mogła zostać również odniesiona do osoby prawnej w sposób mogący skutkować utratą do niej zaufania.[471].

Zasygnalizowany wyżej problem dotyczy dwóch grup osób fizycznych. Pierwszą z nich są członkowie organów osoby prawnej. Jak już zostało wskazane we wcześniejszych rozważaniach, osoba prawna zgodnie z art. 38 k.c. działa przez swoje organy, co w praktyce oznacza, że zachowania wchodzących w ich skład ludzi, traktowane są jak działania samej osoby prawnej. W konsekwencji, piastunowie tych organów działając w ramach zajmowanej funkcji swoim zachowaniem również wpływać na postrzeganie osoby prawnej. Powstaje w tych przypadkach pewnego rodzaju dualizm polegający na tym, że w oczach uczestników obrotu prawnego zachowania człowieka rzutują nie tylko na opinię o nim samym, lecz jednocześnie na postrzeganie podmiotu, za który podejmuje on działania. W rezultacie, przypisywanie konkretnemu piastunowi organu niewłaściwego zachowania, może prowadzić do naruszenia autorytetu i zaufania do samej osoby prawnej[472]. Należy ponadto przyjąć, iż w przypadku wypowiedzi kierowanej pod adresem działań osoby pełniącej funkcję organu osoby prawnej fakt, że może dojść do naruszenia dobrego imienia osoby prawnej, nie wyłącza możliwości dochodzenia ochrony własnych dóbr osobistych przez osobę fizyczną piastującą daną funkcję[473].

Tytułem przykładu, dla uzasadnienia tezy o możliwości naruszenia dobrego imienia osób prawnych w powyżej opisanym przypadku, warto wskazać na stan faktyczny dotyczący publikacji prasowych na temat działalności parafii oraz jej proboszcza[474]. Sprawa dotyczyła

[469] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 14; K. Riedl, *Naruszenie dobrego…*, str. 153; wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2016 r., I CSK 419/15, Legalis nr 1507540.
[470] Por. wyrok SN z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 131/17, Legalis nr 1715593.
[471] Por. J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…*, str. 204.
[472] Zob. stan faktyczny i rozważania prawne w wyroku SN z dnia 17 lipca 2008 r., II CSK 111/08, Legalis nr 133166, w którym zarzucono nierzetelne działanie burmistrzowi, co doprowadziło, zdaniem sądu do naruszenia dobrego imienia całej gminy.
[473] Por. wyrok SA w Lublinie z dnia 12 marca 2024 r., I ACa 1961/23, Legalis nr 3062545.
[474] Zob. wyrok SN z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 131/17, Legalis nr 1715593. Zob. też wyrok SN z dnia 17 lipca 2008 r., II CSK 111/08, Legalis nr 133166.

budowy kościoła na obszarze dawnego cmentarza dworskiego. Proboszcz działający w imieniu parafii przed rozpoczęciem inwestycji otrzymał zezwolenie Państwowego Powiatowego Inspektoratu Sanitarnego na ekshumacje szczątków zwłok, która następnie została przeprowadzona przez profesjonalny podmiot. Na tle tych działań, w prasie pojawiła się jednak seria materiałów prasowych poświęconych parafii, w których przeprowadzoną z inicjatywy proboszcza ekshumację uznano za „barbarzyńską". Ponadto w jednym z artykułów stwierdzono, że „ksiądz proboszcz nowej parafii na własną rękę wykopał szczątki pochowane na wzgórzu i zakopał kilka metrów dalej". Wskazując na naruszenie dobrego imienia osoby prawnej sąd podkreślił, że w przedstawionych okolicznościach faktycznych zarzuty kierowane wobec konkretnych osób wchodzących w skład organów osób prawnych można było potraktować jako skierowane pod adresem samej osoby prawnej, co umożliwiło udzielenie jej ochrony dóbr osobistych[475].

W orzecznictwie rozważana była również kwestia naruszenia dobrego imienia osoby prawnej w przypadku wypowiedzi adresowanych wobec innych osób niż członkowie organów osoby prawnej, w szczególności pracowników, jak też innych osób z nią powiązanych[476]. W odniesieniu do pracowników osoby prawnej w doktrynie wyrażono pogląd, iż działalność podejmowana nawet przez szeregowych pracowników jeżeli była obiektem nierzetelnej krytyki lub gdy formułowano o niej nieprawdziwe informacje, może rzutować na postrzeganie całej osoby prawnej i prowadzić do naruszenia jej reputacji[477]. Na potwierdzenie tej tezy warto wskazać na orzeczenie, w którym sąd rozpatrywał sprawę zawarcia w ulotce wyborczej stworzonej na potrzeby kampanii wyborczej do rady powiatu sformułowania nawołującego do „ukrócenia korupcji i nadużyć w urzędach i jednostkach organizacyjnych" konkretnego starostwa powiatowego[478]. Zdaniem sądu, który uwzględnił powództwo, wypowiedzi

[475] Por. wyrok SA w Szczecinie z dnia 6 kwietnia 2017 r., I ACa 93/16, Legalis nr 1591715.
[476] Zob. wyrok SA w Lublinie z dnia 24 maja 2022 r., I ACa 511/21, Legalis nr 2713392; wyrok SA w Warszawie z dnia 2 lutego 2011 r., I ACa 909/10, Legalis nr 360079. Zob. jednak inaczej uzasadnienie wyroku SA w Warszawie z dnia 2 czerwca 2017 r., VI ACa 1711/14, Legalis nr 1675950 oraz wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 września 2013 r., I ACa 653/13, Lex nr 1375830; G. Gorczyński [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 13.
[477] P. Zawirska, *Ochrona dóbr osobistych pracodawcy będącego osobą prawną*, Monitor Prawa Pracy, 2014, nr 8, str. 398; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514, w którym stwierdzono, że rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji lub nieuzasadnionych i poniżających czy zniesławiających ocen działalności dziennikarzy stanowić może także naruszenie dóbr osobistych wydawcy. Por. wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179.
[478] Zob. tak wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2016 r., V CSK 486/15, Legalis nr 1450601. Zob. jednak wyrok SN z dnia 14 maja 2009 r. I CSK 440/08, Legalis nr 264438, w którym Sąd ten uchylił wyrok sądu II instancji i oddalił apelację od wyroku oddalającego powództwo w sprawie o ochronę dobrego imienia powiatu stwierdzając, że powiat jest nie tylko zbiorowością ludzką, ale również osobą prawną, lecz szczególnego rodzaju. Celem jego działalności zdaniem sądu jest pełnienie funkcji publicznych, które są realizowane przy pomocy organów i pracowników, jak również uczciwe i sumienne działanie na rzecz obywateli. W związku z tymi specyficznymi zadaniami sąd ten uznał, że nie można traktować powiatu jak każdej innej osoby prawnej. W rezultacie przyjął, że

sugerujące występowanie określonych przejawów nieuczciwości w zachowaniu urzędników samorządowych, mogą naruszać dobre imię samego powiatu, który działa poprzez pracowników starostwa powiatowego. To oni bowiem zdaniem sądu, swoją postawą i pracą stanowią o opinii powiatu w ocenie społecznej. Należy jednak zgodzić się z poglądem wyrażonym w innej sprawie o ochronę dobrego imienia jednostki samorządu terytorialnego, zgodnie z którym konieczne jest dokonanie skrupulatnego rozdzielenia sfer działalności osoby prawnej oraz życia prywatnego członków jej substratu osobowego, ze względu na mogące pojawiać się w praktyce próby nadużywania z przepisu art. 43 k.c. i wykorzystywania go jako podstawy do dochodzenia przez te osoby ochrony własnych dóbr osobistych przy wykorzystaniu środków publicznych[479].

Nie można także wykluczyć, iż określone wypowiedzi dotyczące osób powiązanych z osobą prawną, które nie wchodzą w skład jej organów, a także nie są jej pracownikami, mogą doprowadzić do naruszenia dobrego imienia osoby prawnej[480]. W takich sytuacjach jednak należy badać charakter powiązania występujący pomiędzy tymi osobami, a osobą prawną oraz wpływ, jaki może wywierać na osobę prawną postrzeganie konkretnych osób fizycznych[481]. Przykładowo zauważono, że wypowiedzi kierowane pod kierunkiem konkretnych polityków, nie powinny dawać możliwości rozpatrywania ich w kontekście naruszenia dóbr osobistych partii politycznej, której członkiem jest dany polityk[482].

Ostatnia kwestia związana z dobrem osobistym w postaci dobrego imienia osób prawnych, dotyczy ustalenia źródła pochodzenia wypowiedzi naruszającej omawianą wartość. Co oczywiste, jej autorami mogą być osoby znajdujące poza strukturą organizacyjną osoby prawnej. Problem jednak dotyczy kwestii, czy także wypowiedzi osób wchodzących w skład substratu osobowego osoby prawnej mogą naruszyć jej dobre imię. Może bowiem wydawać

członkowie organów i pracownicy powiatu muszą liczyć się z tym, że wypełniając funkcje publiczne mogą spotkać się nie zawsze z przychylną reakcją strony postępowania administracyjnego i nawet jeżeli jest ona ostra i może być traktowana jako naruszająca dobra osobiste konkretnych osób fizycznych, to nie oznacza to, że automatycznie gdy kierowana jest wobec powiatu może naruszać jego dobre imię. Orzeczenie to zapadło w oparciu o stan faktyczny, w którym pozwana w toku postępowania administracyjnego złożyła pismo adresowane do starosty jednego z powiatów, w którym zarzuciła, że decyzja starosty jest „cynicznym potwierdzeniem solidarnych fałszerstw" stosowanych przez podległy mu wydział oraz wskazała na swoją bezsilność w walce z bezkarnością i samowolą urzędników, a także panującą w urzędzie biurokracją. W innym piśmie również mającym tożsamego adresata, opisała ona istniejące w jej opinii niejasności i nieprawidłowości związane zmianami wprowadzonymi na mapach oraz w ewidencji gruntów. Wskazała jednocześnie, że w jej ocenie fakty te świadczyć miały o matactwach oraz dowolności interpretacji odnowionych wpisów w ewidencji gruntów miasta, a także o fałszowaniu dokumentów geodezyjnych przez geodezję. Odpis tego pisma pozwana przesłała do wiadomości Ministerstwa Infrastruktury.

[479] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 listopada 2023 r., I ACa 1075/22, Legalis nr 3126211.

[480] Por. W. Szczotka, *Dobra osobiste…*, str. 122.

[481] K. Riedl, *Naruszenie dobrego…*, str. 146.

[482] Por. wyrok SA w Szczecinie z dnia 6 kwietnia 2017 r., I ACa 93/16, Legalis nr 1591715.

się, iż zarzuty czynione przez osoby będące członkami danej osoby prawnej, nie mogą doprowadzić do naruszenia jej dobrego imienia. Słuszne wydaje się jednak przyjęcie odmiennego stanowiska. Nie jest bowiem uzasadnione przyjęcie zasady, iż dochodzenie ochrony dobrego imienia nie jest możliwe, gdy wypowiedź pochodzi z „wewnątrz" osoby prawnej[483]. Kryterium które powinno być stosowane do ustalenia czy wypowiedź może naruszyć dobre imię, nie powinno być bowiem uzależnione od tego kto formułuje daną wypowiedź, lecz czy może ona dotrzeć do innych uczestników obrotu prawnego, którzy na jej podstawie mogą wyrobić sobie negatywną opinię na temat danego podmiotu[484]. Dlatego też, jako trafny przykład podano w doktrynie, iż pracownicy oraz reprezentujące ich związki zawodowe mogą naruszyć dobre imię pracodawców będących osobami prawnymi, kierując o nich do opinii publicznej nieznajdujące pokrycia w obiektywnej rzeczywistości zarzuty, wskazujące na łamanie przepisów dotyczących czasu pracy, zasad bezpieczeństwa i higieny pracy oraz zasad zwalniania pracowników.[485]. Natomiast zarzuty upubliczniane tylko na forum wewnętrznym, kierowane przykładowo wyłącznie w prywatnej korespondencji do konkretnego organu osoby prawnej, nie mogą prowadzić do naruszenia dobra osobistego w postaci dobrego imienia osoby prawnej, gdyż nie mogą to wpłynąć na opinię o tym podmiocie na zewnątrz.

§ 3 Nazwa i firma

Kolejnym dobrem osobistym osób prawnych jest nazwa, która obok siedziby jest elementem związanym z oznaczeniem osoby prawnej[486]. Omawiane dobro stanowi odpowiednik imienia i nazwiska człowieka[487]. Tak jak każdy człowiek ma nadawane wraz z urodzeniem imię i nazwisko, tak też i każda osoba prawna musi funkcjonować w obrocie pod nazwą[488]. Obranie nazwy stanowi warunek powstania oraz dalszego istnienia osoby prawnej[489].

---

[483] Wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192.
[484] Por. w tym zakresie wyrok SA w Krakowie z dnia 6 sierpnia 2015 r., I ACa 544/15, Legalis nr 1360834; wyrok SA w Białymstoku z dnia 20 listopada 2015 r., I ACa 636/15, Lex nr 1938374.
[485] P. Zawirska, *Ochrona dóbr…*, str. 398.
[486] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 258.
[487] Zob. R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4; wyrok SA w Łodzi z dnia 14 marca 1991 r., I ACr 23/91, OSP 1991, nr 11, poz. 281. Por. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1048.
[488] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 146. Imię i nazwisko zawiera również element związany z wewnętrzną sferą człowieka, obejmujący poczucie dumy z przynależności do danej rodziny - M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 23, nb. 26. Ponadto należy zauważyć, iż pomimo tego, że w art. 23 k.c. wskazane są wyłącznie nazwisko i pseudonim, nie powinno budzić wątpliwości, że także imię jest dobrem osobistym człowieka. Spełnia bowiem wraz z nazwiskiem funkcję oznaczenia osoby fizycznej, poprzez określanie jej tożsamości - zob. tak. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 13.
[489] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 37; por. L. Jaskuła, *Prawo do dobrego imienia a wolność prasy*, Legalis 2008, rozdział IV § 2, II.

W rezultacie należy uznać, że prawo do nazwy przysługuje tym podmiotom przez cały okres, przez który są one wyposażone są w osobowość prawną oraz przyznaje im uprawnienie przede wszystkim do posługiwania się nią dla oznaczenia wszelkich czynności podejmowanych przez osobę prawną oraz eksponowania jej w miejscach prowadzenia działalności statutowej[490].

Należy zgodzić się z twierdzeniem, że nazwą osoby prawnej może być wyłącznie oznaczenie słowne (zestawienie cyfr, liter oraz słów), pod którym dany podmiot działa w obrocie[491]. W konsekwencji, nazwą nie będą formy graficzne, dźwiękowe czy zapachowe. Jak zauważono w doktrynie, nazwa osoby prawnej ustalana jest zwykle w jej akcie założycielskim, tj. albo w akcie prawnym o jej utworzeniu (np. w ustawie o powołaniu określonego uniwersytetu) albo w treści czynności prawnej (np. w statucie czy umowie, podlegając następnie obligatoryjnemu wpisowi do odpowiedniego rejestru). Ze względu na powszechną dostępność treści zawartych w aktach normatywnych a także rejestrach, w których ewidencjonowane są osoby prawne należy uznać, że chociaż brak jest w tym zakresie szczegółowego przepisu, to jednak nazwy tych podmiotów są jawne, zaś wszelkie zachodzące w tym zakresie zmiany powinny być w nich odzwierciedlane[492]. Oznacza to jednocześnie, że samo ujawnienie nazwy osoby prawnej nie może zostać poczytywane jako jej naruszenie. Ze względu na wskazany, formalny charakter ustalania nazwy osoby prawnej trzeba przyjąć, iż ochronie podlega wyłącznie oznaczenie słowne, które zamieszczone zostało w powołującym ją akcie normatywnym albo jest ujawnione we właściwym rejestrze. Ponadto w razie obrania przez osobę prawną oficjalnego skrótu nazwy, również on podlegał będzie ochronie na omawianych zasadach. Natomiast w razie wyłącznie faktycznego posługiwania się określonym oznaczeniem słownym obok albo zamiast nazwy, to nawet jeżeli za jego pomocą dany podmiot jest identyfikowany w obrocie, nie będzie ono podlegało ochronie prawnej jako nazwa osoby prawnej[493]. Na tym tle należy zarazem uznać, że osobom prawnym nie przysługuje dobro osobiste w postaci pseudonimu. Zgodnie z definicją zawartą w Wielkim słowniku języka polskiego, pseudonim jest to nazwa osobowa używana zamiast prawdziwego imienia i nazwiska w celu ukrycia swojej tożsamości, używana przez artystów, pisarzy, konspiratorów, tajnych współpracowników służb specjalnych, dziś także często przez internautów[494]. Taka

[490] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 147.
[491] *Ibidem*, str. 148.
[492] W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020, art. 43^2, nb. 15-16.
[493] Por. wyrok SN z dnia 26 września 1991, II CR 753/90, Legalis nr 27449.
[494] B. Dunaj (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Warszawa 2009 r., str. 566 – 567.

natura tej wartości wskazuje moim zdaniem, że nie może ona zostać odniesiona do osób prawnych nawet odpowiednio.

Jak wskazuje się w doktrynie, nazwa pełni dwie podstawowe funkcje[495]. Po pierwsze, służy ona do identyfikacji konkretnej osoby prawnej spośród innych uczestników obrotu[496]. Dzięki nazwie jest bowiem możliwe słowne ujęcie danego podmiotu jako całości i tym sposobem wyodrębnienie go od innych[497]. Nazwa umożliwia zatem stworzenie w świadomości zbiorowej skojarzenia pomiędzy słowem pochodzącym z języka powszechnego a konkretną osobą prawną[498]. Po drugie, omawiane dobro osobiste umożliwia indywidualizację, a więc odróżnianie od siebie osób prawnych w obrocie[499]. W tym przypadku chodzi również o to, że z nazwą osoby prawnej łączone są wyobrażenia i oceny formułowane na temat danego podmiotu oraz prowadzonej przez niego działalności. Omawiana funkcja wiąże się zatem z oczekiwaniem powstawania pozytywnych skojarzeń z określonym słowem z języka powszechnego, stanowiącym nazwę osoby prawnej, a przez to z samym podmiotem, z którym jest ono zestawiane. Przedstawiony aspekt nazwy osoby prawnej, silnie łączy się z innym dobrem osobistym osób prawnych w postaci dobrego imienia. Oba te dobra dotyczą bowiem aspektu zewnętrznego postrzegania osób prawnych przez innych uczestników obrotu. Na tym tle, warto przytoczyć trafny pogląd wyrażony w doktrynie, według którego zakresy poszczególnych dóbr osobistych nie są ściśle rozgraniczone i mogą się ze sobą krzyżować[500]. Skutki tego widoczne są w przypadku naruszenia dóbr osobistych, kiedy to jedno zachowanie osoby trzeciej może naruszać jednocześnie dwa lub nawet więcej dóbr osobistych.

W polskim systemie prawnym, problematyka dotycząca nazwy osoby prawnej nie została uregulowana w sposób kompleksowy co oznacza, że nie ma ogólnych przepisów określających zasady ich obierania przez te podmioty[501]. Jak jednak zauważono w doktrynie, z uwagi na potrzeby obrotu w większości przypadków nie może być ona określana całkiem swobodnie[502]. Nie można bowiem nie uwzględnić faktu obowiązywania przepisów

[495] W doktrynie wskazana została także trzecia funkcja nazwy określona jako „funkcja kontynuacji". Dotyczyć ma ona ustalania zasad następstwa prawnego w zakresie prawa do używania danej nazwy, w sytuacjach podziału lub podjęcia działalności przez osobę prawną po latach niefunkcjonowania. Funkcja ta ma zapewniać ciągłość posługiwania się daną nazwą przez podmiot w razie zaistnienia zdarzeń mogących wywoływać wątpliwości, co do nazwy podmiotu - zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 108.
[496] Tak wyrok SN z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98, Legalis nr 43088.
[497] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 98.
[498] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 10.
[499] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 147; J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…*, str. 207.
[500] Zob. tak A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 32.
[501] Zob. przykłady A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 146; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 258 – 259.
[502] A. Klein, *Ewolucja instytucji…,* [w:] E. Łętowska (red.), str. 79.

szczególnych regulujących ustrój poszczególnych typów osób prawnych, które wprowadzają określone ograniczenia w doborze nazw albo też nakładają wymóg, aby zawierały one określone elementy. Przykładowo, zgodnie z art. 3 ustawy prawo bankowe[503] wyrazy „bank" lub „kasa" mogą - z dwoma wymienionymi w tym przepisie wyjątkami - być wyłącznie używane w nazwie oraz dla określenia działalności lub reklamy banku, w świetle art. 10 ust. 1 pkt 1 ustawy prawo o stowarzyszeniach[504] statut tych podmiotów powinien przewidywać jego nazwę odróżniającą dane stowarzyszenie od innych stowarzyszeń, organizacji i instytucji[505], art. 16 ustawy prawo o szkolnictwie wyższym i nauce[506] określa szczegółowe zasady używania nazw „uniwersytet", „politechnika" oraz „akademia", art. 86 ust. 2 ustawy prawo farmaceutyczne[507] zastrzega zasady posługiwania się nazwą „apteka", zaś art. 14 ustawy o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi[508] przewiduje, że oznaczeniem „fundusz inwestycyjny" może posługiwać się tylko taki fundusz inwestycyjny, który został utworzony zgodnie z regulacjami zawartymi we wskazanej ustawie. Ponadto niezależnie od istnienia w tym zakresie regulacji szczególnych zgodzić należy się z poglądem, iż w każdym przypadku nazwa osoby prawnej nie powinna odbiegać od zakresu prowadzonej przez nią działalności i w tym zakresie wprowadzać innych uczestników obrotu w błąd[509]. Aktualnie jednak brak jest ogólnego przepisu, który przewidywałby taką zasadę i umożliwiał egzekwowanie tego obowiązku przez jakikolwiek organ w odniesieniu do wszystkich osób prawnych[510].

[503] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 146.
[504] Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, tekst jedn., Dz.U. z 2020 r., poz. 2261 ze zm.
[505] Warto zwrócić uwagę, że tożsamej regulacji nie przewidziano w odniesieniu do fundacji. W rezultacie zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 166 nazwa fundacji może być obrana w zasadzie dowolnie. Oznacza to, że w obrocie mogą istnieć fundacje o zbieżnej lub takiej samej nazwie, nawet jeśli mają tożsamą siedzibę. Ponadto ustawa o fundacjach nie wymaga, aby w nazwie tych podmiotów występowało określenie „fundacja". W związku z tym do rejestru mogą zostać wpisane takie fundacje, z których nazw nie wynika, w jakiej formie organizacyjno-prawnej funkcjonują. Zastrzec jednak trzeba, że powyższe ustalenia dotyczą wyłącznie takich fundacji, które nie prowadzą działalności gospodarczej. W innym przypadku bowiem będą miały zastosowanie regulacje odnoszące się do firmy, w szczególności wynikające z art. 43^3 § 1 k.c. zasady wyłączności oraz prawdziwości - zob. szerzej P. Suski, *Funkcjonowanie fundacji w świetle danych z Krajowego Rejestru Sądowego oraz sprawozdań składanych na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach*, Warszawa 2019, str. 9 – 16.
[506] Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 619 ze zm.
[507] Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 686 ze zm.
[508] Ustawa z dnia 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 1034 ze zm.
[509] K. Rataj [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste…*, str. 103. Por. postanowienie SN z dnia 25 listopada 1999 r., II CKN 572/98, Legalis nr 357711.
[510] Ze względu na brak takich regulacji, jako tego skutek można przykładowo wskazać na istnienie w obrocie fundacji nieprowadzących działalności gospodarczej posługujących się w swojej nazwie słowem „instytut" – por. L. Drożdżewicz, *Pojęcie „instytut" w nazwie fundacji*, Rejent, 2009, nr 12, str. 9–16.

Przechodząc do omówienia przypadków, w których może dojść do naruszenia nazwy osoby prawnych, w pierwszej kolejności warto wskazać na sytuację obejmującą ingerencję w jej funkcję identyfikacyjną. Polega ona na zaistnieniu stanu kolizji spowodowanej obraniem przez nowopowstałą osobę prawną takiego samego oznaczenia słownego, jakie nadano już istniejącej osobie prawnej. Dla skutecznego wystąpienia w takich przypadkach z żądaniem ochrony nazwy - a więc spełnienia przesłanki jej zagrożenia lub naruszenia - konieczne jest jednak zaistnienie dwóch okoliczności. Po pierwsze, dane słowo lub zbiór słów z języka powszechnego, które użyte zostały w nazwie osoby prawnej, powinny innym uczestnikom obrotu prawnego wprost kojarzyć się z określonym, już istniejącym podmiotem. Należy bowiem zauważyć, iż w związku z dowolnością w obieraniu nazw osób prawnych, podmioty te oznaczane mogą być wszelkimi słowami pochodzącymi z języka potocznego – również takimi należącymi do domeny publicznej, które nie mają mocy odróżniającej (obejmuje to na przykład sytuacje posłużenia się w nazwie osoby prawnej imionami, określeniami wykonywanych zawodów, nazwami geograficznymi itp.)[511]. W takich przypadkach nie jest możliwe uzyskanie wyłączności do ich używania tylko przez to, że zawarto je w nazwie osoby prawnej. Udzielenie ochrony uzależnione będzie bowiem od ustalenia, czy w świadomości zbiorowej z określonym oznaczeniem słownym kojarzona jest dana osoba prawna. W orzecznictwie wskazano, że zdolność indywidualizowania podmiotów mogą mieć zarówno słowa lub takie ich zestawienia, które mają pierwotną siłę odróżniającą, jak i takie, które dawniej nie budziły skojarzeń, jednak w związku z długotrwałym posługiwaniem się nimi do określania danego podmiotu nabyły wtórną moc indywidualizującą. Do takiego wniosku doszedł sąd chociażby w analizowanej już w doktrynie sprawie dotyczącej NSZZ „Solidarność", w której uznano, że słowo „solidarność" pomimo powszechnego używania tego słowa do określania wielu desygnatów, utrwaliło się w świadomości zbiorowej jako powiązane

[511] Należy wskazać, iż w orzecznictwie pojawił się pogląd, iż historyczne nazwy geograficzne są dobrem powszechnym i nie należą do kategorii dóbr osobistych podlegających ochronie. W konsekwencji przyjęto, iż rzeczownikowe lub przymiotnikowe formy nazw geograficznych miast a także regionów czy rzek, które od dawna bywały składnikami wielu innych nazw, nie mogą być chronione za pomocą przepisów o dobrach osobistych ze względu na brak związku z wyłącznie jednym podmiotem - zob. wyrok SN z dnia 15 czerwca 1994 r., I CRN 73/94, Legalis nr 222490. Pogląd ten można podzielić pod warunkiem uwzględnienia, iż odmowa ochrony nazw jednostek samorządu terytorialnego nie powinna skutkować wyłączeniem ochrony dobrego imienia, w sytuacji, gdy formułujący wypowiedź posługuje się określoną nazwą podmiotu – tak K. Woryna, *Nazwa miasta na tle dóbr niematerialnych samorządu, Samorząd Terytorialny*, 2002, nr 9, str. 38 – 39. Ponadto należy zaaprobować pogląd, zgodnie z którym sama nazwa miasta nie jest nazwą jednostki samorządu terytorialnego, lecz nazwą geograficzną. Stanowi ona bowiem wyłącznie element nazwy jednostki samorządu terytorialnego (np. nazwa historyczna i geograficzna miasta to „Lublin", zaś nazwa osoby prawnej to „Gmina Miasta Lublin"). Tylko zatem w tym drugim przypadku można mówić o dobru osobistym – zob. tak A. Doliwa, *Osobowość prawna…,* rozdział IV pkt 4.1.

z konkretną osobą prawną, a więc nabyło moc odróżniającą[512]. Naruszenie nazwy może ponadto nastąpić nie tylko w sytuacji, gdy inna osoba prawna obierze dla swojego oznaczenia słowa, które w całości pokrywają się z nazwą innego podmiotu, ale również wtedy, gdy będą one podobne wyłącznie w części albo też na tyle zbliżone fonetycznie, iż będzie istniała możliwość nieprawidłowej identyfikacji podmiotów. W takich przypadkach należało będzie ustalić czy określona część lub brzmienie nazwy jaką posłużył się inny, nowopowstały podmiot, spełnia w sposób wystarczający funkcję indywidualizującą u wcześniej istniejącej osoby prawnej[513].

Drugą okolicznością warunkującą udzielenie ochrony nazwie, jest zaistnienie stanu, który może skutkować powstaniem ryzyka błędnej identyfikacji podmiotów. Ochrona nazwy służyć ma bowiem temu, aby wśród innych uczestników obrotu nie pojawiały się pomyłki, co do tego, z jakim podmiotem ma się do czynienia[514]. W tym zakresie należy zauważyć, że w przypadku gdy tę samą nazwę obiorą osoby prawne prowadzące całkowicie odmienną działalność albo też gdy funkcjonują one na innym obszarze i niebezpieczeństwo takie nie będzie mogło zaistnieć, brak będzie podstaw do uznania, że została spełniona przesłanka zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych.

W razie wystąpienia kolizji pomiędzy nazwami osób prawnych, trafnie przyjęto, że powinny być one rozwiązywane przez sądy zgodnie z zasadą *prior tempore potior iure*[515], zaś pierwszeństwo to uzależnić należałoby od ustalenia, która osoba prawna obrała daną nazwę wcześniej. Należy podzielić ten pogląd i zarazem uznać, iż podmioty te mogą występować o niemajątkową ochronę nazwy nie tylko wtedy, gdy wystąpią już skutki błędnej identyfikacji, ale już na etapie, gdy zaistnieje samo takie ryzyko, w związku powstaniem innego podmiotu o

---

[512] Zob. wyrok SN z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98, Legalis nr 43088; W. Włodarczyk, *Glosa do wyroku z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98*, Państwo i Prawo, 2000, nr 8, str. 109; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 150 - 151.

[513] Zob. wyrok SN z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98, Legalis nr 43088. Por. też uzasadnienia wyroków SA we Wrocławiu z dnia 7 kwietnia 2015 r., I ACa 137/15, Legalis nr 1398244 oraz SA w Łodzi z dnia 26 maja 2006 r., I ACa 15/06, Legalis nr 877852.

[514] W tym kontekście warto przytoczyć wyrok SN z dnia 31 marca 1978 r., II CR 68/78, Lex nr 63487. Wskazane orzeczenie dotyczyło stanu faktycznego, w którym dwie grupy artystyczne przyjęły takie same nazwy – „Arabeska", w związku z czym podmiot powstały wcześniej wystąpił do sądu o przyznanie ochrony prawnej poprzez nakazanie zmiany nazwy zespołu, który przyjął ją później. Sprawa ta nie dotyczyła jednak ochrony dóbr osobistych osób prawnych, lecz ochrony nazwy zespołu artystycznego, które stanowi dobro osobiste wszystkich jego członków. Sąd w tym stanie faktycznym wskazał, iż ze względu na mały zasięg działalności powyższych grup artystycznych (miały one siedziby w innych województwach i rozpoznawane były wyłącznie lokalnie), brak zamiaru wzajemnego wykorzystywania dorobku artystycznego, a także niezaistnienie stanu, w którym jedna z grup miała na celu inspirowanie się działalnością drugiej oraz inny charakter zespołu (jeden z nich zajmował się baletem, a drugi występami estradowo-rozrywkowymi) nie ma powodu, aby oba zespoły nie mogły równocześnie posługiwać się tą samą nazwą. Powyższe ustalenia można odpowiednio odnieść do prowadzonych rozważań w zakresie nazwy osoby prawnej. Zob. szerzej na temat dobra osobistego w postaci nazwy zespołu artystycznego - J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 87 - 89.

[515] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 11.

tożsamym lub częściowo pokrywającym się oznaczeniu. Wtedy już bowiem zaczyna istnieć stan zagrożenia naruszeniem omawianego dobra. Co do zasady, najczęściej wykorzystywanym w takich przypadkach środkiem ochrony będzie roszczenie o zaniechanie działań z art. 24 § 1 zd 1 k.c., obejmujące żądanie zaprzestania posługiwania się określoną nazwą lub jej częścią przez inną osobę prawną. W konsekwencji, w wyroku uwzględniającym powództwo podmiot powstały później powinien zostać zobowiązany przez sąd do usunięcia ze swojej nazwy takich słów, przez które istnieje ryzyko błędnej identyfikacji podmiotów[516].

Zasada pierwszeństwa nie powinna mieć jednak charakteru bezwzględnego w rozstrzyganiu kolizji nazw osób prawnych. Szczególne okoliczności zachodzące w danym stanie faktycznym mogą bowiem nakazywać inne jej rozwiązanie. W niektórych sytuacjach decydujące znaczenie powinno mieć kryterium rozpoznawalności w posługiwaniu się daną nazwą. Nie można wykluczyć sytuacji, w której spośród osób prawnych o identycznych albo tożsamo brzmiących nazwach, to ta powstała później będzie z nią jednoznacznie kojarzona w obrocie. Będzie to w szczególności dotyczyło przypadków długotrwałego posługiwania się konkretną nazwą w obrocie, ze względu na tolerowanie takiej sytuacji przez podmiot powstały wcześniej. W takich przypadkach nałożenie obowiązku zmiany na rozpoznawalny pod daną nazwą podmiot tylko dlatego, że powstał później, mogłoby spowodować zbyt daleko idące, negatywne skutki dla jego funkcjonowania. Dlatego też uwzględniając bierność podmiotu powstałego wcześniej, niezbędne będzie rozważenie czy w okolicznościach konkretnego przypadku żądanie ochrony nazwy nie wypełniało będzie cech nadużycia prawa podmiotowego w rozumieniu art. 5 k.c.[517].

Dla zobrazowania dotychczasowych tez warto przytoczyć sprawę, w której uwzględniono powództwo o udzielnie ochrony nazwie osoby prawnej. Rozstrzygany w niej stan faktyczny, dotyczył przypadku, w którym pozwany, będący jednym z obywatelskich stowarzyszeń uwłaszczeniowych, utworzył swoją jednostkę terenową, obierając dla niej nazwę »Koło Obywatelskiego Stowarzyszenia Uwłaszczeniowego przy Spółdzielni Mieszkaniowej [tutaj padała nazwa konkretnej spółdzielni „Z" odpowiadająca nazwie jednej z dzielnic miasta oraz następnie nazwa miejscowości „E", w której spółdzielnia ta miała swoją siedzibę]«. Ponadto powyższy podmiot łącznie z tą nazwą posługiwał się również adresem spółdzielni[518]. Ponieważ spółdzielnia ta nie wyraziła zgody na użycie w nazwie wyżej wskazanego koła ani swojej nazwy, ani na udostępnienie mu zajmowanych przez siebie pomieszczeń, wystąpiła w

[516] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 105.
[517] Por. Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 26.
[518] Zob. tak wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 286/06, Legalis nr 172014.

pozwie z roszczeniem o ochronę dóbr osobistych poprzez nakazanie pozwanemu zaniechania używania w nazwie koła zarówno swojej własnej nazwy, jak i oznaczania jako jego siedziby adresu spółdzielni. Sąd w przytoczonej sprawie przyznał rację stronie powodowej nakazując pozwanemu nie tylko zmianę nazwy poprzez usunięcie z niej słów »przy Spółdzielni Mieszkaniowej „Z."«, ale również modyfikację adresu. W treści uzasadnienia wskazano bowiem, że w ramach ochrony nazwy powód może domagać się także zmiany podanego przez pozwanego adresu w sytuacjach, gdy jest on używany łącznie z nazwą. Należy przy tym zwrócić uwagę, że sąd uwzględniając w tej sprawie powództwo nie uczynił tego ze względu na posłużenie się przez pozwanego w swojej nazwie rzeczownikiem odnoszącym się do dzielnicy „Z." znajdującej się w miejscowości „E". Nazwa ta bowiem sama w sobie stanowi historyczną nazwą geograficzną będącą dobrem powszechnym, a zatem nie ma mocy odróżniającej i może być swobodnie obierana przez osoby prawne. Powodem przyznania racji stronie powodowej było użycie w nazwie pozwanego sformułowania »przy Spółdzielni Mieszkaniowej „Z."« co wprowadzało w błąd. Sprawiało bowiem wrażenie jakoby pozwany stanowił jednostkę organizacyjną powiązaną z powodową spółdzielnią.

Kolejne sytuacje, w których może dochodzić do naruszenia nazwy osoby prawnej występują wtedy, gdy dochodzi do ingerencji w jej funkcję indywidualizującą poprzez jej zniekształcenie lub ośmieszenie[519]. Zniekształcenie polega na posługiwaniu się oznaczeniem w sposób, który uniemożliwia stanowcze zidentyfikowanie danego podmiotu. Nie można bowiem wykluczyć zaistnienia sytuacji, w której inna osoba prawna prowadząca podobną działalność celowo zniekształcać będzie nazwę innej osoby prawnej, najczęściej upodabniając ją zarazem do swojej, aby uzyskać jej kosztem określoną pozycję w obrocie. Ośmieszenie nazwy dotyczy zaś używania jej w takim zestawieniu słownym, które powodować może powstawanie negatywnych skojarzeń o danej osobie prawnej. Konsekwencją takiej sytuacji jest możliwość wykształcenia się w świadomości innych uczestników obrotu prawnego wyobrażenia pomiędzy nazwą osoby prawnej a określonym, ujemnym stanem rzeczy. Należy jednak zauważyć, iż w takich sytuacjach osoby prawne będą przeważnie dochodziły ochrony dobra osobistego w postaci dobrego imienia ze względu na to, że skutki ośmieszającego używania nazwy będą najczęściej wynikały z określonej wypowiedzi powodującej powstanie niewłaściwego obrazu o danym podmiocie.

Wyczerpująca analiza problematyki nazwy osoby prawnej nie może być przeprowadzona bez odwołania się do przepisów dotyczących firmy zawartych w Kodeksie

[519] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 153.

cywilnym w art. 43^2 k.c. – 43^{10} k.c. Jak już bowiem zasygnalizowano w rozważaniach zawartych na początku niniejszego rozdziału, zgodnie z art. 43^2 k.c. przedsiębiorca, a więc podmiot, który prowadzi we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową (art. 43^1 k.c.), działa w obrocie pod oznaczeniem słownym, jakim jest firma[520]. Zgodnie z art. 43^5 § 1 k.c., podstawowym elementem firmy osoby prawnej jest jej nazwa, co uzasadnia poruszenie związanych z nią zagadnień w ramach omawiania tego dobra osobistego[521]. Poza nazwą firmę tworzą dodatki. W świetle art. 43^5 § 2 i 3 k.c. obligatoryjnym dodatkiem jest określenie formy prawnej prowadzonej działalności. Natomiast fakultatywnie osoby prawne mogą zawrzeć w firmie takie elementy jak: przedmiot prowadzonej działalności, siedzibę, a także inne składniki dowolnie obrane, w tym również nazwisko lub pseudonim osoby fizycznej, jeśli wskazują one na związek danej osoby z powstaniem lub działalnością osoby prawnej. Do tego ostatniego elementu wymagana jest jednak pisemna zgoda tej osoby, a w razie jej śmierci - jeśli żyją - jej małżonka i dzieci[522].

Na tle powyższych regulacji, należy zwrócić uwagę na istnienie u osób prawnych będących przedsiębiorcami nierozerwalnego związku pomiędzy dobrami w postaci nazwy oraz firmy. Nie jest bowiem możliwa sytuacja, w której brzmienie firmy nie będzie uwzględniało obranej przez te podmioty nazwy, która stanowi jej podstawowy element (rdzeń, korpus firmy)[523]. Warto ponadto zwrócić uwagę, że firma przedsiębiorcy pozwala - podobnie jak nazwa - identyfikować i indywidualizować podmioty w obrocie[524]. Wynika to z faktu, że każdy przedsiębiorca może mieć wyłącznie jedną firmę, stąd też nie jest możliwe, aby dany podmiot występował w obrocie pod kilkoma różnymi oznaczeniami[525]. Ponadto firma przedsiębiorcy - podobnie jak nazwa - jest jawna. O ile jednak, na co zwrócono uwagę, w przypadku nazwy nie

[520] Zgodnie z § 7 ust 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 2014 r. w sprawie szczegółowego sposobu prowadzenia rejestrów wchodzących w skład Krajowego Rejestru Sądowego oraz szczegółowej treści wpisów w tych rejestrach, Dz. U. z 2014 r., poz. 1667 ze zm., wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego dokonuje się wielkimi literami z użyciem znaków pisarskich ujętych w tablicy znaków pisarskich, stanowiącej załącznik nr 1 do ww. aktu prawnego.

[521] Zob. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1080.

[522] Jak wskazuje się w doktrynie, rygorystyczna interpretacja art. 43^5 § 3 k.c. prowadziłaby do wniosku, że nie jest możliwe umieszczenie nazwiska zmarłej osoby fizycznej w firmie osoby prawnej, jeżeli nie ma małżonka lub dzieci, które mogłyby wyrazić na to zgodę. Należy jednak opowiedzieć się za przeciwnym poglądem zakładającym, że przepis ten ustanawia wymaganie zgody na używanie nazwiska osoby fizycznej w firmie osoby prawnej jedynie wówczas, gdy po pierwsze dana osoba fizyczna żyje albo po drugie, gdy osoba ta zmarła, ale miała ona małżonka lub dzieci i osoby te żyją - zob. szerzej Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^5, nb. 17.

[523] W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny...*, art. 43^5, nb. 2.

[524] Zob. J. Sitko, *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2009, str. 111.

[525] Wyraża to zasadę jedności firmy – tak W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny….*, art. 43^5, nb. 7 i 12. Warto przy tym zauważyć, iż w razie prowadzenia działalności przez tego samego przedsiębiorcę nawet na różnych obszarach, musi być ona prowadzona pod tą samą firmą. Nie ma jednak przeszkód, aby w celu ich odróżnienia posługiwał się on innymi ich oznaczeniami w zakresie przedmiotowym w postaci nazw przedsiębiorstw.

było w tym zakresie przepisu wprost regulującego tę kwestię, to w przypadku firmy zgodnie z art. 43^2 § 2 k.c. podlega ona ujawnieniu we właściwym rejestrze, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej[526]. Ponieważ jednak firma służy do oznaczania podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, w doktrynie przyjmuje się, że spełnia ona również inne, dodatkowe funkcje, takie jak, np. jakościowa czy reklamowa[527]. Funkcja jakościowa firmy przejawia się w wykształceniu wśród klienteli skojarzeń z wysoką jakością świadczeń działającego pod nią przedsiębiorcy, zaś funkcja reklamowa dotyczy tego, iż może ona zachęcać potencjalnych kontrahentów do wyboru oferty danego przedsiębiorcy[528].

Aktualnie w doktrynie i judykaturze nie ma jednolitego stanowiska, co do charakteru prawnego firmy. W tym zakresie prezentowane są trzy poglądy, uznające firmę po pierwsze za dobro osobiste, po drugie za dobro mieszane (osobisto-majątkowe) oraz po trzecie za dobro majątkowe. Analogicznie prawo podmiotowe do firmy w każdym z tych przypadków traktuje się w sposób tożsamy do przyjętego charakteru tego dobra. We wszystkich wskazanych opcjach interpretacyjnych nie budzi natomiast żadnych zastrzeżeń traktowanie prawa do firmy jako prawa skutecznego *erga omnes*[529]. Wskazane różnice w opiniach na temat firmy wynikają z powiązania tego dobra ze sferą działalności gospodarczej, a więc istnieniem silnej więzi omawianego dobra nie tylko ze sferą niemajątkową, lecz również z potencjałem komercyjnym przedsiębiorcy i realizowaniem przez niego celów zarobkowych[530].

Zwolennicy traktowania firmy jako dobra osobistego utrzymują, że jej podstawowym celem, podobnie jak ma to miejsce w przypadku nazwy, jest indywidualizacja danego podmiotu[531]. Za tym poglądem przemawiać ma nierozerwalny związek tego dobra z podmiotem uprawnionym, gdyż firma obligatoryjnie musi zawierć w przypadku osób fizycznych imię i nazwisko (art. 43^4 k.c.), zaś przy osobach prawnych – nazwę, będące dobrami osobistymi

[526] Konieczność ujawnienia firmy we właściwym rejestrze jest jednym z aspektów zasady jawności firmy. Drugim z nich jest obowiązek występowania w dokonywanych przez siebie czynnościach faktycznych i prawnych pod własną firmą – zob. tak. J. Sitko, *Firma i…*, str. 157; W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 14-16. Wskazana regulacja startuje zasadę, iż brak konieczności ujawnienia firmy w stosownym rejestrze wynikać musi z przepisu prawa. W obecnym stanie prawnym możliwość działania pod firmą bez obowiązku wpisu mają, np. spółki kapitałowe w organizacji – zob. Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 27.

[527] J. Sitko, *Firma i…*, str. 33-36.

[528] Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 19 – 21.

[529] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 1; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 39.

[530] J. Sitko, *Firma i…*, str. 209; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^5, nb. 16 – 20.

[531] Tak R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 1-2; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 170 - 171; A. Cisek, *Dobra osobiste…*, str. 64; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 37 – 38; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 164 – 165. Zob. też wyrok SA w Warszawie z dnia 6 czerwca 2014 r., I ACa 1460/13, Legalis nr 1062417. Por. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1080-1081.

podmiotów prawa cywilnego[532]. Na przeciwległym biegunie znajdują się poglądy traktujące firmę jako dobro o charakterze majątkowym. Argumenty przedstawiane za powyższym stanowiskiem wskazują, że w warunkach gospodarki rynkowej, gdzie działalność przedsiębiorcy nastawiona jest na maksymalizację osiąganego zysku, przeważającym celem zapewnienia ochrony firmie jest potrzeba zabezpieczenia możliwości niezakłóconego prowadzenia działalności zarobkowej[533]. Zwolennicy tej opcji podkreślają, że firma odgrywa w stosunkach gospodarczych doniosłą rolę, służąc przede wszystkim jako nośnik reputacji przedsiębiorcy, mający zachęcać do korzystania ze świadczonych przez niego dóbr lub usług[534]. Natomiast jej naruszenie najczęściej w praktyce związane ma być z występowaniem negatywnych konsekwencji ekonomicznych. Na tym tle wyrażono pogląd, że w firmie występuje wyraźna dominacja elementów majątkowych nad elementami osobistymi, czego wyrazem jest chociażby odrębne uregulowanie jej ochrony w art. 43^{10} k.c. względem środków przewidujących ochronę dóbr osobistych[535]. Według tego stanowiska, gdyby firma w zamierzeniu ustawodawcy miała stanowić dobro osobiste, wystarczające w zakresie jego ochrony byłoby odesłanie do stosowania art. 24 k.c.

Na tle powyższych rozważań nie można odmówić racji poglądom znajdującym się po obu stronach przedstawianego sporu. Dlatego też należy opowiedzieć się za trzecim, aktualnie jak się wydaje dominującym poglądem, zgodnie z którym, ponieważ firma przejawia zarówno cechy dobra osobistego, jak i dobra majątkowego, trzeba ją traktować jako dobro o charakterze mieszanym (osobisto – majątkowym), objęte ochroną prawem podmiotowym o tożsamych cechach[536]. Celem uzasadnienia powyższego poglądu, należy w pierwszej kolejności zgodzić się ze stanowiskiem zaprezentowanym w doktrynie, iż o zaliczeniu danego dobra, a zarazem i prawa go chroniącego do kategorii majątkowych albo niemajątkowych, powinno decydować kryterium interesu, jakie ono realizuje[537]. W przypadku firmy pomimo tego, że służy ona

[532] J. Sitko, *Firma i…*, str. 207.
[533] Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 92.
[534] Zob. M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021, art. 43^{10}, nb. 3. Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 260.
[535] Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 sierpnia 2012 r., I ACa 51/12, Legalis nr 730749; wyrok SA w Katowicach z dnia 4 listopada 2004 r., I ACa 560/04, Legalis nr 69669.
[536] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 215; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{5}, nb. 44 – 48; M. Klapczyńska, *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2004, str. 45; W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny…,* art. 43^{10}, nb. 3; M. Poźniak-Niedzielska, *Nazwa osoby prawnej jako przedmiot ochrony prawa cywilnego* [w:] J. Błeszyński, J. Rajski (red.), *Rozprawy z prawa cywilnego*, Warszawa 1985, str. 198 - 199; wyrok SA w Katowicach z dnia 11 czerwca 2012 r., V ACa 255/12, Legalis nr 657504; wyrok SA w Krakowie z dnia 25 lutego 2015 r., I ACa 1714/14, Legalis nr 1249568.
[537] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 99; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 22 – 23 oraz 167 – 169; M. Pyziak – Szafnicka, *Prawo podmiotowe*, Studia Prawa Prywatnego, 2006, nr 1, str. 44 i nast. Przy tym w doktrynie trafnie zauważono, że decydującym momentem dla ustalenia, jakie interesy chroni dane prawo podmiotowe, powinna być sytuacja istniejąca w momencie wprowadzania danego

identyfikacji podmiotów prowadzących działalność gospodarczą i zawiera w sobie elementy będące dobrami osobistymi, to jej ochrona zabezpiecza również interesy majątkowe. Pomaga ona bowiem odróżniać danego przedsiębiorcę od innych, stanowiąc jeden z elementów wpływających na możliwość osiągania korzyści majątkowych w ramach prowadzonej działalności zarobkowej. Występowanie wskazanych dwóch aspektów jest w firmie na tyle silne, iż nie jest możliwe określenie, który z nich przeważa, co przemawia za przyjęciem mieszanego charakteru tego dobra. Na tym tle, ustawodawca trafnie ukształtował również kwestie dotyczące zbywalności firmy. Jak bowiem wskazuje się w doktrynie, prawa majątkowe co do zasady mają charakter zbywalny, zaś prawa osobiste są ściśle związane z podmiotem uprawnionym[538]. Ustawodawca zatem w drodze kompromisu zdecydował o uczynieniu prawa do firmy na mocy art. 43^9 § 1 k.c. niezbywalnym, wprowadzając jednak w tym zakresie jeden wyjątek. Ustanowił bowiem zgodnie z art. 43^9 § 2 k.c. możliwość upoważnienia innego przedsiębiorcy do korzystania z cudzej firmy pod warunkiem, że nie będzie ona wprowadzała w błąd. Rozwiązanie to w zasadzie wyklucza możliwość używania cudzej firmy do oznaczenia innego przedsiębiorcy[539]. Umożliwia jednakże zawieranie - mających w praktyce istotne znaczenie - umów licencyjnych, dających podstawę do używania cudzej na potrzeby prowadzonej przez siebie działalności. Dzięki powyższej regulacji możliwe jest także upoważnienie innego przedsiębiorcy do posługiwania się cudzą firmą w celach marketingowych lub reklamowych, aby podkreślić związek z innym przedsiębiorcą albo też w celu oznaczania nią świadczonych towarów lub usług[540].

Dla ochrony firmy, istotne znaczenie ma wskazywany w doktrynie oraz judykaturze moment powstania prawa chroniącego to dobro, który w razie zaistnienia kolizji wyznacza pierwszeństwo w posługiwaniu się daną firmą. Moment ten wynikać ma z interpretacji art. 43^2

rozwiązania przez ustawodawcę. Oznacza to, że bez zmian regulacji prawnych nie jest możliwe przesunięcie prawa z kategorii majątkowych do niemajątkowych i odwrotnie. Przyjęcie odmiennej, dynamicznej, zakłada możliwość zmiany charakteru danego prawa podmiotowego w następstwie zmian społecznych – zob. szerzej T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 295. Warto zasygnalizować, iż w doktrynie pojawił się pogląd, zgodnie z którym o uznaniu danego prawa za majątkowe lub niemajątkowe decyduje to czy posiada ono w danym przypadku wartość majątkową. Oznaczałoby to jednak w rzeczywistości, że żadne prawo podmiotowe nie miałoby stale majątkowego lub niemajątkowego charakteru, lecz mogłoby przybrać dowolny charakter w zależności od konkretnego stanu faktycznego – zob. szerzej M. Romanowski, *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, Państwo i Prawo, 2006, z. 3, str. 24 i nast.

[538] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 169 - 170. Jak zauważono zarazem istnieją w tym zakresie wyjątki. Tytułem przykładu, niezbywalne są takie prawa majątkowe jak: użytkowanie, służebności osobiste, prawo odkupu i pierwokupu czy prawo dożywocia.

[539] Warto bowiem zwrócić uwagę, że upoważnienie do korzystania z cudzej firmy poprzez umieszczenie jej firmie innego przedsiębiorcy nie tylko byłoby nie do pogodzenia z zasadą wyłączności oraz prawdziwości firmy.

[540] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 211; M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^9, nb. 2; M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^9, nb. 4 i nast. Upoważnienie to ma charakter jednostronnej czynności prawnej, jednak jak zauważono może być ono udzielone również w umowie.

§ 1 k.c., w którym posłużono się sformułowaniem, zgodnie z którym przedsiębiorca „działa" pod firmą. Na tym tle przyjęto, że prawo do firmy powstaje z chwilą rzeczywistego i publicznego jej użycia w obrocie w sposób związany bezpośrednio z przedmiotem działalności przedsiębiorcy, nie zaś już na etapie samego wpisu firmy do rejestru[541]. W konsekwencji, pierwszeństwo prawa do firmy wyrażać będzie zasada, zgodnie z którą „lepsze prawo" do firmy ma ten przedsiębiorca, który wcześniej zaczął jej używać[542]. W przypadku osób prawnych, chwila ta następować będzie co do zasady najwcześniej po dokonaniu rejestracji danego podmiotu. Wynika to z faktu, że wpis do odpowiedniego rejestru jest – jeśli ustawa nie stanowi inaczej – w świetle art. 37 § 1 k.c. przesłanką uzyskania osobowości prawnej. Dopiero zatem od tego momentu osoby prawne mogą rozpocząć działalność gospodarczą uzyskując status przedsiębiorcy. Wcześniej natomiast, co do zasady nie istnieje odrębny od osób go tworzących podmiot prawa cywilnego, który mógłby działać pod własną firmą[543].

W ramach analizy prawa do firmy, jako niezbędne jawi się ustalenie wpływu, jaki mają przepisy o firmie na wybór jej korpusu w postaci nazwy przez osobę prawną będącą przedsiębiorcą. Mając na uwadze, że nazwa stanowi obligatoryjny element firmy osoby prawnej, należy uznać, że przy jej obieraniu przez przedsiębiorcę konieczne jest nie tylko uwzględnienie cytowanego wcześniej przepisu art. 43^5 k.c. odnoszącego się do budowy firmy, lecz także przestrzeganie wynikających z art. 43^3 k.c. dwóch zasad prawa firmowego - wyłączności oraz prawdziwości. Jak wskazuje się w doktrynie, obie te zasady służą temu, aby kontrahenci przedsiębiorców nie byli wprowadzani w błąd, co do tego, z kim mają do czynienia[544]. Rozumienie powyższych zasad było już przedmiotem szerokiego omówienia w

[541] J. Sitko, *Firma i…,* str. 178 - 179; M. Klapczyńska, *Firma i…,* str. 206; wyrok SA w Białymstoku z dnia 23 kwietnia 2009 r., I ACa 122/09, Legalis nr 877854. Zob. też Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 30; M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^5, nb. 8 wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2002 r. I ACa 1182/01 Legalis nr 56036; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 2 września 2011 r., I ACa 830/11, Legalis nr 434354; wyrok SA w Białymstoku z dnia 23 kwietnia 2009 r., I ACa 122/09, Legalis nr 877854; wyrok SA w Warszawie z dnia 8 marca 2018 r., VII AGa 153/18, Legalis nr 1822147.

[542] Wyrok SN z dnia 5 marca 2010 r., IV CSK 371/09, Legalis nr 358161; W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny...*, art. 43^3, nb. 4.

[543] J. Sitko, *Firma i…*, str. 176. Warto zwrócić uwagę, że od tej zasady mogą występować wyjątki. W szczególności należy odnieść się do problemu spółek kapitałowych, które przed nabyciem osobowości prawnej są tzw. ułomnymi osobami prawnymi w postaci spółek kapitałowych w organizacji (zob. art. 11 k.s.h.). Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w organizacji oraz prosta spółka akcyjna w organizacji powstają z chwilą zawarcia umowy spółki (odpowiednio art. 161 § 1 k.s.h. oraz 300^{11} § 1 k.s.h.), zaś spółka akcyjna w organizacji z chwilą jej zawiązania (art. 323 § 1 k.s.h.). Oznacza to, że przed wpisem do rejestru mogą one prowadzić działalność gospodarczą pod określoną firmą i od tego momentu dochodzi do nabycia prawa do ochrony tego dobra.

[544] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^3, nb. 1; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^3, nb. 3; U. Promińska [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014, art. 43^3, nb. 5 i nast.; wyrok SN z dnia 25 listopada 2008 r., II CSK 343/08, Lex nr 811837

doktrynie oraz orzecznictwie[545]. Na potrzeby dalszych rozważań warto wyłącznie wskazać, że zgodnie z 43^3 § 1 k.c. firma przedsiębiorcy powinna dostatecznie odróżniać się od firm innych przedsiębiorców prowadzących działalność na tym samym rynku. Zawarta w niej zasada wyłączności wymaga zatem, aby firma spełniała dwa wymogi. Po pierwsze, nie może ona powodować ryzyka błędnej identyfikacji przedsiębiorców z punktu widzenia przeciętnego uczestnika obrotu[546] nieanalizującego zwykle wnikliwie tych oznaczeń[547] oraz po drugie, badanie podobieństwa firm następować powinno w oparciu o kryterium „tego samego rynku"[548]. Ponieważ pojęcie rynku nie zostało zdefiniowane w przepisach, w doktrynie przyjmuje się, że uwzględniać należy w tym zakresie aspekty geograficzne, przedmiotowe (inaczej asortymentowe, branżowe, usługowe) oraz czasowe działalności przedsiębiorcy, odwołując się przy tym do definicji rynku z ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów[549]. Zatem dla stwierdzenia, czy dana firma odróżnia się dostatecznie od firm innych przedsiębiorców działających na tym samym rynku, należy porównać rzeczywisty zakres geograficzny prowadzonej działalności (globalny, krajowy czy lokalny), segment w jakim jest prowadzona (zakres obrotu towarami danego rodzaju czy charakter świadczonych usług) oraz

[545] Zob. np. J. Sitko, *Firma i…*, str. 132 i nast.; J. Szwaja, *Zasada wyłączności firmy*, Prawo Spółek, 2004, nr 5, str. 11 i nast.; B. Gliniecki, *Funkcje firmy przedsiębiorcy*, Prawo Spółek, 2009, nr 3, str. 26 i nast.; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 230. Należy wskazać, iż oprócz dwóch wyżej wskazanych zasad oraz przytoczonych już w toku wcześniejszych zasad jawności oraz jedności, piątą zasadą prawa firmowego jest zasada ciągłości. Dotyczy ona przypadków, w których przepisy umożliwiają zachowanie dotychczasowej firmy pomimo tego, że ze względu na wymogi wynikające w szczególności z zasady prawdziwości, konieczne jest dokonanie jej zmiany - zob. szerzej J. Sitko, *Firma i…*, str. 147 - 153. Regulacjami odnoszącymi się do tej zasady w przypadku osób prawnych są: art. 43^7 zd. 2 k.c. pozwalający na zachowanie dotychczasowej firmy w razie przekształcenia osoby prawnej z wyjątkiem określenia wskazującego na formę prawną przedsiębiorcy oraz 43^8 § 1 k.c. umożliwiający zachowanie dotychczasowej firmy w razie utraty członkostwa przez wspólnika, którego nazwisko umieszczone zostało w firmie za zgodą tej osoby lub po jej śmierci małżonka i dzieci. Pomimo tego, że *prima facie* może wydawać się, że drugi z powyższych przepisów odnosi się wyłącznie do spółek osobowych, w których obligatoryjnym elementem ich firmy jest umieszczanie nazwisk wspólników, to jednak należy podzielić pogląd, iż nie ma przeszkód, aby regulacja ta znalazła zastosowanie również, gdy nazwisko wspólnika lub akcjonariusza zamieszczone zostanie w firmie spółki kapitałowej w związku z dowolnością w obieraniu korpusu ich firmy – zob. tak Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^8, nb. 5; W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, art. 43^8, nb. 3. Powyższe regulacje omawiane powinny być również z uwzględnieniem art. 554 k.s.h., zgodnie z treścią którego w przypadku gdy zmiana brzmienia firmy dokonywana w związku z przekształceniem nie polega tylko na zmianie dodatkowego oznaczenia wskazującego na charakter spółki, spółka przekształcona ma obowiązek podawania w nawiasie dawnej firmy obok nowej firmy z dodaniem wyrazu „dawniej", przez okres co najmniej roku od dnia przekształcenia.

[546] J. Szwaja, *Zasada wyłączności…*, str. 12; J. Sitko, *Firma i…*, str. 142.

[547] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^3, nb. 2; wyrok SA w Gdańsku z dnia 3 kwietnia 2014 r., V ACa 105/14, Legalis nr 1062088.

[548] R. Uliasz [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 43^2, nb. 1.

[549] Zob. art. 4 pkt 9 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 1616. Zob. też J. Sitko, *Firma i…,* str. 138; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^3, nb. 2, gdzie zarazem trafnie zwrócono uwagę, że wraz z rozwojem internetu i globalizacją świadczonych towarów i usług, kryterium terytorialne zaczyna coraz bardziej tracić na znaczeniu. Por. wyrok SA w Krakowie z dnia 3 lipca 2015 r., I ACa 539/15, Legalis nr 1360833

czas jej wykonywania[550]. W rezultacie należy uznać za możliwe istnienie na określonym obszarze przedsiębiorców o identycznie brzmiących firmach, byleby obszar ten nie stanowił „rynku" w powyższym rozumieniu[551].

Natomiast zgodnie z art. 43^3 § 2 k.c., firma nie może wprowadzać w błąd, w szczególności co do osoby przedsiębiorcy, przedmiotu działalności przedsiębiorcy, miejsca działalności oraz źródeł zaopatrzenia. W świetle wynikającej z tego przepisu zasady prawdziwości, katalog okoliczności, co do których firma nie może wprowadzać w błąd, jest otwarty. Jak wynika z analizy orzecznictwa, za sprzeczne z zasadą prawdziwości należy uznać między innymi umieszczanie w treści firmy wprowadzających w błąd informacji o pochodzeniu przedsiębiorcy, rodzaju działalności, kwalifikacjach zawodowych, rozmiarach działalności czy zasięgu prowadzonych interesów[552].

Pomimo sygnalizowanych wcześniej związków pomiędzy nazwą oraz firmą, ochrona firmy została uregulowana w art. 43^{10} k.c., a więc odrębnie od przepisów przewidujących ochronę dóbr osobistych. Zabieg ten wynika z faktu, iż ustawodawca dostrzegł nie tylko osobiste, lecz również majątkowe aspekty tego dobra, dlatego katalog roszczeń przysługujących przedsiębiorcy w razie zagrożenia lub naruszenia prawa do firmy zbliżony jest do tych, które przewidziane zostały w przypadku naruszenia praw własności przemysłowej[553]. Zasadnicza różnica w zakresie środków ochrony firmy oraz dóbr osobistych polega na braku w 43^{10} k.c. roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na cel społeczny. W przepisie tym nie znalazło się bowiem odesłanie na wzór tego z art. 24 § 1 zd. 3 k.c., co moim zdaniem przesądza, że nie jest możliwe stosowanie do ochrony firmy art. 448 k.c.[554]. Po drugie, w ramach środków ochrony firmy przewidziano typowo majątkowe, niewystępujące w ramach ochrony dóbr osobistych roszczenie o wydanie korzyści uzyskanych w związku z naruszeniem firmy przedsiębiorcy. Roszczenie to obejmujące możliwość żądania zasądzenia określonej sumy pieniężnej, stanowi kolejne zaakcentowanie nie tylko osobistej, lecz również majątkowej natury tego dobra oraz chroniącego go prawa.

---

[550] Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^3, nb. 7 i nast.; postanowienie SO w Łodzi z dnia 13 października 2016 r., XIII Ga 280/16, Legalis nr 2077958. Por. wyrok NSA z dnia 26 kwietnia 2006 r., II GSK 31/06, Legalis nr 75944.

[551] W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, art. 43^3, nb. 4.

[552] Por. wyrok SA w Poznaniu z dnia 30 czerwca 2010 r., I ACa 501/10, Legalis nr 270910; wyrok SN z dnia 25 marca 1997 r., III CKN 11/97, OSNC 1997, nr 9, poz. 126; postanowienie SN z dnia 28 lutego 2008 r., III CSK 245/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 73.

[553] Por. J. Sitko, *Firma i…*, str. 211. Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 39.

[554] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 217; wyrok SA w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05, Legalis nr 78710.

Ustalając wzajemny stosunek przepisów art. 43 k.c. oraz 43^{10} k.c. należy moim zdaniem podzielić pogląd, zgodnie z którym regulacja dotycząca ochrony firmy stanowi *lex specialis* wobec przepisów o ochronie dóbr osobistych[555]. Oznacza to, że w przypadku zagrożenia lub naruszenia firmy przedsiębiorcy w stosunkach prawnych związanych z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą, wyłączone jest stosowanie art. 43 k.c.[556]. Należy ponadto uznać, że przepisy o ochronie firmy będą miały zastosowanie zarówno w razie zagrożenia lub naruszenia całości firmy, jak i poszczególnych jej składników, w tym jej obligatoryjnego elementu w postaci nazwy. Natomiast ze środków ochrony dóbr osobistych korzystać będą mogły osoby prawne niebędące przedsiębiorcami, które w obrocie nie posługują się firmą[557]. Nie można także wykluczyć możliwości występowania z roszczeniami stosowanymi na podstawie art. 43 k.c. przez przedsiębiorców w sytuacjach, gdy zagrożenie lub naruszenie ich nazwy - jako elementu firmy - następować będzie w okolicznościach niezwiązanych z prowadzoną przez nich działalności gospodarczą. W takich sytuacjach bowiem ingerencja dotyczyć będzie aspektów ściśle niemajątkowych funkcjonowania danego podmiotu. Dlatego też nie powinno się z góry wyłączać uprawnienia do korzystania przez osoby prawne będące przedsiębiorcami ze środków ochrony dóbr osobistych. Należy ponadto zasygnalizować, że ponieważ firma stanowi oznaczenie ściśle związane z działalnością gospodarczą, jej naruszenie może polegać nie tylko na obraniu przez inny podmiot tożsamej firmy, czy też na jej zniekształcaniu oraz ośmieszaniu, ale również na ingerencji w jej aspekty komercyjne. Tytułem przykładu, naruszenie firmy polegać może na oznaczaniu przez przedsiębiorcę świadczonych dóbr lub usług cudzą firmą[558]. Ponadto nie można wykluczyć sytuacji, w których przedsiębiorcy w celu posłużenia się renomą łączącą się z firmą innego przedsiębiorcy, posługiwać się nią będą we własnej reklamie[559]. Nie powinno także budzić wątpliwości, że naruszeniem cudzej

[555] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 2. Por. M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 6.
[556] Por. wyrok SA w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05, Legalis nr 78710.
[557] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 231 – 232; W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny...*, art. 43^{10}, nb. 4; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 1; wyrok SA w Katowicach z dnia 11 czerwca 2012 r., V ACa 255/12, Legalis nr 657504. Zob. jednak wyrok SA w Katowicach z 4 listopada 2004 r., I ACa 560/04, Legalis nr 69669, gdzie wskazano na możliwość udzielenia firmie ochrony na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych. Na tle powyższych rozważań należy jednak przyjąć, iż nie jest możliwe aby to samo zachowanie stanowiło równocześnie podstawę do dochodzenia ochrony firmy oraz równolegle udzielenia ochrony na podstawie art. 43 k.c. - zob. jednak wyrok SA w Łodzi z dnia 26 maja 2006 r., I ACa 15/06, Legalis nr 877852.
[558] Zob. R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{10}, nb. 1; wyrok SA w Gdańsku z dnia 3 kwietnia 2014 r., V ACa 105/14, Legalis nr 1062088; wyrok SA w Katowicach z dnia 23 kwietnia 2012 r., V ACa 126/12, Legalis nr 537405.
[559] W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, art. 43^{10}, nb. 11.

firmy będzie użycie jej we własnym znaku towarowym, o czym będzie szerzej mowa w dalszej części rozważań[560].

Warto wskazać, że roszczenia zawarte w Kodeksie cywilnym nie stanowią jedynych instrumentów mogących służyć ochronie nazw, a w przypadku przedsiębiorców firm osób prawnych. W tym zakresie, w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na przepisy ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym[561]. Trzeba zauważyć, iż KRS stanowi obecnie podstawowy - lecz nie jedyny - rejestr służący ewidencjonowaniu osób prawnych zarówno prowadzących, jak i nieprowadzących działalności gospodarczej[562]. Uprawnienie do dokonywania wpisów w tym rejestrze zostało przyznane sądom rejestrowym. Organy te dokonują ich po przeprowadzeniu postępowania nieprocesowego uregulowanego w przepisach ustawy o KRS, do którego mają również zastosowanie odpowiednie unormowania Kodeksu postepowania cywilnego, w tym w szczególności art. 694^1 k.p.c. – 694^8 k.p.c.

Jednym z celów postępowania rejestrowego jest badanie przez sąd zgodności z prawem zgłaszanych do niego danych, co obejmuje również kontrolę wnioskowanych o wpis nazw (firm) ich podmiotów[563]. Jak podkreśla się w orzecznictwie, sąd rejestrowy powinien czuwać, aby w rejestrze umieszczane były tylko dane prawdziwe[564]. Stosowną podstawę prawną do podejmowania czynności kontrolnych przez ten organ stanowi art. 23 ust. 1 ustawy o KRS, zgodnie z którym sąd rejestrowy bada, czy dołączone do wniosku dokumenty są zgodne pod względem formy i treści z przepisami prawa. W doktrynie wskazuje się, że regulacja ta obliguje sąd rejestrowy do dokonywania merytorycznej kontroli wniosku o wpis[565]. Oznacza to, że rola

[560] Zob., np. wyrok NSA z dnia 20 września 2006 r., II GSK 120/06, Legalis nr 231355; wyrok WSA w Warszawie z dnia 23 października 2008 r., VI SA/Wa 784/08, Legalis nr 286394.
[561] Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 685 ze zm.
[562] Lista podmiotów podlegających wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego zawarta została w art. 36 ustawy o KRS.
[563] W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny….*, str. 43^{10}, nb. 9.
[564] Zob., np. postanowienie SN z dnia 17 września 2008 r., III CSK 56/08, Legalis nr 539752; uchwała SN z dnia 15 marca 1991 r., III CZP 13/91, Legalis nr 27277; postanowienie SN z dnia 26 marca 1998 r., I CKN 227/97, Legalis nr 32280.
[565] P. Popardowski [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Legalis 2023, art. 23, nb. 1. Warto jednak zauważyć, iż ze względu na to, że KRS nie jest jedynym rejestrem w którym ewidencjonowane są osoby prawne, w regulacjach dotyczących innych rejestrów osób prawnych również mogą znaleźć się uprawnienia dla organów ewidencyjnych do badania obranego przez wpisywane podmioty oznaczenia. Tytułem przykładu, podobny w swej treści przepis do art. 23 ustawy o KRS zawarty został w ustawie z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 326 ze zm. Zgodnie z art. 116 ust. 1 tej ustawy, sąd rejestrowy bada czy dołączone do wniosku o wpis do rejestru fundacji rodzinnych dokumenty są zgodne pod względem formy i treści z przepisami prawa. Pamiętać przy tym trzeba, że fundacje rodzinne są ewidencjonowane w rejestrze fundacji rodzinnych prowadzonym Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim. Kwestię nazwy fundacji rodzinnej reguluje natomiast art. 3 ust. 1 ustawy o fundacji rodzinnej, który stanowi, że nazwa fundacji rodzinnej może być obrana dowolnie i zawiera dodatkowe oznaczenie „Fundacja Rodzinna". Należy jednak uznać, że jeżeli fundacja rodzinna prowadzi działalność gospodarczą, obejmować ją będą również zasady prawa firmowego uregulowane w Kodeksie cywilnym – zob. A. Krysik, *Ustawa o fundacji rodzinnej*,

tego sądu nie ma charakteru czysto ewidencyjnego - nie polega na prostym wprowadzeniu do rejestru wnioskowanych informacji - lecz powinna obejmować również badanie podstaw dokonywanego wpisu.

Wniosek o wpis nazwy (firmy) może wpłynąć do sądu rejestrowego albo w momencie pierwszego wpisu podmiotu do rejestru - stanowi wtedy obligatoryjny jego element, bowiem jak już ustalono warunkiem utworzenia osoby prawnej jest obranie określonego oznaczenia słownego, pod którym będzie występować w obrocie - albo też w związku z wolą dokonania zmiany tych danych już podczas jego istnienia[566]. Obligatoryjnie do takiego wniosku dołączyć należy dokument stanowiący podstawę, z której wynika obranie określonej nazwy (firmy). Składając wniosek o wpis wnioskodawca ma bowiem obowiązek udowodnić, że doszło do zdarzenia podlegającego ujawnieniu w rejestrze, przedkładając sądowi stosowne dokumenty. Jeśli złożony wniosek spełnia wymogi formalne, zadaniem sądu jest zbadanie wnioskowanych w tym zakresie danych pod kątem ich zgodności z powszechnie obowiązującymi przepisami prawa. Jeżeli dokumenty te zostały sporządzone w przewidzianej przez prawo formie, a ich treść jest zgodna z przepisami prawa, sąd wpisuje wynikające z nich dane do rejestru.

Warto przy tym zwrócić uwagę, iż w przypadku osób prawnych będących przedsiębiorcami, a więc działającymi pod firmą, sąd rejestrowy jest również zobligowany do zbadania ich zgodności z omówionymi już regulacjami Kodeksu cywilnego, tj. w szczególności art. 43^3 k.c. i zawartymi w nim zasadami wyłączności i prawdziwości oraz 43^5 k.c. przewidującym zasady budowy firmy osoby prawnej[567]. Jak zauważono w doktrynie, w praktyce w postępowaniu rejestrowym największe trudności może sprawiać określenie czy firma przedsiębiorcy mająca podlegać wpisowi spełnienia zasadę wyłączności[568]. Podobna kwestia występować będzie w przypadku osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej, gdy z przepisów szczególnych wynikać będzie konieczność odróżniania się ich

Legalis 2023, art. 3, nb. 12. W doktrynie wskazano również, iż w przypadku funduszy inwestycyjnych, które ewidencjonowane są zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, w rejestrze funduszy inwestycyjnych prowadzonym przez Sąd Okręgowy w Warszawie, organ ten zobligowany jest w postępowaniu w sprawie wpisu badać, czy zgłoszony wniosek i dołączone do niego dokumenty zgadzają się pod względem formy i treści z obowiązującymi przepisami prawa – zob. tak. A. Hajos-Iwańska [w:] K. Osajda (red. serii), J. Dybiński (red. tomu), *Ustawa o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi*, Legalis 2023, art. 16, nb. 8. Należy jednak zwrócić uwagę, że pogląd ten wyrażono pomimo braku we wskazanej ustawie regulacji odpowiadającej art. 23 ust. 1 ustawy o KRS. W razie jednak zaaprobowania tego poglądu należy uznać, że ponieważ podmioty te prowadzą działalność gospodarczą, oprócz wymogów wynikających z art. 14 tej ustawy, badaniu podlegać będzie również zgodność ich firmy z regulacjami Kodeksu cywilnego.

[566] Ł. Zamojski [w:] *Krajowy Rejestr Sądowy. Komentarz*, Lex 2023, art. 23.

[567] Zob. na ten temat Ł. Zamojski, *Firma w postępowaniu rejestrowym, cz. I,* Prawo Spółek, 2006, nr 1, str. 39 i nast.; Ł. Zamojski, *Firma w postępowaniu rejestrowym, cz. II,* Prawo Spółek, 2006, nr 2, str. 42 i nast.

[568] Ł. Zamojski [w:] *Krajowy Rejestr…*, art. 23.

nazw, od nazw innych podmiotów już funkcjonujących w obrocie. Przykładem takiej regulacji jest cytowany już art. 10 ust. 1 pkt 1 ustawy prawo o stowarzyszeniach przewidujący konieczność odróżniania się nazwy stowarzyszenia od nazw innych stowarzyszeń, organizacji i instytucji.

Celem dokonania ustaleń czy w obrocie występują już podmioty o tożsamej nazwie (firmie), w pierwszej kolejności organ rejestrowy powinien porównać dane podmiotu składającego wniosek o wpis do rejestru z danymi podmiotów już w nim zamieszczonych. Działania te polegać będą na wyszukaniu za pomocą Centralnej Informacji Krajowego Rejestru Sądowego innych podmiotów oraz porównanie ich danych z danymi zgłoszonymi przez wnioskodawcę. Dokonywanie tej kontroli częściowo wspomaga sam system teleinformatyczny. Po wprowadzeniu do rejestru danych podmiotu wnioskującego o wpis, generuje on bowiem - w przypadku gdy w rejestrze ewidencjonowany jest już podmiot o identycznej nazwie (firmie) - obok projektu postanowienia o wpisie również tzw. protokół niezgodności, zawierający między innymi numer KRS podmiotu wpisanego wcześniej o identycznym oznaczeniu[569].

W razie ustalenia po przeprowadzeniu postępowania przez sąd rejestrowy, że wnioskowana nazwa (firma) narusza powszechnie obowiązujące przepisy, organ ten jest zobowiązany do odmowy dokonania rejestracji[570]. Trzeba jednak przyjąć, że przed oddaleniem wniosku sąd powinien wezwać wnioskodawcę do usunięcia przeszkód w dokonaniu wpisu poprzez zmianę wnioskowanej nazwy (firmy). Uprawnienie do podjęcia takiej decyzji procesowej przez sąd może jednak budzić wątpliwości. Trzeba bowiem zwrócić uwagę, że brak jest ogólnej regulacji, która stanowiłaby podstawę prawną dla sądu rejestrowego do wzywania wnioskodawcy do usunięcia materialnoprawnych przeszkód do dokonania wpisu[571]. Należy

[569] Por. Ł. Zamojski, *Rejestracja spółek. Zagadnienia materialne i procesowe*, Warszawa 2008, str. 201 i nast.; Ł. Zamojski [w:] *Krajowy Rejestr…,* art. 23. A. Komenda [w:] A. Komenda (red.), *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe*, Lex 2021, rozdział 12, 1; P. Kędzierski, *Powstanie i rejestracja sp. z o. o., której umowę zawarto przy użyciu wzorca umowy (spółki s-24)*, Legalis 2019, rozdział VI, § 3, II, 1.

[570] Postanowienie SO w Łodzi z dnia 26 stycznia 2018 r., XIII Ga 1164/17, Lex nr 2484658.

[571] Należy zauważyć, iż regulacje szczególne uprawniające sąd rejestrowy do wzywania do usunięcia przeszkód w dokonaniu wpisu zawarte zostały w ramach unormowań dotyczących spółek kapitałowych. W przypadku spółki z.o.o. jest to art. 165 k.s.h., który stanowi, że w przypadku stwierdzenia w zgłoszeniu braku usuwalnego, sąd rejestrowy wyznaczy spółce w organizacji stosowny termin do jego usunięcia pod rygorem odmowy wpisu do rejestru. Jak wskazuje się w doktrynie, ponieważ ustawa nie definiuje pojęcia braku, toteż mogą one dotyczyć treści umowy spółki, czynności poprzedzających zgłoszenie spółki do rejestru, zgłoszenia do rejestru, a także wadliwości wymienionych dokumentów, jak i wadliwości czynności, które stanowiły podstawę sporządzenia tych dokumentów – zob. tak, np. R. Pabis [w:] J. Bieniak, M. Bieniak, G. Nita-Jagielski, K. Oplustil, R. Pabis, A. Rachwał, M. Spyra, G. Suliński, M. Tofel, M. Wawer, R. Zawłocki, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis 2024, art. 165, nb. 6. Bez wątpienia zatem, w związku z obligatoryjnością obrania firmy przez spółkę z.o.o., za brak taki należy uznać sprzeczność jej brzmienia z obowiązującymi regulacjami. Wyżej wskazany przepis na mocy art. 300^{13} § 1 k.s.h. stosuje się odpowiednio do prostej spółki akcyjnej. Natomiast

jednak zgodzić się z poglądem zaprezentowanym w doktrynie, zgodnie z którym ogólną podstawę do takiego wezwania może stanowić wprost art. 23 ust. 1 ustawy o KRS, z racji potraktowania tego przepisu również jako instrumentu procesowego pozwalającego na zapewnienie zgodności dokumentów stanowiących podstawę wpisu z przepisami prawa[572].

Analiza orzecznictwa wskazuje, że spośród przyczyn stanowiących podstawę odmowy wpisu, najczęstszą jest niespełnianie przez firmę przedsiębiorcy wymogu wyłączności. Zaistnienie takiej sytuacji wynikać będzie z ustalenia w oparciu o dane zawarte w Centralnej Informacji KRS oraz dokumenty przestawione przez wnioskodawcę, że w obrocie istnieje już podmiot o tożsamej firmie oraz pokrywającym się przedmiocie działalności. Należy jednak przypomnieć, że wyłączność firmy powinna być ustalana w oparciu o kryterium rynku, na którym faktycznie działa dany przedsiębiorca[573]. Oznacza to, że samo uprzednie zarejestrowanie innego przedsiębiorcy pod określoną firmą, działającego nawet na tożsamym obszarze geograficznym, nie może stanowić automatycznej przyczyny uniemożliwiającej posługiwanie się tożsamo brzmiącą firmą przez inne podmioty powstałe później[574]. Na tym tle w doktrynie stawiane jest jednak pytanie, w jaki sposób w postępowaniu rejestrowym takie badanie może zostać w sposób należyty przeprowadzone, w sytuacji gdy sąd rejestrowy badając zgodność z prawem wnioskowanego wpisu, ma dostęp wyłącznie do informacji zawartych w rejestrze oraz przedłożonych mu dokumentach[575]. Z jednej strony zaprezentowano pogląd, iż zakres kontroli sądu rejestrowego powinien być oparty o analizę treści dokumentów i nie może wykraczać poza ramy postępowania rejestrowego jako postępowania nieprocesowego[576]. Z drugiej jednak strony zauważono, iż chociaż sąd rejestrowy rozpoznając sprawę co do zasady ogranicza się do weryfikacji dokumentów stanowiących podstawę wpisu, to jednak brak jest ustawowych przeszkód, aby w postępowaniu rejestrowym można było posłużyć się także innymi środkami dowodowymi[577]. Na poparcie tej tezy wskazano, że przepisy o postępowaniu

odpowiednikiem art. 165 k.s.h. w odniesieniu do spółki akcyjnej jest art. 317 § 1 k.s.h., co pozwala na odniesienie powyższych uwag również do wpisu tego podmiotu.

[572] A. Komenda [w:] A. Komenda (red.), *Krajowy Rejestr…,* rozdział 6, 1.2.4. Ponadto nie można pominąć, iż do postępowania rejestrowego zastosowanie będzie miał art. 514 § 1 k.p.c., w którego zdaniu trzecim wskazano na uprawnienie sądu do wysłuchania uczestników na posiedzeniu sądowym, a także zażądania od nich oświadczeń na piśmie. Dzięki temu, sąd mający wątpliwości co do zgodności nazwy (firmy) z przepisami prawa, może zobowiązać wnioskodawcę do udzielenia dodatkowych informacji pozwalających na ustalenie czy mająca być ujawniona w rejestrze nazwa (firma), nie jest sprzeczna z obowiązującymi przepisami prawa.

[573] Por. postanowienie SO w Łodzi z dnia 26 stycznia 2018 r., XIII Ga 1164/17, Lex nr 2484658; postanowienie SO w Szczecinie z dnia 11 czerwca 2014 r., VIII Ga 67/14, Legalis nr 2185217.

[574] Postanowienie SO w Łodzi z dnia 23 stycznia 2017 r., XIII Ga 1288/16, Legalis nr 2079215.

[575] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 142.

[576] Ł. Zamojski [w:] *Krajowy Rejestr…*, art. 23.

[577] Zob. szerzej P. Daszczuk, *Zakres kognicji sądu rejestrowego w odniesieniu do oświadczeń woli złożonych pod wpływem błędu lub groźby,* Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego, 2020, nr 3, str. 31 – 32 i wskazana tam literatura.

rejestrowym nie przewidują ograniczeń w możliwości prowadzenia postępowania dowodowego, tak jak ma to przykładowo miejsce w świetle art. 626^8 § 2 k.p.c. w postępowaniu wieczystoksięgowym. Jeżeli zatem dane wynikające z załączonych przez wnioskodawcę dokumentów budzą wątpliwości, sąd rejestrowy może w tym zakresie prowadzić postępowanie dowodowe, które podlega ogólnym regułom gromadzenia materiału procesowego wynikającym między innymi z art. 212 § 1 k.p.c. i 232 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Oznacza to jednak, że bez podjęcia działań przez podmiot wnioskujący o wpis, nie będzie możliwe wykazanie braku istnienia przeszkód do dokonania wpisu. Kompetencja do prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd rejestrowy oznacza bowiem przykładowo, że wnioskodawca może zostać zobowiązywany do przedłożenia określonych, dalszych dokumentów, a także jest uprawniony do samodzielnego wnioskowania o przeprowadzenie dowodów z dokumentów, czy też ze źródeł osobowych[578].

W ramach omawianego zagadnienia jako istotne jawi się również ustalenie czy inne, już uprzednio zarejestrowane osoby prawne mają możliwość podjęcia w toku toczącego się postępowania rejestrowego działań przeciwdziałających wpisowi nazwy (firmy) innego podmiotu, która narusza przepisy prawa. Problem ten wymaga udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy podmioty mające interes prawny w oddaleniu wniosku, mogą zgłosić się w charakterze uczestnika do toczącego się postępowania o wpis. Należy zgodzić się z poglądem, iż podmiot, który twierdzi, iż wpis określonych danych do rejestru naruszy przepisy prawa powszechnie obowiązującego oraz ingeruje jednocześnie w jego nazwę (firmę), jest zainteresowanym w rozumieniu art. 510 § 1 k.p.c., a więc powinien zostać dopuszczony do udziału w sprawie[579]. Trzeba jednak pamiętać, iż zgodnie z art. 694^3 § 2 k.p.c. w postępowaniu rejestrowym nie stosuje się art. 510 § 2 k.p.c. przewidującego wezwanie przez sąd z urzędu zainteresowanego w charakterze uczestnika. W rezultacie podmiot taki powinien samodzielnie

[578] Należy zwrócić uwagę, iż w świetle art. 9 ust. 1 ustawy KRS z dniem jego wejścia w życie w obecnym brzemieniu, tj. od 1 lipca 2021 r., akta rejestrowe dla podmiotów wpisanych do rejestru przedsiębiorców prowadzi się wyłącznie w systemie teleinformatycznym. Uznać zatem należy, iż w przypadku badania nazw (firm), gdy dokumenty dotyczące innych podmiotów niż wnioskodawca dostępne są w tej formie, sąd rejestrowy w razie zgłoszenia takiego wniosku jest uprawniony do zbadania ich w toku postępowania o wpis. Pamiętać jednak należy, że akta rejestrowe prowadzone przed tą datą w postaci papierowej nie podlegają przetworzeniu na akta prowadzone w systemie teleinformatycznym. Dlatego też w razie innej właściwości, sąd rejestrowy nie będzie miał do nich dostępu. Problem ten dostrzeżono w orzecznictwie, gdzie w jednym ze stanów faktycznych wskazano, że sąd ponieważ nie dysponował tekstami jednolitymi umów spółek wpisanych do rejestru przedsiębiorców, gdyż nie jest właściwym dla nich sądem rejestrowym z uwagi na siedzibę, zaś dokumentów takich nie załączył także sam wnioskodawca, to nie mógł poddać ich badaniu jako dowód w sprawie – zob. postanowienie SO w Łodzi z dnia 26 stycznia 2018 r., XIII Ga 1164/17, Lex nr 2484658.

[579] Zob. postanowienie SO w Szczecinie z dnia 7 listopada 2014 r., VIII Ga 304/14, Lex nr 1896294; A. Komenda [w:] A. Komenda (red.), *Krajowy Rejestr…,* rozdział 6, 1.2.4.

w razie powzięcia informacji o toczącym się postępowaniu, wnieść o dopuszczenie do udziału w sprawie o wpis.

Ostatnim zagadnieniem związanym z wpisem nazwy (firmy) do KRS jest rozważenie kwestii możliwości dokonania przez sąd rejestrowy następczej jego kontroli. Podstawą do takiego działania mógłby być art. 12 ust. 3 ustawy o KRS, który stanowi, iż jeżeli w rejestrze są zamieszczone dane niedopuszczalne ze względu na obowiązujące przepisy prawa, sąd rejestrowy, po wysłuchaniu zainteresowanych osób na posiedzeniu lub po wezwaniu do złożenia oświadczenia pisemnego, wykreśla je z urzędu. Warto zwrócić uwagę, że w doktrynie nie ma jednolitości co do rozumienia zawartego w tym przepisie zwrotu „dane niedopuszczalne ze względu na obowiązujące przepisy prawa"[580]. Należy jednak opowiedzieć się za wąskim rozumieniem tego pojęcia i przyjąć za orzecznictwem, że dane niedopuszczalne są to takie dane, których nie przewidują obowiązujące przepisy prawa określające katalog informacji podlegających wpisowi rejestru[581]. Innymi słowy, sąd rejestrowy jest władny do wykreślenia z rejestru wyłącznie takich danych, których umieszczenie w stosownych działach, rubrykach i podrubrykach nie zostało przewidziane przez obowiązujące przepisy prawa[582]. Przy takim rozumieniu tego ustawowego wyrażenia należy uznać, że sąd nie jest uprawniony do dokonania na jego podstawie następczej kontroli wpisu nazwy (firmy) do KRS. Jako wątpliwą należy również uznać możliwość zastosowania w takim przypadku tzw. postępowania przymuszającego uregulowanego w art. 24 ustawy o KRS, aby pod rygorem zastosowania grzywny doprowadzić do zmiany już wpisanej nazwy (firmy), która narusza przepisy prawa[583]. Należy bowiem zwrócić uwagę, że celem tego postępowania jest przede wszystkim doprowadzenie do wypełnienia ciążącego na określonym podmiocie obowiązku rejestrowego w postaci złożenia określonego wniosku o wpis lub dokumentu[584]. Jak zauważono w doktrynie, omawiany przepis nie przyznaje natomiast kompetencji sądowi rejestrowemu do tego, aby przeprowadzać ponowną ocenę zasadności uprzednio uwzględnionego wniosku o wpis w

[580] P. Popardowski [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o…*, art. 12, nb. 22 oraz wskazana tam literatura oraz orzecznictwo.
[581] Zob. postanowienie SN z dnia 2 grudnia 2015 r., IV CSK 99/15, Legalis nr 1381863 z glosą krytyczną Ł. Zamojskiego, *Pojęcie danych niedopuszczalnych ujawnionych w Krajowym Rejestrze Sądowym – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 2.12.2015 r. (IV CSK 99/15*), Glosa, 2016, nr 3, str. 28–39 Zob. tak też uchwała SN z dnia 4 czerwca 2009 r. III CZP 30/09 Legalis nr 139320; A. Jakubecki [w:] L. Ciulkin, A. Jakubecki, N. Kowal, *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002, str. 55. Natomiast zasadniczo zgodnie przyjmuje się, że sąd rejestrowy działając na podstawie art. 12 ust. 3 ustawy o KRS nie może dokonać wykreślenia podmiotu z rejestru – zob. tak, np. postanowienie SN z dnia 5 maja 2005 r., IV CK 18/05, Legalis nr 94569; postanowienie SN z dnia 27 października 2010 r., V CSK 114/10, Legalis; nr 400892.
[582] P. Popardowski [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o…*, art. 12, nb. 24.
[583] Zob. inaczej J. Sitko, *Firma i…*, str. 276 – 277.
[584] Ł. Zamojski [w:] *Krajowy Rejestr…*, art. 24.

oparciu o te same okoliczności faktyczne i prawne[585]. Sąd rejestrowy jest bowiem uprawniony, aby na podstawie art. 24 ust. 1 ustawy o KRS wezwać do złożenia wniosku o wpis lub przedłożenia do akt rejestrowych stosownych dokumentów, w razie po pierwsze stwierdzenia, że na podmiocie ewidencjonowanym w tym rejestrze spoczywał ustawowy obowiązek zgłoszenia określonych danych, po drugie ustalenie, że doszło do aktualizacji tego obowiązku oraz po trzecie, gdy pomimo upływu terminu na dokonanie zgłoszenia nie doszło do realizacji takiego obowiązku. Na tym tle należy zatem zauważyć, że brak jest możliwości nakazania z urzędu podmiotowi zmiany jego nazwy (firmy), gdyż w razie jej niezgodności z przepisami prawa, brak jest ustawowego obowiązku nakazującego złożenie wniosku o jej zmianę.

Przechodząc do analizy kolejnej regulacji zawartej poza Kodeksem cywilnym, która może służyć do ochrony nazwy oraz firmy osób prawnych, warto zwrócić uwagę na przepis art. 132^{1} ust. 1 pkt 1 p.w.p.[586]. Zgodnie z jego treścią, po rozpatrzeniu sprzeciwu, o którym mowa w art. 152^{6a} ust. 1 p.w.p. lub art. 152^{17} ust. 1 p.w.p., w razie uznania go za zasadny, nie udziela się prawa ochronnego na znak towarowy, którego używanie narusza prawa osobiste lub majątkowe osób trzecich. Analizę tych unormowań należy rozpocząć od zwrócenia uwagi na mogącą zaistnieć w praktyce sytuację, w której osoba prawna złoży do Urzędu Patentowego RP wniosek o rejestrację znaku towarowego zawierającego słowa będące jednocześnie elementami jej nazwy (firmy). Jeżeli ma ona charakter fantazyjny, może wpływać na zdolność znaku do odróżniania towarów lub usług[587].

Omawiany problem w praktyce najczęściej dotyczy przedsiębiorców. W doktrynie znak towarowy zawierający brzmienie korpusu firmy przedsiębiorcy, którym jak już zaważono w przypadku osób prawnych jest nazwa, określany jest mianem znaku firmowego[588]. W takich przypadkach znak towarowy oprócz spełniania swojej podstawowej funkcji związanej z odróżnianiem towarów pochodzących z jednego przedsiębiorstwa od towarów tego samego

[585] P. Popardowski [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o…*, art. 24, nb. 4. Por. też uchwałę SN z dnia 11 stycznia 2018 r., III CZP 90/17, Legalis nr 1705509 oraz uchwałę SN z dnia 4 czerwca 2009 r., III CZP 30/09, Legalis nr 139320.
[586] Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 1170 ze zm.
[587] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{2}, nb. 15. Zauważyć należy, że jako znak towarowy może zostać zarejesrtowane wyłącznie takie oznaczenie, które posiada zarówno abstrakcyjną, jak i konkretną zdolność odróżniania, tj. w ogóle może spełniać ze względu na swoje cechy funkcję odróżniającą, służąc jako nośnik informacji o ich pochodzeniu, jak i nadawać się do odróżniania w obrocie towarów, dla których został zgłoszony. Ich brak oznacza natomiast, że na dane oznaczenie nie może zostać udzielone prawo ochronne w związku z istnieniem przeszkód określonych odpowiednio w art. 129^{1} ust. 1 pkt 1 oraz pkt 2 p.w.p. - zob. szerzej, np. K. Szczepanowska – Kozłowska [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017, str. 642 – 643; M. Rutkowska – Sowa [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności…*, str. 692 – 693.
[588] Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^{2}, nb. 67.

rodzaju pochodzących z innych przedsiębiorstw[589], pośrednio umożliwi również zidentyfikowanie podmiotu, od którego towary te pochodzą. Zabieg taki ma na celu pełne wykorzystanie potencjału komercyjnego, jaki zakumulowany jest w rozpoznawalnej w obrocie firmie[590]. Posługiwanie się przez przedsiębiorcę znakiem firmowym nie będzie jednak co oczywiste skutkowało dualizmem polegającym na możliwości wykorzystywania do jego ochrony roszczeń służących w razie naruszenia prawa do firmy. Wynika to z faktu, iż znak towarowy poprzez użycie w nim brzmienia firmy nie nabywa ani funkcji, ani cech firmy, lecz traktowany jest tak samo jak wszystkie inne znaki towarowe, a więc jako dobro niematerialne o charakterze majątkowym ze wszystkimi tego prawnymi konsekwencjami, polegającymi chociażby na możliwości jego zbycia. W rezultacie, firma oraz znak towarowy zawsze będą stanowić dwa niezależne od siebie dobra, chronione na podstawie odrębnych reżimów prawnych, zaś użycie w znaku towarowym całości lub części firmy nie może być poczytywane jako połączenie dwóch dóbr w jednym.

Problem, który należy rozważyć w niniejszym opracowaniu dotyczy natomiast przypadku, gdy do UP RP zgłoszony zostanie wniosek o rejestrację znaku towarowego, w którym wnioskodawca zawarł brzmienie nazwy lub firmy innej istniejącej osoby prawnej[591]. W odniesieniu do osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej (fundacji, stowarzyszeń, związków zawodowych), a więc posługujących się w obrocie nazwą warto zauważyć, że ich funkcjonowanie w przestrzeni publicznej może skutkować istnieniem pozytywnych skojarzeń z oznaczeniem pod którym występują. W rezultacie w razie użycia go w znaku towarowym przez przedsiębiorcę mogłoby przynieść to dla niego korzyści ekonomiczne w związku z możliwym wzrostem odbiorców jego towarów lub usług.

Analiza orzecznictwa wskazuje jednak, że w praktyce przypadki wykorzystywania cudzego oznaczenia w znaku towarowym najczęściej będą dotyczyły posłużenia się w nim nie nazwą podmiotu nieprowadzącego działalności gospodarczej, lecz całością lub częścią firmy innego przedsiębiorcy w celu wykorzystania jej rozpoznawalności oraz związanej z nią renomy[592]. Dlatego też dalsza część rozważań ograniczona zostanie do kwestii naruszenia w

[589] R. Skubisz, *Znaki towarowe. Ewolucja przedmiotu ochrony prawnej*, Przegląd Prawa Handlowego, 2008, nr 12, str. 17; R. Skubisz, *Funkcje znaku towarowego* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Warszawa 2001, str. 163; M. Rutkowska – Sowa [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności…*, str. 675; wyrok NSA z dnia 5 kwietnia 2004 r., II GSK 377/05, Lex nr 202411.
[590] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 258 – 259.
[591] M. Mazurek, R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017, str. 823 – 825. Por. wyrok SA w Gdańsku z dnia 26 września 2012 r., V ACa 652/12, Legalis nr 754467.
[592] Zob., np. wyrok NSA z dnia 15 stycznia 2008 r., II GSK 298/07, Legalis nr 113428; wyrok NSA z dnia 30 marca 2006 r., II GSK 15/05, Legalis nr 83990; wyrok WSA w Warszawie z dnia 21 lutego 2017 r., VI SA/Wa

powyższy sposób firmy przedsiębiorcy z uwzględnieniem jednak, że analizowane środki ochrony przewidziane w ustawie prawo własności przemysłowej będą mogły zostać wykorzystane również w celu ochrony nazwy.

Chociaż nie zostało to wprost wyrażone w art. 132^1 ust. 1 pkt 1 p.w.p., należy zgodzić się z poglądami wyrażanymi w doktrynie oraz orzecznictwie, iż unormowana w nim przeszkoda rejestracji znaku towarowego dotyczy wyłącznie wcześniejszych praw osób trzecich, a więc takich, które powstały przed datą zgłoszenia znaku[593]. Istnienie wcześniejszego prawa do firmy nie będzie jednak oznaczało automatycznej kolizji pomiędzy zgłoszonym znakiem towarowym a firmą innego przedsiębiorcy[594]. Aspekt ten rozważany powinien być na gruncie konkretnych stanów faktycznych poprzez odwołanie się do zasady wyłączności firmy. Wynika z niej, co było już przedmiotem analizy, że prawo do firmy nie ma charakteru zupełnego, a więc nie zakazuje posługiwania się nią również w znakach towarowych wszystkim innym podmiotom, lecz uzależnia udzielenie ochrony od możliwości wystąpienia kolizji z zakresem przedmiotowym oraz terytorialnym działalności prowadzonej przez przedsiębiorcę na danym rynku. W konsekwencji, podstawową kwestią dla ustalenia możliwości zaistnienia kolizji, będzie zbadanie czy używanie firmy innego przedsiębiorcy w później zarejestrowanym znaku towarowym, skutkować będzie mogło ryzykiem błędnej identyfikacji co do pochodzenia towarów lub usług. Jak bowiem zauważono w orzecznictwie, jeżeli niebezpieczeństwo wprowadzenia uczestników obrotu w błąd nie zaistnieje, nie może być mowy o kolizji tych dwóch praw[595]. Analiza powinna zatem polegać na udzieleniu odpowiedzi na pytanie, czy przeciętny odbiorca określonych towarów, gdy zetknie się ze zgłoszonym znakiem towarowym, będzie mógł mieć uzasadnione przypuszczenie, że pochodzą one nie od podmiotu występującego o rejestrację znaku towarowego, lecz od przedsiębiorcy uprawnionego z wcześniejszego prawa do firmy[596].

2181/16, Lex nr 2776599; wyrok WSA w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2019 r., VI SA/Wa 2279/18, Lex nr 2716034. Por. wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 marca 2004 r., II SA 2574/02, Legalis nr 1113250.

[593] M. Bohaczewski, Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red. serii), Ł. Żelechowski (red. tomu), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2022, art. 132^1, nb. 12; Por. J. Sitko [w:] T. Demendecki, A. Niewęgłowski, J. Szczotka, G. Tylec, J. Sitko, *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Lex 2015, art. 131, nb. 1; wyrok NSA z dnia 30 marca 2006 r., II GSK 9/06, Lex nr 20154343; wyrok NSA z dnia 10 stycznia 2002 r., II SA 3390/01, Legalis nr 54602. Za tą teza przemawia również brzmienie art. 5 ust. 4 lit. b) Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/2436 z dnia 16 grudnia 2015 r. mającej na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (wersja przekształcona), Dz.Urz.UE.L 2015, nr 336, str. 1, którego implementację stanowi art. 131^1 ust. 1 pkt 1 p.w.p. Wskazany przepis powyższej dyrektywy w związku z jej motywem 17 wskazuje wprost na konieczność odniesienia się do ochrony prawa wcześniejszego.

[594] Por. wyrok NSA z dnia 15 stycznia 2008 r., II GSK 298/07, Legalis nr 113428; wyrok NSA z dnia 17 września 2008 r., II GSK 406/08, Legalis nr 543469; wyrok NSA z dnia 25 lutego 2014 r., II GSK 1939/12, Legalis nr 909185; wyrok NSA z dnia 17 lutego 2015 r., II GSK 86/14, Legalis nr 1218179.

[595] Por. wyrok NSA z dnia 26 kwietnia 2006 r., II GSK 31/06, Legalis nr 75944.

[596] M. Mazurek, R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności…*, str. 824.

Przy badaniu powyższych kwestii istotne jest, aby analizę przedmiotową dokonywać porównując z jednej strony faktyczny zakres działalności prowadzonej przez przedsiębiorcę pod określoną firmą, zaś z drugiej rodzaj towarów lub usług, które mają być oznaczone zgłoszonym znakiem towarowym zawierającym cudzą firmę[597]. W doktrynie wyrażono również godny aprobaty pogląd, zgodnie z którym chociaż najczęściej do kolizji prawa do firmy oraz prawa ochronnego na znak towarowy będzie dochodziło w razie prowadzenia przez podmioty tych praw działalności konkurencyjnej, to jednak nie można wykluczyć sytuacji, w której wprowadzenie odbiorców w błąd następować będzie również, gdy zakres przedmiotowy ich działalności będzie różny[598]. W szczególności obejmować to będzie firmy cieszące się w obrocie dużą rozpoznawalnością oraz powszechną dobrą renomą, z których - poprzez ich rejestrację w znaku towarowym - mogą chcieć skorzystać inni przedsiębiorcy, podszywając się w ten sposób pod taki podmiot. W odniesieniu natomiast do aspektu terytorialnego, rozstrzygnięcie w zakresie kolizji firmy i później zgłoszonego znaku towarowego będzie o tyle ułatwione, gdyż zgodnie z art. 153 ust. 1 p.w.p. zakres prawa ochronnego na znak towarowy rozciąga się na cały obszar RP. W związku z tym, niezależnie od zasięgu terytorialnego wcześniejszego prawa do firmy, wystarczające dla zaistnienia kolizji będzie wykazanie, że przedsiębiorca działał pod określoną firmą na jakiejkolwiek części terytorium Polski[599].

Przy dokonywaniu oceny pierwszeństwa w przypadku zaistnienia kolizji znaku towarowego ze wcześniej funkcjonującą na rynku firmą przedsiębiorcy, należy również uwzględniać momenty właściwe dla powstania powyższych dwóch praw. Przypomnieć należy, że w przypadku prawa do firmy rozstrzygająca jest chwila jej rzeczywistego pierwszego użycia na danym rynku, natomiast datą pierwszeństwa znaku towarowego jest zgodnie z art. 123 p.w.p. data jego zgłoszenia do rejestracji, z wyjątkami wynikającymi z tzw. pierwszeństwa uprzedniego uregulowanego w art. 124 p.w.p. oraz 125 p.w.p[600]. Ponadto warto zwrócić uwagę, że w omawianych przypadkach do wykazania naruszenia firmy nie będzie wymagane udowodnienie wystąpienia konkretnych skutków u podmiotu tego dobra, lecz wystarczające będzie ustalenie potencjalnej możliwości zaistnienia takiej sytuacji na skutek rejestracji znaku towarowego[601].

[597] M. Bohaczewski, Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo własności…*, art. 132^1, nb. 37.
[598] Zob. J. Sitko, *Firma i…*, str. 264 – 265.
[599] M. Bohaczewski, Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo własności…*, art. 132^1, nb. 37. Por. wyrok NSA z dnia 2 grudnia 2014 r., II GSK 1584/13, Legalis nr 1329489.
[600] M. Bohaczewski, Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo własności…*, art. 132^1, nb. 32.
[601] Zob. wyrok NSA z dnia 3 kwietnia 2014 r., II GSK 244/13, Lex nr 1485527; wyrok NSA z dnia 28 listopada 2018 r., II GSK 4104/16, Legalis nr 1857298.

Analizując zasady dochodzenia ochrony wcześniej powstałego prawa do firmy w razie kolizji z później zgłoszonym znakiem towarowym trzeba wskazać, iż katalog okoliczności zawartych w art. 132^1 p.w.p., do którego zalicza się omawiany przypadek ingerencji w prawa osobiste lub majątkowe osób trzecich, zawiera wyliczenie tzw. względnych przeszkód rejestracji znaku towarowego[602]. Ich istota polega na tym, że w przeciwieństwie do bezwzględnych przeszkód uregulowanych w art. 129^1 p.w.p. dotyczą one sytuacji, w których rejestracja znaku towarowego może naruszać interesy indywidualne innego podmiotu[603]. Konsekwencją podziału tych przeszkód na dwie grupy jest inny tryb ich uwzględniania przez UP RP w toku postępowania o rejestrację znaku towarowego. W razie zaistnienia okoliczności stanowiących względne przeszkody rejestracji, organ ten w przeciwieństwie do przeszkód bezwzględnych nie dokonuje badania ich występowania z urzędu. W rezultacie, bez podjęcia inicjatywy przez podmiot prawa osobistego lub majątkowego, UP RP nie może, powołując się na tę przeszkodę, wydać decyzji odmawiającej udzielenia prawa ochronnego na znak towarowy[604]. Brane są one bowiem dopiero pod uwagę w razie wniesienia sprzeciwu przez uprawniony podmiot[605].

Od strony proceduralnej wygląda to w ten sposób, że po wpłynięciu do UP RP wniosku o zarejestrowanie znaku towarowego organ ten bada zgłoszenie pod kątem formalnym oraz występowania bezwzględnych przeszkód rejestracji. W razie ich niezaistnienia zgłoszenie zgodnie z art. 146^1 p.w.p. zostaje opublikowane w Biuletynie Urzędu Patentowego, co otwiera trzymiesięczny termin na wniesienie sprzeciwu, o którym mowa w art. 152^{17} p.w.p.[606]. W przypadku braku sprzeciwu, wydawana jest decyzja o udzieleniu prawa ochronnego na znak towarowy. Natomiast w razie gdy zostanie on zgłoszony, dochodzi do postępowania prowadzonego przez ten organ, które zgodnie z art. 152^{21} p.w.p może zakończyć się albo oddaleniem sprzeciwu albo uznaniem go za zasadny, co prowadzić będzie do odmowy rejestracji znaku towarowego. Należy przy tym zwrócić uwagę, że w toku tzw. postępowania sprzeciwowego ciężar dowodu po pierwsze co do faktu istnienia, zakresu oraz daty pierwszeństwa prawa osobistego lub majątkowego pozostającego w kolizji ze znakiem

[602] Zob. szerzej na ten temat Z. Zawadzka [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności intelektualnej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2021, str. 701 i nast.
[603] H. Fedorowicz [w:] M. Kondrat (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 132^1, nb. 1.
[604] M. Lampart, *Prawo własności przemysłowej. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy - Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1615)*, Lex 2016, art. 132^1, nb. 2.
[605] Zob. M. Trzebiatowski [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020, art. 132^1, nb. 9.
[606] Zob. szerzej na ten temat J. Sieńczyło – Chlabicz [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020, art. 152^{17}, nb. 5 i nast.

towarowym oraz po drugie w przedmiocie możliwości naruszenia tego prawa przez rejestrację a następnie używanie znaku towarowego, spoczywa na podmiocie wnoszącym sprzeciw[607]. Jak zauważono w doktrynie, na tle aktualnego orzecznictwa, UP RP przysługuje samodzielna kognicja do dokonywania ustaleń w kwestii naruszenia praw osobistych lub majątkowych osób trzecich w oparciu o zebrany materiał dowodowy oraz dokonaną ocenę prawną, bez konieczności zawieszania postępowania oraz odsyłania w tym zakresie na drogę postępowania cywilnego[608]. Jeżeli jednak uprawniony dostarczy prawomocny wyrok sądu stwierdzający naruszenie prawa osobistego lub majątkowego, UP RP będzie zobowiązany uwzględnić takie rozstrzygnięcie w postępowaniu sprzeciwowym[609]. Zgodnie z art. 152^{22} p.w.p. od decyzji UP RP wydanej po rozpatrzeniu sprzeciwu, stronom służy wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, a następnie skarga do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Analogicznie powyższa procedura kształtuje się w przypadku kolizji pomiędzy firmą a międzynarodowym znakiem towarowym. W tym przypadku podstawą prawną do złożenia sprzeciwu jest art. 152^{6a} ust. 1 p.w.p., który to środek można wnieść w terminie trzech miesięcy od daty ogłoszenia o wyznaczeniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej międzynarodowego znaku towarowego.

Warto zarazem zwrócić uwagę, że brak wniesienia sprzeciwu w przewidzianym terminie nie pozbawia uprawnionego z wcześniejszego prawa osobistego lub majątkowego możliwości wystąpienia o ich ochronę już po zarejestrowaniu znaku towarowego. Właściwym działaniem w takim wypadku nie będzie jednak zgłoszenie sprzeciwu, lecz złożenie na podstawie art. 164 p.w.p. wniosku o unieważnienie prawa ochronnego na znak towarowy. Urząd Patentowy RP w tym zakresie nie jest bowiem uprawniony do działania z urzędu[610]. O unieważnieniu prawa ochronnego organ ten orzeka w postępowaniu spornym, o którym mowa w art. 255 p.w.p. i nast. Jak zauważono w doktrynie, postępowanie to ukształtowane zostało na wzór postępowania cywilnego, a więc ma ono charakter kontradyktoryjny[611]. Pamiętać przy tym należy, że zgodnie z art. 165 ust. 1 pkt 1 p.w.p. wniosek o unieważnienie prawa ochronnego nie będzie mógł zostać uwzględniony z powodu naruszenia praw osobistych lub majątkowych, jeżeli przez okres pięciu kolejnych lat używania zarejestrowanego znaku wnioskodawca będąc

[607] M. Bohaczewski, Ł. Zelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo własności…*, art. 132^1, nb. 16.
[608] M. Bohaczewski, Ł. Zelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Prawo własności…*, art. 132^1, nb. 13; wyrok WSA w Warszawie z dnia 27 listopada 2008 r., VI SA/Wa 1388/07, Legalis nr 267102; wyrok WSA w Warszawie z dnia 12 kwietnia 2018 r., VI SA/Wa 100/18, Legalis nr 2345359; wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 września 2012 r., VI SA/Wa 820/12, Legalis nr 843100; wyrok NSA z dnia 27 listopada 2012 r., II GSK 1647/11, Legalis nr 814621; wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 września 2014 r., VI SA/Wa 580/14, Legalis nr 1156159.
[609] M. Mazurek, R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności…*, str. 822.
[610] M. Bohaczewski [w:] K. Osajda (red. serii), Ł. Żelechowski (red. tomu), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2022, art. 164, nb. 2.
[611] Zob. szerzej na ten temat J. Sieńczyło – Chlabicz [w:] E. Nowińska, K. Szczepanowska-Kozłowska (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Handlowego. Tom 3*, Warszawa 2015, str. 897 – 900.

świadomym jego używania, nie sprzeciwiał się temu. Ponadto decyzja odmowna będzie również wydana w przypadku uprzedniego wyrażenia pisemnej zgody przez uprawnionego na udzielenie prawa ochronnego na późniejszy znak towarowy, na co wskazuje regulacja art. 164 ust. 2 p.w.p. w zw. z art. 133 p.w.p.[612]. Na tle powyższych przepisów należy jednak zaznaczyć, iż istnienie omówionych wyżej środków ochrony nie wyłącza możliwości występowania z roszczeniami o ochronę dóbr osobistych oraz o ochronę firmy na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego. Sąd cywilny nie będzie jednak uprawniony do unieważnienia udzielonego prawa ochronnego na znak towarowy, gdyż kompetencję w tym zakresie posiada wyłącznie UP RP[613].

Inną regulacją, która w swej treści zawiera sformułowanie mogące wskazywać na możliwość dochodzenia na jej podstawie ochrony firmy jest art. 5 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji[614]. Zgodnie z jego treścią, czynem nieuczciwej konkurencji jest takie oznaczenie przedsiębiorstwa, które może wprowadzać klientów w błąd co do jego tożsamości, przez używanie firmy, nazwy, godła, skrótu literowego lub innego charakterystycznego symbolu wcześniej używanego zgodnie z prawem do oznaczenia innego przedsiębiorstwa. Przy dokonywaniu analizy tego przepisu, na wstępie jako kluczowe jawi się jednak odróżnienie od siebie dwóch pojęć. Są nimi z jednej strony firma będąca słownym oznaczeniem podmiotu – przedsiębiorcy, zaś z drugiej oznaczenie przedsiębiorstwa, mające zastosowanie do określania zespołu składników materialnych i niematerialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej. Drugie z tych pojęć odnosi się zatem nie do podmiotu, lecz przedmiotu w oparciu o który działalność ta jest wykonywana. O ile zatem przedsiębiorca może mieć wyłącznie jedną firmę co wprost wynika z zasady jedności firmy, to nie ma przeszkód, aby prowadził on wiele przedsiębiorstw o różnych oznaczeniach. Różnice pomiędzy tymi dwoma pojęciami widoczne są także na gruncie konstruowania firmy oraz oznaczenia przedsiębiorstwa. Jak już bowiem ustalono, firmę może stanowić wyłącznie oznaczenie słowne

[612] Por. M. Trzebiatowski [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności…*, art. 133, nb. 6.
[613] Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 71.
[614] Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 1233 ze zm. Ponieważ poszkodowanym z tytułu wyrządzenia czynu nieuczciwej konkurencji może być wyłącznie przedsiębiorca, regulacje zawarte w tej ustawie nie będą odnosiły się do podmiotów nieprowadzących działalności gospodarczej funkcjonujących w obrocie pod nazwą. Na ten fakt wprost wskazuje po pierwsze treść art. 1, zgodnie z którym ustawa reguluje zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji w działalności gospodarczej oraz po drugie, art. 18 ust. 1 u.z.n.k. i art. 19 u.z.n.k. określające wprost podmioty posiadające legitymację czynną do występowania z roszczeniami w razie dokonania czynu nieuczciwej konkurencji, którymi obok przedsiębiorców w rozumieniu art. 2 u.z.n.k. mogą być krajowe lub regionalne organizacje, których celem statutowym jest ochrona interesów przedsiębiorców. Należy jednak zaznaczyć, że w przypadku innych niż przedsiębiorcy podmiotów, to chociaż nie będzie można wystąpić przeciwko nim z zarzutem dopuszczenia się czynu nieuczciwej konkurencji, to jednak ich działanie może wyczerpywać znamiona czynu niedozwolonego z Kodeksu cywilnego – zob. tak K. Szczepanowska-Kozłowska [w:] E. Nowińska, K. Szczepanowska-Kozłowska, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2022, art. 18, nb. 23.

podlegające zasadom z art. 43^2 – 43^{10} k.c., natomiast jak można dostrzec na tle przytoczonego art. 5 u.z.n.k., istnieje wiele postaci oznaczeń przedsiębiorstwa, którymi mogą być chociażby formy wizualne[615]. Warto zauważyć, iż także na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego dochodzi do wyraźnego rozróżnienia dwóch omawianych oznaczeń. W przeciwieństwie do firmy, która związana jest z podmiotem, oznaczenie przedsiębiorstwa wymienione zostało w art. 55^1 k.c. (i określone w nawiasie jako nazwa przedsiębiorstwa), co wskazuje na potraktowanie go jako jednego ze składników przedsiębiorstwa w przedmiotowym tego słowa znaczeniu. Przesądza to o majątkowym, jak również zbywalnym jego charakterze. Drugą z tych kwestii wprost reguluje art. 43^8 § 3 k.c.[616]. Przepis ten stanowi, że kto nabywa przedsiębiorstwo, może je nadal prowadzić pod dotychczasową nazwą, jednak zobowiązany jest umieścić dodatek wskazujący firmę lub nazwisko nabywcy, chyba że strony postanowiły inaczej. Unormowanie to przyznaje zatem nabywcy przedsiębiorstwa prawo do posługiwania się jego dotychczasowym oznaczeniem, chyba że w związku z brzmieniem art. 55^2 k.c. strony wprost w umowie wyłączyły ten składnik jako przedmiot transakcji[617].

Na tle przeprowadzonych rozważań nie powinno zatem budzić wątpliwości, że przytoczony przepis art. 5 u.z.n.k. dotyczy wyłącznie ochrony oznaczenia przedsiębiorstwa. W tym zakresie, podobnie jak ma to miejsce w przypadku ochrony nazwy oraz praw własności intelektualnej – odwołano się w nim do kryterium pierwszeństwa[618] jego używania[619]. Stosowne roszczenia ochronne służące jego ochronie przewiduje natomiast art. 18 u.z.n.k.

---

[615] Ł. Żelechowski, *Ochrona oznaczeń odróżniających w prawie zwalczania nieuczciwej konkurencji. Zagadnienia konstrukcyjne*, Legalis 2019, § 2, II. 1. B; M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 13.

[616] Zob. co do pojęcia przedsiębiorstwa A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 307 - 309.

[617] Zob. tak W. Popiołek [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny...*, art. 43^9, nb. 6; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^9, nb. 27. Warto przy tym podzielić pogląd, iż w przypadkach, gdy nazwa zbytego przedsiębiorstwa zawiera nazwisko przedsiębiorcy, który je zbył, dodatkową przesłanką jego używania przez nabywcę przedsiębiorstwa w dotychczasowej nazwie będzie uzyskanie zgody zbywcy, co wynika ze stosowania w drodze analogii przepisów o umieszczeniu nazwiska osoby fizycznej w firmie – art. 43^5 § 3 k.c. oraz art. 43^8 § 1 i 2 k.c.,

[618] Zob. wyrok SN z dnia 7 marca 1997 r., II CKN 70/96, Legalis nr 40751; postanowienie SN z dnia 30 września 1994 r., III CZP 109/94, Legalis nr 28863.

[619] Zob. szerzej co do pojęcia używania oznaczenia przedsiębiorstwa, np. wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2002 r., I ACa 1182/01, Legalis nr 56036, w którym zauważono, że samo umieszczenie nazwy w ewidencji nie jest tożsame z rozpoczęciem jej używania oraz wyrok SA w Krakowie z dnia 3 lipca 2015 r., I ACa 539/15, Legalis nr 1360833, gdzie stwierdzono, że dla ochrony oznaczenia przedsiębiorstwa na podstawie art. 5 u.z.n.k. konieczne jest zaistnienie przedsiębiorcy na rynku, a nie samo jego zarejestrowanie. Nie musi to być zarazem podjęcie działalności produkcyjnej czy usługowej, lecz wystarczające dla używania danego oznaczenia są działania promocyjne lub reklamowe poprzedzające wejście na rynek. W doktrynie zwrócono jednak uwagę, że podjęcie samej działalności promocyjnej nie zawsze oznacza wejście na rynek albo poważne przygotowanie do takiego wejścia. Dlatego też jak zauważono, o fakcie używania danego oznaczenia powinien zawsze orzec organ prowadzący postepowanie biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy – zob. szerzej M. Kępiński, J. Kępiński [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024, art. 5, nb. 17.

Powyższe ustalenia nie rozstrzygają jednak w pełni kontekstu w jakim należy rozumieć użyte w art. 5 u.z.n.k. pojęcie „firma". Zastanawiać bowiem może sformułowanie sugerujące, że czynem nieuczciwej konkurencji jest oznaczenie przedsiębiorstwa cudzą firmą, która już wcześniej służyła do oznaczenia innego przedsiębiorstwa. Literalne brzmienie tego przepisu wskazuje bowiem, że firma może służyć do oznaczenia przedsiębiorstwa, podczas gdy jak już ustalono jest ona oznaczeniem wyłącznie przedsiębiorcy. Aby zrozumieć tę kwestię należy dostrzec, iż pomimo tego, że firma stanowi oznaczenie podmiotu, to jednak nie ma żadnych przeszkód, aby jednocześnie brzmienie jej całości albo określona jej część, np. nazwa, używana była przez przedsiębiorcę również do oznaczenia przedsiębiorstwa[620]. Jak zauważono w doktrynie, w takich przypadkach brzmienie firmy pełnić będzie zarówno funkcję indywidualizującą przedsiębiorcę, jak i stanowić będzie oznaczenie przedsiębiorstwa, które przedsiębiorca prowadzi[621]. Z punktu widzenia prawnego, w obrocie występować będą jednak dwa różne dobra, z których na podstawie art. 5 u.z.n.k. ochronie podlegać będzie nie firma jako oznaczenie przedsiębiorcy - w tym zakresie właściwy będzie bowiem art. 43^{10} k.c. - lecz oznaczenie przedsiębiorstwa tożsame w swoim brzmieniu z firmą[622].

Przy omawianiu przepisów ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji warto zasygnalizować, iż w doktrynie wyrażono pogląd, zgodnie z którym firma jako oznaczenie przedsiębiorcy może uzyskać ochronę na podstawie art. 3 ust. 1 u.z.n.k. oraz art. 10 u.z.n.k[623]. Pierwszy z tych przepisów zawiera w swej treści klauzulę generalną, która pełni trzy podstawowe funkcje: definiującą, uzupełniającą i korygującą[624]. Argumentując powyższy pogląd odwołano się do drugiej z tych funkcji wskazując, iż ustalanie faktu popełnienia czynu nieuczciwej konkurencji badane powinno być nie tylko w świetle przesłanek określonych w przepisach art. 5 – 17 tej ustawy, lecz także - gdy dane zdarzenie nie mieści się w hipotezie któregokolwiek z tych przepisów - w oparciu o kryteria z art. 3 u.z.n.k.[625]. Na tym tle uznano,

[620] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 12. Por. M. Modrzejewska, [w:] J. Okolski (red.), *Prawo handlowe*, Warszawa 2008, str. 440.
[621] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o…*, art. 5, nb. 4.
[622] Zob. M. Kępiński, J. Kępiński [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o…*, art. 5, nb. 4; wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2014 r., VI ACa 1308/13, Legalis nr 1093009; wyrok SN z dnia 7 października 2008 r., III CSK 192/08, Legalis nr 118209.
[623] Zob. szerzej J. Sitko, *Firma i…*, str. 248 oraz str. 250 - 252. Ponadto wskazano również, że taką podstawę stanowić może też art. 6 u.z.n.k., lecz analiza tego przepisu wskazuje, że jego naruszenie może nastąpić wyłącznie wobec osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.
[624] Zob. szerzej K. Jasińska, J. Szwaja [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024, art. 3, nb. 1 i 5; E. Nowińska [w:] K. Szczepanowska-Kozłowska, E. Nowińska, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2022, art. 3, nb. 1. Por. wyrok SA w Białymstoku z dnia 13 listopada 2014 r., I ACa 479/14, Lex nr 1566940.
[625] Zob. wyrok SA z Lublinie z dnia 30 września 1998 r., I ACa 281/98, Legalis nr 220164; wyrok SA w Łodzi z dnia 31 lipca 1995 r., I ACr 308/95, Legalis nr 33767.

że za czyn nieuczciwej konkurencji naruszający firmę może zostać uznane działanie, które co prawda nie odpowiada żadnemu z wyżej wskazanych przepisów szczególnych zawartych w rozdziale II omawianej ustawy, lecz mimo to spełnia przesłanki wskazane w ogólnym określeniu czynu nieuczciwej konkurencji[626]. Tezę tę, jak można dostrzec, zaaprobowano również w orzecznictwie gdzie wskazano, że dobrym obyczajem w rozumieniu art. 3 ust. 1 u.z.n.k. jest niepodszywanie się pod firmę i renomę konkurencyjnego przedsiębiorstwa[627]. Natomiast w odniesieniu do drugiej z przytoczonych regulacji, tj. art. 10 u.z.n.k. stwierdzono, iż może mieć on swoje zastosowanie w sytuacjach posługiwania się do oznaczania towarów lub usług cudzą firmą, na przykład poprzez używanie jej w znaku towarowym.

Zasygnalizować warto, że w doktrynie oraz judykaturze zagadnienie ochrony oznaczenia słownego pojawiło się również w kontekście działalności gospodarczej prowadzonej przez wspólników w ramach umowy spółki cywilnej[628]. Spółka cywilna - co oczywiste - nie jest odrębnym podmiotem prawa, lecz stanowi jeden z typów umów cywilnoprawnych, w konsekwencji czego nie może korzystać z ochrony dóbr osobistych. Jednakże na tle tych umów pojawił się problem związany z ochroną nazwy spółki cywilnej. Należy bowiem wskazać, iż pomimo braku jakichkolwiek regulacji w tym zakresie, praktyką stało się odrębne słowne oznaczanie działalności wspólników, którzy zawarli umowę spółki celem ułatwienia identyfikacji podejmowanej przez nich aktywności przez innych uczestników obrotu. Ponieważ zagadnienie to wykracza poza zakres niniejszego opracowania nie zostanie dokonana szczegółowa analiza poglądów doktryny oraz orzecznictwa w tym zakresie, lecz wyłącznie przedstawione zostanie godne aprobaty rozwiązanie tego problemu.

Sytuacja, w której wspólnicy spółki cywilnej występują w obrocie prawnym pod nazwą składającą się wyłącznie z firm jej wspólników, nie nasuwa moim zdaniem żadnych wątpliwości. Jak wskazano w orzecznictwie, spółka cywilna ponieważ nie ma statusu przedsiębiorcy, nie może posługiwać się własną firmą. Występują pod nią wyłącznie poszczególni przedsiębiorcy będący jej wspólnikami. Dlatego też w przypadku ich naruszenia, każdy z nich będzie uprawniony do dochodzenia ochrony własnej firmy za pomocą roszczeń przewidzianych w art. 43^{10} k.c.[629]. Należy jednak zauważyć, że wspólnicy mogą zdecydować, aby oznaczyć prowadzoną przez nich działalność nazwą fantazyjną, niestanowiącą elementu

[626] Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 26 listopada 1998 r., I CKN 904/97, Legalis nr 43793.
[627] Por. wyrok SN z dnia 16 stycznia 2009 r., V CSK 241/08, Lex nr 484688.
[628] Zob., np. M. Zielińska, *Nazwa spółki cywilnej jako dobro osobiste*, Prawo Spółek, 1998, nr 11, str. 8-9; A. Bukowiecka, A. Faron, *Ochrona oznaczenia przedsiębiorców działających w formie spółki cywilnej*, Rocznik Administracji Publicznej, 2023, nr 9, str. 135 i nast. oraz wskazana tam literatura.
[629] Zob., tak wyrok SN z dnia 5 marca 2010 r., IV CSK 371/09, Legalis nr 358161; wyrok SA w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05, Legalis nr 78710.

firmy żadnego z nich. W takim przypadku nie jest możliwa jej ochrona ani na podstawie środków ochrony firmy, ani też roszczeń z zakresu ochrony dóbr osobistych[630]. Moim zdaniem jedyny środek ochrony nazwy fantazyjnej spółki cywilnej przewiduje omówiony art. 5 u.z.n.k.[631]. Wiąże się to z potraktowaniem takiego oznaczenia jako nazwy przedsiębiorstwa. Jak już wskazano w toku wcześniejszych rozważań, pojęcia tego nie należy traktować jako oznaczenia podmiotu, lecz przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym w oparciu o które działalność jest prowadzona[632].

§ 4 Nietykalność pomieszczeń i tajemnica korespondencji

Kolejnymi dobrami osobistymi osób prawnych powszechnie zaliczanymi do tego katalogu przez doktrynę oraz orzecznictwo, których istnienie zostało ustalone w oparciu o katalog dóbr osobistych człowieka z art. 23 k.c. są nietykalność pomieszczeń oraz tajemnica korespondencji[633]. Jak jednak wskazuje przeprowadzona analiza orzecznictwa, osoby prawne zdecydowanie rzadziej dochodzą ochrony powyższych wartości w porównaniu do dobrego imienia oraz nazwy (firmy).

Pierwsze ze wskazanych dóbr w postaci nietykalności pomieszczeń stanowi odpowiednik nietykalności mieszkania[634]. W przypadku człowieka, dobro to przejawia się w istnieniu wewnętrznego poczucia bezpieczeństwa związanego z możliwością niezakłóconego korzystania z własnego mieszkania, a więc miejsca w którym dana osoba koncentruje swoje istotne sprawy osobiste[635]. Oznacza to, że przedmiotem ochrony w przypadku tego dobra nie jest prawo rzeczowe czy posiadanie określonej nieruchomości w znaczeniu majątkowym, lecz niematerialna sfera spokoju człowieka związana z jego domem. Dlatego też na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych, nie jest możliwe dochodzenie ochrony w przypadku

---

[630] Zob. tak wyrok SN z dnia 14 grudnia 1990 r., I CR 529/90, Legalis nr 27174. Zob. inaczej wyrok SA w Gdańsku z dnia 6 czerwca 1994 r., I ACr 267/94, OSA 1994, nr 11-12, str. 52-57.

[631] Tak B. Mika, J. Szwaja [w:] S. Włodyka (red.) *System Prawa Handlowego. Prawo handlowe – część ogólna*, Warszawa 2009, str. 847; Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 43^5, nb. 7; P. Zaporowski, *Ochrona firmy wspólnika stanowiącej część nazwy spółki cywilnej*, Prawo Spółek, 2010, nr 12, str. 54 i nast.; wyrok SO w Białymstoku z 15.1.2009 r., VII GC 116/08, Legalis nr 218278; por. wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2014 r., VI ACa 1308/13, Legalis nr 1093009.

[632] Zob. tak R. Morek [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis 2024, art. 55^1, nb. 44.

[633] Zob., np. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 60 - 62; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 38; R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 5; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 lutego 2007 r., VI ACa 960/06, Legalis nr 148510; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301.

[634] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 206.

[635] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 112; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3; wyrok SN z dnia 21 kwietnia 2010 r., V CSK 352/09, Lex nr 584223; wyrok SA w Gdańsku z dnia 29 grudnia 2000 r., I ACa 910/00, OSA 2002, z. 2, str. 11.

wykazywania wyłącznie, że doszło do fizycznego wtargnięcia do miejsca aktywności życiowej danego człowieka, lecz konieczne jest udowodnienie, że nastąpiła bezpośrednia ingerencja w stan psychiczny i emocjonalny osoby zamieszkującej w określonym lokalu. Takie rozumienie tego dobra podkreśla jego niemajątkowy charakter.

Jak trafnie wskazuje się w literaturze, osoba prawna dla skutecznej realizacji celów, do jakich została utworzona, powinna mieć zapewnioną odpowiednią przestrzeń. Jej ochrona co do zasady realizowana jest za pomocą środków ochrony majątkowej, do których zaliczyć można przepisy z zakresu ochrony prawa własności (art. 222 k.c. i nast.) oraz ochrony posiadania (343 k.c. i 344 k.c.)[636]. Należy jednak uznać, iż pomocniczo ochronę przestrzeni zajmowanej przez osoby prawne, podmioty te mogą realizować za pomocą środków ochrony dóbr osobistych. Wynika to z ustalenia istnienia wartości w postaci nietykalności pomieszczeń. Przenosząc na grunt osób prawnych wartość w postaci nietykalności mieszkania warto zauważyć, iż nie jest możliwe uwzględnienie jego podstawowych aspektów, które związane są ze wewnętrzną sferą człowieka, obejmującą jego stosunek do zajmowanego mieszkania. Dlatego też w przypadku osób prawnych, istota charakteryzowanego dobra osobistego związana jest z możliwością niezakłóconego prowadzenia działalności statutowej w zajmowanych przez dany podmiot pomieszczeniach. W szczególności obejmować będzie ono swym zakresem poufność znajdujących się w nich informacji[637]. Na tym tle, w ślad za postanowioną we wcześniejszych rozważaniach tezą o możliwości krzyżowania się zakresów poszczególnych typów dóbr osobistych osób prawnych, nietykalność pomieszczeń będzie dobrem ściśle związanym zarówno z tajemnicą korespondencji, jak i poufnością.

Należy podzielić pogląd zaprezentowany w doktrynie, zgodnie z którym treścią opisywanego dobra osobistego jest przede wszystkim możliwość swobodnego decydowania przez osobę prawną o tym, jakie osoby oraz na jakich zasadach są uprawnione do korzystania z jej pomieszczeń[638]. Pod pojęciem pomieszczenia stanowiącego odpowiednik mieszkania człowieka, należy przy tym rozumieć nie tylko lokale przeznaczone dla organów osoby prawnej, lecz wszystkie, w których osoba prawna prowadzi swoją działalność, nawet jeśli czyni to w danym miejscu jedynie w sposób periodyczny[639]. Ochrona pomieszczeń osoby prawnej

[636] Zob. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1082; J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2022, str. 198 – 204; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 178.
[637] P. Zawirska, *Ochrona dóbr…*, str. 399.
[638] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 118.
[639] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1082; J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 119; M. Dziurda [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 16.

nie ogranicza się zatem do jej siedziby, ale obejmuje całą przestrzeń, w której dany podmiot faktycznie realizuje swoje cele[640].

Omawiane dobro osobiste naruszone może zostać w przypadkach, w których osoba nieuprawniona wkroczy do lokalu osoby prawnej bez zgody osób uprawnionych, zakłócając przy tym jej prawidłowe funkcjonowanie. Należy jednocześnie podzielić pogląd, iż oprócz przypadku fizycznego wtargnięcia do danego pomieszczenia, dobro to naruszone może zostać również przez oddziaływanie na lokale osoby prawnej w sposób niematerialny, np. poprzez tworzenie nadmiernego hałasu, przykrego zapachu albo zapylenia[641]. O ochronę dóbr osobistych osoba prawna będzie mogła również wystąpić, gdy w jakikolwiek sposób dochodzić będzie do uniemożliwiania korzystania z pomieszczeń osoby prawnej osobom fizycznym wykonującym zadania z zakresu działalności osoby prawnej[642]. Ponieważ jak zauważono, nietykalność pomieszczeń związana jest także z ochroną informacji, można zaaprobować tezę, iż omawiane dobro naruszać będzie instalowanie oraz wykorzystywanie urządzeń podsłuchowych lub ukrytych kamer[643]. Uwzględnić ponadto należy, iż z punktu widzenia udzielenia ochrony dóbr osobistych nie będzie miało znaczenia, czy wskazane urządzenia zostały użyte. Wpływ może mieć to wyłącznie na rodzaj dochodzonych środków ochrony.

Przykładem z orzecznictwa wystąpienia przez osobę prawną o ochronę nietykalności pomieszczeń, był stan faktyczny, w którym pozwana wtargnęła do siedziby spółki, gdzie przebywał w tym czasie prezes jej zarządu, pracownicy oraz potencjalni klienci[644]. Pozwana pozostająca ze spółką oraz prezesem zarządu w długoletnim konflikcie, którego wyrazem była między innymi tocząca się pomiędzy stronami sprawa sądowa o zapłatę, będąc już w pomieszczeniu spółki, użyła w obecności wskazanych wyżej osób wobec prezesa określeń powszechnie uznanych za obelżywe, a ponadto scharakteryzowała samą spółkę jako „złodziejów" i „oszustów". Ponadto nie podporządkowała się ona wielokrotnemu żądaniu prezesa o opuszczenie siedziby spółki, czyniąc to dopiero przed przyjazdem funkcjonariuszy policji. Sąd I instancji uznał, że w przytoczonej sprawie doszło nie tylko do naruszenia czci prezesa zarządu oraz dobrego imienia powodowej spółki, ale również nietykalności pomieszczeń, ponieważ pomimo ponagleń pozwana nie opuściła lokalu spółki, zakłócając przy tym jej prawidłowe funkcjonowanie. Należy jednak zwrócić uwagę, iż na skutek apelacji strony

[640] Zob. tak A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 186.
[641] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 114.
[642] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 118.
[643] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 187; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 23.
[644] Zob. szerzej stan faktyczny w wyroku SO we Wrocławiu z dnia 5 lutego 2016 r., I C 1414/14, Lex nr 2044972.

pozwanej, sąd odwoławczy przyjął odmienne stanowisko. Z treści uzasadnienia wynika bowiem, że zdaniem sądu brak było podstaw do przyjęcia naruszenia nietykalności pomieszczeń spółki, skoro pozwana weszła do nich normalną drogą i nie dopuściła się żadnych zniszczeń[645]. Stanowisko to budzić może jednak uzasadnione wątpliwości, bowiem po pierwsze przy naruszeniu nietykalności pomieszczeń nie powinien mieć znaczenia sposób wtargnięcia do danego lokalu[646] oraz po drugie, fakt wystąpienia zniszczeń pozostaje kwestią związaną z odpowiedzialnością za szkodę majątkową, a zatem nie łączy się bezpośrednio z ochroną dóbr osobistych.

W odniesieniu natomiast do dobra osobistego osób prawnych w postaci tajemnicy korespondencji należy wskazać, iż jest to jedyne dobro osobiste człowieka z art. 23 k.c., w przypadku którego wobec obu podmiotów prawa cywilnego przyjęto tożsame nazewnictwo. Podyktowane jest to analogiczną jego treścią oraz zakresem ochrony, jaki zapewnia osobom fizycznym oraz prawnym[647]. W prawie cywilnym brak jest definicji korespondencji. Warto jednak podzielić pogląd, iż stanowią ją wszelkie nośniki mające ściśle określonego adresata, na których przekazywane są komunikaty[648]. W związku jednak z rozwojem środków masowego porozumiewania się na odległość, w doktrynie oraz judykaturze trafnie zauważono, iż aktualnie odpowiedniejsze byłoby wyróżnienie istnienia szerszego w swoim zakresie dobra w postaci tajemnicy komunikowania się[649]. Pojęcie to obejmowałoby bowiem oprócz korespondencji, a więc istniejących nośników informacji, również elektroniczne narzędzia porozumiewania się na odległość[650].

Istnienie tajemnicy korespondencji zakłada występowanie po pierwsze dwóch stron, tj. nadawcy i odbiorcy, po drugie określonego komunikatu zawartego na określonym nośniku oraz po trzecie, obowiązku zachowania go w poufności[651]. Należy przyjąć, iż omawiane dobro osobiste przysługuje obu stronom przekazywanej korespondencji, w związku z czym zarówno po stronie nadawcy, jak i odbiorcy istnieje obowiązek nieujawniania osobom do tego nieuprawnionym informacji w niej zawartych[652]. Za nośnik korespondencji uznać należy

[645] Zob. uzasadnienie wyroku SA we Wrocławiu z 3 lutego 2017 r., I ACa 1619/16, Lex nr 2516073.
[646] Por. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 114.
[647] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 22; M. Dziurda [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 14.
[648] Por. I. Dobosz, *Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym*, Kraków 1989, str. 29.
[649] Zob., np. R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 3; K. Świątczak, *Dobra osobiste…*, str. 91 – 92; wyrok SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2013 r., I ACa 1002/12, Legalis nr 1048905.
[650] G. Gorczyński [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 19.
[651] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 46.
[652] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 105.

wszelkie formy komunikowania się, w szczególności papier, telefon, telegraf, komunikatory internetowe, faks oraz inne środki audiowizualne, w tym nagrania[653]. Natomiast w razie przyjęcia szerszego rozumienia tego dobra w postaci tajemnicy komunikowania się, ochroną mogłyby być w jego ramach objęte również wszelkie formy porozumiewania się na odległość w czasie rzeczywistym, kiedy to treść przekazywanych informacji nie zostaje utrwalona na żadnym nośniku.

Dobro osobiste w postaci tajemnicy korespondencji chroni wszelkie przekazywane informacje bez względu na zawartą w niej treść i ma zapobiegać rozszerzaniu się informacji w niekontrolowany sposób wśród kręgu osób, które miały pozostać w nią niewtajemniczone. Jak podkreśla się w doktrynie, u osób prawnych[654] tajemnica korespondencji zabezpiecza możliwość prawidłowego realizowania przez nie swoich celów, chroniąc przed dostępem osób trzecich informacje przekazywane na nośnikach dotyczące ich funkcjonowania[655]. Regułą jest, że wszelka korespondencja pomiędzy stronami ma z założenia charakter poufny, chyba że istnieje zgoda stron na jej rozpowszechnienie[656]. Nie jest to jednak zasada bezwzględna. W doktrynie bowiem zauważono, że o zakresie tajemnicy może również decydować wola nadawcy[657]. Trzeba bowiem zgodzić się z twierdzeniem, iż w niektórych przypadkach sam nadawca może wyłączyć poufność korespondencji nadając jej charakter publiczny poprzez skierowanie jej do szerszego grona adresatów. Ma to miejsce, np. w przypadku listów otwartych, których treści nie będą podlegać ochronie w ramach omawianego dobra[658].

Do naruszenia dobra osobistego w postaci tajemnicy korespondencji, może dojść zarówno na skutek działań podejmowanych przez jedną z jej stron, jak też przez osobę trzecią. Ustalenie osoby odpowiedzialnej zależeć będzie od okoliczności danego stanu faktycznego. W odniesieniu natomiast do konkretnych zachowań można wskazać, że naruszenie omawianego

---

653 A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 178; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 104.

654 Ochronę tajemnicy korespondencji można realizować nie tylko na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego, ale także na podstawie art. 82 pr. aut. Zgodnie z tym przepisem jeżeli osoba, do której korespondencja jest skierowana, nie wyraziła innej woli jej rozpowszechnianie, w okresie dwudziestu lat od jej śmierci, wymaga zezwolenia małżonka, a w jego braku kolejno zstępnych, rodziców lub rodzeństwa. W doktrynie wskazuje się, iż art. 82 pr. aut. stanowi *lex specialis* w stosunku do przepisów Kodeksu cywilnego. Należy jednak podkreślić, iż zgodnie z literalnym brzmieniem tego przepisu, adresatem korespondencji może być wyłącznie osoba fizyczna. Zgodnie jednak z jednym z poglądów doktryny, nadawcą korespondencji w świetle tego przepisu może być zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna, w związku z czym przepis ten, co prawda, w ograniczonym zakresie, ale będzie miał zastosowanie do osób prawnych - zob. tak J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, Z. Ćwiąkalski, M. Czajkowska-Dąbrowska, R. Markiewicz, E. Traple, *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Warszawa 2011, str. 530.

655 J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 127.

656 Wyrok SN z dnia 17 listopada 2010 r., I CSK 664/09, Legalis nr 407497.

657 J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa...,* str. 1082.

658 Por. I. Dobosz, *Tajemnica korespondencji…*, str. 109.

dobra może nastąpić w szczególności poprzez przekazywanie nośnika korespondencji osobom do tego nieuprawnionym, zapoznawanie się z nią przez takie osoby, korzystanie z zawartych w niej informacji, rozpowszechnianie jej oraz zniekształcania jej treści[659]. Należy przy tym zgodzić się z poglądem wyrażonym w judykaturze, iż tajemnica korespondencji zostanie naruszona nie tylko przez otwarcie cudzej korespondencji i zapoznanie się z jej treścią, a więc przez przełamanie zabezpieczeń służących ograniczeniu do niej dostępu, ale również przez zaznajomienie się z już uprzednio otwartą korespondencją w sytuacji, gdy z okoliczności wynikał zamiar ograniczenia dostępu do niej dla osób postronnych[660]. Do naruszenia omawianego dobra dochodzić będzie również w przypadkach wtargnięcia do cudzego systemu komunikacji elektronicznej[661], a także poprzez zniszczenie korespondencji lub uniemożliwienie jej dotarcia do adresata[662]. W orzecznictwie zaprezentowano również kontrowersyjny pogląd, zgodnie z którym samo niewłaściwe zaadresowanie korespondencji i w konsekwencji umożliwienie odebrania i zapoznania się z nią przez osobę nieuprawnioną, może stanowić naruszenie omawianego dobra[663].

W sprawach o ochronę tajemnicy korespondencji osób prawnych, najistotniejszą kwestią przy udzielaniu ochrony jest ustalenie, że korespondencja ta pochodziła lub kierowana była do osoby prawnej. Wątpliwości w tym zakresie nie powstaną w razie, gdy w treści samej korespondencji jako jej nadawca albo odbiorca zostanie wskazana konkretna osoba prawna. Natomiast problemy mogą budzić przypadki, w których z korespondencji będzie wynikało, iż jej stroną jest określona osoba fizyczna piastująca funkcję organu lub będąca jej pracownikiem[664]. W takich przypadkach, jak słusznie wskazano w doktrynie, decydujące znaczenie przy ustaleniu czy możliwe będzie dochodzenie ochrony tajemnicy korespondencji przez osobę prawną stanowić będzie jej treść, a więc czy była to korespondencja bezpośrednio związana z wykonywaniem w ramach funkcjonowania osoby prawnej zadań przez daną osobę fizyczną[665].

Dla zobrazowania powyższych rozważań, warto przytoczyć stan faktyczny, w którym osoba prawna wystąpiła z żądaniem udzielenia ochrony między innymi tajemnicy

[659] J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa...,* str. 1083.
[660] Wyrok SN z dnia 4 grudnia 2019 r., I CSK 497/18, Legalis nr 2371162; wyrok SO w Białymstoku z dnia 30 stycznia 2014 r., II Ca 1196/13, Lex nr 1541192.
[661] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 42; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 177.
[662] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 136.
[663] Wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2013 r., VI ACa 674/13, Legalis nr 831513.
[664] Zob. stan faktyczny, w którym odmówiono ochrony tajemnicy korespondencji osobie prawnej w związku z uznaniem, że osoba prawna nie była ani jej adresatem, ani odbiorcą - wyrok SA w Warszawie z 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301.
[665] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 178.

korespondencji w związku z treściami opublikowanymi w jednym z artykułów prasowych. W jego treści, autorzy zawarli zarzut skierowany wobec jednej ze znanych opinii publicznej spółek prawa handlowego, że za „bezcen" sprzedała zagranicznemu inwestorowi stanowiące jej własność grunty położone w specjalnej strefie ekonomicznej[666]. Artykuł ten oprócz opisu porozumienia zawartego pomiędzy kontrahentami, opatrzony był zdjęciami. Przedstawiały one wymagające remontu zrujnowane budynki oraz podpis składający się między innymi ze sformułowania „ruina po byłej fabryce". Jak ustalono, zawarte w artykułach zdjęcia nie przedstawiały terenu należącego do powoda, jednak ich wydźwięk bezpośrednio sugerował jej złą sytuację finansową, na którą wpływ miała mieć dokonana transakcja. Abstrahując jednak od kwestii naruszenia dobrego imienia spółki, jeden z zarzutów, jaki został zawarty przez spółkę w pozwie skierowanym przeciwko autorom oraz wydawcy artykułu, dotyczył ujawnienia w nim informacji objętych tajemnicą. Pozyskane miały one bowiem zostać z treści listu, pochodzącego od członka zarządu spółki, który miał być adresowany do wysokiego rangą polityka. Powodowa spółka wywodziła, że informacje dotyczące jej planów inwestycyjnych pochodziły z prywatnej korespondencji spółki, zaś pozwani nie uzyskali zgody na posłużenie się nią. Sąd I instancji podzielił tę argumentację wskazując zarazem, że ujawnione okoliczności pochodzące z treści listu nie były istotne dla przedstawienia zjawiska opisanego w artykule prasowym, dlatego też ich ujawnienie nie było niezbędne z punktu widzenia prowadzonej debaty publicznej. Warto jednak zwrócić uwagę, że Sąd II instancji nie podzielił stanowiska o naruszeniu tajemnicy korespondencji powodowej spółki. Podkreślił bowiem, że brak było dowodów wskazujących na to, że list ten został sporządzony przez członka organu powodowej spółki, działającego w ramach piastowanej funkcji. Wskazywać miał na to fakt, że ani jego adresatem, ani nadawcą nie była powodowa spółka, lecz możliwe do zidentyfikowania osoby fizyczne. Równocześnie sąd odwoławczy zauważył, że informacje mające pochodzić z listu pozwani mogli uzyskać również innymi źródłami, Były one już wcześniej upubliczniane zarówno w innych materiałach prasowych, jak i podczas oficjalnych spotkań organizowanych przez powodową spółkę dotyczących planowanych przez nią inwestycji.

§ 5 Poufność

Jak już zauważono w toku dotychczasowych rozważań, w doktrynie oraz orzecznictwie przeważają głosy, iż możliwe jest ustalenie istnienia kolejnego dobra osobistego osób

[666] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301.

prawnych w postaci prywatności[667]. W przypadku człowieka, podstawy do zidentyfikowania tego dobra nie stanowi jednak treść art. 23 k.c., lecz art. 47 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym. Warto zarazem zwrócić uwagę, iż również przed wejściem w życie obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej, w doktrynie oraz orzecznictwie wskazywano na możliwość wyróżnienia wartości w postaci prywatnej sfery życia człowieka, której ochrona mogła być realizowana za pomocą konstrukcji dóbr osobistych[668]. Przyjmowano ówcześnie, że zakres życia prywatnego jednostki wyznaczany powinien być w oparciu o koncepcję tzw. sfer. Polegać miała ona na przypisywaniu informacji z rożnych dziedzin aktywności życiowej człowieka do jednej z trzech sfer - intymności, prywatności oraz powszechnej dostępności[669]. Według tego poglądu, ochronie prawnej za pomocą prawa podmiotowego osobistego, określanego mianem prawa do ochrony sfery życia prywatnego, podlegać miały informacje zaliczane do dwóch pierwszych z nich. W konsekwencji, na prawo to składać miało się zarówno prawo do ochrony prawnej życia intymnego, dotyczące możliwości niedzielenia się z innymi informacjami na temat swoich przeżyć osobistych, jak i prawo do prywatności życia osobistego, obejmujące możliwość żądania nieingerowania w życie rodzinne, sąsiedzkie, zawodowe czy towarzyskie danej osoby.

Rozwój myśli prawniczej w zakresie omawianego dobra nastąpił jednak przede wszystkim po uchwaleniu Konstytucji RP. Na tle zacytowanego już art. 47 ustawy zasadniczej przyjęto, że do ochrony tej wartości odnosi się fragment tego przepisu, stanowiący o prawie każdego do decydowania o swoim życiu osobistym, które to prawo zostało uznane za podstawowy, ale nie jedyny komponent prawa do prywatności[670]. Zauważono bowiem, że prywatność jest pojęciem na tyle wieloznacznym, że innymi aspektami omawianego dobra są miedzy innymi, obowiązek poszanowania prawa do odosobnienia oraz pozostawania w spokoju od ingerencji zewnętrznej, możliwość swobodnego kształtowania własnego życia i osobowości, czy też uprawnienie do występowania w przestrzeni publicznej w sposób anonimowy[671]. Jak przyjęto w orzecznictwie, jednostka jako podmiot obdarzony autonomią woli ma prawo

[667] Zob. w szczególności rozważania na temat sfery prywatności osób prawnych A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 187 i nast.
[668] Zob., np. A. Kopff, *Koncepcja prawa…*, str. 10 i nast.; A. Szpunar, *O ochronie sfery życia prywatnego*, Nowe Prawo, 1982, nr 3–4, str. 5. Zob. też wyrok SN z dnia 18 stycznia 1984 r., I CR 400/83, OSNC 1984, nr 11, poz. 195, stanowiący pierwsze orzeczenie SN, w którym wprost uznano prywatność za dobro osobiste. Zob. też Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 180 - 182.
[669] Zob. A. Kopff, *Koncepcja prawa…*, str. 31 i nast. Zob. też J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 19; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 23, nb. 123.
[670] M. Safjan, *Refleksje wokół…*, str. 233 i nast.; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 126.
[671] Por. A. Sakowicz*, Prywatność jako samoistne dobro prawne (per se),* Państwo i Prawo, 2006, nr 1, str. 27.

samodzielnie wyznaczać obszar swojej prywatności, w szczególności wytyczać granice dostępności swojego życia osobistego dla innych[672]. Tezę tę precyzuje również orzecznictwo TK, gdzie przykładowo przyjęto, że zachowanie godności wymaga również poszanowania czysto osobistej sfery człowieka, tak by ten nie był narażony na konieczność „dzielenia się z innymi" swoimi przeżyciami czy doznaniami o intymnym charakterze[673]. Można zatem dostrzec ścisły związek tak rozumianego dobra ze sferą wewnętrzną człowieka. Warto jednak zwrócić uwagę, iż innym istotnym komponentem prywatności, jest również kwestia autonomii informacyjnej, której ochrona na gruncie konstytucyjnym wynika z art. 51 ust. 1 Konstytucji RP. Zgodnie z jego treścią, nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby[674]. Należy uznać, że powyższa regulacja daje podstawę do zidentyfikowania na gruncie prawa cywilnego, w ramach prywatności człowieka, także aspektu zewnętrznego tej wartości w postaci możliwości decydowania o zakresie rozpowszechniania informacji na temat danej osoby[675]. W tym znaczeniu, prawo to daje uprawnienie do sprawowania kontroli nad informacjami znajdującymi się w posiadaniu innych podmiotów, a więc co do ich gromadzenia, przechowywania, rozpowszechniania, obejmując również możliwość żądania ich sprostowania czy usunięcia[676]. Ponadto w orzecznictwie przyjęto, że szeroko rozumiane prawo do prywatności obejmuje nie tylko informacje dotyczące życia rodzinnego czy osobistego, ale również stanowiące dane osobowe, przyznając osobom fizycznym prawo do dysponowania nimi[677]. Na tym tle prywatność zapewnia jednostce, jako podmiotowi autonomicznemu, uprawnienie do samodzielnego wytyczania granic dostępności informacji na swój temat dla innych, zaś ograniczenia w tym zakresie powinny wynikać wprost z ustawy.

---

[672] Wyrok SA w Warszawie z dnia 12 listopada 2013 r., I ACa 906/13, Legalis nr 755638.

[673] Wyrok TK z dnia 5 marca 2013 r., U 2/11, OTK-A 2013, nr 3, poz. 24. Por. A. Bierć, *Zarys prawa…,* str. 216 – 217.

[674] Zob. M. Wild [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Legalis 2016, art. 51, nb. 15. W doktrynie zauważono, że katalog informacji o jednostce, o których ujawnieniu może ona decydować obejmuje: życie rodzinne i osobiste, stosunki małżeńskie, tożsamość, sferę intymności, stan majątkowy, tryb i styl życia, zainteresowania oraz karalność – zob. szerzej J. Sieńczyło – Chalbicz, *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę. Analiza cywilnoprawna*, Zakamycze 2006, str. 197. Zauważono zarazem, że art. 51 Konstytucji RP, tak jak i inne regulacje rozdziału II odnoszą się do ochrony jednostki wobec działań władzy publicznej, dlatego też należy uznać, że nie przewidują one praw osobistych, lecz mogą stanowić podstawę do ich wyodrębniania.

[675] Por. M. Safjan, *Refleksje wokół…*, str. 233 i nast.; M. Wild, *Ochrona prywatności w prawie cywilnym (koncepcja sfer a prawo podmiotowe),* Państwo i Prawo, 2001, nr 4, str. 57.

[676] Wyrok SN z dnia 11 lutego 2015 r., I CSK 868/14, Legalis nr 1231461

[677] Wyrok SN z dnia 24 czerwca 2014 r., I CSK 532/13, Legalis nr 1079991, przy czym uwzględnić należy, że ochrona danych osobowych obejmuje wyłącznie osoby fizyczne, co wynika wprost z art. 1 Rozporządzenia z dnia 27 kwietnia 2016 r. Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.Urz.UE.L 2016 Nr 119, str. 1.

Co oczywiste, tak w pełni rozumiana prywatność nie może zostać przeniesiona w sferę osób prawnych[678]. Uprawnione jest jednak zaaprobowanie stanowiska, iż istnieje możliwość odpowiedniego dostosowania powyżej omówionych aspektów tego dobra do charakteru ich podmiotowości prawnej. Należy bowiem uznać, iż u osób prawnych możliwe jest wyodrębnienie - tak samo jak u człowieka - występowania określonej sfery ich funkcjonowania, która powinna zostać wolna od ingerencji z zewnątrz. W przypadku tych podmiotów będzie ona związana z ostatnim z przedstawionych aspektów prywatności, dotyczącym autonomii informacyjnej jednostki. Warto zauważyć, iż zapewnienie osobom prawnym możliwości decydowania o zakresie ujawniania informacji na temat prowadzonej przez nie działalności, promuje indywidualność podmiotów funkcjonujących w obrocie prawnym, umożliwia rozwijanie konkurencyjności oraz pluralizmu świadczonych dóbr i usług, a także pozytywnie wpływa na ich niezależność. U każdej osoby prawnej występują bowiem określone procesy wewnętrzne. Związane są one między innymi z: ustalaniem strategii prowadzonej działalności, określaniem krótkotrwałych i dalekosiężnych celów swojego funkcjonowania, kształtowaniem polityki kadrowej oraz finansowej, czy zasadami podejmowania określonego rodzaju decyzji. Należy do nich również cała sfera formalnych, jak i nieformalnych kontaktów podejmowanych w ramach współpracy z innymi podmiotami występującymi w obrocie. Trzeba uznać, że nierzadko w interesie osoby prawnej jest utrzymywanie informacji związanych z powyższymi kwestiami poza dostępem innych osób, co wynika przede wszystkim z faktu realizowania przez nie różnych, często konkurencyjnych wobec siebie celów[679]. Obowiązek ujawniania wszelkich informacji na temat funkcjonowania osób prawnych uniemożliwiałby, np. wprowadzanie do obrotu nieznanych innym podmiotom innowacji, rozwiązań czy nawet pozyskiwanie nowych odbiorców usług. Istnienie autonomii informacyjnej wpływa zatem korzystnie na występowanie różnorodności opinii i aktywności w obrocie[680].

Jak już zasygnalizowano, ponieważ u osób prawnych nie można wyodrębnić sfery życia osobistego w rozumieniu art. 47 Konstytucji RP, to treść omawianego dobra osobistego w przypadku tych podmiotów bliższa jest moim zdaniem jej zewnętrznemu aspektowi, do którego odwołuje się regulacja art. 51 Konstytucji RP. Obejmować będzie ona możliwość samodzielnego decydowana przez te podmioty o zakresie i zasięgu udostępniania oraz

[678] W doktrynie trafnie zauważono, że życie prywatne, rodzinne czy intymne nie mogą być udziałem osób prawnych a ponadto, iż wskazane aspekty dotyczące osób wchodzących w skład ich organów czy działających w ich imieniu nie składają się na prywatność osób prawnych – zob. tak J. Sieńczyło – Chalbicz, *Naruszenie prywatności…,* str. 122.
[679] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 127.
[680] Zob. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 189.

komunikowania innym informacji na swój temat[681]. Ścisły związek tak konstruowanego dobra ze sferą autonomii informacyjnej, pozwala na zaproponowanie określenia go mianem sfery poufności osoby prawnej. Pojęcie poufności nie jest obce współczesnej cywilistyce, gdyż jest chociażby stosowane do obowiązku występującego w prawie kontraktów dotyczącego zachowania w tajemnicy informacji objętych tzw. klauzulą poufności[682]. Dlatego też zaproponowana nomenklatura w sposób bardziej precyzyjny oddawać będzie istotę tej wartości. W takim rozumieniu, prawo chroniące to dobro stanowić będzie jeden z podstawowych instrumentów prawnych pozwalających kontrolować rozpowszechnianie informacji na temat działalności osób prawnych, w tym również, nad tymi już będącymi w posiadaniu osób trzecich[683]. Potrzebę wyodrębnienia takiego dobra zaaprobowano również w orzecznictwie, gdzie stwierdzono, że istnienie odpowiednika prywatności u osób prawnych, dawałoby tym podmiotom możliwość decydowania o tym kiedy i w jakim zakresie informacje ich dotyczące będą mogły zostać ujawnione pozostałym osobom[684]. Warto zwrócić uwagę, że dobro to będzie krzyżować się swoim zakresem z innymi dobrami osobistymi osób prawnych w postaci nietykalności pomieszczeń, jak i tajemnicy korespondencji. W przypadku każdego z nich występuje bowiem element związany z ochroną informacji osoby prawnej.

Tak rozumiana poufność osób prawnych, może zostać w szczególności naruszona poprzez przetwarzanie, a więc pozyskiwanie, przechowywanie czy rozpowszechnianie informacji o działalności danej osoby prawnej w sytuacjach, gdy z okoliczności sprawy wynika, że wolą osoby prawnej jest ich zachowanie w tajemnicy[685]. Naruszenie omawianej wartości następować będzie nie tylko w razie działań innych podmiotów pozyskujących takie informacje, lecz również w przypadkach, gdy osoba prawna przekazała je już dobrowolnie innemu podmiotowi z zastrzeżeniem ich poufności, zaś podmiot taki następnie rozpowszechni je osobom trzecim bez zgody osoby prawnej. Czynnościami, które mogą prowadzić do takiego naruszenia będą również, np. nieuzasadnione przeszukanie, zainstalowanie podsłuchu lub kamer, upublicznianie niejawnych dokumentów czy też nagrywanie przebiegu rozmów bez zgody drugiej strony albo bez poinformowania jej o tym fakcie[686]. Oznacza to zarazem, że pozyskiwanie nielegalnych informacji może polegać nie tylko na utrwaleniu ich na

[681] Zob. M. Wild, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*…., art. 51, nb. 1; wyrok TK z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK 1998, nr 4, poz. 46.
[682] Zob. np. A. Cempura, A. Kosolik, *Metodyka sporządzania umów gospodarczych*, Warszawa 2023, str. 472 – 479.
[683] Zob. wyrok TK z dnia 19 lutego 2002 r., U 3/01, OTK-A 2002, nr 1, poz. 3; wyrok TK z dnia 13 grudnia 2011 r., K 33/08, OTK-A 2011, nr 10, poz. 116. Por. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1083.
[684] Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 25 lutego 2014 r., V ACa 690/13, Legalis nr 831368.
[685] Por. M. Cieśla, *Prywatność osoby…*, str. 152.
[686] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 192-193.

materialnych nośnikach, ale również zapoznawaniu się z informacjami przekazywanymi ustnie zarówno w formie bezpośredniej, jak i za pomocą środków komunikacji elektronicznej podczas rozmów, posiedzeń czy spotkań, w których uczestniczą członkowie substratu osobowego osoby prawnej. Co zarazem istotne, możliwość udzielenia osobom prawnym ochrony poufności będzie występowała wyłącznie, gdy ujawnione lub uzyskane informacje związane będą z działalnością danego podmiotu, a nie wyłącznie ze sferą prywatną konkretnych osób fizycznych.

Należy zaaprobować pogląd, iż poufność osoby prawnej może zostać naruszona zarówno przez osoby znajdujące się na zewnątrz jej struktury organizacyjnej, jak i przez członków jej substratu osobowego. Jak wskazano w jednym z orzeczeń dotyczącym co prawda sprawy z zakresu prawa pracy, lecz odnoszącym się również do autonomii informacyjnej osób prawnych, ochrona spraw prywatnych działa w obie strony. Oznacza to, że odnosi się nie tylko do pracownika, ale też pracodawcy oraz prowadzonego przez niego podmiotu. W konsekwencji to czego pracodawca nie ujawnia, a wręcz uważa za sprawy niejawne, nie może być dowolnie nagrywane i gromadzone przez pracownika, zaś takie zachowanie może być podstawą do dochodzenia ochrony dóbr prawnie chronionych[687].

Tytułem przykładu stanu faktycznego, w którym uznano, że doszło do naruszenia poufności osoby prawnej była sytuacja potajemnego nagrania spotkania odbywającego się pomiędzy pracownikiem a działającymi w imieniu zatrudniającej go spółki członkiem zarządu oraz szefową działu kadr[688]. Przedmiotem rozmowy była kwestia rozwiązania współpracy z pozwanym, który idąc na spotkanie domyślał się czego może ono dotyczyć. Dlatego też postanowił nagrać je przy pomocy telefonu komórkowego. Pozwany przy tym nie poinformował ani przed spotkaniem, ani w jego w trakcie, ani też po jego zakończeniu, że nagrywa rozmowę. Co warte również podkreślenia, w omawianym przypadku nie doszło do upowszechnienia zapisu dźwięku, a wyłącznie miał miejsce sam fakt nagrania i jego zapisania w pamięci telefonu. Jak wskazał sąd, w przedstawionym stanie faktycznym spełniona została przesłanka w postaci naruszenia dóbr osobistych. Uzasadniając ten pogląd sąd zauważył, że swoboda wypowiedzi obejmuje nie tylko prawo do decydowania o treści wypowiedzi, ale również o tym czy, przez kogo oraz w jakim celu zostanie ona utrwalona. Potajemne nagrywanie naruszyło zdaniem sądu nie tylko sferę prywatności rozmówców, lecz także w przypadku osoby prawnej jej sferę poufności, co wynikało z tego, że rozmowa dotyczyła spraw bezpośrednio związanych z funkcjonowaniem spółki będącej pracodawcą. Odnosząc się

[687] Zob. tak wyrok SN z dnia 24 maja 2011 r., II PK 299/10, Legalis nr 442088.
[688] Zob. wyrok SN z dnia 31 stycznia 2018 r., I CSK 292/17, Legalis nr 1717931.

natomiast do kwestii braku rozpowszechnienia nagrania sąd uznał, iż wystarczające do udzielenia ochrony dóbr osobistych jest samo istnienie nagrania, z którym wiąże się prawdopodobieństwo jego ujawnienia go w przyszłości. W konsekwencji jako dopuszczalne należy w takich przypadkach uznać żądanie usunięcia zagrożenia naruszenia dóbr osobistych przez nakazanie zniszczenia nagrania oraz wszelkich jego kopii[689].

Należy jednak zwrócić uwagę, iż nie każde ujawnienie informacji na temat funkcjonowania osób prawnych stanowić będzie podstawę do dochodzenia ochrony dóbr osobistych. Istnieje bowiem szereg danych, co do których przepisy szczególne zezwalają na ich pozyskiwanie oraz posługiwanie się nimi. Warto wskazać na dwa przykłady regulacji, które wyłączać będą bezprawność naruszenia poufności osób prawnych ze względu na istniejący obowiązek ujawniania określonych informacji na temat swojej działalności[690].

W pierwszej kolejności, należy zwrócić uwagę na przepisy zawarte w ustawach o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz Prawie przedsiębiorców[691]. Zawierają one w swej treści liczne regulacje dotyczące obowiązku dokonywania wpisów określonych danych w Krajowym Rejestrze Sądowym, a także ich publikowanie w ogólnodostępnym, wydawanym w postaci elektronicznej Monitorze Sądowym i Gospodarczym. Należy ponadto pamiętać, iż w świetle art. 8 ustawy o KRS, rejestr ten jest jawny, co oznacza, że każdy ma prawo za pośrednictwem Centralnej Informacji nie tylko dostępu do danych zawartych w rejestrze, ale również może otrzymywać poświadczone odpisy, wyciągi, zaświadczenia i informacje. W konsekwencji, dzięki ogólnodostępnym sieciom informatycznym, możliwe jest uzyskiwanie aktualnych informacji o podmiotach wpisanych do rejestru[692]. Oznacza to, że takie dane, które są w nim powszechnie dostępne jak, np. nazwa lub firma, siedziba, struktura właścicielska, przedmiot działalności, fakt zawszenia lub wznowienia prowadzenia działalności, dane o umowie lub statucie, lista osób uprawnionych do reprezentacji, czy też informacje o toczącym się postępowaniu upadłościowym lub restrukturyzacyjnym, mają charakter informacji

[689] Problem ochrony poufności (prywatności) osoby prawnej poruszany był również w judykaturze zagranicznej. Tytułem przykładu z orzecznictwa niemieckiego, który został omówiony w polskiej doktrynie, warto wskazać na stan faktyczny, w którym wbrew woli osoby prawnej – spółki sfotografowano odbywającą się w jej siedzibie, zamkniętą dla osób postronnych uroczystość, zaś wykonane zdjęcia następnie zostały opublikowane w materiale prasowym. Za uwzględnieniem powództwa w tej sprawie przemawiał fakt, iż do wyłącznego uprawnienia osoby prawnej należy decydowanie kto, w jaki sposób i w jakim celu może wkroczyć do jej siedziby, również w zakresie pozyskiwania informacji i wykonywania dokumentacji fotograficznej tego co dzieje się w jej wnętrzu. W omawianej sprawie bowiem ani autor zdjęć, ani wydawca prasowy nie otrzymali zgody na ich wykonanie zob. wyrok LB Berlin z dnia 11 marca 2004, Zeitschrift für Urheber - und Medienrecht, 2004, nr 7, str. 78 i nast. - cyt. za: J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 165 – 166. Tożsama sytuacja moim zdaniem mogłaby prowadzać do naruszenia poufności osoby prawnej na gruncie prawa polskiego.
[690] Por. też A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 190 i nast.
[691] Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 222 ze zm.
[692] Zob. A. Kidyba, *Prawo handlowe…,* str. 72.

powszechnie dostępnych i ich uzyskiwanie oraz rozpowszechnianie nie może stanowić naruszenia poufności osób prawnych.

Drugim przykładem regulacji, które wyłączają możliwość powoływania się na poufność przez osoby prawne są przepisy ustawy o dostępie do informacji publicznej[693]. Zgodnie z art. 1 ust. 1 u.d.i.p, prawo do uzyskania informacji publicznej obejmuje każdą informację o sprawach publicznych. Jak wskazuje się w literaturze, obowiązek udzielania informacji dotyczy każdego przejawu aktywności podmiotów sprawujących władzę publiczną, które polegają w szczególności na wykonywaniu zadań publicznych oraz zarządzaniu majątkiem państwowym[694]. W rezultacie, informacje publiczne objęte obowiązkiem ich udostępnienia na mocy wskazanej regulacji, nie będą mogły zostać uznane za objęte poufnością chyba, że obowiązywać będzie przepis szczególny zwalniający dany podmiot z tego obowiązku[695]. Jedno z takich ograniczeń przewiduje art. 5 ust. 2 u.d.i.p., który stanowi, iż odmowa udzielenia informacji publicznej może nastąpić ze względu na prywatność osoby fizycznej lub tajemnicę przedsiębiorcy. Ustawodawca zatem - zgodnie z wykładnią gramatyczną tego przepisu a także zasadą, iż wyjątków nie można interpretować rozszerzająco - nie objął ochroną prywatności (poufności) osób prawnych. Osoby prawne na gruncie tego przepisu mogą zatem odmówić udzielenia informacji publicznej wyłącznie powołując się na tajemnicę przedsiębiorcy, co jak sama nazwa wskazuje dotyczyć będzie wyłącznie podmiotów prowadzących działalność gospodarczą.

W ramach rozważań na temat poufności osób prawnych oraz obowiązku udostępniania przez nie informacji publicznej, warto rozważyć w tym zakresie sytuację prawną osób prawnych prawa publicznego, tj. Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego[696]. Należy uznać, iż zakres obowiązku informacyjnego ciążącego na tych podmiotach jest na tyle szeroki, że nie mogą one korzystać z ochrony prawnej powołując się na dobro osobiste w postaci poufności[697]. Na poparcie tej tezy warto wskazać na treść art. 61 Konstytucji RP, zgodnie z którym organy władzy publicznej mają obowiązek ujawniania obywatelom informacji o swojej działalności – co obejmuje informacje zarówno z zakresu prawa publicznego, jak i prywatnego[698]. Powyższy obowiązek dotyczy, jak wskazuje się w literaturze,

[693] Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, tekst jedn., Dz. U. z 2022 r. poz. 902.
[694] Zob. szerzej, np. A. Piskorz – Ryń, *Dostęp do informacji publicznej – zasady konstrukcyjne ustawy*, Kwartalnik Prawa Publicznego, 2002, nr 4, str. 183.
[695] Zob. M. Bidziński [w:] M. Bidziński, M. Chmaj, P. Szustakiewicz, *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Legalis 2023, art. 5, nb. 1.
[696] Zob. W. Szczotka, *Civil-law…,* str. 218 – 220.
[697] Por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 198.
[698] Por. wyrok TK z dnia 10 września 2001 r., K 8/01, OTK 2001, nr 6, poz. 164.

całokształtu działalności organów władzy publicznej[699] i przejawia się, na przykład w konieczności udostępniania dokumentów na temat wykonywanych przez nich zadań. Można przyjąć, iż ze względu na charakter tych podmiotów, nie dysponują one żadną swobodą w kształtowaniu swojej sytuacji prawnej w zakresie udzielania informacji dotyczących ich funkcjonowania. Zatem, ponieważ Skarb Państwa oraz jednostki samorządu terytorialnego nie zostały wyposażone w jakąkolwiek autonomię informacyjną, nie mogą dochodzić ochrony z tytułu naruszenia poufności.

§ 6 Inne dobra osobiste osób prawnych – analiza krytyczna

Przechodząc do analizy wysuwanych w doktrynie oraz orzecznictwie propozycji dotyczących możliwości wyodrębnienia innych wartości, o które dopuszczalne mogłoby być poszerzenie katalogu dóbr osobistych osób prawnych, należy moim zdaniem zaaprobować tezę o istnieniu dobra w postaci znaku symbolizującego osobę prawną[700]. W polskim systemie prawnym nie występuje definicja legalna symbolu, jednak według mnie na gruncie ochrony dóbr osobistych należy przyjąć, że stanowić je może każde przedstawienie graficzne, które służyć będzie do identyfikacji określonego podmiotu. Jako ich przykłady można wskazać między innymi na: herby, godła, logo, znaki, chorągwie, stemple oraz pieczęcie[701]. Należy jednocześnie wyeliminować z tej kategorii wszelkiego rodzaju znaki dźwiękowe, zapachowe czy smakowe. Nie powinno również budzić wątpliwości, iż za chroniony na mocy przepisów o dobrach osobistych znak symbolizujący, może zostać uznane wyłącznie takie oznaczenie, które będzie odnosiło się do określonego podmiotu, a nie, które będzie związane z przedmiotem jego działalności. Oznacza to w szczególności brak możliwości włączenia do tej kategorii wszelkiego rodzaju znaków służących do identyfikacji rzeczy, towarów lub usług świadczonych przez osobę prawną.

Na poparcie wyodrębnienia tego dobra warto wskazać, że osoba prawna może być identyfikowana w obrocie nie tylko za pomocą nazwy (firmy), ale również poprzez inne - takie jak wyżej wymienione - oznaczenia o charakterze niematerialnym. Udzielenie im ochrony

[699] Zob. M. Wild [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP…*, art. 61, nb. 17.
[700] Por. A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 152.
[701] Por. J. Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1081; A. Doliwa, *Dobra osobiste…*, str. 71 -72. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 110. Jak wskazano w orzecznictwie, więź emocjonalna jaka może łączyć osobę fizyczną z herbem stanowiącym własność jej rodziny, uzasadnia zakwalifikowanie herbu jako dobra osobistego w rozumieniu art. 23 k.c. – tak wyrok SA w Katowicach z dnia 10 kwietnia 2002 r., I ACa 1399/01, Legalis nr 56256. Na tym tle trafnie przyjęto, że herb gminy należy traktować tak samo jak herb rodzinny, ponieważ jest on nośnikiem jej tożsamości w zewnętrznym odbiorze i podobnie jak nazwa czy firma stanowi dobro osobiste osoby prawnej – tak wyrok WSA w Krakowie z dnia 19 maja 2008 r., III SA/Kr 49/08, Legalis nr 1142032. Zob. też wyrok WSA w Gdańsku z dnia 10 marca 2010 r., III SA/Gd 18/10, Legalis nr 222902.

warunkowane powinno być jednak tym, aby w powszechnej świadomości uczestników obrotu były one jednoznaczne kojarzone z konkretnym podmiotem[702]. Należy ponadto podzielić twierdzenie, że określone symbole - podobnie jak nazwa (firma) - mogą oprócz wspomnianej funkcji identyfikacyjnej, indywidualizować dany podmiot, będąc nośnikiem jego tożsamości w zewnętrznym odbiorze[703]. Symbol może bowiem nieść za sobą określone wartości, wskazujące na pozycję i autorytet osoby prawnej[704].

Za uznaniem omawianych znaków za dobra osobiste opowiedziała się również judykatura, w której stwierdzono, że graficzne oznaczenia symbolizujące określoną osobę prawną mogą zostać zaliczone do dóbr osobistych osób prawnych, nawet jeżeli nie zawierają one w sobie jej nazwy[705]. Tytułem przykładu stanu faktycznego, w którym sąd udzielił ochrony znakowi symbolizującemu osobą prawną, uznając go za dobro osobiste tych podmiotów, warto przytoczyć sytuację, w której pozwani prowadzący działalność gospodarczą w formie spółki cywilnej wydawali publikacje z informacjami dla kandydatów, dotyczącymi studiów na jednym z uniwersytetów. W broszurach tych zawarta była informacja o organizowaniu przez nich kursów przygotowawczych do egzaminów wstępnych na studia. Publikacje te opatrzone były nazwą konkretnego uniwersytetu oraz przedstawiały fotografię fragmentu bramy siedziby uczelni, na której znajdowało jej godło zawierające znak orła, będące jednym z jej symboli[706]. Sąd stwierdził, iż wskazana publikacja naruszyła dobra osobiste uczelni. W uzasadnieniu, w odniesieniu do posłużenia się przez pozwanych znakiem symbolizującym osobę prawną stwierdzono, iż znak orła będący elementem godła uczelni, który stanowi element bramy wejściowej do jej siedziby, indywidualizuje daną uczelnię i co za tym idzie jest nośnikiem jej wartości naukowych, dydaktycznych, jak i moralnych[707]. W związku z tym sąd uznał, że symbol ten może być wykorzystywany wyłącznie w celach zgodnych z symboliką jaką reprezentuje, a ponadto każde jego użycie wymaga zgody władz uczelni. Wynikało to z

[702] Zob. P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 4; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 stycznia 2014 r., I ACa 841/13, Legalis nr 819571
[703] Zob. wyrok WSA w Krakowie z dnia 19 maja 2008 r., III SA/Kr 49/08, Legalis nr 1142032 oraz wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171 a także rozstrzygnięcie wydane w tej sprawie w II instancji – wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2000 r., I ACa 1617/99, Lex nr 49243.
[704] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…*, str. 112.
[705] Wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171.
[706] Zob. też. W. Szczotka, *Dobra osobiste…*, str. 120.
[707] Warto zwrócić uwagę, że znaki symbolizujące uniwersytety mogą być również rejestrowane jako znaki towarowe. Przykładami tego są logo Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego. W konsekwencji ich naruszenie może w okolicznościach konkretnej sprawy - gdy ingerencja następuje w zakres wyznaczony przez prawo ochronne na znak towarowy - uprawniać do dochodzenia ochrony na podstawie art. 296 p.w.p.

przyjęcia przez sąd, że symbol osoby prawnej tak samo jak nazwa, może być nośnikiem jej tożsamości w zewnętrznym odbiorze, co uzasadnia uznanie go za dobro osobiste.

Omawiając problem istnienia dobra osobistego osób prawnych w postaci znaku symbolizującego, warto jednak odnotować stanowisko wyrażone w orzecznictwie, zgodnie z którym brak jest podstaw do uznania, że każde takie oznaczenie nawet jeśli indywidualizuje dany podmiot w obrocie prawnym, może stanowić dobro osobiste osoby prawnej, które podlega ochronie na podstawie art. 43 k.c.[708]. Na poparcie tej tezy wskazano, że dobrem osobistym nie będzie wyrażone graficznie logo w sytuacji, gdy osobie prawnej przysługują do niego wyłącznie majątkowe prawa autorskie, zaś prawa osobiste pozostały przy jego twórcy. Uznano, że w takim wypadku oznaczenie takie powinno być traktowane nie jako znak symbolizujący, lecz składnik majątku osoby prawnej, który w przypadku przedsiębiorców chroniony może być na podstawie przepisów o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Moim zdaniem jednak z powyższym twierdzeniem nie można się zgodzić. Jako trafniejszy należy uznać bowiem pogląd, zgodnie z którym fakt przysługiwania twórcy do określonego oznaczenia autorskich praw osobistych, nie wyłącza możliwości potraktowania go jednocześnie jako dobra osobistego osoby prawnej, jeśli po uzyskaniu do niego autorskich praw majątkowych będzie - podobnie jak nazwa - służyć do identyfikacji oraz indywidualizacji danego podmiotu. W takim wypadku, dany znak symbolizujący łączył będzie w sobie prawa osobiste przysługujące dwóm różnym podmiotom.

Konstrukcja taka nie jest obca prawu polskiemu, zaś przykładu w tym zakresie dostarczają regulacje prawa autorskiego a konkretnie występujący w nim przypadek współtwórczości, kiedy to występuje co najmniej dwóch twórców jednego utworu. Kwestia ta znalazła swoje uregulowanie w art. 9 pr. aut.[709]. W takich sytuacjach autorskie prawa majątkowe przysługują twórcom wspólnie, zaś właściwymi regulacjami w tym zakresie są art. 9 ust. 1 – 4 pr. aut. oraz odpowiednio stosowane przepisy o współwłasności ułamkowej. Natomiast w odniesieniu do autorskich praw osobistych, stosunek wspólności nie rozciąga się formalnie na prawa osobiste, gdyż zachowuje je każdy ze współtwórców dzieła. Innymi słowy, przysługują one każdemu z twórców w pełnym zakresie wynikającym z art. 16 pr. aut[710]. W rezultacie, każdy ze współautorów jest uprawniony do samodzielnego wykonywania takich

[708] Zob. szerzej wyrok SA w Warszawie z dnia 9 stycznia 2014 r, I ACa 841/13, Legalis nr 819571.
[709] Zob. szerzej J. Szczotka, *Najem i użyczenie egzemplarzy utworu jako odrębne pola eksploatacji*, Warszawa 2013, str. 212 – 215; M. Poźniak – Niedzielska, J. Szczotka*, Prawo autorskie*…., str. 46.
[710] Zob. A. Michalak [w:] A. Michalak (red.), *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Legalis 2019, art. 9, nb. 10.

uprawnień, jak np. decydowanie o ujawnieniu własnego autorstwa[711]. Problem może natomiast pojawiać się w przypadkach takich praw osobistych jak, np. decyzja o publikacji utworu czy prawo do integralności dzieła, które w razie ich wykonywania przez kilku współtwórców mogą pozostawać w kolizji. W takich sytuacjach należy przyjąć, że do wykonywania tych uprawnień wymagana będzie jednomyślność twórców, zaś w jej braku, rozstrzygnięcie w tym zakresie należało będzie do sądu działającego na wniosek któregokolwiek z nich[712].

Odnosząc powyższe ustalenia na grunt znaku symbolizującego osobę prawną należy uznać, że fakt przysługiwania do niego autorskich praw osobistych twórcy może skutkować powstawianiem kolizji uprawnień pomiędzy z jednej strony osobą prawną, dla której stanowić on będzie dobro osobiste, zaś z drugiej jego twórcą. W takich wypadkach należy uznać, że - podobnie jak miało to miejsce na gruncie współtwórczości - w przypadku uprawnień które „nakładają się na siebie" wymagana będzie ich jednomyślność. Przykładowo zatem w razie woli poczynienia zmian w tym znaku przez osobę prawną, wymagana będzie do tego zgoda jego twórcy. W razie natomiast naruszenia tych praw czy to przez twórcę, czy przez osobę prawną, każdy z tych podmiotów będzie uprawniony do dochodzenia ich ochrony za pomocą roszczeń zawartych w Kodeksie cywilnym, zaś w przypadku twórcy również w art. 78 pr. aut.

W nawiązaniu do powyższych rozważań dotyczących znaku symbolizującego osobę prawną, prowadzonych na pograniczu dóbr osobistych osób prawnych oraz prawa autorskiego, warto również zasygnalizować, iż zgodnie z art. 4 pkt. 2 pr. aut. nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole. Treść tego przepisu wskazuje zatem na możliwość istnienia w obrocie takich znaków symbolizujących osoby prawne, do których nie będą przysługiwać ich twórcy autorskie prawa osobiste[713]. Jak wskazuje się w

---

[711] B. Błońska [w:] W. Machała, R. M. Sarbiński (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2019, art. 9, nb. 38.

[712] Zob. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*…, str. 112; J. Barta, R. Markiewicz [w:] M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Ćwiąkalski, K. Felchner, E. Traple, J. Barta, R. Markiewicz, *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Lex 2011, art. 9, nb. 12. W doktrynie pojawiają się jednak na tym tle wątpliwości co do podstawy prawnej takiego rozstrzygnięcia przez sąd. Według jednego ze stanowisk, w świetle brzmienia art. 9 pr. aut., należy zaakceptować możliwość stosowania tych przepisów także do autorskich praw osobistych. Oznaczałoby to, że podstawą takich rozstrzygnięć byłby art. 9 ust. 3 pr. aut. zgodnie z treścią którego do wykonywania prawa autorskiego do całości utworu potrzebna jest zgoda wszystkich współtwórców, zaś w przypadku jej braku każdy ze współtwórców może żądać rozstrzygnięcia przez sąd – zob. M. Nowicka [w:] J. Barta (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. Tom 13*, Warszawa 2017, str. 101–102. Natomiast według drugiego ze stanowisk spory pomiędzy współtwórcami w zakresie autorskich praw osobistych powinny być rozstrzygane na podstawie art. 78 pr. aut. w trybie procesowym – tak, np. B. Błońska [w:] W. Machała, R. M. Sarbiński (red.), *Prawo autorskie…*, art. 9, nb. 38. Nie rozstrzygając co do zasadności stosowania art. 9 pr. aut. do autorskich praw osobistych, należy jednak uznać, że w zakresie ochrony tych praw zastosowanie powinien mieć *per analogiam* art. 9 ust. 4 pr. aut., np. w przypadku naruszenia integralności utworu przez osobę trzecią czy prawa do sprawowania kontroli nad korzystaniem z utworu, dzięki czemu każdy ze współautorów byłby uprawniony do wystąpienia o ich ochronę.

[713] M. Poźniak – Niedzielska, J. Szczotka*, Prawo autorskie*…., str. 36 - 38.

doktrynie, powyższa kategoria urzędowych znaków i symboli obejmuje graficzne i słowno-graficzne wytwory, co do których po pierwsze w przepisach prawa przewidziana została podstawa prawna ich nadawania lub określania oraz po drugie, które są używane w ramach wykonywania władzy publicznej przez organy publiczne albo przez inne podmioty i jednostki organizacyjne pod warunkiem, że wykonują one zadania publiczne zlecone z mocy prawa[714]. Jak wskazano w doktrynie, do grupy tej należą, np. godło państwowe, herby miast i jednostek samorządu terytorialnego oraz jednostek podziału administracyjnego, oznaczenia międzynarodowych organizacji i instytucji, symbole sił zbrojnych wszystkich formacji, sztandary, ordery czy odznaczenia[715]. W świetle powyższych kryteriów do powyższej kategorii można również moim zdaniem zaliczyć godła oraz logo uczelni wyższych, szkół czy organizacji samorządów zawodowych, do których należy chociażby Godło Adwokatury. Jak zarazem zauważono w orzecznictwie, ustanowienie wyłączeń spod ochrony prawnoautorskiej nie wyklucza ochrony należących do nich przedmiotów na podstawie innych przepisów, co oznacza, że nie istnieje całkowita swoboda reprodukowania i rozpowszechniania materiałów wymienionych w tym przepisie[716]. Ograniczenia te wynikać mogą z innych przepisów w tym chroniących dobra osobiste, tajemnicę czy przeciwdziałające nieuczciwej konkurencji. Na tym tle należy uznać, że w razie spełnienia przez dany znak lub symbol omówionych wyżej cech znaku symbolizującego osobę prawną, podlegał on będzie ochronie na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych.

W odniesieniu natomiast do pozostałych propozycji wartości, o które miałby zostać poszerzony katalog dóbr osobistych osób prawnych, należy opowiedzieć się przeciwko zaliczeniu do nich znaków towarowych, doświadczenia i wiedzy pracownika, swobody prowadzenia działalności statutowej, możliwości niezakłóconego komunikowania się osób, ochrony przed hałasem, renomy przedsiębiorstwa, prawa do klienteli, prawa do niezakłóconego czerpania zysku z prowadzonej działalności gospodarczej oraz tajemnicy przedsiębiorstwa. Nie spełniają one bowiem kryteriów zawartych w przedstawionej w niniejszym opracowaniu definicji dóbr osobistych osób prawnych.

Nawiązując do pierwszego ze wskazanych dóbr, nie zasługuje na aprobatę pogląd o możliwości uznania znaków towarowych za dobra osobiste osób prawnych. Wśród

[714] R. M. Sarbiński [w:] W. Machała (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2019, art. 4, nb. 18.
[715] E. Ferenc-Szydełko [w:] E. Ferenc-Szydełko (red.), *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Legalis 2021, art. 4, nb. 11; J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, A. Niewęgłowski, M. Poźniak-Niedzielska, A. Nowicka [w:] J. Barta (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. Tom 13*, Warszawa 2017, str. 81.
[716] Zob. wyrok SN z dnia 26 września 2001 r., IV CKN 458/00, Lex nr 52711.

zwolenników tego stanowiska wskazuje się, że znaki te spełniają - oprócz typowych funkcji w postaci oznaczenia pochodzenia towarów, jakościowej oraz reklamowej[717] - również podobnie jak nazwa (firma), funkcję indywidualizującą podmiot do niego uprawniony[718]. Chociaż wśród opowiadających się za tym stanowiskiem pojawiają się głosy dostrzegające fakt, że znaki towarowe mają charakter majątkowy, a także nie wykazują ścisłego związku z osobą prawną ze względu chociażby na ich zbywalny charakter, to mimo to nie powinno stać to na przeszkodzie potraktowania ich za dobro osobiste, jeżeli na gruncie konkretnego przypadku umożliwiają identyfikację osoby prawnej[719]. Wśród argumentów zwolenników tej opcji, pojawił się głos argumentujący, iż znak towarowy stanowi dobro niematerialne o charakterze mieszanym, w którym współwystępują elementy majątkowe oraz niemajątkowe, co prawda z przewagą tych pierwszych, jednakże istniejący aspekt niemajątkowy umożliwiać ma stosowanie do ich ochrony przepisów z zakresu dóbr osobistych. Zwrócono uwagę, że będzie to szczególnie istotne w razie naruszenia znaku towarowego poza zakresem ochrony udzielanej zarejestrowanym znakom towarowym na podstawie przepisów ustawy Prawo własności przemysłowej[720]. Na poparcie tej tezy podkreślono również, że pomimo spełniania przez znak towarowy funkcji odróżniającej towary jednego przedsiębiorstwa od towarów pochodzących z innego przedsiębiorstwa, to jednak posługiwanie się cudzym znakiem towarowym może wpływać na błędną identyfikację podmiotów oraz skutkować utratą wyrobionej, dobrej pozycji, jaką posiada na rynku uprawniony do niego przedsiębiorca.

W orzecznictwie można również znaleźć rozstrzygnięcia, w których wprost zaliczono znaki towarowe do katalogu dóbr osobistych osób prawnych. Analiza treści tych judykatów wskazuje jednak, że przeważająca większość z nich nie dotyczyła spraw z zakresu ochrony znaków towarowych, lecz innych dóbr - przede wszystkim dobrego imienia - zaś kwestia znaków towarowych stanowiła wyłącznie element wstępnych rozważań prawnych sądu zawartych w uzasadnieniu, dotyczących charakteru katalogu dóbr osobistych osób prawnych[721]. Mimo to można znaleźć i takie rozstrzygnięcia, w których sądy wprost udzielały

[717] Zob. co do funkcji znaku towarowego R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności…*, str. 132.
[718] Zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 37.
[719] Tak J . Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1081.
[720] K. Ostrowska, *Czy znak…*, str. 89 – 90 oraz 108 – 109. Jak już zasygnalizowano, w opracowaniu tym szczególną uwagę poświęcono potrzebie otoczenia ochroną znaków towarowych niezarejestrowanych, a więc takich które są wykorzystywane do oznaczania towarów lub usług, lecz nie zostało na nie udzielone prawo ochronne. Zauważono, że obecnie ich ochronę zapewnia art. 10 ust. 1 u.z.n.k., gdyż nie jest możliwe skorzystanie z roszczeń przewidzianych w art. 296 p.w.p. i to tylko o tyle, o ile znak ten poprzez odpowiednio intensywne stosowanie nabył w odbiorze moc odróżniającą oraz udowodnione zostanie pierwszeństwo w posługiwaniu się nim.
[721] Zob., np. wyrok SA w Warszawie z dnia 10 kwietnia 2019 r., I ACa 17/18, Legalis nr 2121579; wyrok SA w Warszawie z dnia 24 października 2019 r., V ACa 17/19, Legalis nr 2264541; wyrok SA w Krakowie z dnia 22

ochrony zarejestrowanemu znakowi towarowemu za pomocą środków ochrony dóbr osobistych. Tytułem przykładu takiego stanu faktycznego, warto wskazać na spór pomiędzy z jednej strony wydawnictwem działającym w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, będącym jednocześnie wydawcą dziennika o nazwie „Gazeta L”[722], zaś z drugiej znanym politykiem wykonującym mandat posła na Sejm RP. W dzienniku tym opublikowana została seria artykułów prasowych opisujących nierzadko krytycznie i dosadnie działalność w sferze publicznej wskazanego polityka. W odpowiedzi na nie, zainteresowany rozmieścił w miejscach publicznych, w kilku miastach położonych w województwie lubuskim plakaty, na których zamieścił następujący tekst: »nawet Gazeta Lewuska nie obroni politycznej sitwy w regionie. Z przykrością stwierdzam, że „Gazeta L. [tu padała pełna nazwa tytułu prasowego]” kłamie na mój temat i manipuluje czytelnikami«. Materiał ten opatrzony został również imieniem i nazwiskiem posła, jego wizerunkiem oraz nazwą partii politycznej, z ramienia której sprawował mandat. Co jednak najistotniejsze dla dalszych rozważań, oznaczenie graficzne zawierające brzmienie pełnej nazwy powyższego dziennika zostało zarejestrowane przez wydawnictwo jako znak towarowy, zaś w treści plakatu zamieszczone zostało ono w zniekształconej formie.

Abstrahując od rozważań prawnych sądu w zakresie naruszenia dobrego imienia powoda sąd wskazał, iż w omówionym stanie faktycznym doszło do naruszenia znaku towarowego jako dobra osobistego osoby prawnej. Na poparcie tej tezy przyjęto, że dla prawidłowego funkcjonowania osób prawnych istotne znaczenie ma sfera ich identyfikacji, do której oprócz nazwy zaliczono także inne znaki, w tym znaki towarowe. Zauważono bowiem, że chociaż w świetle art. 120 ust. 1 p.w.p. znaki te pełnią funkcję odróżniającą towary jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa, to jednak rola jaką spełniają w obrocie nierzadko może wykraczać poza tę funkcję. Podkreślono przy tym, że z postrzeganym zmysłowo znakiem towarowym wiąże się określona sfera opinii innych podmiotów - zwłaszcza konsumentów - na temat towarów pochodzących od określonego przedsiębiorstwa, a co za tym idzie również wyobrażenie o samym podmiocie prowadzącym przedsiębiorstwo, na rzecz którego zarejestrowano dany znak. W takim rozumieniu znak towarowy, może bowiem zdaniem sądu być uznany za dobro niemajątkowe osoby prawnej, bez którego nie może ona funkcjonować zgodnie ze swym zakresem działania. W odniesieniu natomiast do ewentualnego krzyżowania się roszczeń służących ochronie znaków towarowych z ustawy Prawo własności

lutego 2018 r., I ACa 971/17, Legalis nr 2878412; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 października 2013 r., VI ACa 372/13, Legalis nr 776047.

[722] Wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211.

przemysłowej oraz Kodeksu cywilnego przyjęto, że środki zawarte w pierwszym z wymienionych aktów prawnych związane są jedynie z ochroną ich funkcji wynikającej z art. 120 ust. 1 p.w.p. i nie dotyczą ochrony znaku towarowego traktowanego jako dobro osobiste osoby prawnej. Ponadto podkreślono, że w związku z brzmieniem art. 24 § 3 k.c. nie stanowią one *lex specialis* wobec kodeksowych środków ochrony tych dóbr. Przenosząc tak poczynione rozważania na grunt rozstrzyganego stanu faktycznego sąd uznał, że z tytułem prasowym, którego brzmienie stanowiło element zarejestrowanego znaku towarowego, podobnie jak z innymi znakami identyfikującymi osobę prawną, związana jest określona sfera wiedzy czytelników dotycząca formy, częstotliwości i zakresu terytorialnego publikacji prasowej, rodzaju treści umieszczanych w tytule, jak również ocen co do jakości wypowiedzi prasowych w nim zawartych. W rezultacie, ponieważ poprzez tytuł prasowy identyfikowany jest sam wydawca prowadzący i odpowiadający za działalność wydawniczą, dlatego też jego naruszenie poprzez publiczne udostępnienie go w zniekształconej formie mogło stanowić naruszenie dóbr osobistych.

Opowiadając się jednak w niniejszym opracowaniu zdecydowanie za poglądem przeciwnym, należy w pierwszej kolejności wskazać, iż w polskim systemie prawnym w ramach dóbr niematerialnych, a więc takich które istnieją niezależnie od ich ucieleśnienia w rzeczy[723], oprócz omawianych w pracy dóbr osobistych można wyróżnić istnienie dóbr chronionych w ramach przepisów z zakresu prawa własności intelektualnej, do których zalicza się między innymi znaki towarowe[724]. Podstawowa różnica pomiędzy tymi dwoma grupami dóbr wiąże się z odmiennym ich charakterem, co bezpośrednio wpływa na różny sposób ukształtowania przez ustawodawcę zasad ich ochrony. Dobra własności intelektualnej w przeciwieństwie do dóbr osobistych stanowią - mówiąc ogólnie - rezultaty twórczej działalności człowieka[725]. Jednocześnie posiadają one określoną, nierzadko znaczącą wartość ekonomiczną. Dlatego też w praktyce zastosowanie tego rodzaju dóbr polega na ich wykorzystywaniu przez uprawniony podmiot w celach zarobkowych, bezpośrednio służąc realizowaniu jego interesu majątkowego. Istota tych dóbr wskazuje również, iż nie są one ściśle związane z taką osobą, lecz mogą być w przeciwieństwie do dóbr osobistych przedmiotem obrotu, a więc nie stanowią

[723] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 132.
[724] Zob. szerzej R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *System Prawa…*, str. 84 i nast.; R. Skubisz, *Prawo z rejestracji znaku towarowego i jego ochrona. Studium z zakresu prawa polskiego na tle prawnoporównawczym,* Lublin 1988, str. 15 - 16 i 232 - 236. Zob. też K. Czub, *Prawo własności intelektualnej. Zarys wykładu*, Warszawa 2016, str. 19-20; M. Poźniak – Niedzielska, *Ewolucja prawa własności intelektualnej w dobie współczesnej*, Państwo i Prawo, 2002, nr 10, str. 5 i nast., M. Poźniak – Niedzielska, *Dobra niematerialne przedsiębiorstwa państwowego*, Warszawa – Łódź 1990, str. 15; J. Sieńczyło-Chlabicz, J. Banasiuk, *Cywilnoprawna ochrona…*, str. 230.
[725] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 304 – 306.

one wartości ściśle związanych z określonym podmiotem[726]. W rezultacie, chociaż prawa podmiotowe chroniące obydwie z omawianych grup dóbr są prawami skutecznymi *erga omnes*, to jednak prawa własności intelektualnej w przeciwieństwie do praw osobistych mają - ze względu na interes jaki realizują - charakter majątkowy oraz zbywalny[727]. Uwzględnić jednak należy, że z tego wyraźnego podziału „wymykają się" utwory, w przypadku których ochronie podlegają nie tylko prawa majątkowe, lecz również przysługujące twórcy autorskie prawa osobiste.

Na tym tle należy uznać, że dobra niematerialne o charakterze majątkowym nie mogą w żadnym wypadku zostać zaliczone do katalogu dóbr osobistych nawet jeśli przejawiają niektóre z cech tych wartości[728]. Za nieuzasadniony w tym zakresie trzeba zatem uznać pogląd, zgodnie z którym majątkowe z natury dobra prawne mogą być w określonych sytuacjach traktowane jako dobra osobiste z pełnymi tego konsekwencjami w sferze ochrony prawnej[729]. Koncepcja ta jest bowiem nie do pogodzenia z niemajątkowym charakterem dóbr osobistych, która to cecha eliminuje z kategorii dóbr osobistych nie tylko znaki towarowe, lecz również inne – z zastrzeżeniem swoistej natury utworów - dobra własności intelektualnej takie jak wynalazki, wzory użytkowe oraz przemysłowe, oznaczenia geograficzne czy *know-how*[730].

Jako kolejny argument na poparcie przyjętej tezy warto zwrócić uwagę, że znaki towarowe niezależnie od tego czy zostanie udzielone na nie prawo ochronne, czy też przedsiębiorca do oznaczania towarów lub usług posługiwał się będzie znakiem niezarejestrowanym, służą do odróżniania towarów pochodzących z jednego przedsiębiorstwa od towarów pochodzących z innych przedsiębiorstw, informując potencjalnego nabywcę o źródle ich pochodzenia[731]. Oznacza to, że ich celem nie jest identyfikowanie oraz

[726] Por. A. Kopff, *Prawo cywilne…*, str. 17 i nast.
[727] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 39. Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…,* str. 93.
[728] W przypadku znaków towarowych a także innych dóbr majątkowych chronionych w ramach prawa własności intelektualnej (z wyjątkiem utworów), jedynym związanym z nimi aspektem podlegającym ochronie w ramach dóbr osobistych jest przewidziana w art. 23 k.c. twórczość (naukowa, artystyczna, wynalazcza i realizatorska), która jednak ze swej istoty może przysługiwać wyłącznie człowiekowi. W ramach tego dobra jak już sygnalizowano w toku dotychczasowych rozważań, oprócz wolności działalności twórczej, ochronie podlega związek twórcy z wytworem jego twórczej działalności, którym przykładowo jest znak towarowy. Przyjmuje się, że zidentyfikowanie istnienia tego dobra osobistego obejmuje przykładowo prawo do wymienienia danej osoby w charakterze twórcy w odpowiednich opisach, rejestrach oraz w innych dokumentach i publikacjach (art. 8 ust. 1 pkt 3 p.w.p.), stanowiąc przejaw jego prawa do autorstwa. Jak jednak zauważono, ochrona ta ma charakter uzupełniający w stosunku do tej przewidzianej w ramach przepisów ustawy Prawo własności przemysłowej, obejmującej ingerencje w sferę majątkowa uprawnionego – zob. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 116 - 118; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.) *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 6; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 18.
[729] J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 93.
[730] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 5
[731] R. Skubisz, *Znaki towarowe…*, str. 17; R. Skubisz, *Funkcje znaku…,* [w:] *Księga pamiątkowa…*, str. 163; M. Rutkowska – Sowa [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności…*, str. 675; wyrok NSA z dnia 5 kwietnia 2004 r., II GSK 377/05, Lex nr 202411.

indywidualizowanie konkretnego podmiotu uprawnionego do danego znaku, lecz wskazywanie na pochodzenie towaru z określonego przedsiębiorstwa w przedmiotowym tego słowa znaczeniu. Warto przy tym również zauważyć, że znak towarowy - zarówno zarejestrowany, jak i niezarejestrowany - stanowi na mocy art. 55^1 pkt 6 k.c. składnik przedsiębiorstwa[732]. Nawet jeśli znak towarowy zawierać będzie brzmienie nazwy lub firmy podmiotu uprawnionego, to jego identyfikacja następować będzie wyłącznie w sposób pośredni[733]. Przypomnieć w tym zakresie warto, iż przeprowadzone wcześniej rozważania na temat ochrony nazwy (firmy) osoby prawnej, w ramach których zwrócono uwagę na możliwość występowania w obrocie tzw. znaków firmowych zawierających brzmienie korpusu firmy. Ustalono w ich ramach, że zaistnienie takiej sytuacji nie wpływa w żadnej mierze ani na charakter prawny znaku towarowego, ani też na funkcję jaką pełni w obrocie. W takim znaku towarowym nie dojdzie bowiem do skumulowania dwóch dóbr, lecz wyłącznie do umiejętnego posłużenia się w nim brzmieniem firmy[734].

Po dokonaniu tych ustaleń można przejść do oceny przestawionego wyżej stanu faktycznego, w którym Sąd Najwyższy uznał znak towarowy za dobro osobiste osób prawnych. Moim zdaniem w opisanym przypadku w ogóle nie mogło być mowy o naruszeniu znaku towarowego. Argumentując przyjęte stanowisko należy zauważyć, że pozwany w swojej wypowiedzi nie posłużył się nazwą ani znakiem symbolizującym powodowe wydawnictwo, lecz nazwą dziennika będącą tytułem prasowym w rozumieniu art. 7 ust. 2 pkt. 1 prawa prasowego[735]. Oznacza to, że znak graficzny zarejestrowany jako znak towarowy, który zawierał ten tytuł, nie stanowił dla powodowego wydawnictwa oznaczenia indywidualizującego podmiot, lecz przedmiot jego działalności związany z wydawaniem określonego periodyka. Dlatego należy uznać za dyskusyjne ustalenia sądu dotyczące możliwości identyfikowania powoda za pomocą zarejestrowanego na jego rzecz znaku towarowego. Jak już bowiem zauważono, znak towarowy może co prawda wskazywać pośrednio na pochodzenie towaru z określonego przedsiębiorstwa, a nawet niekiedy - w przypadku znaków firmowych - na podmiot do niego uprawniony, jednak nie pozwala to na przyjęcie ogólnej tezy o jego ścisłym związku z tym, komu on przysługuje. Ponieważ zatem

[732] Zob. M. Poźniak – Niedzielska, *Użycie cudzego nazwiska jako znaku towarowego*, Rejent, 1994, nr 7, str. 26; R. Morek [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 51.2.
[733] Zob. szerzej K. Szczepanowska – Kozłowska [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności…*, Warszawa 2017, str. 656; E. Wojcieszko – Głuszko [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017, str. 474; B. Sołtys, *Charakter i konstrukcja prawa do znaku towarowego,* Rejent, 1993, nr 3 – 4, str. 73
[734] Por. Ł. Żelechowski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43^2, nb. 67.
[735] Por. Ł. Syldatk [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Legalis 2018, art. 7, nb. 13.

funkcją znaków towarowych nie jest indywidualizacja podmiotu, lecz odróżnianie towarów na podstawie kryterium ich pochodzenia, nie można dopatrywać się w nich elementu osobistego[736]. Należy wszakże zgodzić się z sądem, że w omawianej sprawie nie mogło dość do naruszenia prawa ochronnego na znak towarowy. Jak bowiem zauważa się w literaturze, udzielenie prawa ochronnego na znak towarowy umożliwia dochodzenie roszczeń na podstawie art. 296 ust. 1 p.w.p. nie w każdym przypadku używania znaku towarowego przez podmiot trzeci, lecz wyłącznie, gdy przyjmie ono jedną z postaci opisanych w art. 296 ust. 2 pkt 1 – 3 p.w.p.[737]. Nie oznacza to jednak w żadnym wypadku możliwości wysuwania tezy, że w pozostałym zakresie - niejako pomocniczo - dopuszczalne jest stosowanie przepisów o ochronie dóbr osobistych.

Przechodząc do omówienia dalszych propozycji, o które miałby zostać poszerzony katalog dóbr osobistych osób prawnych, w orzecznictwie wyrażono pogląd, iż doświadczenie i wiedza pracownika zdobyte w toku wieloletniego zatrudnienia stanowią element dobra osobistego każdej jednostki i jako takie zasługują na ochronę prawną[738]. Istnienie tego dobra przyznawać miałoby takiej jednostce uprawnienie do wykorzystywania wiedzy i doświadczenia pracownika dla własnych korzyści. Szersza analiza rozstrzygnięcia, w którym wyrażono ten pogląd wskazuje, iż rozpatrywany w nim problem dotyczył możliwości wystąpienia przez byłego pracodawcę - będącego osobą prawną - z żądaniem ochrony na podstawie przepisów o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, gdy jego były pracownik wykorzystywał u nowego pracodawcy zdobyte u niego wiedzę, doświadczenie oraz informacje stanowiące tajemnicę przedsiębiorstwa w postaci dokumentacji i wiedzy technicznej. Należy moim zdaniem przyjąć, iż omawiana wartość, po pierwsze nie spełnia cechy indywidualności, gdyż nie jest ona immanentnie związana z osobą prawną, lecz dotyczy umiejętności członków jej substratu osobistego. Po drugie, nie ma ona charakteru niemajątkowego, bowiem ściśle związana jest z realizowaniem interesów zarobkowych pracodawcy. Nie można przy tym pominąć, iż w omawianej sprawie sam były pracodawca nie wystąpił z żądaniem o udzielenie mu ochrony dóbr osobistych, lecz z roszczeniami z tytułu naruszenia przepisów z zakresu zwalczania nieuczciwej konkurencji, których zadaniem, jak wskazuje się w doktrynie, jest ochrona interesów ekonomicznych uczestników obrotu gospodarczego[739]. Wynikało to z dostrzeżenia

[736] Wyrok SN z dnia 25 października 1988 r., II CR 143/88, Legalis nr 26448.
[737] Zob. szerzej M. Rutkowska – Sowa [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności…*, str. 728; P. Podrecki [w:] J. Sieńczyło-Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020, art. 296, nb. 55.
[738] Tak postanowienie SA w Poznaniu z dnia 20 lutego 2013 r., I ACz 286/13, Legalis nr 740289.
[739] Zob. tak, np. J. Szwaja, A. Kubiak – Cyrul [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024, art. 1, nb. 23.

przez powoda związku pomiędzy wykorzystywaniem pozyskanych przez jego byłego pracownika informacji, ze sferą własnych interesów ekonomicznych, co jednocześnie uniemożliwia zaliczenie tej wartości do katalogu dóbr osobistych.

Przypomnieć warto, iż już w toku rozważań na temat cech dóbr osobistych osób prawnych zawartych w rozdziale II podano w wątpliwość możliwość zaliczenia do tej kategorii swobody prowadzenia działalności statutowej, ze względu na brak spełnienia przez ten interes cechy indywidualności. Dyskusyjna bowiem wydaje się argumentacja podana na poparcie tezy o istnieniu wskazanego dobra osobistego, iż byłoby to dobro analogiczne do wolności osoby fizycznej i służyć miałoby przeciwdziałaniu zachowaniom innych osób podejmowanych w celu paraliżowania tej działalności[740]. Należy przypomnieć, że istotą dóbr osobistych nie jest zapewnienie osobom prawnym możliwości podejmowania określonych działań, lecz ochrona stałych wartości związanych z danym podmiotem.

W doktrynie, wyrażono również pogląd, iż elementem dobra osobistego człowieka w postaci wolności jest możliwość niezakłóconego komunikowania się osób, które może istnieć również u osób prawnych. W odniesieniu do tej propozycji należy wskazać, iż kwestia ochrony informacji osób prawnych chroniona jest za pomocą dwóch dóbr osobistych w postaci poufności oraz tajemnicy korespondencji, a także pomocniczo w ramach nietykalności pomieszczeń. Dlatego też nie wydaje się uzasadnione sztuczne poszerzanie katalogu omawianych wartości o aspekty, które są już zabezpieczone w ramach innych, zidentyfikowanych dóbr osobistych osób prawnych.

Należy również przyjąć pogląd o niewystępowaniu dobra osobistego osób prawnych w postaci ochrony przed hałasem przede wszystkim ze względu na brak możliwości zindywidualizowania wartości mającej podlegać w tym przypadku ochronie prawnej. Dobra osobistego nie może bowiem stanowić określone zachowanie osób trzecich. Należy natomiast zauważyć, że osoby prawne mogą dochodzić ochrony dóbr osobistych w przypadkach zarówno fizycznego wtargnięcia do zajmowanych przez nich pomieszczeń, jak i niematerialnego oddziaływania na ich funkcjonowanie, powołując się na dobro w postaci nietykalności pomieszczeń. Ponadto nie można zapominać, że ochrony przed nadmiernym hałasem osoba prawna będzie mogła dochodzić na podstawie przepisów z zakresu prawa rzeczowego, w szczególności dotyczących immisji (art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c.)[741].

[740] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 14.
[741] E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 144, nb. 7.

Omawiając problematykę dóbr osobistych osób prawnych warto zauważyć, iż w doktrynie oraz orzecznictwie pojawiły się propozycje zaliczenia do tego katalogu renomy przedsiębiorstwa, którego odpowiednikiem w systemie *common-law* jest termin *goodwill,* oznaczający reputację oraz sieć posiadanych przez dane przedsiębiorstwo powiązań[742]. Pomimo jednak zbieżności terminologicznej z dobrem osobistym w postaci dobrego imienia, które zamiennie określane jest mianem renomy należy uznać, że renoma przedsiębiorstwa nie może zostać zakwalifikowana do katalogu omawianych w niniejszej pracy wartości[743]. Wynika to z faktu, iż pojęcie to nie odnosi się do podmiotu - przedsiębiorcy, lecz stanowi dobro niematerialne będące, jak to określono w doktrynie, czynnikiem wpływającym na możliwość uzyskiwania korzyści ekonomicznych, w związku z prowadzeniem określonego rodzaju działalności w oparciu o zorganizowany zespół składników materialnych i niematerialnych, czyli przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym[744]. Na renomę tę składają się między innymi takie elementy, jak: tradycja przedsiębiorstwa, kwalifikacje personelu, lokalizacja zakładów, prowadzona reklama, wysokość udziału w rynku danych towarów czy usług czy też opinie na temat jakości świadczonych produktów[745]. Można zatem zauważyć, że tak rozumiana renoma jest ściśle związana z aspektem majątkowym[746] funkcjonowania przedsiębiorstwa, dlatego też przez część autorów traktowana jest nawet jako jeden z jego składników, który nie został wymieniony w otwartym katalogu z art. 55^1 k.c.[747]. Należy zgodzić się, że uzyskanie

[742] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 55^1, nb. 17; M. Poźniak – Niedzielska, *Dobra niematerialne…*, Warszawa – Łódź 1990, str. 24; R. Morek [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 5; J. Widło, *Rozporządzanie przedsiębiorstwem*, Kraków 2002, str. 40 i nast.

[743] Zob. inaczej P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 18, gdzie wskazano, że elementem dobrego imienia osoby prawnej jest renoma tej osoby lub prowadzonego przez nią przedsiębiorstwa w rozumieniu ogółu pozytywnych wyobrażeń i ocen konsumentów o produktach tego przedsiębiorstwa. Zob. tak też wyrok SA w Krakowie z dnia 16 października 2014 r. I ACa 946/14 Legalis nr 1179895. W innym orzeczeniu przyjęto, że renoma przedsiębiorstwa rozumiana jako ogół pozytywnych wyobrażeń i ocen konsumentów o wyrobach tego przedsiębiorstwa, może być traktowana jako dobro osobiste osoby prawnej, do którego mają odpowiednie zastosowanie poprzez art. 43 k.c. dyspozycje art. 23 i 24 k.c. - zob. tak wyrok SA w Warszawie z dnia 19 grudnia 1995 r., I ACr 1013/95, Legalis nr 43359.

[744] M. Poźniak – Niedzielska, *Dobra niematerialne…*, Warszawa – Łódź 1990, str. 24.

[745] M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 17; M. Habdas [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Lex 2018, art. 55^1, nb. 14.

[746] Zob. jednak pogląd, gdzie wskazano, że renoma przedsiębiorstwa ma charakter niemajątkowy zbliżony do godności osoby fizycznej, jak i renomowanego, niezarejestrowanego znaku towarowego - tak J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…*, str. 205. Pogląd ten w świetle prowadzonych rozważań może jednak budzić uzasadnione wątpliwości.

[747] Zob., np. argumenty przeciwko traktowaniu renomy przedsiębiorstwa za jego składnik J. Szwaja, A. Kubiak – Cyrul [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o…*, art. 2, nb. 68; M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 17 oraz poglądy za, np. M. Spyra, S. Włodyka [w:] M. Stec (red.), *Prawo umów handlowych System Prawa Handlowego. Tom 5A,* Warszawa 2020, str. 864 i nast.; B. Sołtys, *Klientela – przedsiębiorstwo – wolny zawód*, Rejent, 1995, nr 1, str. 124 i nast.; W. Pawlak [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55^4),* Lex 2021, art. 55^1, nb. 28; M. Poźniak – Niedzielska, *Dobra niematerialne…*, Warszawa – Łódź 1990, str. 24; Z. Gawlik [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Lex 2012, art. 55^1, nb. 4; wyrok SN z dnia 4 lutego 2005 r., I CK 569/04, Lex nr 284141.

przez przedsiębiorstwo dobrej renomy stanowi jeden z podstawowych celów do którego dąży przedsiębiorca. Stworzenie u odbiorców pozytywnych ocen na temat świadczonych towarów i usług skutkuje zwiększeniem potencjału ekonomicznego prowadzonej działalności oraz przewagą rynkową w pozyskiwaniu klienteli[748]. Zauważyć warto, że chociaż renoma przedsiębiorstwa ma charakter majątkowy, to jednak nie może stanowić ona samodzielnego przedmiotu obrotu. Jej konkretna wartość objawia się w rzeczywistości wyłącznie przy ustalaniu ceny sprzedaży przedsiębiorstwa, gdyż w takim wypadku analizie podlega jego aktualny potencjał gospodarczy, na który renoma ta ma wymierny wpływ[749]. Pomimo jednak braku możliwości zaliczenia renomy przedsiębiorstwa do kategorii dóbr osobistych, należy zgodzić się z poglądem zawartym w doktrynie, iż nie jest ona pozbawiona ochrony, lecz może być realizowana w ramach regulacji z zakresu zwalczania nieuczciwej konkurencji[750].

Dobrem zbliżonym i nierzadko omawianym łącznie z renomą przedsiębiorstwa jest klientela, która również - pomimo pojawiających się w tym zakresie propozycji - nie może zostać zaliczona do kategorii dóbr osobistych osób prawnych. W doktrynie przy wyrażaniu poglądu aprobującego istnienie takiego dobra osobistego wskazano, iż wartość tę należy rozumieć jako możliwość posiadania normalnych relacji z grupą podmiotów, która w wyniku działań osoby prawnej staje się punktem odniesienia w stosunku do jej aktywności[751]. W tym miejscu warto wskazać, że pojęcie klienteli nie jest w doktrynie rozumiane jednoznacznie[752]. Z jednej strony pojawiają się poglądy wskazujące, że pod tym pojęciem należy rozumieć osoby zaopatrujące się w towary lub korzystające z usług danego przedsiębiorstwa[753]. Według innego stanowiska, klientela to siła atrakcyjna przedsiębiorstwa, która pozwala przyciągać odbiorców towarów i usług, utrzymać dotychczasowych klientów i pozyskiwać nowych[754]. W tym drugim rozumieniu klientela ściśle łączy się z omówioną wcześniej renomą przedsiębiorstwa. Niezależnie jednak od przyjętego stanowiska w zakresie zdefiniowania klienteli, nie może ono w żadnym rozumieniu stanowić dobra mogącego podlegać ochronie za pomocą prawa podmiotowego o charakterze bezwzględnym. W doktrynie wskazano bowiem, że klientelą jest

[748] W. J. Katner [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014, art. 55^1, nb. 11; postanowienie SN z dnia 3 lutego 2016 r., V CSK 299/15, OSNC 2016, nr 12, poz. 146.
[749] Por. wyrok NSA z dnia 8 października 2019 r., II FSK 3272/17, Legalis nr 2234324; wyrok NSA z dnia 20 czerwca 2006 r., II FSK 839/05, Legalis nr 78114; wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 31 stycznia 2017 r., I SA/Wr 1167/16, Legalis nr 1575588.
[750] J. Szwaja, A. Kubiak – Cyrul [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o…*, art. 2, nb. 75.
[751] A. Kidyba [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 43, nb. 7.
[752] Zob. A. Niewęgłowski [w:] R. Skubisz (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo własności przemysłowej. Tom 14C*, Warszawa 2017, str. 964 – 965 i powołana tam literatura.
[753] M. Poźniak-Niedzielska, *Dobra niematerialne…,* str. 24.
[754] M. Szydło, *Nadużywanie pozycji dominującej w prawie konkurencji*, Warszawa 2010, str. 45; W. Pawlak [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 28.

korzystny dla przedsiębiorstwa stan faktyczny, który odgrywa istotną rolę przy ustalaniu wartości przedsiębiorstwa[755]. Im szerszy krąg klientów, a więc odbiorców jego towarów lub usług, tym wartość i znaczenie przedsiębiorstwa stają się większe. Na tym tle należy również dostrzec, iż - podobnie jak miało to miejsce w przypadku renomy przedsiębiorstwa - klientela nie stanowi dobra związanego z podmiotem, tj. przedsiębiorcą, lecz dotyczy przedsiębiorstwa rozumianego jako zorganizowany zespół składników materialnych i niematerialnych. Co za tym idzie klientela, tak jak i renoma, w razie zbycia przedsiębiorstwa nie pozostają z jego dotychczasowym podmiotem, lecz przechodzą na jego nabywcę. Pojęcie klienteli należy zatem tak, jak i renomę przedsiębiorstwa, wiązać z aspektami typowo majątkowymi, które podobnie przez niektórych autorów traktowane jest jako składnik przedsiębiorstwa, mogący podlegać ochronie w ramach regulacji z zakresu zwalczania nieuczciwej konkurencji[756].

Jako dobro osobiste osób prawnych nie może być traktowane również prawo do niezakłóconego czerpania zysku z prowadzonej przez te podmioty działalności gospodarczej[757]. Wartość ta ewentualnie może stanowić jeden ze skutków naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, najczęściej ich dobrego imienia, co uprawniać będzie do dochodzenia roszczenia odszkodowawczego na zasadach ogólnych. Oprócz bowiem tego, że wiąże się ona ściśle z aspektami majątkowymi funkcjonowania tych podmiotów, to również nie stanowi stałej wartości związanej z danym podmiotem, lecz zewnętrzny aspekt prowadzonej przez dany podmiot działalności.

Nie można także podzielić stanowiska, zgodnie z którym dobrem osobistym osób prawnych jest tajemnica przedsiębiorstwa[758], rozumiana jako możliwość nieujawniania do wiadomości publicznej informacji technicznych, technologicznych, handlowych oraz organizacyjnych przedsiębiorcy[759]. Jak zauważono w doktrynie, tajemnicę przedsiębiorstwa stanowi informacja, która po pierwsze posiada wartość gospodarczą, po drugie nie została ujawniona do wiadomości publicznej oraz po trzecie w stosunku do której przedsiębiorca podjął

[755] M. Spyra, S. Włodyka [w:] M. Stec (red.), *Prawo umów…*, str. 865 – 867. Jednak w doktrynie pojawił się również pogląd opowiadający się za uznaniem prawa na klienteli jako prawa podmiotowego bezwzględnego skutecznego *erga omnes*, którego przedmiotem miała by być klientela pojmowana jako „całokształt funkcjonalnie powiązanych i zindywidualizowanych elementów składających się na korzystne nastawienie odbiorców do świadczeń przedsiębiorstwa (wolnego zawodu), stwarzające dla przedsiębiorcy (osoby wykonującej wolny zawód) szanse zarobkowe" – tak B. Sołtys, *Klientela – przedsiębiorstwo…*, str. 124 – 128.
[756] Zob. M. Kępiński, J. Kępiński [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 17.
[757] Tak też M. Dziurda [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 6.
[758] Zob. również przeciwko uznaniu tajemnicy przedsiębiorstwa za dobro osobiste osób prawnych, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…,* str. 206; G. Gorczyński [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 10.
[759] A. Kidyba [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 43, nb. 6.

niezbędne działania w celu zachowania jej poufności[760]. Ze względu na wskazany jej majątkowy charakter, ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa uregulowana została w art. 11 u.z.n.k., co potwierdza wolę potraktowania jej naruszenia jako czynu nieuczciwej konkurencji, a zatem jako zachowania, które godzi w interesy ekonomiczne przedsiębiorcy[761]. Należy również zwrócić uwagę, że tajemnica przedsiębiorstwa - jak sama nazwa wskazuje - zgodnie z art. 55^1 pkt 8 k.c. wchodzi w skład przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, dlatego też nie jest związana z podmiotem - przedsiębiorcą, lecz przedmiotem w oparciu o który prowadzi on swoją działalność. Z tego względu nie może zostać zaliczona do katalogu wartości niemajątkowych osób prawnych poddanych ochronie w ramach instytucji dóbr osobistych.

[760] Zob. tak R. Morek [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 55^1, nb. 54.
[761] W. Matysiak, U. Promińska [w:] W. J. Katner (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 9. Prawo zobowiązań - umowy nienazwane*, Warszawa 2023, str. 1126 i wskazana tam literatura. Por. S. Sołtysiński, S. Gogulski [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024, art. 11, nb. 2.

Rozdział IV. Zasady ochrony dóbr osobistych osób prawnych w polskim prawie cywilnym

§ 1 Normatywny system ochrony dóbr osobistych osób prawnych w Kodeksie cywilnym

Jak już ustalono, dobra osobiste osób prawnych chronione są za pomocą konstrukcji praw podmiotowych bezwzględnych[762]. Taki charakter tych praw skutkuje istnieniem prawnego, ciążącego na wszystkich innych uczestnikach obrotu obowiązku, nakazującego nieingerowanie w dobra osobiste tych podmiotów. Trzeba zarazem zwrócić uwagę, że funkcja ochronna praw osobistych realizowana jest na gruncie konkretnych stanów faktycznych za pomocą roszczeń, polegających na możliwości żądania przez podmiot dóbr osobistych podjęcia określonego zachowania przez inny, indywidualnie oznaczony podmiot zagrażający lub naruszający te dobra. Ponieważ jednak roszczenia te powstają dopiero w razie zaktualizowania się przesłanek ochrony dóbr osobistych, stanowią one wyłącznie - jak to określono w doktrynie - „emanacje" praw podmiotowych bezwzględnych[763].

Zawarte w Kodeksie cywilnym roszczenia służące ochronie dóbr osobistych są w zasadzie jednolite dla wszystkich naruszeń dóbr osobistych[764]. Można je podzielić na dwie zasadnicze grupy, tj. na te o charakterze niemajątkowym oraz majątkowym[765]. Należy przypomnieć, iż w toku rozważań zawartych w II rozdziale ustalono, że środki zaliczane do pierwszej z tych grup mogą być odnoszone do osób prawnych wprost, a więc ich stosowanie będzie następowało na takich samych zasadach, na jakich czyni się to wobec osób fizycznych[766]. W konsekwencji, dokonując analizy niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych osób prawnych, jako dopuszczalne należy uznać posiłkowanie się poglądami doktryny oraz judykatury wypracowanymi w tym zakresie na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych. Natomiast w przypadku roszczeń majątkowych przyjęto, że do osób prawnych zastosowanie może mieć wyłącznie art. 448 k.c. Przepis ten należy jednak dostosować do charakteru ich podmiotowości prawnej ze względu na zawartą w nim przesłankę krzywdy. Nie

[762] A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 9.
[763] Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 161. Zob. jednak B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 140, gdzie opowiedziano się przeciwko koncepcji praw podmiotowych osobistych i przyjęto, że prawa podmiotowe w postaci roszczeń pojawiają się dopiero w momencie zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych.
[764] T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 285, gdzie jak trafnie zauważono również art. 78 ust. 1 pr. aut. przewiduje zasadniczo identyczny katalog roszczeń w razie naruszenia autorskich dóbr osobistych oraz - w zakresie uregulowanym w rozdziale 10 tej ustawy - wizerunku oraz tajemnicy korespondencji.
[765]A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 224. Por. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 206 – 207; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 227.
[766] Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.

wyłącza to jednak również i w tym przypadku możliwości odpowiedniego odnoszenia ustaleń poczynionych w doktrynie i judykaturze na gruncie osób fizycznych do osób prawnych.

Roszczenia niemajątkowe służące ochronie dóbr osobistych uregulowane zostały w art. 24 § 1 zd. 1 i 2 k.c. Określenie tych roszczeń mianem niemajątkowych wynika stąd, że umożliwiają one uprawnionemu żądanie spełnienia świadczeń nieprzejawiających wartości ekonomicznej - nie mogą one przybrać postaci pieniężnej lub innej majątkowej[767]. Pierwsze zdanie tego przepisu przewiduje, że ten czyjego dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. Zawiera ono w swej treści roszczenie o zaniechanie działań, które jako jedyne spośród kodeksowych środków ochrony dóbr osobistych może być dochodzone nie tylko po dokonanym naruszeniu omawianych wartości - celem wyeliminowania stanu naruszenia - lecz również na etapie zaistnienia zagrożenia takim naruszeniem. Spełnia ono zatem w tym drugim przypadku cele prewencyjne, służąc podmiotom tych dóbr w razie zaistnienia uzasadnionego niebezpieczeństwa podjęcia lub kontynowania zachowań naruszających te dobra[768]. Drugie zdanie omawianej regulacji stanowi zaś, iż w razie dokonanego naruszenia podmiot dóbr osobistych może żądać także, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków. Jako przykład takiej czynności ustawodawca wskazał na możliwość dochodzenia, aby naruszyciel złożył oświadczenie o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Roszczenie polegające na możliwości żądania usunięcia skutków może być – co logiczne – dochodzone wyłącznie po dokonanym naruszeniu dóbr osobistych[769]. Jego celem jest bowiem wyeliminowanie za pomocą instrumentów o charakterze niemajątkowym niewymierzalnych ekonomicznie konsekwencji, jakie powstały na skutek ingerencji w te dobra[770].

Nie powinno budzić wątpliwości, iż brzmienie regulacji zawartej w art. 24 § 1 zd. 2 k.c. dopuszcza kumulatywne dochodzenie wskazanych dwóch roszczeń niemajątkowych, co wprost

[767] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 9; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 166; wyrok SN z dnia 26 listopada 1982 r., I CR 385/82, Legalis nr 23454. Jak jednak zauważono w literaturze, nie oznacza to, że zastosowanie środków przewidzianych w art. 24 § 1 k.c. z zakresu ochrony niemajątkowej nie będzie wolne od obciążeń ekonomicznych osoby naruszającej dobra osobiste – J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 19; T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 290.

[768] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 224; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 191 – 192; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 22; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 16; wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2019 r., I CSK 169/18, Legalis nr 1896391.

[769] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 192.

[770] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17.

wynika z zawartego w niej słowa „także”[771]. Co więcej, w niektórych przypadkach jedynie łączne ich dochodzenie będzie prowadziło do pełnego urzeczywistnienia ochrony dóbr osobistych osób prawnych[772]. Tytułem przykładu, umieszczenie w internecie niezgodnej z prawdą wypowiedzi naruszającej dobre imię osoby prawnej, uprawniało będzie do żądania podjęcia działań zmierzających do zablokowania dostępu do tej wypowiedzi, jej usunięcia albo chociaż umieszczenia w jej treści widocznej wzmianki o jej nieprawdziwości. Działania te, realizowane w ramach roszczenia o zaniechanie będą jednak wyłącznie uchylać trwający stan naruszenia. Dla przywrócenia sytuacji, jaka miała miejsce przed naruszeniem, konieczne może okazać dodatkowo opublikowanie odpowiedniego oświadczenia mającego dotrzeć do pierwotnych odbiorców tej wypowiedzi. Celem tego żądania, realizowanego w ramach roszczenia o usunięcie skutków naruszenia, będzie sprostowanie nieprawdziwych informacji, a zatem wyeliminowanie niemajątkowych konsekwencji, jakie spowodować mogła ona w obrocie.

Należy zwrócić uwagę, że niemajątkowa ochrona dóbr osobistych osób prawnych przewidziana w Kodeksie cywilnym, została uregulowana w zacytowanym art. 24 § 1 zd. 1 i 2 k.c. w sposób wyczerpujący. Zawarto w nim bowiem nie tylko wszystkie zaliczane do tej grupy kodeksowe środki ochrony, lecz również określono w jego treści kompletne przesłanki ich dochodzenia[773]. Roszczenia składające się na ochronę niemajątkową są niezbywalne, niedziedziczne, a także nie ulegają przedawnieniu[774]. Nie oznacza to jednak, że mogą być dochodzone bez ograniczeń czasowych. Należy bowiem uznać, że dochodzenie zaniechania działań, jak i usunięcia skutków naruszenia będzie zasadne wyłącznie, gdy na moment zamknięcia rozprawy - na który to zgodnie z art. 316 § 1 k.p.c. wyrokuje sąd - aktualny będzie stan zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych[775]. Bezzasadne byłoby bowiem przykładowo uwzględnienie powództwa o zaniechanie w postaci usunięcia określonej wypowiedzi w przypadku, gdy uprzednio została już ona usunięta, albo też nakazanie złożenia oświadczenia po wielu latach od naruszenia, gdy jego skutki nie mogą już oddziaływać na funkcjonowanie danego podmiotu.

[771] Zob., np. A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 125 - 126; T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 295.
[772] Zob., np. Z. Bidziński, J. Serda, *Cywilnoprawna ochrona…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 88; wyrok SN z dnia 16 lutego 2005 r., IV CK 519/04, Legalis nr 69977.
[773] Por. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4.
[774] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 169; wyrok SA w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2021 r., V ACa 98/21, Legalis nr 2887528.
[775] Por. wyrok SA w Łodzi z dnia 7 lutego 2014 r., I ACa 1019/13, Lex nr 1439181.

Analiza obu tych roszczeń pozwala zarazem na wyróżnienie trzech cech niemajątkowej ochrony dóbr osobistych. Ma ona charakter obiektywny, formalny oraz obligatoryjny[776]. Pierwsza ze wskazanych cech wynika z faktu, iż możliwość dochodzenia roszczeń o zaniechanie działań oraz o usunięcie skutków dokonanego naruszenia została uzależniona wyłącznie od spełnienia dwóch przesłanek. Są to - zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego osoby prawnej oraz bezprawność zachowania podmiotu powodującego zaistnienie jednego z powyższych dwóch stanów[777]. Podstawową konsekwencją takiego kształtu tych przesłanek jest to, że dla uwzględnienia powództwa bez znaczenia pozostaje kwestia, czy ten kto zagraża lub narusza cudze dobro osobiste ponosi w tym zakresie winę[778]. Przy badaniu zasadności żądania powoda występującego o ochronę niemajątkową nie będą zatem miały znaczenia okoliczności dotyczące stosunku psychicznego pozwanego do jego bezprawnego zachowania, wskazanego przez powoda jako podstawa faktyczna powództwa, a także inne kwestie obejmujące aspekty podmiotowe takie jak, np. stan świadomości czy wiek[779]. Zadaniem sądu będzie bowiem dokonanie oceny zachowania pozwanego wyłącznie przez pryzmat kryteriów obiektywnych o charakterze przedmiotowym, a więc analiza jego zgodności z szeroko rozumianym porządkiem prawnym, czyli powszechnie obowiązującymi normami prawnymi (prawem przedmiotowym) oraz zasadami współżycia społecznego[780]. Dlatego też, chociażby samo przekonanie

[776] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 225; A. Pązik *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014, str. 142.
[777] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4; J. Regan, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 2.
[778] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 225; Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 9; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 186; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 1; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 214; wyrok SN z dnia 14 maja 2003 r., I CKN 463/01, Legalis nr 59868; wyrok SN z dnia 10 września 1999 r., III CKN 939/98, Legalis nr 45328.
[779] Por. wyrok SN z dnia 17 lutego 2016 r., III CSK 84/15, Lex nr 1992040; wyrok SN z dnia 19 lipca 1982 r., I CR 225/82, Legalis nr 23249; wyrok SA w Krakowie z dnia 31 stycznia 2013 r., I ACa 1376/12, Lex nr 1344085.
[780] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 156; J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 148; A. Sylwestrzak [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2024, art. 24, nb. 4; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 41; J. Chaciński, *Prawa podmiotowe…*, str. 116; J. Sadomski *Naruszenie dóbr osobistych przez media*, Warszawa 2003, str. 42; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 1; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 210; A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 215. Należy jednocześnie w pełni podzielić pogląd wyrażony w doktrynie, zgodnie z którym jako bezprawne można określić zachowanie sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym. Pod pojęciem tym rozumie się nakazy i zakazy wynikające z normy prawnej, jak i te pochodzące z norm moralnych i obyczajowych, czyli zasad współżycia społecznego. Na tym tle przyjęto, że jako bezprawne należy kwalifikować czyny zakazane przez przepisy prawne powszechnie obowiązujące, bez względu na ich źródło (Konstytucja RP lub inne ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego). Istotą tych norm jest to, że muszą mieć charakter abstrakcyjny, nakładając powszechny obowiązek określonego zachowania, a więc nakazując lub zakazując generalnie oznaczonym podmiotom określonych zachowań w określonych sytuacjach. Ponadto drugim wyznacznikiem, z którym sprzeczność zachowania skutkuje możliwością zakwalifikowania danego zachowania jako bezprawnego są zasady współżycia społecznego albo dobre obyczaje, stanowiące normy moralne powszechnie akceptowane w całym społeczeństwie lub grupie społecznej, nakazujące lub zakazujące określonego zachowania, mimo tego, iż nie wynika to treści normy prawnej – zob. tak A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*, Lex 2014, art. 415, nb. 12 - 13. Zob. też wyrok

pozwanego - nawet usprawiedliwione okolicznościami - o tym, że nie naruszył on dóbr osobistych, nie będzie wystarczające dla odmowy udzielenia powodowi ochrony niemajątkowej[781].

Drugą cechą ochrony niemajątkowej jest jej formalny charakter. Oznacza to, że uwzględnienie przez sąd powództwa w zakresie zaliczanych do tej grupy roszczeń nie jest uzależnione od wystąpienia u danej osoby prawnej konkretnych skutków w postaci powstania szkody czy też innych następstw w postaci chociażby zaistnienia negatywnej opinii lub reakcji u innych podmiotów na jej temat[782]. Oznacza to, że na gruncie określonego stanu faktycznego ocenie poddawać należy cechy określonego zachowania pozwanego pod kątem tego, czy w opinii ludzi rozsądnych jego okoliczności świadczą o ingerencji w sferę dóbr osobistych, nie zaś jaki był rzeczywisty wywołany przez nie skutek. Doniosłą rolę odgrywać będzie tu ocena sądu oparta na uogólnionym przekonaniu o prawdopodobnej opinii czy reakcji przeciętnego odbiorcy na temat danego zdarzenia[783].

Ostatnia z podanych wyżej cech omawianej ochrony – jej obligatoryjny charakter, wskazuje na to, że w razie ziszczenia się i aktualności na dzień zamknięcia rozprawy wspomnianych wyżej przesłanek jej udzielenia, sąd jest zobligowany do uwzględnienia powództwa[784]. Ustawa nie przyznaje bowiem w tym zakresie żadnego luzu decyzyjnego. Nie oznacza to jednak, iż sąd będzie w takich przypadkach zobligowany do uwzględnienia każdego żądania sformułowanego przez powoda. Wziąć bowiem należy pod uwagę możliwość zaistnienia sytuacji, w których zgłoszone żądanie nie będzie odpowiadało charakterowi

SN z dnia 21 maja 2015 r., IV CSK 539/14, Legalis nr 1310270; wyrok SN z dnia 23 stycznia 2015 r., V CSK 189/14, Legalis 1186795; wyrok SA w Krakowie z dnia 24 lutego 2015 r., I ACa 300/14, Legalis 1241937; wyrok SA w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2018 r., I ACa 111/18, Legalis nr 2524193. Zob. inaczej, np. A. Pązik, *Wyłączenie bezprawności…,* str. 141, gdzie wskazano na brak konieczności odwoływania się do zasad współżycia społecznego przy ustalaniu pojęcia bezprawności na gruncie art. 24 k.c. Zob. podobnie również K. Pietrzykowski, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004, str. 179, gdzie przyjęto tezę, że *de lege lata* bezprawność cywilna powinna być rozumiana jako sprzeczność z przepisami ustawy, zaś szersza interpretacja tego pojęcia jako niezgodność z zasadami współżycia społecznego czy tez dobrymi obyczajami jest możliwa jedynie wtedy, gdy wynika to z konkretnego przepisu ustawy (tj. gdy regulacje do takich klauzul bezpośrednio odsyłają). Zob. też co do pojęcia bezprawności - J. Kondek, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013, str. 45 i nast.

[781] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 24.

[782] Por. J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 42; wyrok SA w Warszawie z dnia 2 grudnia 2016 r., VI ACa 925/15, Lex nr 226831. Należy na tym tle warto zwrócić uwagę, że pojęcie szkody dotyczy uszczerbków w dobrach prawnie chronionych poszkodowanego, zatem nie będzie przykładowo obejmowało swoją treścią opinii powstałych u innych podmiotów na skutek wypowiedzi pozwanego naruszającej dobre imię.

[783] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 31.

[784] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 142.

dokonanego zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego[785]. W takich wypadkach wprowadzanie przez sąd odpowiednich modyfikacji w ramach dochodzonego środka ochrony niemajątkowej będzie możliwe wyłącznie, gdy ich zakres nie będzie prowadził do istotnej zmiany treści żądania powoda. Jeżeli zaś żądanie powoda będzie nieadekwatne (np. zbyt ogólnie sformułowane, niemożliwe do wykonania czy też nie będzie służyło celowi, dla jakiego powództwo jest wytaczane), sąd może być zobligowany do oddalenia powództwa, nawet w razie spełnienia przesłanek ochrony dóbr osobistych[786].

W odniesieniu do wskazanych wyżej przesłanek dochodzenia roszczeń niemajątkowych, należy poczynić jedno istotne zastrzeżenie związane z ukształtowaniem zasad ustalania bezprawności zachowania osoby naruszającej lub zagrażającej dobrom osobistym. W doktrynie oraz orzecznictwie nie ma obecnie wątpliwości, iż posłużenie się przez ustawodawcę sformułowaniem „chyba, że nie było ono bezprawne" powoduje odwrócenie wynikającego z art. 6 k.c. rozkładu ciężaru dowodu, który wprowadza ogólną zasadę, iż spoczywa on na osobie, która z danego faktu tego wywodzi skutki prawne. Przytoczony fragment art. 24 § 1 k.c. wskazuje natomiast na posłużenie w odniesieniu do tej przesłanki wzruszalnym domniemaniem bezprawności[787]. Takie ujęcie może być traktowane jako konsekwencja zaaprobowania przez ustawodawcę konstrukcji, zgodnie z którą dobra osobiste chronione są za pomocą praw podmiotowych bezwzględnych. Domniemanie bezprawności zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych skutkuje bowiem nałożeniem na wszystkie podmioty prawa cywilnego obowiązku biernego zachowania, w postaci nieingerowania w dobra osobiste innych podmiotów. Każde jego złamanie pozwala natomiast z góry założyć bezprawność zachowania sprawcy[788]. W doktrynie zwrócono zarazem uwagę, że należy odróżnić od siebie przypadki naruszenia dóbr osobistych od naruszenia praw podmiotowych osobistych[789]. Samo naruszenie dobra osobistego stanowi jedynie przesłankę domniemania, że również chroniące je prawo podmiotowe zostało naruszone. Natomiast dopiero, gdy pozwany nie udowodni faktów

[785] Zob. B. Kordasiewicz, *Cywilnoprawna ochrona prawa do prywatności*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2000, nr 1, str. 44 - 45; J. Regan [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4; uchwała SN z dnia 30 grudnia 1971 r., III CZP 87/71, Legalis nr 15925.

[786] Zob. tak wyrok SN z dnia 16 lutego 2005 r., IV CK 519/04, Legalis nr 69977. Sąd nie jest uprawniony do zasądzenia innego niż żądanego roszczenia, np. w przypadku żądania zaniechania, sąd nie może uwzględniając powództwo nakazać pozwanemu usunięcia skutków naruszenia

[787] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 224; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 187; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 155; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 2; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,*, art. 24, nb. 34; wyrok SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 439/13, Legalis nr 1073433.

[788] Zob. A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 70.

[789] Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 7 - 8; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 113-114. Por J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8.

uzasadniających dokonanie przez niego ingerencji w sferę cudzych dóbr osobistych, należało będzie uznać ją za bezprawną i udzielić dotkniętemu nią podmiotowi stosownej ochrony prawnej. Wynika to z trafnego spostrzeżenia, że dopiero naruszenie prawa osobistego, a więc zachowanie spełniające przesłankę bezprawności uzasadnia zastosowanie środków ochrony dóbr osobistych[790].

Nie powinno budzić wątpliwości, że dzięki wprowadzeniu w art. 24 § 1 k.c. domniemania bezprawności dochodzi do wzmocnienia pozycji prawnej podmiotu dóbr osobistych, gdyż w postępowaniu o ich ochronę, to pozwany powinien celem zwolnienia się z odpowiedzialności wykazać, że jego zachowanie nie spełnia tej przesłanki[791]. Ponadto konstrukcja ta znacząco upraszcza zarówno ustalenia teoretyczne w tym zakresie, jak i postępowanie sądowe o ochronę dóbr osobistych. Należy bowiem zgodzić się z poglądem, że przyjęcie konstrukcji, zgodnie z którą to na powodzie spoczywa konieczność wykazania, że doszło do zagrożenia lub naruszenia jego dóbr osobistych, zaś na pozwanym, iż jego zachowanie nie nosiło znamion bezprawności, przesuwa ciężar ustaleń w zakresie drugiej ze wskazanych przesłanek na problematykę związaną z wypracowaniem katalogu okoliczności, skutkujących możliwością uwolnienia się przez niego od odpowiedzialności[792]. Uchyla to w szczególności obowiązek szczegółowego definiowania pojęcia bezprawności na tle art. 24 § 1 k.c. i poszukiwania kryteriów, w oparciu o które każdorazowo należy kwalifikować jako bezprawne zachowanie osoby naruszającej lub zagrażającej dobrom osobistym. Na gruncie ochrony dóbr osobistych sąd powinien bowiem opierać się na tzw. jednofazowym modelu ustalania bezprawności[793]. Model ten opiera się na założeniu, że nie występują dwie odrębne, prawnie relewantne okoliczności w postaci naruszenia dobra osobistego oraz jego bezprawności, które powód ma oddzielnie wykazywać[794]. W rezultacie, sąd w zakresie przesłanki bezprawności nie jest zobligowany - tak jak na przykład ma to miejsce w przypadku odpowiedzialności karnej za przestępstwo – najpierw do badania czy zachowanie sprawcy ma charakter bezprawny, a następnie ustalania na postawie twierdzeń i dowodów pochodzących od pozwanego, czy zachodzą okoliczności tę bezprawność wyłączające. Uznać bowiem należy, że każde zagrożenie lub naruszenie dóbr osobistych skutkuje powstaniem odpowiedzialności,

[790] Z. Radwański, *Koncepcja praw…*, str. 8; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 187; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 155.
[791] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*,, art. 24, nb. 34; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 2; R. Kasprzyk, *Formalny charakter bezprawności w prawie cywilnym*, Studia Prawno-Ekonomiczne, 1989, t. XLIII, str. 78 – 80.
[792] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 5; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 215.
[793] Por. A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 82 – 84.
[794] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18.

chyba że zostanie wykazany przez pozwanego fakt przeciwny[795], co zarazem czyni zbędne czynienie ustaleń w zakresie pierwotnej bezprawności zachowania pozwanego poprzez wskazywanie przepisu prawnego albo zasady współżycia społecznego, z którymi jego zachowanie było sprzeczne[796].

Ustawa nie przewiduje w swej treści zamkniętego katalogu okoliczności wyłączających bezprawność, jednak bezspornie zaliczyć do nich można działanie w ramach porządku prawnego, w tym wykonywanie własnych praw podmiotowych oraz zgodę uprawnionego[797]. Jako wątpliwe należy natomiast uznać powoływanie się w tym zakresie na istnienie ważnego interesu społecznego[798], chociaż analiza orzecznictwa z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych wskazuje, że za jego istnieniem w znacznej mierze opowiada się judykatura[799]. W niniejszym opracowaniu przyjęto jednak stanowisko przeciwko istnieniu tego kontratypu, aprobując zarazem koncepcję tzw. balansowania pozostających w kolizji praw i wolności. Przy okazji omawiania w dalszej części rozważań problemu wyłączenia bezprawności, warto również rozważyć kwestię dotyczącą możliwości oddalenia przez sąd żądania udzielenia ochrony dóbr osobistych poprzez odwołanie się do konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego[800]. Nadmienić w tym miejscu warto, iż za ugruntowany w doktrynie oraz orzecznictwie należy uznać pogląd, zgodnie z którym wzajemne naruszenia dóbr osobistych

[795] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 187.
[796] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6. Por A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 71. Zob. też krytycznie co do takiego rozumienia przesłanki bezprawności na podstawie, którego wyprowadza się wniosek o istnieniu „absolutnej" ochrony dóbr osobistych, tj. skierowanej w przeciwko każdemu ich naruszeniu – B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 133 -134.
[797] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 225; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 188 - 190; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6 i nast.; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 9; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,*, art. 24, nb. 35; J. Regan [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 3; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 216.
[798] Zob. poglądy aprobujące wyróżnienie takiej okoliczności wyłączającej bezprawność, np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 161; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 43 - 44 oraz przeciw Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 190; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 102; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17. Zob. też poglądy wskazujące na zastosowanie tej okoliczności wyłącznie w ograniczonym zakresie do ochrony czci, a nie jako generalnie wyłączającej bezprawność, np. J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 13; A. Pązik, *Wyłącznie bezprawności*…, str. 303 i nast.
[799] Zob., np. wyrok SN z dnia 25 listopada 2022 r., II CSKP 246/22, OSNC 2023, nr 6, poz. 61; wyrok SN z dnia 29 marca 2017 r., I CSK 450/16, Legalis nr 1715013; wyrok SA w Warszawie z dnia 22 lutego 2019 r., I ACa 1752/17, Legalis nr 2121934; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301; wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2014 r., I ACa 243/14, Legalis nr 1062547; wyrok SA w Krakowie z dnia 19 sierpnia 2016 r., I ACa 416/16, Legalis nr 1532982; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2019 r., I ACa 98/18, Legalis nr 2121669.
[800] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 190 – 191; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 150; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 16; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 119 - 121; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 36 – 39.

nie uchylają bezprawności i co za tym idzie odpowiedzialności każdego z naruszycieli[801]. W szczególności jest to istotne na gruncie stanów faktycznych, w których zachowania naruszycieli wzajemnie ingerujących w swoje dobra osobiste wywołują trwałe skutki, np. gdy przez cały czas istnieje dostęp do obraźliwych wypowiedzi zamieszczonych w internecie. Pozbawienie w takich przypadkach możliwości dochodzenia ochrony dóbr osobistych za pomocą roszczenia o zaniechanie działań powodowałoby nie tylko utrwalenie stanu naruszenia, ale także prowokowało do dalszych, najprawdopodobniej coraz bardziej zintensyfikowanych naruszeń z uwagi na świadomość braku konsekwencji prawnych[802]. Należy zgodzić się jednak z poglądem, iż fakt wzajemności naruszeń nie powinien być okolicznością całkowicie irrelewantną, gdyż poczynienie ustaleń w zakresie takich kwestii jak to, które z nich było pierwsze i czy stanowiło motywację do dokonywania kolejnych, może mieć znaczenie przez pryzmat sankcji[803].

Na tle powyższych rozważań należy zwrócić uwagę, że katalog okoliczności mogących stanowić podstawę wyłączenia bezprawności zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych najczęściej przedstawiany jest w formie otwartego zbioru wymieniającego konkretne, cywilistyczne kontratypy[804]. Jednak w doktrynie pojawił się również godny odnotowania pogląd proponujący dokonanie podziału tych okoliczności na dwie grupy - bezwzględnie oraz względnie wyłączających bezprawność[805]. Do pierwszej z nich zaliczono zgodę uprawnionego, działanie na własne ryzyko, działanie na podstawie upoważnienia ustawowego oraz wykonywanie prawa podmiotowego, w sytuacjach gdy nie stanowi jego nadużycia. Wszystkie

[801] Zob. tak, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 187; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 133; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 3; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6; wyrok SN z dnia 30 kwietnia 1970 r., II CR 103/70, Legalis nr 14540; wyrok SN z dnia 25 kwietnia 1990 r., I CR 147/90, Legalis nr 26953; wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2010 r., I CSK 649/09, Legalis nr 367088. Warto odnotować, iż na gruncie przepisów prawa karnego wśród regulacji penalizujących przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej występują przypadki, w których na odpowiedzialność karną może wpływać wzajemność zachowań przestępczych sprawców. Zgodnie z art. 216 § 3 k.k. jeżeli zniewagę wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności cielesnej lub zniewagą wzajemną, sąd może odstąpić od wymierzenia kary. Natomiast w świetle art. 217 § 2 k.k. jeżeli naruszenie nietykalności wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności, sąd może odstąpić od wymierzenia kary. Warto jednak zwrócić uwagę, że z istoty przestępstw zniewagi oraz naruszenia nietykalności cielesnej pokrzywdzonym nimi może być wyłącznie osoba fizyczna. Natomiast tożsamej regulacji wyłączającej odpowiedzialność w razie wzajemności naruszeń nie przewidziano na gruncie przestępstwa zniesławienia, w przypadku którego przedmiotem ochrony może być dobre imię osoby prawnej.

[802] Por. wyrok SN z dnia 24 stycznia 2000 r., III CKN 553/98, Legalis nr 82816, w którym wprost wskazano, iż w razie wzajemności naruszeń nie jest wyłączone dochodzenie roszczenia o zaniechanie działań. Przy czym warto odnotować także pogląd wyrażony w judykaturze, iż „ostre polemiki prasowe, w których adwersarze prześcigają się w używaniu obraźliwych argumentów *ad personam* nie zasługują na społeczną aprobatę. Prawo cywilne (art. 23 i 24 k.c.) nie chroni żadnego z autorów biorących udział w takiej polemice" – tak wyrok SN z dnia 3 lipca 1987 r., I CR 135/87, Legalis nr 25897.

[803] Zob., np. wyrok SN z dnia 22 września 2020 r., I CSK 632/18, Legalis nr 2481077; wyrok SN z dnia 8 maja 2019 r., I PK 35/18, Legalis nr 1967685.

[804] A. Pązik, *Wyłącznie bezprawności*…, str. 164.

[805] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6 – 7.

je łączyć ma to, że w razie ich wykazania przez pozwanego dochodzi do automatycznego uchylenia bezprawności naruszenia dobra osobistego. Natomiast do drugiej grupy – okoliczności o charakterze względnym, zaliczono korzystanie z własnej wolności, w którym to przypadku dla ustalenia czy pozwany będzie ponosił odpowiedzialność, należy na podstawie twierdzeń i dowodów przez niego przedstawionych dokonać wyważenia dóbr pozostających w kolizji[806]. Zagadnienie to odnosi się do szerszego problemu związanego z przypadkami, w których naruszenie dóbr osobistych - najczęściej czci oraz prywatności – wynika z zachowania naruszyciela, które zarazem stanowi realizację jednej z wolności wynikających z Konstytucji RP lub aktów prawa międzynarodowego, w szczególności Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Ponieważ unormowania w nich zawarte nie przyznają praw podmiotowych w rozumieniu prawa cywilnego, to działania mieszczące się w ich ramach nie mogą być traktowane jako ich wykonywanie[807]. W większości przypadków wolnością pozostającą w kolizji ze wskazanymi dobrami osobistymi będzie wolność słowa. Należy zgodzić się, iż w takich sytuacjach w praktyce występować będą dwie w zasadzie równorzędne wartości, w przypadku których nie można z góry – na poziomie abstrakcyjnym – zdecydować o ich pierwszeństwie, lecz będzie ona wyznaczana *in casu* w procesie balansowania pozostających w zbiegu dóbr i wartości[808]. Wskutek tego, gdy pierwszeństwo przyznane zostanie wolności słowa, będzie można mówić o wyłączeniu bezprawności naruszenia dóbr osobistych. Problem ten zostanie jednak poruszony - dla porządku prowadzonych rozważań - w ramach omawiania kontratypu działania w ramach porządku prawnego. Moim zdaniem bowiem, aby pozwany mógł się powołać w procesie o ochronę dóbr osobistych na działanie w ramach przysługującej mu wolności, powinien wykazać z jakiej normy prawnej ją wywodzi, chociażby była ona rangi konstytucyjnej czy pochodziła z aktu prawa międzynarodowego.

Zamykając rozważania na temat roszczeń niemajątkowych, warto odnieść się do metodyki rozpoznawania spraw z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Badając je, sąd w pierwszej kolejności powinien ocenić żądanie powoda pod kątem tego, czy na podstawie przytoczonej w pozwie podstawy faktycznej powództwa doszło do zagrożenia lub naruszenia skonkretyzowanego dobra osobistego[809]. Obejmować to będzie zbadanie dwóch elementów. Po pierwsze ustalić trzeba czy ingerencja nastąpiła w istniejące dobro osobiste powoda[810]. Powód przy tym nie jest co prawda zobligowany do wskazywania z nazwy konkretnej wartości, której

[806] Zob. też J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 36.
[807] Por. P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 7.
[808] Zob. tak J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 39.
[809] *Ibidem*, art. 24, nb. 162.
[810] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 20 - 22.

ochrony się domaga, jednak powinien na tyle precyzyjne przedstawić stan faktyczny, aby z jego treści sąd mógł wyinterpretować, w jakie jego dobro osobiste doszło do ingerencji[811]. Sprecyzowanie, chociażby w tak opisowy sposób przez powoda dobra osobistego stanowiącego przedmiot ochrony jest niezbędne, gdyż wyznaczać będzie kierunek oceny całokształtu okoliczności sprawy[812]. Po drugie, zadaniem powoda oprócz skonkretyzowania dobra osobistego jest wskazanie twierdzeń co do faktów oraz potwierdzających je dowodów, świadczących o dokonanej ingerencji. Brak skonkretyzowania żądania lub jego podstawy faktycznej, które są obligatoryjnymi elementami pozwu stanowić będzie jego brak formalny uniemożliwiający nadanie temu pismu prawidłowego biegu[813]. Powód zatem zobligowany jest do zidentyfikowania oraz opisania określonego zdarzenia faktycznego, którego zaistnienie, przebieg oraz charakter będą przedmiotem oceny sądu pod kątem spełnienia przesłanki zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego. Opis ten stanowić będzie zarazem podstawę faktyczną powództwa, wyznaczającą granice przedmiotowe rozpoznawania sprawy, której przekroczenie zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c. nie jest dopuszczalne[814]. W razie pozytywnego przesądzenia powyższych dwóch aspektów składających się na przesłankę zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego, zasadne stanie się przejście do ustalenia, czy pozwany na podstawie przedstawionych przez niego twierdzeń i dowodów obalił domniemanie bezprawności[815].

Druga grupa roszczeń służących ochronie dóbr osobistych osób prawnych - o charakterze majątkowym - czerpie swój charakter z faktu, iż polega na zobowiązaniu naruszyciela tych wartości do zapłaty określonej sumy pieniężnej. Zgodnie z art. 24 § 1 k.c. zd. 3 k.c. na zasadach przewidzianych w kodeksie ten, czyjego dobra osobiste zostały naruszone może również żądać zadośćuczynienia pieniężnego albo zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Z powyższego przepisu należy wyciągnąć na tym etapie rozważań kilka istotnych wniosków. Po pierwsze, wymienione w nim roszczenia mogą być dochodzone przez osoby prawne wyłącznie w razie naruszenia dóbr osobistych[816]. W konsekwencji, w przypadku zaistnienia samego stanu zagrożenia naruszenia tych wartości, możliwe jest

[811] Wyrok SN z dnia 29 września 2021 r., IV CSKP 83/21, Legalis nr 2664361; wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, Legalis nr 58520; postanowienie SN z dnia 31 stycznia 2018 r., V CSK 418/17, Legalis nr 1774420.
[812] Wyrok SN z dnia 11 października 2007 r., IV CSK 264/07, Legalis nr 107393.
[813] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 165.
[814] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 23.
[815] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4; Por. wyrok SN z dnia 22 lutego 2012 r., IV CSK 276/11, Legalis nr 464043; wyrok SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 439/13, Legalis nr 1073433.
[816] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8.

skorzystanie przez osobę prawną z ochrony niemajątkowej i dochodzenie w jej ramach – spośród środków kodeksowych – wyłącznie z roszczenia o zaniechanie działań. Po drugie pomimo tego, że oba roszczenia mają charakter majątkowy, to jednak wyłącznie w przypadku zadośćuczynienia pieniężnego korzyść majątkową otrzymywać będzie osoba prawna, ponieważ - jak wynika z literalnego brzmienia zacytowanego przepisu - beneficjentem drugiego z nich będzie podmiot realizujący cele społeczne[817]. Po trzecie warto zwrócić uwagę, iż przepis ten zawiera sformułowanie „również" co oznacza, że dochodzenie zawartych w nim roszczeń nie wyłącza równoczesnego występowania przez osoby prawne o zasądzenie środków niemajątkowych w postaci zaniechania działań i usunięcia skutków naruszenia[818]. Czwartym, wymagającym najszerszego omówienia wnioskiem, jaki należy wyciągnąć z analizy powyższego przepisu jest to, że nie stanowi on samodzielnej podstawy zasądzenia zawartych w nim roszczeń, lecz wyłącznie odsyła do „zasad przewidzianych w kodeksie"[819]. Oznacza to zatem inne reguły ich dochodzenia, aniżeli ma to miejsce w przypadku ochrony niemajątkowej. W tym zakresie można zatem sformułować twierdzenie o istnieniu na gruncie Kodeksu cywilnego swoistego dualizmu w zakresie ochrony dóbr osobistych[820].

Jak już ustalono w toku dotychczasowych rozważań, przepis art. 24 § 1 zd. 3 k.c. odsyła w przypadku osób prawnych wyłącznie do stosowania art. 448 k.c. zawartego w ramach przepisów o czynach niedozwolonych[821]. Ogólną charakterystykę przewidzianej w nim, majątkowej ochrony dóbr osobistych osób prawnych należy przeprowadzić uwzględniając zmiany, jakie spowodowała nowelizacja tego przepisu dokonana mocą art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw. Jak już bowiem zauważono w rozdziale I niniejszego opracowania, na jej mocy doszło nie tylko do modyfikacji treści art. 448 k.c., lecz wprowadzony został również podział tego przepisu na trzy paragrafy.

Zgodnie z aktualną treścią art. 448 § 1 k.c., w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę albo zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do

[817] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 293.
[818] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 248; J. Panowicz - Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 8; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 136; Z. Bidziński, J. Serda, *Cywilnoprawna ochrona…,* [w:] J. S. Piątowski (red.), str. 80.
[819] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 193.
[820] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 142.
[821] Por. A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 8; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 194 - 195; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18; A. Sylwestrzak [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 24, nb. 6.

usunięcia skutków naruszenia. Takie brzmienie powyższej regulacji, umożliwiające dochodzenie zawartych w nim roszczeń „temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone" stanowić ma jeden z argumentów potwierdzających zaaprobowanie stanowiska, zgodnie z którym krąg podmiotów legitymowanych do ich dochodzenia nie powinien ograniczać się wyłącznie do osób fizycznych, lecz należy nim objąć również osoby prawne[822]. Jak można ponadto zauważyć, przepis ten nie wymienia w swej treści dóbr osobistych, których naruszenie uprawnia do występowania z przewidzianymi w jego treści środkami ochrony. Stąd też należy przyjąć, że osoby prawne mogą dochodzić zawartych w nim roszczeń w razie ingerencji w jakiekolwiek dobro osobiste tych podmiotów[823]. Ponadto fragment zacytowanej regulacji zawarty w niej *in fine* potwierdza ustalenie poczynione na gruncie art. 24 § 1 zd. 3 k.c., iż możliwa jest kumulacja zawartych w nim roszczeń z niemajątkowymi środkami ochrony dóbr osobistych przewidzianymi w art. 24 § 1 zd. 1 i 2 k.c.[824]. Natomiast po dokonanej nowelizacji z 2023 r. inaczej sytuacja ma się w odniesieniu do problemu łącznego dochodzenia obu roszczeń zawartych w art. 448 § 1 k.c. za to samo naruszenie dóbr osobistych. Posłużenie się bowiem przez ustawodawcę spójnikiem „albo" przesądza, że ich żądanie przez osoby prawne może następować wyłącznie w sposób alternatywny[825].

---

[822] Zob. tak, np. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 209 - 210; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 235 i nast.; J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 154 i nast.; M. Safjan, *Ochrona majątkowa dóbr osobistych po zmianie przepisów kodeksu cywilnego*, Przegląd Prawa Handlowego, 1997, nr 1, str. 14; B. Lackoroński, *Majątkowa ochrona…,* [w:] M. Dumkiewicz, K. Kopaczyńska – Pieczniak, J. Szczotka (red.), str. 346; M. Świadowska, *Zadośćuczynienie jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych w przypadku naruszenia dóbr osobistych osób prawnych* [w:] J. Jastrzębski (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007, str. 313 - 314, Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 287; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549; wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211. Zob. inaczej A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 260; J. Jastrzębski, *Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej*, Palestra, 2005, nr 3 – 4, str. 42 - 43; T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 356; M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021, str. 233 - 234 ; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…,* Warszawa 2018, str. 758; A. Cisek, W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2017, art. 448, nb. 6; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 września 1999 r., I ACa 464/99, Legalis nr 877847; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 lutego 2007 r., VI ACa 960/06, Legalis nr 148510.

[823] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 285; Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 227.

[824] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 285; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 28.

[825] Przed dokonaną nowelizacją art. 448 k.c., za kumulatywnym dochodzeniem w nich roszczeń opowiedziano się, np. w opracowaniu A. Śmieja, *W sprawie kumulacji roszczeń z art. 448 k.c*. [w:] J. Balcarczyk (red.)*, Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century: new values, rules, technologies*, Warszawa 2012, str. 57 i nast., z tym trafnym zastrzeżeniem, że w przypadkach, gdy poszkodowany domagał się zadośćuczynienia rekompensującego całość krzywdy, wyłączone było dochodzenie zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny. Łączne dochodzenie tych roszczeń wymagało zatem - według tego stanowiska - rozdzielenia całości należnej sumy pomiędzy te dwa roszczenia. Pogląd ten w ówczesnym stanie prawnym należało uznać za uzasadniony, bowiem równoczesne dochodzenie obu omawianych roszczeń nie powinno skutkować zasądzaniem od pozwanego kwoty dwukrotnie wyższej niż w przypadkach dochodzenia wyłącznie jednego z nich – tak T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 298. Zob. podobnie A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 16 oraz B. Kordasiewicz, *Cywilnoprawna*

Dalsza analiza obecnego brzmienia art. 448 k.c. wskazuje, iż do osób prawnych nie będzie miał zastosowania art. 448 § 2 k.c. Odnosi się on bowiem do możliwości kumulatywnego dochodzenia roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz zasądzenie odpowiedniej sumy na cel społeczny przypadkach przewidzianych w art. 445 § 1 i 2 k.c. oraz art. 446^2 k.c. Nie powinno budzić wątpliwości, że hipotezy zawartych w tych przepisach norm prawnych wskazują bezsprzecznie, że mogą mieć one zastosowanie wyłącznie do osób fizycznych[826]. Zasygnalizować jednak warto, że omawiana nowelizacja dzięki wprowadzeniu art. 448 § 2 k.c. w takim brzmieniu, rozstrzygnęła moim zdaniem dwie dotychczas istniejące wątpliwości związane ze stosowaniem i wzajemnym stosunkiem art. 445 k.c. oraz 448 k.c.

Pierwsza z nich dotyczyła możliwości dochodzenia przed zmianą przepisów przez osoby fizyczne w przypadkach objętych hipotezą art. 445 § 1 i 2 k.c. również roszczenia przewidzianego w art. 448 k.c. o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny[827]. Kwestia ta, jak można zauważyć, została rozstrzygnięta w sposób pozytywny.

---

ochrona…, str. 50. Za kumulacją roszczeń opowiedziano się również w doktrynie, np. M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 30, w którego to publikacji zmieniono pogląd w tym zakresie w stosunku do poprzednich części komentarza; T. Pałdyna*, Próba wykładni art. 448 kodeksu cywilnego*, Przegląd Sądowy, 2003, nr 7–8, str. 36 oraz orzecznictwie, np. uchwała SN z dnia 9 września 2008 r., III CZP 31/08, Legalis nr 107308; uchwała SN z dnia 19 czerwca 2007 r., III CZP 54/07, Legalis nr 83245; wyrok SN z dnia 17 marca 2006 r., I CSK 81/05, Legalis nr 82587. Zob. też poglądy przeciw kumulacji roszczeń z art. 448 k.c. na gruncie poprzedniego stanu prawnego, np. A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną naruszeniem dobra osobistego. Geneza, charakterystyka i ocena obowiązującej regulacji* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004, str. 242 – 244; J. Pietrzykowski, *Nowelizacja kodeksu cywilnego z 23 sierpnia 1996 r.*, Przegląd Sądowy, 1997, nr 3 str. 7; B. Lewaszkiwiecz – Pertykowska, *W sprawie wykładni art. 448 k.c.*, Przegląd Sądowy, 1997, nr 1, str. 9; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 218 i nast.; A. Szpunar, *Przesłanki przewidzianego w art. 448 k.c. zadośćuczynienia*, Przegląd Sądowy, 2002, nr 1, str. 14; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 28; A. Cisek, W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 448, nb. 4; wyrok SN z dnia 28 września 2005 r., I CK 256/05, Legalis nr 326606; wyrok SN z dnia 1 kwietnia 2004 r., II CK 115/03, Legalis nr 272460.

[826] A. Kubiak-Cyrul [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 12.

[827] Zob. argumenty za możliwością dochodzenia w poprzednim stanie prawnym w razie naruszeń objętych dyspozycją art. 445 § 1 i 2 k.c. również roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny, np. A. Szpunar, *Przesłanki przewidzianego…*, str. 10, wskazując jednak, że możliwość taka wynika z brzmienia art. 24 § 1 zd. 3 k.c. a nie stosowania art. 448 k.c.; Z. Radwański, A. Olejniczk, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018, str. 287, gdzie wskazano, że art. 448 k.c. należało stosować uzupełniająco w zakresie niesprzecznym z art. 445 k.c., co powodować miało że w każdym stanie faktycznym objętym tym przepisem dopuszczalne było występowanie z roszczeniem o zasądzenie odpowiedniej sumy na cel społeczny; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 4; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 24; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 30. Zob. jednak poglądy wskazujące, że nie było możliwe dochodzenie w przypadkach objętych art. 445 § 1 i 2 k.c. zapłaty odpowiedniej sumy na cel społeczny, np. A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), str. 247 – 248; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 1 – 2, gdzie odwołano się do poglądów z poprzednich wersji komentarza sprzed nowelizacji. Por. również M. Wałachowska [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534*), Lex 2018, art. 448, nb. 14, gdzie wyrażono pogląd, opowiadający się przeciwko, aby obok zadośćuczynienia za pozbawienie wolności, poszkodowany mógł domagać się również zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Dostrzeżono zarazem trafnie, że nawet jeśli taką kumulację by dopuścić, to suma tych kwot nie mogłaby przekraczać wysokości doznanej krzywdy. Zob. tak też R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 4.

Po drugie, omawiana nowelizacja art. 448 k.c. przesądziła moim zdaniem również o wzajemnej relacji art. 448 k.c. oraz 445 § 1 i 2 k.c.[828]. Należy bowiem zwrócić uwagę, że przytoczony już wyżej art. 448 § 2 k.c., odnoszący się w swej treści wprost do w art. 445 § 1 i 2 k.c., tworzy wyjątek od reguły przyjętej w art. 448 § 1 k.c. poprzez przyznanie możliwości kumulatywnego dochodzenia zawartych w nim roszczeń majątkowych w razie uszkodzenia ciała, wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz w wypadku skłonienia za pomocą podstępu, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządnemu[829]. Oznacza to według mnie, iż regulację art. 445 § 1 i 2 k.c. każdorazowo należy interpretować w związku z art. 448 § 2 k.c. oraz traktować w przypadkach kompensowania opisanych w nim naruszeń dóbr osobistych osób fizycznych jako *lex specialis* wobec art. 448 § 1 k.c.[830]. Twierdzenie to wynika z faktu, iż hipoteza normy z art. 445 § 1 i 2 k.c. w całości zawiera się w hipotezie normy art. 448 § 1 k.c., powodując możliwość potraktowania tej drugiej regulacji jako zawierającej normę ogólną, której stosowanie wyłączone zostaje przez normę szczególną. W rezultacie, art. 448 § 1 k.c. obecnie zapewnia ochronę dóbr osobistych we wszystkich przypadkach nieobjętych art. 445 § 1 i 2 k.c. Powyżej przedstawiony pogląd wzmacnia również przyjęte w niniejszym opracowaniu zapatrywanie – o czym będzie mowa w dalszej części rozważań - iż zarówno w przypadku art. 445 § 1 i 2 k.c., jak i art. 448 § 1 k.c. istnieją - oprócz omówionej części ich hipotezy - tożsame przesłanki ich stosowania. Normy w nich zawarte mają bowiem charakter niesamodzielny (nie przewidują pełnej ich treści) co oznacza, że do ich prawidłowego zastosowania niezbędne jest wykazanie zaistnienia zdarzenia objętego zakresem jednej z podstaw odpowiedzialności deliktowej z art. 415 k.c. - 436 k.c.[831]. W konsekwencji jedyna różnica pomiędzy hipotezą art. 445 § 1 i 2 k.c. oraz art. 448 § 1 k.c. obejmuje przedmiotowy zakres przypadków naruszeń dóbr osobistych, w których będą one miały swoje zastosowanie, co pozwala na zastosowanie konstrukcji *lex specialis derogat legi generali*.

---

[828] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 290.

[829] W przepisie art. 448 § 2 k.c. wskazano również na możliwość kumulatywnego dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego oraz zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny przez najbliższych członków rodziny poszkodowanego w przypadku ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, skutkującego niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej. Pamiętać jednak należy, że ponieważ więź rodzinna nie stanowi dobra osobistego, przepis ten stanowi niezależny od ochrony dóbr osobistych przypadek dochodzenia ww. roszczeń – zob. M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 267.

[830] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 4. Por. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 292.

[831] Zob. co do niesamodzielnego charakteru normy oraz przesłanek stosowania art. 445 § 1 i 2 k.c., np. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 290; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 9 i nast.; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3.

Przechodząc do ustalenia ogólnych zasad oraz przesłanek stosowania do osób prawnych art. 448 § 1 k.c., należy przede wszystkim uwzględnić kontekst systemowy wskazanej regulacji, a więc położenie tego przepisu. Umiejscowiony został on w ramach Księgi III Kodeksu cywilnego poświęconej zobowiązaniom, a konkretnie w jego tytule VI - czyny niedozwolone[832]. Takie rozwiązanie wskazuje, że *de lege lata* przepisy Kodeksu cywilnego nie przewidują przypadków umożliwiających dochodzenie roszczeń majątkowych służących ochronie dóbr osobistych osób prawnych w razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania[833]. Oznacza to, że omawiane dwa roszczenia majątkowe należy wiązać z wyłącznie z regulacjami dotyczącymi odpowiedzialności odszkodowawczej w ramach reżimu deliktowego[834]. W rezultacie, celem ich skutecznego dochodzenia konieczne jest zaistnienie,

[832] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8.

[833] Zob. tak, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 277; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 266; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*…, art. 448, nb. 4; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 75; M. Świadowska, *Zadośćuczynienie jako…* [w:] J. Jastrzębski (red.), str. 275; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 4. Warto jednak odnotować, że w doktrynie pojawiają się głosy dopuszczające możliwość kompensowania szkód niemajątkowych w przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania. Może mieć to miejsce w trzech przypadkach. Po pierwsze, może istnieć przepis szczególny przewidujący zadośćuczynienie za naruszenie kontraktu. Jako przykład takiej regulacji można wskazać na art. 50 ust. 2 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 2211 ze zm., który stanowi, że podróżnemu przysługuje odszkodowanie lub zadośćuczynienie za poniesione szkody lub krzywdy, których doznał w wyniku niezgodności. Na tym tle trzeba jednak zwrócić uwagę, że w polskim systemie prawnym brak jest aktualnie regulacji, która poza art. 448 § 1 k.c. można było odnieść do naprawienia szkody niemajątkowej osób prawnych. Po drugie, niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania umownego może stanowić równocześnie przypadek naruszenia dobra osobistego. Sytuacja taka może mieć miejsce, np. w przypadku zawarcia przez osobę prawną będącą pracodawcą w umowie o pracę klauzuli poufności, która zostałaby złamana przez pracownika poprzez nagrywanie przebiegu rozmów prowadzonych z innymi członkami substratu osobowego osoby prawnej. Pomimo tego, że wierzyciel nie może wówczas dochodzić zadośćuczynienia na podstawie art. 471 k.c., to jednak zajdzie przypadek zbiegu roszczeń opisany w art. 443 k.c. Wierzyciel będzie mógł w takich przypadkach, korzystając z reżimu odpowiedzialności deliktowej – w związku z jej zbiegiem z odpowiedzialnością kontraktową - żądać naprawienia szkody niemajątkowej – R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 5 i wskazana tam literatura Po trzecie należy zauważyć, iż w doktrynie oraz orzecznictwie dopuszczono uprawnienie do zastrzeżenia przez strony kary umownej, która będzie zabezpieczać niemajątkowy interes wierzyciela. Wynika to z uznania, że naruszenie zobowiązania może wywoływać różne negatywne następstwa u wierzyciela, w tym o charakterze niemajątkowym, które nie podlegają kompensacie na podstawie art. 471 k.c. w związku z brzmieniem art. 361 § 2 k.c. W takich przypadkach ich kompensata możliwa będzie wyłącznie na podstawie zastrzeżenia umownego – por., np. M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…,* str. 99 – 100; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*…, art. 448, nb. 7; P. Machnikowski [w:] P. Machnikowski (red.) *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, Legalis 2024, art. 483, nb. 13. Zob. też wyrok SN z dnia 30 czerwca 2020 r., III CSK 343/17, OSN 2021, nr 2, poz. 13 oraz wyrok SN z dnia 6 grudnia 2019 r., V CSK 458/18, OSNC-ZD 2021, nr 3, poz. 27. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w odniesieniu do ostatniego ze wskazanych przypadków przewidujących możliwość kompensaty szkody niemajątkowej w ramach reżimu kontraktowego, w doktrynie wyrażono zapatrywanie, że nie obejmuje ona możliwości zastrzeżenia kar umownych przewidujących naprawienie szkód niemajątkowych wyrządzonych osobom prawnym. Na poparcie tej tezy wskazano na sztuczność konstrukcji krzywdy doznawanej przez osoby prawne – zob. tak M. Ciemiński, *Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu,* Warszawa 2015, str. 494 – 495.

[834] A. Sylwestrzak [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.) *Kodeks cywilny….*, art. 24, nb. 6; E. Traple, *Nadużycie instytucji…,* [w:] J. Pisuliński, J. Zawadzka (red.), str. 157.

oprócz naruszenia dobra osobistego (do którego *nota bene* wprost odwołuje się art. 448 § 1 k.c.) oraz bezprawności[835], również dodatkowych przesłanek właściwych dla odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych[836].

Pierwsza z tych dodatkowych przesłanek została przewidziana wprost w treści art. 448 § 1 k.c. Jest nią doznanie krzywdy przez podmiot dóbr osobistych[837]. W konsekwencji, w ramach szczegółowych rozważań na temat zawartych w nim roszczeń należy dokonać interpretacji tego pojęcia w sposób uwzględniający charakter podmiotowości osób prawnych. Przy tej okazji, kluczowym zagadnieniem będzie rozstrzygnięcie wzajemnej relacji pomiędzy pojęciami szkoda oraz krzywda. Kwestia ta jest istotna, bowiem przesądzi o możliwości stosowania do naprawienia krzywdy przepisów, które w swej treści posługują się wyłącznie sformułowaniem szkoda. Chodzi tutaj między innymi o regulacje zawarte w przepisach ogólnych dotyczących odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 361 k.c. – 363 k.c.), zaś spośród nich w szczególności art. 361 § 1 k.c. regulującego kwestię adekwatnego związku przyczynowego oraz art. 362 k.c. dotyczącego możliwości zmniejszenia wysokości obowiązku naprawienia szkody w przypadku przyczynienia się poszkodowanego do jej powstania[838]. Nie można także pominąć, iż w art. 442^1 k.c. regulującym przedawnienie roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych, ustawodawca również posłużył się wyłącznie pojęciem szkody.

W zakresie pozostałych przesłanek stosowania art. 448 § 1 k.c., w doktrynie oraz orzecznictwie występuje obecnie dwugłos, który niestety nie został rozstrzygnięty na mocy jego nowelizacji z 2023 r.[839]. Wynika on z faktu, iż przepis ten nie zawiera poza wymogiem naruszenia dobra osobistego oraz powstaniem krzywdy jakichkolwiek dalszych przesłanek jego stosowania[840]. Według pierwszego, dominującego obecnie poglądu, omawiana regulacja ma w

---

[835] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 286.
[836] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18; J. Regan [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 1.
[837] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8.
[838] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 85 i 206.
[839] Należy zwrócić uwagę, że w dawniejszej literaturze pojawiał się również trzeci pogląd wskazujący, że do skutecznego żądania zasądzenia roszczeń z art. 448 k.c. wystarczające jest wyłącznie wykazanie, że naruszenie dóbr osobistych miało charakter bezprawny. Według tego stanowiska, przepis art. 448 k.c. miał charakter niesamodzielny i dlatego należało go interpretować łącznie z art. 24 k.c., na gruncie którego dla udzielania ochrony wystarczające jest wykazanie naruszenia dobra osobistego bezprawnym zachowaniem – zob., np. G. Bieniek [w:] G. Bieniek (red.), *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom 1*, Warszawa 2003, str. 445; postanowienie SA w Poznaniu z dnia 27 lipca 1999 r., I ACa 280/99, Legalis nr 46467; wyrok SA w Warszawie z dnia 2 grudnia 1999 r., III APa 53/99, Legalis nr 46801. Zob. też J. Błeszyński, *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lutego 203 r., IV CKN 1819/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2004, z. 6, str. 322 – 323, gdzie podzielono powyższy pogląd w zakresie przesłanek stosowania art. 448 k.c., lecz wskazano zarazem, że w glosowanym orzeczeniu Sąd zajął nieprawidłowe stanowisko uznając, iż w przypadku roszczeń majątkowych istnieje domniemanie bezprawności naruszenia dobra osobistego. Jako argument podano tutaj brak szczególnej podstawy prawnej do takiego ukształtowania tego obowiązku dowodowego. Por. też P. Granecki, *Odpowiedzialność sprawy…*, str. 94 i nast.
[840] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 762.

ramach czynów niedozwolonych charakter samodzielny. Zwolennicy tego stanowiska przyjmują zarazem, iż wskutek braku uregulowania w tym przepisie zasady na jakiej odpowiada sprawca naruszenia, za takową należy uznać zasadę winy[841]. Argumentują to tym, że zasada winy ma w ramach odpowiedzialności deliktowej charakter podstawowy, dlatego też z kontekstu systemowego - w braku zadowalających rezultatów wykładni językowej - należy odczytywać, że regulacja ta została na niej oparta[842]. Przy okazji warto zwrócić uwagę, że tak samo jak w przypadku przesłanki bezprawności z art. 24 § 1 k.c., Kodeks cywilny nie definiuje również pojęcia winy[843]. W akcie tym nie została wskazana także zależność pomiędzy tymi dwoma terminami. Warto jednak podzielić pogląd, iż winę na gruncie prawa cywilnego można określić jako naganną decyzję człowieka odnoszącą się do podjętego przez niego, bezprawnego zachowania[844]. Obejmuje ona zatem kwalifikację określonego działania lub zaniechania ze względu na aspekt podmiotowy, nakazując uwzględnianie przy jego ocenie indywidualnych cech zachowania konkretnego człowieka w danych okolicznościach. Zaproponowana definicja nawiązuje do tzw. normatywnej koncepcji winy, będącej we współczesnej cywilistyce poglądem dominującym[845]. Według niej jej przypisanie wymaga, aby możliwe było postawienie sprawcy zarzutu postępowania sprzecznego z normą w przypadkach, gdy jego warunki oraz sytuacja pozwalały na zachowanie z nią zgodne[846]. Jednocześnie w doktrynie oraz orzecznictwie trafnie zauważono, iż ustalając relację pomiędzy pojęciem bezprawności oraz

[841] Zob. tak, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 286; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 228; B. Lewaszkiewicz- Petrykowska, *W sprawie…,* str. 6 i nast.; T. Pałdyna, *Próba wykładni…,* str. 32; A. Szpunar *Zadośćuczynienie za…*, str. 210 i nast.; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 13; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 8; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 408; wyrok SN z dnia 28 września 2005 r., I CK 256/05, Legalis nr 326606; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 319/07, Legalis nr 92440; uchwała SN z dnia 9 września 2008 r., III CZP 31/08, Legalis nr 107308; wyrok SN z dnia 28 września 2011 r., I CSK 33/11, Legalis nr 461891. Zauważyć zarazem należy, że nawet przy zaakceptowaniu poglądu, że odpowiedzialność z art. 448 k.c. oparta jest na zasadzie winy, to jednak istnieje w tym zakresie istotny, powszechnie akceptowany w doktrynie oraz orzecznictwie wyjątek. W przypadkach krzywdy wyrządzonej niezgodnym z prawem działaniem lub zaniechaniem przy wykonywaniu władzy publicznej (art. 417 k.c. i 417^1 k.c.) dochodzenie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. następuje po stwierdzeniu bezprawności działania lub zaniechania – Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 286 – 287; uchwała SN z dnia 18 października 2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960436. Szerzej na ten temat będzie mowa w dalszej części rozważań.

[842] Zob., np. wyrok SN z dnia 19 stycznia 2007 r., III CSK 358/06, Legalis nr 162808; wyrok SN z dnia 11 grudnia 2013 r., IV CSK 188/13, Legalis nr 1066926.

[843] Zob. wyrok SN z dnia 26 września 2003 r., IV CK 32/02, Lex nr 146462.

[844] Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 214; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 88.

[845] P. Machnikowski [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, str. 440 – 442 i wskazana tam literatura, gdzie zarazem zauważono, że dawniej w cywilistyce odwoływano się do tzw. psychologicznej koncepcji winy, w przypadku której o możliwości przypisania odpowiedzialności decydować miał stan psychiczny osoby dokonującej czynu. W rezultacie w toku postępowania jako decydujące należałoby według niej oceniać treść przeżyć psychicznych sprawcy.

[846] M. Zelek [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Legalis 2022, art. 415, nb. 35.

winy należy przyjąć, że zawinione zachowanie sprawcy czynu niedozwolonego zawsze będzie miało charakter bezprawny, a więc w każdym przypadku musi być ono obiektywnie nieprawidłowe pod względem przedmiotowym[847]. Tej zależności nie można natomiast przyjąć w drugą stronę[848]. Mogą bowiem mieć miejsce zdarzenia bezprawne, niemające charakteru zawinionego, w szczególności ze względu na określone kwalifikacje psychiczne sprawcy naruszenia związane z jego niepoczytalnością (art. 425 k.c.) czy wiekiem (art. 426 k.c.). W rezultacie należy uznać, że do dokonania oceny zachowania danej osoby pod kątem jego bezprawności wystarczające jest ustalenie jego przebiegu, a następnie zestawienie go z określoną normą postępowania – prawną lub wynikającą z zasad współżycia społecznego[849]. Dopiero spełnienie tej przesłanki umożliwia przejście do jego analizy przez pryzmat winy sprawcy.

Według drugiego, mniejszościowego stanowiska, art. 448 § 1 k.c. tak samo jak art. 445 § 1 k.c. nie stanowi samodzielnej podstawy odpowiedzialności deliktowej. Pogląd ten wynika z przyjęcia, wobec braku określenia przez ustawodawcę zasady, na jakiej ukształtowana została w nim odpowiedzialność oraz z uwagi na niewskazanie w nim podmiotu zobowiązanego do naprawienia krzywdy, norma z art. 448 § 1 k.c. wymaga uzupełnienia o inne normy zawarte w postanowieniach Tytułu VI Księgi III Kodeksu cywilnego. W niniejszym opracowaniu opowiedziano się za tą opcją interpretacyjną. Jako przekonujące należy bowiem uznać argumenty wskazujące, że ponieważ regulacja art. 448 § 1 k.c. zawiera wyłącznie fragment normy prawnej, to dla jej zastosowania wymagane jest, aby zdarzenie prowadzące do naruszenia dobra osobistego objęte było zakresem jednej z podstaw odpowiedzialności deliktowej z art. 415 k.c. - 436 k.c.[850]. Twierdzenie to skutkuje jednocześnie koniecznością

[847] Jak bowiem trafnie zauważono w orzecznictwie, bezprawność zachowania jest warunkiem przypisania odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadzie winy – zob. tak wyrok SN z dnia 7 maja 2008 r., II CSK 4/08, Legalis nr 164722. Zarazem wystąpienie którejkolwiek z okoliczności wyłączających bezprawność, uniemożliwiać ma przypisanie odpowiedzialności odszkodowawczej określonemu podmiotowi na zasadzie winy – zob. szerzej por. wyrok SN z dnia 20 stycznia 2009 r., II CSK 423/08, Legalis nr 235147; wyrok SN z dnia 13 lutego 2004 r., IV CK 40/03, Legalis nr 66917; wyrok SN z dnia 15 marca 2007 r., II CSK 528/06, Legalis nr 164762.

[848] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 61. Zob. też M. Kaliński [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, str. 52.

[849] P. Machnikowski [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 411 – 417 i wskazana tam literatura.

[850] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 764; A. Śmieja, *Z problematyki odpowiedzialności uregulowanej w art. 448 k.c.* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004, str. 303; A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), str. 242 – 243; A. Cisek, W. Dubis [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 448, nb. 4; R. Strugała, *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019, str. 245 – 246; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 16. Również jak się wydaje tak J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8, gdzie wskazano, że do przesłanek ochrony dóbr osobistych należy wina sprawcy naruszenia, chyba że przepisy prawa deliktowego przewidują odpowiedzialność na zasadzie ryzyka albo słuszności Zob. też poglądy w orzecznictwie, np. wyrok SA w Szczecinie z dnia 8 listopada 2018 r., I ACa 505/18, Legalis nr 2180406; wyrok SO w Poznaniu z dnia 31

przyjęcia, iż po pierwsze istnieć mogą przypadki, w których obowiązkiem zapłaty zadośćuczynienia pieniężnego albo uiszczenia sumy na cel społeczny nie będzie obciążony bezpośredni sprawca naruszenia, lecz także inna osoba na którą ustawa nakłada obowiązek naprawienia szkody. Po drugie - raczej wyjątkowo - mogą wystąpić sytuacje, w których podmiot zobowiązany nie będzie odpowiadał na zasadzie winy, lecz innej – ryzyka, słuszności lub bezprawności[851]. Należy mieć również na uwadze, że niektóre z przepisów zawartych w ramach odpowiedzialności deliktowej (415 k.c. - 436 k.c.) ze względu na charakter opisanych w nich zdarzeń, nie będą mogły prowadzić do naruszenia dóbr osobistych osób prawnych.

W ramach ogólnej analizy art. 448 § 1 k.c. warto również zauważyć, iż zawiera on w swej treści sformułowanie, zgodnie z którym „sąd może przyznać" uregulowane w nim roszczenia majątkowe w razie naruszenia dóbr osobistych. Oznacza to, że pomimo zgłoszenia przez powoda żądania ich zasądzenia oraz stwierdzenia spełnienia wszystkich przesłanek umożliwiających ich uwzględnienie, sąd nie będzie zobligowany do jego zastosowania, mając przy tym na względzie całokształt okoliczności danej sprawy[852].

Na tle powyższych rozważań można zatem potwierdzić postawioną na wstępie pracy tezę, iż na gruncie prawa polskiego występuje dualizm lub – jak inaczej to określono – dwa wzorce ochrony dóbr osobistych osób prawnych[853]. Tak jak w przypadku niemajątkowej ochrony dóbr osobistych wskazano, iż ma ona charakter obiektywny, formalny oraz obligatoryjny, tak też w stosunku do ochrony majątkowej można ją określić mianem subiektywnej, materialnej oraz fakultatywnej[854]. Wynika to z faktu, iż odpowiedzialność majątkowa za naruszenie dóbr osobistych jest uzależniona nie tylko od kwestii obiektywnych - przedmiotowych, lecz również aspektów podmiotowych osoby odpowiedzialnej. Należy bowiem przypisać jej winę przynajmniej w stopniu nieumyślnym[855]. Zasada ta doznawać

października 2014 r., XII C 398/14, Legalis nr 2111968; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 30 stycznia 2014 r., I C 411/13, Legalis nr 2168613. Zob. też wyrok, w którym przyjęto odpowiedzialność na podstawie ryzyka - wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, Legalis nr 1640606.

[851] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 765. Zob. szerzej na temat wskazanych zasad odpowiedzialności, np. M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 90 – 93; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 85 – 87.

[852] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 768; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 287 - 288; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 195; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 269; A. Śmieja, *Z problematyki…,* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), str. 288. Zob. też wyrok TK z dnia 7 lutego 2005 r., SK 49/03, Legalis nr 66867.

[853] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 142.

[854] Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 228.

[855] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 13. Należy zwrócić uwagę, że jedną z konsekwencji nowelizacji art. 448 k.c. dokonanej w 1996 r. było usunięcie z tego przepisu przesłanki w postaci winy umyślnej.

będzie jednak wyjątków w przypadkach, gdy przepis stanowiący podstawę odpowiedzialności, oparty będzie o inną zasadę niż wina zobowiązanego. Należy jednak przyjąć, iż przepis 448 § 1 k.c. w żadnym wypadku nie będzie przewidywał odpowiedzialności o charakterze absolutnym, ponieważ w ramach każdej z trzech wskazanych wyżej zasad – ryzyka, słuszności oraz bezprawności, ustawa przewiduje okoliczności, które mogą zostać wykazane przez pozwanego w celu zwolnienia się od odpowiedzialności[856]. Na materialny charakter odpowiedzialności majątkowej wskazuje natomiast przesłanka krzywdy. Oznacza ona, że do skutecznego dochodzenia przez osobę prawną roszczeń z art. 448 § 1 k.c. nie wystarczy wyłącznie obiektywne stwierdzenie, że dane zachowanie - poprzez analizę jego cech - stanowi naruszenie dóbr osobistych, lecz konieczne jest ustalenie, jakie rzeczywiste skutki w funkcjonowaniu konkretnej osoby prawnej ingerencja ta spowodowała[857]. Natomiast trzecia cecha – jej fakultatywny charakter, wynika z braku obligatoryjności w uwzględnieniu żądania zasądzenia na rzecz powoda roszczeń z art. 448 § 1 k.c. Nie oznacza to jednak pełnej dowolności sądu, lecz przyznanie pewnego luzu decyzyjnego, umożliwiającego na tle okoliczności danego stanu faktycznego oddalenie w tym zakresie powództwa zwłaszcza w wypadku, kiedy na tle oceny całokształtu okoliczności można uznać, że zastosowane środki niemajątkowe będą wystarczające dla udzielenia ochrony dobrom osobistym[858].

Zasygnalizować w tym miejscu warto, iż zgodnie z 24 § 3 k.c. przepisy zawarte w poprzedzających dwóch paragrafach nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym. Jak wskazuje się w literaturze, inne przepisy w rozumieniu art. 24 § 3 k.c. to zarówno takie, które nie należą do zakresu prawa cywilnego, jak i przepisy cywilnoprawne[859]. Zasada ta głosi, że pozostają one w kumulatywnym zbiegu z przepisami kodeksowymi, a więc skorzystanie z nich nie powoduje utraty możliwości dochodzenia zarówno roszczeń niemajątkowych, jak i majątkowych przewidzianych w art. 24 § 1 zd. 1 i 2 oraz 448 § 1 k.c. W przypadku osób prawnych występują trzy, warte omówienia w kolejnym rozdziale niniejszego opracowania, regulacje pozakodeksowe służące ochronie ich dóbr osobistych - w postaci powództwa o ustalenie z art. 189 k.p.c., sprostowania nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale

[856] Zob. tak. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 210; por. A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 763.
[857] Por. M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 269.
[858] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 18; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 43, nb. 45 – 46; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 13; wyrok TK z dnia 7 lutego 2005 r., SK 49/03, Legalis nr 66867; wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2002 r., V CKN 1010/00, Legalis nr 55210.
[859] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 20.

prasowym z art. 31a - 33 ustawy prawo prasowe oraz skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka uregulowanej z art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Co natomiast oczywiste, osoby prawne nie będą mógłby korzystać z ochrony praw osobistych wynikających z prawa autorskiego oraz praw własności przemysłowej, ponieważ charakter ich podmiotowości prawnej uniemożliwia uzyskanie przez nie przymiotu twórcy[860].

§ 2 Przesłanki ochrony dóbr osobistych osób prawnych

1. Zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego

Jak już ustalono przesłanką, która powinna zostać wykazana przez powoda celem skutecznego dochodzenia zarówno niemajątkowych, jak i majątkowych środków ochrony dóbr osobistych jest naruszenie dobra osobistego[861]. Również, co wynika wprost z cytowanego w toku rozważań art. 24 § 1 zd. 1 k.c., ustawodawca umożliwił przeciwdziałanie sytuacjom, w których powstaje stan zagrażający naruszeniu tych dóbr, ograniczając jednak w takich przypadkach ochronę do niemajątkowego roszczenia o zaniechanie działań. Analizując w ogólności przesłankę zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego osoby prawnej należy wskazać, że chodzi w niej o zaistnienie określonego zdarzenia wywołanego przez osobę trzecią, w której dochodzi albo też może dojść do ingerencji w konkretne dobro osobiste indywidualnie oznaczonego podmiotu, w sposób mogący zaburzyć jego prawidłowe funkcjonowanie w obrocie[862]. Trzeba zarazem zgodzić się z poglądem doktryny, iż elementem składowym przesłanki zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego jest również samo wykazanie istnienia danego dobra oraz przysługiwania go powodowi[863]. Przykłady sytuacji spełniających omawianą przesłankę zostały już omówione w ramach dokonywania charakterystyki poszczególnych typów dóbr osobistych osób prawnych. W tej części rozważań, warto natomiast poczynić uwagi dotyczące ogólnych zasad, w oparciu o które należy dokonywać oceny stanów faktycznych pod kątem jej spełnienia. Wziąć bowiem trzeba pod uwagę, że sytuacje mogące skutkować zagrożeniem lub naruszeniem dóbr osobistych osób prawnych ze swej istoty nie mogą stanowić zamkniętego zbioru przypadków.

Odnosząc się w pierwszej kolejności do stanu zagrażającego naruszeniem dóbr osobistych należy podzielić pogląd, iż ma on miejsce wtedy, gdy istnieje konkretne oraz realne

[860] Zob. J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 24.
[861] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4.
[862] Oznacza to zarazem, że do kategorii tej nie można zaliczyć wszelkiego rodzaju zdarzeń, które występują niezależnie od woli człowieka, np. zjawisk naturalnych.
[863] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 4.

prawdopodobieństwo ingerencji w te dobra[864]. Niewystarczające zatem dla udzielenia ochrony będzie wykazywanie wyłącznie hipotetycznej możliwości ich naruszenia, lecz powinna ona mieć oparcie w obiektywnie istniejących okolicznościach faktycznych[865]. W przeciwnym razie, instytucja ochrony dóbr osobistych mogłaby zacząć służyć jako ogólna podstawa umożliwiająca zakazywanie innym podmiotom podejmowania określonych, niewygodnych dla powoda działań, co wprost godziłoby w podstawowe wolności kształtujące ramy obrotu prawnego. Osoba prawna żądająca ochrony, powinna w ramach przytaczania podstawy faktycznej powództwa dowieść zarazem aktualności stanu zagrożenia[866]. Nałożenie na określony podmiot obowiązku zaniechania działań może mieć bowiem miejsce wyłącznie wtedy, gdy stan ten istnieje zarówno w dniu wytaczania powództwa, jak także i w dniu zamknięcia rozprawy. W doktrynie trafnie zauważono, że zagrożenie dóbr osobistych może mieć zarówno charakter samoistny, niepoprzedzony wcześniejszym naruszeniem, jak również może wynikać z uprzednio dokonanego naruszenia omawianych wartości, gdy okoliczności danego stanu faktycznego wskazują na istnienie dużego prawdopodobieństwa podjęcia w przyszłości ponownych zachowań naruszających[867]. W drugim ze wskazanych przypadków, obawa dalszych naruszeń może wynikać z charakteru zachowania sprawcy, np. w gdy w publikacji prasowej ingerującej w dobre imię zapowiedziano kontynuowanie danego tematu, jak też z uprzedniej uporczywości w naruszaniu dóbr osobistych[868]. Ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa jednak na powodzie[869]. Warto tytułem przykładu wskazać, iż dla skutecznego wystąpienia przez osobę prawną o ochronę przed zagrożeniem jej nazwy, wynikającym z obrania przez inną, nowopowstałą osobę prawną w całości lub w części tożsamego oznaczenia do tego posiadanego przez podmiot dochodzący ochrony, nie będzie wystarczające wykazanie samego faktu powstania osoby prawnej o określonej nazwie[870]. Kluczowe będzie udowodnienie, że na skutek obrania przez inny podmiot określonej nazwy, istnieje realna obawa błędnej identyfikacji podmiotów. Niezbędne do tego może okazać się przytoczenie okoliczności związanych z profilem działalności obu podmiotów, obszarem terytorialnym ich funkcjonowania czy docelową grupą obiorców. Ponadto osoba prawna

[864] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8; wyrok SN z dnia 18 listopada 2005 r., IV CK 213/05, Legalis nr 94525.
[865] Por. A. Sylwestrzak [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 24, nb. 3.
[866] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 8; wyrok SA w Gdańsku z dnia 17 grudnia 2015 r., I ACa 604/15, Legalis nr 1446573.
[867] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 120; wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2019 r., I CSK 169/18, Legalis nr 1896391; wyrok SA w Krakowie z dnia 4 listopada 2015 r., I ACa 979/15, Lex nr 1957384.
[868] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 1.
[869] Wyrok SN z dnia 18 lipca 2014 r., IV CSK 716/13, Legalis nr 1079993.
[870] Por. A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 230.

żądająca ochrony powinna przedstawić stosowną argumentację wskazującą, iż sama jest kojarzona pod danym oznaczeniem przez przeciętnego uczestnika obrotu prawnego, a więc innymi słowy, że jej nazwa posiada moc odróżniającą.

Niezależnie od tego czy mamy do czynienia z zagrożeniem czy też naruszeniem dóbr osobistych osoby prawnej, zachowanie osoby trzeciej pod kątem spełnienia tej przesłanki należy po pierwsze oceniać według kryteriów obiektywnych, po drugie powinno ono być bezpośrednio nakierowane na zindywidualizowane dobro osobiste konkretnego podmiotu oraz po trzecie może ono przybierać zarówno formę czynną - co będzie występowało w zdecydowanej większości przypadków - jak też nie można wykluczyć, że zaniechanie podjęcia określonego działania również będzie mogło rodzić odpowiedzialność, szczególnie gdy obowiązek taki przewidują przepisy prawa[871]. Dla ułatwienia toku wywodów i niepowielania czynionych ustaleń, dalsze rozważania odnosić się będą wprost do kwestii naruszenia dóbr osobistych, jednak aktualne będą one także odpowiednio dla przypadków zagrożenia takim naruszeniem.

Analizując pierwszą z zasygnalizowanych kwestii należy zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do dyskusji występującej na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, w przypadku osób prawnych ocena zaistnienia stanu naruszenia tych dóbr może ze swej istoty następować wyłącznie w oparciu o kryteria obiektywne[872]. Celem pełnego omówienia wskazanej kwestii warto zasygnalizować, iż w odniesieniu do osób fizycznych niejednolitość poglądów związana jest z wątpliwościami co do możliwości uwzględniania subiektywnych przeżyć danej osoby przy ocenie zaistnienia faktu naruszenia omawianych wartości. Z jednej strony słusznie dostrzeżono, iż naruszenie dobra osobistego zasadniczo przejawia się w doznaniu przez człowieka negatywnych przeżyć psychicznych[873]. Z drugiej strony jednak

[871] Zob., np. R. Strugała, *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna*, Transformacje Prawa Prywatnego 2018, nr 3, str. 101; wyrok SN z dnia 16 lipca 1984 r., I PR 64/84, Legalis nr 24296; wyrok SN z dnia 6 września 2022 r., II CSKP 466/22, Legalis nr 2740767; wyrok SA w Warszawie z dnia 26 stycznia 2024 r., I ACa 1174/22, Legalis nr 3149706.

[872] Zob., np. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 111 i 116; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 30; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 172; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 23 – 24; J. Panowicz - Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 39-40; S. Grzybowski [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa…*, str. 305 – 306; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 128 i 214; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 43, nb. 8; J . Frąckowiak [w:] M. Safjan (red.), *System prawa…*, str. 1079; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549; wyrok SN z dnia 18 września 2019 r., IV CSK 297/18, Legalis nr 2245003; wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192; wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156; wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 listopada 2023, r. I ACa 1075/22, Legalis nr 3126211; wyrok SA w Warszawie z dnia 30 stycznia 2017 r., I ACa 2121/15, Legalis nr 1591876; wyrok SA w Krakowie z dnia 19 sierpnia 2016 r., I ACa 416/16, Legalis nr 1532982; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 7 kwietnia 2015 r., I ACa 137/15, Legalis nr 1398244.

[873] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 12; B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna…,* str. 324.

trafnie zauważa się, że samo odczuwanie przykrości może być wynikiem wielu czynników, zaś prawo powinno chronić jednostki nie przed każdym poczuciem dyskomfortu, smutku czy cierpienia, lecz wyłącznie przed sytuacjami, w których dochodzi do ingerencji w stałe przysługujące każdemu, ściśle z nim związane wartości niemajątkowe, co jest jednym z fundamentów konstrukcji prawnej ochrony dóbr osobistych[874].

Początkowo w doktrynie - jeszcze na gruncie ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego - prezentowany był pogląd, zgodnie z którym o naruszeniu dobra osobistego można mówić tylko wtedy, ale i zawsze wtedy, gdy dane zdarzenie wywołało negatywne odczucie u ich podmiotu[875]. Chociaż w jego ramach zaznaczono potrzebę dokonywania obiektywizacji przy ocenie zaistniałego u człowieka stanu psychicznego, która miałaby polegać na konieczności ustalenia, że oduczcie to było skutkiem o ingerencji w obiektywnie istniejącą wartość stanowiącą dobro osobiste, to jednak w ramach tego stanowiska na pierwszy plan wysuwały kryteria subiektywne[876]. Według tej koncepcji bowiem bez zaburzenia stanu uczuciowego człowieka w ogóle nie mogłoby być mowy o naruszeniu dobra osobistego[877]. Warto jednak odnotować, iż przy przedstawianiu tak rozumianej koncepcji subiektywnej dostrzeżono w tym zakresie problem osób prawnych oraz osób, które nie są w stanie odczuć naruszenia. Tym niemniej rozwiązano go niezbyt jasno wskazując - jak się wydaje - że dla dochodzenia ochrony wystarczające byłoby w takich sytuacjach przyjęcie, że to ustawa przewiduje pewnego rodzaju fikcję prawną, zakładającą nastąpienie skutku w postaci powstania ujemnych przeżyć psychicznych[878].

Z biegiem czasu coraz większe znaczenie zyskiwały jednak poglądy przyjmujące odmienną opcję, zgodnie z którą ocena naruszenia dóbr osobistych nie powinna odbywać się według miary indywidualnej wrażliwości człowieka, który czuje się dotknięty zachowaniem innej osoby, lecz odwoływać należy się w tym zakresie do mierników obiektywnych w postaci ocen społecznych[879]. W ślad za takimi zapatrywaniami doktryny również w orzecznictwie dominujący stał się pogląd nakazujący dokonywanie analizy zachowania naruszyciela przez pryzmat poglądów, jakie na temat takiego zachowania wyraża nie podmiot, którego dobra

[874] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 907 – 909.
[875] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 79 – 80.
[876] Zob. orzeczenia, w których nawiązywano do koncepcji subiektywnej, np. wyrok SN z dnia 19 września 1968 r., II CR 292/68, OSNCP 1969, nr 11, poz. 200; postanowienie SN z dnia 18 października 1967 r., II CZ 92/67, OSP 1968, nr 10, poz. 208.
[877] Zob. M. Kosiór [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2014, str. 203 – 205.
[878] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 162.
[879] J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 29; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 106 i nast.; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 23, gdzie zauważono, że przy przyjęciu koncepcji subiektywnej samo wniesienie powództwa mogłoby już świadczyć o jego zasadności. Zob. też M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1118; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 39.

zostały naruszone, lecz jakie sformułowałby w tym przedmiocie przeciętny odbiorca - osoba rozsądna i racjonalnie oceniająca, nieobciążona uprzedzeniami, nieskłonna do wyrażania ekstremalnych sądów, uwzględniająca panujące i powszechnie akceptowane normy postępowania, które zasługują na społeczną akceptację[880]. Zauważono zatem, że dla udzielenia ochrony dóbr osobistych wymagane jest skonfrontowanie odczuć indywidualnych z reakcjami i ocenami uznawanymi za typowe. Umożliwia to z jednej strony nieuwzględnianie żądań osób nadmiernie przewrażliwionych, zaś z drugiej niepomijanie osób, które ze względu na wiek czy stan psychiczny nie są w stanie takich odczuć przeżywać[881]. Jednocześnie przyjęcie zasady obiektywnego oceniania faktu naruszenia dóbr osobistych, biorące pod uwagę opinię społeczną na temat określonego zachowania, a nie indywidualne odczucia osoby nim dotkniętej, pozwala zapewnić równą ochronę tych dóbr u każdego ich podmiotu[882]. Daje też podstawę do odmowy udzielania ochrony w sprawach, które w doktrynie określono mianem bagatelnych, kiedy to dokonana ingerencja nie przekracza pewnego akceptowalnego wedle ocen społecznych poziomu[883]. Jak bowiem słusznie zwrócono uwagę, codzienne funkcjonowanie w życiu społecznym i wchodzenie w interakcje z innymi podmiotami, nieuchronnie wiąże się z wzajemnymi, tolerowanymi społecznie ingerencjami w sfery niemajątkowe osób biorących w nim udział, co polega, np. na nieznacznych kontaktach fizycznych w przestrzeni publicznej[884]. Udzielanie ochrony dóbr osobistych w takich, marginalnych sprawach nie tylko nadmiernie ograniczałoby zachowania innych podmiotów w obawie przed odpowiedzialnością, ingerując

[880] Zob. uchwała SN z dnia 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNCP 1971, nr 11, poz. 188; wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212; wyrok SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 272/16, Legalis nr 1715231; wyrok SN z dnia 25 kwietnia 1989 r., I CR 143/89, OSP 1990, nr 9, poz. 330; wyrok SN z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 33/97, Legalis nr 30799; wyrok SN z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1076/00, Legalis nr 55858; wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 58/09, Legalis nr 266520; wyrok SN z dnia 29 września 2010 r., V CSK 19/10, Legalis nr 367091; wyrok SN z dnia 8 marca 2012 r., V CSK 109/11, Legalis nr 490652; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, Legalis nr 644688; wyrok SN z dnia 30 czerwca 2017 r., I CSK 603/16, Legalis nr 1715222.

[881] Zob. B. Kordasiewicz, *W sprawie obiektywnych i subiektywnych kryteriów oceny naruszenia dóbr osobistych*, [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), P*race z prawa cywilnego: wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Warszawa 1985, str. 20; J. Piątowski, *Glosa do wyroku SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75*, Nowe Prawo, 1977, nr 7-8, str. 1146. Por. wyrok SN z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 33/97, Legalis nr 30799.

[882] Por. P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 23, nb. 2.

[883] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 13; wyrok SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13, Lex nr 1388592; wyrok SA w Warszawie z dnia 3 czerwca 2003 r., I ACa 1162/02, Legalis nr 60750. Zob. też wyrok SN z dnia 26 kwietnia 2023 r., II CSKP 974/22, Legalis nr 2951110, gdzie wskazano, że możliwość odmowy udzielenia ochrony w sprawach bagatelnych można wyinterpretować z treści samego art. 24 § 1 k.c. Zauważono bowiem, że w zdaniu drugim przepis ten przewiduje, że w razie naruszenia dobra osobistego uprawniony może żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, co oznacza, że w sytuacjach, w których nie występują dostrzegalne skutki, można przyjąć, że ich usunięcie nie tylko nie jest potrzebne, ale w ogóle możliwe. W rezultacie, w omawianych przypadkach nie byłoby również możliwe złożenie odpowiedniego oświadczenia, gdyż nakazanie jego złożenia jakakolwiek jego treść i forma byłyby nieodpowiednie.

[884] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 3.

przy tym wprost w przysługujące im wolności, ale także prowadziłoby do deprecjacji instytucji ochrony dóbr osobistych, która mogłaby zacząć służyć do zaspokajania subiektywnych przeżyć powoda w drobnych, incydentalnych sprawach[885]. Ponadto nie można pominąć, iż przyjęcie kryteriów obiektywnych skutkuje, że nie zachodzi dwutorowość w zasadach oceniania naruszenia dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych[886], co stanowi jednocześnie kolejny argument, umacniający wyrażony w niniejszym opracowaniu pogląd o jednolitym charakterze instytucji ochrony dóbr osobistych.

Warto zaznaczyć, iż we współczesnej doktrynie oraz judykaturze nie brakuje poglądów wskazujących mimo wszystko na konieczność uwzględnienia również aspektów subiektywnych przy ocenie naruszenia dóbr osobistych[887]. Rozwijając to stanowisko należy jednak zgodzić się z twierdzeniem, iż odczucia te nie powinny mieć decydującego znaczenia dla stwierdzenia samego faktu ich naruszenia. Mogą jednakże okazać przydatne dla określenia jego rozmiaru, jak też odwołanie się do nich umożliwiać może zastosowanie odpowiednich środków ochrony. Wpłynąć bowiem mogą one chociażby na właściwe dobranie sposobu usunięcia skutków naruszenia w ramach roszczenia z art. 24 § 1 zd. 2 k.c., zaś w przypadku roszczeń majątkowych mogą stanowić pewną wskazówkę dla ustalenia wysokości zadośćuczynienia pieniężnego albo zasądzonej sumy na cel społeczny[888].

Jak już zauważono, w przypadku osób prawnych przyjęcie właściwych kryteriów dla oceny naruszenia dobra osobistego jest o tyle ułatwione, gdyż nie jest możliwe zaliczanie tym podmiotom ujemnych odczuć osób wchodzących w skład ich substratu osobowego. Stanowi to wynik przyjęcia na gruncie normatywnym omówionej już zasady zakładającej istnienie pełnej odrębności podmiotowej pomiędzy osobami fizycznymi oraz prawnymi[889]. Innymi słowy, nawet zwolennicy brania pod uwagę aspektów subiektywnych przy ocenie naruszenia dóbr osobistych osób fizycznych nie mogliby postulować, aby odpowiednio u osób prawnych uwzględniać i w rezultacie poddawać ocenie w toku postępowania dowodowego odczuć ich

[885] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 13; wyrok SN z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1076/00, Legalis nr 55858.
[886] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, [w:] S. Sołtysiński (red.), str. 30.
[887] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 219 – 220; uchwała SN z dnia 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNCP 1971, nr 11, poz. 188; wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212; wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, Legalis nr 58520; wyrok SN z dnia 22 stycznia 2014 r., III CSK 123/13, Legalis nr 746127.
[888] J. Sadomski, *Naruszenie dóbr osobistych przez media. Analiza praktyki sądowej*, Warszawa 2003, str. 21; wyrok SA w Łodzi z dnia 16 stycznia 2019 r., I ACa 458/18, Legalis nr 1887091. Por. P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 35-39.
[889] Wyrok SA w Warszawie z dnia 30 stycznia 2017 r., I ACa 2121/15, Legalis nr 1591876; wyrok SA w Białymstoku z dnia 6 listopada 2015 r., I ACa 585/15, Legalis nr 1378306; wyrok SA w Warszawie z dnia 20 grudnia 2012 r., VI ACa 1199/11, Legalis nr 740426.

pracowników, członków organów, właścicieli ekonomicznych itp.[890]. Nie zmienia to jednak faktu, iż dowód z przesłuchania takich osób czy to w charakterze świadków, czy też strony przeprowadzany na podstawie art. 300 § 1 k.p.c., może stanowić istotne źródło dowodowe pomocne przy ustalaniu szczegółów zdarzenia naruszającego. Jak zauważono w doktrynie, brak możliwości uwzględniania negatywnych odczuć osób fizycznych przy dochodzeniu ochrony dóbr osobistych osób prawnych ma również swoje odzwierciedlenie przy wyborze odpowiednich środków ochrony[891]. Z istoty rzeczy bowiem osoby prawne nie będą mogły żądać podjęcia takich zachowań od osób trzecich, których celem byłoby wyłącznie złagodzenie ujemnych przeżyć. Przykładem takiego żądania byłoby wystąpienie w ramach roszczenia o usunięcie skutków o nałożenie obowiązku osobistego przeproszenia osoby prawnej za dokonane naruszenie czy to w formie bezpośredniej czy też za pomocą skierowanego do danego podmiotu, prywatnego listu[892]. Na gruncie osób fizycznych wskazany sposób służyć może ochronie chociażby czci wewnętrznej.

Na tle powyższych rozważań należy podzielić trafny pogląd wyrażony w najnowszym orzecznictwie, zgodnie z którym przy ocenie czy powód będący osobą prawną udowodnił, że określone zachowanie pozwanego spowodowało naruszenie jego dobra osobistego, decydujące znaczenie ma to jaką reakcję wywołuje ono w społeczeństwie, przy uwzględnieniu w szczególności czy mogło ono doprowadzić do takich negatywnych skutków, na które powołuje się powód i z którymi to skutkami wiąże uszczerbek w jego dobrach prawnie chronionych[893]. W rezultacie stwierdzono, że przy badaniu spełnienia tej przesłanki, liczyć powinien się odbiór opisanego w pozwie zachowania pozwanego w świadomości ogółu osób rozsądnie myślących i przestrzegających zasad regulujących życie społeczne, pod kątem tego czy faktycznie mogło ono zagrozić lub zagroziło w określony sposób prowadzonej przez osobę prawną działalności, jej pozycji czy posiadanej reputacji. W innym orzeczeniu sprecyzowano w tym samym tonie, iż punktem odniesienia przy ocenie naruszenia dóbr osobistych osób prawnych jest dokonanie oceny poglądów, jakie na daną sytuację miałyby osoby wchodzące z nią w typowe relacje faktyczne i prawne - jej klienci, usługobiorcy, petenci, kontrahenci, itp.[894]. Należy bowiem za trafnie uznać, iż w szczególności w sprawach z zakresu naruszenia dobrego imienia, ustalanie

[890] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 10 lipca 2014 r., I ACa 444/14, Legalis nr 1061927.
[891] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 40.
[892] Zob. inaczej wyrok SA w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2019 r., I ACa 98/18, Legalis nr 2121669, gdzie uwzględniono żądanie o złożenie osobie prawnej oświadczenia napisanego ręcznie albo komputerowo i wysłanego listem poleconym na adres siedziby powoda oraz wyrok SA w Katowicach z dnia 5 czerwca 2018 r., I ACa 1222/17, Legalis nr 2524192, gdzie sentencja przewidywała przesłanie na adres powodowej spółki pisemnych przeprosin.
[893] Wyrok SN z dnia 18 września 2019 r., IV CSK 297/18, Legalis nr 2245003.
[894] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 listopada 2023 r., I ACa 1075/22, Legalis nr 3126211.

wzorca przeciętnego odbiorcy powinno następować z uwzględnieniem specyficznych relacji środowiskowych występujących w określonych stosunkach, których stroną jest osoba prawna[895].

W tym miejscu warto jednak poczynić jedno istotne zastrzeżenie dotyczące sposobu badania przez sąd opinii społecznej wyrażanej na temat wskazanego w pozwie zdarzenia naruszającego. Postępowanie dowodowe w sprawach o ochronę dóbr osobistych nie powinno polegać na dokonywaniu analizy reakcji, jaką miały na temat takiego zdarzenia osoby z otoczenia powoda[896]. O fakcie naruszenia nie decyduje bowiem zaistniały skutek wyrażający się w zmianie nastawienia poszczególnych osób do danej osoby prawnej. Omawiana kwestia powinna być natomiast badana przez sąd na poziomie abstrakcyjnym. Oznacza to, że organ ten na podstawie zgromadzonego materiału w sprawie i w oderwaniu od poglądów konkretnych osób, ustalić powinien, jaka reakcja na temat danej sytuacji powstałaby u sztucznie wykreowanego w sferze myślowej wzorca przeciętnego, rozsądnie zachowującego się człowieka[897]. Tytułem przykładu, przy ocenie wypowiedzi stanowiącej naruszenie dobrego imienia istotne powinno być przeprowadzenie dokładnej analizy jej treści, formy oraz zasięgu oddziaływania, a nie badanie faktycznego jej odbioru[898]. W praktyce mogą zatem zdarzyć się sytuacje, w których nawet ustalenie, że dane zdarzenie nie wywołało faktycznej reakcji społecznej lub środowiskowej, np. z powodu braku dowodów świadczących o opiniach czy reakcjach innych osób, nie będzie samo w sobie stanowić podstawy do oddalenia powództwa. Wystarczające dla stwierdzenia faktu naruszenia będzie bowiem zbadanie czy mogło ono ze względu na swoje cechy potencjalnie wywołać negatywną ocenę społeczną[899], natomiast kwestia rzeczywistego odbioru będzie miała znaczenie na innym etapie, tj. przy doborze właściwych środków ochrony, chociażby w zakresie formy i treści oświadczenia usuwającego skutki naruszenia, które zgodnie z art. 24 § 1 zd. 2 k.c. powinny być odpowiednie. Powyższe tezy potwierdza także judykatura gdzie wskazano, że ten kto narusza dobre imię osoby prawnej nie jest zwolniony od odpowiedzialności cywilnoprawnej tylko dlatego, że jego bezprawne działania nie przyniosły skutku w postaci obniżenia renomy osoby obrażanej lub, że skutek taki nie został dostrzeżony lub wykazany, gdyż wystarczy w takim przypadku odnieść się do odczucia obiektywnego obserwatora. W sprawie, w której wyrażono to zapatrywanie chodziło

[895] Por. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 31.
[896] J. Sadomski, *Naruszenie dóbr…,* str. 17 i nast.; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6.
[897] Wyrok SN z dnia 29 września 2010 r., V CSK 19/10, Legalis nr 367091; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, Legalis nr 644688. Por. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 8 – 9.
[898] Wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212.
[899] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 31.

o nazwanie osoby prawnej w publikacji prasowej głównym podejrzanym w prowadzonym przez policję śledztwie w sprawie szpiegostwa gospodarczego[900].

W rezultacie w sprawach o ochronę dóbr osobistych, o ile dowód z zeznań zgłoszonych przez powoda świadków należałoby dopuścić, jeżeli powołani byliby oni na fakt ustalenia szczegółów zdarzenia naruszającego dobra osobiste, o tyle jeżeli teza dowodowa obejmowałaby wyłącznie przedstawienie swoich opinii na temat skutków, jakie w ich odbiorze ono wywołało, dowód taki należałoby pominąć na podstawie art. 235^2 § 1 pkt 2 k.p.c. uznając go za nieistotny dla wykazania faktu naruszenia dóbr osobistych. Również dowód z opinii biegłego może być w omawianych sprawach przydatny wyłącznie, gdy wiadomości specjalnych wymagało będzie samo stwierdzenie faktu naruszenia dobra osobistego. Zazwyczaj będzie miało to jednak miejsce na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych w sprawach, w których doszło do uszkodzenia ciała lub doznania uszczerbku na zdrowiu celem potwierdzenia ich wystąpienia a także ustalenia ich rozmiaru. Natomiast za nieuzasadnione należy uznać dopuszczanie dowodu z opinii biegłego przykładowo do oceny wypowiedzi pod kątem tego czy użyte w niej słowa stanowią naruszenie dobrego imienia[901], stwierdzenia czy nazwa (firma) nowopowstałej osoby prawnej narusza oznaczenie, pod jakim występuje już inny podmiot w obrocie albo czy zamontowane w siedzibie osoby prawnej kamery były umiejscowione w taki sposób, że mogły zarejestrować informacje objęte tajemnicą. We wskazanym zakresie ustalenia należą do sądu i nie wymagają odwołania się do wiadomości specjalnych.

Drugim wymogiem dla spełnienia przesłanki naruszenia dobra osobistego jest konieczność stwierdzenia, że zachowanie naruszyciela nakierowane było bezpośrednio na zindywidualizowany podmiot i przysługujące mu dobro osobiste[902]. Problem ten był już poruszany w ramach omawiania dobrego imienia osoby prawnej, gdzie wskazano zarazem, iż w przypadku osób prawnych ze względu na szczególny charakter ich podmiotowości, mogą istnieć w tym zakresie pewne wyjątki związane z wypowiedziami kierowanymi wobec członków ich substratu osobowego. Niemniej jednak jako zasadę należy uznać, że dla ustalenia faktu naruszenia dobra osobistego powód powinien wykazać, że zachowanie pozwanego dotyczyło oznaczonej wartości konkretnego podmiotu prawa, a więc wymierzone było wprost

[900] Wyrok SA w Krakowie z dnia 14 lutego 2019 r., I ACa 933/18, Legalis nr 2249374.
[901] Por. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 24; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 5, gdzie wyrażono pogląd, iż biegły mógłby ewentualnie być powołany dla opisania zwyczajów środowiskowych, z którymi sąd skonfrontować chciałby oceniane zachowanie sprawcze, przedstawiając konotacje słów używanych w danym środowisku itd. Badanie to miałoby zatem obejmować stwierdzenie faktu wystąpienia naruszenia, a nie dokonywanie jego kwalifikacji prawnej.
[902] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 10.

przeciwko niemu i jego dobru osobistemu, a nie wobec ogółu[903]. Instytucja dóbr osobistych nie ma bowiem na celu dochodzenie ochrony w cudzym lub ogólnospołecznym interesie, lecz zabezpieczać ma osobistą, niejako „egoistyczną" sferę funkcjonowania danego podmiotu. W rezultacie dopóki cudze zachowanie ma miejsce wyłącznie na płaszczyźnie abstrakcyjnej, bez odnoszenia się do konkretnych podmiotów, nie może dojść do spełnienia przesłanki naruszenia dóbr osobistych.

Podejście takie eliminuje zatem możliwość występowania o ochronę dóbr osobistych przez podmioty wyłącznie pośrednio dotknięte zachowaniem będącym źródłem naruszenia, które na jego skutek wyłącznie doznały poczucia dyskomfortu[904]. Jako przykład można tutaj wskazać na przypadek członków organów osoby prawnej, którzy zazwyczaj będą czuć się dotknięci negatywną wypowiedzią na temat samej osoby prawnej, nawet jeśli nie znalazły się w niej żadne odniesienia do ich działalności w ramach danego podmiotu. Omawiany wymóg indywidualizacji podmiotu oznacza, że sąd oprócz badania czy pozwany złamał określoną normę postępowania, powinien również ustalić czy jego zachowanie było bezpośrednio nakierowane na podmiot domagający się ochrony[905]. W tym zakresie ciężar dowodu spoczywa na powodzie. Oznacza to, że bez zaistnienia tej okoliczności nawet potencjalna możliwość negatywnego jego wpływu na funkcjonowanie osoby prawnej nie będzie uprawniała do dochodzenia ochrony dóbr osobistych.

Po trzecie, w doktrynie i judykaturze zwrócono uwagę, że zachowanie naruszającego dobra osobiste nie musi zawsze przybierać formy działania, lecz może również polegać na zaniechaniu[906]. Dotyczyć będzie to przypadków, w których na określonym podmiocie spoczywa obowiązek podjęcia pozytywnych działań, których celem jest ochrona dóbr

[903] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 911; wyrok SN z dnia 16 maja 2013 r., V CSK 285/12, Legalis nr 743914; wyrok SA w Warszawie z dnia 3 czerwca 2003 r., I ACa 1162/02, Legalis nr 60750.

[904] Na gruncie odpowiedzialności odszkodowawczej teza ta nawiązuje do szerszego problemu związanego z koniecznością ograniczania kręgu osób uprawnionych do dochodzenia naprawienia szkody, obejmując nią wyłącznie podmioty bezpośrednio poszkodowane. W tym zakresie, w doktrynie wyróżniono kryterium w postaci tzw. bezprawności względnej. Opiera się ono o założenie, zgodnie z którym czyn wyrządzający szkodę może uzasadniać odpowiedzialność wyłącznie wtedy, gdy narusza nomę postępowania skierowaną na ochronę grupy jednostek, do której należy poszkodowany, a nie gdy narusza normę o charakterze ogólnospołecznym czy chroniącą inne dobra niż dotknięte uszczerbkiem – zob. szerzej na ten temat, np. P. Machnikowski [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 414; R. Kasprzyk, *Bezprawność względna*, Studia Prawnicze, 1988, nr 3, str. 151 i nast.; M. Zagórowski, *Względny charakter bezprawności jako mechanizm ograniczający zakres odpowiedzialności za szkodę*, Zeszyt Prawniczy UAM, 2023, nr 13, str. 156 i nast.; M. Owczarek, *Problem bezprawności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej*, Palestra, 2004, nr 5-6, str. 38 i nast.

[905] T. Grzeszak, *Dobro osobiste…,* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), str. 918; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 43, nb. 55; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 11.

[906] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 14; wyrok SN z dnia 6 września 2022 r., II CSKP 466/22, Legalis nr 2740767.

osobistych, zaś ich zaniechanie może bezpośrednio prowadzić do ich zagrożenia lub naruszenia[907]. W takich sytuacjach podstawowym środkiem ochrony, z którym będzie mógł wystąpić podmiot dóbr osobistych jest niemajątkowe roszczenie o zaniechanie z art. 24 § 1 zd. 1 k.c. polegające na żądaniu podjęcia określonych działań pozytywnych, do których dany podmiot był zobowiązany. Jak zarazem zauważono w doktrynie, roszczenia o pozytywne zachowanie pojawiać się mogą jednak dopiero w razie naruszenia lub przynajmniej skonkretyzowanego zagrożenia dobra osobistego[908]. Szczególnym polem do naruszeń dóbr osobistych przez zaniechanie jest sfera internetu, w której określone podmioty świadczące usługi pośrednie – o czym będzie później mowa – mogą być zobligowane ze względu na charakter prowadzonej działalności do podejmowania określonych czynności celem przeciwdziałania rozpowszechnianiu informacji ingerujących w cudze dobra osobiste.

2. Okoliczności wyłączające bezprawność zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego

A. Działanie w ramach porządku prawnego

Pierwszą okolicznością, co do której nie powinno być wątpliwości, iż w razie jej wykazania pozwany zwolni się z odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych, jest działanie w ramach porządku prawnego[909]. Bezprawne w tym przypadku nie będzie zachowanie, jeżeli podjęte było na podstawie i w graniach przepisów prawa powszechnie obowiązującego, które przyznają działającemu określone uprawnienia lub kompetencje[910]. Przepisy te mogą zarazem należeć do rożnych gałęzi prawa - cywilnego, karnego, administracyjnego etc. W doktrynie trafnie zauważono, że ze względu na wagę wartości chronionych w ramach instytucji ochrony dóbr osobistych, wszelkie unormowania przewidujące jej ograniczenia powinny mieć rangę ustawy lub co najmniej jej równorzędną[911]. Trzeba również zgodzić się z poglądem, że elementem omawianej okoliczności wyłączającej bezprawność jest także wykonywanie własnego prawa podmiotowego przez naruszyciela, którego źródłem może być przepis prawa lub czynność prawna[912].

---

[907] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 123.
[908] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 3.
[909] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 115 i nast.; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 157 – 158; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 71 i nast.; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 189; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 102; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 11.
[910] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 102.
[911] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 77.
[912] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 12.

Przykładów regulacji prawnych, które mogą skutkować uznaniem działań naruszyciela za mieszczące się w ramach porządku prawnego dostarczają w szczególności przepisy z zakresu postępowania karnego. Chociaż większość z nich co oczywiste można zastosować wyłącznie wobec osób fizycznych, to jednak chociażby w razie dokonania przeszukania pomieszczeń na zasadach określonych w art. 219 k.p.k.[913], czy też przeprowadzania kontroli i utrwalania rozmów, o których mowa w art. 237 k.p.k., dochodzić będzie do ingerencji w nietykalność pomieszczeń, tajemnicę korespondencji czy poufność osób prawnych. Zachowania takie jednak ze względu na to, że będą mieściły się w granicach prawa, pozbawione będą cechy bezprawności. Inną regulacją, co do której również nie ma przeszkód do uwzględniania jej w sprawach o naruszenie dóbr osobistych osób prawnych - w szczególności dobrego imienia - jest art. 41 prawa prasowego. Zgodnie z jego treścią, publikowanie zgodnych z prawdą i rzetelnych sprawozdań z jawnych posiedzeń Sejmu i organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz ich organów, a także publikowanie rzetelnych, zgodnych z zasadami współżycia społecznego ujemnych ocen dzieł naukowych lub artystycznych albo innej działalności twórczej, zawodowej lub publicznej pozostaje pod ochroną prawa, gdy służy realizacji zadań określonych w art. 1 tej ustawy. Przepis ten stosuje się również odpowiednio do satyry i karykatury. W judykaturze zwrócono uwagę, że regulacja ta określa wymagania, spełnienie których wyłącza bezprawność działania dziennikarza w sytuacji, kiedy opublikowany materiał zawierający wypowiedzi ocenne naruszał będzie dobra osobiste określonej osoby[914]. Przepis art. 41 prawa prasowego nie może jednak jak zauważono w literaturze, być odczytywany jako pozwalający na obniżenie poziomu staranności dziennikarza w zbieraniu i wykorzystywaniu przez niego materiałów czy też złagodzenie wymagań w prawdziwym przedstawianiu faktów, lecz służy jedynie wytyczeniu granic swobody formułowania ujemnych ocen[915].

Należy zgodzić się z poglądem wyrażonym w doktrynie, iż przepisy mogące uchylać bezprawność naruszenia dóbr osobistych mogą znajdować się również w aktach prawnych rangi konstytucyjnej[916], a także w wiążących Polskę aktach prawa międzynarodowego[917]. W tym zakresie warto szerzej odnieść się do sygnalizowanego już w toku rozważań problemu dotyczącego przypadków, w których zachowanie naruszyciela dóbr osobistych stanowić będzie jednocześnie realizację prawa lub wolności objętej ochroną w ramach rozdziału II Konstytucji

[913] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 46, ze zm.
[914] Wyrok SN z dnia 4 marca 2010 r., I CSK 291/09, Legalis nr 358133.
[915] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 41, nb. 2.
[916] J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…,* str. 169.
[917] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 77.

RP lub przewidzianej w konwencjach dotyczących szeroko rozumianej ochrony praw człowieka[918]. Regulacje te jak można zauważyć analizując ich treść, nie przyznają konkretnych uprawnień, w tym praw podmiotowych ani też kompetencji do określonego zachowania się w danym stanie faktycznym, lecz wyrażają ogólne zasady związane z ochroną człowieka, na jakich oparty powinien być system prawny[919]. W przypadku ochrony dóbr osobistych osób prawnych z analizy orzecznictwa wynika, że wolnością, na którą najczęściej powołują się naruszyciele tych dóbr jest wolność słowa gwarantowana przez art. 54 Konstytucji RP[920], a także art. 10 ust. 1 EKPCz[921].

We wskazanych wyżej sytuacjach trafnie dostrzeżono, że naruszenie dóbr osobistych w istocie polega na zaistnieniu stanu kolizji albo pomiędzy dwoma prawami chroniącymi rożne wartości, spośród których przynajmniej jedno z nich jest prawem osobistym albo prawem osobistym i wolnością[922]. W przypadkach, gdy w kolizji takiej pozostaje prawo chroniące najważniejsze dobra osobiste takie jak życie czy zdrowie, nie powinno budzić wątpliwości, iż to im każdorazowo należało będzie zapewnić bezwzględną ochronę, uznając ingerencję w nie za bezprawną. Jednakże w niektórych sytuacjach, w szczególności w sprawach dotyczących ochrony czci czy prywatności, które na ogół będą pozostawały w kolizji z równie godnymi ochrony prawami lub wolnościami jak, np. wolność słowa czy wolność sumienia i wyznania, nie będzie możliwe na poziomie abstrakcyjnym przyznanie pierwszeństwa którejś z nich. To, która *in concreto* uzyska ochronę prawną, będzie bowiem zależało od okoliczności konkretnego stanu faktycznego[923]. Przyznanie pierwszeństwa w takich przypadkach będzie zatem miało

[918] W szczególności mowa tutaj o Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.

[919] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 7. Natomiast kwestia dotycząca możliwości stosowania ochrony wynikającej z EKPCz do osób prawnych będzie przedmiotem odrębnego omówienia.

[920] Zob., np. wyrok TK z dnia 12 maja 2008 r., SK 43/05, Legalis nr 97759; wyrok TK z dnia 5 maja 2004 r., P 2/03, Legalis nr 62470; wyrok TK z dnia 14 grudnia 2011 r., SK 42/09, Legalis nr 397036; wyrok TK z dnia 20 lutego 2007 r., P 1/06, Legalis nr 80538

[921] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 13. Należy uwzględnić, iż wolność słowa zapewnia również art. 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych r. z dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.

[922] Zob. szerzej na ten temat J. Sadomski, *Konflikt zasad - ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008, str. 31 i nast.

[923] B. Gawlik, *Ochrona dóbr…*, str. 133 - 134. Jak ponadto zauważono w doktrynie, konflikt taki należy rozstrzygać w oparciu o trzy założenia – po pierwsze przy uwzględniać powinien zasady proporcjonalności, konieczności oraz przydatności, po drugie rozstrzygnięcie takie nie będzie miało charakteru derogacyjnego, a wiec nie będzie prowadzić do usunięcia z systemu prawnego zasady, która została uznana za mniej doniosłą oraz po trzecie, będzie miało ono walor prawomocności i ostateczności wyłącznie od odniesieniu do danego stanu faktycznego - J. Sadomski, *Konflikt zasad…,* str. 282 i nast.

charakter warunkowy co oznacza, iż w inaczej zarysowanych okolicznościach, będzie ono mogło zostać ustalone odmiennie[924].

Zaaprobowanie powyższej koncepcji określonej w doktrynie mianem balansowania (ważenia) dóbr umożliwia zarazem odrzucenie istnienia kontratypu w postaci działania w ramach uzasadnionego interesu społecznego[925]. Kontratyp ten stanowi bowiem alternatywny sposób rozwiązywania sytuacji, w których pozwany w toku procesu powołuje się na potrzebę udzielenia ochrony nie dobru osobistemu powoda, lecz innej wartości powszechnie uznanej w społeczeństwie, którą według swoich twierdzeń realizował[926]. Jego istota polega na konieczności zidentyfikowania w toku sprawy istnienia ponadindywidualnej wartości, w ramach której działał sprawca naruszenia, zaś do wyłączenia bezprawności będzie dochodziło, gdy w wyniku porównania jej z dobrem osobistym powoda, większe znaczenia przyznane zostanie interesowi w obronie którego działał naruszyciel[927]. Przy czym jak zauważono, interes ten, jeżeli ma prowadzić do oddalenia żądania ochrony dóbr osobistych, powinien zasadniczo mieć swoją doniosłość w perspektywie publicznej[928]. W doktrynie, w której dokonano już pogłębionej analizy omawianego kontratypu zaproponowano również, iż działanie w ramach uzasadnionego interesu społecznego nie stanowi ogólnej przesłanki mogącej wyłączać bezprawność naruszenia każdego dobra osobistego, lecz znajduje zastosowanie do spraw o naruszenie czci (szeroko rozumianej, a więc także dobrego imienia) jako - jak stwierdzono - instytucja prawa zwyczajowego wynikająca z ukształtowanego orzecznictwa[929].

W doktrynie słusznie zauważono, iż argumentem przemawiającym za koncepcją balansowania pozostających w kolizji dóbr, jest brak konieczności każdorazowego określania konkretnego interesu, który w danym stanie faktycznym podlegał będzie ochronie kosztem dobra osobistego, co jest niezbędne na gruncie kontratypu działania w obronie uzasadnionego

[924] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 38. Zob. też wyrok SN z dnia 23 marca 2017 r., V CSK 262/16, Legalis nr 1618113; wyrok SN z dnia 30 czerwca 2017 r., I CSK 603/16, Legalis nr 1715222; wyrok SN z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 131/17, Legalis nr 1715593.
[925] Zob. tak, np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 189 - 190; M. Olczyk [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020, str. 277; M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1161.
[926] Zob. poglądy za wyróżnieniem kontratypu uzasadnionego interesu społecznego, np. A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 327; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 161 – 162; wyrok SN z dnia 19 września 1968 r., II CR 291/68, OSNCP 1969, nr 11, poz. 200; wyrok SN z dnia 19 października 1989 r., II CR 419/89, Lex nr 8996; wyrok SN z dnia 20 lutego 1996 r., I CRN 250/95, Lex nr 24928; wyrok SN z dnia 23 września 1997 r., I PKN 287/97, Legalis nr 42692; wyrok SN z dnia 11 lutego 1998 r., III CKN 355/97, Legalis nr 32214; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2000 r., III CKN 553/98, Legalis nr 82816; wyrok SN z dnia 13 kwietnia 2000 r., III CKN 777/98, Lex nr 51361; wyrok SN z dnia 21 lipca 2017 r., I CSK 375/16, Legalis nr 1651437; wyrok SN z dnia 24 maja 2017 r., I CSK 487/16, Legalis nr 1650911; wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r. I CSK 334/07, Legalis nr 150540; wyrok SN z dnia 23 marca 2017 r., V CSK 262/16, Legalis nr 1618113.
[927] Wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 314/05, Legalis nr 181192.
[928] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 126.
[929] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 319.

interesu społecznego[930]. Innymi słowy, obranie drugiego ze stanowisk powoduje, że w sprawach o ochronę dóbr osobistych sąd po zbadaniu czy doszło do naruszenia dobra osobistego, w dalszej kolejności na skutek powołania się przez pozwanego na uzasadniony interes społeczny jest zobligowany do zidentyfikowania go, nazwania oraz dokonania oceny czy można mu przyznać pierwszeństwo przed prawem osobistym. Natomiast odwołanie się do koncepcji balansowania kolidujących, dóbr umożliwia osiągnięcie tożsamych rezultatów bez konieczności każdorazowego odkodowywania interesu społecznego, na który powołuje się pozwany, lecz od razu pozwala przejść do ważenia dóbr. Umożliwia to uniknięcie niekiedy sztucznego nadawania waloru społecznego prawom lub wolnościom realizowanym w interesie indywidualnym.

Przyjęcie powyższego stanowiska nie jest zarazem według mnie, jak sugeruje się w literaturze pozbawione podstawy prawnej oraz nie stoi w sprzeczności z konstrukcją ochrony dóbr osobistych[931]. Po pierwsze bowiem prawo lub wolność pozostająca w kolizji z prawem osobistym zawsze musi wynikać z powszechnie obowiązującego przepisu prawa, chociażby był on ogólnym przepisem rangi konstytucyjnej. Fakt ten umożliwia zatem umiejscowienie omawianych przypadków w ramach kontratypu działania w ramach porządku prawnego. Po drugie, jego aprobata nie zaburza zasady rozkładu ciężaru dowodu w sprawach o ochronę dóbr osobistych[932]. Wynika to z faktu, iż to na pozwanym w dalszym ciągu spoczywać będzie obowiązek wykazania, iż jego działanie mieściło się w granicach prawa. Trzeba bowiem przyjąć, iż to nie sąd z urzędu dokonywać będzie procesu balansowania pozostających w kolizji praw, lecz następować może to wyłącznie na podstawie twierdzeń i dowodów przedstawianych przez aktywnie działającego w toku procesu pozwanego. Natomiast w razie jego bierności, sąd nie będzie uprawniony do samodzielnego czynienia ustaleń pozwalających na ocenę powyższych czynników. Po trzecie, nie można zgodzić się z poglądem, że przyjęcie tej koncepcji osłabia jedną z podstawowych zasad demokratycznego państwa prawnego w postaci pewności prawa. Jako argument wskazano w tym zakresie, iż w modelu balansowania dóbr, treść normy konstruowana jest dopiero na etapie postępowania sądowego co oznacza, że podmiot dopuszczający się ingerencji w cudze dobra osobiste nie zna normy, która posłuży następnie do oceny jego zachowania[933]. Przyjęcie istnienia kontratypu uzasadnionego interesu społecznego wcale jednak tej kwestii nie rozwiązuje. Jak można zauważyć, nie został stworzony zamknięty

[930] M. Olczyk [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste…,* str. 277.
[931] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 171.
[932] *Ibidem*, str. 177.
[933] *Ibidem*, str. 175.

katalog takich interesów, których zaistnienie bezwzględnie wyłączałoby bezprawność naruszenia dóbr osobistych, realizując przy tym postulat pewności prawa. W licznych orzeczeniach pojawiają się wyłącznie ich przykłady w postaci chociażby: zasad jawności życia publicznego i prawa społeczeństwa do informacji[934], potrzeby zapewnienia transparentności[935], społecznego wymiaru opisywanego w publikacjach zjawiska[936], prawa do publicznego wyrażania obaw i opinii[937] czy konieczności kształtowania społecznie pożądanej postawy dezaprobaty wobec działań o charakterze przestępczym[938]. W przeciwieństwie do tego, w przypadku modelu balansowania dóbr, istnienie określonego prawa lub wolności, na które powołuje się pozwany można natomiast zweryfikować na podstawie analizy obowiązujących przepisów prawa, bowiem powinny one mieć swoje oparcie w regulacjach normatywnych.

Jak już zasygnalizowano w toku prowadzonych rozważań, w sprawach z zakresu dóbr osobistych osób prawnych ze względu na ich katalog, wartością na którą w praktyce najczęściej będą powoływali się naruszyciele będzie wolność słowa, pozostająca ze swej istoty w kolizji z prawem osobistym chroniącym dobre imię. Dokonując *in casu* ważenia tych wartości, oprócz dorobku polskiego orzecznictwa oraz judykatury, sądy nie powinny również pomijać bogatego dorobku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka sformułowanego na tle art. 10 ust. 1 EKPCz. W orzecznictwie ETPCz podkreśla się, że swoboda wypowiedzi stanowi jedną z podstaw społeczeństwa demokratycznego oraz stanowi warunek jego rozwoju, a także wpływa na możliwość samorealizacji jednostki[939]. Trybunał przy tym wskazywał, że swoboda ta nie może ograniczać się wyłącznie do przychylnych nieszkodliwych lub obojętnych wypowiedzi, ale odnosić się powinno ją również do takich, które obrażają, oburzają lub wprowadzają niepokój w państwie lub jakiejś części społeczeństwa. Należy podzielić pogląd Trybunału, zgodnie z którym zakres wolności wypowiedzi obejmuje wolność posiadania myśli, przekonań, a także podejmowania konkretnych zachowań je uzewnętrzniających. Swoboda ta mieści zarazem w sobie wszelkie wypowiedzi, w szczególności o charakterze politycznym, artystycznym, komercyjnym, jak również obraz oraz obejmuje wszelkiego rodzaju idee, opinie

[934] Wyrok SN z dnia 24 maja 2017 r., I CSK 487/16, Legalis nr 1650911.
[935] Wyrok SN z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 307/14, Legalis nr 1409419.
[936] Wyrok SN z dnia 29 marca 2012 r., I CSK 370/11, Legalis nr 506767.
[937] Wyrok SN z dnia 14 czerwca 2012 r., I CSK 506/11, Legalis nr 537764.
[938] Wyrok SA w Łodzi z dnia 11 czerwca 2015 r., I ACa 1820/14, Legalis nr 1326337.
[939] Zob. wyrok ETPCz z dnia 7 grudnia 1976 r., skarga nr 5493/72, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 23 września 1994 r. skarga nr 15890/89, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 21 stycznia 1999 r., skarga nr 25716/94, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 25 listopada 1999 r., skarga nr 23118/93, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 17 lipca 2001 r. skarga nr 39288/98, HUDOC. Zob. szerzej na ten temat również L. Garlicki, [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, Legalis 2010, art. 10, nb. 9 i nast.

oraz informacje[940]. Dlatego też oceniając charakter wypowiedzi pozwanego powołującego się na wolność wypowiedzi, trzeba mieć na względzie wielokrotnie powtarzane argumenty Trybunału wskazujące, że podlega ona ochronie także wtedy, gdy z opisu stanu faktycznego wynika, że została wyrażona w formie surowej krytyki. Kontrowersyjna, ostra forma wypowiedzi krytycznej nie zawsze bowiem świadczy w sposób automatyczny o jej niezgodności z prawem[941]. Granice tej wolności należy uznać za płynne, uzależnione od okoliczność konkretnego przypadku. Warto również na marginesie zwrócić uwagę, że metoda rozstrzygania spraw w oparciu o kolizję dóbr i wartości również była stosowana w orzecznictwie ETPCz[942].

B. Zgoda uprawnionego

Drugą okolicznością, co do której nie ma obecnie większych wątpliwości, iż jej wystąpienie skutkować będzie wyłączeniem bezprawności naruszenia dobra osobistego jest zgoda uprawnionego[943]. Jak zauważono w doktrynie, kontratyp ten ściśle związany jest z koncepcją praw podmiotowych osobistych, która zakłada wolność działania uprawnionego[944]. Każdy podmiot prawa cywilnego posiada bowiem swobodę w dysponowaniu swoimi uprawnieniami, co obejmuje również godzenie się na dokonanie uszczerbku w dobrach chronionych przez te prawa. Takie ujęcie powoduje zarazem, że podmiot udzielający zgody nie ma wpływu na kwalifikację danego zachowania jako naruszającego dobra osobiste[945], gdyż

[940] Zob. wyrok ETPCz z dnia 19 lutego 1998 r. skarga nr 24839/94, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 20 września 1994 r. skarga nr 13470/87, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 24 maja 1988 r. skarga nr 10737/84, HUDOC 127794; wyrok ETPCz z dnia 23 czerwca 1994 r. skarga nr 15088/89, HUDOC.

[941] Zob. M. Zaremba *Wolność rozpowszechniania sądów wartościujących w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka,* Monitor Prawniczy, 2021, nr 4, str. 189. Zob. też wyrok ETPCz z dnia 1 lipca 1997 r. skarga nr 20834/92, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 24 lutego 1997 r. skarga nr 19983/92, HUDOC.

[942] Zob., np. wyrok ETPCz z dnia 19 czerwca 2003 r. skarga nr 49017/99, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 7 lutego 2012 r. skarga nr 40660/08, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 4 kwietnia 2017 r. skarga nr 50123/06, HUDOC.

[943] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 159; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 44; M. Sośniak, *Funkcje i skuteczność zgody osoby uprawnionej w zakresie ochrony dóbr osobistych* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), *Prace z prawa cywilnego: wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Warszawa 1985, str. 66; M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1156 – 1157; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6; wyrok SN z dnia 12 grudnia 2006 r., II CSK 280/06, Legalis nr 165197.

[944] Z. Radwański, *Koncepcja praw...,* str. 13 – 14.

[945] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 94. Chociaż jak przyjęto na gruncie niniejszego opracowania, zgoda uprawnionego wyłącza co do zasady bezprawność naruszenia dobra osobistego, to jednak odnotować również warto poglądy wskazujące, iż w określonych przypadkach konstrukcja dobra osobistego zakłada, że udzielnie zgody powodować będzie, że w ogóle nie będzie można mówić o naruszeniu dobra osobistego. Jako przykład podano w tym zakresie nietykalność mieszkania wskazując, iż jeżeli goście przychodzą do określonej osoby w odwiedziny za jej zgodą, kuriozalne byłoby twierdzenie, że dochodzi tutaj do naruszenia nietykalności mieszkania, lecz wyłączona jest bezprawność. Podobnie uznano, że sytuacja kształtuje się w odniesieniu do takich dóbr jak wizerunek, tajemnica korespondencji czy prywatność – zob. np. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 119 i nast.; P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 9; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6.

zgoda odnosić się będzie wyłącznie do sfery prawa podmiotowego powodując, że wskutek jej udzielenia, wyłączona zostanie ochrona, jaką to prawo zapewnia, czyniąc naruszenie zgodnym z prawem[946]. W rezultacie można również stwierdzić, że udzielenie omawianej zgody nie spowoduje ani ograniczenia zakresu dóbr osobistych, ani też ich ochrony, lecz przyzna innemu podmiotowi incydentalne uprawnienie, wynikające z jej treści do ingerencji w konkretne prawo podmiotowe[947].

Obecnie w doktrynie trafnie uznaje się, że udzielenie zgody na ingerencję w prawa chroniące dobra osobiste przyjmuje formę jednostronnego, odwołanego działania prawnego zbliżonego w swym charakterze do oświadczenia woli[948]. Stanowisko to jest zarazem bardziej przekonujące aniżeli traktowanie omawianej zgody jako jednostronnego oświadczenia woli[949]. Trafnie bowiem w tej kwestii zauważono, iż w razie zakwalifikowania zgody jako czynności prawnej upoważaniającej, skutkiem jej udzielenia konsekwentnie powinno być powstanie, zmiana lub ustanie stosunku prawnego, co w omawianym przypadku nie występuje[950]. Wynika to z faktu, iż udzielenie takiej zgody nie kreuje po stronie naruszyciela jakiegokolwiek prawa podmiotowego, lecz wyłącznie możliwość podjęcia określonego działania, które zakwalifikowane zostanie jako zgodne z prawem[951]. Zauważyć zarazem warto, iż wraz z wejściem w życie art. 65^1 k.c., który przewiduje stosowanie przepisów o oświadczeniach woli odpowiednio do innych oświadczeń, dyskusja na temat charakteru prawnego zgody straciła aktualnie na praktycznym znaczeniu[952]. W tym zakresie uwzględnić w szczególności warto, iż wskutek przytoczonej regulacji, do zgody uprawnionego zastosowanie znajdą odpowiednio przepisy o wadach oświadczeń woli (art. 82 k.c. – 87 k.c.)[953].

Zgodzić należy się z poglądem, iż wyrażenie zgody na określone naruszenie może nastąpić zarówno przed podjęciem zachowania przez osobę trzecią, jak i w trakcie samego

[946] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10.
[947] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 188.
[948] M. Sośniak, *Znaczenie zgody uprawnionego w zakresie cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1959, nr 6, str. 142; A. Cisek, *Dobra osobiste*..., str. 97; A. Szpunar, *Zgoda uprawnionego w zakresie ochrony dóbr osobistych*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, 1990, z. 1, str. 46; Z. Radwański, *Koncepcja praw…,* str. 14; wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2006 r., I CSK 191/05, Legalis nr 74992.
[949] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 119 - 120; K. Stefaniuk, *Naruszenie prawa do wizerunku przez rozpowszechnianie podobizny*, Państwo i Prawo, 1970, nr 1, str. 67.
[950] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 98.
[951] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 146 – 147.
[952] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 90.1; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10.
[953] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 11, gdzie zarazem wskazano, iż w razie wystąpienia jednej z wad przy udzielaniu zgody na naruszenie dobra osobistego, inaczej niż w art. 88 k.c. należy ujmować skutki takiego stanu rzeczy przyjmując, że zgoda była bezskuteczna.

naruszenia[954]. Natomiast zgoda wyrażona *ex post* w zakresie przeszłych naruszeń, powinna być potraktowana w ewentualnie toczącym się procesie wyłącznie jako jedna z okoliczności stanu faktycznego, której nie powinno się utożsamiać się ze zrzeczeniem się dochodzenia ochrony prawnej przez powoda czy zwolnieniem sprawcy z odpowiedzialności[955]. Takim działaniem byłoby natomiast cofnięcie pozwu połączone ze zrzeczeniem się roszczenia dokonane na zasadach określonych w art. 203 k.p.c., które dodatkowo podlega ocenie sądu w oparciu o kryteria zawarte w § 4 tego przepisu. Udzielona zgoda może zostać odwołana, zarówno przed podjęciem działania naruszającego, jak i w jego trakcie. W tym drugim przypadku, odwołanie to będzie jednak skuteczne *ex nunc*, czyli od chwili złożenia takiego oświadczenia, rodząc konsekwencje wyłącznie na przyszłość[956]. W rezultacie wcześniej dokonane ingerencje nie stracą charakteru legalnego działania.

Udzielona zgoda powinna mieć charakter konkretny, zawierając w swej treści zezwolenie na podjęcie określonego zachowania polegającego na ingerencji w prawo chroniące zindywidualizowane dobro osobiste podmiotu udzielającego zgody[957]. W doktrynie trafnie zarazem zwrócono uwagę, że charakter niektórych dóbr osobistych wskazuje, że o ich naruszeniu będzie można mówić wyłącznie wtedy, gdy naruszyciel działał będzie bez zgody uprawnionego[958]. Jako przykład można wskazać w tym zakresie tajemnicę korespondencji, co do której podjęcie czynności bez zgody jej stron zawsze będzie stanowiło jej naruszenie.

W doktrynie również zwraca się uwagę, że udzielenie zgody może nastąpić zarówno w sposób wyraźny, jak też dorozumiany, chyba że z przepisów szczególnych wynika w tym zakresie konieczność zachowania formy szczególnej[959]. Nie zmienia to jednak faktu, iż każdorazowo dla swej skuteczności wymagane będzie, aby była ona udzielona w sposób niebudzący wątpliwości oraz ze świadomością co do jej skutków. W związku z tym, zgody takiej nie powinno się domniemywać na podstawie biernego zachowania się powoda, chyba że z okoliczności danej sprawy wyraźnie wynikało będzie, że powód miał możliwość swobodnego

[954] *Ibidem*, art. 24, nb. 7.
[955] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 221.
[956] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 7; M. Sośniak, *Funkcje i…,* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), str. 71; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 26 lutego 2007 r., I ACa 1492/06, Legalis nr 87545.
[957] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 6; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 96.
[958] A. Szpunar, *Zgoda uprawnionego…*, str. 42.
[959] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10; M. Sośniak, *Funkcje i…,* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), str. 71.

wyrażenia sprzeciwu, lecz z tego uprawnienia zrezygnował[960]. Przykładem może być tutaj udostępnienie objętych tajemnicą informacji na swój temat dziennikarzom bez wyraźnego oświadczenia o zgodzie na ich publikację[961].

Ostatnią kwestią ogólną dotyczącą problemu zgody uprawnionego jest zagadnienie związane z zakresem, w jakim podmiot uprawniony może dysponować ochroną swoich dóbr osobistych. Jak bowiem zauważono, zgoda nie może być skuteczna jeżeli pozostawałaby w sprzeczności z bezwzględnie wiążącymi normami prawnymi lub zasadami współżycia społecznego[962]. W tym zakresie, doniosłe znaczenie odgrywa norma zawarta w art. 58 k.c.[963]. Nie ma bowiem wątpliwości, że przykładowo wyrażenie zgody na pozbawienie życia czy ciężkie uszkodzenia ciała będzie bezskuteczne[964]. Można zatem zgodzić się z twierdzeniem, że zgoda uchyla bezprawność tylko wówczas, gdy zezwala na to charakter naruszonego dobra[965]. Ponadto pamiętać należy, że nawet istnienie skutecznej zgody na gruncie prawa cywilnego, nie będzie wyłączało ewentualnej odpowiedzialności karnej.

Uznając, że powyższe rozważania można przenieść na grunt ochrony dóbr osobistych osób prawnych, warto jednak poczynić dwie uzupełniające je uwagi. Po pierwsze, w zakresie osób którym przysługuje prawo do wyrażenia zgody na dokonanie określonego naruszenia należy uznać, że będą nimi osoby uprawnione do reprezentacji danej osoby prawnej albo też przez nich wyraźnie do tego umocowane. W rezultacie przykładowo udzielić zgody na nagrywanie spotkań czy też niedostępnych dla ogółu pomieszczeń osoby prawnej nie będzie mógł wyłącznie zatrudniony przez ten podmiot pracownik. Interes w sprawdzeniu czy zgodę udziela osoba do tego uprawniona będzie miał naruszyciel[966]. To on bowiem w toku procesu będzie zainteresowany wykazaniem wystąpienia okoliczności wyłączającej bezprawność, natomiast jeżeli okaże się, że zgoda taka była bezskuteczna, nie będzie mogła stanowić podstawy uchylenia jego odpowiedzialności. Podzielić zarazem należy pogląd, iż ze względu na sformalizowany charakter udzielania takiej zgody przez osoby prawne, sprzyjać będzie to przejrzystości w późniejszym dowodzeniu jej istnienia[967].

Po drugie, charakter poszczególnych dóbr osobistych osób prawnych pozwala postawić tezę, że podmioty te mają dużo większą swobodę w udzielaniu zgody na ich naruszenie, niż ma

[960] Wyrok SN z dnia 24 czerwca 2015 r., II PK 207/14, Legalis nr 1331193.
[961] Por. wyrok SN z dnia 14 grudnia 2011 r., I CSK 111/11, Legalis nr 453475.
[962] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 10; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 85.
[963] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 11.
[964] M. Sośniak, *Funkcje i…,* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), str. 69.
[965] A. Szpunar, *Zgoda uprawnionego…*, str. 44.
[966] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 220.
[967] *Ibidem.*

to miejsce w przypadku osób fizycznych. Żadne z dóbr tych podmiotów nie jest bowiem o takiej wadze, jak ma to miejsce chociażby w przypadku życia czy zdrowia człowieka, aby zgodę na ingerencję w prawo je chroniące można było uznać za sprzeczną z prawem lub zasadami współżycia społecznego. Nie oznacza to jednak, że brak jest przepisów szczególnych, które mogą będą wprowadzać ograniczenia w udzielaniu takiej zgody.

Warto wskazać, iż bez wątpienia osoba prawna może wyrazić zgodę na naruszenie dóbr osobistych związanych z jej identyfikacją, tj. nazwy (firmy) oraz znaku ją symbolizującego poprzez umożliwienie posługiwania się nimi przez inny podmiot. W tym zakresie należy jednak uwzględnić, iż w przede wszystkim na gruncie prawa do firmy możliwość udzielenia takiej zgody będzie ograniczona w związku z obowiązywaniem, w szczególności art. 43^3 § 1 k.c. przewidujący zasadę wyłączności firmy, a także art. 43^9 § 2 k.c., w którym co prawda zawarto regułę zakładającą dopuszczalność upoważnienia do korzystania z cudzej firmy jednak uzależniono to do tego, że nie będzie wprowadzać to w błąd. W odniesieniu do zgody na naruszenie dobrego imienia, w praktyce zasadniczo upoważniać będzie ona do sformułowania określonej wypowiedzi, która bez niej stanowić mogłaby podstawę do dochodzenia roszczeń z tytułu naruszenia dóbr osobistych. W przypadku naruszenia nietykalności pomieszczeń zgoda obejmować będzie możliwość przebywania określonej osoby w pomieszczeniach zajmowanych przez osobę prawną. Zauważyć warto, że w tym przypadku wyrażana będzie ona najczęściej w sposób dorozumiany. Natomiast na gruncie dobra w postaci poufności, ochronę wyłączać będzie zgoda chociażby na nagrywanie rozmów czy zapoznanie się z określonymi informacjami objętymi tajemnicą. Pamiętać zarazem należy, iż w przypadku tajemnicy korespondencji, do zapoznania się z nią zgodnie z prawem zgoda powinna być wyrażona zarówno przez nadawcę, jak i odbiorcę.

C. Nadużycie prawa podmiotowego

Zaaprobowanie koncepcji, iż dobra osobiste chronione są za pomocą konstrukcji praw podmiotowych, wymaga rozważenia możliwości stosowania w sprawach o ich ochronę uregulowanej w art. 5 k.c. instytucji nadużycia prawa podmiotowego. Zgodnie z treścią tego przepisu, nie można czynić ze swego prawa użytku, który byłby sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. Jak wskazuje się w doktrynie, unormowanie to pozwala - dzięki odwołaniu się w nim do kryteriów pozaprawnych - na sprawiedliwe rozstrzygnięcie takich stanów faktycznych, w których zastosowanie litery prawa mogłoby prowadzić do oczywiście niesłusznych

rezultatów[968]. Zatem chociaż orzeczenia takie byłyby formalnie zgodne z prawem, to jednak z punku widzenia ogólne przyjętych w danym społeczeństwie zasad moralnych i niebudzących kontrowersji zwyczajów, już na pierwszy rzut oka byłyby one nieakceptowalne. Słuszne było zatem wyposażenie sądu przez ustawodawcę w instrument, który w sytuacjach wyjątkowych stanowić może podstawę umożliwiającą uniknięcie wydania rozstrzygnięcia budzącego zasadnicze zastrzeżenia moralne lub natury celowościowej[969].

Jak zauważono w doktrynie, cytowany przepis uzupełnia treść wszystkich wynikających z przepisów prawa uprawnień materialnoprawnych o klauzule generalne w postaci zasad współżycia społecznego oraz społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa[970]. Twierdzenie to nawiązuje do tzw. teorii wewnętrznej nadużycia prawa podmiotowego zakładającej, że zachowania sprzeczne z regułami pozaprawnymi, do których te klauzule odsyłają także wyznaczają treść poszczególnych praw podmiotowych[971]. W praktyce oznacza to, że pomimo ustalenia przez sąd w toku rozpoznawania sprawy, iż zachowanie uprawnionego – powoda, występującego z określonym żądaniem spełnia ustawowe przesłanki uregulowane w przepisie szczególnym dotyczącym danego stosunku prawnego, to jednak przez to, że jest ono sprzeczne z chociażby jedną z dwóch wskazanych klauzul generalnych, nie będzie traktowane jako wykonywanie prawa, lecz działanie lub zaniechanie o charakterze bezprawnym[972].

Nie wdając się w szczegółowe rozważania teoretyczne na temat instytucji nadużycia prawa podmiotowego oraz zawartych w nim klauzul generalnych, gdyż były one już przedmiotem licznych opracowań, należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę, iż obecnie w doktrynie oraz judykaturze nie budzi wątpliwości możliwość stosowania art. 5 k.c. zasadniczo do wszelkich praw podmiotowych przysługujących zarówno osobom fizycznym jak i prawnym[973]. Jednocześnie podzielić trzeba pogląd opowiadający się za wąskim ujęciem

[968] M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, str. 772; wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 549/14, Legalis nr 1312287; wyrok SN z dnia 15 kwietnia 2004 r., IV CK 284/03, Legalis nr 73102.

[969] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 113; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 180 – 181.

[970] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 2.

[971] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 111. Przeciwna teoria – zewnętrzna opiera się na założeniu, że każde działanie, które jest uważane za nadużycie prawa podmiotowego jest traktowane jako jego wykonywanie, jednakże zobowiązuje działającego do odszkodowania, gdyż traktowane jest ze względu na stojące za nim pobudki za czyn niedozwolony.

[972] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 182.

[973] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 113; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 183; wyrok SN z dnia 6 kwietnia 1988 r., I CR 54/88, Nowe Prawo, 1988, nr 10, str. 220; wyrok SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 458/00, Legalis nr 76555. Zob. też uzasadnienie wyroku TK z dnia 17 października 2000 r., SK 5/99, Legalis nr 49086. Uwzględnić jednak należy, że art. 5 k.c. może mieć zastosowanie

konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego. Oznacza to, że instytucja ta nie powinna służyć jako ogólna podstawa do korygowania przez sąd przepisów w sytuacjach, gdy na gruncie danego stanu faktycznego okaże się, że ich zastosowanie może prowadzić do niesprawiedliwych rezultatów. Niedopuszczalne byłoby bowiem pośrednie podważanie mocy obowiązujących przepisów prawa poprzez odwoływanie się do klauzul generalnych[974]. Dla uniknięcia takiej sytuacji należy przyjąć, iż podjęcie przez sąd rozważań na temat możliwości skorzystania na gruncie rozpoznawanego stanu faktycznego z art. 5 k.c., możliwe będzie po ustaleniu, że dochodzącemu ochrony przysługuje prawo podmiotowe o określonej treści, w tym jego materialnoprawnej podstawy. Wtedy dopiero zasadne stanie się dokonanie oceny sposobu „czynienia z niego użytku", a więc zbadanie czy jest ono realizowane przez powoda w sposób niesprzeczny z przytoczonymi wyżej klauzulami generalnymi. W doktrynie i orzecznictwie zwraca się również uwagę, iż możliwość skorzystania z instytucji nadużycia prawa podmiotowego wymaga od sądu poczynienia dwóch dodatkowych ustaleń. Po pierwsze, przepisy szczególne regulujące dany stosunek prawny nie mogą zabezpieczać w inny szczególny sposób, niekiedy podobny do art. 5 k.c. sytuacji prawnej podmiotu powołującego się na nadużycie[975]. Jako przykłady można w tym zakresie wskazać na art. 484 § 2 k.c., który to przepis przyznaje uprawnienie do miarkowania kary umownej czy też art. 357^1 k.c. przewidujący *klauzulę rebus sic stantibus,* wprost odwołujący się w swej treści do zasad współżycia społecznego[976]. W takich przypadkach cel tych szczegółowych przepisów i art. 5 k.c. jest tożsamy, co powoduje, że odwoływanie się do konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego jest niepotrzebne[977]. Po drugie, nie jest dopuszczalne powoływanie się na nadużycie prawa w stanach faktycznych, w których - jak to określono w doktrynie - występuje nadrzędny interes społeczny wymagający ścisłej realizacji przepisów ustawy[978]. Dla zobrazowania tej tezy podawane są chociażby sprawy o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, gdzie oddalenie powództwa skutkowałoby pozbawieniem prawa własności podmiotu uprawnionego[979].

---

wyłącznie do stosunków z zakresu materialnego prawa cywilnego – postanowienie SN z dnia 14 marca 2000 r., II CKN 483/00, Legalis nr 76101.

974 A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 184.

975 A. Szpunar, *Uwagi o nadużyciu prawa w dziedzinie przedawnienia,* Rejent, 2001, nr 2, str. 342.

976 M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 813 – 814.

977 Por. P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 12.

978 A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 185, Inne sprawy z tego zakresu dotyczą ustalenia stanu cywilnego, np. orzeczenie SN z dnia 30 grudnia 1961 r., 2 CR 789/61, Legalis nr 109546. Zob. jednak orzeczenia za możliwością stosowania do nich art. 5 k.c. – zob., np. uchwała SN z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, Legalis nr 15473; uchwała SN z dnia 27 października 1983 r., III CZP 35/83, Legalis nr 23940.

979 Wyrok SN z dnia 8 października 1965 r., I CR 265/65, Legalis nr 12450; wyrok SN z dnia 26 lutego 2016 r., IV CSK 257/15, Legalis nr 1460972. Ponadto instytucja nadużycia prawa podmiotowego nie może stanowić

Zarówno w wypowiedziach doktryny, jak i judykatury prezentowane są poglądy dopuszczające możliwość wykorzystywania art. 5 k.c. w sprawach o ochronę dóbr osobistych[980]. Na uzasadnienie tego stanowiska wskazano między innymi, że zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego przez działanie podjęte w obronie zasługującego na ochronę interesu nie będzie działaniem bezprawnym, jeżeli sprzeciwienie się takiemu działaniu i żądanie ochrony prawnej byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, a zatem nie stanowiło wykonywania prawa[981]. Pogląd ten wydaje się jednak nie w pełni oddawać istotę omawianego problemu. Warto bowiem zauważyć, że odwołano się w nim w istocie do wykorzystywania art. 5 k.c. do rozstrzygania pozostających w kolizji wartości, co jak już ustalono powinno następować w procesie balansowania praw i wolności, ewentualnie poprzez odwołanie do kontratypu uzasadnionego interesu społecznego[982]. Mimo to uznać należy, że mnogość stanów faktycznych mogących wystąpić w praktyce, a zarazem brak bezpośredniego odwołania się w treści art. 23 k.c. oraz 24 k.c. do kryteriów pozaprawnych, pozwala na przyjęcie tezy, zgodnie z którą nie można wykluczyć stosowania instytucji nadużycia prawa podmiotowego w sprawach z zakresu ochrony dóbr osobistych[983].

Na tym tle warto poczynić kilka istotnych uwag. W pierwszej kolejności należy ustalić czynienie użytku z których praw podmiotowych podlegać będzie ocenie pod kątem możliwej sprzeczności z klauzulami zawartymi w art. 5 k.c. W sprawach o ochronę dóbr osobistych w istocie występują dwa rodzaje praw podmiotowych – bezwzględne prawa osobiste oraz omawiane w tym rozdziale prawa względne w postaci roszczeń, które pojawiają się dopiero po spełnieniu przesłanek ochrony. Podzielić w tym zakresie trzeba pogląd zaprezentowany w doktrynie, iż badaniu podlegać będzie wykonywanie wyłącznie drugich z nich[984]. Ze swej istoty bowiem osoba prawna nie będzie mogła na drodze sądowej wystąpić o umożliwienie jej

podstawy oddalenia wniosku o zasiedzenie – tak postanowienie SN z dnia 30 stycznia 2015 r., III CSK 123/14, Legalis nr 1186833 czy uznania nieważnej czynności prawnej za ważną – tak wyrok SN z dnia 5 czerwca 2014 r., IV CSK 576/13, Legalis nr 1079905.

[980] Zob. np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 133 – 134; M. Gutowski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021, art. 5 nb. 58; K. Pietrzykowski [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz*. Art. 1–449[10], Legalis 2020, art. 5, nb. 31; M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1160; wyrok SN z dnia 4 listopada 1969 r., II CR 390/69, Legalis nr 14179; wyrok SN z dnia 30 kwietnia 1970 r., II CR 103/70, Legalis nr 14540; wyrok SN z dnia 30 grudnia 1971 r., III CZP 87/71, Legalis nr 15925; wyrok SN z dnia 2 czerwca 1999 r., I CKN 58/98, Legalis nr 326731; wyrok SN z dnia 15 kwietnia 2004 r., IV CK 284/03, Legalis nr 73102; wyrok SN z dnia 19 czerwca 2015 r., IV CSK 470/14, Legalis nr 1515137; wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 549/14, Legalis nr 1312287.

[981] S. Grzybowski [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa…*, str. 301.

[982] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 119.

[983] Por. np. wyrok SN z dnia 25 października 1982 r., I CR 239/82, Legalis nr 23387; wyrok SA w Poznaniu z dnia 12 września 2006 r., I ACa 307/06, Lex nr 298591; wyrok SA w Łodzi z dnia 14 sierpnia 2014 r., I ACa 231/14, Legalis nr 1049757.

[984] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 195 – 196.

realizowania bezwzględnych praw osobistych, żądając chociażby upoważnienia jej do posługiwania się swoją nazwą czy korzystania z zajmowanych przez nią pomieszczeń. Teza ta prowadzi zarazem do istotnego wniosku, iż zastosowanie art. 5 k.c. będzie możliwe wyłącznie w razie uprzedniego stwierdzenia w toku postępowania, iż zostały spełnione przesłanki ochrony dóbr osobistych w postaci zaistnienia stanu zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego oraz braku wystąpienia okoliczności wyłączających bezprawność. Tylko wtedy bowiem powstaną materialnoprawne roszczenia o ochronę dóbr osobistych, których wykonywanie będzie mogło stanowić podstawę do podjęcia rozważań w zakresie ewentualnego nadużycia prawa podmiotowego przez powoda. Co za tym idzie, brak wykazania przez powoda faktu zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego lub też udowodnienie przez pozwanego, że działał w ramach porządku prawnego lub za zgodą uprawnionego, czyniło będzie ustalenia na gruncie art. 5 k.c. bezprzedmiotowymi. W rezultacie, na tle tych rozważań można sformułować wniosek, iż instytucja nadużycia prawa podmiotowego nie będzie stanowić kolejnej okoliczność wyłączającej bezprawność, lecz wyłącznie instrument, umożliwiający sądowi korygowanie możliwych, niesprawiedliwych żądań udzielenia ochrony dóbr osobistych, pomimo tego, że zostały spełnione ustawowe przesłanki jej udzielenia.

Po drugie, w doktrynie oraz judykaturze wielokrotnie podkreślano konieczność stosowania art. 5 k.c. z umiarem i ostrożnością po wnikliwym rozważeniu wszystkich aspektów danej sprawy, co aktualne jest również na gruncie ochrony dóbr osobistych[985]. Regulacja ta nie pozwala bowiem na swobodne rozstrzyganie sporu przez sąd, lecz nakazuje odwoływanie się do istniejących reguł pozaprawnych, które w każdej sprawie powinny zostać skonkretyzowane[986]. Odmowa przyznania ochrony dóbr osobistych na podstawie art. 5 k.c. musi być zatem traktowana jako środek o charakterze ostatecznym, który można uzasadnić wyłącznie faktem występowania na gruncie danej sprawy okoliczności rażących i nieakceptowanych ze względów aksjologicznych lub teleologicznych[987]. W tym zakresie uwzględnić należy również, że ze względu na przedmiot, jakiemu udzielono ochrony w ramach instytucji dóbr osobistych, zasady współżycia społecznego mogą tylko w wyjątkowych, drastycznych wypadkach stanowić podstawę nieuwzględnienia żądań uprawnionego, w razie

[985] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 184; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 113; M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 818; wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1997 r., II CKN 118/97, Legalis nr 31037.
[986] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 4; wyrok SN z dnia 3 lutego 1998 r., I CKN 459/97, Legalis nr 92593; wyrok SN z dnia 22 listopada 1994 r., II CRN 127/94, Legalis nr 65112.
[987] Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1997 r., II CKN 118/97, Legalis nr 31037.

spełnienia ustawowych przesłanek jej dochodzenia[988]. Tezę tę uzasadnia fakt, iż klauzula zasad współżycia społecznego odnosi się przede wszystkim do norm moralnych związanych z poczuciem dobra oraz sprawiedliwości[989], których podstawową zasadą jest poszanowanie istotnych wartości chronionych w ramach instytucji dóbr osobistych.

Trzecia kwestia, do której należy się odnieść w zakresie stosowania art. 5 k.c. do żądań udzielania ochrony dóbr osobistych związana jest problem obowiązywania tzw. zasady czystych rąk. Dotyczy ona konieczności poddawania ocenie nie tylko zachowania uprawnionego dochodzącego ochrony, lecz również postawy zobowiązanego[990]. Mówiąc w skrócie przewiduje ona, iż nie jest możliwe skuteczne powoływanie się na naruszenie zasad współżycia społecznego przez osobę, która sama ich nie przestrzega[991]. Istnienie tej zasady skłoniło do wyrażenia poglądu w doktrynie, zgodnie z którym sądy w ogóle nie mogą odwoływać do art. 5 k.c. w sprawach o ochronę dóbr osobistych[992]. Wynikać ma to z faktu, iż zastosowanie instytucji nadużycia prawa może nastąpić dopiero po ustaleniu przysługiwania powodowi roszczeń materialnoprawnych. Wiąże się to zatem z przesądzeniem o bezprawnym charakterze działania lub zaniechania pozwanego. Natomiast uznanie, że zachowanie pozwanego było bezprawne, wyłączać miałoby - ze względu na zasadę czystych rąk - możliwość zastosowania na jego korzyść art. 5 k.c. Moim zdaniem należy jednak podzielić odmienne stanowisko, zgodnie z którym omawianej zasady nie powinno stosować się restrykcyjnie, jeżeli miałoby to prowadzić do rozstrzygnięć oczywiście niesprawiedliwych[993]. Sąd w sprawach o ochronę dóbr osobistych powinien raczej rozważyć czy i ewentualnie w jakim zakresie zachowanie pozwanego naruszającego dobra osobiste mogło być usprawiedliwione zachowaniem powoda. W innym wypadku, organ ten zobligowany byłby do udzielania ochrony w każdej sprawie, nawet w takiej, w której powód w sposób rażący naruszył zasady współżycia społecznego, a zachowanie pozwanego było wyłącznie odpowiedzią na nie. Należy przy tym również zwrócić uwagę, iż zastosowanie art. 5 k.c. nie zawsze przecież musi prowadzić do oddalenia powództwa. W orzecznictwie zauważono, iż instytucja ta może równie

[988] Zob. wyrok SN z dnia 2 czerwca 1999 r., I CKN 58/98, Legalis nr 326731; wyrok SN z dnia 15 kwietnia 2004 r., IV CK 284/03, Legalis nr 73102; wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 549/14, Legalis nr 1312287; wyrok SN z dnia 23 marca 2017 r., V CSK 262/16, Legalis nr 1618113.
[989] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 3.
[990] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 113.
[991] Wyrok SN z dnia 12 czerwca 2013 r., II CSK 632/12, Legalis nr 753894. Zob. też wyrok SN z dnia 9 marca 1972 r., III CRN 566/71, Legalis nr 16109; wyrok SN z dnia 4 stycznia 1979 r., III CRN 273/78, Legalis nr 21275.
[992] A. Pązik *Wyłączenie bezprawności…*, str. 204 – 205.
[993] M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 819; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 186; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 195; A. Zbiegień-Turzańska [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 5, nb. 139 – 139.1.; W. Zaręba, *Zasada „czystych rąk" w orzecznictwie sądowym*, Palestra, 2024, nr 10, str. 23.

dobrze posłużyć do ograniczenia sankcji, np. poprzez zmianę miejsca publikacji oświadczenia usuwającego skutki naruszenia na takie o mniejszym zasięgu, w ogóle oddalenia żądania o ogłoszenie przeproszenia w prasie czy też na zmniejszeniu lub całkowitej odmowie przyznania zadośćuczynienia pieniężnego, czy zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny[994].

Czwarta istotna kwestia, do której należy się odnieść, dotyczy trybu, w jakim należy brać pod uwagę, czy doszło w danym stanie faktycznym do nadużycia prawa podmiotowego przez powoda. Trzeba w tym zakresie przyjąć, że chociaż w doktrynie prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym sąd uwzględnia nadużycie prawa podmiotowego z urzędu, to jednak ciężar udowodnienia okoliczności umożliwiających zastosowanie tej instytucji spoczywa na tej stronie, która domaga się jej zastosowania, tj. na pozwanym[995]. Warto zarazem podzielić pogląd, iż pozwany w toku sprawy nie musi wprost podnosić zarzutu procesowego nadużycia prawa, lecz wystarczające jest przedstawiane przez niego twierdzeń oraz dowodów wskazujących na sprzeczność żądania powoda z art. 5 k.c.[996]. Wskazany rozkład ciężaru dowodu pozwala zarazem na zaaprobowanie stanowiska o istnieniu domniemania zakładającego, że osoba uprawniona korzysta z przysługującego jej prawa podmiotowego w sposób legalny, tj. zasługujący na ochronę prawną[997], natomiast to kwestionujący takie uprawnienie, obowiązany jest wykazać okoliczności wskazuje na to, że sytuacja kształtuje się w sposób odmienny. Warto zwrócić uwagę, że konstrukcja ta jest jednocześnie zbieżna z rozkładem ciężaru dowodu w sprawach z zakresu ochrony dóbr osobistych, w których to od aktywnej postawy pozwanego zależy czy zwolni się on z odpowiedzialności, gdy ustalone zostanie, że doszło do zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego.

Warto wskazać, iż w doktrynie nie sformułowano jednolitych kryteriów oceny zachowania powoda pod kątem nadużycia prawa podmiotowego w sprawach o ochronę dóbr osobistych. W orzecznictwie jednak w tym zakresie pojawiło się kilka wartych przytoczenia poglądów. W jednym z judykatów stwierdzono, iż w sytuacji gdy powód zmierza do

[994] M. Gutowski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5 nb. 40. Por. wyrok SN z dnia 2 czerwca 1977 r., I CR 184/77, Legalis nr 20113; wyrok SN z dnia 8 maja 2019 r., I PK 35/18, Legalis nr 1967685; wyrok SN z dnia 22 września 2020 r., I CSK 632/18, Legalis nr 248107; wyrok SA w Łodzi z dnia 14 sierpnia 2014 r., I ACa 231/14, Legalis nr 1049757.

[995] M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 820; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 15. Por. wyrok SN z dnia 9 lipca 2008 r., V CSK 43/08, Legalis nr 340496; wyrok SN z dnia 19 grudnia 2007 r., V CSK 315/07, Legalis nr 108782.

[996] K. Pietrzykowski [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 21. Zob. inaczej A. Zbiegień-Turzańska [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5 nb. 138; wyrok SN z dnia 28 października 2003 r., I CK 222/02, Legalis nr 76865.

[997] M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 782 – 783 oraz 819; T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Zakamycze 2000, str. 66; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 185.

wykorzystania przeciwko pozwanemu instytucji ochrony dóbr osobistych w celu szykany, nie zaś dla załagodzenia negatywnych odczuć i przywrócenia stanu przed naruszenia, to należy jego zachowanie zakwalifikować jako niezasługujące na ochronę nadużycie prawa podmiotowego, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego w rozumieniu art. 5 k.c.[998]. W innym orzeczeniu uzasadniając oddalenie powództwa uargumentowano, że nie zasługuje na ochronę prawną zachowanie powoda domagającego się ochrony dóbr osobistych, których naruszenie świadomie sprowokował tylko po to, aby następnie wytoczyć powództwo o ich ochronę[999]. Na gruncie kolejnego stanu faktycznego wskazano, iż przy ocenie pod kątem nadużycia prawa podmiotowego powinno brać się pod uwagę takie okoliczności jak: charakter i sposób naruszenia dobra osobistego, sposób zachowania powoda, fakt że powód przed rozstrzygnięciem sprawy uzyskał już zarówno niemajątkowe, jak i majątkowe zadośćuczynienie za naruszenie jego dóbr osobistych od bezpośredniego sprawcy tego naruszenia, a także występowanie długoletniego konfliktu pomiędzy stronami oraz działań jakie w ramach tego konfliktu podejmowane były przez powoda[1000].

W kontekście rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu należy dostrzec, iż również w sprawach o ochronę dóbr osobistych osób prawnych sądy odwoływały się do instytucji nadużycia prawa podmiotowego. Tytułem przykładu takiego stanu faktycznego warto przytoczyć sprawę, która toczyła się pomiędzy z jednej strony powodem będącym wydawcą jednego z dzienników, zaś z drugiej dwiema pozwanymi – jedna z nich była osobą powszechnie rozpoznawaną ze względu na swoją działalność społeczną, zaś drugą jej menedżerką[1001]. Sprawa ostatecznie po uchyleniu wyroku przez Sąd Najwyższy zakończyła się oddaleniem przez Sąd II instancji powództwa w całości poprzez odwołanie się do art. 5 k.c., pomimo tego, że w treści uzasadnienia tych orzeczeń wprost stwierdzono spełnienie przesłanek ochrony dóbr osobistych. Stan faktyczny związany był z opublikowaniem w dzienniku, którego wydawcą była powodowa spółka artykułu opatrzonego zdjęciem pozwanej w długiej wieczorowej sukni z rozcięciem, które wykadrowane zostało w taki sposób, aby jednoznacznie sugerowało, że nie miała ona na sobie bielizny. W odpowiedzi na ten artykuł, pozwane zamieściły na stronie

[998] Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2018 r., VI ACa 1901/16, Legalis nr 1813747.
[999] Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 lutego 2018 r., VI ACa 1576/16, Legalis nr 1852320.
[1000] Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 grudnia 2016 r., VI ACa 1440/15, Legalis nr 1789077.
[1001] Wyrok SN z dnia 27 marca 2013 r., I CSK 518/12, Legalis nr 734459, w który uchylono wydany w II instancji wyrok SA w Warszawie z dnia 21 grudnia 2011 r., VI ACa 847/11, niepubl., nakazujący pozwanym złożenie oświadczenia w odpowiedniej formie i o odpowiedniej treści. Sprawa ta zatem została ponownie rozpoznana – zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2013 r., VI ACa 607/13, Legalis nr 1049262, w którym oddalono powództwo w całości. Zob. też inny stan faktyczny, w którym w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej, w którym oddalono powództwo powołując się na art. 5 k.c. wyrok SN z dnia 9 grudnia 2009 r., IV CSK 290/09, Legalis nr 309976.

internetowej oświadczenie, w którym stwierdziły, że zdjęcie zostało z premedytacją przerobione, zaś artykuł został określony jako „buracki, naciągany, i nafaszerowany kłamstwami" oraz jako „maniakalno zboczone wypociny". W kolejnym oświadczeniu opublikowanym w internecie już samodzielnie przez pierwszą z pozwanych, określiła ona „twórców bezmajtkowego artykułu" jako „małych zboczusiów - kłamczusiów" i poradziła im poddanie się leczeniu w klinice zajmującej się leczeniem dewiacji na tle seksualnym. Pozwana ta ponadto w odrębnej sprawie wystąpiła z pozwem przeciwko wydawcy dziennika o ochronę dóbr osobistych, które ostatecznie zakończyło się zobowiązaniem wydawcy do przeproszenia za naruszenie jej dóbr osobistych spowodowane publikacją nieprawdziwych i naruszających jej dobra osobiste informacji o jej stroju[1002]. Ustalono bowiem w toku tamtego procesu, że sugestie zawarte w artykule dotyczące ubioru były nieprawdziwe, pomimo tego, że samo zamieszczone w dzienniku zdjęcie nie zostało w żaden sposób zmodyfikowane.

Powracając na gruncie sprawy, wytoczonej przez wydawcę dziennika o ochronę dóbr osobistych, sądy rozpoznające sprawę w różnych instancjach dostrzegły, że chociaż oświadczenia zamieszczone przez pozwane na stronie internetowej sugerujące sfałszowanie zdjęcia przez powoda były nieprawdziwe, to jednak uwzględnić należało fakt, że dziennik wydawany przez pozwanego jest tabloidem zamieszczającym krótkie artykuły o sprawach banalnych, niskich i na granicy stosowności co oznacza, że jego wydawca powinien się liczyć z ostrymi i krytycznymi reakcjami osób, których takie artykuły dotyczą. Zauważono, że kwestionowane oświadczenie pozwanych, aczkolwiek obiektywnie nieprawdziwe, zostało sformułowane przez nie „na gorąco", w reakcji na bezzasadne pomówienie pozwanej o brak bielizny na publicznej imprezie. Dlatego też zdaniem sądów umożliwiało to przyjęcie stanowiska, że formułując swoją wypowiedź pozwane działały w usprawiedliwionym okolicznościami przekonaniu, że zdjęcie zostało jednak zmanipulowane. W uzasadnieniach sądów wskazano ponadto, że skoro powód naruszył dobra osobiste pozwanej, co stwierdzone zostało prawomocnym wyrokiem sądu, to powoływanie się przez niego na emocjonalną wypowiedź pozwanej, jako naruszającą jego dobra osobiste ocenić należało, jako nadużycie prawa podmiotowego. Zauważono, że zasadniczą podstawę twierdzenia o wystąpieniu nadużycia prawa podmiotowego stanowić powinna analiza zachowania uprawnionego, którego negatywna ocena powinna wynikać chociażby z faktu, że zajście zostało przez niego sprowokowane, zaś druga strona formułując określone zarzuty działała w subiektywnym, usprawiedliwionym okolicznościami przekonaniu, że zarzut ten jest prawdziwy. Pomimo zatem

[1002] Wyrok SO dla Warszawy - Pragi z dnia 24 lutego 2008 r., II C 477/08, niepubl.

ustalenia w toku sprawy, że pozwane publikując w internecie obiektywnie nieprawdziwy zarzut posłużenia się zmanipulowaną fotografią działały bezprawnie, to jednak uznano za kluczowe dla jej rozstrzygnięcia, iż sama strona powodowa postępowała w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. Przybrało ono postać opublikowania artykułów, które zawierały nieprawdziwe informacje co do stroju pozwanej oraz miało ono charakter niestosowny i tendencyjny, zmierzając w istocie do dezinformacji. Zgodzić się zatem należy, że uprawniało to sąd do oddalenia powództwa na podstawie art. 5 k.c.

Ostatnim problemem, jaki należy poruszyć w ramach omawianej kwestii, są skutki wydania w sprawie o ochronę dóbr osobistych orzeczenia czy to oddalającego powództwo, czy też ograniczającego sankcję na podstawie art. 5 k.c. Powszechnie przyjmuje się pogląd, iż rozstrzygnięcie wydane w oparciu o instytucję nadużycia prawa podmiotowego nie może być samodzielną podstawą utraty prawa podmiotowego[1003]. W rezultacie wyrok oparty na art. 5 k.c. w zasadzie nie korzysta z powagi rzeczy osądzonej, gdyż po zmianie okoliczności możliwe jest ponowne wszczęcie kolejnego procesu pomiędzy tymi samymi stronami o to samo roszczenie i w jego rezultacie uwzględnienie powództwa[1004]. Podobny pogląd wyrażono również w sprawie o ochronę dóbr osobistych osób prawnych, w którym stwierdzono, iż zasadniczo udzielenie ochrony, wyrażające się w oddaleniu powództwa ma jedynie charakter przejściowy[1005]. W rezultacie podmiot, któremu przysługuje określone prawo podmiotowe może skorzystać z niego w razie zmiany okoliczności wykazując, że jego żądanie nie jest już sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

§ 3 Podmioty odpowiedzialne z tytułu naruszenia dóbr osobistych osób prawnych

W ramach omawiania zagadnień z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych, warto poruszyć kwestię podmiotów, mogących z tego tytułu ponieść odpowiedzialność cywilną, a więc w stosunku do których możliwe będzie skuteczne skierowanie roszczeń ochronnych[1006]. Oprócz oczywistej odpowiedzialności samego sprawcy, na którą chociażby wprost wskazuje treść art. 24 § 1 zd. 2 k.c. stanowiący „o osobie, która dopuściła się naruszenia”[1007], warto w tym zakresie odnieść się do trzech przypadków. Pierwszy z nich

[1003] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…,* str. 187; M. Pyziak - Szafnicka [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 822 – 823; K. Pietrzykowski [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 26 i wskazane tam orzecznictwo; A. Zbiegień-Turzańska [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 141.
[1004] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 5, nb. 17.
[1005] Wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573.
[1006] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 60 i nast.
[1007] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 12.

dotyczył będzie możliwości przypisania jej osobie prawnej, gdy naruszenia dopuszcza się osoba będąca członkiem jej substratu osobowego, druga związana będzie ze szczególną regulacją art. 38 prawa prasowego dotyczącego odpowiedzialności za treść publikacji prasowej, zaś trzecia, ostatnia odnosić się będzie do problemu ingerencji w omawiane wartości za pośrednictwem internetu i możliwości skierowania roszczeń przeciwko innym osobom aniżeli zamieszczającym w sieci określone treści.

Rozpoczynając od problemu dotyczącego możliwości ponoszenia odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych przez osoby prawne, należy zwrócić uwagę, że w tym zakresie w doktrynie oraz orzecznictwie wyrażono pogląd, w świetle którego jeśli osoba fizyczna działając jako piastun organu naruszy cudze dobro osobiste, zachowanie takie może zostać przypisane zarówno osobie prawnej, jak też fakt działania w ramach pełnionej funkcji nie zwalnia samej tej osoby od indywidualnej odpowiedzialności za jej zachowanie[1008]. Przy czym dla przyjęcia odpowiedzialności osoby prawnej istotne jest by osoba fizyczna ją reprezentująca występowała - jak to określono - „jako niosąca wolę bądź wiedzę danej osoby prawnej"[1009]. Wyłącznie bowiem w takich wypadkach zachowania piastunów organów będą funkcjonalnie związane z wykonywaniem ich ustawowych lub statutowych kompetencji, przez co będą one mogły zostać potraktowane jako tworzące i wyrażające wolę samej osoby prawnej[1010]. W rezultacie, jeżeli zaistnieje możliwość przypisania określonego zdarzenia i jego skutków osobie prawnej, dopuszczalne będzie skierowanie przeciwko niej roszczeń ochronnych przez podmiot, którego dobra osobiste zostały naruszone[1011]. Opisany problem będzie miał również zastosowanie do odpowiedzialności szczególnej osoby prawnej jaką jest Skarb Państwa. W judykaturze wskazano bowiem, że funkcjonariusz publiczny może ponosić odpowiedzialność za naruszenie dobra osobistego innego podmiotu niezależnie od odpowiedzialności Skarbu Państwa[1012]. Co jednak oczywiste, odpowiedzialność Skarbu Państwa powstanie, gdy zachowanie takie podjęte zostanie w ramach sprawowanej przez taką osobę funkcji publicznej.

[1008] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 137; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 2; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 15; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 5; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 13; wyrok SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CSKP 8/21, Legalis nr 253394; wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2016 r., V CSK 479/15, Legalis nr 1472806; wyrok SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CSKP 8/21, Legalis nr 253394.
[1009] Tak wyrok SA w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2019 r., I ACa 98/18, Legalis nr 2121669.
[1010] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 38, nb. 9. Natomiast w razie ekscesu takich osób, a więc podjęcia działań poza granicami przysługujących im kompetencji w ramach reprezentowania osoby prawnej, odpowiedzialność poniosą wyłącznie te osoby fizyczne – zob. wyrok SA we Wrocławiu z dnia 25 marca 2014 r., I ACa 152/14, Lex nr 1953226.
[1011] Wyrok SN z dnia 3 grudnia 2010 r., I PK 120/10, Legalis nr 414602.
[1012] Zob. wyrok SN z dnia 4 kwietnia 2014 r., II CSK 407/13, OSNC 2015, nr 4, poz. 47; wyrok SN z dnia 20 maja 2015 r., I CSK 534/14, Legalis nr 1469351.

Ponieważ w opisanych wyżej sytuacjach mogą istnieć trudności ze ścisłym rozgraniczeniem sfer działalności osoby fizycznej i piastuna organu osoby prawnej, to w judykaturze dopuszczono możliwość dokonania wyboru przez powoda osoby pozwanej, którymi mogą być zarówno określona osoba fizyczna, jak i osoba prawna, którą ona reprezentowała[1013]. Oznacza to zarazem, że żaden z tych podmiotów nie będzie mógł skutecznie podnieść w toku procesu zarzutu braku legitymacji biernej[1014]. W przypadku dochodzenia roszczeń niemajątkowych, powód będzie mógł skierować je wobec każdego z pozwanych, dochodząc zaniechania określonych działań lub usunięcia skutków. Wynika to z faktu, iż niemajątkowa odpowiedzialność osoby prawnej za naruszenie dóbr osobistych ma charakter niezależny od odpowiedzialności osoby fizycznej za nią działającej[1015]. W rezultacie, w razie oznaczenia po stronie pozwanej dwóch podmiotów, zaistnieje pomiędzy nimi w zakresie tych roszczeń stosunek współuczestnictwa formalnego, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 2 k.p.c. tj. opartego na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej. Skutkiem tego będzie przykładowo możliwość orzeczenia przez sąd obowiązku zamieszczenia dwóch odrębnych oświadczeń usuwających skutki naruszenia przez każdego z pozwanych z osobna. Natomiast w odniesieniu do roszczeń majątkowych, pozwani będą odpowiedzialni za nie zgodnie z art. 441 § 1 k.c. w sposób solidarny, zaś współuczestnictwo pomiędzy nimi w tym zakresie będzie miało charakter materialny, wynikający z art. 72 § 1 pkt 1 k.p.c., co podyktowane będzie wspólnością ciążącego na nich obowiązku.

Drugi zasygnalizowany przypadek dotyczący podmiotów odpowiedzialnych związany jest z zamieszczeniem wypowiedzi ingerującej w dobra osobiste zawarta została w publikacji prasowej. Zgodnie z art. 38 ust. 1 zd. 1 prawa prasowego, odpowiedzialność cywilną za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego - którego definicja została zawarta w art. 7 ust. 2 pkt 4 omawianej ustawy - ponoszą autor, redaktor lub inne osoby, które spowodowały opublikowanie tego materiału, co nie wyłącza zarazem odpowiedzialności wydawcy[1016]. Pomimo tego, że omawiana ustawa nie wspomina wprost, że chodzi w takich przypadkach o odpowiedzialność z tytułu naruszenia dóbr osobistych, to jednak w doktrynie, uwzględniając zarazem treść art. 37 prawa prasowego, który stanowi, że do odpowiedzialności za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego stosuje się zasady

[1013] Wyrok SN z dnia 12 października 2007 r., V CSK 249/07, Legalis nr 88043.
[1014] Wyrok SN z dnia 6 grudnia 1972 r., I PR 352/72, Legalis nr 16764; wyrok SN z dnia 19 grudnia 2002 r., II CKN 167/01, Legalis nr 56934.
[1015] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 139.
[1016] Zgodnie z art. 7 ust. 2 pkt 4 prawa prasowego, materiałem prasowym jest każdy opublikowany lub przekazany do opublikowania w prasie tekst albo obraz o charakterze informacyjnym, publicystycznym, dokumentalnym lub innym, niezależnie od środków przekazu, rodzaju, formy, przeznaczenia czy autorstwa.

ogólne, sformułowano się wniosek, iż działania prasy mogą godzić w zasadzie wyłącznie w dobra osobiste[1017]. Należy podzielić pogląd, iż wskazane w art. 38 ust. 1 prawa prasowego podmioty odpowiadają za naruszenie dóbr osobistych wynikające z rozpowszechnienia przy użyciu dowolnej techniki przekazu każdego tekstu albo obrazu o charakterze informacyjnym, publicystycznym, dokumentalnym lub innym[1018]. Każda z tych osób zarazem ponosi własną odpowiedzialność w graniach określonych w ustawie[1019].

W przypadku autora publikacji nie budzi wątpliwości, że odpowiada on za własne działanie w postaci przygotowania i skierowania określonego materiału do publikacji. Przy czym należy zgodzić się, że autor nie będzie mógł zwolnić się z odpowiedzialności powołując się na ingerencję w jego dzieło na etapie prac redakcyjnych. Przyjąć bowiem należy, że jest on zobowiązany do czuwania nad kształtem materiału prasowego aż do momentu jego opublikowania i w razie potrzeby podejmowania interwencji, nie wyłączając z tego zakazania jego publikacji[1020]. Drugą osobą wprost wskazaną w art. 38 prawa prasowego jest redaktor, który odpowiada za dopuszczenie do opublikowania materiału prasowego. Jak wskazuje się w orzecznictwie, redaktor naczelny ponosi odpowiedzialność za opublikowanie materiału prasowego, jeżeli osobiście miał wpływ na jego ukazanie się[1021]. Tezę tę należy jednak uzupełnić i zauważyć, że na gruncie art. 7 ust. 2 pkt 7 w związku z art. 25 prawa prasowego ustanowione zostało domniemanie faktyczne, zgodnie z którym osoba sprawująca funkcję redaktora naczelnego w czasie publikacji konkretnego materiału podjęła decyzję o jego publikacji[1022]. W rezultacie dla odpowiedzialności redaktora naczelnego nie będzie miało znaczenia, czy przeczytał on konkretny materiał prasowy, gdyż w świetle jego ustawowych obowiązków powinien to zrobić i ewentualnie nie dopuścić tekstu do druku. W przeciwnym razie, odpowiedzialność redaktora będzie wynikała z jego zaniechania. Zgodzić należy się zatem z poglądem judykatury, zgodnie z którym do wyłączenia bezprawności zachowania redaktora naczelnego muszą wystąpić pewne szczególne okoliczności, co ma miejsce, np. w przypadku jego nieobecności z powodu urlopu w trakcie opracowywania konkretnego numeru

[1017] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 37, nb. 1.
[1018] Zob. szerzej M. Zelek, *Odpowiedzialność cywilna podmiotów prasowych za naruszenie dóbr osobistych spowodowane opublikowaniem materiału prasowego – uwagi na temat art. 38 ust. 1 PrPras*, Monitor Prawniczy, 2018, nr 3, str. 121.
[1019] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 27.
[1020] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 38, nb. 9.
[1021] Zob. wyrok SN z dnia 17 kwietnia 2002 r., IV CKN 925/00, Legalis nr 56699; wyrok SN z dnia 26 września 2002 r., III CKN 1037/00, Legalis nr 58655; uchwała SN z dnia 28 kwietnia 2005 r., III CZP 13/05, OSNC 2006, nr 3, poz. 46; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2006 r., V CSK 26/05, Lex nr 1109502.
[1022] M. Zaremba [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Lex 2018, art. 38, nb. 4; wyrok SN z dnia 30 listopada 2006 r., I CSK 269/06, Legalis nr 161066; wyrok SN z dnia 2 grudnia 2010 r., I CSK 11/10, Lex nr 737365.

i faktycznej niemożności sprawdzenia tekstów[1023]. Natomiast wystarczające nie będzie w tym zakresie powoływanie się na wyznaczenie tak zwanego redaktora prowadzącego wydanie[1024], chociaż w orzecznictwie pojawił się także pogląd, zgodnie z którym redaktor może zwolnić się w konkretnej sytuacji z odpowiedzialności powołując się na to, że „nie spowodował" danej publikacji, wskazując przy tym jednocześnie właściwą osobę odpowiedzialną[1025]. Ostatnim podmiotem wymienionym wprost w art. 38 prawa prasowego jest wydawca, który - na co wskazuje treść art. 8 ust. 1 prawa prasowego - może w przeciwieństwie do autora oraz redaktora naczelnego przybrać formę osoby prawnej. Należy zauważyć, że podstawą do nałożenia odpowiedzialności na wydawcę stanowi fakt, iż jest on podmiotem ustanawiającym redakcję, tworzącym warunki techniczne do przygotowania wydawnictwa, organizującym proces techniczny wytworzenia periodyku, zajmując się zarazem jego udostępnieniem i reklamą[1026]. W rezultacie jak zauważono w orzecznictwie, wydawca posiada faktyczny, twórczy wpływ na charakter czasopisma, powołuje i odwołuje redaktora naczelnego, a zatem powinien ponosić odpowiedzialność za to, iż w wydawanej przez niego gazecie ukazał się materiał naruszający dobra osobiste[1027]. W doktrynie zarazem wyrażono pogląd, zgodnie z którym wydawca ponosi najszerszą odpowiedzialność za publikacje naruszające prawo, która została ukształtowana na zasadzie ryzyka. Wyłączyć ją może bowiem tylko wykazanie, że sporna publikacja była zgodna z prawem[1028]. Zaznaczyć również warto, że art. 38 prawa prasowego nie wymienia zamkniętego katalogu podmiotów ponoszących odpowiedzialność, co bezpośrednio wynika z zawartego w nim sformułowania o innych osobach, które spowodowały opublikowanie materiału prasowego. Do tego grona można zaliczyć, np. informatorów, jednak jak zauważono, osoba taka odpowiadała będzie tylko za te jej wypowiedzi, które zostały opublikowane, nie zaś za całość publikacji[1029].

W zakresie dochodzenia ochrony przez tego czyje dobra osobiste zostały naruszone od osób wymienionych w art. 38 prawa prasowego należy zauważyć, że przepis ten wprost ustanawia ich solidarną odpowiedzialność za roszczenia majątkowe. Co za tym idzie, w razie występowania w procesie więcej niż jednego pozwanego, ich współuczestnictwo będzie miało

[1023] Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2006 r., V CSK 26/05, Lex nr 1109502.
[1024] Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 lipca 2010 r., VI ACa 1402/09, Lex nr 672827; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 czerwca 2015 r., VI ACa 1034/14, Legalis nr 1285277.
[1025] Wyrok SN z dnia 30 listopada 2006 r., I CSK 269/06, Legalis nr 161066.
[1026] B. Kosmus, Ł. Syldatk [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 8, nb. 4.
[1027] Wyrok SN z dnia 11 października 2001 r., II CKN 559/99, Legalis nr 52671.
[1028] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 38, nb. 1.
[1029] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 30; wyrok SN z dnia 16 lutego 2005 r., IV CK 519/04, Legalis nr 69977.

dla tych roszczeń charakter materialny[1030]. Natomiast w zakresie roszczeń niemajątkowych, ponieważ każda z powyższych osób ponosi odpowiedzialność za swoje własne zachowanie, to różny może być także zakres ich odpowiedzialności rodzący odrębny obowiązek. Ich współuczestnictwo w procesie będzie miało zatem na tej płaszczyźnie charakter formalny[1031]. Jak zauważono w orzecznictwie, zróżnicowanie na gruncie roszczeń niemajątkowych może wyrażać się przykładowo w różnym tekście przeprosin, jakie każda z nich zobowiązana będzie złożyć w celu usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego. Nie wyłącza to także możliwości zobowiązania pozwanych do złożenia jednego, wspólnego podlegającego opublikowaniu oświadczenia[1032].

Ostatni przypadek, który warto poruszyć w ramach tego podrozdziału, dotyczy odpowiedzialności za naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, do których dochodzi w internecie. Nie powinno budzić wątpliwości, iż wskazane medium stało się obecnie jedną z podstawowych sfer, w której zamieszczane wypowiedzi mogą ingerować przede wszystkim w dobre imię tych podmiotów. Internet umożliwia bowiem anonimowe udostępnianie treści, które

[1030] Celem uzyskania tymczasowej i natychmiastowej ochrony prawnej przez powoda jeszcze przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy, może on czy to pozwie czy też w odrębnym piśmie złożonym przed lub po wszczęciu postępowania wnioskować o zabezpieczenie dochodzonego roszczenia. Przesłankami jego udzielenia są zgodnie z art. 730^1 k.p.c. uprawdopodobnienie go przez powoda, a także wykazanie interesu prawnego w uzyskaniu zabezpieczenia. Ustawodawca w art. 755 § 2 k.p.c. uregulował szczególny sposób zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych w sprawach o ochronę dóbr osobistych, mogący mieć w praktyce najczęściej zastosowanie w razie zagrożeń lub naruszeń związanych z publikacją materiałów prasowych. Przewiduje on możliwość żądania, aby sąd zakazał pozwanemu wydawania publikacji zawierających określone informacje, mogące stanowić bezprawne naruszenie dóbr osobistych powoda. Sąd w postanowieniu o udzieleniu takiego zabezpieczenia powinien określić jakich konkretnie treści zakazuje publikować pozwanemu, gdyż nie jest możliwe wydanie całkowitego zakazu publikacji o danej osobie czy jej działalności. Ponadto celem uzyskania takiego zabezpieczenia, powód powinien również wykazać – oprócz ogólnych przesłanek z art. 730^1 k.p.c. - że nie będzie ono sprzeczne z ważnym interesem publicznym . Sąd udzielając zabezpieczenia może, zgodnie z art. 755 § 2 k.p.c., zakazać publikacji wyłącznie na oznaczony – maksymalnie roczny – okres, który może być przedłużany o kolejne roczne okresy, o ile postępowanie rozpoznawcze nie zostanie jeszcze ukończone. Warto jednak pamiętać, iż wskazany wyżej sposób nie jest jedynym, w jakim powód może dochodzić zabezpieczenia powództwa w sprawach o ochronę dóbr osobistych. Ponieważ roszczenie o zaniechanie działań, w tym dalszych publikacji ma charakter niemajątkowy, to do jego zabezpieczenia stosowane będą, obok przepisów ogólnych dotyczących postępowania zabezpieczającego (art. 730 k.p.c. – 746 k.p.c.), regulacje zawarte w art. 755 k.p.c. i nast., odnoszące się do zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych. W tego rodzaju sprawach, powód może wskazać we wniosku najbardziej jego zdaniem adekwatny sposób zabezpieczenia, ponieważ ich katalog ma charakter otwarty. To samo tyczyć się będzie zabezpieczenia roszczenia o usunięcie skutków. Natomiast zabezpieczenie roszczeń pieniężnych z art. 448 k.c. może następować wyłącznie za pomocą jednego ze sposobów określonych enumeratywnie w art. 747 k.p.c. - zob. szerzej I. Gil [w:] E. Marszałkowska – Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023, art. 755, nb. 4; T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 305 – 314; W. Szczotka, *Roszczenie o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych z art. 24 § 1 Kodeksu cywilnego i jego egzekucja – refleksje po nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z marca 2023 r*., Gubernaculum et administratio, 2024, nr 2, str. 99 – 100; postanowienie SO w Warszawie z dnia 29 marca 2021 r., I C 1521/21, Legalis nr 2560034; postanowienie SO w Warszawie z dnia 27 sierpnia 2020 r., I C 1925/20, Legalis nr 2470894; postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 6 czerwca 2017 r., I ACz 1168/17, Legalis nr 1657078; postanowienie SO w Warszawie z dnia 27 sierpnia 2020 r., I C 1923/20, Legalis nr 2479492.

[1031] Uchwała SN z dnia 28 kwietnia 2005 r., III CZP 13/05, OSNC 2006, nr 3, poz. 46.

[1032] Wyrok SN z dnia 15 lutego 2018 r., I CSK 281/17, Legalis nr 1769274.

mogą rozprzestrzeniać się w bardzo szybkim tempie docierając przy tym do nieograniczonej grupy odbiorców. Ponadto zamieszczanie ich następuje nierzadko bezterminowo, co skutkuje powstawaniem trwałego stanu naruszenia omownych wartości[1033].

Nie powinno budzić wątpliwości, iż podstawowymi podmiotami odpowiedzianymi za treści zamieszczane w internecie są sami ich dostawcy (ang. *content providers*), a więc autorzy artykułów prasowych, komentarzy, postów etc.[1034]. Podstawowy problem związany z pociągnięciem ich do odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych polega jednak nierzadko na braku możliwości ich zidentyfikowania. Wynika to z faktu, iż użytkownicy internetu bardzo często występują w sieci anonimowo, posługując się wyłącznie *nickiem* lub pseudonimem[1035]. W rezultacie, podmiot będący odbiorcą treści, którego dobra osobiste zostały naruszone w mediach społecznościowych czy na forach dyskusyjnych, nie będzie w stanie podać żadnej istotnej cechy umożliwiającej zidentyfikowanie autora określonych wypowiedzi, jeśli autor taki dobrowolnie nie wskazał swoich prawdziwych personaliów. Kwestia ta jest istotna, gdyż pamiętać należy, iż w celu skutecznego wytoczenia powództwa cywilnego, konieczne jest zgodnie z art. 187 § 1 k.p.c. w związku z art. 126 § 1 pkt 2 oraz art. 126 § 2 pkt 1 k.p.c. oznaczenie w treści pozwu między innymi imienia i nazwiska lub nazwy pozwanego, a także jego miejsca zamieszkania lub siedziby oraz dokładnego adresu. W przeciwnym razie pozew podlegał będzie zwrotowi na podstawie art. 130 k.p.c. i nast. Oznacza to w rzeczywistości, że przyszły powód jest zobligowany jeszcze przed wszczęciem procesu do uzyskania tych danych we własnym zakresie, przy czym regulacje Kodeksu postępowania cywilnego nie przewidują instrumentów przedprocesowych umożliwiających ich ustalenie[1036]. Warto zatem zastanowić się czy inne aktualnie obowiązujące regulacje pozwalają powodowi na pozyskanie tych danych.

W pierwszej kolejności, nie wchodząc jednak w tym zakresie w szczegóły, należy zauważyć, że na gruncie prawa karnego organy ścigania posiadają odpowiednie instrumenty umożliwiające ustalenie personaliów konkretnej osoby. Najczęściej są one wykorzystywane w sprawach o czyny publicznoskargowe, w przypadku których postępowania są wszczynane i prowadzone przez organy państwowe. Mogą one jednak zostać również zastosowane w sprawach o przestępstwa prywatnoskargowe, a więc chociażby w razie dopuszczenia się zniesławienia z art. 212 k.k. polegającego na ingerencji dobre imię osoby prawnej. Wynika to

[1033] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 22.
[1034] A. Wojciechowska [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009, str. 387.
[1035] Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 stycznia 2017 r., V ACa 320/16, Lex nr 3128807.
[1036] P. Piesiewicz, O. Piaskowska, *Ustalenie danych osobowych sprawcy naruszenia dóbr osobistych w Internecie celem dochodzenia ich ochrony w postepowaniu cywilnym*, Zeszyty Naukowe KUL, 2018, nr 2, str. 281.

z faktu, iż pomimo tego, że to oskarżyciel prywatny samodzielnie wnosi i popiera prywatny akt oskarżenia, w którym jest zobligowany zgodnie z art. 487 k.p.k. oznaczyć osobę oskarżonego, to jednak obowiązek ten ogranicza się wyłącznie do podania jego imienia i nazwiska. Oznacza to, że nie będzie stanowiło braku uniemożliwiającego nadanie sprawie dalszego biegu niewskazanie dokładnego adresu oskarżonego. Gdy oskarżyciel prywatny nie będzie dysponował niezbędnymi środkami do dokonania tego rodzaju ustaleń, sąd po wniesieniu aktu oskarżenia może zlecić dokonanie ich Policji w trybie art. 488 § 2 k.p.k.[1037]. Natomiast w przypadkach, gdy nawet same personalia oskarżonego nie będą znane przyszłemu oskarżycielowi prywatnemu, zastosowanie znaleźć będzie mógł art. 488 § 1 k.p.k., zgodnie z którym Policja na żądanie pokrzywdzonego przyjmuje ustną lub pisemną skargę i w razie potrzeby zabezpiecza dowody, po czym przesyła skargę do właściwego sądu. Jak zauważono w doktrynie, czynności te mogą polegać między innymi na ustaleniu tożsamości i adresów sprawców oraz świadków zdarzenia, utrwaleniu i zabezpieczeniu śladów przestępstwa na miejscu zdarzenia czy dokonaniu oględzin[1038]. W rezultacie przyjąć można, że jednym ze sposobów uzyskania danych pozwanego na potrzeby przyszłego procesu o ochronę dóbr osobistych jest uprzednie zainicjowanie postepowania karnego, w toku którego zostaną ustalone personalia *content providera.*

Odnosząc się natomiast do możliwości samodzielnego ustalenia danych dostawcy określonych treści w internecie należy wskazać, iż aktualny stan prawny w tym zakresie jest wysoce niezadowalający, zaś praktyka organów orzekających w tym przedmiocie niejednolita. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę, że brak jest aktualnie przepisu, który wprost stanowiłby podstawę skierowania do określonego podmiotu wniosku o udzielenie takich informacji. Można jednak spotkać się z poglądami, iż stanowić może ją art. 6 lit. f RODO (będący odpowiednikiem nieobowiązującego już art. 23 ust. 1 pkt 5 u.o.d.o.[1039]). Zgodnie z jego treścią, przetwarzanie danych osobowych jest zgodne z prawem jeżeli jest niezbędne do celów wynikających z prawnie uzasadnionych interesów realizowanych przez administratora lub przez stronę trzecią, z wyjątkiem sytuacji, w których nadrzędny charakter wobec tych interesów mają interesy lub podstawowe prawa i wolności osoby, której dane dotyczą, wymagające ochrony danych osobowych, w szczególności gdy osoba, której dane dotyczą, jest

[1037] B. Skowron [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Lex 2023, art. 487, nb. 8.
[1038] K. Eichstaedt [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, Lex 2025, art. 488, nb. 7.
[1039] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych, tekst jedn., Dz. U. z 2016 r., poz. 922 ze zm. W rezultacie ustalenia poczynione w orzecznictwie na gruncie art. 23 ust. 1 pkt 5 tej ustawy można odnosić do art. 6 lit. f RODO. Zob. też D. Jaroszewska – Choraś, *Elektroniczne media w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego, 2017, nr 8, str. 27 – 28.

dzieckiem. Przepis ten uprawniać ma - w związku z powołaniem się w jego treści na prawnie uzasadniony interes osoby trzeciej - do zwrócenia się do administratorów serwisów internetowych przetwarzających dane osobowe użytkowników, o przekazanie takich danych jak, np. numer IP komputera nadawcy treści oraz - o ile są one również przetwarzane - jego imienia i nazwiska czy adresu e-mail[1040]. Należy jednak zwrócić uwagę, że samo uzyskanie numeru IP nie gwarantuje możliwości identyfikacji na jego podstawie określonej osoby. Numery te nie są bowiem przypisane do podmiotu, lecz urządzenia, z którego może korzystać wiele osób.

Możliwość występowania na podstawie art. 6 lit. f RODO z żądaniem przekazania danych, jakimi dysponują administratorzy serwisów internetowych wynika stąd, że podmioty chcące je od nich uzyskać - po odmowie - zwracały się następnie do Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych o nałożenie na tychże administratorów obowiązku ich udostępnienia[1041]. Tytułem przykładu, w decyzji, w której organ ten uwzględnił taki wniosek dostrzeżono, iż zindywidualizowanie autorów wpisów stanowi niezbędny warunek dochodzenia roszczeń związanych z zarzucaną bezprawną ingerencją w sferę dóbr osobistych[1042]. Organ ten stwierdził, że przedstawiony przez wnioskodawcę zamiar wystąpienia przeciwko autorowi wpisu na drogę sądową, przy jednoczesnym braku innych instrumentów w systemie prawa umożliwiających samodzielne ustalenie tych danych, wskazuje na niezbędność ich pozyskania dla dochodzenia ochrony. Co prawda organ ten zwrócił uwagę, że pozyskanie danych osobowych w takim celu może zostać uznane przez osoby, których dane te dotyczą za sprzeczne z ich interesem. Podkreślił jednak, iż odmowa ich udostępniania skutkowałoby otoczeniem ochroną tego, kto dopuścił się bezprawnej ingerencji w sferę prawnie chronionych interesów innej osoby. Natomiast osoba umieszczająca w sieci określone treści nierzadko działała w przekonaniu o anonimowości, jaką gwarantuje jej internet, dzięki której będzie w stanie uniknąć ewentualnej odpowiedzialności.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż decyzje Prezesa UODO w sprawie nakazania udostępnienia danych użytkowników sieci były przedmiotem skarg do sądów administracyjnych, które wyrażały niejednolite poglądy co do możliwości stosowania w tym zakresie art. 6 lit. f RODO (wcześniej art. 23 ust. 1 pkt 5 u.o.d.o). Przykładowo w orzeczeniach

[1040] Warto wskazać, iż w orzecznictwie uznano, że adres IP stanowi również element danych osobowych, jeżeli na dłuższy okres czasu lub na stałe przypisany do konkretnego urządzenia, a urządzenie to przypisane jest konkretnemu użytkownikowi, bowiem stanowi informację umożliwiającą identyfikację konkretnej osoby fizycznej – zob. tak np. wyrok NSA z dnia 19 maja 2011 r., I OSK 1079/10, Lex nr 990136.
[1041] Decyzja PUODO z dnia 1 lipca 2021 r., DKE.523.29.2021, Lex nr 3285355.
[1042] Decyzja PUODO z dnia 21 marca 2019 r., ZSPR.440.195.2019, Lex nr 3285106.

aprobujących możliwość stosowania tego przepisu[1043] wskazywano, że koniecznym wymogiem dla udostepnienia takich informacji powinno być ustalenie przez organ, że zamiar wszczęcia przez wnioskodawcę postępowania cywilnego o ochronę dóbr osobistych jest realny, aktualny i pewny, a nie tylko pozorny i opierający się na samej deklaracji podmiotu wnioskującego o nakazanie udostępnienia danych użytkowników serwisu internetowego[1044]. Wynikać ma to z faktu, że udostępnienie danych każdemu podmiotowi, który tego zażąda, uzasadniając to wyłącznie tym, że są mu one potrzebne do dochodzenia roszczeń na drodze sądowej, oznaczałoby w istocie, iż przepisy o ochronie danych osobowych stałyby się podstawą w zasadzie do niekontrolowanego ich wypływu[1045]. W razie zaaprobowania tego nurtu orzecznictwa, Prezes UODO powinien zatem w toku prowadzonego postępowania wyważyć przeciwstawne dobra - prawo sprawców naruszeń do ochrony ich danych osobowych oraz

[1043] Zob. wyrok NSA z dnia 19 maja 2011 r., I OSK 1079/10, Lex nr 990136; wyrok NSA z dnia 21 sierpnia 2013 r., I OSK 1666/12, Lex nr 1391700; wyrok NSA dnia 18 kwietnia 2014 r., I OSK 2789/12, Lex nr 1480902; wyrok NSA z dnia 10 listopada 2015 r., I OSK 1173/14, Lex nr 1941816; wyrok NSA z dnia 10 listopada 2015 r., I OSK 1210/14, Lex nr 2002054; wyrok NSA z dnia 22 marca 2018 r., I OSK 454/16, Lex nr 2482989; wyrok NSA z dnia 11 grudnia 2018 r., I OSK 398/17, Lex nr 2614892.

[1044] Wyrok NSA z 14 stycznia 2022 r., III OSK 727/21, Lex nr 3292311.

[1045] Warto również zasygnalizować istotny problem związany z możliwością uchylenia się od udostępnienia danych osobowych przez podmioty, które związane są tajemnicą komunikacji elektronicznej. Zgodnie z art. 387 ust. 1 ustawy z dnia 12 lipca 2024 r. Prawo komunikacji elektronicznej, Dz. U. 2024 r., poz. 1222 ze zm., podmiot uczestniczący w wykonywaniu działalności komunikacji elektronicznej w publicznych sieciach telekomunikacyjnych oraz podmioty z nim współpracujące są obowiązane do zachowania tajemnicy komunikacji elektronicznej. Zalicza się do nich w szczególności podmioty świadczące usługę dostępu do internetu. Natomiast podstawowym elementem tej tajemnicy są zgodnie z art. 386 ust. 1 p.k.e. dane dotyczące użytkownika. Możliwość ujawnienia tej tajemnicy może zgodnie z art. 386 ust. 4 p.k.e. wynikać z postanowienia sądu wydanego w postępowaniu karnym, postanowienia prokuratora lub z odrębnych przepisów. W tym zakresie warto zastanowić się czy obecnie obowiązujące przepisy prawne umożliwiają również sądowi cywilnemu na wystąpienie do podmiotów związanych tajemnicą telekomunikacyjną celem chociażby potwierdzenia danych pozwanego wskazanych przez powoda. Problem ten był przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, na gruncie już nieobowiązującej ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. z 2024 r. poz. 34 ze zm. Wskazano w nim, że jeżeli powód nie skorzystał z samodzielnej drogi pozyskania informacji o osobie naruszyciela jego dóbr osobistych (poprzez wystąpienie do GIODO – obecnie PUODO), lecz w pozwie przeciwko konkretnej osobie zarzucił, że dopuściła się ona naruszenia jego dóbr osobistych przez dokonanie oznaczonych wpisów na forach internetowych, to - w razie gdy pozwany zaprzeczy twierdzeniom powoda identyfikującym go jako sprawcę naruszenia - sąd prowadzący postępowanie może zwrócić się do podmiotu świadczącego pozwanemu usługę dostępu do internetu o informację pozwalającą zweryfikować prawdziwość twierdzeń powoda, na których oparł żądanie udzielenia mu ochrony w związku z naruszeniem dóbr osobistych. Jak jednak wskazano, celem takiego wystąpienia nie może być jednak pozyskanie danych osób niezaangażowanych w postępowanie w roli pozwanego, lecz stanowić ją może wyłącznie konieczność weryfikacji zarzutu powoda sformułowanego w stosunku do konkretnego pozwanego. Podstawą zażądania tego rodzaju informacji były zdaniem sądu art. 159 ust. 2 pkt 4 pr. tel. w związku z art. 30, art. 32 ust. 2, art. 42 ust. 1, art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, obligujące sąd do zrealizowania prawa do sądu w przypadku naruszenia praw i wolności powoda objętych ochroną prawną. Należy zauważyć, że treść art. 159 ust. 2 pkt 4 pr. tel., zgodnie z którym zakazane jest zapoznawanie się, utrwalanie, przechowywanie, przekazywanie lub inne wykorzystywanie treści lub danych objętych tajemnicą telekomunikacyjną przez osoby inne niż nadawca i odbiorca komunikatu, chyba że będzie to konieczne z innych powodów przewidzianych ustawą lub przepisami odrębnymi jest tożsame z obecnie obowiązującym art. 386 ust. 2 pkt 4 p.k.e. W rezultacie można uznać, że uchwała ta zachowuje aktualność na gruncie Prawa komunikacji elektronicznej. Natomiast przepisami odrębnymi do których odesłał sąd są art. 6 ust. 1 lit. c oraz art. 6 ust. 1 lit. e RODO – zob. uchwała SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Lex nr 3039612.

prawo tych, których wartości zostały naruszone do sądowej ochrony dóbr osobistych[1046], a także ustalić czy udostępnienie tych danych jest niezbędne dla realizacji prawnie usprawiedliwionych interesów. Jeśli odpowiedź w tym zakresie będzie twierdząca, organ ten miałby być uprawniony do uwzględnienia żądania wnioskodawcy poprzez nakazanie administratorowi przekazania mu określonych danych. Na możliwość skutecznego wystąpienia z takim żądaniem do Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (GIODO) - obecnie Prezesa UODO wskazał również w jednej ze swoich uchwał Sąd Najwyższy[1047].

Natomiast w orzeczeniach przeciwnych, w których przyjęto, że art. 6 lit. f RODO (art. 23 ust. 1 pkt 5 u.o.d.o) nie może stanowić podstawy do uzyskania danych osobowych innego podmiotu poniesiono argumenty, iż co do zasady RODO przyznaje uprawnienia proceduralne i materialne wyłącznie osobom, których danych osobowych dotyczy ochrona[1048]. W rezultacie, według tej opcji interpretacyjnej, z omawianego aktu prawnego nie wynikają żadne uprawnienia dla osób trzecich. Oznacza to, że na zawarte w niej regulacje nie mogą powoływać się osoby, które zamierzają wytaczać powództwa cywilne, jak też nie dają one uprawnień organowi nadzoru jakim jest Prezes UODO do nakazywania administratorowi danych osobowych ich ujawnienia osobie trzeciej na potrzeby ewentualnego postępowania sądowego[1049]. Wynikać ma to z faktu, że postępowanie administracyjne prowadzone przez Prezesa UODO służyć ma wyłącznie kontroli zgodności przetwarzania danych z przepisami o ochronie danych osobowych, dlatego też niemożliwe ma być na ich podstawie nakazywanie udostępniania ich na rzecz innych podmiotów[1050].

Co jednak kluczowe z punktu widzenia prowadzonych rozważań, w najnowszym orzecznictwie sądów administracyjnych przyjęto pogląd, zgodnie z którym ponieważ przepisy RODO odnoszą się wyłącznie do osób fizycznych, to art. 6 lit. f RODO niezależnie od przyjętej jego opcji interpretacyjnej, w żadnym wypadku nie może stanowić podstawy do udzielania informacji o danych innych podmiotów na żądanie osób prawnych[1051]. Zauważono bowiem, że art. 77 RODO wprost wskazuje, że prawo do wniesienia skargi do właściwego organu nadzorczego posiada wyłącznie osoba fizyczna - osoba, której dane dotyczą. W rezultacie z instrumentu tego nie mogą skorzystać podmioty, które nie podlegają ochronie zapewnianej

[1046] Wyrok WSA w Warszawie z dnia 18 lipca 2014 r., II SA/Wa 569/14, Lex nr 1511185; wyrok NSA z dnia 22 marca 2018 r., I OSK 454/16, Lex nr 2482989.
[1047] Uchwała SN z 6.08.2020 r., III CZP 78/19, Lex nr 3039612..
[1048] Wyrok WSA w Warszawie z dnia 18 grudnia 2020 r., II SA/Wa 989/20, Lex nr 3115095.
[1049] Wyrok WSA w Warszawie z dnia 11 czerwca 2021 r., II SA/Wa 456/21, Lex nr 3312460.
[1050] Wyrok WSA w Warszawie z dnia 7 maja 2021 r., II SA/Wa 1869/20, Lex nr 3265634.
[1051] Wyrok NSA z dnia 18 stycznia 2022 r., III OSK 4837/21, Lex nr 3428276; wyrok NSA z dnia 14 marca 2023 r., III OSK 6974/21, Lex nr 3514576.

przez RODO, gdyż nie odnosi się wobec nich pojęcie „dane osobowe" zawarte w art. 4 pkt 1 RODO. Przyjmując zatem tę argumentację, w obecnym stanie prawnym osoby prawne nie są uprawnione do samodzielnego uzyskiwania danych anonimowych naruszycieli dóbr osobistych działających za pośrednictwem internetu. Potwierdza to tezę, iż aktualny stan prawny nie dostarcza wystarczających narzędzi do ochrony osób poszkodowanych naruszeniami dóbr osobistych w internecie.

Zasygnalizować należy, że wśród postulowanych rozwiązań tego problemu wskazuje się na możliwość wprowadzenia do systemu prawnego instytucji prawnej w postaci ślepego pozwu[1052]. Rozwiązanie to pozwalać miałoby na składanie pozwów w sprawach, gdy doszło do anonimowego naruszenia dóbr osobistych w sieci, bez konieczności wcześniejszego ustalenia tożsamości sprawcy. Zamiast imienia i nazwiska albo nazwy lub adresu pozwanego, w treści pozwu wskazywana miałaby być osoba nieznana, zaś rolą sądu byłoby na podstawie informacji o naruszeniu przedstawionych przez powoda, zwrócenie się do odpowiedniego podmiotu o nadesłanie danych umożliwiających zidentyfikowanie pozwanego. Rozwiązanie takie powinno jednak wyraźnie określać w szczególności minimalną treść pozwu, która umożliwiała będzie ustalenie, że doszło do naruszenia dóbr osobistych w internecie, a także precyzyjnego określenia podmiotów oraz trybu, w którym sądy miałyby występować o nadesłanie tych danych. Wydaje się, że rozwiązanie tych problemów nie będzie jednak możliwe bez stworzenia nie tylko prawnych, lecz również i technicznych instrumentów w tym zakresie.

Drugie zagadnienie, na które warto zwrócić uwagę w ramach analizy podmiotów odpowiedzialnych z tytułu naruszenia dóbr osobistych w internecie dotyczy możliwości ponoszenia w określonych przypadkach odpowiedzialności przez inne podmioty niż dostawcy (autorzy) określonych treści. Chodzi tutaj o dostawców usług internetowych zwanych inaczej usługodawcami (ang. *service providers*). Do odpowiedzialności takiej nie będzie można natomiast pociągnąć ani dostawców sieci (ang. *network provider*), ani też dostawców dostępu do sieci (ang. *access provider*)[1053]. W przypadku usługodawców chodzi zaś o takie podmioty, które pośredniczą w dostępie do treści umieszczanych w internecie przez inne osoby. Ponieważ problem związany z odpowiedzialnością tych podmiotów jest bardzo obszerny i wielowątkowy, to z praktycznego punktu widzenia warto ograniczyć dalsze rozważania do zagadnienia związanego z odpowiedzialnością spoczywającą na administratorach portali internetowych za

[1052] Zob., np. D. Wybrańczyk, *Propozycja wprowadzenia do procedury cywilnej tzw. ślepych pozwów*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych, 2023, nr 1, str. 170 – 171; A. Nowak – Gruca, *Wybrane problemy ochrony dóbr osobistych w epoce postprawdy*, Studia z Prawa Prywatnego, 2022, nr 3, Legalis, pkt 3.
[1053] A. Wojciechowska [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 390.

utrzymywanie i rozpowszechnienie cudzych informacji na administrowanych przez nich stronach internetowych[1054].

W tej kwestii, warto w pierwszej kolejności wskazać, że istotne regulacje w tej materii - uzupełniające kodeksowe przepisy z zakresu ochrony dóbr osobistych - zawarte są aktualnie w rozporządzeniu unijnym – Akcie o usługach cyfrowych, który w pełnym zakresie wszedł w życie 17 lutego 2024 r.[1055]. Celem jego wprowadzenia w życie było przeniesienie zasad związanych z obrotem cyfrowym do aktu, który jednolicie i bezpośrednio będzie stosowany na całym obszarze UE, eliminując w tym zakresie istniejące rozbieżności w transpozycji i stosowaniu przepisów na poziomie krajowym. Uzasadnienie to wprost wynika z motywu 16 AUC[1056]. Regulacja ta zastąpiła jednocześnie uprzednio obowiązującą dyrektywę 2000/31/WE[1057], którą implementowano do polskiego porządku prawnego w ramach przepisów ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną[1058]. Ponieważ jednak ogólne zasady dotyczące odpowiedzialności dostawców usług pośrednich zawarte w Akcie o usługach cyfrowych są w wielu miejscach - w zakresie omawianym w niniejszym opracowaniu - zbieżne z postanowieniami wspominanej, uchylonej już dyrektywy, to znaczna część poglądów doktryny i orzecznictwa wyrażonych na jej gruncie zachowała swoją aktualność. Stąd też możliwe będzie oparcie się na nich w toku dalszych rozważań.

Akt o usługach cyfrowych w art. 3 lit. g wprowadził definicję usług pośrednich (na określenie usług pośrednictwa w dostępie do treści zamieszczanych w internecie) wskazując, że są nią trzy typy usług społeczeństwa informacyjnego w postaci zwykłego przekazu (ang. *mere conduit*), *cachingu* i *hostingu*. Jak zauważono w doktrynie, administrator portalu internetowego, który umożliwia zamieszczanie na nim określonych treści (artykułów, publikacji, komentarzy) jest dostawcą ostatniej z tych usług, tj. *hostingu*[1059], której definicję zawiera art. 6 ust. 1 AUC. Stanowi on, że *hosting* jest to usługa społeczeństwa informacyjnego, polegająca na przechowywaniu informacji przekazanych przez odbiorcę usługi. Innymi słowy,

[1054] W. Chomiczewski, D. Lubasz, *Odpowiedzialność hosting providerów: analiza wyłączeń i efektywność mechanizmów zgłaszania i działania*, Prawo Nowych Technologii, 2023, nr 3, str. 72; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 22; M. Piech [w:] J. Gołaczyński, R. Skibicki (red.), *Akt o usługach cyfrowych. Komentarz*, Lex 2024, art. 6, nb. 2.

[1055] Rozporządzenie 2022/2065 w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) Dz.U.UE.L.2022.277.1.

[1056] W. Chomiczewski, D. Lubasz, *Odpowiedzialność hosting…,* str. 72.

[1057] Dyrektywa 2000/31/WE w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego (dyrektywa o handlu elektronicznym), Dz.U.UE.L.2000.178.1.

[1058] Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, tekst jedn., Dz.U z 2024 r., poz. 1513 ze zm.

[1059] Ł. Kierznowski, P. Szorc, *Odpowiedzialność cywilna administratora portalu internetowego za wpisy internautów*, Forum Prawnicze, 2021, nr 1, str. 25.

opiera się ona o mechanizm udostępniania pamięci podłączonych do sieci serwerów w celu przechowywania na nich materiałów pochodzących od dostawców treści, np. utrzymywaniu stron internetowych, ale też artykułów czy materiałów i komentarzy z grup dyskusyjnych, obejmując również udostępnianie ich w taki sposób, aby inni użytkownicy internetu mieli do nich dostęp w czasie i miejscu przez siebie wybranym[1060]. Usługą hostingu będą zatem wszelkiego rodzaju fora dyskusyjne, portale społecznościowe, witryny internetowe z artykułami i sekcją komentarzy, ale też jak wskazano w motywie 29 AUC usługi chmurowe, *web hosting* czy odpłatne usługi odsyłania[1061]. Ich rolą jest zatem pośredniczenie pomiędzy dostawcą treści, a użytkownikami ją przeglądającymi[1062].

Zauważyć należy, że podobnie jak przepisy dyrektywy 2000/31/WE, również Akt o usługach cyfrowych nie zawiera pozytywnej podstawy prawnej do ustalenia odpowiedzialności dostawców usług pośrednich za naruszenie dóbr osobistych, o czym wprost mowa w motywie 17 AUC, lecz wyłącznie przewiduje przesłanki jej wyłączenia[1063]. W odniesieniu do usługi zwykłego przekazu jest to art. 4 AUC[1064], *cachingu* - art. 5 AUC[1065] oraz *hostingu* - art. 6 AUC[1066]. W rezultacie należy uznać za aktualny pogląd wyrażony w orzecznictwie jeszcze na tle dyrektywy 2000/31/WE oraz implementującej go ustawy, zgodnie z którym podstawą odpowiedzialności administratora portalu internetowego jest art. 24 § 1 k.c., na mocy którego odpowiada on za własne zachowanie polegające na udostępnianiu powierzchni dyskowej w celu przechowywania treści naruszających dobra osobiste i umożliwianie zapoznawania się z nimi przez osoby trzecie. Swoim zachowaniem wprost przyczynia się on do pogłębienia stanu naruszenia[1067]. Pomimo tego, że jego odpowiedzialność jest uzależniona od uprzedniego

[1060] Zob. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*…, str. 488. Dlatego też wyróżnia się dwie formy hostingu – po pierwsze, *hosting* polegający na utrzymywaniu materiałów dostarczonych przez konkretnego usługobiorcę (np. utrzymywanie witryny internatowej) oraz po drugie, *hosting* związany z utrzymywaniem materiałów dostarczanych przez wielu usługobiorców (np., artykułów prasowych, komentarzach na grupach dyskusyjnych) – zob. tak G. Pacek, *Wybrane zagadnienia związane z odpowiedzialnością dostawców usług hostingowych*, Prawo Mediów Elektronicznych, 2007, nr 6, str. 4 – 5.

[1061] W. Chomiczewski, D. Lubasz, *Odpowiedzialność hosting…,* str. 73.

[1062] W. Żochowski, *Odpowiedzialność cywilnoprawna host providera*, Prawo Mediów Elektronicznych, 2022, nr 4, str. 42 – 43.

[1063] X. Konarski, *Unijny Akt o Usługach Cyfrowych – cele uchwalenia, zakres stosowania oraz najważniejsze obowiązki dostawców usług pośrednich*, Prawo Nowych Technologii, 2022, nr 3, str. 34.

[1064] Przepis ten stanowi odpowiednik art. 12 dyrektywy 2000/31/WE oraz stanowiącego jego implementację do polskiego porządku prawnego art. 12 u.ś.d.e.

[1065] Przepis ten stanowi odpowiednik art. 13 dyrektywy 2000/31/WE oraz stanowiącego jego implementację do polskiego porządku prawnego art. 13 u.ś.d.e.

[1066] Przepis ten stanowi odpowiednik art. 14 dyrektywy 2000/31/WE oraz stanowiącego jego implementację do polskiego porządku prawnego art. 14 u.ś.d.e.

[1067] Wyrok SN z dnia 30 września 2016 r., I CSK 598/15, Lex nr 2151458. Zob. też wyrok SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17, Lex nr 2443498; postanowienie SN z dnia 2 stycznia 2019 r., I CSK 324/18, Lex nr 2600804; wyrok SA w Warszawie z dnia 12 stycznia 2017 r., VI ACa 1579/15, Lex nr 2249981; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 grudnia 2022 r., V AGa 292/21, Lex nr 3625029. Zob. ponadto Motyw 17 AUC, gdzie wskazano, że

naruszenia dokonanego przez *content providera,* to jednak oba te podmioty będą mogły zostać pociągnięte do odpowiedzialności niezależnie od siebie za swoje własne zachowanie.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 AUC, podmiot świadczący usługę hostingu (ang. *host provider*) może zwolnić się z odpowiedzialności jeśli wykaże, że nie miał faktycznej wiedzy o nielegalnej działalności lub nielegalnych treściach, a w odniesieniu do roszczeń odszkodowawczych - nie wiedział o stanie faktycznym lub okolicznościach, które w sposób oczywisty świadczą o nielegalnej działalności lub nielegalnych treściach. Natomiast gdy powziął o nich wiedzę lub wiadomość – zwolni się z odpowiedzialności wykazując, że nie pozostał bierny, lecz podjął bezzwłocznie odpowiednie działania w celu usunięcia lub uniemożliwienia dostępu do nielegalnych treści. Na tym tle można zatem wyciągnąć wniosek, iż odpowiedzialność *host proviodera* związana jest z nieusunięciem lub też niezablokowaniem dostępu do danych, które wytwarzają stan trwałego naruszenia dóbr osobistych osoby trzeciej, pomimo posiadania o nich informacji[1068]. Podstawową przesłanką wyłączenia odpowiedzialności administratora jest zatem brak faktycznej wiedzy o nielegalnej treści, zaś jeśli zostanie ona powzięta, wówczas utrzymanie wyłączenia odpowiedzialności będzie uzależnione od tego czy podejmie on odpowiednie działania w celu przerwania stanu naruszenia[1069]. Jak zauważono w doktrynie, chodzi tutaj jednak nie o ogólną wiedzę, że w zasobach danego *host providera* mogą znajdować się nielegalne dane, lecz wiedzę o konkretnej treści konkretnych danych[1070]. Oznacza to, że sama świadomość, że świadczona przez niego usługa może być wykorzystywana do przechowywania nielegalnych treści, nie wystarcza jeszcze, żeby uznać spełnienie przesłanki posiadania wiedzy, o której mowa w powyżej regulacji. Konieczne jest zatem ustalenie, że administrator wiedział on konkretnym naruszeniu, przy czym z punktu widzenia jego odpowiedzialności nie będzie miał znaczenia sposób powzięcia wiedzy o stanie faktycznym lub okolicznościach świadczących o bezprawności[1071]. Tezę tę potwierdza brzmienie motywu 22 AUC, w którym ponadto wskazano, iż dostawca może uzyskać faktyczną wiedzę lub wiadomość o nielegalnym charakterze treści między innymi w drodze czynności sprawdzających prowadzonych z własnej inicjatywy lub zgłoszeń przekazanych mu przez inne osoby lub podmioty, o ile takie zgłoszenia będą wystarczająco precyzyjne i odpowiednio

wyłączenia odpowiedzialności ustanowione w tym rozporządzeniu powinny mieć zastosowanie w odniesieniu do każdego rodzaju odpowiedzialności w zakresie dowolnego rodzaju nielegalnych treści, niezależnie od dokładnego przedmiotu lub charakteru tych przepisów.

[1068] P.F. Piesiewicz, *Zarys problematyki odpowiedzialności cywilnej za naruszenie dóbr osobistych w postaci wpisów umieszczanych na forach internetowych*, Państwo i Prawo, 2019, nr 10, str. 91 i nast.

[1069] W. Chomiczewski, D. Lubasz, *Odpowiedzialność hosting…,* str. 74.

[1070] *Ibidem.*

[1071] Por. wyrok SN z dnia 10 stycznia 2014 r., I CSK 128/13, Lex nr 1526612; wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., I ACa 204/17, Legalis nr 1808329.

uzasadnione, aby umożliwić mu rozsądną identyfikację i ocenę potencjalnie nielegalnych treści oraz - w stosownych przypadkach - podjęcie przeciwko nim działań. Gdy wiedza taka zostanie powzięta, odpowiednie kroki powinny zostać dokonane bezzwłocznie.

Dla pełnego zrozumienia treści art. 6 AUC należy jednak dokonać jego interpretacji łącznie z motywami 18 i 20 tego rozporządzenia. Wynika z nich między innymi, że wyłączeń odpowiedzialności nie stosuje się, gdy dostawca usług pośrednich zamiast ograniczać się do świadczenia usług w sposób neutralny poprzez czysto techniczne i automatyczne przetwarzanie informacji przekazanych przez odbiorcę usług, odgrywa aktywną rolę, która może pozwolić mu na powzięcie wiedzy o tych informacjach lub sprawowanie nad nimi kontroli[1072]. Przyjęcie takiej roli umożliwia bowiem pozyskiwanie wiedzy o przekazywanych lub przechowywanych informacjach. Aktywna rola może polegać na umyślnej współpracy z odbiorcą usługi zamieszczającym określone, nielegalne treści[1073], ale też chociażby na określaniu przez administratora portalu tematów komentarzy w ramach dyskusji czy zachęcaniu do publikowania wpisów na dany temat[1074]. Ponadto uwzględnić należy, że w art. 6 ust. 2 i 3 AUC wskazano na inne szczególne przypadki, w których cytowane wyłączenia z art. 6 ust. 1 AUC nie znajdą zastosowania.

Omawiając kwestię odpowiedzialności administratora portalu internetowego, warto zwrócić uwagę na jeszcze dwa przepisy zawarte w omawianym rozporządzeniu. Pierwszy z nich - art. 7 AUC stanowi, że dostawców usług pośrednich nie można uznać za nieuprawnionych do skorzystania z wyłączeń odpowiedzialności tylko z tego powodu, że w dobrej wierze i z należytą starannością prowadzą z własnej inicjatywy dobrowolne czynności sprawdzające lub podejmują inne środki mające na celu wykrycie, identyfikację i usunięcie

[1072] W orzecznictwie uznano między innymi, że nie jest sprawowaniem aktywnej roli, która może pozwolić na powzięcie wiedzy o bezprawnych danych, np. określanie warunków funkcjonowania usługi, pobieranie wynagrodzenia i udzielanie klientom informacji o charakterze ogólnym – tak wyrok TSUE z dnia 12 lipca 2011 r., C-324/09, EU:C:2011:474, pkt 115, a także zgodność między wybranym słowem kluczowym a wyszukiwanym hasłem wpisanym przez internautę – tak wyrok TSUE z dnia 23 marca 2010 r. w sprawach połączonych C-236/08 do C-238/08, EU:C:2010:159, pkt 117 oraz stosowanie oprogramowania pozwalającego na wykrywanie treści bezprawnych – tak wyrok TSUE z dnia 22 czerwca 2021 r., C-682/18 i C-863/18, EU:C:2021:503, pkt 109.

[1073] M. Piech, *Wyłączenie odpowiedzialności dostawców usług pośrednich na gruncie Aktu o Usługach Cyfrowych. Analiza na tle dyrektywy 2000/31*, Prawo Nowych Technologii, 2022, nr 3 , str. 46 – 47. Zauważyć warto, iż na gruncie dyrektywy 2000/31/WE w jej motywie 42 zawarto podobne założenie, w którym wskazano, że wyłączenia w dziedzinie odpowiedzialności dotyczyć mogą wyłącznie przypadków, gdy działalność podmiotu świadczącego usługi społeczeństwa informacyjnego jest ograniczona do technicznego procesu obsługi i udzielania dostępu do sieci komunikacyjnej, w której informacje udostępniane przez osoby trzecie są przekazywane lub przechowywane czasowo, w celu poprawienia skuteczności przekazu. Uznano bowiem, że działanie, które przybiera charakter czysto techniczny, automatyczny i bierny, zakłada, że podmiot świadczący usługi społeczeństwa informacyjnego nie posiada wiedzy o informacjach przekazywanych lub przechowywanych ani kontroli nad nimi. Chociaż aktualnie zastąpiono wymóg bierności, wymogiem neutralności, to jednak w doktrynie wskazuje się, że dorobek orzeczniczy w tym zakresie pozostaje aktualny – zob. W. Chomiczewski, D. Lubasz, *Odpowiedzialność hosting…,* str. 73 – 74.

[1074] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 25.

nielegalnych treści lub uniemożliwienie do nich dostępu lub podejmują niezbędne środki, aby spełnić wymogi prawa Unii i prawa krajowego zgodnego z prawem Unii, w tym wymogi określone w omawianym rozporządzeniu. Regulacja ta wprowadza tzw. klauzulę dobrego samarytanina, której zadaniem jest ochrona przed utratą możliwości skorzystania z wyłączeń odpowiedzialności przez dostawców usług pośrednich w razie, gdy dobrowolnie podejmują oni działania w celu przeciwdziałania naruszeniom[1075]. Podstawowym działaniem w tym zakresie jest monitorowanie treści, które może następować za pomocą automatycznych filtrów, jak też może mieć charakter manualnej kontroli, w celu eliminacji treści nielegalnych lub sprzecznych z warunkami korzystania z usług[1076].

Dzięki powyższej regulacji, podejmowanie przez *host providera* ogólnych czynności mających na celu wyszukiwanie, identyfikowanie i usuwanie nielegalnych treści, nie może stanowić podstawy braku możliwości powoływania się na przesłanki wyłączenia odpowiedzialności zawarte w art. 6 ust. 1 AUC. Tezę tę potwierdza motyw 30 AUC, zgodnie z którym na dostawcach usług pośrednich nie powinien spoczywać obowiązek ich monitorowania - ani z mocy prawa, ani w praktyce. Niemniej jednak w razie powzięcia faktycznej wiedzy na skutek monitorowania treści o konkretnym naruszeniu, podmioty takie zgodnie z cytowanym art. 6 ust. 1 AUC będą zobligowane do bezzwłocznego podjęcia działań w celu usunięcia stanu naruszenia[1077]. Należy przy tym jednak podzielić stanowisko, iż rolą administratora powinno być przeciwdziałanie dalszemu udostępnianiu takich treści, które zawierają oczywiście bezprawne informacje[1078], obejmujące chociażby wpisy drastyczne, wulgarne czy obelżywe[1079]. Nie jest on natomiast zobligowany do każdorazowego sprawdzania prawdziwości zawartych w komentarzach informacji, gdy tylko poweźmie co do nich wątpliwości. W innym przypadku bowiem, funkcja administratora mogłaby sprowadzać się do roli cenzora ograniczającego wolność debaty publicznej, który ze względu na obawę przed odpowiedzialnością prewencyjnie usuwałby wszelkie wpisy, które budziłyby jakiekolwiek wątpliwości[1080]. W rezultacie uzyskanie przez administratora informacji o naruszeniu - czy to wskutek własnych działań czy też wobec otrzymanego od użytkowników zgłoszenia - nie przesądza automatycznie o posiadaniu przez niego wiedzy o bezprawnej informacji, gdyż może

[1075] X. Konarski, *Unijny Akt…*, str. 36.
[1076] A. Baran, *Tzw. klauzula dobrego Samarytanina w Akcie o usługach cyfrowych*, Prawo Nowych Technologii, 2023, nr 3, str. 86.
[1077] M. Piech [w:] J. Gołaczyński, R. Skibicki (red.), *Akt o…,* art. 7, nb. 21.
[1078] T. Grzeszak, B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego cz. II*, Monitor Prawniczy, 2017, nr 23, str. 1264.
[1079] Wyrok SN z dnia 10 stycznia 2014 r., I CSK 128/13, Lex nr 1526612.
[1080] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 22.

być ono niekompletne lub niepoparte dowodami[1081]. Tezę tę potwierdza również brzmienie art. 16 ust. 3 AUC, który stanowi, że stwierdzenie na skutek zgłoszenia nielegalnego charakteru danej działalności lub informacji powinno być możliwe bez szczegółowej analizy prawnej. Kwestię tę ostatecznie ocenić powinien zatem sąd, biorąc pod uwagę należytą staranność w działaniach podjętych przez administratora oraz charakter spornej treści.

Powyższe twierdzenia uzupełnia brzmienie przepisu - art. 8 AUC, który stanowi, że na dostawców usług pośrednich nie nałożono ogólnego obowiązku monitorowania informacji, które dostawcy ci przekazują lub przechowują ani aktywnego ustalania faktów lub okoliczności wskazujących na nielegalną działalność. Jednocześnie jednak zgodnie z motywem 31 AUC krajowe organy sądowe lub administracyjne, w tym organy ścigania, mogą nakazać dostawcom usług pośrednich podjęcie działań przeciwko określonej nielegalnej treści lub określonym nielegalnym treściom lub udzielenie pewnych określonych informacji.

Ostatnią istotną kwestią wymagającą omówienia jest ustalenie sposobu powoływania się w procesie przez *host providera* na zaistnienie okoliczności z art. 6 ust. 1 AUC skutkujących wyłączeniem jego odpowiedzialności. W orzecznictwie na tle poprzedniego stanu prawnego, tj. art. 14 u.ś.d.e. wyrażono pogląd, iż skutkiem uznania za podstawę odpowiedzialności *host providera* art. 24 § 1 k.c. jest konieczność przyjęcia, iż zgodnie z zawartą w tej regulacji zasadą rozkładu ciężaru dowodu, to pozwany powinien wykazać fakt braku wiedzy o bezprawnym charakterze przechowywanych danych[1082]. Ponadto w orzecznictwie uznano, że wprowadzenie moderowania treści wpisów, połączone z doświadczeniem na temat dotychczasowej działalności na polu świadczenia usług *hostingu* skutkuje, że podmiot taki powinien liczyć się z realną możliwością dokonywania wpisów naruszających dobra osobiste, co zarazem wyłączać ma możliwość powoływania się przez niego na brak wiedzy. W doktrynie wyrażono jednak krytykę takiego stanowiska wskazując, że prowadzi ono w rzeczywistości do ustanowienia obowiązku kontrolowania treści publikowanych przez internautów[1083]. Zgodzić się co prawda należy z twierdzeniem, że obciążenie poszkodowanego obowiązkiem wykazywania, że administrator portalu internetowego miał pozytywną wiedzę o naruszeniu czyniłoby tę ochronę iluzoryczną[1084], to jednak nie można uznać, że sam fakt prowadzenia ogólnego moderowania treści udowadniać będzie istnienie u administratora posiadania wiedzy w tym zakresie. Takie

[1081] Ł. Skibicki, *Filtracja treści jako element ochrony praw autorskich*, Legalis 2025, rozdział II, § 5, II, 2.
[1082] Wyrok SN z dnia 30 września 2016 r., I CSK 598/15, Lex nr 2151458; wyrok SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17, Lex nr 2443498
[1083] A. Burda, P. Modrzejewski, *Odpowiedzialność administratorów stron internetowych za naruszenie dóbr osobistych, Glosa do wyroku SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17*, Glosa, 2018, nr 4, str. 69.
[1084] Wyrok SN z dnia 30 września 2016 r., I CSK 598/15, Lex nr 2151458.

podejście byłoby zarazem wprost sprzeczne z art. 7 i 8 AUC. Dlatego też uznać należy, że decydujące w tym zakresie będzie ustalenie charakteru działalności i podejmowanych środków przez *host providera,* na podstawie czego ustalone powinno zostać czy miał on wiedzę o konkretnym naruszeniu i czy miało ono miało charakter oczywisty, a więc wymagający jego interwencji.

W tym miejscu warto odnotować, iż w momencie oddawania niniejszej pracy toczyły się prace nad nowelizacją ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną, mające na celu wdrożenie do polskiego porządku prawnego postanowień zawartych w AUC. Jednym z postulatów było wprowadzenie procedury, na mocy której właściwe organy administracji publicznej uzyskałyby kompetencję do nakazywania dostawcom usług pośrednich usunięcia nielegalnych treści z internetu. Następować miałoby to po przeprowadzeniu postępowania administracyjnego toczącego się z udziałem wnioskodawcy, dostawcy usług pośrednich oraz usługobiorcy (osoby, której treści miałyby zostać zablokowane). Strona niegodząca się z decyzją miałaby następnie prawo złożenia sprzeciwu do sądu. Natomiast w razie niezastosowania się przez dostawcę usług pośrednich do treści prawomocnej decyzji administracyjnej wydanej w takim postępowaniu, właściwe organy miałyby prawo do nałożenia na taki podmiot administracyjnej kary pieniężnej.

Rozdział V. Środki ochrony dóbr osobistych osób prawnych w Kodeksie cywilnym i innych aktach prawnych

§ 1 Roszczenia niemajątkowe zawarte w przepisach Kodeksu cywilnego

1. Roszczenie o zaniechanie działań

Pierwsze roszczenie niemajątkowe służące ochronie dóbr osobistych osób prawnych, uprawnia powoda do żądania, aby sąd zobowiązał pozwanego do zaniechania określonych działań. W doktrynie zauważono, że zawarcie tego środka wśród przepisów o ochronie dóbr osobistych jest konsekwencją przyjęcia, że wartości te chronione są za pomocą praw podmiotowych o charakterze bezwzględnym[1085]. Roszczenie to umożliwia bowiem podmiotom dóbr osobistych egzekwowanie od wszystkich innych uczestników obrotu cywilnoprawnego obowiązku nienaruszenia tych dóbr. W tym zakresie można dostrzec zbieżność pomiędzy omawianym roszczeniem, a roszczeniem negatoryjnym służącym ochronie bezwzględnych praw rzeczowych, którego elementem jest również możliwość żądania zaniechania dalszych naruszeń. Stanowi o tym wprost treść art. 222 § 2 k.c.[1086].

Roszczenie o zaniechanie może realizować - w zależności od okoliczności konkretnego stanu faktycznego - dwa cele[1087]. Pierwszym z nich jest cel prewencyjny[1088]. Urzeczywistniany będzie on zarówno w przypadkach, w których zaistniał stan zagrażający naruszeniem dóbr osobistych, jak i w takich, gdy naruszenie mające postać pojedynczego, nietrwałego aktu miało już miejsce, lecz w dalszym ciągu istnieje obiektywne i realne ryzyko wystąpienia w przyszłości bezprawnych działań ingerujących w te dobra[1089]. Ciężar dowodu w zakresie istnienia takiej, uzasadnionej obawy spoczywał będzie na powodzie[1090]. Należy jednak podkreślić, iż sam fakt uprzedniego naruszenia dóbr osobistych nie może być jedyną podstawą uwzględnienia powództwa. W tym zakresie konieczne jest dokonanie przez sąd analizy całokształtu sytuacji faktycznej, w szczególności postawy pozwanego oraz charakteru uprzednio dokonanego naruszenia[1091]. Trzeba również podzielić pogląd, iż samo złożenie przez

[1085] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 117.
[1086] J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe…,* str. 203 i 249.
[1087] Por. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 177.
[1088] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 22; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 119.
[1089] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 239; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 20; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 133; wyrok SN z dnia 26 lutego 1965 r., II CR 13/65, Legalis nr 109476; wyrok SN z dnia 28 marca 2018 r., IV CSK 317/17, Legalis nr 1807220; wyrok SA w Warszawie z dnia 10 maja 2016 r., VI ACa 573/15, Legalis nr 1472465.
[1090] Wyrok SN z dnia 18 lipca 2014 r., IV CSK 716/13, Legalis nr 1079993.
[1091] T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 318.

pozwanego w toku procesu oświadczenia, zgodnie z którym nie ma on zamiaru w przyszłości naruszać dóbr osobistych powoda, nie może być wystarczającą podstawą do oddalenia powództwa. W szczególności ostrożność sądu powinna wywołać sytuacja, w której pomimo istnienia dowodów wskazujących na to, że doszło do naruszenia dóbr osobistych, pozwany będzie zaprzeczał temu faktowi.

Drugi cel, jaki spełniać może omawiane roszczenie, polegać będzie na usunięciu istniejącego stanu naruszenia. Należy zwrócić uwagę, że w niektórych sytuacjach dokonane naruszenie może spowodować wytworzenie pewnego trwałego stanu, w przypadku którego niewystarczające byłoby wyłącznie zakazywanie naruszycielowi podejmowania określonych zachowań w przyszłości, lecz konieczne będzie nakazanie mu wyeliminowania źródła naruszenia[1092]. Taka forma tego roszczenia nie została jednak wyróżniona *expresis verbis* w treści art. 24 § 1 zd. 1 k.c. Uzasadnione jest jednak zaaprobowanie tezy, iż mieści się ono w ramach żądania zaniechania działań[1093]. Zauważyć także warto, że będzie ono stanowić odpowiednik występującego w art. 222 § 2 k.c. żądania przywrócenia stanu zgodnego z prawem. Na gruncie praw rzeczowych, pozwala ono doprowadzić do stanu rzeczy, w którym uprawniony będzie mógł bez zakłóceń i przeszkód wykonywać przysługujące mu prawo[1094]. Tytułem przykładu takiej sytuacji mogącej wystąpić na gruncie ochrony dóbr osobistych, będzie zamieszczenie w internecie określonego wpisu lub publikacji naruszającej dobre imię. W takim przypadku niewystarczające dla udzielenia ochrony byłoby wyłącznie zakazanie naruszycielowi dokonywania dalszych wpisów, lecz konieczne będzie zobowiązanie go do podjęcia działań uniemożliwiających dalsze zapoznawanie się z pochodzącymi od niego

[1092] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 121.

[1093] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 118. Zauważyć warto, że powyższy problem dostrzeżono w projekcie księgi pierwszej kodeksu cywilnego z 2015 r., na co wskazuje treść art. 18 przywidującego roszczenie o zaniechanie. Zgodnie z jego § 1, w razie zagrożenia albo naruszenia dobra osobistego cudzym zachowaniem uprawniony może żądać zaniechania tego zachowania. Na tle tego przepisu warto zwrócić uwagę, że w porównaniu do obecnie obowiązującej regulacji, zamieniono pojawiające się dwukrotnie w art. 24 § 1 zd. 1 k.c. słowo „działanie" na sformułowanie „zachowanie". Jak wskazano w uzasadnieniu projektu, celem takiej redakcji miało być zaakcentowanie, że źródłem zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego może być przyjęcie zarówno postawy czynnej (działanie), jak i biernej. Ponadto dzięki proponowanej zmianie, uprawniony zależnie od tego, jakie zachowanie innego podmiotu zagrażałoby lub naruszałoby dobru osobistemu, mógłby wprost żądać nie tylko biernego, ale i czynnego zachowania. Tytułem przykładu wskazano, że zagrożeniem dla dobra osobistego może być przygotowanie jeszcze niewprowadzonej do obrotu publikacji o zniesławiającej treści. Jak podkreślono, usunięcie zagrożenia wymagałoby bowiem w tym przypadku usunięcia źródła takiego zagrożenia (np. poprzez nakazanie zniszczenia lub usunięcia tych publikacji), a nie tylko wprowadzenie zakazu publikacji. Zgodnie natomiast z art. 18 § 2 projektu, jeżeli dobro osobiste zostało naruszone, uprawniony mógłby żądać dopełnienia czynności potrzebnych do usunięcia stanu naruszenia i jego skutków, a w szczególności złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i formie Należy zatem zauważyć, iż modyfikacja w stosunku do obecnie obowiązujących przepisów, miałaby polegać na bezpośrednim dodaniu możliwości usunięcia również trwałego stanu naruszenia – zob. R. Strugała [w:] P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, str. 36.

[1094] M. Orlicki [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021, art. 222, nb. 14.

treściami przez innych użytkowników sieci. Powyższe ustalenia pozwalają na zaaprobowanie tezy, iż za pomocą tego roszczenia sąd jest uprawniony nie tylko do zakazywania pozwanemu określonego postępowania, lecz także może nakazywać mu podjęcie odpowiednich, pozytywnych działań[1095].

Należy uznać, że w celu skutecznego dochodzenia przez powoda omawianego roszczenia, powinien on precyzyjnie wskazać, jakie działania pozwanego ingerują lub mogą ingerować w przysługujące mu dobro osobiste, a także dokładnie opisać w treści żądania zaniechania, jakich zachowań (działania lub zaniechania) domaga się od pozwanego[1096]. Jest to o tyle istotne, gdyż sąd w wyroku uwzględniającym powództwo jest zobligowany skonkretyzować zachowania pozwanego, do których będzie on zobowiązany[1097].

Jak trafnie zauważono w orzecznictwie, żądanie zaniechania może dotyczyć wyłącznie ściśle określonych zachowań, dlatego niedopuszczalne byłoby orzeczenie o ogólnym zakazie naruszania dóbr osobistych powoda[1098]. Przykładowo, sentencja wyroku nie może zakazywać pozwanemu zamieszczania w przyszłości wszelkich informacji i publikacji naruszających dobre imię powoda[1099]. Takie żądanie powinno zostać oddalone przez sąd. Warto jednak zwrócić uwagę, że w niektórych stanach faktycznych dokładne sprezycowanie zachowań pozwanego nie będzie możliwe, a nawet byłoby niepożądane. Dla zobrazowania tego problemu warto dostrzec chociażby przypadki, w których powód dochodził będzie zakazania pozwanemu formułowania określonych nieprawdziwych twierdzeń lub wygłaszania przekraczających zakres dozwolonej krytyki ocen. Trafnie zauważono, że zakazanie pozwanemu używania konkretnych słów lub zestawień wyrazów mogłoby być bardzo łatwo obchodzone, ponieważ bogactwo języka pozwala na przekazanie tej samej treści używając różnych wyrażeń[1100]. Dlatego też w takich przypadkach zasadne byłoby scharakteryzowanie w sposób opisowy w sentencji wyroku zachowań pozwanego, których zobowiązany byłby on zaniechać.

Określając w wyroku zachowanie, do którego zobowiązany będzie pozwany, sąd powinien kierować się również zasadą proporcjonalności[1101]. Istotne jest bowiem wyważenie, aby z jednej strony zapadłe w sprawie orzeczenie zapewniło realną ochronę powodowi, zaś z

[1095] J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 48; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 123 – 124; wyrok SN z dnia 18 listopada 2005 r., IV CK 213/05, Legalis nr 94525.
[1096] P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 15.
[1097] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 177; wyrok SN z dnia 9 lipca 1971 r., II CR 220/71, Legalis nr 15545.
[1098] Wyrok SN z dnia 9 lipca 1971 r., II CK 220/71, Legalis nr 15545; wyrok SA w Warszawie z dnia 25 sierpnia 2014 r., VI ACa 1666/13, Legalis nr 1093025.
[1099] Zob. J. Sadomski, *Naruszenie dóbr…,* str. 101 i omawiane tam orzecznictwo.
[1100] T. Targosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a…*, str. 317.
[1101] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 135.

drugiej, nie nałożyło na pozwanego nadmiernego ciężaru, który w zakresie szerszym niż jest to niezbędne ograniczał będzie jego wolności. W szczególności, w doktrynie zwraca się uwagę na konieczność przestrzegania wskazanej zasady w razie orzekania o zakazie formułowania określonych wypowiedzi czy publikowania materiałów, aby nie prowadził on do naruszenia wolności słowa, w tym nie ograniczał prawa do krytyki i wyrażania opinii w ramach debaty publicznej[1102]. Nie można również zapominać, iż każdy wyrok powinien nadawać się do egzekucji. W przypadku roszczenia o zaniechanie prowadzona jest ona przez sąd na podstawie przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych, a konkretnie art. 1050 k.p.c. i nast. dotyczących czynności niezastępowalnych. Wierzyciel jest uprawniony w tym zakresie alternatywnie do żądania albo na podstawie art. 1050 k.p.c. i 1051 k.p.c. nałożenia na dłużnika obowiązku zapłaty grzywny albo też na podstawie art. 1050^1 k.p.c. i 1051^1 k.p.c. zamiast nałożenia grzywny, nakazania dłużnikowi zapłaty na swoją rzecz określonej sumy pieniężnej.

Dokonana na potrzeby niniejszego opracowania analiza orzecznictwa pozwala wskazać na kilka przykładów roszczeń o zaniechanie, które były uwzględniane przez sądy w sprawach o ochronę dóbr osobistych osób prawnych. W dwóch cytowanych już w toku prowadzonych rozważań w rozdziale III orzeczeniach dotyczących ochrony nazwy, roszczenie o zaniechanie polegało na żądaniu przez powoda nakazania pozwanemu modyfikacji oznaczenia słownego, pod jakim występował on w obrocie poprzez usunięcie z jego nazwy określonych słów[1103]. W innym szeroko komentowanym orzeczeniu, sąd nakazał pozwanej, będącej zagraniczną spółką prowadzącą portal społecznościowy Facebook, odblokowanie i przywrócenie wszystkich kanałów komunikacji założonych przez powodowe stowarzyszenie (stron, grup oraz konta) oraz odblokowanie i przywrócenie wszystkich treści opublikowanych na tych kanałach komunikacji wraz ze wszystkimi komentarzami zamieszczanymi pod tymi treściami przez innych użytkowników serwisów wraz z osobami obserwującymi i lubiącymi[1104].

Roszczenie o zaniechanie uwzględnione zostało również na żądanie spółki dochodzącej nakazania pozwanym usunięcia trzech materiałów filmowych z serwisu internetowego YouTube oraz jednego zamieszczonego na innej stronie internetowej[1105]. W kolejnym orzeczeniu, sąd uwzględniając powództwo zobowiązał pozwanych, aby w terminie 7 dni od dnia uprawomocnienia się wyroku usunęli artykuł opublikowany na portalu internetowym a

[1102] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 181; wyrok SA w Warszawie z dnia 13 kwietnia 2012 r., VI ACa 885/11, Legalis nr 895086; wyrok SA w Katowicach z dnia 6 września 2013 r., I ACa 322/13, Legalis nr 1229715.
[1103] Zob. wyrok SN z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98, Legalis nr 43088; wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 286/06, Legalis nr 172014.
[1104] Wyrok SO w Warszawie z dnia 13 marca 2024 r., IV C 608/19, Legalis nr 3082421.
[1105] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156.

ponadto, aby usunęli z metatagu adresu strony internetowej, na której został on zamieszczony określenia stanowiącego jego pierwotny tytuł i zastąpienie go tytułem o innej, konkretnie sformułowanej przez sąd treści[1106]. W ostatnim wartym zasygnalizowania orzeczeniu, sąd zakazał pozwanym rozpowszechniania konkretnych rodzajowo wypowiedzi, które naruszałyby dobre imię powodowej spółki, wskazując w sentencji wyroku, iż chodzi o: twierdzenia i sugestie, iż powód naruszał autorskie prawa majątkowe i prawa pokrewne pozwanych do konkretnego utworu, dopuścił się wobec pozwanych bezprawnej działalności konkurencyjnej oraz czynów nieuczciwej konkurencji w postaci wykorzystania *know-how* pozwanych w sposób sprzeczny z prawem i dobrymi obyczajami, bezprawnie wykorzystywał tajemnice handlowe pozwanych. Sąd w wyroku tym zakazał także wykorzystania renomy pozwanych a także, iż rozpowszechnianie twierdzeń, iż istnieje wada prawna umowy wydawniczej między powodem, a wydawcą utworu, która narusza prawa i interesy pozwanych[1107].

Roszczenie o zaniechanie w przypadku osób prawnych będzie mogło przybrać również przykładowo postać nakazania usunięcia kamer lub innych urządzeń z pomieszczeń zajmowanych przez osobę prawną, czy skasowania wykonanych i zapisanych nagrań naruszających poufność. Żądanie zaniechania mogłoby także polegać na zakazie generowania hałasów przekraczających określoną głośność celem ochrony nietykalności pomieszczeń albo też na zwrocie powodowi lub zniszczeniu wszelkich kopii korespondencji, jeśli została przejęta przez osobę nieuprawnioną i nadal jest w jej posiadaniu.

W tym miejscu warto zasygnalizować problem dotyczący możliwości żądania - w ramach roszczenia o zaniechanie działań - aby sąd nakazał pozwanemu trwałe usunięcie z internetu szczególnego rodzaju wypowiedzi w postaci publikacji prasowej. W tym zakresie, w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka podkreśla się, że archiwa internetowe pełnią istotną rolę w procesie przechowywania i udostępniania informacji, a także stanowią ważne źródło edukacji i wiedzy historycznej[1108]. Dostrzeżono zatem, że chociaż w ustroju demokratycznym zasadniczym celem prasy jest pełnienie roli stróża publicznego, to jednak ma ona także do spełnienia drugą rolę, polegającą na prowadzeniu i udostępnianiu szerokiemu gronu odbiorców archiwów zawierających opublikowane już wcześniej wiadomości. Dlatego też zgodzić należy się z twierdzeniem Trybunału, iż zasadniczo nie powinno być dopuszczalne

[1106] Wyrok SA w Krakowie z dnia 14 lutego 2019 r., I ACa 933/18 Legalis, nr 2249374. Zob. też inne orzeczenia, w których sąd w sprawach o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej nakazał usunięcie określonego artykułu lub wpisów z internetu, np. wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2014 r., I ACa 243/14, Legalis nr 1062547; wyrok SA w Białymstoku z dnia 27 lutego 2014 r., I ACa 784/13, Legalis nr 992557.
[1107] Wyrok SO w Warszawie z dnia 13 lipca 2022 r., XXII GW 70/23, Legalis nr 2984290.
[1108] Zob. tak, np. wyrok ETPCz z dnia 10 marca 2009 r., skarga nr 3002/03, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 16 lipca 2013 r., skarga nr 33846/07, HUDOC.

usuwanie poszczególnych publikacji prasowych z tych zasobów. Rolą sądów nie jest bowiem angażowanie się w pisanie historii na nowo przez nakazywanie usunięcia ze sfery publicznej wszelkich śladów publikacji, które uznano za materiały stanowiące naruszenie dóbr osobistych, w tym dobrego imienia. Trybunał w tym zakresie przyjął, że dla zapewnienia należytej ochrony czci, którą przewiduje art. 8 EKPCz wystarczające jest zamieszczenie obok artykułu znajdującego się w internecie wzmianki, że treść w nim zawarta może nie być prawdziwa.

W podobnym tonie, również w polskim orzecznictwie zauważono, że w praktyce nie jest możliwe całkowite usunięcie publikacji prasowej z internetu, tak samo jak nie jest to możliwe w wypadku wydania papierowego[1109]. Przyjęto, że takiego rodzaju nakaz prowadzić mógłby zarazem do nieuzasadnionej represji wobec pozwanego a ponadto, iż nie jest rolą judykatury, aby pełnić funkcję cenzora, nakazującego wycięcie odpowiednich fragmentów lub nawet całego tekstu. W takich wypadkach właściwym środkiem będzie nakazanie opublikowania obok zamieszczonego w internecie artykułu odpowiedniego zastrzeżenia. Przybierałoby ono postać informacji o sądowym rozstrzygnięciu, uznającym konkretne twierdzenia i fakty przytoczone w danym artykule za bezprawne naruszenie dóbr osobistych oznaczonej osoby[1110]. Nałożenie przez sąd obowiązku usunięcia publikacji naruszającej dobra osobiste innych osób może być natomiast uwzględnione wyłącznie jako środek o charakterze ostatecznym. W szczególności dotyczyć to będzie sytuacji, w których treść, jak i forma publikacji, a także sposób przedstawienia informacji są tego rodzaju, że opatrzenie ich komentarzem nie będzie wystarczające do usunięcia stanu naruszenia[1111]. Jako przykład takiej sytuacji można wskazać na publikacje niezgodne z zasadami przetwarzania danych osobowych, kiedy to za dopuszczalną można uznać ingerencję przez sąd nie tylko w jej treść przez nakazanie pozwanemu usunięcia z niej określonych danych, lecz również w samą dostępność całej publikacji internetowej[1112]. Na marginesie warto jednak zwrócić uwagę, że ponieważ przepisów o ochronie danych osobowych nie stosuje się do osób prawnych, powoływanie się przez te podmioty na ten aspekt byłoby bezprzedmiotowe[1113].

[1109] Zob. tak wyrok SN z dnia 28 września 2011 r., I CSK 743/10, Legalis nr 400903.
[1110] Wyrok SN z dnia 22 lutego 2017 r., IV CSK 186/16, Lex nr 2304247.
[1111] Wyrok SN z dnia 8 marca 2013 r., III CSK 189/12, Lex nr 1674888; wyrok SA w Warszawie z dnia 7 marca 2019 r., I ACa 1819/17, Lex nr 2668868; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 grudnia 2016 r., VI ACa 1431/15, Lex nr 2275469.
[1112] Wyrok ETPCz z dnia 25 listopada 2021 r., skarga nr 77419/16, HUDOC; wyrok TSUE z dnia 13 maja 2014 r., C-131/12, ZOTSiS 2014, nr 5, poz. I-317; wyrok TSUE z dnia 24 września 2019 r., C-136/17, Lex nr 2720948.
[1113] Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., I ACa 1908/22, Lex nr 3741236.

2. Roszczenie o usunięcie skutków dokonanego naruszenia

Przeprowadzona na potrzeby niniejszej pracy analiza orzecznictwa z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych wskazuje, że roszczeniem z którym podmioty te najczęściej występują celem ochrony ich dóbr osobistych, jest niemajątkowe żądanie usunięcia skutków dokonanego naruszenia[1114]. Treść art. 24 § 1 zd. 2 k.c. prowadzi do wniosku, że ustawodawca nie stworzył zamkniętego katalogu czynności, do podjęcia których naruszyciel może zostać zobowiązany przez sąd. W regulacji tej został wskazany wyłącznie cel tych czynności, jakim ma być usunięcie skutków naruszenia[1115]. Przepis ten wymienia przykładowo, że środek ten może przybrać postać zobowiązania naruszyciela do złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i formie. W doktrynie trafnie zauważono, że taka redakcja omawianej regulacji jest w pełni uzasadniona, gdyż w przeciwnym razie tworzyłaby ona niepotrzebną kazuistykę, a i tak ze swej istoty nie mogłaby objąć wszystkich możliwych sposobów mogących służyć wyżej wskazanemu celowi[1116]. Dzięki zaś takiemu ujęciu, każdorazowo możliwe jest dostosowanie żądania powoda do rodzaju oraz zasięgu dokonanego naruszenia tak, aby odpowiednio niwelowało ono skutki jakie spowodowało[1117].

Na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych wskazuje się, że omawiane roszczenie może być dochodzone zarówno wtedy, gdy ujemne konsekwencje zachowania naruszyciela wystąpią w sferze psychofizycznej ich podmiotu, jak też wtedy, gdy naruszenie związane jest z oddziaływaniem na opinię osób trzecich[1118]. W konsekwencji, środki te w zależności od konkretnego stanu faktycznego mogą w jednych przypadkach ograniczać się do wywołania satysfakcji moralnej, zaś w innych, konieczne jest dotarcie z określonym przekazem do osób wiedzących lub mogących wiedzieć o naruszeniu[1119]. W przypadku osób prawnych, ze

[1114] Zob., z nowszego orzecznictwa z zakresu dóbr osobistych osób prawnych, np. wyrok SA w Krakowie z dnia 17 lipca 2023 r., I ACa 1313/21, Legalis nr 3061520; wyrok SA w Krakowie z dnia 9 maja 2023 r., I ACa 1517/21, Legalis nr 3062451; wyrok SA w Lublinie z dnia 24 maja 2022 r., I ACa 511/21, Legalis nr 2713392; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., V ACa 4/21, Legalis nr 2571087; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2019 r., I ACa 98/18, Legalis nr 2121669; wyrok SA w Białymstoku z dnia 30 stycznia 2019 r., I ACa 647/18, Legalis nr 1886900; wyrok SA w Warszawie z dnia 14 listopada 2018 r., I ACa 1064/17, Legalis nr 1857756. Warto ponadto zwrócić uwagę, że roszczenie o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych uregulowane zostało również w art. 78 ust. 1 zd. 2 pr.aut. Co więcej, przepis ten ma niemal identyczne brzmienie jak omawiany art. 24 § 1 zd. 2 k.c. Odrębne uregulowanie roszczenia o usunięcie skutków w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych wynika stąd, iż ustawodawca w art. 78 ust. 1 pr. aut. postanowił kompleksowo uregulować - niezależnie od przepisów Kodeksu cywilnego - przysługujące twórcom środki ochrony autorskich dóbr osobistych, o których mowa w art. 16 pr. aut. Niemniej jednak ze względu na brak możliwości posiadania przez osoby prawne przymiotu twórcy, omówienie powyższej kwesti wykracza poza zakres niniejszego opracowania.

[1115] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 187.

[1116] Tak, np. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 242 – 244.

[1117] Uchwała SN z dnia 30 grudnia 1971 r., III CZP 87/71, Legalis nr 15925; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 243; M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 25.

[1118] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 125; S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 140.

[1119] S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 140; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 243.

względu na charakter ich podmiotowości należy uznać, iż ze swej istoty środek ten nie będzie mógł wyrównywać ujemnych przeżyć czy wywoływać poczucia satysfakcji, lecz jego podstawowym celem będzie przywrócenie możliwości prawidłowego funkcjonowania danego podmiotu w obrocie poprzez oddziaływanie na opinię osób trzecich.

Choć art. 24 § 1 zd. 2 k.c. przewiduje możliwość żądania złożenia przez naruszyciela oświadczenia w odpowiedniej formie i o odpowiedniej treści jedynie przykładowo, analiza orzecznictwa pokazuje, że w praktyce sądowej stało się zasadą, iż powodowe osoby prawne dochodzą zastosowania tego właśnie środka w celu usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych. Wskazane oświadczenie może przybrać różną postać, np. żądania przeproszenia, sprostowania, wyrażenia ubolewania, odwołania postanowionych zarzutów czy przyznania pewnych faktów[1120]. W doktrynie oraz orzecznictwie[1121], można odnaleźć jednak poglądy, iż w ramach tego roszczenia dopuszczalne jest również żądanie podjęcia przez pozwanego innych zachowań polegających chociażby na: zniszczeniu niewprowadzonych do obrotu egzemplarzy utworu, zmianie napisu na nagrobku lub dokonaniu jego przebudowy[1122], zniszczeniu opinii służbowej o pracowniku i sporządzenie nowej[1123], wybudowaniu ekranów akustycznych chroniących przed hałasem[1124] czy usunięciu danych osobowych z określonego zbioru przez jego administratora[1125]. Abstrahując od faktu, iż większość z tych przypadków może znaleźć zastosowanie wyłącznie do osób fizycznych, należy moim zdaniem uznać, iż wszystkie one nie mieszczą się w ramach roszczenia o usunięcie skutków, lecz mogą być dochodzone w ramach roszczenia o zaniechanie działań. Nie obejmują one bowiem wyrównania konsekwencji, jakie zaistniały na skutek naruszenia dóbr osobistych, lecz mają za zadanie przerwać istniejący, trwały stan naruszenia poprzez nakazanie pozwanemu podjęcia określonych, pozytywnych działań[1126]. Zachowania realizujące roszczenie o usunięcie skutków naruszenia powinny cechować się, po pierwsze, pozytywnym charakterem podejmowanych działań, po drugie, związkiem z powstałymi konsekwencjami, a nie jedynie z samym stanem naruszenia, oraz po trzecie – niemajątkowym charakterem[1127]. W odniesieniu do tej ostatniej cechy, w doktrynie trafnie zauważono, że roszczenie to ma za zadanie niwelować następstwa działań naruszyciela

[1120] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17.
[1121] Zob., np. M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 25; wyrok SN z dnia 15 listopada 1967 r., III PZP 41/67, Legalis nr 13282; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 244 – 247.
[1122] Zob. wyrok SA w Poznaniu z dnia 11 stycznia 2007 r., I ACa 1033/06, Legalis nr 127856.
[1123] Zob., np. uchwała SN z dnia 15 listopada 1967 r., III PZP 41/67, Legalis nr 13282.
[1124] Wyrok SN z dnia 23 lutego 2001 r., II CKN 394/00, Legalis nr 277377.
[1125] Zob. postanowienie SN z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 684/12, Legalis nr 719205.
[1126] Zob. inaczej A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 125 oraz J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 155, gdzie zaliczono do tego roszczenia również możliwość żądania usunięcia istniejącego stanu naruszenia
[1127] Por. A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 247.

środkami nieekonomicznymi co oznacza, że nie może polegać na zasądzeniu na rzecz jakiegokolwiek podmiotu korzyści majątkowej[1128].

Ustawodawca precyzując charakter oświadczenia, o którym mowa w art. 24 § 1 zd. 2 k.c. posłużył się sformułowaniem, iż jego treść oraz forma powinny być „odpowiednie". Oznacza to, że ma być ono adekwatne do skali i zasięgu dokonanego naruszenia, a także umożliwiać ma usunięcie jego skutków[1129]. W doktrynie wyrażono pogląd, iż powód w treści żądania pozwu jest zobligowany do sprezycowania treści oświadczenia, a także dokładnego opisania sposobu, miejsca oraz formy jego publikacji[1130]. Ich niezawarcie stanowić ma według tego stanowiska brak formalny pozwu uniemożliwiający nadanie sprawie dalszego biegu. Warto jednak odnotować, iż w orzecznictwie wyrażono również zapatrywanie przeciwne, zgodnie z którym pozew zachowuje wszelkie warunki formalne, gdy powód poda w nim treść oświadczenia oraz miejsce jego publikacji (wygłoszenia, emisji). Natomiast wszelkie dalsze szczegóły związane chociażby z szatą graficzną i wizualnymi detalami oświadczenia, które służą jedynie doprecyzowaniu żądania zgodnie z indywidualnymi upodobaniami i oczekiwaniami powoda, nie mogą w świetle tego poglądu być uznawane za elementy konstytuujące żądanie pozwu, których brak uniemożliwiać ma jego rozpoznanie[1131]. W rezultacie takie elementy jak chociażby rozmiar i rodzaj czcionki, obramowanie ogłoszenia, konkretna rubryka lub strona jego zamieszczenia, mogą wpływać co najwyżej na możliwość zrealizowania celu jego złożenia, jakim jest usunięcie niemajątkowych skutków naruszenia dóbr osobistych. Opowiadając się w niniejszym opracowaniu za drugim z poglądów uznać należałoby jednak konsekwentnie, że brak sprezycowania tych aspektów przez powoda powodowałby, że sąd nie będzie o nich orzekał z uwagi na wynikający z treści art. 321§ 1 k.p.c. zakaz wyrokowania ponad żądanie powoda zawarte w pozwie. W rezultacie nie zostałyby one w ogóle zawarte w sentencji wyroku. Brak jednoznaczności w tym zakresie mógłby natomiast powodować z jednej strony, że wierzyciel oraz organ egzekucyjny mieliby trudności z

[1128] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 188.
[1129] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17; wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r., I CSK 345/07, Legalis nr 93288. Odwołanie się do kryterium odpowiedniości daje zarazem sądowi możliwość odmowy uwzględnienia powództwa w zakresie tego roszczenia, jeśli zostanie ustalone, że żądanie powoda w danych okolicznościach faktycznych w ogóle nie przystaje do charakteru dokonanego naruszenia. Tytułem przykładu, w razie naruszenia tajemnicy korespondencji niezasadne byłoby, pomimo spełnienia przesłanek ochrony dóbr osobistych, dochodzenie złożenia jakiegokolwiek oświadczenia, jeżeli jej treść nie została nikomu dalej udostępniona.
[1130] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 164.
[1131] Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 16 kwietnia 2012 r., I ACz 602/12, Legalis nr 2147237.

ustaleniem czy obowiązek został przez dłużnika prawidłowo spełniony, jak też z drugiej, otwierałby pole pozwanemu do ewentualnych manipulacji treścią oraz formą oświadczenia[1132].

Z punktu widzenia osoby prawnej dochodzącej ochrony, żądanie pozwu powinno zawierać opis konkretnych czynności, jakie pozwany ma podjąć celem usunięcia skutków dokonanego naruszenia[1133]. W przypadkach, gdy powód dochodzi nakazania pozwanemu złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie powinno ono obejmować nie tylko dosłownie przytoczoną treść oświadczenia (najlepiej sformułowaną w cudzysłowie), ale także maksymalnie precyzyjnie wskazywać na sposób, miejsce oraz czas jego udostępnienia[1134]. Przy wyborze treści i formy oświadczenia, powód powinien brać pod uwagę charakter oraz rodzaj dokonanego naruszenia, uwzględniając zarazem, aby mogło ono trafić do tego samego kręgu osób, do którego uprzednio dotarły treści będące jego źródłem[1135]. Wynika to z godnego aprobaty twierdzenia, iż podmiotowi, którego dobra osobiste zostały naruszone przysługuje prawo do żądania złożenia oświadczenia, w takiej samej formie, w jakiej doszło do naruszenia[1136]. Aby oświadczenie spełniło swój cel, jego potencjalni odbiorcy powinni bowiem po pierwsze, bez trudu móc się z nim zapoznać, po drugie potrafić odczytać jego rzeczywisty przekaz oraz po trzecie, umieć skojarzyć je z uprzednio dokonanym naruszeniem, aby mieć świadomość, jakie treści mają za jego pomocą zostać sprostowane[1137].

Z powyższymi twierdzeniami wiąże się także dyrektywa, zgodnie z którą sąd przy ocenie formy i treści oświadczenia powinien przestrzegać zasady proporcjonalności, w świetle której ma ono nie tylko zapewnić odpowiednią ochronę osobie, której dobra osobiste zostały naruszone, ale też jego złożenie nie może stanowić dla pozwanego nadmiernej represji. W szczególności nie powinien on być zobowiązany do poniesienia niewspółmiernych kosztów[1138]. W orzecznictwie trafnie również zauważono, że treść oświadczenia powinna być tak sformułowana, aby nie utrwalała stanu naruszenia[1139]. Przykładowo żądanie zawarcia w nim

[1132] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17.
[1133] Zob. tak J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 159.
[1134] Zob., np. wyrok SN z dnia 22 grudnia 1997 r., II CKN 546/97, Lex nr 33128; wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 431/10, Lex nr 784917. Zob. inaczej, np. B. Kordasiewicz, *Cywilnoprawna ochrona…*, str. 44 - 45; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne*…, s. 192.
[1135] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 25; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18; wyrok SN z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 587/10, Legalis nr 443531.
[1136] Wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r., I CSK 345/07, Legalis nr 93288.
[1137] Zob. W. Szczotka, *Roszczenie o…*, str. 92.
[1138] P. Księżak [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.) *Kodeks cywilny….*, art. 24, nb. 81; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18; wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, Legalis nr 1446211; wyrok SN z dnia 17 maja 2013 r., I CSK 540/12, Lex nr 1371720.
[1139] Zob. wyrok SN z dnia 10 maja 2007 r., III CSK 73/07, Legalis nr 95821; wyrok SN z dnia 19 października 2007 r., II PK 76/07, Legalis nr 112157.

sformułowania, które uprzednio naruszało dobra osobiste, może w większym stopniu odświeżyć je w pamięci odbiorców, aniżeli usunąć skutki jakie wywołało[1140].

Istotnym aspektem związanym z formą oświadczenia jest kwestia dotycząca miejsca jego publikacji. Jak zauważono w doktrynie, żądanie powoda w tym zakresie obejmować będzie zwykle umieszczenie go w tym samym środku masowego przekazu, za pośrednictwem którego doszło do naruszenia[1141]. Jak już sygnalizowano, w pozwie wskazane byłoby określenie takich elementów jak chociażby: daty w jakiej ma nastąpić publikacja oświadczenia lub czasu dostępu do niego, rozmiaru i typu czcionki, koloru liter i tła, rozmiaru ramki, w jakiej ma się ono mieścić czy też dokładnego miejsca jego położenia[1142]. Na tle analizy orzecznictwa, można dostrzec, iż niekiedy w treści żądania powoda pojawiają się sformułowania, aby forma opublikowania oświadczenia była identyczna, jak forma innych treści pojawiających się na danej stronie[1143], a także nakaz, aby zostało ono opublikowane bez żadnych wprowadzeń, dodatków, omówień, czy odniesień[1144]. Ponadto odnosząc się do dodatkowych wymogów wynikających ze specyfiki konkretnych środków przekazu, jeżeli oświadczenie takie ma pojawić się w telewizji, należałoby w treści żądania zawrzeć informację w jakiej stacji oraz w ramach jakiego programu lub pasma ma ono zostać opublikowane, o której godzinie i przez jaki przedział czasu ma być dostępne dla odbiorców a także czy oprócz publikacji tekstu ma również zostać ono odczytane przez lektora. W razie wyboru programu radiowego, konieczne już stanie się żądanie odczytania go przez lektora na jego antenie[1145]. Gdy miejscem publikacji będzie miała być strona internetowa, powinno przytoczyć się jej pełną nazwę oraz adres. Specyfika internetu wskazuje, iż sądy uwzględniając powództwo dookreślają również w treści sentencji między innymi takie elementy jak: obowiązek nadania publicznego statusu określonemu oświadczaniu[1146], zamieszczenie go na stronie głównej serwisu internetowego w formie wyskakującego okienka, jego format i rozdzielczość[1147], wskazanie, aby tekst wypełniał w całości okno, w którym zostanie ono umieszczone[1148] lub też aby ramka, w której ma się znajdować zajmowała określoną część ekranu[1149]. W przypadku wyboru jako miejsca publikacji gazety, wskazane byłoby wymienienie nazwy danego tytułu prasowego oraz podanie

[1140] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 151.
[1141] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17.
[1142] Por. wyrok SN z dnia 10 września 2009 r., V CSK 64/09, Legalis nr 285234; wyrok SA w Łodzi z dnia 29 sierpnia 2018 r., I ACa 1390/17, Legalis nr 2221600.
[1143] Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 16 października 2018 r., I ACa 485/17, Legalis nr 2257942.
[1144] Wyrok SA w Krakowie z dnia 22 lutego 2018 r., I ACa 971/17, Legalis nr 2878412.
[1145] Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 kwietnia 2018 r., VI ACa 1789/16, Legalis nr 1834726.
[1146] Wyrok SA w Katowicach z dnia 28 listopada 2019 r., I ACa 424/19, Legalis nr 2524311.
[1147] Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 kwietnia 2019 r., I ACa 17/18, Legalis nr 2121579.
[1148] Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 lutego 2019 r., I ACa 1752/17, Legalis nr 2121934.
[1149] Wyrok SA w Łodzi z dnia 13 listopada 2018 r., I ACa 88/18, Legalis nr 1880439.

numeru wydania oraz strony, na której ma się ono pojawić[1150]. Natomiast w razie woli powoda, aby oświadczenie zamieszczone zostało w wersji papierowej na tablicy ogłoszeń w siedzibie pozwanego, należałoby wskazać konkretny adres oraz miejsce położenia tej tablicy, a także czas trwania jego wywieszenia[1151].

Sentencja wyroku uwzględniającego powództwo w zakresie omawianego roszczenia powinna precyzyjnie oraz kategorycznie zawierać opis czynności, które mają być dopełnione przez pozwanego[1152]. Jak już ustalono, co do zasady będą one obejmowały obowiązek złożenia odpowiedniego oświadczenia, które powinno odnosić się do konkretnego naruszenia. Nie jest jednak wykluczone, iż w razie dopuszczenia się przez pozwanego kilku ingerencji, na które powoływał się będzie powód w treści pozwu, możliwe stanie się usunięcie ich skutków jednym oświadczeniem sformułowanym w ogólniejszy sposób[1153].

Omawiając problem sentencji wyroku, warto również zastanowić się czy wbrew zasadzie dyspozytywności wynikającej z art. 321 k.p.c.[1154], sąd jest uprawniony do ingerencji w treść oraz formę żądanego przez powoda oświadczenia. Jak zauważono w orzecznictwie, w przypadku roszczeń niemajątkowych dużo trudniej jest bowiem wyznaczyć granice żądania powoda, niż ma to miejsce w sprawach majątkowych[1155]. W doktrynie i orzecznictwie można znaleźć wypowiedzi dopuszczające ingerencję przez sąd w treść oraz formę żądanego przez powoda oświadczenia usuwającego skutki naruszenia dóbr osobistych. Oznacza to, że nie muszą być one uwzględnione w sposób ściśle odpowiadający treści pozwu[1156]. Aprobując ten pogląd, zastrzec jednak należy, że uprawnienia sądu w tym zakresie mogą mieć wyłącznie charakter korekcyjny, a nie kreacyjny, a więc nie mogą one naruszać istoty żądania powoda[1157] oraz wykraczać poza granice żądanej przez niego ochrony prawnej[1158]. Jeśli zmiany te spełniać

[1150] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 25; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17; wyrok SN z dnia 17 maja 2013 r., I CSK 540/12, Lex nr 1371720.
[1151] Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2018 r., I ACa 111/18, Legalis nr 2524193.
[1152] Zob. wyrok SN z dnia 19 stycznia 1982 r., IV CR 500/81, Legalis nr 22943; wyrok SN z dnia 22 grudnia 1997 r., II CKN 546/97, Lex nr 33128.
[1153] Wyrok SN z dnia 28 stycznia 2010 r., I CSK 217/09, Legalis nr 232725.
[1154] Zgodnie z tą zasadą, sąd nie może ani wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Do jej naruszenia dochodzi zatem zarówno jeśli sąd zasądzi na rzecz powoda więcej aniżeli żądał, a także gdy rozstrzygnie o innym roszczeniu, niż żądała strona, tj. zasądzi inne żądanie lub oprze się na innej podstawie faktycznej - zob. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 161; K. Markiewicz [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 205^1–424^{12}*, Legalis 2019, art. 321, nb. 10.
[1155] Wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 549/14, Legalis nr 1312287.
[1156] Zob. J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 161; J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 17; wyrok SN z dnia 10 listopada 2016 r., IV CSK 42/16, Lex nr 2160749.
[1157] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 197 – 198; wyrok SN z dnia 9 maja 2002 r., II CSK 740/00, Lex nr 1147737.
[1158] Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 23 czerwca 2022 r., I AGa 51/22, Lex nr 3455119.

będą te wymogi trzeba przyjąć, że dokonanie zmian nie będzie stanowiło wyrokowania ponad żądanie[1159].

W odniesieniu do zakresu dopuszczalnej modyfikacji treści oświadczenia, dopuszczalne jest, aby sąd przykładowo uściślił oraz wyeliminował określone sformułowania, nadał tekstowi przejrzystość i poprawność pod względem językowym, a także ograniczył jego zakres tak, aby uczynić je bardziej czytelnym i zrozumiałym dla odbiorcy [1160]. W niektórych przypadkach, sąd będzie nawet zobligowany do dokonania odpowiednich zmian w zakresie treści, w szczególności jeżeli sformułowana będzie ona w sposób niewłaściwy, niewyraźny lub nieprecyzyjny, bądź też gdy zawierać będzie błędy ortograficzne, gramatyczne lub fragmenty obraźliwe[1161]. Ponadto treść zasądzonego oświadczenia, uwzględniać powinna wyniki postępowania dowodowego. Przykładowo, gdy w pozwie żądano zobowiązania do złożenia oświadczenia, zgodnie z którym pozwany dokonał naruszenia umyślnie, zaś sąd ustalił w toku postępowania, że miało ono charakter nieumyślny, wprowadzenie odpowiednich zmian będzie konieczne[1162].

Jeśli chodzi natomiast o możliwość ingerencji w żądaną przez powoda formę oświadczenia, w tym miejsca publikacji, to wyrażono w tej kwestii pogląd, zgodnie z którym wniosek powoda w tym zakresie nie wiąże sądu[1163]. Oznaczałoby to, że organ ten jest uprawniony do dokonania samodzielnego wyboru miejsca i sposobu publikacji, nawet spośród form niewskazanych w treści pozwu. Z tym poglądem nie można się jednak zgodzić. Uznać trzeba, iż sąd jest uprawniony wyłącznie do dostosowania formy oświadczenia do wymagań edytorskich i technicznych właściwych dla danego środka przekazu, w którym ma być ono

[1159] Wyrok SN z dnia 11 marca 2004 r., V CK 337/03, Legalis nr 278112; wyrok SA w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., I ACa 1908/22, Legalis nr 3107755.
[1160] Zob., np. wyrok SN z dnia 22 grudnia 1997 r., II CKN 546/97, Lex nr 33128; wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 393/10, Legalis nr 422571; wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., V ACa 4/21, Legalis nr 2571087.
[1161] Zob. wyrok SA w Łodzi z dnia 13 grudnia 2019 r., I ACa 6/19, Legalis nr 2526152
[1162] Zob., np. wyrok SN z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 115/07, Lex nr 358817; wyrok SN z dnia 28 marca 2018 r., IV CSK 317/17, Legalis nr 1807220.
[1163] Tak J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 163; wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, Legalis nr 1446211, gdzie przyjęto, iż to sąd ostatecznie decyduje o miejscu, liczbie i sposobie publikacji oświadczeń stosownie do okoliczności konkretnego przypadku, równoważąc z jednej strony interesy pokrzywdzonego, aby zapewnić mu najszersze i najbardziej satysfakcjonujące zadośćuczynienie moralne oraz z drugiej pozwanego tak, aby nie stosować wobec niego nadmiernej i nieuzasadnionej okolicznościami danego przypadku represji. Jak stwierdzono, forma, w której pozwany powinien złożyć oświadczenie powinna być określona, z uwzględnieniem celu dokonania tej czynności, którym jest usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych. Według tego stanowiska jej wybór należy zaś do sądu, który nie jest w tym zakresie związany żądaniem i może dokonać wyboru miejsca publikacji oświadczenia niewskazanego przez powoda. Zob. też wyrok SA w Łodzi z dnia 29 sierpnia 2018 r., I ACa 1390/17, Legalis nr 2221600, w którym sąd zmienił miejsce publikacji z gazety na konkretną stronę internetową.

zgodnie z żądaniem powoda opublikowane[1164]. Natomiast w szerszym zakresie organ ten nie może zastępować woli powoda, który powinien precyzyjne sformułować żądanie w zakresie formy publikacji. Podzielić zatem należy stanowisko, zgodnie z którym sąd wyłącznie nadaje woli powoda poprawną formę jurydyczną[1165]. Oznacza to, że w razie żądania przez powoda zmieszczenia oświadczenia w nieodpowiedniej formie, co obejmuje wskazanie przez niego nieodpowiedniego miejsca publikacji, sąd nie mogąc wyrokować ponad żądanie powinien oddalić powództwo. Uznać jednak należy, że sąd w toku procesu jest uprawniony na podstawie art. 156^1 k.p.c. do pouczenia powoda, informując go, że w świetle zgłoszonych twierdzeń i dowodów powództwo nie może zostać uwzględnione powołując się, że forma żądana przez powoda jest nieodpowiednia w rozumieniu art. 24 § 1 zd. 2 k.c. [1166].

W tym miejscu warto poświęcić kilka słów na temat egzekucji obowiązku złożenia oświadczenia usuwającego skutki naruszenia dóbr osobistych. Chociaż zagadnienie to przekracza ramy niniejszego opracowania, to jednak ze względu na jego istotę i wpływ na praktyczną realizację tego roszczenia, warto odnieść się do niego przynajmniej skrótowo. Kluczowe dla tej kwestii jest dostrzeżenie, że mocą ustawy z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw[1167], do art. 1050 k.p.c. wprowadzono nowy § 4, który zmienił dotychczasowe zasady egzekucji wyroków w zakresie, w jakim nakładają one na naruszyciela dóbr osobistych obowiązek złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Przed wskazaną nowelizacją, do przymusowego wykonania tego obowiązku stosowano co do zasady art. 1049 k.p.c. regulujący egzekucję czynności zastępowalnych[1168]. W praktyce oznaczało to, że jeżeli dłużnik nie składał takiego oświadczenia dobrowolnie, pomimo istnienia zobowiązującego go do tego, prawomocnego orzeczenia sądu, wierzyciel mógł uzyskać od sądu umocowanie do samodzielnego opublikowania go w formie i o treści zgodnej z sentencją wyroku. Następnie, po jego ukazaniu się, mógł on dochodzić od dłużnika zwrotu poniesionych przez siebie, niezbędnych kosztów, chyba że już na etapie udzielania upoważnienia sąd przyznał mu odpowiednią sumę pieniężną do wykonania tej czynności.

[1164] Zob., np. wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2006 r., I CSK 159/05, Lex nr 371773; wyrok SN z dnia 27 marca 2013 r., I CSK 518/12, Legalis nr 734459.
[1165] Wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, Legalis nr 1446211.
[1166] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 170.
[1167] Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023 r., poz. 61. Ustawa ta, w omawianym w niniejszym opracowaniu zakresie, weszła w życie dnia 15 kwietnia 2023 r.
[1168] Wskazana linia orzecznicza zapoczątkowana została uchwałą SN z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 23/06, Legalis nr 74975.

Aktualna regulacja art. 1050 § 4 k.p.c., która została umiejscowiona w ramach wspomnianego przepisu art. 1050 k.p.c. wskazuje, że zamiarem ustawodawcy było ustanowienie zasady, iż do egzekucji obowiązku złożenia omawianego oświadczenia, w każdym przypadku należy stosować przepisy regulujące przymusowe wykonanie czynności niezastępowalnych. Przepis ten stanowi, że jeżeli dłużnik w sprawach o naruszenie dóbr osobistych nie składa dobrowolnie oświadczenia o treści i w formie wskazanej w prawomocnym wyroku, sąd na wniosek wierzyciela wyznacza dłużnikowi dodatkowy termin na wykonanie tego obowiązku i jednocześnie zagraża grzywną na wypadek dalszej jego bierności. W przypadku bezskutecznego upływu tego terminu, organ ten obligatoryjnie wymierza dłużnikowi grzywnę w wysokości do piętnastu tysięcy złotych i nakazuje zamieszczenie na koszt dłużnika ogłoszenia odpowiadającego treści wymaganego oświadczenia w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, co skutkować ma - w zakresie objętym tym ogłoszeniem - wygaśnięciem roszczenia stwierdzonego tytułem wykonawczym.

Opisywana zmiana, którą w doktrynie słusznie określono mianem niewytrzymującego krytyki żartu ustawodawcy jest rewolucyjna dla niemajątkowej ochrony dóbr osobistych[1169]. Pomimo bowiem tego, że regulacja ta znajduje zastosowanie dopiero na etapie następującym po uprawomocnieniu się wyroku nakładającego obowiązek złożenia oświadczenia o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie, to jednak znacząco wpływa na cały mechanizm jego dochodzenia, stawiając pod znakiem zapytania sens występowania o jego zasądzenia na drodze sądowej. Należy bowiem zauważyć, że obligatoryjna publikacja oświadczenia w MSiG spowoduje, że nie będzie mogło ono dotrzeć do docelowego kręgu odbiorców i w konsekwencji usunąć istniejących w świadomości osób trzecich skutków naruszenia tych wartości[1170]. Od strony proceduralnej, sąd prowadzący postępowanie egzekucyjne uwzględniając wniosek wierzyciela o wszczęcie egzekucji, wydawał będzie postanowienie, w którym wyznaczy dłużnikowi dodatkowy, realny termin do dobrowolnego wykonania czynności oraz zagrozi dłużnikowi grzywną do piętnastu tysięcy złotych. Kwotę taką sąd każdorazowo określał będzie w treści takiego orzeczenia. W razie bezskutecznego upływu terminu do złożenia oświadczenia, sąd obligatoryjnie wymierzy grzywnę postanowieniem oraz nakaże zamieszczenie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym ogłoszenia odpowiadającego treści zawartego w sentencji wyroku

[1169] Zob. A. Jakubecki, *Egzekucja sądowa czynności niezastępowalnej A.D. 2024 - wybrane zagadnienia de lege lata i de lege ferenda*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego, 2024, nr 2, Legalis, XIII.
[1170] W. Szczotka, *Roszczenie o…,* str. 86.

oświadczenia na koszt naruszyciela[1171]. Ogłoszenie oświadczenia w MSiG skutkować będzie wygaśnięciem roszczenia stwierdzonego tytułem wykonawczym w opublikowanym zakresie. Oznacza to, że podmiot dóbr osobistych po jego publikacji nie będzie mógł w żaden sposób dochodzić rzeczywistego wykonania obowiązku w formie przewidzianej w treści sentencji orzeczenia.

Należy uznać, choć nie bez wątpliwości, że wierzyciel może wskazać w treści wniosku o wszczęcie egzekucji jako jej podstawę art. 1050^1 k.p.c. zamiast art. 1050 k.p.c., domagając się, aby zamiast zagrożenia dłużnikowi grzywną, sąd zagroził mu nakazaniem zapłaty na rzecz wierzyciela określonej sumy pieniężnej w oznaczonym terminie[1172]. W takim przypadku, po bezskutecznym upływie takiego terminu, sąd na wniosek wierzyciela wyda postanowienie o nakazaniu dłużnikowi zapłaty odpowiedniej sumy. Gdy pomimo nakazania zapłaty sumy pieniężnej dłużnik nadal nie będzie składał nakazanego oświadczenia, wierzyciel będzie uprawniony do ponawiania wniosków, w których będzie mógł żądać nakazywania przez sąd zapłaty na jego rzecz kolejnych sum pieniężnych za dalsze okresy zwłoki. Ponieważ przepisy nie wprowadzają żadnego ograniczenia czasowego, kwotowego ani ilościowego co do wniosków o nakazanie zapłaty sumy pieniężnej, należy przyjąć, iż wierzyciel będzie mógł je ponawiać, aż do momentu wykonania obowiązku przez dłużnika[1173].

Z uwagi na to, że autor niniejszej pracy dokonał szczegółowej oceny omawianej zmiany w innym opracowaniu[1174], w tym miejscu warto wyłącznie wskazać, iż regulacja ta skutkuje istotnym obniżeniem poziomu ochrony dóbr osobistych. Konsekwencją jej wprowadzenia mogą być bowiem przypadki nieskładania przez dłużników oświadczeń usuwających skutki naruszenia dóbr osobistych, nawet jeśli obowiązek taki wynikał będzie z prawomocnego orzeczenia sądu[1175]. Z samych już przyczyn finansowych dłużnikom będzie bowiem bardziej opłacało się uiścić grzywnę, nawet w maksymalnej wysokości piętnastu tysięcy złotych, niż ponosić nierzadko kilkukrotnie wyższe niż grzywna koszty publikacji oświadczenia. Wprowadzenie zaś obligatoryjnej publikacji oświadczenia w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, o istnieniu którego nie ma wiedzy znaczna część społeczeństwa spowoduje, że

---

[1171] K. Drozdowicz, *Publikacja oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym w sprawach o naruszenie dóbr osobistych – uwagi na tle art. 1050 § 4 k.p.c.*, Monitor Prawniczy, 2023, nr 6, Legalis, str. 341 - 342.

[1172] Zob. tak A. Sadza [w:] P. Rylski, A. Olaś (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024, art. 1050, nb. 27; M Łochowski [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz. Tom II, Art. 459–1217*, Legalis 2023, art. 1050, nb. 10. Zob. inaczej Zob. A. Jakubecki, *Egzekucja sądowa…,* XIII.

[1173] M. Łochowski [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...,* art. 1050^1, nb. 4 i 5.

[1174] W. Szczotka, *Roszczenie o…,* str. 107 – 110. Zob. tez K. Drozdowicz, *Publikacja oświadczenia…,* str. 343.

[1175] M. Łochowski [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...,* art. 1050^1, nb. 10; J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 172.

w rzeczywistości skutki naruszenia dóbr osobistych nie będą usuwane. Kwestia ta wymaga zatem pilnej interwencji ustawodawcy.

§ 2 Roszczenia majątkowe o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny

W związku z przyjętymi w niniejszym opracowaniu tezami o istnieniu na gruncie prawa cywilnego jednolitej instytucji ochrony dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych oraz o konieczności otoczenia tych dwóch grup wartości ochroną z taką samą intensywnością, należało konsekwentnie przyjąć, że osoby prawne są uprawnione do dochodzenia przewidzianych w art. 448 § 1 k.c. majątkowych roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez siebie cel społeczny. Pogląd ten, choć dominujący, nadal budzi kontrowersje w doktrynie oraz orzecznictwie. Stąd też jako zasadny wydaje się postulat nowelizacji treści art. 43 k.c. poprzez uregulowanie w nim wprost możliwości dochodzenia przez osoby prawne majątkowych środków ochrony dóbr osobistych.

Zaaprobować należy pogląd o istnieniu tożsamych przesłanek dochodzenia obu powyższych roszczeń, zbieżnych funkcjach jakie realizują, a także jednakowym sposobie ustalania wysokości zasądzanych w ich ramach kwot[1176]. W rezultacie kwestie te omówione zostaną łącznie Natomiast występujące pomiędzy tymi roszczeniami różnice, obejmujące przede wszystkim innego beneficjenta tych świadczeń oraz odmienne zasady formułowania żądań pozwu o ich zasądzenie, zostaną przedstawione na zasadzie porównania w dalszej kolejności rozważań. Ze względu na dużą obszerność zagadnień związanych z powyższymi roszczeniami, które *nota bene* były już przedmiotem szerokiego omówienia w literaturze, w tym w odrębnych opracowaniach monograficznych[1177], ich analiza zostanie przeprowadzona pod kątem zasad występowania o nie przez osoby prawne.

Jak już ustalono, osoby prawne są uprawnione do alternatywnego dochodzenia roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny w razie doznania krzywdy wskutek naruszenia dobra osobistego[1178],

[1176] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 4; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 21; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 30; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 21; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 319/07, Legalis nr 92440.
[1177] Zob., np. Z. Radwański, *Zadośćuczynienie za…*, str. 3; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 64 i nast.; J. Matys, *Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym*, Warszawa 2010, str. 132 i nast.
[1178] K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 1.

gdy jednocześnie wystąpią przesłanki właściwe dla jednej z podstaw odpowiedzialności deliktowej z art. 415 k.c. - 436 k.c. Pamiętać przy tym należy, że w przeciwieństwie do roszczeń niemajątkowych, w przypadku których przesłanka bezprawności naruszenia dóbr osobistych objęta była domniemaniem, na gruncie roszczeń majątkowych wykazanie zaistnienia wyżej wymienionych, dodatkowych okoliczności spoczywało będzie zgodnie z ogólnym rozkładem ciężaru dowodu z art. 6 k.c. na powodzie[1179]. Ponieważ przesłanka naruszenia dobra osobistego została już szeroko omówiona w niniejszym opracowaniu, możliwe jest bezpośrednie przejście do zagadnienia związanego z interpretacją pojęcia krzywdy.

W pierwszej kolejności należy podzielić dominujący obecnie pogląd, zgodnie z którym krzywda stanowi jedną z postaci szkody[1180]. Oznacza to, że na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego pojęcie szkody ma charakter nadrzędny i obejmuje swym zakresem zarówno uszczerbki majątkowe, jak i niemajątkowe, które powstały w prawnie chronionych dobrach lub interesach danego podmiotu[1181]. Ponadto od strony terminologicznej warto zauważyć, że drugi ze wskazanych rodzajów uszczerbku - niemajątkowy określony został przez ustawodawcę w

[1179] A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 9; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 54.

[1180] A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, str. 25; A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, str. 21; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 34; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 4; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 4; K. Zagrobelny [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2023, art. 361, nb. 35; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 756. Zob. jednak poglądy opowiadające się za wąskim ujęciem szkody, zgodnie z którym pojęcie to jest synonimem uszczerbku majątkowego, np. W. Warkałło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972, str. 125 i nast.; W. Warkałło, *Zadośćuczynienie za krzywdę jako środek ochrony majątkowej dóbr niemajątkowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1974, nr 1, str. 206; J. Winiarz, *Obowiązek naprawienia szkody*, Warszawa 1970, str. 20; J. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, str. 47. Jak zauważono w doktrynie, spór o zasadność obejmowania również uszczerbków niemajątkowych pojęciem szkody nie ma wyłącznie charakteru czysto doktrynalnego, lecz znajduje odzwierciedlenie w możliwości stosowania do szkody niemajątkowej przepisów, w których ustawodawca posłużył się sformułowaniem „szkoda". Przyjęcie stanowiska wąskiego oznaczałoby, że przepisy, w których ustawodawca posłużył się tym terminem można by było stosować do niej jedynie *per analogiam* - zob. M. Kaliński, *Szkoda na…,* s. 213 i nast.; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 214.

[1181] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 94 – 95; Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* str. 3; Z. Banaszczyk [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020, art. 361, nb. 33 – 35; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 34; M. Safjan, *Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu* [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004, str. 256; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za..,* str. 66 - 67; A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego*, Nowe Prawo 1965, nr 4, str. 23; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 97; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 211; uchwała SN z dnia 8 grudnia 1973 r., III CZP 37/73, Legalis nr 17569; wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212; wyrok SN z dnia 22 maja 1990 r., II CR 225/90, Legalis nr 26972.

przypadkach, gdy podlega on naprawieniu mianem krzywdy[1182]. Dlatego też moim zdaniem terminy szkoda niemajątkowa oraz krzywda należy *de lege lata* uznać za synonimy.

W doktrynie można jednak spotkać szeroko aprobowane, odmienne stanowisko wskazujące, iż pojęcie szkody niemajątkowej (*sensu largo*) jest zakresowo szersze od pojęcia krzywdy[1183]. Według niego, krzywda łączona powinna być wyłącznie z ujemnymi, niemajątkowymi następstwami powstającymi na skutek naruszenia dóbr osobistych. Natomiast w przypadku naruszenia innych dóbr i interesów, wskutek których również może powstać uszczerbek niemajątkowy jak, np. w razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, gdy strony w umowie rozszerzyły odpowiedzialność dłużnika na uszczerbki niemajątkowe, zaproponowano określanie ich mianem szkody niemajątkowej *sensu stricto* – a więc takiej, która nie jest krzywdą. Moim zdaniem należy jednak opowiedzieć się za poglądem odmiennym i przyjąć, iż takie rozróżnienie nie znajduje oparcia w obecnie obowiązujących przepisach Kodeksu cywilnego. We wskazanym akcie prawnym pojęciem krzywda określone zostały wszelkie przypadki, w których naprawieniu podlega szkoda niemajątkowa. Przypadki te co do zasady związane są z naruszeniem dóbr osobistych (art. 445 k.c. oraz art. 448 k.c.)[1184], jednak należy zwrócić uwagę, że w ramach reżimu *ex delicto* ustawodawca w przepisach określił mianem krzywdy również takie uszczerbki niemajątkowe, które pomimo tego, że podlegają kompensacie, są związane z naruszeniem innych interesów niż dobra osobiste (art. 417^2 k.c., art. 446 § 4 k.c., art. 446^2 k.c.)[1185]. Nie można jednak wykluczyć, iż w razie ewentualnego wprowadzenia ustawowej podstawy umożliwiającej kompensowanie szkody niemajątkowej na gruncie odpowiedzialności kontaktowej, jednocześnie nie posługując się w odniesieniu do niej podjęciem krzywdy, lecz szkody niemajątkowej, *de lege ferenda* rozróżnienie takie mogłoby stać się uzasadnione.

Zaaprobowanie poglądu, zgodnie z którym pojęcie szkody obejmuje również krzywdę, pozwala jednocześnie przyjąć, iż przepisy, w których ustawodawca posłużył się sformułowaniem szkoda, można wprost stosować do krzywdy, o ile nie są sprzeczne z

[1182] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 95; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 35; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 2.
[1183] M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 267; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str.755 – 756; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…,* str. 219; Z. Banaszczyk [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 361, nb. 50.
[1184] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 37.
[1185] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 24 – 26; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 2, gdzie wyrażono pogląd, że regulacje poza art. 448 k.c., przewidujące naprawnienie szkody niemajątkowej, mają charakter *lex specialis* wobec art. 448 k.c.

charakterem szkody niemajątkowej[1186]. Będzie dotyczyło to w szczególności art. 361 § 1 k.c. regulującego przesłankę adekwatnego związku przyczynowego, art. 362 k.c. przewidującego możliwość zmniejszenia wysokości świadczenia służącego naprawieniu szkody ze względu na przyczynienie się poszkodowanego do jej powstania, art. 440 k.c. dotyczącego możliwości miarkowania odszkodowania ze względu na zasady współżycia społecznego, który jednak *explicite* znajduje zastosowanie wyłącznie w stosunkach między osobami fizycznymi oraz art. 442^1 k.c. odnoszącego się do przedawnienia roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych[1187]. Podkreślenia przy tej okazji wymaga, iż w przeciwieństwie do roszczeń o zaniechanie działań oraz usunięcie skutków naruszenia, żądania zapłaty zadośćuczynienia pieniężnego oraz zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny ulegają - w związku z ich majątkowym charakterem – przedawnieniu. Podstawę w tym zakresie stanowi art. 117 k.c. w związku z art. 442^1 § 3 k.c. określając przy tym ten termin na trzy lata od dnia dowiedzenia się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia[1188].

Co istotne, wyżej postawiona teza nie oznacza jednak, że krzywda kompensowania jest w każdym przypadku, w którym ustawodawca przewidział możliwość dochodzenia naprawienia szkody majątkowej. Pomimo bowiem tego, że zadośćuczynienie stanowi szczególną formę odszkodowania[1189], to jednak zgodnie z art. 361 § 2 k.c. - będącym przepisem ogólnym dla odpowiedzialności odszkodowawczej dla wszystkich jej reżimów - w braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy naprawienie szkody obejmuje straty, które poszkodowany poniósł oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby szkody mu nie wyrządzono. Ponieważ wskazane postaci szkody – *damnum emergens* oraz *lucrum cessans* służyć mogą wyłącznie wymierzaniu uszczerbków majątkowych, to regulacja ta nie może znaleźć zastosowania do krzywdy[1190]. W rezultacie możliwość dochodzenia naprawienia szkody niemajątkowej jest obecnie ograniczona do przypadków obowiązywania w tym zakresie przepisu szczególnego (albo odpowiedniej klauzuli umownej), na co wprost *in principio* wskazuje brzmienie zacytowanej regulacji[1191]. Przykładem takiego przepisu jest chociażby

[1186] Zob. tak, np. A. Szpunar, *Odszkodowanie za…*, str. 25 i nast.; M. Kaliński, *Szkoda na…,* str. 220; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 95; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 34.
[1187] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 178 – 179; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 6; M. Kaliński, *Szkoda na…,* str. 222 – 223; A. Szpunar, *Zasada pełnego odszkodowania w prawie cywilnym*, Państwo i Prawo, 1973, nr 5, str. 31. Por. M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 9.
[1188] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 248.
[1189] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 95.
[1190] M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 446 – 447. Por. T. Pałdyna, *Próba wykładni…,* str. 30.
[1191] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 179; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 71 i 74; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Zasada pełnego odszkodowania (mity i rzeczywistość)* [w:] L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze: Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, str. 1077; M.

poddawany analizie art. 448 § 1 k.c., stanowiący obecnie jedyną normatywną podstawę dochodzenia naprawienia krzywdy przez osoby prawne.

Przechodząc do zdefiniowania krzywdy, warto wskazać, iż w przepisach Kodeksu cywilnego nie wyjaśniono znaczenia tego pojęcia[1192]. Brak jest również regulacji, która wprost przewidywałaby jak należy rozumieć czym jest szkoda w szerokim tego słowa znaczeniu[1193]. Uwzględniając jednak powyższe uwagi, szkodą określić można każdy uszczerbek w dobrach prawnie chronionych, z którym ustawa wiąże powstanie odpowiedzialności odszkodowawczej[1194]. Natomiast odnosząc się do definicji krzywdy, to spośród prezentowanych w doktrynie stanowisk, warto moim zdaniem podzielić pogląd, iż najskuteczniej można ją zdefiniować od strony negatywnej, tj. poprzez ustalenie czym jest szkoda majątkowa, a następnie na zasadzie antytezy zaliczenie pozostałych uszczerbków powstałych w dobrach i interesach prawnie chronionych do szkody niemajątkowej[1195]. W związku z brzmieniem cytowanego art. 361 § 2 k.c., za uszczerbki majątkowe można uznać takie, które da się wymierzyć w pieniądzu posługując się metodą dyferencyjną, polegającą na porównaniu aktualnego stanu majątku poszkodowanego, ze stanem hipotetycznym, jaki miałby miejsce w razie niewystąpienia określonego zdarzenia, z którym ustawa wiąże obowiązek naprawienia szkody[1196]. Ponadto jak trafnie zauważono w doktrynie, krzywda nie obejmuje niemajątkowych konsekwencji doznanych przez poszkodowanego, będących wynikiem

Safjan, *Naprawienie krzywdy…,* [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), str. 255 – 257; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 3; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 1; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 361, nb. 50; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 98 i 266; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 450. Por. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr…*, str. 147 i nast.

[1192] Warto zwrócić uwagę, że na gruncie Kodeku zobowiązań posłużono się sformułowaniem „krzywda moralna", co jednak spotkało się z krytyką w doktrynie, z uwagi na to, że błędnie sugerowało to związek tego rodzaju szkody z moralnością – tak, np. Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…*, str. 3; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…,* str. 65.

[1193] Z. Banaszczyk [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 361, nb. 33; A. Szpunar, *Odszkodowanie za…*, str. 22; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 33.

[1194] T. Dybowski [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981, str. 214.

[1195] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 37; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…,* str. 68; A. Sinkiewicz, *Pojęcie i rodzaje szkody*, Rejent, 1998, nr 2. str. 72; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 198; M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007, str. 15.

[1196] A. Szpunar, *Odszkodowanie za…,* str. 33; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 36 – 37; M. Ciemiński, *Odszkodowanie za…*, str. 197; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 361, nb. 43 – 44; Z. Banaszczyk [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 361, nb. 45; P. Machnikowski [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, Legalis 2022, art. 361, nb. 91; A. Koch [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 353–626*, Legalis 2022, art. 361, nb. 55; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 97; M. Kaliński, *Szkoda na…*, str. 213 – 214.

doznanej przez niego szkody majątkowej, np. w postaci żalu po utracie zarobku czy zniszczeniu lub uszkodzeniu przedmiotów majątkowych stanowiących jego własność[1197].

W doktrynie, jak i orzecznictwie można spotkać się z poglądami, iż po wyeliminowaniu z szeroko rozumianego zakresu szkody uszczerbków majątkowych, pozostałe jej aspekty stanowiące krzywdę przybrać mogą wyłącznie postać cierpień fizycznych i psychicznych[1198]. Stany te mogą z istoty rzeczy dotyczyć tylko osób fizycznych, gdyż są nieodłącznie związane z właściwościami naturalnymi człowieka, oddziałując na takie sfery jak: zdrowotna, emocjonalna, intelektualna oraz psychiczna[1199]. Na tym tle przyjęto, iż naturalną konsekwencją utożsamienia krzywdy wyłącznie z negatywnymi odczuciami - bólem, cierpieniem, stresem, przy jednoczesnym braku możliwości zaliczenia negatywnych odczuć osób tworzących substrat osobowy osoby prawnej na rzecz tego podmiotu, powinno być przyjęcie stanowiska, iż w razie naruszenia dobra osobistego osoby prawnej nie może ona dochodzić roszczeń z art. 448 § 1 k.c., ponieważ nie jest ona zdolna do przeżywania wyżej wymienionych doznań[1200]. Opowiadający się przeciwko możliwości występowania przez osoby prawne z roszczeniami o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny argumentują ponadto, iż przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się zgodnie z art. 43 k.c. do osób prawnych nie wprost, lecz odpowiednio[1201]. Przyjmując zaś powyżej zaprezentowane rozumienie krzywdy, nie ma możliwości odniesienia tego stanu do osób prawnych. W rezultacie sprzeczność pomiędzy istotą tych podmiotów a roszczeniami przewidzianymi w art. 448 § 1 k.c. ma mieć charakter nieusuwalny[1202]. W doktrynie wyrażono pogląd, iż uznanie dopuszczalności dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego przez osobę prawną, wobec braku możliwości doznania krzywdy przez taką

[1197] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 38; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 3. Zob. też Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* str. 168, gdzie trafnie wskazano, że krzywda jest to uszczerbek, który nie obejmuje przeżyć poszkodowanego będących refleksem doznanej przez niego szkody majątkowej.

[1198] Zob. tak, np. A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str.757 – 758; J. Jastrzębski, *Kilka uwag…,* str. 43; J. Jastrzębski, *O granicach kompensacji* [w:] J. Jastrzębski (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007, str. 10 - 11; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część…*, str. 269; M. Kaliński, *Szkoda na…,* str. 234; Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *Księga pierwsza…,* str. 63; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 września 1999 r., I ACa 464/99, Legalis nr 877849.

[1199] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 260; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 23 września 2014 r., I C 1765/12, Legalis nr 2170530.

[1200] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 757 – 758; wyrok SA w Łodzi z dnia 18 września 2015 r., I ACa 359/15, Legalis nr 1352425.

[1201] K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 września 1999 r., I ACa 464/99, Legalis nr 877849; wyrok SA w Warszawie z dnia 9 lutego 2007 r., VI ACa 960/06, Legalis nr 148510.

[1202] K. Kryla-Cudna, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*, Warszawa 2018, str. 14 – 15.

jednostkę, podważałoby również kompensacyjne znaczenie tej instytucji[1203]. Przeciwko możliwości zasądzenia omawianych roszczeń na rzecz osób prawnych przemawiać ma także fakt, iż środek ten rzekomo w swej istocie miałby za zadanie kompensować doznawane przez te podmioty szkody majątkowe, których nie można precyzyjnie wyliczyć w pieniądzu[1204]. Dlatego też celem rozstrzygnięcia tego problemu zaproponowano ażeby możliwość zasądzania na rzecz osób prawnych zadośćuczynienia pieniężnego ograniczona została do sytuacji wyjątkowych i obejmowała wyłącznie te osoby prawne, których działalność nie jest nastawiona na zysk, ze względu na realizowanie wyłącznie celów społecznie pożytecznych[1205].

Przyjmując jednak odmienne stanowisko uznać należy, że powyżej zaprezentowane pojęcie krzywdy nie obejmuje wszystkich jego desygnatów. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w orzecznictwie, krzywda oznacza szkodę o charakterze niemajątkowym, będącą następstwem naruszenia dobra osobistego, której nie można utożsamiać wyłącznie z doznawaniem cierpień fizycznych i psychicznych[1206]. Nakaz odpowiedniego stosowania przepisów zawarty w art. 43 k.c. umożliwia zdefiniowanie tego pojęcia na gruncie osób prawnych jako uszczerbku niemajątkowego, polegającego na braku możliwości albo na utrudnieniu prawidłowego prowadzenia działalności przez te podmioty w dotychczasowy sposób, którego nie da się wprost wymierzyć w pieniądzu[1207]. Również w doktrynie wyrażono podobny pogląd, zgodnie z którym krzywdę osoby prawnej należy rozumieć jako uszczerbek w postaci braku możliwości lub utrudnieniu prawidłowego i efektywnego prowadzenia działalności w sposób i w zakresie, w jakim była ona prowadzona przed naruszeniem dobra osobistego[1208].

Nie można zaprzeczyć, że naruszenie dóbr osobistych osoby prawnej może powodować dezorganizację jej funkcjonowania, która ma jednocześnie taki charakter, iż nie jest możliwe

[1203] J. Jastrzębski*, Kilka uwag…,* str. 43.
[1204] K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3.
[1205] W podobnym tonie wyrażono również pogląd, iż problem zadośćuczynienia pieniężnego przyznawanego osobom prawnym, powinien być oceniany przez pryzmat finansowych możliwości działania tych podmiotów, co czyniłoby to roszczenie być szczególnie istotnym dla osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej – zob. J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 157. W innym opracowaniu bardziej stanowczo zwrócono uwagę, że w przypadku naruszenia dóbr osobistych podmiotów nieprowadzących działalności gospodarczej, w szczególności wspólnot mieszkaniowych, partii politycznych, stowarzyszeń, kościołów i innych związków wyznaniowych, związków zawodowych i korporacji zrzeszających przedstawicieli różnych zawodów, szkół wyższych czy spółdzielni prowadzących działalność kulturalno-oświatową, powstające skutki naruszenia dóbr osobistych, nie mają najczęściej odzwierciedlenia w ich sytuacji ekonomicznej, dlatego w ich przypadku zadośćuczynienie pieniężne miałoby pełnić właściwą funkcję, poprzez wyrównanie powstałego uszczerbku o charakterze niemajątkowym – zob. J. Matys, *Model zadośćuczynienia…,* str. 171 i nast.
[1206] Zob. wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211.
[1207] Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.
[1208] B. Lackoroński, *Majątkowa ochrona…,* [w:] M. Dumkiewicz, K. Kopaczyńska – Pieczniak, J. Szczotka (red.), str. 346 – 347.

określenie jej za pomocą metody dyferencyjnej, właściwej dla ustalania szkody majątkowej. W razie zajścia zdarzenia ingerującego w te wartości, osoba prawna zamiast realizować swoje cele statutowe jest nierzadko zobligowana do podejmowania działań przeciwdziałających stanowi oraz skutkom naruszenia jej dóbr osobistych. Przykładowo chociażby członkowie jej organów zamiast wykonywać swoje dotychczasowe obowiązki na rzecz osoby prawnej, muszą organizować na temat naruszenia dodatkowe spotkania, dokonywać analizy jego wpływu na dany podmiot, niekiedy formułować i umieszczać określone oświadczenia w przestrzeni publicznej dementujące określone informacje, co bezsprzecznie zakłóca nie tyle działalność tych osób fizycznych, lecz funkcjonowanie samej osoby prawnej. Krzywda spowodowana naruszeniem dóbr osobistych osoby prawnej powinna również obejmować skutki związane z postrzeganiem tych podmiotów przez innych uczestników obrotu, mogące moim zdaniem zostać określone mianem krzywdy wizerunkowej. Stanowi ją ukształtowanie się i utrzymywanie w określonym czasie w świadomości odbiorców nieprawdziwych informacji lub negatywnych ocen o danym podmiocie. Pełne ich usunięcie nie zawsze będzie możliwe za pomocą niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych[1209]. Można zatem zauważyć, że zasądzanie na rzecz osób prawnych roszczeń z art. 448 § 1 k.c. co prawda nie będzie miało na celu wyrównania cierpień fizycznych lub psychicznych, ale umożliwi zapewnienie tym podmiotom ochrony obiektywnie rozumianych interesów związanych z ich dobrami osobistymi[1210]. Należy zresztą zauważyć, iż również na gruncie osób fizycznych podkreślane jest, iż roszczenia pieniężne nie mogą ze swej istoty adekwatnie wyrównywać ludziom ujemnych przeżyć psychicznych, lecz działają w ten sposób, że poprzez dostarczenie im środków majątkowych, zastępczo łagodzą te cierpienia, gdyż dzięki nim takie osoby mogą w szerszej mierze zaspokoić swoje potrzeby czy spełnić pragnienia[1211]. Mimo zatem tego, że uszczerbku niemajątkowego nie da się jednoznacznie ocenić w pieniądzu, ustawodawca uznał za właściwe przyznanie poszkodowanemu roszczenia majątkowego, którego celem jest indemnizacja szkody niemajątkowej[1212]. Nastąpiło to chociaż suma pieniężna uzyskana przez poszkodowanego albo ewentualnie uiszczona na cel społeczny nie doprowadzi do restytucji stanu równowagi powstałego w jego sferze naturalnej[1213].

[1209] Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.
[1210] Uchwała SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, Legalis nr 1682591.
[1211] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 284 – 285.
[1212] M. Kaliński, *Szkoda na…,* str. 214; A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania…,* str. 30; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…*, str. 180 i nast.; A. Szpunar, *Odszkodowanie za…,* str. 28; A. Szpunar, *Zasada pełnego…,* str. 31; Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…*, str. 142 – 143; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 15.
[1213] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 5.

Niezależnie od powyższych ustaleń, warto również wskazać na inne argumenty przemawiające za stosowaniem art. 448 § 1 k.c. do osób prawnych[1214]. Pierwszy z nich, który był już sygnalizowany w literaturze, związany jest ze zmianą treści tego przepisu jaka nastąpiła mocą omawianej już nowelizacji z 1996 r. Wtedy też zastąpiono zawarte w nim słowo „pokrzywdzony" sfomułowaniem „temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone". Według tego stanowiska, gdyby ustawodawca chciał pozbawić osoby prawne możliwości dochodzenia roszczeń z art. 448 k.c., pozostałby przy określeniu „pokrzywdzony", co w większym stopniu przemawiałoby za ograniczeniem zakresu podmiotowego jego stosowania do osób fizycznych. Obecne ujęcie podkreśla zaś obiektywne kryteria podmiotowe jego zastosowania[1215]. Teza ta nie wydaje się jednak przekonująca, bowiem w doktrynie oraz orzecznictwie jeszcze przed wejściem w życie wskazanej nowelizacji, tj. gdy przepis ten przewidywał wyłącznie możliwość dochodzenia zapłaty na rzecz PCK w razie zawinionego naruszenia dóbr osobistych przez „poszkodowanego", nie budziła zasadniczych wątpliwości możliwość zasądzania tego środka na rzecz osób prawnych. Wskazywano jednak ówcześnie, że funkcja tej instytucji sprowadzała się do jej oddziaływania prewencyjno – represyjnego, nie zaś jak obecnie kompensacyjnego[1216].

Po drugie zauważyć należy, że z wykładni językowej art. 43 k.c. nie wynika, żeby ustawodawca ustanowił wprost jakiekolwiek ograniczenia w odpowiednim stosowaniu przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych do osób prawnych. Przepis ten odsyła zatem do całego reżimu prawnego ochrony dóbr osobistych osób fizycznych. W rezultacie, aby

[1214] Warto również wskazać, iż w doktrynie pojawił się pogląd, zgodnie z którym regulacja art. 448 k.c. stanowi dla osób prawnych podstawę dla ochrony przed czynami nieuczciwej konkurencji, związanymi z naruszeniem dóbr osobistych tych podmiotów. Wynikać ma to z faktu, iż na podstawie omawianych regulacji, osoby prawne będą mogły żądać zadośćuczynienia bez konieczności precyzyjnego określania rozmiaru poniesionego uszczerbku – M. Safjan, *Ochrona majątkowa…*, str. 14. Teza ta jednak budzi wątpliwości bowiem wskazuje w istocie na kompensowanie szkód majątkowych, których wprost nie można oszacować w pieniądzu lub udowodnić za pomocą zadośćuczynienia.

[1215] A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 236.

[1216] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 126 – 127 i 144, gdzie wyrażono pogląd na tle dawnego stanu prawnego, tj. sprzed nowelizacji z 1996 r. zgodnie z którym poszkodowanym w rozumieniu art. 448 k.c. mógł być każdy, u kogo w wyniku naruszenia dobra osobistego ujawniły się ujemne konsekwencje w sferze poza majątkowej. Zauważono, iż w przypadku środka w postaci zasądzenia odpowiedniej sumy na rzecz PCK, nie chodziło o zapewnienie satysfakcji osobie prawnej ani o wyrównanie ujemnych doznań psychicznych, a w istocie o ochronę jej obiektywnie rozumianych interesów związanych z dobrami osobistymi. Zob. też poglądy za możliwością stosowania art. 448 k.c. do osób prawnych w brzmieniu sprzed nowelizacji, np. A. Jędrzejewska, *Znaczenie art. 448 k.c. w systemie ochrony dóbr osobistych* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, Wrocław 1985 str. 340 i 343; wyrok SN z dnia 15 grudnia 1975 r., I CR 887/75, Legalis nr 19160, w którym sąd stanął na stanowisku, że odesłanie zawarte w art. 43 k.c. wyrażające zasadę stosowania do osób prawnych przepisów o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych ma szeroki zakres, co oznaczało nie tylko możliwość stosowania do nich art. 23 i 24 k.c., ale również art. 448 k.c. Zdaniem SN, gdyby ustawodawca chciał zróżnicować w tej kwestii sytuacje osób fizycznych i prawnych, to uczyniłby to wprost. Natomiast w przeciwnym wypadku nie można było stawiać w gorszej sytuacji prawnej osób prawnych, od tej w jakiej znajdują się osoby fizyczne. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu tym podkreślił zarazem, że zasądzenie roszczenia na rzecz PCK miało charakter represyjny względem sprawcy, co tym, bardziej usprawiedliwiać miało tezę o możliwości stosowania tego roszczenia do ochrony dóbr osobistych osób prawnych.

można było odmówić stosowania jakiejś regulacji, musiałyby w tym zakresie wystąpić niebudzące wątpliwości sprzeczności pomiędzy przepisami stosowanymi a zakresem odniesienia, jak ma to chociażby miejsce na gruncie stosowania do osób prawnych art. 445 § 1 k.c. Natomiast możliwość dostosowania do osób prawnych pojęcia krzywdy wskazuje, że taka sprzeczność w przypadku omawianego przepisu nie występuje.

Jako trzeci argument przemawiający za stosowaniem art. 448 § 1 k.c. do osób prawnych, warto wskazać na konieczność nieuprzywilejowywania sprawców naruszenia w zależności od tego, jaki rodzaj podmiotów był adresatem ich zachowania. Przyjęcie odmiennego niż w niniejszym opracowaniu stanowiska, nie tylko byłoby sprzeczne z zasadą równego traktowania podmiotów prywatnych w ramach przysługującej im zdolności prawnej, lecz także ograniczałoby konsekwencje, jakie może ponieść sprawca naruszenia dóbr osobistych osób prawnych do roszczeń niemajątkowych, które w stosunku do odpowiedzialnego za naruszenie, mogłyby być niejednokrotnie niewystarczająco dotkliwe[1217].

Ostatnia przyczyna uzasadniająca przyjęte stanowisko, oscyluje wokół problemu funkcji, jaką spełniać mają roszczenia z art. 448 § 1 k.c. w przypadku osób prawnych[1218]. Na gruncie osób fizycznych podkreślana jest przede wszystkim ich funkcja kompensacyjna co oznacza, że mają one za zadanie wyrównanie powstałego uszczerbku i doprowadzenie do sytuacji, jaka istniałaby, gdyby zdarzenie szkodzące nie nastąpiło. Jak już zauważono, kompensowanie krzywdy instrumentami majątkowymi nie jest w pełni optymalnym modelem[1219]. Z funkcji tej wynika, że roszczenia te w istocie mają stanowić instrument usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych[1220]. W przypadku osób prawnych funkcję tę w szczególności realizować będzie roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy na cel społeczny. Ponieważ dobra osobiste osób prawnych mają znaczenie dla możliwości prawidłowego ich funkcjonowania w obrocie, to jego dochodzenie może posłużyć ukazaniu innym jego uczestnikom, że dany podmiot nie tylko działała we własnym interesie, lecz również dla dobra

[1217] M. Świadowska, *Zadośćuczynienie jako…,* [w:] J. Jastrzębski (red.), str. 288.
[1218] J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 40, gdzie podkreślono funkcje prewencyjne oraz represyjne majątkowej ochrony dóbr osobistych osób prawnych. Zob. też J. Gudowski, G. Bieniek [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Lex 2018, art. 448, nb. 10.
[1219] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 101; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 752; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 77; A. Szpunar, *Uwagi o funkcjach odpowiedzialności odszkodowawczej*, Państwo i Prawo, 2003, nr 1, str. 23; A. Szpunar, *O funkcjach odpowiedzialności cywilnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1974, nr 1, str. 174; Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* str. 112; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *W sprawie…,* str. 6; P. Granecki, *Odpowiedzialność sprawcy…* , str. 110; wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1032/00, Lex nr 78885; wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2006 r., I CSK 159/05, Lex nr 371773; wyrok SN z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 245/07, Lex 369691; wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 536/07, Lex nr 461725; wyrok SN z dnia 15 października 2010 r., V CSK 90/10, Lex nr 1001338.
[1220] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 1.

ogółu, wspierając szczytne cele, które są powszechnie aprobowane w danej zbiorowości. Nie mniejszą rolę w przypadku osób prawnych przy zasądzaniu zadośćuczynienia pieniężnego albo żądaniu przyznania odpowiedniej sumy na cel społeczny spełnia moim zdaniem również funkcja prewencyjno – wychowawcza[1221]. W razie, gdy zasądzane kwoty będą dostatecznie wysokie, mogą wpływać zniechęcająco do dalszego łamania reguł prawnych nie tylko przez samych sprawców naruszenia, lecz także oddziaływać na zachowania innych osób poprzez kształtowanie u nich prawidłowych postaw. W mniejszym stopniu natomiast należy uwzględniać cele represyjne omawianych roszczeń, co wynika z faktu, iż zadaniem norm prawa cywilnego nie jest karanie sprawcy naruszenia poprzez pozbawianie go środków finansowych[1222]. Nie oznacza to jednak, że nie powinno w ogóle brać się pod uwagę faktu, iż zasądzona od pozwanego kwota powinna być na tle dolegliwa, aby stanowiła odpowiednią reakcję na dokonane naruszenie[1223].

Przechodząc do kwestii dotyczącej zasad stwierdzania w toku procesu zaistnienia stanu krzywdy u osób prawnych, a także czynników, jakie sądy powinny brać pod uwagę przy ustalaniu wysokości zasądzanych roszczeń, w pierwszej kolejności należy opowiedzieć się za poglądem, zgodnie z którym krzywdy nie można utożsamiać z samym wykazaniem faktu naruszenia dobra osobistego[1224]. Wynika to z faktu, iż na gruncie ochrony dóbr osobistych osób fizycznych, dopiero skutek w postaci ujemnych następstw powstałych u konkretnego podmiotu podlega kompensacji[1225]. Ponadto zwrócić uwagę należy, że krzywda stanowi odrębną od naruszenia dóbr osobistych przesłankę wymienioną wprost w art. 448 § 1 k.c. Jako niezbędną trzeba zatem uznać konieczność udowodnienia przez powoda wystąpienia określonych skutków niemajątkowych, jakie naruszenie to wywołało[1226]. Stwierdzenie stanu krzywdy powinno przy tym uwzględniać obiektywne kryteria oceny następstw danego zdarzenia poprzez odwoływanie się do sposobu postrzegania ich w odbiorze społecznym, biorąc jednak również pod uwagę indywidualne cechy charakteryzujące dany podmiot, a więc w szczególności opinię

[1221] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 760. Por. J. Jastrzębski, *Kilka uwag…,* str. 33; A. Szpunar, *Uwagi o…,* str. 178–179; wyrok SN z dnia 17 marca 2006 r., I CSK 81/05, Legalis nr 82587; wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514.
[1222] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 448, nb. 10.
[1223] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 40 – 42. Por. A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 238.
[1224] Zob. inaczej J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 41.
[1225] M. Świadowska, *Zadośćuczynienie jako…,* [w:] J. Jastrzębski (red.), str. 295.
[1226] Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne…,* str. 173; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 445, nb. 14; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 5; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 12; J. Panowicz – Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 34 i 37; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 758.

jaką dotychczas posiadał w obrocie, rodzaj i rozmiar działalności jaką prowadził czy charakter docelowej grupy odbiorców, jakie korzystały z realizowanych przez niego zadań[1227].

Zauważyć należy, że ustawodawca oprócz ustanowienia fakultatywności przyznawania roszczeń z art. 448 § 1 k.c., ze względu na zawarte w nim sformułowanie „sąd może" określił ponadto w odniesieniu do ich wysokości wyłącznie, iż zasądzane kwoty powinny być „odpowiednie". Na tym tle należy uznać, że nie jest możliwe stworzenie sztywnych reguł określających wysokość kwot jakie mają być zasądzane, lecz będzie o tym decydować sąd po szczegółowym zbadaniu wszystkich okoliczności danej sprawy[1228].

Na tle dokonanej na potrzeby niniejszego opracowania analizy orzecznictwa, warto wskazać na argumenty, jakimi sądy kierowały się przy odmowie - pomimo spełnienia ku temu ustawowych przesłanek - zasądzania tych roszczeń na rzecz osób prawnych. W godnym zacytowania w pierwszej kolejności judykacie, do okoliczności uzasadniających oddalenie powództwa można zaliczyć: znikomy stopień winy sprawcy i doznanej krzywdy, rodzaj naruszonego dobra osobistego, niewłaściwe zachowanie się samego poszkodowanego w postaci chociażby prowokacji, pojednanie się stron oraz sposób postępowania pozwanego po dokonaniu naruszenia, np. polegający na publicznym przeproszeniu albo wycofaniu się z zarzutów[1229]. W innym orzeczeniu, jako przyczyny nieuwzględnienia żądania zastosowania art. 448 § 1 k.c. wskazano na krótkotrwałość stanu naruszenia, stopień winy pozwanej, który był nieznaczny i sprowadzał się do jej najlżejszego wymiaru, tj. niedołożenia należytej staranności oraz fakt dobrowolnego podjęcia przez pozwanego kroków mających prowadzić do usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego[1230].

W innych orzeczeniach, argumentem przemawiającym za oddaleniem żądania o zasądzenie zadośćuczynienia pieniężnego, był brak wykazania przez powoda negatywnych

[1227] Postulat zobiektywizowanej oceny następstw naruszenia dobra osobistego będzie miał znaczenie nie tylko u osób prawnych, lecz także w przypadku osób, które ze względu na wiek, chorobę psychiczną czy nieprawidłowy stan umysłowy nie są w stanie odczuć czy tez prawidłowo ocenić rozmiarów doznanego uszczerbku. Ponadto pozwala eliminować przypadki przyznawania ochrony osobom nadwrażliwym – zob. tak A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 761.

[1228] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., V ACa 4/21, Legalis nr 2571087 w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 5 000 zł na cel społeczny oraz 5 000 zł tytułem zadośćuczynienia.

[1229] Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 6 września 2013 r., I ACa 456/13, Legalis nr 747161. Podzielić warto również pogląd, iż za oddaleniem żądania o zadośćuczynienie pieniężne może przemawiać sytuacja, w której sam pokrzywdzony w przeważającym lub całkowitym stopniu przyczynił się do wyrządzenia krzywdy – zob. A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str.769. Sytuację taka moim zdaniem pozwala również na całkowite oddalenie powództwa o ochronę dóbr osobistych na podstawie art. 5 k.c.

[1230] Wyrok SA w Łodzi z dnia 17 lutego 2017 r., I ACa 1081/16, Legalis nr 2055340. Jak trafnie zauważono w doktrynie, szczególnymi okolicznościami skutkującymi oddaleniem żądania o zasadzenie roszczeń z art. 448 § 1 k.c. powinna być bagatelność naruszenia, w następstwie której powstaje nieznaczna krzywda. Teza ta realizuje zasadę *de minimis non curat praetor* – K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 3. Tak też A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…,* str. 81.

konsekwencji naruszenia dóbr osobistych[1231]. W jednej z takich spraw sąd wskazał, iż powodowa osoba prawna nie wykazała, aby wskutek działań pozwanej poniosła *de facto* jakąkolwiek szkodę wizerunkową w odbiorze osób trzecich, a zatem krzywdę, którą należałoby naprawiać na drodze finansowej[1232]. Na tle innego stanu faktycznego, sąd co prawda uznał, iż powodowa osoba prawna doznała krzywdy, jednak za nieuwzględnieniem żądania pozwu w zakresie roszczeń majątkowych przemawiało nieudowodnienie, że skutki naruszenia były na tyle dla niej dotkliwe, że wymagane byłoby zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez nią cel społeczny, zaś na jej rzecz zadośćuczynienia za krzywdę[1233]. Również w orzecznictwie można znaleźć argumenty wskazujące, iż za odmową uwzględnienia żądania powoda o zastosowanie art. 448 § 1 k.c. przemawiać może fakt, iż wystarczającą dolegliwością dla pozwanego z tytułu naruszenia dobra osobistego będzie zamieszczenie na portalu internetowym tekstu przeprosin, a więc ujmując szerzej, gdy niemajątkowe środki ochrony dóbr osobistych będą odpowiednie dla usunięcia skutków naruszenia[1234].

Za oddaleniem żądania zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny w jednym z judykatów przeważył fakt istnienia długotrwałego sporu pomiędzy powodową oraz pozwaną osobą prawną. Jak wskazał sąd w uzasadnieniu wyroku, w okolicznościach rozpoznawanej sprawy, u podłoża której leżał konflikt pomiędzy dwiema konkurującymi ze sobą organizacjami związkowymi działającymi w tym samym zakładzie pracy, należało postąpić w sposób wyważony. Rezultatem tego było przyjęcie stanowiska, iż uwzględnienie powyższego roszczenia majątkowego w jakimkolwiek zakresie, zostałoby na gruncie rozstrzyganego stanu faktycznego odczytane wyłącznie jako realizujące funkcję represyjną, co byłoby nie do pogodzenia z celem, jakiemu miałoby służyć uprawnienie do domagania się zasądzenia sumy pieniężnej na cel społeczny[1235].

Oddalenie roszczeń z art. 448 § 1 k.c. żądanych przez osoby prawne następowało również z uwagi na uwzględnienie przez sąd osobistej sytuacji pozwanego. Przykładowo w jednym z orzeczeń sąd wskazał, iż biorąc pod uwagę rodzaj naruszonego dobra osobistego osoby prawnej, a także skalę naruszenia, okoliczności sprawy, wiek pozwanych, ich nieporadność oraz status majątkowy, zasadne było odstąpienie od zasądzania od pozwanych

[1231] Wyrok SA w Lublinie z dnia 28 kwietnia 2020 r., I ACa 97/20, Legalis nr 2399024; wyrok SA w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2019 r., V ACa 501/18, Legalis nr 2243508; wyrok SA w Warszawie z dnia 11 maja 2017 r., I ACa 442/16, Legalis nr 1692677.
[1232] Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 lutego 2022 r., VI ACa 350/21, Legalis nr 2713680.
[1233] Wyrok SO w Radomiu z dnia 13 grudnia 2022 r., I C 878/21, Legalis nr 3126241.
[1234] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156. Por. K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 18.
[1235] Wyrok SA w Krakowie z dnia 18 września 2023 r., I ACa 1190/21, Legalis nr 3058751.

sumy na cel społeczny[1236]. W innym orzeczeniu zaś, sąd dostrzegając - jak to określił - „ogromną" dysproporcję w sytuacji majątkowej powoda i pozwanego uznał, iż z jednej strony żądane zadośćuczynienie stanowiłoby wielkość praktycznie nieodczuwalną w budżecie powoda, zaś z drugiej obecna sytuacja finansowa pozwanego - *nota bene* zwolnionego w toku postępowania z kosztów sądowych w całości - nie pozwalała na poniesienie przez niego jakichkolwiek wydatków poza tymi, które zabezpieczają podstawy jego egzystencji[1237].

Ponieważ jako zasadę należy jednak uznać uwzględnianie żądań z art. 448 § 1 k.c. w razie spełnienia ku temu ustawowych przesłanek[1238], w dalszej kolejności konieczne jest odniesienie się do kryteriów, w oparciu o które sądy powinny ustalać wysokość zasądzanego roszczenia. Jak trafnie zauważono w doktrynie, brak możliwości doświadczania przez osoby prawne cierpień fizycznych oraz psychicznych skutkuje tym, że kryteria oceny wysokości omawianych roszczeń nie mogą być tożsame z tymi stanowiącymi podstawę zasądzenia ich na rzecz osób fizycznych, w szczególności ze względu na brak możliwości uwzględniania podstawowego kryterium w postaci rozmiaru tych cierpień[1239]. Stąd też należy przeanalizować poglądy, jakimi kierowały się sądy przyznając je na rzecz omawianych podmiotów.

W tym zakresie wskazano, że sąd powinien rozstrzygać o wysokości zgłoszonego żądania mając na względzie wszelkie okoliczności sprawy, uwzględniając kryteria zobiektywizowane, jednakże pozostające w relacji do indywidualnych aspektów danego stanu faktycznego, biorąc pod uwagę w szczególności: rodzaj i stopień winy sprawcy naruszenia dobra osobistego, cel i motywy jego działania, jego sytuację majątkową, sposób postępowania sprawcy już po naruszeniu dóbr osobistych, rodzaj oraz skalę naruszonego dobra osobistego, skutki naruszenia dla pokrzywdzonego, a także fakt w jakim zakresie - poza środkami ochrony niemajątkowej przewidzianymi w art. 24 § 1 k.c. - do usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych konieczne jest uwzględnienie żądań przewidzianych w art. 448 § 1 k.c.[1240]. Nie mniej istotne okazać się może również ustalenie przynajmniej potencjalnej liczby odbiorców przekazu naruszającego te dobra oraz czasookresu naruszeń. W judykaturze zwrócono także uwagę na konieczność utrzymania zasądzonej kwoty w rozsądnych granicach,

[1236] Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2018 r., I ACa 111/18, Legalis nr 2524193.
[1237] Wyrok SO w Gdańsku z dnia 29 czerwca 2016 r., XV C 893/12, Legalis nr 2010379.
[1238] Por. M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 17; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 13.
[1239] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 13.
[1240] Wyrok SA w Szczecinie z dnia 9 listopada 2020 r., I ACa 281/20, Legalis nr 2553902, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 5 000 zł na cel społeczny. Por. wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 7.

odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa oraz rozmiarom strat wizerunkowych[1241].

W innych orzeczeniach z zakresu ochrony dóbr osobistych osób prawnych, w podobnym tonie zauważono, że wyznaczając wysokość omawianych roszczeń należy uwzględnić w szczególności rodzaj naruszonego dobra, rozmiar naruszenia oraz skutki dla powoda[1242]. Przyjmowano jednocześnie, że celem tych roszczeń oprócz zapewnienia poszkodowanemu należnej satysfakcji, powinno być także spełnianie funkcji represyjnej i prewencyjnej, a zatem aby uiszczając zasądzane kwoty, pozwany poniósł odczuwalne konsekwencje finansowe wymuszające na nim większą rozwagę w podejmowaniu w przyszłości działań mogących stanowić naruszenie cudzych dóbr osobistych[1243]. Uznać zatem należy, iż właściwe określenie odpowiedniej sumy pieniężnej z tytułu zadośćuczynienia, wymagało będzie niejednokrotnie także uwzględnienia sytuacji majątkowej osoby odpowiedzialnej za naruszenie. Kwota ta powinna być bowiem tak dobrana, by jej wysokość była dla niej majątkowo doniosła[1244]. Trafnie bowiem zauważono, że relatywnie niska wysokość zasądzonego zadośćuczynienia, która stanowiłaby tylko symboliczną wartość w porównaniu do zysków osiąganych z tytułu działalności gospodarczej przez pozwanego, nie będzie mogła wywoływać efektu pozwalającego zapobiegać dokonywaniu w przyszłości naruszeń dóbr osobistych. Chociaż słusznie wskazuje się, iż przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia sytuacja finansowa pozwanego nie może mieć pierwszorzędnego znaczenia, gdyż roszczenia z art. 448 § 1 k.c. mają za zadanie przede wszystkim pełnić funkcję kompensacyjną, to jednak nie powinno być tak, że profesjonalny uczestnik obrotu prawnego za zawinione naruszenie dóbr osobistych płacił zadośćuczynienie w nieznacznej dla niego kwocie[1245]. Warto również wskazać, iż sądy w swoich rozstrzygnięciach uzasadniając wysokość omawianych roszczeń odwoływały się także do funkcji prewencyjnej wskazując, że zasądzona kwota pieniężna stanowić powinna swoistą przestrogę przed podejmowaniem przez

[1241] Wyrok SA w Lublinie z dnia 24 maja 2022 r., I ACa 511/21, Legalis nr 2713392, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 7 000 zł na cel społeczny solidarnie od dwóch pozwanych. Por. M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 11. Zob. inaczej R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 18.
[1242] Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 stycznia 2022 r., I ACa 354/21, Legalis nr 2658816, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 1 000 zł na cel społeczny.
[1243] Wyrok SO w Radomiu z dnia 25 stycznia 2023 r., I C 9/22, Legalis nr 3126159, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 2 500 zł tytułem zadośćuczynienia.
[1244] Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 lipca 2012 r., I ACa 321/12, Legalis nr 730834, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 10 000 zł na cel społeczny.
[1245] Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 maja 2013 r., I ACa 1407/12, Legalis nr 736249, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 100 000 zł tytułem zadośćuczynienia.

pozwanego w przyszłości działań (zaniechań), mogących skutkować odpowiedzialnością z tytułu naruszenia dóbr osobistych[1246].

Na tle analizowanego orzecznictwa w sprawach o ochronę dóbr osobistych osób prawnych, można ponadto wyróżnić okoliczności, które w ocenie sądów wpływały na podwyższenie albo obniżenie kwot zasądzanych na rzecz tych podmiotów. Argumentując ich zwiększenie, sądy wskazywały na takie okoliczności jak: lekkomyślność i chęć realizacji źle pojętej dobrej zabawy[1247], rażące niedbalstwo pozwanych, które doprowadziło do naruszenia dobrego imienia[1248], fakt, iż naruszenie renomy zostało dokonane wobec organu władzy publicznej odpowiadającego za bezpieczeństwo[1249], czy intensywność, długotrwałość, intencjonalność i nacechowanie złej woli ze strony pozwanego, realizującego w sposób świadomy i wyrafinowany plan oczerniania powodów[1250]. Natomiast z drugiej strony za zmniejszeniem zasądzonej kwoty przemawiało chociażby, że po stronie pozwanej występowała osoba fizyczna, fakt ograniczonej czasowo dostępności spornego materiału prasowego[1251], konieczność uwzględnienia, aby zasądzona kwota nie stanowiła nadmiernego obciążenia dla pozwanych, a także okoliczność, iż działanie pozwanych nie było umyślne, zaś przed zainicjowaniem sprawy wyrazili oni żal, że doszło do procesu[1252].

Jak już ustalono, obok naruszenia dobra osobistego oraz wystąpienia stanu krzywdy, dla skutecznego dochodzenia przez osobę prawną roszczeń z art. 448 § 1 k.c. konieczna jest możliwość przypisania pozwanemu odpowiedzialności z tytułu popełnionego czynu niedozwolonego z art. 415 k.c. - 436 k.c.[1253]. Dla prowadzonych rozważań istotne jest ustalenie po pierwsze, czy wszystkie te przepisy będą mogą znaleźć zastosowanie do odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych osób prawnych oraz po drugie, jaki jest krąg podmiotów zobowiązanych do naprawienia krzywdy. Wynika to z faktu, że część z tych regulacji

[1246] Wyrok SA w Katowicach z dnia 23 marca 2017 r., V ACa 435/16, Legalis nr 1599098, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 10 000 zł tytułem zadośćuczynienia.
[1247] Wyrok SA w Katowicach z dnia 6 października 2017 r., V ACa 930/16, Legalis nr 2496271, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 2 500 zł na cel społeczny.
[1248] Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., I ACa 1908/22, Lex nr 3741236, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 10 000 zł na cel społeczny.
[1249] Wyrok SO w Szczecinie z dnia 15 listopada 2017 r., VIII GC 187/16, Legalis nr 2188724, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 50 000 zł na cel społeczny oraz 5 000 zł tytułem zadośćuczynienia.
[1250] Wyrok SO w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2023 r., XXV C 704/16, Legalis nr 3006837, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 10 000 zł na cel społeczny.
[1251] Wyrok SA w Katowicach z dnia 6 października 2017 r., V ACa 930/16, Legalis nr 2496271, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 2 500 zł na cel społeczny.
[1252] Wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2000 r., I ACa 1617/99, Lex nr 49243, w którym zasądzono w sprawie o ochronę dóbr osobistych osoby prawnej kwotę 5 000 zł na cel społeczny oraz 10 000 zł tytułem zadośćuczynienia.
[1253] Zob. R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 10.

przewiduje możliwość nałożenia takiego obowiązku na inne osoby niż sam sprawca[1254]. Ponieważ odpowiedzialność deliktowa stanowi jeden z reżimów odpowiedzialności odszkodowawczej, do której jak już ustalono zastosowanie znajdą przepisy z art 361 – 363 k.c., dla jej powstania zaistnieć będą musiały trzy ogólne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej w postaci: zaistnienia zdarzenia, z którym ustawa wiąże obowiązek naprawienia szkody, powstania szkody - w omawianym przypadku w szczególnej jej postaci, tj. krzywdy - oraz istnienie związku przyczynowego pomiędzy zdarzeniem i naruszeniem dóbr osobistych, a także zdarzeniem o powstaniem stanu krzywdy[1255]. Warto jednak odnotować, że w doktrynie wyrażono pogląd, zgodnie z którym związek ten powinien spełniać cechę adekwatności wyłącznie pomiędzy zdarzeniem a naruszeniem dobra osobistego, zaś ustalenie zaistnienia krzywdy powinno być badane przez pryzmat tego czy stanowi ona obiektywne następstwo danego zdarzenia[1256]. Poszczególne przepisy z zakresu czynów niedozwolonych mogą ponadto przewidywać dodatkowe przesłanki odpowiedzialności. Dokładne omawianie tych regulacji przekracza jednak zakres niniejszego opracowania, stąd też rozważania ograniczone zostaną do wskazania przepisów mogących stanowić podstawę odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych osób prawnych oraz podmiotów za nie odpowiedzialnych.

Pierwszym, podstawowym i zdecydowanie najczęściej znajdującym zastosowanie przepisem, na podstawie którego odpowiadać będzie mógł sprawca naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, jest art. 415 k.c. Reguluje on przypadek odpowiedzialności za własny czyn w postaci działania lub zaniechania, przewidując przy tym dodatkową przesłankę w postaci winy sprawcy danego zdarzenia[1257]. Ponadto jak już zasygnalizowano, w określonych przypadkach w sprawach o naruszenie dóbr osobistych odpowiedzialność przypisać będzie można również osobom prawnym. Na gruncie odpowiedzialności deliktowej podstawę taką przewiduje art. 416 k.c.[1258]. W rezultacie, w razie zawinionego naruszenia dóbr osobistych przez osobę pełniącą funkcję organu, poszkodowany skierować będzie mógł roszczenia majątkowe bezpośrednio do osoby prawnej, co jednak nie będzie wyłączało osobistej odpowiedzialności osoby fizycznej

[1254] A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 7.
[1255] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 3; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 445, nb. 12; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 1; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 445, nb. 3.
[1256] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 11; A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 758.
[1257] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 209.
[1258] W orzecznictwie za utrwalony można uznać pogląd, zgodnie z którym osoba prawna ponosi odpowiedzialność za krzywdę wyrządzoną osobie trzeciej przez jej funkcjonariusza, jeżeli dopuścił się on naruszenia dóbr osobistych przy wykonywaniu powierzonych mu obowiązków w ramach oznaczonej struktury organizacyjnej osoby prawnej - zob., np. wyrok SN z dnia 6 grudnia 1972 r., I PR 352/72, Legalis nr 16764; wyrok SN z dnia 28 listopada 1980 r., IV CR 475/80, Legalis nr 22369; wyrok SN z dnia 11 października 1983 r., II CR 292/83, Lex nr 5199

działającej w sposób zawiniony[1259]. Wtedy ich odpowiedzialność będzie zgodnie z art. 441 § 1 k.c. solidarna.

Należy zgodzić się z poglądem, że naruszenie dóbr osobistych może być również spowodowane niezgodnym z prawem wykonywaniem władzy publicznej[1260]. Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie władzy publicznej obejmuje zaś także szkodę niemajątkową[1261]. Jak zauważono, podstawę prawną przyznania zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę stanowił będzie w takich przypadkach art. 448 k.c. w związku z art. 417 k.c.[1262]. Co istotne, drugi z tych przepisów przewiduje jako zasadę odpowiedzialności nie winę, lecz bezprawność działania lub zaniechania władzy publicznej. Przyjęcie takiej konstrukcji było konieczne ze względu na brzmienie art. 77 Konstytucji RP, który to przepis nakazuje łączyć obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przez organy władzy publicznej z działaniem, które jest niezgodne z prawem[1263]. W rezultacie można przyjąć, że art. 417 k.c. stanowi pierwsze odstępstwo od zasady głoszącej, iż skuteczne dochodzenie roszczeń z art. 448 § 1 k.c. wymaga każdorazowego wykazania winy sprawcy naruszenia[1264]. Regulacja ta opiera się bowiem na konieczności udowodnienia przez powoda wyłącznie niezgodności działania władzy publicznej o charakterze obiektywnym, która oceniana powinna być w odniesieniu do nakazów i zakazów wynikających z normy prawnej, eliminując znaczenie czynnika subiektywnego w postaci winy[1265]. Jako przykłady naruszeń dóbr osobistych osób prawnych rodzących odpowiedzialność Skarbu Państwa można chociażby wskazać na niezgodne z prawem przeszukanie czy zainstalowanie podsłuchów w jej siedzibie na potrzeby toczącego się postępowania karnego.

Kolejna grupa przepisów, tj. art. 427 k.c. – 430 k.c. zawiera regulacje dotyczące odpowiedzialności za cudze czyny. Nie można całkowicie wykluczyć, iż odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych osób prawnych będą mogły ponieść na podstawie art. 427 k.c. osoby

[1259] M. Zelek [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 416, nb. 19. Zob. też wyrok SA w Lublinie z dnia 9 kwietnia 2014 r., I ACa 812/13, Lex nr 1461130.
[1260] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 417 nb. 56; Z. Banaszczyk [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 417, nb. 32.
[1261] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 417, nb. 25.
[1262] R. Szczepaniak [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 417 nb. 8; uchwała SN z dnia 18 października 2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960436; wyrok SN z dnia 18 kwietnia 2013 r., III CSK 232/12, Lex nr 1353199; postanowienie SN z dnia 7 grudnia 2018 r., II CSK 305/18, Lex nr 2589215.
[1263] K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 6.
[1264] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 286 – 287; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 8; uchwała SN z dnia 18 października 2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960436; wyrok SA w Katowicach z dnia 11 czerwca 2013 r., I ACa 307/13, Lex nr 1342250. Zob. inaczej wyrok SA w Szczecinie z dnia 13 marca 2014 r., I ACa 851/13, Lex nr 1459057, gdzie wskazano, że art. 417 i 417^1 k.c. nie mają zastosowania do odpowiedzialności Skarbu Państwa za naruszenie dóbr osobistych, gdyż odpowiedzialność za naruszenie tych dóbr osobistych uregulowana jest w sposób odrębny w art. 23, 24 i 448 k.c.
[1265] Wyrok TK z dnia 4 grudnia 2001 r., SK 18/00, Legalis nr 52235.

zobowiązane do nadzoru, za bezprawne zachowania osób poddanych temu nadzorowi. Przypadki takie nie będą jednak częste w praktyce i najprawdopodobniej ograniczać będą się do sytuacji, gdy osoba, której z powodu wieku lub stanu zdrowotnego nie można przepisać winy, sformułowałaby określoną wypowiedź naruszającą dobre imię. W podobnym zakresie odpowiedzialność kształtować mogłaby na podstawie art. 428 k.c., który oparty został na zasadzie słuszności. Większe znaczenie należy natomiast moim zdaniem przypisać możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych osoby prawnej osób powierzających wykonanie czynności. Jak słusznie zauważono w doktrynie, przyjęcie stanowiska, iż art. 448 § 1 k.c. nie jest oparty wyłącznie na zasadzie winy, lecz ma charakter niesamodzielny i wymaga uzupełnienia o inny przepis z zakresu odpowiedzialności deliktowej, daje możliwość zastosowania w przypadku omawianych naruszeń regulacji przewidzianej w art. 430 k.c., która została oparta na zasadzie ryzyka[1266]. Dzięki zaaprobowaniu tego poglądu, możliwe byłoby żądanie zapłaty zadośćuczynienia pieniężnego albo zasądzenia odpowiedniej kwoty na cel społeczny od zwierzchnika za zawinione naruszenia podjęte przez jego podwładnego. Zwierzchnikiem takim mogłaby być osoba fizyczna, jednak w doktrynie można spotkać się z trafnym poglądem wskazującym na możliwość poniesienia również przez osoby prawne odpowiedzialności za szkodę niemajątkową na podstawie art. 430 k.c.[1267]. Zauważyć warto, że ujęcie takie mogłoby znacznie ułatwić, a niekiedy nawet w ogóle umożliwić dochodzenie majątkowych środków ochrony dóbr osobistych. Wskazać chociażby warto, że zwierzchnik prowadzący określonego rodzaju działalność gospodarczą niejednokrotnie będzie dysponował większymi środkami finansowymi niż jego podwładny, co umożliwiać będzie zaspokojenie roszczeń powoda. Na szczególną uwagę zasługuje również przypadek, w którym szkoda niemajątkowa zostałaby spowodowana w sposób nieumyślny przez pracownika. Zgodnie z art. 120 § 1 k.p.[1268] w razie wyrządzenia przez pracownika przy wykonywaniu przez niego obowiązków pracowniczych szkody osobie trzeciej, zobowiązany do naprawienia szkody jest wyłącznie pracodawca, którego podstawę odpowiedzialności stanowił będzie najczęściej art. 430 k.c.[1269]. W razie zaś przyjęcia stanowiska, że art. 448 § 1 k.c. oparty jest wyłącznie na zasadzie winy, to przy jednoczesnej niemożliwości dochodzenia zawartych w nim roszczeń od

[1266] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 765.
[1267] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 136 – 137; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 138.
[1268] Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 277 ze zm.
[1269] W. Borysiak [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 430 nb. 100; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 430, nb. 14; M. Zelek [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 430, nb. 15. Zob. jednak uchwała SN z dnia 7 czerwca 1975 r., III CZP 19/75, Lex nr 1863; uchwała SN z dnia 12 czerwca 1976 r., III CZP 5/76, Lex nr 2042; uchwała SN z dnia 1 czerwca 1978 r., III PZP 6/78, Lex nr 12522.

działającego nieumyślnie pracownika, całkowicie wyłączona byłaby możliwość uzyskania przez poszkodowaną osobę prawną majątkowych roszczeń służących ochronie dóbr osobistych. Zauważyć jednak należy, iż w innych przypadkach niż wynikającym z art. 120 k.p., dochodzenie roszczeń od zwierzchnika nie wyłączałoby odpowiedzialności samego sprawcy naruszenia (art. 415 k.c.).

Należy uznać natomiast, że przepisy zawarte w art. 431 k.c. – 436 k.c. ze względu na charakter opisanych w nim zdarzeń nie mogą stanowić podstawy odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych osób prawnych. Przewidziane w nich zachowania polegające na wyrządzeniu szkody przez zwierzęta, rzeczy oraz związane z wykorzystaniem sił przyrody nie mogą ingerować w wartości niemajątkowe osób prawnych, lecz co najwyżej skutkować powstaniem szkody majątkowej, która podlegała będzie naprawieniu na zasadach ogólnych.

Przechodząc do kwestii różnic pomiędzy roszczeniami zawartymi w art. 448 § 1 k.c., należy przede wszystkim wskazać na innego beneficjenta, na rzecz którego zasądzana będzie suma pieniężna. Chociaż w obydwu przypadkach sąd przyznawał będzie na żądanie powoda świadczenia o charakterze jednorazowym[1270], to jednak w przypadku zadośćuczynienia pieniężnego uprawnionym do jego otrzymania będzie sam powód. Natomiast w razie wyboru przez niego żądania zasądzenia sumy na cel społeczny, będzie nią indywidualnie oznaczona organizacja realizująca cele społeczne. Jak już sygnalizowano, drugie z tych roszczeń będzie najczęściej dochodzone, gdy powód uważał będzie z jednej strony za niecelowe przyjęcie korzyści majątkowej od osoby, która wtargnęła w sferę jego dóbr osobistych, zaś z drugiej uzna, że domaganie się finansowej rekompensaty na cel społeczny wesprze budowanie jego pozytywnego odbioru w obrocie prawnym[1271].

Powód jest zobligowany w treści żądania do precyzyjnego określenia dochodzonego środka, a także kwoty zadośćuczynienia albo sumy pieniężnej, jakiej domaga się zasądzenia na cel społeczny[1272]. Ponadto w przypadku drugiego z tych roszczeń, konieczne będzie także

[1270] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 4; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 445, nb. 23.
[1271] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 242; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 28; wyrok SO w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2021 r., XXII GW 26/20, Legalis nr 2985595
[1272] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448 nb. 17. Należy również podzielić pogląd, iż w przeciwieństwie do roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne, gdzie legitymację czynną oprócz poszkodowanego posiada chociażby prokurator (art. 7 k.p.c.), to w przypadku roszczenia o zasądzenie sumy na cel społeczny jedynym podmiotem uprawnionym do jego domagania się, a co za tym idzie także wyboru celu społecznego jest ten czyjego dobra osobiste zostały naruszone – tak A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 770. Dochodzenie go wbrew inicjatywy powoda, pozbawiałoby go możliwości uzyskania na własną rzecz zadośćuczynienia pieniężnego, co mogłoby stanowić dla niego niekorzystane rozstrzygnięcie procesowe, a także stałoby wprost w sprzeczności z treścią art. 448 § 1 k.c., który stanowi o celu wskazanym przez poszkodowanego.

dokładne oznaczenie podmiotu posiadającego zdolność prawną będącego jej beneficjentem[1273]. Dzięki temu, w razie uwzględnienia żądania przez sąd, instytucja taka stanie się nie tylko uprawniona, lecz także zobowiązana do bezpośredniego odbioru świadczenia od dłużnika[1274]. Wynika to z faktu, iż z chwilą uprawomocnienia się wyroku, podmiot taki uzyska status wierzyciela wobec przyznanej na jego rzecz sumy pieniężnej. Ponieważ przepis art. 448 § 1 k.c. nie zawiera w tym zakresie dodatkowych wymogów należy uznać, że cel społeczny może być związany zarówno z działalnością instytucji państwowych, społecznych, jak i prywatnych[1275]. Jak wskazano w doktrynie, podmiotowi którego dobra osobiste zostały naruszone, przysługuje uprawnienie do wyboru celu, na jaki ma zostać przekazana suma pieniężna[1276], zaś sąd jest związany wyborem instytucji przez powoda, nawet jeżeli uzna, iż wartość społeczna celu jest nieznaczna[1277]. Nie powinno jednak budzić wątpliwości, iż w razie wskazania podmiotu, który w ogóle nie realizuje celów społecznych, żądanie takie nie będzie mogło zostać uwzględnione[1278]. Zgodzić należy się również z poglądem, iż sąd może zaooponować celowi społecznemu wybranemu przez powoda, gdy przybierał on będzie postać szykany ze względu na jego sprzeczność z najważniejszymi założeniami światopoglądowymi podmiotu odpowiedzianego za wyrządzoną krzywdę[1279]. Przykładowo oddaleniu podlegać powinno żądanie zasądzenia od kościelnej osoby prawnej kwoty pieniężnej na rzecz fundacji zajmującej się promowaniem lub pomocą organizacyjną w przeprowadzeniu zabiegów przerywania ciąży.

Powyższe ustalenia skutkują możliwością wyciągnięcia dwóch dalszych istotnych wniosków. Po pierwsze, jak zauważono w orzecznictwie zachodzą zasadnicze różnice w zakresie daty wymagalności roszczenia o zasądzenie sumy na cel społeczny oraz wymagalności wierzytelności powoda o zapłatę zadośćuczynienia[1280]. O ile bowiem w obydwu przypadkach mamy do czynienia z roszczeniami bezterminowymi[1281], to jednak w przypadku żądania zapłaty kwoty na cel społeczny, nie będzie stawać się ono wymagalne po wezwaniu

[1273] Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 23 czerwca 2022 r., I AGa 51/22, Lex nr 3455119.
[1274] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 24; J. Gudowski, G. Bieniek [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 448, nb. 16.
[1275] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 23; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 19.
[1276] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 19; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 3.
[1277] A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 448, nb. 17. Por. A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…,* str. 241.
[1278] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 19.
[1279] K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 31.
[1280] Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., I ACa 1908/22, Lex nr 3741236.
[1281] J. Gudowski, G. Bieniek [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny….*, art. 448, nb. 26; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 445, nb. 27.

naruszyciela do zapłaty, gdyż jak już zauważono, to nie powód jest w jego przypadku wierzycielem. Do czasu prawomocnego zakończenia postępowania, wierzycielem takim nie będzie również podmiot realizujący cele społeczne. Rodzi to w szczególności konsekwencje w zakresie możliwości naliczania odsetek za opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia. W przypadku roszczenia o zadośćuczynienie, powód będzie mógł bowiem naliczać je od momentu niespełnienia tego świadczenia przez naruszyciela, tj. niezwłocznie po wezwaniu go do zapłaty albo - w razie oznaczenia - po bezskutecznym upływie wyznaczonego mu w takim wezwaniu terminu[1282]. Natomiast nie będą istnieć podstawy do uwzględniania żądań zasądzenia odsetek za opóźnienie od kwoty zasądzonej na cel społeczny za okres sprzed uprawomocnienia się wyroku, ponieważ dopiero od tego momentu stanie się ono wymagalne. Po drugie, powodowi domagającemu się w procesie o ochronę dóbr osobistych zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny, nie będzie przysługiwał status wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym[1283]. Posiadał go będzie wyłącznie podmiot będący beneficjentem zasądzonej wyrokiem sumy pieniężnej i tylko on będzie legitymowany do wystąpienia z wnioskiem o nadanie wyrokowi klauzuli wykonalności, a następnie złożenia wniosku o wszczęcie egzekucji. Warto ponadto zasygnalizować, że sąd nie jest zobligowany do poinformowania takiego podmiotu o wydaniu na jego korzyść wyroku, ponieważ nie jest on stroną postępowania. Stąd też rolą powoda będzie przekazanie mu szczegółów dotyczących rozstrzygnięcia, celem umożliwienia dochodzenia spełnienia na jego rzecz świadczenia przez pozwanego. Natomiast w obydwu przypadkach roszczeń z art. 448 § 1 k.c., ich egzekucja przeprowadzana będzie w oparciu o przepisy dotyczące egzekucji roszczeń pieniężnych.

Ostatni problem na jaki warto zwrócić uwagę, dotyczy wystąpienia braków żądania, polegających na nieprawidłowym oznaczeniu podmiotu na rzecz którego ma zostać zasądzona suma pieniężna albo wyboru przez powoda nieprawidłowego jego beneficjenta. W orzecznictwie wyrażono pogląd, zgodnie z którym brak oznaczenia właściwego podmiotu prowadził będzie do oddalenia w tym zakresie powództwa[1284]. Moim zdaniem jednak należy przyjąć stanowisko odmienne, zgodnie z którym uchybienie takie stanowiło będzie brak formalny pozwu polegający na niedokładnym określeniu żądania, na który to wymóg wskazuje

[1282] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 22; wyrok SN z dnia 18 września 1970 r., II PR 257/70, Lex nr 12210; wyrok SN z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 131/03, Lex nr 141820; wyrok SN z dnia 16 lipca 2004 r., I CK 83/04, Lex nr 116589. Należy przyjąć, iż za wezwanie dłużnika do zapłaty będzie mogło być potraktowane także wytoczenie powództwa, zaś dniem w którym dochodzi do wezwania będzie uznawana data doręczenia mu odpisu pozwu – zob. wyrok SN z dnia 11 października 1980 r., I CR 295/80, Lex nr 2625.
[1283] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 448, nb. 19.
[1284] Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 23 czerwca 2022 r., I AGa 51/22, Lex nr 3455119.

wprost art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c. Dlatego też powinien on podlegać uzupełnieniu na zasadach określonych w art. 130 k.p.c. i nast. Natomiast, gdyby okoliczności takie ujawniły się już w toku postępowania, sąd powinien wezwać powoda do sprezycowania żądania, zaś dopiero w razie jego bierności, oddalić w tym zakresie powództwo.

§ 3 Sukcesja roszczeń o ochronę dóbr osobistych osób prawnych

Jak już ustalono w toku dotychczasowych rozważań, jedną z podstawowych cech bezwzględnych praw osobistych jest ich nieprzenoszalność, a więc brak możliwości zmiany podmiotu, któremu przysługują. Teza ta, jak się wydaje, nie budzi wątpliwości, gdyż wynika z funkcji oraz charakteru tych praw. Oprócz tego, że prawa te nie podlegają żadnym formom sukcesji, nie mogą być również przedmiotem egzekucji, zajęcia, zrzeczenia się, ani też jakichkolwiek umów uprawniających inne podmioty do realizacji wynikających z nich uprawnień. Pomimo braku wyraźnego przepisu w tym zakresie, wyklucza to sama ich natura. Trudno byłoby nawet wyobrazić sobie sytuację, w której inny podmiot realizowałby za osobę prawną uprawnienia wynikające z prawa do jej nazwy czy dobrego imienia.

Problem, który należy poruszyć, dotyczy natomiast możliwości przejścia na inny podmiot praw względnych, a więc kodeksowych roszczeń o ochronę dóbr osobistych osób prawnych, które powstały wskutek spełnienia przesłanek ich dochodzenia. Rozważyć trzeba go na dwóch płaszczyznach, tj. z jednej strony co do możliwości ich zbycia w drodze czynności prawnej oraz z drugiej, w zakresie dopuszczalności ich przejścia na inny podmiot na skutek sukcesji uniwersalnej. Zanim jednak będzie można omówić powyższe kwestie warto wskazać, iż odmiennie należy potraktować sytuację roszczeń niemajątkowych oraz majątkowych. Zgodnie z podkreślaną już kilkukrotnie w niniejszym opracowaniu zasadą, prawa niemajątkowe są nieprzenoszalne[1285]. W rezultacie roszczenia o zaniechanie działań oraz usunięcie skutków dokonanego naruszenia nie mogą w żadnym razie przejść na inny podmiot[1286]. Dalsze ustalenia dotyczyć będą zatem wyłącznie roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zapłatę odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny.

[1285] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne…*, str. 98; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 169.

[1286] W odniesieniu do roszczeń niemajątkowych warto jednak poczynić jedną istotną uwagę. Chociaż nie podlegają one żadnym formom sukcesji na inny podmiot, to jednak trzeba zauważyć, iż w ramach procesów transformacyjnych, jakie mogą zachodzić u osób prawnych, występują takie, w przypadku których nie dochodzi do zmiany podmiotu oraz sukcesji praw i obowiązków, lecz kontynuacji działalności tego samego podmiotu w nowej formie prawnej. Jako przykład można wskazać w tym zakresie przypadek przekształcenia spółek na zasadach określonych w art. 551 k.s.h. i nast. Przekształcenie spółki handlowej obejmuje sytuację, w której spółka przekształcana staje się podmiotem wszystkich praw i obowiązków spółki przekształconej. Należy odróżnić zatem taką sytuację od przypadku, który ma miejsce w razie sukcesji uniwersalnej, kiedy to dochodzi do przeniesienia

W pierwszej kolejności, odnosząc się do problemu zbywalności powyższych roszczeń majątkowych należy wskazać, iż w istocie chodzi tutaj o uprawnienie do przeniesienia ich przez osobę prawną mocą umowy na inny podmiot w drodze przelewu wierzytelności. W celu omówienia tej kwestii, trzeba odwołać się do przepisu art. 449 k.c., który stanowi, że roszczenia przewidziane w art. 444 – 448 k.c. nie mogą być zbyte, chyba że są już wymagalne i że zostały uznane na piśmie albo przyznane prawomocnym orzeczeniem. Z treści tej regulacji wynika, że ustawodawca w przypadku roszczeń majątkowych służących naprawieniu szkody na osobie, wprowadził jako zasadę ich niezbywalność, przewidując zarazem istnienie określonych wyjątków. Dopiero w przypadku ich wystąpienia, umowa przelewu wierzytelności nie będzie objęta sankcją bezwzględnej nieważności[1287].

Analizując przepis art. 449 k.c. na płaszczyźnie systemowej warto zauważyć, że stanowi on ustawowe odstępstwo od zasady wyrażonej w art. 509 k.c., iż wierzycielowi przysługuje prawo do przeniesienia przysługujących mu wierzytelności na podmiot trzeci w drodze czynności prawnej. Regulacja ta bowiem wprost *in fine* przewiduje, że wyjątki takie mogą wynikać z ustawy, zastrzeżenia umownego albo właściwości zobowiązania[1288]. Przyjęcie przez ustawodawcę rozwiązania o niezbywalności roszczeń służących naprawieniu szkody na osobie, wynika ze ścisłego ich związku z poszkodowanym[1289]. Zasadnie zatem ograniczono możliwość ich dochodzenia włącznie do podmiotu, który bezpośrednio doznał szkody. Jako *ratio legis* tej regulacji wskazuje się również na potrzebę ochrony poszkodowanych przed ryzykiem

praw i obowiązków na inny, nowopowstały podmiot. Kontynuacja działalności zachodząca na skutek przekształcenia spółki polega na zmianie wyłącznie organizacyjno-prawnej struktury spółki przy zachowaniu tożsamości podmiotu. Tezę tę potwierdza wprost brzmienie art. 553 § 1 k.s.h., zgodnie z którym spółce przekształconej przysługują wszystkie prawa i obowiązki spółki przekształcanej. Również w § 2 tego przepisu użyto sformułowania, iż „spółka przekształcona pozostaje pomiotem […]", co różnicuje wyraźnie ten przypadek od tego zachodzącego przy łączeniu czy podziale spółek, gdzie przepis zawiera wyrazy, iż „na spółkę przechodzą […]". W rezultacie, przy przekształceniu nie ma mowy o wstąpieniu w prawa i obowiązki o charakterze cywilnoprawym innego podmiotu, co jest właściwe dla sukcesji uniwersalnej, lecz zachodzi przypadek, w którym treść oraz zakres wszelkich stosunków prawnych łączących spółkę przekształcaną z innymi podmiotami pozostaje bez zmian – jest ona cały czas *ex lege* podmiotem tych praw i obowiązków – zob. szerzej. A. Dolińska [w:] A. Mariański (red.), *Połączenia, podziały i przekształcenia spółek prawa handlowego. Zagadnienia prawne i podatkowe. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2023, str. 448 – 449; S. Zarębińska [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis 2024, art. 553, nb. 1-2; A. Witosz [w:] A. Kidyba (red.), *Łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych*, Warszawa 2007, str. 278; wyrok SN z dnia 13 września 2017 r., IV CSK 603/16, Legalis nr 1695369; postanowienie SA w Poznaniu z dnia 12 września 2013 r., I ACz 1170/13, Legalis nr 2108294. Na tle tych rozważań należy zatem uznać, iż w przypadku przysługiwania spółce przekształcanej roszczeń niemajątkowych o ochronę dóbr osobistych, to po dokonaniu przekształcenia - dzięki zachowaniu tożsamości podmiotu - spółka przekształcona będzie uprawniona do dochodzenia zaniechania działań oraz usunięcia skutków naruszenia, z tytułu zdarzeń mających miejsce przed przekształceniem.

[1287] Zob. wyrok SA w Białymstoku z dnia 15 listopada 2013 r., I ACa 497/13, Legalis nr 745063.

[1288] Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część…*, str. 407; J. Jastrzębski [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024, str. 431; wyrok SN z dnia 29 lipca 1970 r., II CR 307/70, Lex nr 6767.

[1289] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 799; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 449, nb. 1.

zbywania nieokreślonych co do wysokości roszczeń odszkodowawczych w zamian za kwotę, nieodpowiadającą ich realnej wartości[1290]. Jak zauważono, działania takie najczęściej mogłyby podejmować osoby będące w złej sytuacji finansowej, które w celu szybszego otrzymania środków, korzystałyby z propozycji podmiotów oferujących nabywanie wierzytelności po zaniżonej cenie. W dalszej perspektywie uzyskiwałyby one nierzadko na drodze sądowej wyższe kwoty aniżeli te wypłacone uprzednio poszkodowanemu na mocy umowy przelewu wierzytelności.

Zanim jednak będzie można przejść do omówienia wyjątków od zasady niezbywalności roszczeń, służących naprawieniu szkody na osobie, należy moim zdaniem opowiedzieć się za stanowiskiem, zgodnie z którym poszkodowana osoba prawna w żadnym wypadku nie będzie uprawniona do zbycia roszczenia o zapłatę odpowiedniej sumy na cel społeczny[1291]. W jego przypadku bowiem, w przeciwieństwie do roszczenia o zadośćuczynienie, to nie poszkodowany jest wierzycielem uprawnionym do otrzymania kwoty pieniężnej, lecz bezpośrednio podmiot trzeci będący indywidualnie wskazaną przez powoda instytucją realizującą cele społeczne. Przypomnieć warto, że staje się ona wierzycielem dopiero po uprawomocnieniu się wyroku uwzględniającego powództwo, w którym to momencie roszczenie to staje się wymagalne[1292]. Niemniej jednak zgodzić należy się z twierdzeniem, że w przeciwieństwie do poszkodowanego, podmiot realizujący celem społeczne po nabyciu statusu wierzyciela, będzie miał możliwość zbycia wskazanego roszczenia, jednak wyłącznie na rzecz na innego podmiotu realizującego cele społeczne[1293]. Przeciwne rozwiązanie sprzeciwiałoby się moim zdaniem właściwości tego zobowiązania w rozumieniu art. 509 k.c.

Przechodząc zatem do omówienia przypadków, w których dopuszczalne jest zbycie przez poszkodowaną osobę prawną drugiego z roszczeń z art. 448 § 1 k.c. - o zadośćuczynienie pieniężne należy wskazać, iż podstawowym wymogiem w tym zakresie jest wymagalność wierzytelności. Jak wskazuje się w doktrynie oraz orzecznictwie, co już również sygnalizowano w toku wcześniejszych rozważań, naprawienie szkody wyrządzonej deliktem jest

---

[1290] Tak R. Strugała, *Zbywanie roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Ratio legis, treść normatywna oraz przyszłość uregulowania art. 449 k.c*., Forum Prawnicze, 2019, nr 4, str. 42; K. Zawada [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 6*, Warszawa 2018, str. 1400; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 1.

[1291] J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 149 - 150; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 449, nb. 8; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 2.

[1292] J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 150; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 5.

[1293] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 449, nb. 5; M. Wałachowska [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 8. Zob. inaczej K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 1.

świadczeniem bezterminowym[1294]. W rezultacie, zastosowanie w jego przypadku znajdzie art. 455 k.c., z którego wynika, że staje się ono wymagalne niezwłoczne po wezwaniu dłużnika przez wierzyciela do spełnienia świadczenia. Oczywiście jeżeli wierzyciel oznaczy w takim wezwaniu termin – wtedy roszczenie staje się wymagalne wraz z jego bezskutecznym upływem. Zasadne jest również podzielenie poglądu, iż roszczenia bezterminowe z deliktów, a więc również o zadośćuczynienie pieniężne, mogą stać się wymagalne w razie, gdy poszkodowany oraz osoba zobowiązana do naprawienia szkody zawrą ugodę, określając w niej termin zapłaty[1295].

Oprócz przesłanki wymagalności, zbycie wierzytelności o zadośćuczynienie pieniężne lub zapłatę odpowiedniej sumy na cel społeczny jest możliwe, gdy spełniony zostanie jeden z dwóch alternatywnie sformułowanych warunków[1296]. Pierwszym z nich jest uznanie przez zobowiązanego do naprawienia szkody długu na piśmie. Należy podzielić pogląd, iż wymagane jest przy tym dokonanie tzw. uznania właściwego, przyjmującego postać umowy między wierzycielem i dłużnikiem, w ramach której zostaną złożone dwa zgodne oświadczenia woli[1297]. Ustawodawca przewidział wprost formę pisemną dla oświadczenia składanego przez dłużnika, która została zastrzeżona *ad eventum*, co oznacza, że jej niezachowanie chociaż skutkować będzie późniejszą nieważnością umowy przelewu wierzytelności, to jednak nie będzie zarazem oznaczało nieważności samego uznania[1298]. Treść tej czynności powinna określać roszczenie, które zostaje uznane oraz wprost wymieniać jego wysokość[1299]. Jak bowiem zauważono w doktrynie, tylko uznanie, w którego treści sprecyzowano wysokość żądanego zadośćuczynienia, pozwoli zrealizować cel w postaci eliminacji ryzyka

[1294] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 27; M. Wałachowska [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 4; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 41; wyrok SN z dnia 9 marca 1973 r., I CR 55/73, Legalis nr 16996; wyrok SN z dnia 8 kwietnia 1999 r., II CKN 269/98, Lex nr 1212984; wyrok SN z dnia 12 lipca 2002 r., V CKN 1114/00, Legalis nr 59803; wyrok SN z dnia 18 lutego 2010 r., II CSK 434/09, Legalis nr 350647; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 6 maja 2015 r., I ACa 245/15, Legalis nr 1249764.

[1295] Tak R. Strugała, *Zbywanie roszczeń…*, str. 46. Por. wyrok SN z dnia 28 października 2016 r., I CSK 661/15, Legalis nr 1565002.

[1296] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 449, nb. 1.

[1297] A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 798; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 194 - 195; M. Pyziak – Szafnicka, *Uznanie długu*, Warszawa 1996, str. 214 – 216; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 449, nb. 16; Zob. inaczej P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 6, gdzie zakwalifikowano tę czynność jako jednostronne oświadczenie woli dłużnika.

[1298] A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 449, nb. 3; M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 4.

[1299] M. Safjan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 3; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 7; J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 105; M. Wałachowska [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 5; M. Pyziak – Szafnicka, *Uznanie długu…,* str. 217; A. Olejniczak [w:] A. Kidyba (red.) *Kodeks cywilny…,* art. 449, nb. 3, gdzie wskazano, że wysokość świadczenia odszkodowawczego może być określona także przez wskazanie podstaw do jego ustalenia. Zob. odmiennie A. Śmieja [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa…*, str. 800.

pokrzywdzenia poszkodowanego. Problem ten jednak w przypadku osób prawnych wydaje się marginalny w przeciwieństwie do sytuacji, w jakiej znajdują się osoby fizyczne[1300]. Uznać jednak warto, że dzięki dokładnemu określeniu wysokości zadośćuczynienia pieniężnego, jeżeli po zawarciu umowy przelewu wierzytelności okaże się, że całość należnej kwoty jest wyższa od wartości zbytej wierzytelności, nie powstaną wątpliwości co do tego, że to poszkodowany będzie uprawniony do dochodzenia na swoją rzecz pozostałej jej, nieprzelanej części[1301]. Drugim, alternatywnym wymogiem zbycia wierzytelności o zadośćuczynienie pieniężne, jest przyznanie jej prawomocnym wyrokiem sądu. W takim wypadku, cedent będzie mógł przelać na cesjonariusza całą zasądzoną na jego rzecz wierzytelność. Nie jest jednak także wykluczone zbycie wyłącznie jej oznaczonej co do kwoty części. Jak ponadto trafnie zauważono w doktrynie, za wyrok w rozumieniu art. 449 k.c. można uznać wyłącznie takie orzeczenie, które precyzyjnie określa kwotę należnego świadczenia. Stąd też przykładowo nie będzie nim wyrok wstępny, który zgodnie z art. 318 k.p.c. wyłącznie uznaje roszczenie powoda za usprawiedliwione co do zasady[1302].

Druga zasygnalizowana kwestia, którą należy rozważyć na kanwie sukcesji roszczeń z art. 448 § 1 k.c., dotyczy możliwości przejścia ich na mocy sukcesji uniwersalnej z osoby prawnej na inny podmiot. Wskazać należy, że zgodnie z art. 448 § 3 k.c. do roszczeń, o których mowa w art. 448 § 1 i 2 k.c. stosuje się przepis art. 445 § 3 k.c. Oznacza to, że roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne lub zapłatę sumy na cel społeczny przechodzą na spadkobierców, a więc pod tytułem ogólnym, gdy zostały uznane na piśmie albo gdy powództwo o nie zostało wytoczone za życia poszkodowanego.

Analizując w pierwszej kolejności *ratio legis* powyższego przepisu warto zwrócić uwagę, iż zgodnie z art. 922 § 2 k.c. nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą. Za takie roszczenia uznać należy w szczególności omawiane instrumenty prawne służące naprawieniu krzywdy. W rezultacie, w braku powyższej regulacji, roszczenia te zawsze wygasałyby wraz ze śmiercią uprawnionego[1303]. Natomiast w przypadku spełnienia przesłanek z art. 445 § 3 k.c., spadkobiercy wstępują w miejsce spadkodawcy, nabywając roszczenia przysługujące zmarłemu w zakresie istniejącym w chwili otwarcia

[1300] Z. Masłowski [w:] J. I. Bielski, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, Z. Resich, (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2*, Warszawa 1972, str. 1131.
[1301] M. Wałachowska [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 5.
[1302] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 449, nb. 7.
[1303] A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 193; E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 445, nb. 77; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 22; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 32; wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, Legalis nr 237024.

spadku. Przepis ten realizuje zatem z jednej strony zasadę, iż śmierć poszkodowanego nie powinna zwalniać sprawcy krzywdy z odpowiedzialności, zaś z drugiej pozwala spadkobiercom na uzyskanie świadczenia, które zgodnie z podjętymi przez zmarłego za życia działaniami miało wejść do jego majątku (a w konsekwencji do spadku), lecz uniemożliwiła to jego śmierć[1304]. W orzecznictwie wyjaśniono, że przedmiotem dziedziczenia jest konkretne roszczenie o kwotę objętą uznaniem lub dochodzoną w powództwie wytoczonym przez poszkodowanego[1305]. Na skutek uznania długu albo określenia kwoty w ramach żądania pozwu, treść roszczenia zostaje bowiem skonkretyzowana w stopniu pozwalającym na to, aby już jako oderwane od osoby poszkodowanego mogło być przedmiotem spadkobrania[1306].

Należy zauważyć, iż część rozważań poczynionych na gruncie art. 449 k.c. pozostaje aktualna również na kanwie art. 445 § 3 k.c. z względu na częściową zbieżność zawartych w nim przesłanek. W szczególności, w przypadku wymogu uznania długu na piśmie należy moim zdaniem opowiedzieć się za poglądem, zgodnie z którym powinno ono nastąpić - tak samo jak na gruncie art. 449 k.c. - na podstawie tzw. uznania właściwego poprzez złożenie przez poszkodowanego oraz zobowiązanego zgodnych oświadczeń woli określających roszczenie, które podlega uznaniu określając zarazem jego wysokość[1307]. Natomiast drugą, alternatywną przesłanką sukcesji uniwersalnej roszczeń, na którą wskazuje art. 445 § 3 k.c., jest wytoczenie powództwa przez spadkodawcę za jego życia. Na gruncie tego przepisu skutek ten należy wiązać z prawidłowym, a więc nieprowadzącym do zwrotu, wniesieniem pozwu o zapłatę do sądu[1308]. Wytoczenie powództwa przez poszkodowanego oznacza, że po jego śmierci postępowanie na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. zostaje zawieszone oraz będzie mogło zostać podjęte z udziałem spadkobiercy na podstawie art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c. Wyrokując w takiej sprawie, sąd powinien uwzględnić roszczenie w takiej samej wysokości, w jakiej przyznane zostałoby ono pierwotnemu powodowi[1309].

Moim zdaniem odmiennie niż miało to miejsce na gruncie art. 449 k.c., należy potraktować problem sukcesji uniwersalnej roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy

[1304] Por. K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 32; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 224.
[1305] Wyrok SN z dnia 25 marca 1975 r., II CR 53/75, Legalis nr 18661.
[1306] Wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09 Legalis nr 237024.
[1307] E. Bagińska [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część…*, art. 449, nb. 6; P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 24. Zob. inaczej A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 195; J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…*, str. 106; R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 8; K. Mularski [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 34.
[1308] R. Strugała [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 8. Por. wyrok SN z dnia 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, Legalis nr 180176.
[1309] Wyrok SN z dnia 24 marca 2011 r., I CSK 389/10, Legalis nr 354219; wyrok SN z dnia 28 listopada 2019 r., III CSK 284/17, Legalis nr 2278670.

pieniężnej oznaczony cel społeczny. Za zasadne bowiem należy uznać, iż w razie wytoczenia przez poszkodowanego powództwa o zasądzenie określonej kwoty na rzecz konkretnej instytucji realizującej cele społeczne albo pisemnego uznania takiego roszczenia, w którego treści wymieniony zostanie podmiot, na który ma zostać uiszczona określona suma pieniężna, spadkobiercy będą uprawnieni odpowiednio do popierania powództwa w zakresie tego roszenia albo też wniesienia pozwu z takim żądaniem[1310]. Niezależnie jednak od tego, które z alternatywnych roszczeń z art. 448 § 1 k.c. wybierze poszkodowany, dziedziczone będą one wyłącznie do kwoty wskazanej w treści powództwa albo też w umowie o uznaniu długu[1311]. W rezultacie spadkobiercy nie mogą wystąpić o kwotę wyższą niż w ustalona została w zgodnych oświadczeniach woli albo też rozszerzyć powództwa ponad kwoty wskazane w pozwie[1312].

Prima facie, powyższy przepis art. 445 § 3 k.c. nie może znaleźć zastosowania do osób prawnych, ponieważ jego konstrukcja reguluje wprost kwestie związane z dziedziczeniem. Nie budzi natomiast wątpliwości, iż przepisy prawa spadkowego dotyczyć mogą wyłącznie sukcesji uniwersalnej po osobach fizycznych. Warto jednak odnotować, iż w orzecznictwie uznano, iż dopuszczalne jest odpowiednie stosowanie art. 445 § 3 k.c. w związku z art. 448 § 1 i 3 k.c. również do osób prawnych. Zgodnie z treścią uchwały podjętej przez Sąd Najwyższy, roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie dóbr osobistych przechodzi na następcę prawnego pod tytułem ogólnym osoby prawnej, gdy powództwo o jego zasądzenie zostało wytoczone przed jej ustaniem[1313]. Moim zdaniem zasadne jest zaaprobowanie powyżej tezy, jak również rozszerzenie jej na przypadki zarówno uznania na piśmie roszczenia o zadośćuczynienie przez zobowiązanego, jak też przyjęcie, że znajdzie ona zastosowanie w razie, gdy osoba prawna wybrała alternatywnie dochodzenie roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy na cel społeczny. Sąd ten przekonująco wskazał, że nie powinno poprzestawiać się wyłącznie na wykładni językowej art. 445 § 3 k.c., lecz uwzględnić trzeba całokształt regulacji dotyczących instytucji ochrony dóbr osobistych. Ponieważ ustawodawca nakazał odpowiednio stosować przepisy dotyczące dóbr osobistych osób fizycznych do osób prawnych, to zdaniem sądu należy dokonać takiej interpretacji art. 445 § 3 k.c., aby można go było przenieść na grunt osób prawnych[1314]. Za takim rozwiązaniem przemawia również

[1310] Por. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za…*, str. 224.
[1311] P. Sobolewski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 445, nb. 22.
[1312] Wyrok SA w Poznaniu z dnia 21 kwietnia 2010 r., I ACa 267/10, Legalis nr 237800.
[1313] Uchwała SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, Legalis nr 1682591.
[1314] M. Sekuła-Leleno, *Dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie dóbr osobistych osób prawnych przez następców prawnych osoby prawnej. Glosa do uchwały SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17,* Glosa, 2018, nr 4, str. 65 - 67.

postawiona w niniejszym opracowaniu teza, o konieczności otoczenia ochroną dóbr osobistych osób fizycznych oraz prawnych z tożsamą intensywnością.

W dalszej części rozważań sąd ten uznał, iż za odpowiednim stosowaniem art. 445 § 3 k.c. w związku z art. 448 k.c. do osób prawnych przemawia podobieństwo sytuacji prawnej ogólnych następców prawnych poszkodowanej osoby fizycznej, która za życia wytoczyła powództwo o zadośćuczynienie pieniężne przeciwko naruszycielowi jej dóbr osobistych oraz następcy ogólnego osoby prawnej, która przed jej ustaniem wytoczyła takie samo powództwo w związku z naruszeniem jej dóbr osobistych. W obydwu przypadkach dochodzi bowiem zdaniem sądu do sukcesji uniwersalnej, w przypadku której następcy prawni wstępują w prawa i obowiązki poprzednika prawnego. Trafnie zauważano, że chociaż pojęcie dziedziczenia nie dotyczy osób prawnych, to jednak podmioty te mogą ustać, zaś pozostające po nich prawa i obowiązki mogą być przedmiotem sukcesji uniwersalnej, wynikającej z przepisów szczególnych regulujących ustrój i funkcjonowanie poszczególnych typów osób prawnych. Ponieważ zatem sytuacja prawna następcy ogólnego osoby prawnej, która ustała, jest podobna do sytuacji prawnej spadkobierców osoby fizycznej, to powinno przyjąć się, że po uznaniu na piśmie albo wytoczeniu powództwa o zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego albo o zasądzenie odpowiedniej sumy na cel społeczny, roszczenia te stają się na tyle skonkretyzowane, że mogą być przedmiotem sukcesji uniwersalnej. Ponadto w orzeczeniu tym zauważono, że uzyskanie kwoty zadośćuczynienia może mieć istotne znaczenie także dla prawidłowego funkcjonowania następcy ogólnego osoby prawnej. Ponieważ bowiem następca taki wchodzi w całą sytuację prawną tego podmiotu, kontynuując niekiedy jego dotychczasowe zadania, to skutki naruszenia dóbr osobistych osoby prawnej, która ustała mogą oddziaływać także na jego sferę prawną. W uzasadnieniu tego orzeczenia podkreślono również trafnie, iż ustanie osoby prawnej, która przed tym zdarzeniem prawnym wytoczyła powództwo o zadośćuczynienie, nie powinno premiować sprawcy naruszenia dóbr osobistych.

W rezultacie w razie, gdy dochodzi do sukcesji uniwersalnej po osobie prawnej, jako dopuszczalne należy uznać przejście uprawnienia do żądania roszczeń z art. 448 § 1 k.c. przez następcę prawnego, w razie wystąpienia jednej z przesłanek określonej w art. 445 § 3 k.c. Przykładami takich sytuacji będą uregulowane w Kodeksie spółek handlowych przypadki łączenia spółek (art. 491 k.s.h. i nast.) oraz ich podziału (art. 528 k.s.h.), czy też przewidziane w Prawie spółdzielczym[1315] procesy łączenia (art. 97 pr. spółdz. i nast.) lub podziału spółdzielni (art. 108 pr. spółdz. i nast). Należy jednak pamiętać, że w ramach niektórych z tych procesów

[1315] Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, tekst jedn., Dz. U. z 2024 r., poz. 593. ze zm.

transformacyjnych, w szczególności kiedy na skutek podziału powstawać będzie więcej niż jeden podmiot, konieczne będzie w ich toku szczegółowe określenie zasad późniejszego przysługiwania tych roszczeń.

W tym miejscu moim zdaniem warto w kilku słowach odnieść się do problemu dochodzenia przez osoby prawne roszczeń z tytułu zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych podczas szczególnej sytuacji ich funkcjonowania, tj. gdy znajdują się one w upadłości. Analizując tę kwestię należy zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 61 pr. upadł. oraz art. 75 ust. 1 pr. upadł.[1316], z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu jego wierzycieli. Od tego momentu, upadły traci zatem prawo zarządu oraz możliwość korzystania z mienia wchodzącego w skład tej masy. Ponadto w świetle art. 144 § 1 i 2 pr. upadł., po ogłoszeniu upadłości postępowania dotyczące masy upadłości mogą być wszczęte i prowadzone wyłącznie przez syndyka lub przeciwko niemu, zaś syndyk prowadzi je co prawda na rzecz upadłego, lecz w imieniu własnym. Z przepisów tych wynika, że upadły jako strona w znaczeniu materialnym - będąc podmiotem stosunku prawnego na tle, którego wyniknął spór - pozbawiony zostaje legitymacji formalnej do występowania postępowaniach dotyczących masy upadłości. Podstawienie syndyka w miejsce upadłego ma zarazem bezwzględny charakter. Kluczowe jednak dla rozstrzygnięcia zasad dochodzenia przez osoby prawne w okresie upadłości roszczeń o ochronę dóbr osobistych jest ustalenie, czy roszczenia te w ogóle wchodzą w skład masy upadłości, a zatem czy powyższe regulacje znajdą do nich zastosowanie.

Jak wskazuje się w orzecznictwie, masy upadłości dotyczą takie postępowania, których wynik mógłby mieć wpływ na stan masy upadłości i możliwość zaspokojenia się z niej wierzycieli[1317]. W rezultacie, zakres składników tworzących masę upadłości ogranicza cel postępowania upadłościowego, którym jest spieniężenie aktywów upadłego i podział funduszy masy upadłości pomiędzy wierzycieli[1318]. W związku z tym, w doktrynie zgodnie przyjmuje się, że składniki tworzące masę upadłości powinny posiadać cechę zbywalności, aby syndyk mógł pozyskać z ich sprzedaży środki na spłatę wierzytelności upadłego[1319] . Na tym tle należy uznać, iż w przypadku roszczeń niemajątkowych, a więc o zaniechanie działań oraz o usunięcie

[1316] Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 614 ze zm.
[1317] Zob. wyrok SN z dnia 14 października 2016 r., I CSK 714/15, Legalis nr 1533098.
[1318] Por. uchwała SN z dnia 24 maja 2002 r., III CZP 25/02, Legalis nr 53529; uchwała SN z dnia 10 lutego 2006 r., III CZP 2/06, Legalis nr 72848; wyrok SN z dnia 14 lutego 2003 r., IV CKN 1750/00, Legalis nr 58251.
[1319] P. Feliga, *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013, str. 99; B. Sierakowski, *Zobowiązania masy upadłości*, Lex 2023, rozdział II, 2.2.2.

skutków dokonanego naruszenia dóbr osobistych, pomimo ogłoszenia upadłości, to jednak do ich wyłącznego dochodzenia uprawniona będzie samodzielnie osoba prawna.

Odnosząc się natomiast do roszczeń majątkowych - a w szczególności roszczenia o zadośćuczynienie, które jako jedyne może zostać przyznane na rzecz osoby prawnej - w doktrynie oraz orzecznictwie wyrażono pogląd, iż z uwagi na jego charakter w postaci ścisłego związku z osobą upadłego, do masy upadłości nie wchodzą prawa o charakterze osobistym, w tym roszczenia majątkowe o ochronę dóbr osobistych upadłego[1320]. Jednocześnie zauważono, że nie oznacza to, że zasądzona kwota z tytułu zadośćuczynienia nie wejdzie w skład masy upadłości. Uznano bowiem, że gdy upadły uzyska taką kwotę, stanowić będzie ona majątek nabyty w toku postępowania upadłościowego w rozumieniu art. 62 pr. upadł, mogący służyć do zaspokojenia wierzycieli[1321]. W rezultacie, chociaż osoby prawne w toku postępowania upadłościowego samodzielnie mogą dochodzić roszczeń z art. 448 § 1 k.c. i od ich wyłącznej woli wynikać będzie czy wystąpią na drogę sądową, to jednak zasądzona już kwota zadośćuczynienia wejdzie w skład masy upadłości. Może to zatem w określonych stanach faktycznych przemawiać za dochodzeniem przez te podmioty zapłaty sumy pieniężnej na oznaczony cel społeczny.

§ 4 Wybrane pozakodeksowe środki prawnej ochrony dóbr osobistych osób prawnych

1. Powództwo o ustalenie

Aktualnie w doktrynie oraz orzecznictwie zdecydowanie przeważa stanowisko, zgodnie z którym jednym z pozakodeksowym środków, który może służyć ochronie dóbr osobistych jest powództwo o ustalenie uregulowane w art. 189 k.p.c.[1322]. Aprobując je należy jednocześnie wskazać, że powództwo to zaliczyć można do środków o charakterze niemajątkowym, bowiem

[1320] D. Zienkiewicz [w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Legalis 2006, art. 61, nb. 3; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Legalis 2024, art. 62, nb. 4; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Legalis 2020, art. 62, nb. 12; B. Sierakowski, *Zobowiązania masy…,* rozdział II, 2.2.2; wyrok SN z dnia 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, Lex nr 523687.

[1321] Zob. wyrok SN z dnia 14 października 2016 r., I CSK 714/15, Legalis nr 1533098.

[1322] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 250; J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona…,* str. 10; J. S. Piątowski, *Ewolucja ochrony…,* [w:] E. Łętowska (red.)*,* str. 49; A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 131; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne…*, str. 225; M. Pazdan [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa…*, str. 1161 – 1162; postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91, Legalis nr 27282; wyrok SN z dnia 13 listopada 2014 r., V CSK 29/14, Legalis nr 1180501; wyrok SA w Gdańsku z dnia 27 lutego 2015 r., I ACa 842/14, Legalis nr 1242415. Zob. inaczej uchwała SN z dnia 24 lutego 1967 r., III PZP 41/66, Legalis nr 12970; wyrok SA w Katowicach z dnia 8 listopada 2016 r., I ACa 596/16, Legalis nr 1558613; uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.

jego celem nie jest uzyskanie przez powoda korzyści majątkowej, lecz ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego. Moim zdaniem, trzeba podzielić również pogląd o możliwości wytoczenia omawianego powództwa przez osoby prawne, którym będzie mogło ono służyć w określonych przypadkach dla zabezpieczenia prawidłowego prowadzenia przez nie działalności[1323]. Ponieważ w omawianej sytuacji, powództwo o ustalenie pełnić będzie funkcję powództwa o ochronę dóbr osobistych, to podlegało będzie ono zgodnie z art. 26 ust. pkt 3 u.k.s.c.[1324] opłacie w wysokości 600 zł oraz w związku z brzmieniem art. 17 pkt 1 k.p.c. rozpoznawane będzie przez właściwy miejscowo sąd okręgowy, jako sprawa o prawa niemajątkowe[1325].

Jak zauważono w doktrynie, przepis art. 189 k.p.c. stanowi samodzielną podstawę dochodzenia roszczeń. Oznacza to, że pomimo umieszczenia go w ustawie procesowej ma on charakter materialnoprawny[1326]. Przesłanką skutecznego wytoczenia tego powództwa, jest istnienie po stronie powoda interesu prawnego w ustaleniu istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego. W orzecznictwie przyjmuje się, że interes prawny występuje wówczas, jeżeli sam skutek w postaci uprawomocnienia się wyroku ustalającego, zapewni powodowi ochronę jego prawnie chronionych interesów, a więc przede wszystkim umożliwi zakończenie istniejącego pomiędzy stronami sporu lub też realizować będzie cel prewencyjny poprzez zapobieżenie powstania pomiędzy nimi nowego konfliktu w przyszłości[1327]. Ciężar dowodu w tym zakresie spoczywał będzie na powodzie, zaś w razie braku spełnienia tej przesłanki, powództwo ulegnie oddaleniu[1328].

W dawniejszym orzecznictwie przyjmowano, że możliwość skutecznego wytoczenia powództw o świadczenie, którymi w omawianym przypadku będą wszystkie żądania zasądzenia kodeksowych roszczeń o ochronę dóbr osobistych, wyklucza po stronie powoda istnienie interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o ustalenie[1329]. Aktualnie jednak zdaje się przeważać pogląd, zgodnie z którym możliwość wytoczenia takich powództw nie wyklucza

[1323] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 229; J. Koczanowski, *Ochrona dóbr…,* str. 151.
[1324] Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, teks jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 769 ze zm.
[1325] Wyrok SA w Gdańsku z dnia 27 lutego 2015 r., I ACa 842/14, Legalis nr 1242415.
[1326] E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024, art. 189, nb. 1; K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024, art. 189, nb. 1; wyrok SN z dnia 19 marca 2015 r., IV CSK 362/14, Legalis nr 1213095; wyrok SN z dnia 6 sierpnia 2014 r., I CSK 559/13, Legalis nr 1079912.
[1327] Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, Legalis nr 232742.
[1328] E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania…*, art. 189, nb. 13.
[1329] Orzeczenie SN z dnia 13 kwietnia 1965 r., II CR 266/64, Legalis nr 1045576; postanowienie SN z dnia 29 października 2009 r., III CZP 79/09, Legalis nr 175078.

istnienia interesu prawnego w ustaleniu stosunku prawnego lub prawa, gdy będzie mogło ono zapewnić w większym stopniu ochronę praw powoda aniżeli uczynić miałoby to orzeczenie zobowiązujące do świadczenia[1330]. Stosowną argumentację w tym zakresie powinien przedstawić powód. Ponadto co oczywiste, niezbędne dla uwzględnienia powództwa przez sąd, będzie oprócz udowodnienia posiadania interesu prawnego, także wykazanie przez powoda prawdziwości twierdzeń o tym, że dany stosunek prawny lub prawo rzeczywiście istnieje lub nie istnieje[1331].

Jak zauważono w doktrynie, omawiane powództwo może służyć zarówno w celu ustalenia przysługiwania powodowi bezwzględnego prawa osobistego chroniącego określone dobro osobiste, jak też za jego pomocą można żądać stwierdzenia, że w danym stanie faktycznym istniejące dobro osobiste zostało bezprawnie zagrożone lub naruszone przez pozwanego, a więc, iż spełnione zostały przesłanki ochrony dóbr osobistych zawarte w art. 24 k.c.[1332]. Należy również zaaprobować stanowisko, iż powództwo z art. 189 k.p.c. wytoczyć może także osoba, która będzie żądała ustalenia, że dokonane przez nią naruszenie nie było bezprawne, co prowadziłoby do stwierdzenia, że między nią a konkretnym podmiotem nie istnieje stosunek prawny[1333].

Przedmiotem żądania powoda nie może być natomiast ustalenie wyłącznie określonych faktów[1334]. W rezultacie oddaleniu podlegało będzie żądanie, aby sąd stwierdził, iż miało miejsce określone zdarzenie stanowiące zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego[1335]. Takie ustalenie bez jednoczesnego przesądzenia o jego bezprawności nie pozwalałoby bowiem stwierdzić czy spełnione zostały przesłanki ochrony dóbr osobistych, a w rezultacie czy powstał pomiędzy stronami stosunek prawny[1336]. Oznacza to przykładowo, że nie można przy pomocy powództwa z art. 189 k.p.c. żądać wyłącznie ustalenia, że określona wypowiedź sformułowana przez pozwanego była nieprawdziwa czy też, że wygłoszona przez niego ocena przekroczyła zakres dozwolonej krytyki. Żądanie pozwu powinno objąć w przedstawionych wyżej przypadkach ustalenie czy dana wypowiedź stanowiła bezprawne naruszenie dobrego imienia

[1330] Wyrok SN z dnia 10 kwietnia 2014 r., II PK 179/13, Legalis nr 998558; wyrok SN z dnia 2 lutego 2006 r., II CK 395/05, Legalis nr 173845; postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2023 r., I CSK 5529/22, Legalis nr 2952846.
[1331] B. Czech [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–205*, Legalis 2019, art. 189, nb. 4.
[1332] J. Sadomski [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny…,* art. 24, nb. 129; uchwała SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95, Legalis nr 29504.
[1333] J. Panowicz-Lipska [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 15; A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 253.
[1334] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania…*, art. 189, nb. 64.
[1335] A. Szpunar, *Ochrona dóbr…,* str. 253.
[1336] Por. B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 176.

powoda. Tylko w takim wypadku przedmiotem procesu będzie ustalenie tzw. faktów prawotwórczych, czyli takich, których zaistnienie powoduje powstanie lub ustanie stosunków prawnych lub prawa[1337].

W sprawach o ochronę dóbr osobistych osób prawnych wytoczenie takiego powództwa będzie zasadne, w szczególności gdy miało miejsce naruszenie dóbr osobistych, które jednak nie polegało na wytworzeniu ani trwałego stanu naruszenia, ani też nie spowodowało ono żadnych negatywnych skutków w odbiorze zewnętrznym, jak również brak jest uzasadnionej obawy, że naruszenie to zostanie powtórzone. Zauważyć należy, że w takich przypadkach nie będzie możliwe skuteczne dochodzenie ani roszczenia o zaniechanie działań, ani też wystąpienie z żądaniem usunięcia skutków dokonanego naruszenia[1338]. Powstałaby zatem sytuacja, w której pomimo spełnienia przesłanek ochrony dóbr osobistych, żadne z kodeksowych roszczeń nie mogłoby zostać uznane za odpowiednie, co prowadziłoby do ich oddalenia przez sąd. Dlatego też w takich sytuacjach możliwość wytoczenia powództwa o ustalenie stałaby się nie tyle najskuteczniejszym, co jedynym środkiem mogącym uchylić niebezpieczeństwo dalszych naruszeń, czego wykazanie przez powoda wypełniłoby przesłankę interesu prawnego[1339]. Dla zobrazowania powyższych tez można przytoczyć sytuację, w której doszłoby do założenia podsłuchów lub kamer w siedzibie osoby prawnej. Jednakże w chwili wytaczania powództwa zostałyby one już usunięte, a także brak byłoby jakichkolwiek nagrań, ponieważ przekazywały one obraz oraz dźwięk wyłącznie na żywo. W takim przypadku, dochodzenie któregokolwiek z dwóch wyżej wymienionych, kodeksowych roszczeń byłoby bezprzedmiotowe - nie mogłyby one bowiem spełnić swojego celu. Dlatego też zaaprobowanie możliwości żądania ustalenia, iż doszło do naruszenia dobra osobistego - w tym przypadku poufności oraz nietykalności pomieszczeń - mogłoby skutecznie przeciwdziałać ingerowaniu w te wartości przez pozwanego w przyszłości. Wziąć również warto pod uwagę, iż wydanie przez sąd wyroku uwzględniającego powództwo o ustalenie, skutkowałoby zazwyczaj także nałożeniem na pozwanego realnej dolegliwości w postaci obowiązku zwrotu powodowi kosztów procesu. Obejmowałyby one przede wszystkim opłatę sądową, a także w razie ustanowienia zastępstwa procesowego, koszty wynagrodzenia pełnomocnika.

[1337] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 134; K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania…*, art. 189, nb. 64; E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania…*, art. 189, nb. 3.
[1338] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 133.
[1339] M. Pazdan [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 18; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne*…, str. 191.

Nie można również wykluczyć, iż powód będzie miał interes prawny, aby ustalić przysługiwanie mu bezwzględnego prawa podmiotowego osobistego o określonej treści[1340]. Tytułem przykładu, na gruncie osób prawnych taki przypadek może zaistnieć chociażby na gruncie prawa do nazwy (firmy), jeżeli dany podmiot po swoim powstaniu będzie chciał potwierdzić możliwość posługiwania się określonym oznaczeniem słownym, w przypadku, gdy tożsame słowa zostały zawarte w nazwie (firmie) innej osoby prawnej.

Warto jednak zwrócić uwagę, że w omawianych przypadkach mogą istnieć trudności w określeniu strony pozwanej, uniemożliwiające wytoczenie takiego powództwa. W procesie o ustalenie, legitymację bierną posiada każdy, w stosunku do kogo powód ma interes prawny w ustaleniu. Powód musi zatem wykazać, że ma taki interes w stosunku do konkretnego pozwanego. Co za tym idzie, jeśli nie można określić osoby, w stosunku do której żądanie o ustalenie może zostać skierowane, brak będzie tym samym interesu prawnego w ustaleniu[1341]. Dla zobrazowania tej tezy warto wskazać, na sytuację, w której osoba prawna chciałaby wyłącznie potwierdzenia na drodze sądowej przysługiwania jej dobra osobistego w postaci konkretnego znaku symbolizującego, gdy jednocześnie żaden inny podmiot nie posługiwałby się tożsamym albo chociaż podobnym oznaczeniem w obrocie.

2. Sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym

Zgodnie z art. 31a ust. 1 prawa prasowego, na wniosek zainteresowanej osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, redaktor naczelny właściwego dziennika lub czasopisma jest obowiązany bezpłatnie opublikować rzeczowe i odnoszące się do faktów sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym. Wskazany środek chociaż nie należy do katalogu roszczeń z zakresu ochrony dóbr osobistych, to jednak stanowi środek z zakresu materialnego prawa cywilnego, który w określonych przypadkach może skutecznie posłużyć do usunięcia skutków, jakie wyrządził materiał prasowy naruszający te dobra[1342]. Z dotychczasowych rozważań wynika, iż w przypadku osób prawnych, działalność prasy ingerować może przede wszystkim w dobro osobiste w postaci dobrego imienia[1343]. Z istoty tego dobra wynika zaś, że kluczowa dla realizacji jego ochrony jest możliwość dotarcia z określonym przekazem do pierwotnych

[1340] A. Cisek, *Dobra osobiste...*, str. 131.
[1341] B. Czech [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania…,* art. 189, nb. 57.
[1342] Por. A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 248; B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 211. Zob. też B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), Prawo prasowe…, art. 31a, nb. 21, co do charakteru prawnego sprostowania prasowego.
[1343] Por. M. Nowikowska, Z. Zawadzka, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Prawo prasowe*, Warszawa 2019, str. 234 – 235.

obiorców wypowiedzi naruszającej dobre imie, w celu wytworzenia u nich prawidłowego obrazu o osobie prawnej i prowadzonej przez nią działalności. Uznać należy, że taką rolę będzie mogło spełnić w określonych przypadkach również omawiane sprostowanie. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, aby nie utożsamiać ze sobą instrumentu prawnego, jakim jest sprostowanie prasowe, z roszczeniem o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych w postaci złożenia oświadczenia w odpowiedniej formie i o odpowiedniej treści uregulowanym w art. 24 § 1 zd. 2 k.c.[1344]. Wprawdzie na pierwszy rzut oka może wydawać się, że oba te obowiązki polegają na dokonaniu podobnej czynności, mającej wywołać porównywalne skutki, to jednak przepisy szczególne regulujące sprostowanie prasowe wskazują na istnienie kilku istotnych różnic pomiędzy tymi dwoma środkami ochrony.

Jak zauważono w doktrynie, przez sprostowanie prasowe należy rozumieć oświadczenie wiedzy podmiotu zainteresowanego, odnoszące się do faktów, skierowane bezpośrednio do redaktora naczelnego danego dziennika lub czasopisma, będące reakcją na opublikowanie w materiale prasowym nieprawdziwej lub nieścisłej wiadomości[1345]. Dostrzec zatem należy, że instytucja sprostowania, w przeciwieństwie do oświadczenia z art. 24 § 1 zd. 2 k.c., może znaleźć zastosowanie wyłącznie wobec treści zawartych w publikacjach prasowych[1346]. Ponadto jej celem może być wyłącznie skorygowanie podanych na temat danego podmiotu informacji, a więc wypowiedzi o charakterze opisowym[1347]. Oznacza to, że sprostowaniu podlegać mogą materiały dotyczące sfery faktów, które można badać według kryterium prawdy i fałszu[1348]. Natomiast poza zakresem omawianej regulacji, pozostawać będą kwestie dotyczące formułowanych ocen[1349]. Spostrzeżenie to jest istotne, bowiem jak ustalono we wcześniejszych rozważaniach, dobre imię osoby prawnej mogą naruszać zarówno wypowiedzi opisowe, jeśli są nieprawdziwe, jak i sądy wartościujące, gdy przekraczają granice dozwolonej krytyki. W konsekwencji w przypadku ocen zawartych w publikacjach prasowych, zainteresowanemu pozostawać będzie wyłącznie możliwość wystąpienia ze środkami ochrony dóbr osobistych, w tym w szczególności z roszczeniem o usunięcie skutków.

Z treści art. 31a ust. 1 prawa prasowego wynika wprost, że żądanie zamieszczenia sprostowania powinno zostać skierowane przez zainteresowanego do redaktora naczelnego

[1344] B. Kosmus, *Sprostowanie i odpowiedź prasowa*, Warszawa 2006, str. 31
[1345] K. Drozdowicz, *Dochodzenie roszczeń o nakazanie opublikowania sprostowania prasowego*, Warszawa 2017, str. 3.
[1346] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 31a, nb. 3.
[1347] Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 marca 2017 r., VI ACa 2000/16, Lex nr 2302197.
[1348] A. Puchała [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2014, str. 219.
[1349] K. Drozdowicz [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Lex 2018, art. 31a, nb. 1; wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r., I CSK 375/07, Lex nr 457847.

właściwego dziennika lub czasopisma. Wniosek o opublikowanie sprostowania powinien zostać przedłożony w terminie prekluzyjnym 21 dni, liczonym od dnia opublikowania materiału prasowego[1350]. W przypadku osób prawnych, warto ponadto zwrócić uwagę na regulację szczególną zawartą w art. 31a ust. 2 *in fine* prawa prasowego. Przewiduje on, iż żądanie takie może zostać wystosowane nie tylko przez podmiot, którego dotyczyła wiadomość zawarta w danym materiale prasowym, lecz również przez następcę prawnego zainteresowanej osoby prawnej. Jak zauważono w doktrynie chodzi tutaj o następstwo pod tytułem ogólnym, a nie syngularnym, gdyż prawo do sprostowania, jako uprawnienie niemajątkowe, nie może podlegać obrotowi[1351]. Chodzić będzie tutaj przede wszystkim o sytuacje wykreowania nowej osoby prawnej na skutek takich zdarzeń prawnych jak zmiana formy prawnej, połączenie lub podział. Przepis ten zatem wprost przewiduje wyjątek od zasady, zgodnie z którą prawa podmiotowe o charakterze niemajątkowym są nieprzenoszalne.

Istotną kwestią na gruncie omawianej instytucji jest ustalenie kryteriów, w oparciu o które powinno dochodzić do stwierdzania czy dana wypowiedź prasowa jest nieprawdziwa lub nieścisła. Warunkować będzie to bowiem możliwość żądania opublikowania sprostowania. Aktualnie w doktrynie oraz orzecznictwie dominuje tzw. subiektywistyczna koncepcja sprostowania[1352]. W jej świetle, sprostowanie stanowić ma rzeczowe, lecz subiektywne odniesienie się podmiotu którego dany materiał prasowy dotyczył, do opisanych w nim okoliczności. Środek ten umożliwiać ma zatem zainteresowanemu przedstawienie na forum publicznym swojej własnej wersji wydarzeń poprzez chociażby zdementowanie określonych nieprawdziwych informacji czy też wskazanie istotnej okoliczności mającej znaczenie dla całościowego odbioru danego przekazu, która została pominięta w materiale prasowym[1353]. Ponieważ sprostowanie korygować ma wiadomości, które zostały uznane przez samego zainteresowanego za nieprawdziwe lub nieścisłe, to konsekwentnie przyjąć należy, że wymogiem jego opublikowania nie będzie konieczność zawarcia w jego treści informacji obiektywnie zgodnych z rzeczywistością[1354]. Subiektywizm ten nie oznacza jednak, że sprostowanie może zawierać dowolne treści, jakie zainteresowanemu kojarzą się z opisaną

[1350] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 31a, nb. 66.
[1351] *Ibidem*, art. 31a, nb. 12.
[1352] B. Kordasiewicz, *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Wrocław 1991, str. 97; J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, str. 734; B. Kosmus, *Sprostowanie i…,* str. 101–115; wyrok SA w Warszawie z dnia 10 listopada 2015 r., VI ACa 1483/15, Lex nr 1966294; wyrok SA w Warszawie z dnia 13 stycznia 2017 r., I ACa 1567/16, Lex nr 2335235.
[1353] M. Nowikowska, Z. Zawadzka, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Prawo prasowe…,* str. 350 - 355; wyrok SN z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 30/15, Lex nr 2093744; wyrok SA w Warszawie z dnia 13 marca 2017 r., VI ACa 2000/16, Lex nr 2302197; wyrok SA w Katowicach z dnia 25 maja 2006 r., I ACa 156/06, Lex nr 196068.
[1354] B. Janiszewska [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny…*, art. 24, nb. 212; wyrok SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 652/16, Lex nr 2333047; wyrok SN z dnia 26 czerwca 2015 r., I CSK 255/14, Lex nr 2093743.

przez prasę sytuacją, lecz powinno ono koncentrować się wokół konkretnych, nieprawdziwych czy niejasnych informacji zawartych w określonym materialne prasowym[1355].

Na tle powyższych ustaleń, w doktrynie sformułowano twierdzenie, iż redaktor naczelny nie ma prawa odmówić zamieszczenia sprostowania tylko dlatego, że wedle jego oceny fakty zawarte w uprzednio opublikowanej informacji prasowej były prawdziwe, zaś treść przedłożonego przez zainteresowanego sprostowania pod kątem prawdziwości jest wątpliwa, a nawet obiektywnie fałszywa[1356]. Zwrócić należy uwagę, że zamknięty katalog przesłanek - które dzielą się obligatoryjne oraz fakultatywne - uprawniających do odmowy publikacji został wymieniony w art. 33 ust. 1 i 2 prawa prasowego[1357]. Co prawda jedną z nich, zaliczoną do obligatoryjnych jest nierzeczowość sprostowania, jednak jak zauważono w doktrynie, błędem byłoby przyjmowanie, że z warunku rzeczowości wynika konieczność spełnienia wymogu obiektywnej prawdziwości[1358]. Rzeczowy oznacza bowiem odnoszący się merytorycznie do przedmiotu wypowiedzi, a więc adekwatny tematycznie. Mogą zatem występować wypowiedzi fałszywe, które są zarazem rzeczowe, gdyż wprost odnoszą się do określonego problemu. Na tym tle zarysowuje się kolejna różnica pomiędzy sprostowaniem prasowym a oświadczeniem usuwającym skutki naruszenia dóbr osobistych. Sprostowanie nie stanowi bowiem wypowiedzi mającej na celu dotarcie do określonego kręgu odbiorców po to, aby zastąpić przekazane im obiektywnie nieprawdziwe fakty, informacjami prawdziwymi[1359]. Taki cel przyświeca natomiast roszczeniu z art. 24 § 1 zd. 2 k.c., które zmierzać ma do odwołania sformułowanych nieprawdziwych twierdzeń i przedstawienia jego pierwotnym adresatom treści zgodnych z rzeczywistym stanem rzeczy.

[1355] Por. wyrok SA w Krakowie z dnia 7 lipca 2016 r., I ACa 868/16, Lex nr 2112374.

[1356] Wyrok SA w Warszawie z dnia 20 lutego 2013 r., I ACa 766/12, Lex nr 1294857. Należy jednak zwrócić uwagę, że w doktrynie sfomułowano pogląd, iż dopuszczalne jest oddalenie żądania publikacji sprostowań, które w sposób oczywisty są nieprawdziwe poprzez powołanie się na art. 5 k.c., traktując jego zaproponowaną treść jako sprzeczną z zasadami współżycia społecznego – zob. szerzej B. Kordasiewicz, *Jednostka wobec…,* str. 98; B. Kosmus, *Sprostowanie i…,* , s. 108; K. Drozdowicz [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe…,* art. 31a, nb. 2; wyrok SA w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2017 r., VI ACa 71/17, Lex nr 2330653; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 grudnia 2014 r., I ACa 982/14, Lex nr 1624042.

[1357] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 247. Redaktor naczelny obligatoryjnie odmawia opublikowania sprostowania, jeżeli jest nierzeczowe lub nie odnosi się do faktów, zostało nadane lub złożone po upływie 21 - dniowego terminu od dnia opublikowania materiału prasowego lub też nie zostało podpisane, nie odpowiada wymaganiom określonym w art. 31a ust. 4-7 prawa prasowego, zawiera treść karalną oraz podważa fakty stwierdzone prawomocnym orzeczeniem dotyczącym osoby dochodzącej publikacji sprostowania. Natomiast do fakultatywnych przesłanek odmowy opublikowania sprostowania należą fakt, iż odnosi się ono do wiadomości poprzednio sprostowanej, zostało wystosowane przez osobę, której nie dotyczą fakty przytoczone w prostowanym materiale, za wyjątkiem sytuacji określonych w art. 31a ust. 2 prawa prasowego oraz, gdy zawiera sformułowania powszechnie uznawane za wulgarne lub obelżywe – zob. szerzej M. Nowikowska, Z. Zawadzka, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Prawo prasowe…,* str. 360 - 363.

[1358] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 33, nb. 3.

[1359] Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 listopada 2016 r., VI ACa 1644/16, Lex nr 2278166.

Zaprezentowane wyżej ujęcie pozwala zarazem podzielić pogląd wyrażony w literaturze, zgodnie z którym istnienie obowiązku publikacji sprostowania przez redaktora naczelnego nie wynika z faktu naruszenia przez niego prawa czy też stąd, że ponosi on odpowiedzialność za bezprawne działania podległego mu dziennikarza[1360]. Dla jego zaktualizowania wystarczające jest bowiem ukazanie się określonego materiału prasowego oraz kwestionowanie zawartych w nim informacji przez zainteresowanego. Oznacza to, że nawet jeśli dany materiał prasowy nie naruszył dóbr osobistych zainteresowanego, to nie pozbawia go to prawa do żądania opublikowania sprostowania[1361]. Twierdzenie to dowodzi zarazem trafności wcześniej postawionej tezy, że sprostowanie nie stanowi kolejnego - na wzór tych kodeksowych - środka ochrony dóbr osobistych, dla którego zastosowania wymagane jest stwierdzenie bezprawnej ingerencji w konkretne dobro zainteresowanego, lecz niezależny środek ochrony jego interesów[1362]. Związek sprostowania z ochroną dóbr osobistych wynika natomiast z charakteru działalności prasy. Jeżeli bowiem opublikowana przez prasę, obiektywnie nieprawdziwa wypowiedź na temat określonego podmiotu naruszyła jego dobre imię, żądanie sprostowania poza realizacją celu w postaci przedstawienia swojego poglądu, będzie mogło również - docierając do tej samej grupy odbiorów - usunąć skutki ingerencji w to dobro[1363].

Kolejny aspekt odróżniający sprostowanie od oświadczenia z art. 24 § 1 zd. 2 k.c. dotyczy podmiotu formułującego jego treść. Sprostowanie stanowi zawsze wypowiedź własną zainteresowanego, która została przez niego zredagowana, przedstawiona redaktorowi naczelnemu i którą to formułujący firmuje swoim imieniem i nazwiskiem lub w przypadku osób prawnych nazwą[1364]. Tezę tę potwierdza wprost brzmienie dwóch przepisów, tj. art. 31a ust. 4 prawa prasowego, zgodnie z którym sprostowanie powinno zawierać podpis wnioskodawcy, jego imię i nazwisko lub nazwę oraz adres korespondencyjny, a także art. 32 ust. 5 prawa prasowego stanowiący, iż w tekście nadesłanego sprostowania nie wolno bez zgody wnioskodawcy dokonywać skrótów ani innych zmian. Oznacza to, że redaktor naczelny

[1360] Zob. B. Kosmus, *Sprostowanie i…*, str. 15.
[1361] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 31a, nb. 6; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 245; wyrok SA w Warszawie z dnia 22 października 2013 r., I ACa 713/13, Lex nr 1400494.
[1362] A. Puchała [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste…*, str. 219.
[1363] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 248. Por. stan faktyczny rozstrzygany w uchwale SN z dnia 7 kwietnia 2006 r., III CZP 22/06, OSNC 2007 nr 2, poz. 23, str. 16. Dotyczył on kierowania pod adresem Najwyższej Izby Kontroli, będącej jednostką organizacyjną Skarbu Państwa nierzetelnych informacji. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały wskazał między innymi, że regulacje prawa prasowego zawarte w art. 31-33 oraz art. 39 dotyczące, między innymi sprostowania nieprawdziwej lub nieścisłej informacji, wprowadzają szczególne, nieprzewidziane w art. 24 k.c. środki prawne mające na celu usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych spowodowanego publikacją prasową zawierającą nieprawdziwe lub nieścisłe wiadomości.
[1364] I. Dobosz [w:] J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak (red.), *Prawo mediów*, Warszawa 2005, str. 387.

nie ma wpływu na brzmienie żądanego sprostowania. Jedynym jego obowiązkiem jest zarządzenie jego opublikowania zgodnie z wymogami określonymi w ustawie lub ewentualnie odmowa spełnienia tego obowiązku, jeśli zajdą ku temu przesłanki z art. 33 ust. 1 i 2 prawa prasowego[1365]. Przypomnieć natomiast należy, iż w przypadku oświadczenia z art. 24 § 1 zd. 2 k.c., to chociaż jego treść sformułowana będzie w treści sentencji wyroku albo też w razie polubownego rozstrzygnięcia sporu, przez tego czyje dobra osobiste zostały naruszone, to jednak formalnie pochodzić będzie ono od sprawcy naruszenia dobra osobistego. W przypadku tego roszczenia, stanowić będzie ono zatem wypowiedź własną naruszyciela, a nie zainteresowanego.

Sprostowanie uregulowane w prawie prasowym od oświadczenia usuwającego skutki naruszenia dóbr osobistych odróżniają również zasady ich publikacji. Przypomnieć należy, że art. 24 § 1 zd. 2 k.c. wskazuje wyłącznie, iż forma i treść oświadczenia powinny być „odpowiednie" dla osiągnięcia celu, jakim jest usunięcie określonych skutków. Również dochodzenie tego, kodeksowego roszczenia nie zostało ograniczone czasowo, przez co żądanie obejmujące jego zasądzenie może zostać uwzględnione, jeżeli w dacie zamknięcia rozprawy skutki naruszenia dóbr osobistych będą nadal aktualne. Natomiast w przypadku sprostowania, przepisy art. 31a oraz 32 prawa prasowego określają precyzyjnie termin, miejsce oraz formę jego publikacji. Również odmowa jego opublikowania obwarowana została nie tylko wskazanymi wcześniej przyczynami, lecz również szczególną procedurą wymagającą chociażby uzasadnienia swojej decyzji przez redaktora naczelnego[1366] czy też wdrożenia trybu naprawczego, gdy nastąpiła ona z przyczyn określonych w art. 33 ust. 1 pkt 1, 4 i 5 prawa prasowego[1367].

[1365] Por. wyrok SA w Łodzi z dnia 5 marca 2009 r., I ACa 113/09, Lex nr 1506561.Wymogi te wynikają przede wszystkim z art. 32 ust. 4 i 6 prawa prasowego, zgodnie z którymi sprostowanie w drukach periodycznych powinno być opublikowane w tym samym dziale i taką samą czcionką co materiał prasowy, którego dotyczy sprostowanie oraz pod widocznym tytułem „Sprostowanie". Natomiast w przypadku przekazu za pomocą dźwięku lub obrazu i dźwięku, sprostowanie powinno być wyraźnie zapowiedziane oraz nastąpić w przekazie tego samego rodzaju i o tej samej porze. Ponadto tekst sprostowania nie może być komentowany w tym samym numerze, przekazie lub w elektronicznej formie dziennika lub czasopisma, tego samego dnia, co nie wyklucza jednak prostej zapowiedzi polemiki lub wyjaśnień.

[1366] B. Kosmus [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe…*, art. 33, nb. 33 i nast.

[1367] K. Drozdowicz [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe…,* art. 33, nb. 10. Tryb ten polega na wskazaniu przez redaktora naczelnego zainteresowanemu tych fragmentów, które nie nadają się do zamieszczenia w treści sprostowania. Celem publikacji sprostowania, zainteresowany będzie miał 21 dni na złożenie kolejnego, dostosowanego do tych wymogów wniosku o sprostowanie tego samego materiału prasowego. Termin ten biegnie od dnia otrzymania odmowy publikacji wraz ze wskazanymi fragmentami nienadającymi się do zamieszczenia. Jeżeli zainteresowany prześle poprawione sprostowanie zgodnie z wytycznymi redaktora naczelnego, nie może dojść do odmowy publikacji. Zauważono zarazem, że tryb naprawczy może zostać zastosowany jednak wyłącznie, gdy fragmenty przesłanego sprostowania nie spełniają ustawowych wymogów. Nie będzie on natomiast właściwy, gdy całe sprostowanie jest, np. nierzeczowe bądź nie odnosi się do faktów.

W świetle dotychczasowych ustaleń, nie powinno budzić wątpliwości, iż zainteresowany może niezależne od wystąpienia z żądaniem opublikowania sprostowania, dochodzić również kodeksowych środków ochrony dóbr osobistych[1368]. Teza ta wynika nie tylko z różnego ich charakteru prawnego oraz celu, jakie mogą realizować, ale również wprost z treści przepisów – po pierwsze, art. 24 § 3 k.c. stanowiącego, że zawarte w art. 24 § 1 i 2 k.c. roszczenia nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach oraz po drugie, art. 37 prawa prasowego, który przewiduje ponoszenie odpowiedzialności na zasadach ogólnych za naruszenie prawa wywołane opublikowaniem materiału prasowego[1369]. Na tym tle należy również podzielić pogląd wyrażony w judykaturze, zgodnie z którym sprawca naruszenia dobra osobistego, do którego kierowane są kodeksowe roszczenia służące ochronie dóbr osobistych, nie może zasłaniać się zarzutem, że pokrzywdzony nie skorzystał z możliwości publikacji sprostowania, nawet jeśli byłby w stanie wykazać, iż spowodowałoby to zmniejszenie zakresu skutków, jakie wywołało naruszenie dóbr osobistych[1370]. Opublikowanie sprostowania nie będzie stało także na przeszkodzie późniejszej realizacji roszczeń zawartych z art. 24 i 448 k.c. Należy jednak uwzględnić, iż w przypadku, gdy opublikowane sprostowanie usunie istniejący stan naruszenia lub wyeliminuje wywołane skutki, bezprzedmiotowe będzie dochodzenie roszczeń o zaniechanie działań oraz o usunięcie skutków naruszenia uregulowanych w art. 24 § 1 zd. 1 i 2 k.c.

Pomimo tego, że zarówno żądanie publikacji sprostowania, jak i kodeksowe środki ochrony dóbr osobistych dochodzone mogą być na drodze procesu cywilnego, to jednak ustawa prawo prasowe przewiduje kilka szczegółowych rozwiązań względem ogólnych reguł wynikających z Kodeksu postępowania cywilnego[1371]. Po pierwsze, zgodnie z art. 39 prawa prasowego powództwo o publikację sprostowania może zostać wytoczone w razie odmowy jego opublikowania przez redaktora naczelnego - wyraźnej lub milczącej albo też w przypadku, gdy zostało ono opublikowane, jednak w sposób wadliwy, tj. sprzeczny z wymogami określonymi w art. 32 ust. 4 lub 5 prawa prasowego[1372]. W rezultacie, nie jest możliwe bezpośrednie wystąpienie na drogę sądową po opublikowaniu określonej nieprawdziwej lub nieścisłej wiadomości bez uprzedniego zwrócenia się przez zainteresowanego do redaktora naczelnego w trybie określonym w art. 31a prawa prasowego. Ustawodawca również

[1368] Wyrok SN z dnia 8 lutego 1990 r., II CR 1303/89, Lex nr 3653.
[1369] A. Puchała [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*…, str. 219.
[1370] Wyrok SN z dnia 8 stycznia 2010 r., IV CSK 309/09, Lex nr 630175; wyrok SA w Warszawie z dnia 15 lipca 2010 r., VI ACa 1402/09, Lex nr 672827.
[1371] M. Nowikowska, Z. Zawadzka, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Prawo prasowe…,* str. 387 – 389.
[1372] A. Puchała [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*…, str. 220.

wprowadził ograniczenie czasowe na wytoczenie takiego powództwa, przewidując roczny termin prekluzyjny liczony od dnia opublikowania materiału prasowego. Po drugie w zakresie samej procedury, art. 52 prawa prasowego stanowi, iż sprawy o publikację sprostowania rozpoznawane są przez sądy okręgowe właściwe ze względu na siedzibę odpowiedniej redakcji. Regulacja ta zawiera ponadto szczególne rozwiązania mające na celu przyspieszenie rozpoznawania sprawy. Polegają one przede wszystkim na określeniu terminów do dokonania poszczególnych czynności procesowych, a także na możliwości rozpoznania sprawy również pod nieobecność obu stron, która to sytuacja w normalnym trybie mogłoby prowadzić do zawieszenia postępowania. W rezultacie, rozwiązania przewidziane we wskazanym przepisie spowodowały, że w doktrynie proces o publikację sprostowania został określony mianem szybkiej ścieżki sądowej[1373]. Pozwala bowiem na uzyskanie ochrony w szybszym terminie aniżeli w procesie o ochronę dóbr osobistych toczącym się na zasadach ogólnych[1374].

3. Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Europejski Trybunał Praw Człowieka jest obecnie jedynym i wyłącznym organem sądowym Rady Europy, którego istnienie przewidują regulacje Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (zwanej także Europejską konwencją praw człowieka). Powołany został on w 1998 r. kiedy to wszedł w życie Protokół 11 do Konwencji. Organ ten zastąpił Trybunał Praw Człowieka i Europejską Komisję Praw Człowieka. Jak zauważono w doktrynie, celem działalności Trybunału jest zapewnienie przestrzegania praw człowieka przede wszystkim poprzez rozstrzyganie spraw zainicjowanych skargami indywidualnymi. Organ ten jest jednak również uprawniony do wyrokowania co do skarg międzypaństwowych, kierowanych przeciwko państwom-stronom Konwencji[1375]. Powyższą Konwencję Polska ratyfikowała na mocy ustawy, która weszła w życie dnia 19 stycznia 1993 r., co otworzyło drogę do korzystania z przewidzianych w niej środków prawnych. Zasygnalizować zarazem warto uzasadniając miejsce Konwencji w polskim systemie prawnym, iż zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową[1376].

[1373] P. Kosmaty, *Prawo do sprostowania*, Prokurator, 2012, z. 1 - 4, str. 30.
[1374] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 248.
[1375] Por. L. Garlicki [w:] L. Garlicki (red.) *Konwencja o…*, art. 1, nb. 17 - 18.
[1376] A. Grzelak, *Miejsce i znaczenie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w polskim porządku prawnym* [w:] M. Wyrzykowski (red.), *Europejska Konwencja Praw Człowieka – Teoria i Praktyka w Państwach – Stronach Konwencji*, Warszawa 2019, str. 61 - 66.

Ponieważ szczegółowe omawianie postanowień oraz instrumentów prawnych przewidzianych w Konwencji przekracza ramy niniejszego opracowania, analizie poddana zostanie wyłącznie kwestia możliwości oraz ewentualnego zakresu stosowania jej postanowień do ochrony wartości stanowiących dobra osobiste osób prawnych. W tym zakresie, w pierwszej kolejności wskazać należy, iż *prima facie* na gruncie językowym mogą pojawić się wątpliwości w ogóle co do dopuszczalności stosowania Konwencji do omawianych podmiotów. Wynika to z nieścisłości pomiędzy angielską i francuską wersją tego dokumentu. Francuski tekst Konwencji w art. 1 posługuje się bowiem terminem „osób fizycznych" (fr. *toute personnne physique*) podczas, gdy w wersji angielskiej używana jest forma „każda osoba" (ang. „*any person*")[1377]. Ponadto w polskiej wersji językowej również użyto termin „każdemu człowiekowi". Uwzględniając jednak brzmienie art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji, gdzie wprost stwierdzono, że podmiotem ochrony (co prawda wyłącznie mienia) są osoby fizyczne i prawne, można stwierdzić, iż uprawnionymi do ochrony praw i wolności zawartych w całej Konwencji są zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne[1378]. Wątpliwości w tym przedmiocie nie wyrażał również Trybunał, który w praktyce rozpoznaje skargi wnoszone przez osoby prawne powołujące się na naruszenie różnych praw i wolności gwarantowanych w tym dokumencie[1379].

Jak już zasygnalizowano, najważniejszym środkiem ochrony przewidzianym w ramach przepisów Konwencji jest skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Na wstępie niniejszej pracy podkreślono, że chociaż skarga ta nie należy do środków z zakresu prawa cywilnego, to jednak wymaga omówienia w niniejszej pracy z uwagi na to, że stanowi jeden z elementów szeroko rozumianego systemu ochrony dóbr osobistych osób prawnych. System postępowania w sprawie skargi indywidualnej był od czasu wejścia w życie Konwencji kilkukrotnie modyfikowany za pomocą protokołów dodatkowych[1380]. Aktualnie podstawowym przepisem regulującym uprawnienie do wniesienia tego środka, jest art. 34 EKPCz, zgodnie z treścią którego Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich

[1377] I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1- 59*, Legalis 2011, art. 34, nb. 8 – 10.
[1378] L. Garlicki [w:] L. Garlicki (red.) *Konwencja o…*, art. 1 , nb. 26 – 27; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 255.
[1379] B. Ziemblicki, *Status korporacji transnarodowych w prawie międzynarodowym*, Legalis 2020, rozdział III, § 5; wyrok ETPCz z dnia 16 kwietnia 2002 r., skarga nr 37971/97, HUDOC – w szczególności § 40 – 42; wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 1992 r., skarga nr 13710/88, HUDOC – w szczególności § 29 – 33.
[1380] M. Balcerzak [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, str. 170. Szczególne znaczenie dla systemu rozpatrywania skarg miało wprowadzenie z dniem 1 listopada 1998 r. zmian wynikających z Protokołu nr 11. Istotne zmiany przyniosły także ratyfikacje protokołu nr 14 oraz 15.

Układających się Stron praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach. Jak zatem można zauważyć, prawo do wniesienia skargi indywidualnej zostało przyznane szerokiemu kręgowi podmiotów[1381], uzależniając jednak to uprawnienie od uprawdopodobnia, że na gruncie konkretnego stanu faktycznego stały się one ofiarą naruszenia prawa lub wolności[1382]. Do podmiotów tych należą przede wszystkim osoby fizyczne oraz osoby prawne. Skargę wnieść może także grupa jednostek, przy czym nie jest konieczne, by tworzące ją osoby były połączone formalną więzią prawną[1383]. Ponadto uprawnienie do złożenia skargi przysługuje również organizacjom pozarządowym. Warto jednak zauważyć, że pojęcie to nie zostało zdefiniowane ani w treści Konwencji, ani też dotychczas nie uściślono go w sposób wyczerpujący w orzecznictwie Trybunału, który to organ przykładowo zaliczył do nich partie polityczne, związki zawodowe, kościoły i związki wyznaniowe czy fundacje, będące na gruncie prawa polskiego osobami prawnymi[1384]. Należy przyjąć, iż zawarcie w treści art. 34 EKPCz sformułowania o „organizacjach pozarządowych" miało także inny cel, którym było podkreślenie, iż prawa do wniesienia skargi nie mają podmioty należące do systemu władzy publicznej państw – stron Konwencji[1385]. Zaliczyć do nich można centralne organy władzy państwowej, zdecentralizowane organy tej władzy, organy samorządu terytorialnego na wszystkich szczeblach oraz organy samorządu zawodowego[1386]. Takie ujęcie kręgu podmiotów uprawnionych do wniesienia skargi wynika z faktu, iż jej przedmiotem może być jedynie działanie państwa lub akt władzy publicznej, zaś sama skarga wnoszona jest przeciwko państwu. Trybunał nie rozpatruje bowiem skarg skierowanych przeciwko osobom fizycznym lub organizacjom prywatnym, chyba że wykonują one zadania z zakresu władzy publicznej[1387].

Przesłanki umożliwiające wniesienie skargi określone zostały w szczególności w art. 35 Konwencji oraz doprecyzowane w Regulaminie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Należą do nich przede wszystkim konieczność uprzedniego wyczerpania wszystkich krajowych środków odwoławczych oraz złożenie jej w terminie czterech miesięcy od daty podjęcia przez

[1381] B. Gronowska, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. W poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Toruń 2011, str. 95.
[1382] I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o…*, art. 34, nb. 18.
[1383] I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o…*, art. 34, nb. 13; B. Gronowska, *Europejski Trybunał…*, str. 96.
[1384] B. Gronowska, *Europejski Trybunał…,* str. 109 i nast.; I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o…*, art. 34, nb. 17. Por. wyrok ETPCz z dnia 3 maja 2007 r., skarga nr 1543/06, HUDOC.
[1385] I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o…*, art. 34, nb. 14.
[1386] L. Garlicki [w:] L. Garlicki (red.) *Konwencja o…*, art. 1 , nb. 27; A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 260; postanowienie ETPCz z dnia 1 lutego 2001 r. skarga nr 55346/00, HUDOC; wyrok ETPC z dnia 30 marca 2004 r., skarga nr 53984/00, HUDOC.
[1387] I. Kondak [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o…*, art. 34, nb. 2.

organy krajowe ostatecznej decyzji w danej sprawie[1388]. Natomiast chronione Konwencją prawa i wolności zawarte zostały w tekście samej Konwencji oraz w Protokołach nr 1 i 4, co w rezultacie oznacza, że przedmiotem skargi może być jedynie naruszenie takiego prawa lub wolności, które zostało zawarte w powyższych regulacjach[1389]. Analiza ich treści wskazuje, że nie wszystkie one podlegać będą ochronie w przypadku osób prawnych[1390]. Jak zauważono w doktrynie[1391] oraz orzecznictwie, podmioty te mogą powoływać się między innymi na: prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6)[1392], zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7), wolność myśli (art. 9), swobodę wypowiedzi, która jak zauważono nie dotyczy wyłącznie wyrażania poglądów, lecz także prawa do otrzymywania i dalszego rozpowszechniania informacji (art. 10)[1393], wolność zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11)[1394], prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13), zakaz dyskryminacji (art. 14)[1395], zakaz nadużycia prawa (art. 17) oraz ochronę mienia (art. 1 Protokołu 1 do EKPCz)[1396].

Z punktu widzenia prowadzonych rozważań, najistotniejszą regulacją jest jednak art. 8 EKPCz.[1397]. Jego ust. 1 stanowi, iż każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. Ponadto art. 8 ust. 2 EKPCz przewiduje wyjątki, upoważniające do ingerencji w te dobra. W regulacji tej wskazano,

---

[1388] W tym zakresie warto zasygnalizować, iż w sytuacjach, gdy prawo krajowe w danym przypadku nie daje jednostce możliwości wniesienia żadnych skutecznych środków odwoławczych, to termin czteromiesięczny do wniesienia skargi biegnie od daty wydania aktu władzy krajowej albo od daty, w której skarżący dowiedział się o akcie władzy naruszającym prawa.

[1389] H. Bajorek-Ziaja, *Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz skarga do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, Warszawa 2008, str. 23.

[1390] Chodzi tu, np. o prawo do życia z art. 2 EKPCz, zakaz niewolnictwa i zmuszania do świadczenia pracy zawodowej z art. 4 EKPCz czy prawo do zawarcia małżeństwa z art. 12 EKPCz – zob. tak A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 256 i wskazane tam orzecznictwo. Tytułem przykładu warto również wskazać, iż osobom prawnym nie przysługują prawa gwarantowane w art. 9 EKPCz do wolności myśli, sumienia i wyznania. W jednym z orzeczeń wskazano bowiem, że gwarancje dotyczące wolności wyznaniowej rozciągają się wyłącznie na osoby fizyczne, zatem związek wyznaniowy mający osobowość prawną nie jest zdolny do posiadania i korzystania z tych – tak decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 17 grudnia 1978 r., skarga nr 3798/68, HUDOC.

[1391] B. Ziemblicki, *Status korporacji…*, rozdział III, § 5 i wskazane tam orzecznictwo.

[1392] Decyzja ETPCz z dnia 20 stycznia 2009 r., skarga nr 14902/04, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 6 kwietnia 2000 r., skarga nr 35382/97, HUDOC.

[1393] L. Garlicki [w:] L. Garlicki (red.) *Konwencja o…*, art. 10, nb. 11 i 16; wyrok ETPCz z dnia 28 marca 1990 r., skarga nr 10890/84, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 22 maja 1990 r., skarga nr 12726/87, HUDOC.

[1394] W tym zakresie warto przytoczyć rozstrzygnięcie, w którym Trybunał wskazał, iż osoby prawne utworzone w drodze oświadczenia woli osób fizycznych lub osób prawnych, mogą korzystać z ochrony przewidzianej w art., 11 EKPCz, bowiem dla faktycznej realizacji tego prawa w społeczeństwie demokratycznym nie jest wystarczająca ochrona indywidualnego prawa swobodnego zrzeszania się, czyli prawa osób fizycznych do utworzenia lub przystąpienia do zrzeszenia. Trybunał rozróżnił bowiem prawo skarżącego związku zawodowego do reprezentowania interesów swoich członków wobec państwa i osobiste prawo poszczególnych osób do przystąpienia lub pozostawania członkiem takiego związku – zob. wyrok ETPCz z dnia 27 października 1975 r., skarga nr 4464/70, HUDOC.

[1395] Decyzja ETPCz z dnia 18 stycznia 2000 r., skarga nr 38383/97, HUDOC.

[1396] Wyrok ETPCz z dnia 20 listopada 1995 r., skarga nr 17849/91, HUDOC.

[1397] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 257.

że może to nastąpić, gdy zezwala na to przepis ustawy i zarazem jest to konieczne w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Ochroną w ramach art. 8 EKPCz objęte zostały zatem cztery sfery: życie prywatne, życie rodzinne, nienaruszalność mieszkania oraz tajemnica korespondencji. Na tym tle, odnosząc tę regulację odpowiednio do osób prawnych, można moim zdaniem postawić tezę, iż przewiduje ona ochronę czterech wartości stanowiących dobra osobiste osób prawnych w postaci: tajemnicy korespondencji, nietykalności pomieszczeń, poufności oraz dobrego imienia[1398]. W przypadku pierwszego z wymienionych dóbr, postawiona teza nie powinna budzić wątpliwości, bowiem z istoty tej wartości wynika, że może ona przysługiwać osobom prawnym w takim samym zakresie jak osobom fizycznym. W odniesieniu do nietykalności pomieszczeń warto wskazać, iż z utrwalonego orzecznictwa Trybunału wynika, że pod pojęciem „mieszkania" rozumieć należy także biura i inne miejsca służące do prowadzenia działalności również przez osoby prawne[1399]. W orzecznictwie Trybunału można znaleźć poglądy wskazujące, że podmioty inne niż osoby fizyczne mogą dochodzić ochrony prywatności (poufności)[1400]. Ostatnim dobrem osobistym osób prawnych, które zostało objęte ochroną konwencyjną jest dobre imię. Pomimo, że nie zostało ono wyraźnie wymienione w treści art. 8 EKPCz, to jednak z orzecznictwa Trybunału wyraźnie wynika, że prawo do dobrego imienia stanowi część składową prawa do poszanowania życia prywatnego[1401]. Na poparcie tezy o zapewnieniu ochrony tej wartości, warto moim zdaniem przytoczyć argumentację zawartą w orzeczeniu w sprawie *OOO Memo przeciwko Rosji*[1402]. Rozpoznawany w niej stan faktyczny związany był z kierowaniem przez wydawcę internetowego portalu informacyjnego krytycznych uwag pod adresem działalności prowadzonej przez urząd, będący jednym z regionalnych organów administracyjnych[1403]. Uwagi te dotyczyły wstrzymania dotacji celowej na zakup autobusów, czego przyczyną miał być - jak sugerowano w artykule - konflikt pomiędzy tym urzędem a prezydentem miasta, którzy prowadzili walkę polityczną kosztem dobra obywateli. W odpowiedzi na te publikację,

[1398] Zob. wyrok ETPCz z dnia 15 lutego 2005 r., skarga nr 68416/01, HUDOC, gdzie w § 94 Trybunał wyraził stanowisko, że istnieje uzasadniony cel w ochronie „sukcesu handlowego i pozycji przedsiębiorstwa, nie tylko z uwagi na interes udziałowców i pracowników, ale także dla szerzej ujmowanego dobra gospodarczego".
[1399] Wyrok ETPCz z dnia 16 kwietnia 2002 r., skarga nr 37971/97, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 28 kwietnia 2005 r., skarga nr 41604/98, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 27 września 2005 r., skarga nr 50882/99, HUDOC.
[1400] Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 12 października 1992 r., skarga nr 14369/88, HUDOC.
[1401] Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 1992 r., skarga nr 13710/88, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 30 marca 2010 r., skarga nr 20928/05, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 30 lutego 2004 r., skarga Nr 53984/00, HUDOC.
[1402] Wyrok ETPCz z dnia 15 marca 2022 r., skarga nr 2840/10, HUDOC.
[1403] Zob. Z. Nowicka, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 maja 2022 r., OOO Memo p. Rosji, skarga nr 2840/10*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego, 2023, nr 3, str. 343 - 344

urząd ten zainicjował sprawę cywilną przeciwko wydawcy powołując się na naruszenie jego dobrego imienia. Zakończyła się ona przyznaniem ochrony prawnej powodowi. Trybunał na skutek skargi wniesionej przez pozwanego wydawcę uznał natomiast, iż w sprawie tej doszło do naruszenia art. 10 EKPCz. W uzasadnieniu organ ten wskazał między innymi, iż chociaż na podstawie art. 8 EKPCz ochronie podlega dobre imię także osób prawnych, to jednak w przypadku organów władzy publicznej może być ona udzielana wyłącznie w wyjątkowych wypadkach[1404]. Zauważył bowiem, że organów tych, w szczególności zaliczanych do władzy wykonawczej, nie można porównywać do innych osób prawnych, np. prowadzących działalność gospodarczą, którym dobra renoma potrzebna jest do skutecznego konkurowania z innymi przedsiębiorcami, pozyskiwania klientów czy nawet utrzymania swojego istnienia. Trybunał wyraził przy tym pogląd, iż organ taki ma za zadanie służyć społeczeństwu a także z uwagi na to, że jest finansowany przez podatników, nie przysługuje mu co do zasady możliwość dochodzenia ochrony dobrego imienia. Na uzasadnienie tego poglądu w orzeczeniu zwrócono także uwagę, że organy sprawujące władzę publiczną mają szerokie możliwości odpowiedzi na publiczną krytykę i zarzuty, zatem korzystanie przez nie z procesowych instrumentów ochrony dobrego imienia stanowi reakcję nieproporcjonalną i może poważnie ograniczać wolność mediów.

Jak już zauważono przy okazji omawiania dobrego imienia osób prawnych, a także okoliczności wyłączających bezprawność naruszenia dóbr osobistych, na gruncie konkretnych stanów faktycznych dobre imię będzie nierzadko pozostawało w kolizji z wolnością słowa. Zatem przy rozstrzyganiu konkretnej sprawy, rolą organu orzekającego będzie w istocie ustalenie, której z nich należy przyznać pierwszeństwo. Tezę nakazującą dokonywanie takiego zabiegu przez Trybunał, odzwierciedla moim zdaniem również treść art. 10 ust 2 EKPCz, który wskazuje, że korzystanie z wolności wyrażania opinii, posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i są niezbędne w społeczeństwie demokratycznym między innymi z uwagi na ochronę dobrego imienia i praw

[1404] Warto wskazać, iż kwestia powoływania się organów państwowych na ochronę dobrego imienia była już przedmiotem rozstrzygnięć Trybunału. Przykładowo w wyroku w sprawie *Romanenko i inni przeciwko Rosji*, Trybunał podkreslił, że „mogą istnieć uzasadnione powody polityczne, aby zdecydować, że podmioty publiczne nie powinny mieć legitymacji procesowej do pozywania o zniesławienie we własnym imieniu" – tak wyrok ETPCz z dnia 8 października 2003 r., skarga nr 11751/03, HUDOC. W innym orzeczeniu w sprawie *Lombardo i inni przeciwko Malcie*, Trybunał wskazał, że środek zakazujący wypowiedzi krytykujących działania lub zaniechania organu pochodzącego z wyboru, tylko w wyjątkowych okolicznościach może być uzasadniony jako zmierzający do ochrony praw lub reputacji innych osób – tak wyrok ETPCz z dnia 24 kwietnia 2007 r., skarga nr 7333/06, HUDOC.

innych osób. Oznacza to, że państwa-strony powinny regulować korzystanie ze swobody wypowiedzi tak, aby zapewnić odpowiednią ochronę prawną dobrego imienia jednostek.

Omawiając zagadnienie związane ze skargą do ETPCz, warto przytoczyć - dla zobrazowania argumentacji prezentowanej przez Trybunał - trzy stany faktyczne, w których znalazły się odniesienia do ochrony wartości stanowiących na gruncie prawa polskiego dobra osobiste osób prawnych. Pierwsze z tych rozstrzygnięć wydane zostało w sprawie *Krzysztofiak przeciwko Polsce*[1405], w którym skarżący, będący nauczycielem akademickim oraz blogerem, na łamach jednego z periodyków zamieścił artykuł krytykujący poziom nauczania w kilku polskich szkołach wyższych. W odpowiedzi, jedna z nich - Wyższa Szkoła Artystyczna w Warszawie wystąpiła z powództwem o ochronę dóbr osobistych, powołując się na naruszenie jej dobrego imienia oraz jednocześnie zawarła w treści pozwu wniosek o udzielenie zabezpieczenia powództwa w sposób określony w art. 755 § 2 k.p.c., tj. poprzez zakazanie pozwanemu publikowania treści nawołujących do zamknięcia prowadzonej przez nią działalności oraz powstrzymania się od formułowania wszelkich wypowiedzi na jej temat. Rozpoznając ten wniosek, sąd postanowił zakazać pozwanemu na okres roku rozpowszechniania oraz publikowania za pomocą środków masowego przekazu oraz internetu wszelkich treści, które naruszałyby dobre imię powoda, w tym podważałyby poziom prowadzonego przez niego nauczania. Uzasadniając swoje rozstrzygnięcie sąd między innymi wskazał, iż uprawdopodobnione zostało naruszenie dobrego imienia powodowej szkoły wyższej, zaś nieudzielenie zakazu publikacji mogłoby narazić ją na nieodwracalne skutki. Zakaz ten również w opinii sądu nie naruszał interesu publicznego, gdyż informacje zamieszczone w artykule budziły wątpliwości co do ich rzetelności. Sąd jednak jak można dostrzec nie udzielił zabezpieczenia w pełnym zakresie żądnym przez powoda uznając, że całkowity zakaz wypowiedzi na temat powodowej szkoły wyższej byłby zbyt daleko idący oraz nieproporcjonalny. Wywiedzione przez pozwanego zażalenie zostało oddalone przez sąd II instancji, który ponadto wskazał, że czasowy charakter zakazu nie łamie wolności słowa oraz, iż nie jest dopuszczalne powoływanie się na tę wolność w celu naruszania dobrego imienia. Pomimo tego, obowiązującego zakazu, który następnie był dwukrotnie przedłużany na kolejne roczne okresy, pozwany raz złamał go publikując artykuł na temat - jego zdaniem - najgorszych polskich placówek edukacyjnych, wymieniając w nim powodową szkołę wyższą, która nie wystąpiła jednak o nałożenie na niego grzywny. Ostatecznie sprawa zakończyła się uwzględnieniem powództwa w zakresie roszczeń po pierwsze o zaniechanie działań

[1405] Decyzja ETPCz z dnia 16 kwietnia 2022 r., skarga nr 15355/14, HUDOC.

polegających na publikowaniu materiałów naruszających dobre imię powoda oraz usunięciu opublikowanych artykułów, po drugie o usunięcie skutków poprzez zamieszczenie przeprosin oraz po trzecie o zadośćuczynienie pieniężne poprzez zapłatę na rzecz powoda kwoty 40 000 zł.

Skargę do Trybunału wywiódł w przedmiotowej sprawie pozwany powołując się na naruszenie art. 10 EKPCz, zaskarżając jednak nie orzeczenie kończące postępowanie w sprawie, lecz postanowienie o udzieleniu zabezpieczenia, wskazując na jego nieproporcjonalność oraz naruszenie wolności słowa. Trybunał jednak odrzucił skargę na podstawie art. 35 ust. 3a oraz 4 EKPCz. W uzasadnieniu swojej decyzji wskazał, że zakres udzielonej powodowi ochrony prawnej miał podstawę ustawową oraz był uzasadniony ze względu na konieczność ochrony dobrego imienia oraz praw osób trzecich, o których mowa w art. 10 ust. 2 EKPCz, w szczególności reputacji handlowej Wyższej Szkoły Artystycznej w Warszawie. Chociaż Trybunał zauważył, że twierdzenia pozwanego nie były skandalizujące, to jednak naruszały interesy powoda, co dawało mu prawo do obrony przed zniesławiającymi zarzutami. Organ ten podkreślił zarazem, że pomimo istnienia prawa do swobody prowadzenia dyskusji publicznej, nie można tracić z pola widzenia potrzeby ochrony interesów szkoły wyższej, której funkcjonowanie przynosi korzyści dla szerokiego grona osób. W treści uzasadnienia orzeczenia wydanego przez Trybunał, można znaleźć także argumenty uwzględniające fakt, iż zakaz wypowiadania się został orzeczony w ograniczonym zakresie w stosunku do żądanego przez powoda, a także wskazujące na ostateczną zasadność udzielenia zabezpieczenia wynikającą z uwzględnienia powództwa o ochronę dóbr osobistych. Wszystkie te okoliczności przemawiały zdaniem Trybunału, na gruncie rozstrzyganego stanu faktycznego za przyznaniem pierwszeństwa ochronie dobrego imienia szkoły wyższej gwarantowanego na podstawie art. 8 EKPCz przed wolnością słowa pozwanego z art. 10 EKPCz.

Drugi warty przytoczenia stan faktyczny dotyczył sprawy *Freitas Rangel przeciwko Portugalii*[1406], w której w przeciwieństwie do poprzedniego stanu faktycznego, Trybunał uznał pierwszeństwo wolności słowa przed dobrym imieniem osób prawnych, stwierdzając naruszenie przez organy krajowe art. 10 EKPCz. We wskazanej sprawie, skarga została wniesiona w związku z wydaniem orzeczenia, w którym sąd krajowy nałożył na skarżącego grzywnę w wysokości 6 000 euro, a także obowiązek zapłaty po 25 000 euro na rzecz każdego z dwóch powodów, którymi były dwa mające osobowość prawną związki - jeden zrzeszający sędziów, zaś drugi prokuratorów. Rozstrzygnięcie to było wynikiem wypowiedzi skarżącego

[1406] Wyrok ETPCz z dnia 11 stycznia 2022 r., skarga nr 78873/13, HUDOC.

będącego dziennikarzem, wygłoszonych na zaproszenie jednej z partii politycznych w siedzibie parlamentu podczas posiedzenia komisji parlamentarnej. Skarżący oceniając wpływ klasy politycznej i ekonomicznej na wolność wyrażania opinii oraz funkcjonowanie środków masowego przekazu w Portugalii stwierdził, że krajowy związek sędziów i krajowy związek prokuratorów odgrywają istotą rolę w podejmowaniu decyzji politycznych poprzez chociażby udostępnianie poufnych informacji dziennikarzom w celu realizowania swoich celów politycznych. Wypowiedzi skarżącego, które w większości miały charakter osobistych sądów ocennych, a nie wypowiedzi o faktach, zostały następnie szeroko rozpowszechnione w środkach masowego przekazu. Skarżący ponadto podtrzymał swoje poglądy udzielając dwóch wywiadów, w których podkreślił, iż związki prokuratorów i sędziów powinny działać rozważanie i ostrożnie.

W uzasadnieniu swojego rozstrzygnięcia Trybunał wskazał, iż ochrona dobrego imienia osoby prawnej nie powinna być realizowana z taką samą intensywnością, jak ochrona dobrego imienia lub praw osób fizycznych. Organ ten podkreślił, że chociaż wypowiedź skarżącego była przesadna, to jednak powinna być interpretowana jako element szerszej krytyki społecznej dotyczącej ingerencji władzy sądowniczej w politykę oraz w działalność środków masowego przekazu. Na rozstrzygnięcie wydane przez Trybunał wpływ miał również fakt, że wypowiedź została sformułowana przed komisją parlamentarną, na której skarżący występował w charakterze eksperta. Zdaniem Trybunału, wypowiedź ta mogła zatem zostać zakwalifikowana jako polityczna, a tego rodzaju wypowiedzi korzystają ze szczególnej ochrony. Trybunał, uznając naruszenie art. 10 EKPCz, podkreślił, że sankcje nałożone na skarżącego przez organy krajowe były nieproporcjonalne i mogły w przyszłości wywołać tzw. efekt mrożący, zniechęcający osoby uczestniczące w debacie publicznej – zwłaszcza dotyczącej spraw publicznych i funkcjonowania instytucji państwowych – do korzystania z wolności wypowiedzi. Dlatego też zdaniem Trybunału w rozpoznawanym stanem faktycznym doszło do nieuprawnionej ingerencji w prawo skarżącego do wolności wypowiedzi. W rezultacie przyznanie przez sądy krajowe ochrony związkom prokuratorów i sędziów nie było niezbędne dla ochrony ich dobrego imienia w społeczeństwie demokratycznym w rozumieniu art. 10 ust. 2 EKPCz.

Trzecie, ostatnie warte przytoczenia orzeczenie Trybunału wydane zostało w sprawie *Saint-Paul Luxembourg S.A. przeciwko Luksemburgowi*[1407] i dotyczyło ochrony wartości stanowiących na gruncie prawa polskiego dobra osobiste osób prawnych w postaci

[1407] Wyrok ETPCz z dnia 18 kwietnia 2013 r., skarga nr 26419/10, HUDOC.

nietykalności pomieszczeń oraz tajemnicy korespondencji. Trybunał w orzeczeniu tym uznał, iż doszło do naruszenia praw uregulowanych w art. 8 oraz 10 EKPCz, przysługujących skarżącej redakcji wydającej jedną z gazet. Stan faktyczny związany był z wydaniem przez sąd nakazu przeszukania pomieszczeń redakcyjnych w celu ustalenia na potrzeby prowadzonego postępowania karnego tożsamości osób poszukiwanych przez sąd oraz wykrycia okoliczności ewentualnie popełnionego czynu zabronionego. Jak wskazano w treści nakazu, został on wydany dla „zatrzymania wszelkich dokumentów lub przedmiotów bez względu na formę lub środek przekazu, które pozostawały w związku z czynami, w sprawie których toczyło się postepowanie karne". Sąd uznał takie działanie za niezbędne, bowiem w gazecie wydawanej przez skarżącego ukazał się artykuł prasowy na temat tych okoliczności, a zatem zdaniem sądu w jej siedzibie powinny znajdować się dodatkowe informacje w tym zakresie. Organ ten uznał jednocześnie, że takie działanie realizuje uzasadniony prawnie cel w postaci ochrony praw innych osób.

W pierwszej kolejności, w przedmiotowej sprawie Trybunał potwierdził utrwalony pogląd, iż chociaż art. 8 ust. 1 EKPCz stanowi o prawie do poszanowania mieszkania, to jednak jego wykładnia powinna obejmować również siedzibę osoby prawnej wraz z jej oddziałami oraz pomieszczeniami przeznczonymi do wykonywania działalności. W rezultacie pomieszczenia redakcji podlegały ochronie prawnej, zaś ingerencja w nie powinna spełniać warunki wynikające z art. 8 ust. 2 EKPCz. Trybunał przyjął jednak, iż ze względu na możliwość zidentyfikowania autora artykułu, sąd powinien - chcąc potwierdzić jego tożsamość ewentualnie uzyskać od niego informacje - w pierwszej kolejności zastosować mniej inwazyjne środki niż przeszukanie i siedziby redakcji i zabezpieczenie określonych danych, które chociaż były dopuszczalne przez ustawę, to jednak na tym etapie postępowania nie były konieczne, a zatem nie spełniały wymogu proporcjonalności do uzasadnionych prawnie celów, które miały zostać w ten sposób zrealizowane.

W przedstawionym stanie faktycznym Trybunał doszedł do wniosku, iż doszło również do naruszenia art. 10 EKPCz., co miało być spowodowane zbyt ogólnym sformułowaniem celu przeszukania oraz zatrzymania. Takie jego ujęcie, które zacytowano powyżej mogło według Trybunału prowadzić do ujawnienia dziennikarskich źródeł informacji, których ochrona stanowi jeden z fundamentów wolności prasy. I chociaż jak zauważono w treści orzeczenia, pozwane państwo zaprzeczyło jakoby celem przeszukania oraz zatrzymania było ujawnienie danych informatorów, a ponadto wskazano, że dane takie nie zostały pozyskane, to jednak zdaniem Trybunały funkcjonariusze dokonujący tych czynności z uwagi na tak ogólnie sformułowany nakaz mogli wejść w ich posiadanie. Fakt ten natomiast wystarczył, aby

Trybunał uznał, że w przedmiotowej sprawie miała miejsce ingerencja w wolność skarżącego do otrzymywania i przekazywania informacji w rozumieniu art. 10 ust. 1 EKPCz, ponieważ pomimo tego, że wydanie nakazu przeszukania o takiej treści było dopuszczalne na mocy ustawy oraz realizowało uzasadniony prawnie cel, to stanowiło w tych okolicznościach środek nieproporcjonalny do realizowanego celu.

Ostatnia kwestia, na którą warto zwrócić uwagę dotyczy konsekwencji, jakie rodzi wydanie przez Trybunał orzeczenia uwzględniającego skargę indywidualną. Jak zauważono w doktrynie, państwo przeciwko któremu zapadł wyrok, ma swobodę wyboru środków, które pozwolą mu wykonać orzeczenie[1408]. Należy bowiem zwrócić uwagę, że Trybunał chociaż stwierdza naruszenie danego prawa lub wolności, to jednak nie zmienia orzeczeń organów krajowych, nie anuluje ich oraz co do zasady nie zobowiązuje państw do podjęcia konkretnych środków. Niekiedy Trybunał może jednak wskazać państwu, jakie środki indywidualne (np. wznowienie postepowania, co jednak na gruncie obecnej polskiej procedury cywilnej nie zostało przewidziane[1409]) lub generalne (np. nowelizacje prawa czy zmianę praktyki sądowej) powinny zostać podjęte[1410]. Ponadto warto zwrócić uwagę na treść art. 41 EKPCz, zgodnie z którym jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej protokołów oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie. Oznacza to, że gdy nie jest możliwe przywrócenie stanu sprzed naruszenia albo gdy Trybunał uzna, że jest to uzasadnione, może zasądzić na rzecz skarżącego szczególny środek w postaci zadośćuczynienia, które jednak ma charakter wtórny w stosunku do innych działań, jakie państwo powinno podjąć w celu usunięcia skutków naruszenia[1411]. Analiza orzecznictwa Trybunału wskazuje, że środek ten przyznany

[1408] A. Ciżyńska, *Obowiązek wykonywania orzeczeń ETPCz przez państwa-strony Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności: analiza zagadnienia uwzględniająca zarys polskiego modelu wykonywania orzeczeń ETPCz* [w:] A. Ciżyńska, K. Kos (red.) *Prawa i wolności konstytucyjne z perspektywy orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Kraków 2018, str. 159.
[1409] Zob. uchwała SN z dnia 30 listopada 2010 r., III CZP 16/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 38, z którego można wyinterpretować zasadę, iż wyrok uwzględniający skargę Europejskiego Trybunału Praw Człowieka nie stanowi podstawy wznowienia postępowania cywilnego, bowiem przesłanka ta nie występuje w zamkniętym katalogu przesłanek wznowieniowych zwartych w art. 399 k.p.c. i nast. Nie mniej jednak należy uznać, że możliwość skutecznego wniesienia skargi o wznowienie postępowania jako środka służącego wykonaniu wyroku ETPCz istnieje, gdy naruszenia stwierdzone przez Trybunał będzie się mieścić jednocześnie w którejś z ustawowych podstaw wznowieniowych.
[1410] R. Degener [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1- 59*, Legalis 2011, art. 41, nb. 31.
[1411] A. Bodnar, *Skuteczność Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce* [w:] T. Giaro (red.), *Skuteczność prawa*, Warszawa 2010, str. 196–197.

może być również osobom prawnym[1412]. Warto jednak zasygnalizować, iż zadośćuczynienie przewidziane w treści Konwencji nie odpowiada swą konstrukcją tożsamo nazwanemu środkowi prawnemu przewidzianemu w prawie polskim, lecz stanowi własną konstrukcję Trybunału[1413], którą szczegółowo reguluje art. 60 oraz 75 Regulaminu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz postanowienia Załącznika do tego dokumentu, który zawiera w tym zakresie Zarządzenia Praktyczne.

[1412] Wyrok ETPCz z dnia 6 kwietnia 2000 r., skarga nr 35382/97, HUDOC, w którym wskazano, że szkoda niemajątkowa w przypadku osób prawnych może polegać na naruszeniu jej reputacji, niepewności w podejmowaniu i planowaniu decyzji, zakłóceniu prawidłowego zarzadzania i funkcjonowania, a nawet niepokoju i niedogodności jakie musza znosić członkowie organów zarządzających. Zob. też wyrok ETPCz z dnia 16 kwietnia 2002 r., skarga nr 37971/97, HUDOC; wyrok ETPCz z dnia 8 grudnia 1999 r., skarga nr 23885/94, HUDOC.

[1413] A. Kubiak – Cyrul, *Dobra osobiste…*, str. 275.

Podsumowanie

Przeprowadzone w niniejszej rozprawie rozważania dotyczące ochrony dóbr osobistych osób prawnych, uzasadniają trafność postawionej w pracy podstawowej tezy badawczej, zgodnie z którą instytucja ochrony dóbr osobistych ma na gruncie prawa cywilnego charakter jednolity, obejmując swym zakresem zarówno dobra osobiste osób fizycznych, jak i osób prawnych. Warto przypomnieć, że teza ta wynikała ze spostrzeżenia, iż ustawodawca w przypadku obu podmiotów prawa cywilnego posłużył się tożsamą terminologią na określenie przedmiotu ochrony - pojęciem „dobra osobiste", a także nie przewidział odrębnych regulacji dla ochrony dóbr osobistych osób prawnych, lecz nakazał stosować w tym zakresie przepisy przewidziane dla osób fizycznych.

Przyjęcie tej tezy otworzyło drogę do pomyślnej realizacji celów badawczych przedstawionych we wstępie rozprawy. Po pierwsze, pozwoliła ona wypracować precyzyjne zasady tworzenia katalogu dóbr osobistych osób prawnych, nie tylko spójnych z zasadami stosowanymi w tym zakresie wobec dóbr osobistych człowieka, lecz również uwzględniających specyfikę podmiotowości osób prawnych. W tej materii, w rozprawie przyjęto stanowisko, że - niezależnie od podmiotu – określona wartość może zostać zaliczona do katalogu dóbr osobistych wyłącznie wtedy, gdy ma charakter niemajątkowy, niematerialny oraz indywidualny, a ponadto pozostaje w ścisłym związku z podmiotem, któremu przysługuje. Po drugie, akceptacja podstawowej tezy zwartej w niniejszej pracy dała podstawę do wyrażenia oceny, że ustawodawca trafnie objął dobra osobiste osób fizycznych i prawnych tożsamym reżimem ochrony. Po trzecie, przyjęta teza umożliwiła ustalenie zasad dochodzenia przez osoby prawne ochrony dóbr osobistych, w tym katalogu przysługujących im roszczeń.

Za jednolitym charakterem dóbr osobistych na gruncie prawa polskiego przemawiało także powszechne zaaprobowanie w doktrynie i orzecznictwie poglądu zakładającego, iż niezależnie od podmiotu - zarówno przy ustalaniu katalogu wartości chronionych w ramach instytucji dóbr osobistych, jak i przy stwierdzaniu faktu ich zagrożenia lub naruszenia - należy odwoływać się do kryteriów obiektywnych. Dzięki uwzględnianiu w obu tych przypadkach ocen panujących w społeczeństwie, możliwe jest zarazem uniknięcie dwutorowości w rozpatrywaniu spraw z zakresu ochrony dóbr osobistych.

W świetle przeprowadzonych rozważań, jako trafne należy również uznać zawarte we wstępie pracy spostrzeżenie, iż pierwotnym celem wprowadzenia do systemu prawnego instytucji ochrony dóbr osobistych było prawne zabezpieczenie istotnych elementów sfery osobistej człowieka. Natomiast dopiero w drugiej kolejności - wobec normatywnego

upodmiotowienia osób prawnych i zrównania ich na płaszczyźnie cywilnoprawnej z osobami fizycznymi - rozszerzono stosowanie unormowań dotyczących tej instytucji na te jednostki. Jednocześnie jednak ze względu na to, że dobra osobiste osób prawnych nie wywodzą się z istoty człowieczeństwa, lecz ich charakter powiązany jest z charakterem podmiotowości tych jednostek, niemożliwe było zastosowanie regulacji dotyczących ochrony dóbr osobistych osób fizycznych wprost do osób prawnych. W rezultacie ustawodawca trafnie ujął w art. 43 k.c., iż przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych należy do osób prawnych stosować w sposób odpowiedni, czyli uwzględniający konstrukcję normatywną tych podmiotów.

Dokonana w niniejszym opracowaniu analiza badawcza, pozwoliła także sformułować własną propozycję definicji dóbr osobistych osób prawnych i przyjąć, iż są to niemajątkowe, niematerialne, indywidualne wartości osoby prawnej objęte ochroną prawną ze względu na ich doniosłość w opinii uczestników obrotu prawnego, przysługujące tym podmiotom przez cały okres ich istnienia, umożliwiające im prawidłową realizację celów, dla których zostały utworzone. Do dóbr osobistych osób prawnych zaliczono, bazujące na katalogu dóbr osobistych człowieka wartości w postaci: nazwy, dobrego imienia, nietykalności pomieszczeń oraz tajemnicy korespondencji. Dodatkowo uznano, że katalog ten może zostać poszerzony o dobro w postaci poufności, stanowiące odpowiednik prywatności człowieka.

W związku z przyjęciem tezy o otwartym charakterze katalogu dóbr osobistych osób prawnych i co za tym idzie możliwością włączenia do niego wartości niemających swojego odpowiednika wśród dóbr osobistych człowieka, zaaprobowano propozycję poszerzenia go o znak symbolizujący osobę prawną. Dostrzeżono bowiem, że znak taki może w konkretnych przypadkach pełnić - podobnie jak nazwa - funkcję identyfikującą i indywidualizującą konkretny podmiot, spełniając tym samym wymogi z zaproponowanej definicji dóbr osobistych osób prawnych. Ponadto w opracowaniu zaaprobowano przeważające obecnie w doktrynie oraz orzecznictwie stanowisko o osobisto-majątkowym charakterze firmy, której ochrona uregulowana została w treści art. 43^{10} k.c. Przyjęto jednocześnie pogląd, że jest to przepis szczególny względem regulacji przewidujących kodeksowe środki ochrony dóbr osobistych.

W rozprawie zdecydowanie opowiedziano się natomiast przeciwko przedstawianym w doktrynie oraz orzecznictwie propozycjom poszerzenia katalogu dóbr osobistych osób prawnych o wartości lub interesy takie jak: znaki towarowe, doświadczenie i wiedzę pracownika, swobodę prowadzenia działalności statutowej, możliwość niezakłóconego komunikowania się osób, ochronę przed hałasem, renomę przedsiębiorstwa, prawo do klienteli, prawo do niezakłóconego czerpania zysku z prowadzonej działalności gospodarczej, tajemnicę przedsiębiorstwa oraz wizerunek. Wartości te bowiem nie spełniają wszystkich cech,

wskazanych w zaproponowanej w niniejszym opracowaniu, definicji dóbr osobistych osób prawnych. Jej sformułowanie pozwoliło zatem zrealizować kolejny cel rozprawy, jakim było stworzenie kryteriów mających zapobiegać zjawisku „inflacji" dóbr osobistych.

W ślad za przyjętą tezą o jednolitym charakterze ochrony dóbr osobistych osób fizycznych oraz osób prawnych uznano, że wartości te niezależnie od podmiotu chronione są przez prawa podmiotowe bezwzględne o charakterze niemajątkowym oraz nieprzenoszalnym. Natomiast w razie spełnienia przesłanek ochrony dóbr osobistych, osoby prawne są uprawnione do dochodzenia odpowiednich roszczeń ochronnych. W związku z przyjęciem tezy o jednolitym charakterze instytucji dóbr osobistych na gruncie prawa cywilnego, w pracy konsekwentnie uznano, że wartości te niezależnie od tego któremu podmiotowi przysługują, powinny zostać otoczone ochroną z taką samą intensywnością. Pozwoliło to opowiedzieć się za stanowiskiem, zgodnie z którym osoby prawne są uprawnione do dochodzenia oprócz roszczeń niemajątkowych o zaniechanie działań oraz usunięcie skutków naruszenia, również roszczeń majątkowych o zadośćuczynienie pieniężne oraz o zasądzenie odpowiedniej sumy na wskazany przez nie cel społeczny. Określenie katalogu roszczeń służących ochronie dóbr osobistych osób prawnych realizuje zarazem kolejny cel badawczy niniejszej pracy, jakim było rozstrzygnięcie istniejących w tym zakresie rozbieżności w doktrynie oraz orzecznictwie.

W przypadku roszczeń niemajątkowych ustalono, że przesłankami ich dochodzenia są: naruszenie (w przypadku roszczenia o zaniechanie również zagrożenie) dobra osobistego oraz - objęta domniemaniem - bezprawność zachowania sprawcy. Pozwany celem zwolnienia się z odpowiedzialności, powinien zaś wykazać albo, że działał w ramach porządku prawnego, albo za zgodą uprawnionego. Ponadto zaaprobowano tezę, iż powództwo o ochronę dóbr osobistych może w określonych przypadkach zostać zakwalifikowane jako nadużywające prawo podmiotowe i przez to oddalone w całości albo w części. W przypadku roszczeń majątkowych dostrzeżono również, że dla ich skutecznego dochodzenia, osoba prawna powinna wykazać powstanie stanu krzywdy wskutek naruszenia dobra osobistego oraz jednoczesne wystąpienie przesłanek właściwych dla jednej z podstaw odpowiedzialności deliktowej z art. 415 k.c. - 436 k.c. Ujęcie to wynika z przyjęcia twierdzenia o niesamodzielnym charakterze przepisu art. 448 § 1 k.c. W procesie stosowania wymaga on bowiem uzupełnienia o hipotezę innego przepisu z wyżej wskazanego zakresu. Oznacza to jednocześnie, że odpowiedzialność zobowiązanego z tytułu naruszenia dóbr osobistych może kształtować się nie tylko na zasadzie winy, lecz również na zasadach ryzyka, słuszności oraz bezprawności. Pamiętać ponadto należy, że usytuowanie art. 448 § 1 k.c. w ramach przepisów o czynach niedozwolonych powoduje, że będą miały do niego zastosowanie również przepisy ogólne z zakresu odpowiedzialności

odszkodowawczej z art. 361 k.c. – 363 k.c. ze względu na potraktowanie krzywdy jako rodzaju szkody w szerokim tego słowa znaczeniu.

W rozprawie wskazano również, że ochronie dóbr osobistych osób prawnych służyć mogą środki pozakodeksowe. Pierwszym z nich jest powództwo o ustalenie z art. 189 k.p.c. Jak zauważono, w określonych przypadkach może być to najskuteczniejszy, a niekiedy nawet jedyny środek mogący zostać uwzględniony przez sąd w odpowiedzi na dokonane zagrożenie lub naruszenie dóbr osobistych. Po drugie, środek który może zostać zastosowany do usuwania przede wszystkim skutków naruszenia dobrego imienia osób prawnych unormowano w treści art. 31a ustawy prawo prasowe. Jest nim sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materialne prasowym. Pozwala on bowiem na dotarcie z określoną informacją do potencjalnego grona odbiorców, będącej pierwotnym adresatem naruszenia. Trzeci pozakodeksowy instrument ochrony stanowi skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, którą osoby prawne mogą wnieść przeciwko państwu po wyczerpaniu krajowej drogi sądowej. Uprawnienie to wynika z zaaprobowania tezy, iż Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zapewnia ochronę czterem wartościom stanowiącym dobra osobiste osób prawnych w postaci: nietykalności pomieszczeń, tajemnicy korespondencji, poufności oraz dobrego imienia. Instrument ten mimo, że nie jest zaliczany do środków z zakresu prawa cywilnego, należy uznać w świetle przeprowadzonych rozważań za element systemu ochrony dóbr osobistych osób prawnych.

Pomimo wyrażenia w rozprawie aprobaty dla odsyłającego charakteru normy zawartej w art. 43 k.c., to jednak z uwagi na istniejące w doktrynie i orzecznictwie wątpliwości co do katalogu dóbr osobistych osób prawnych, jak i w przedmiocie możliwości występowania przez te podmioty z majątkowymi środkami ochrony dóbr osobistych, jako postulat *de lege ferenda* można wysunąć spójną z postawionymi w pracy tezami propozycję modyfikacji tego przepisu poprzez nadanie mu następującej treści: „*dobra osobiste osób prawnych, jak w szczególności dobre imię, nazwa, tajemnica korespondencji, nietykalność pomieszczeń, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych, w tym dotyczące zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę oraz żądania zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny stosuje się odpowiednio do osób prawnych*.” W postulowanym nowym brzmieniu art. 43 k.c. intencjonalnie nie wymieniono poufności oraz znaku symbolizującego. Podyktowane jest to potrzebą zachowania spójności tej regulacji z przepisem art. 23 k.c., w którym wartości te nie znalazłyby swych odpowiedników. Użycie zaś w proponowanej treści przepisu sformułowania „w szczególności” czyniłoby jednak ten katalog otwartym,

umożliwiając otoczenie ich ochroną. Ponadto dobro osobiste w postaci tajemnicy korespondencji mogłoby zostać zamienione na szerszą w swym zakresie wartość jaką jest tajemnica komunikowania się. Dopuszczalne byłoby to jednak wyłącznie pod warunkiem dokonania tożsamej zmiany również w art. 23 k.c., w którym ustawodawca wymienił jako dobro osobiste człowieka tajemnicę korespondencji. W innym wypadku bowiem doszłoby do zaburzenia w treści przepisów jednolitego charakteru instytucji ochrony dóbr osobistych.

Proponowana nowelizacja art. 43 k.c. nie rozwiązuje jednak wszystkich sygnalizowanych w rozprawie, aktualnych problemów dotyczących ochrony dóbr osobistych osób prawnych. W szczególności warto podkreślić konieczność kontynuowania prac w celu wprowadzenia instrumentów umożliwiających skuteczne przeciwdziałanie wykorzystywaniu środków ochrony dóbr osobistych w celu tłumienia debaty publicznej. Coraz powszechniejsze jest bowiem wytaczanie powództw nie po to aby wygrać sprawę, lecz by zniechęcić pozwanego do dalszego zajmowania się danym tematem, poprzez przede wszystkim obciążenie go kosztami finansowymi i psychologicznymi postępowania sądowego. Proponowane zmiany w tym zakresie powinny jednak znaleźć się nie w prawie materialnym, lecz procesowym.

Kolejnym akcentowanym w treści rozprawy problemem z zakresu ochrony dóbr osobistych jest brak odpowiednich regulacji, które umożliwiałyby skuteczną identyfikację osób naruszających te dobra anonimowo za pośrednictwem internetu. Jak się wydaje, rozwiązaniem w tym zakresie mogłoby być wprowadzenie do systemu prawnego instrumentu w postaci tzw. ślepego pozwu. Instytucja ta stanowić jednak powinna - podobnie jak rozwiązania przeciwdziałające powództwom mającym na celu tłumienie debaty publicznej - element prawa procesowego. Przewidywałaby ona bowiem procedurę ustalania danych strony pozwanej w procesie o ochronę dóbr osobistych w przypadkach, gdy sposób naruszenia uniemożliwiałby oznaczenie ich w pozwie samodzielnie przez powoda. W pracy wskazano również na potrzebę zmiany przepisów z zakresu postępowania egzekucyjnego dotyczących składania oświadczenia usuwającego skutki naruszenia dóbr osobistych z art. 24 § 1 zd. 2 k.c. Aktualne brzmienie art. 1050 § 4 k.p.c., nakazujące publikację oświadczenia w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, nie pozwala bowiem na skuteczne dotarcie z nim do osób, które były odbiorcami treści naruszających dobra osobiste. Formułowanie w powyższych kwestiach konkretnych propozycji legislacyjnych przekracza jednak ramy niniejszego opracowania. Niemniej warto podkreślić, iż wobec sygnalizowanych na wstępie dynamicznych zmian technologicznych, brak zmian w sferze proceduralnej może prowadzić do sytuacji, w której normy prawa materialnego nie będą mogły być skutecznie realizowane, uniemożliwiając uzyskiwanie skutecznej ochrony przez podmioty, których dobra osobiste zostały zagrożone lub naruszone.

Bibliografia

Akty prawne

Krajowe

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Ustawa z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz.U. z 1924, nr 31, poz. 306 ze zm.
3. Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim, tekst jedn., Dz.U. z 1935 r., nr 36, poz. 260.
4. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn., Dz.U. z 1930 r., nr 56, poz. 467 ze zm.
5. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz.U. z 1928, nr 39, poz. 384 ze zm.
6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań, Dz.U. z 1933, nr 82, poz. 598 ze zm.
7. Dekret z dnia 29 sierpnia 1945 r. Prawo osobowe, Dz.U. z 1945 r., nr 40, poz. 223.
8. Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego, Dz.U. z 1950, nr 34, poz. 311.
9. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.
10. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego tekst jedn., Dz.U z 2025, poz. 620 ze zm.
11. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 277 ze zm.
12. Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, tekst jedn., Dz. U. z 2024 r., poz. 593. ze zm.
13. Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, tekst jedn., Dz.U. z 2018 r., poz. 1914.
14. Ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 166.
15. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, tekst jedn., Dz.U. z 2020 r., poz. 2261 ze zm.
16. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.
17. Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, Dz.U. z 1990 r., nr 55, poz. 321.
18. Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 1575.
19. Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 1233 ze zm.
20. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 24 ze zm.
21. Ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora, Dz. U. z 2024 r., poz. 907. ze zm.
22. Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r o zmianie ustawy Kodeks cywilny, Dz. U z 1996 r., nr 144, poz. 542.
23. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 46, ze zm.
24. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 383 ze zm.
25. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 1215 ze zm.

26. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 685 ze zm.
27. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych, tekst jedn., Dz.U. z 2016 r., poz. 922 ze zm.
28. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 146.
29. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim, tekst jedn., Dz.U. z 2022 r., poz. 2025 ze zm.
30. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 107 ze zm.
31. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 581 ze zm.
32. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, tekst jedn., Dz. U. z 2023, poz. 102 ze zm.
33. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. - Prawo własności przemysłowej, tekst jedn.. Dz.U. z 2023 r., poz. 1170 ze zm.
34. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 18 ze zm.
35. Ustawa z dnia 3 lutego 2001 r. o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina, tekst jedn., Dz.U. z 2021 r., poz. 1578.
36. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 526 ze zm.
37. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 686 ze zm.
38. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, tekst jedn., Dz. U. z 2022 r., poz. 902.
39. Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2003 r., nr 49, poz. 408.
40. Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, tekst jedn., Dz.U z 2024 r., poz. 1513 ze zm.
41. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 614 ze zm.
42. Ustawa z dnia 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 1034 ze zm.
43. Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. z 2024 r., poz. 34 ze zm.
44. Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 769 ze zm.
45. Ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r., poz. 1616.
46. Ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2008 r., nr 116, poz. 731.
47. Ustawa z dnia z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 2408 ze zm.

48. Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 503 ze zm.
49. Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym, tekst jedn., Dz.U. z 2024 r. poz. 125 ze zm.
50. Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych, tekst jedn., Dz.U. z 2023 r., poz. 2211 ze zm.
51. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, tekst jedn., Dz. U. z 2025 r., poz. 222 ze zm.
52. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn., Dz.U. z 2025 r., poz. 619 ze zm.
53. Ustawa z dnia 24 czerwca 2021 roku o zmianie ustawy Kodeks cywilny, Dz. U. z 2021 r., poz. 1509.
54. Ustawia z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej, tekst jedn., Dz. U. z 2023 r., poz. 326 ze zm.
55. Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023, poz. 61
56. Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023 r., poz. 1615.
57. Ustawa z dnia 12 lipca 2024 r. Prawo komunikacji elektronicznej, Dz. U. z 2024, poz. 1222 ze zm.
58. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 2014 r. w sprawie szczegółowego sposobu prowadzenia rejestrów wchodzących w skład Krajowego Rejestru Sądowego oraz szczegółowej treści wpisów w tych rejestrach, Dz. U. z 2014 r., poz. 1667 ze zm.

Unii Europejskiej

1. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 11 lipca 2007 r. nr 864/2007 dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), Dz.Urz.UE.L. 2007, nr 199, str. 40.
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 27 kwietnia 2016 r. nr 2016/679 w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.Urz.UE.L. 2016, nr 119, str. 1.
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 19 października 2022 r. nr 2022/2065 w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych), Dz.U.UE.L. 2022, nr 277, str. 1.
4. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 8 czerwca 2000 r. nr 2000/31/WE w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego (dyrektywa o handlu elektronicznym), Dz.U.UE.L 2000, nr 178, str. 1.
5. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 16 grudnia 2015 r. nr 2015/2436 mająca na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (wersja przekształcona), Dz.Urz.UE.L 2015, nr 336, str. 1.
6. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 11 kwietnia 2024 r. nr 2024/1069 w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub

stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej") Dz.Urz.UE.L z 2024 r. poz. 1069.

Międzynarodowe

1. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993, nr 61, poz. 284.
2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych r. z dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977, nr 38, poz. 167

Literatura

1. Amielańczyk K., *Teoretyczny model przestępstwa prawa publicznego (crimen publicum) autorstwa Claudiusa Saturninusa (D. 48,19,16) a współczesna nauka o przestępstwie karnym*, Annales UMCS sec. G. IUS, Vol. LXVI, 2019, nr 1.
2. Bagińska E. [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, Legalis 2024.
3. Bajorek-Ziaja H., *Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz skarga do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, Warszawa 2008.
4. Balcarczyk J., *Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej i jego ochrony*, Warszawa 2014.
5. Balcerzak M. [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005.
6. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012.
7. Banaszczyk Z. [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020.
8. Baran A., *Tzw. klauzula dobrego Samarytanina w Akcie o usługach cyfrowych*, Prawo Nowych Technologii, 2023, nr 3.
9. Barta J., Markiewicz R., *Ochrona dóbr osobistych w zakresie twórczości naukowej i artystycznej* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 1986.
10. Barta J., Markiewicz R. [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009.
11. Barta J., Markiewicz R. [w:] M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Ćwiąkalski, K. Felchner, E. Traple, J. Barta, R. Markiewicz, *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Lex 2011.
12. Barta J., Markiewicz R. [w:] J. Barta, Z. Ćwiąkalski, M. Czajkowska-Dąbrowska, R. Markiewicz, E. Traple, *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Warszawa 2011.
13. Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa 2016.
14. Barta J., Markiewicz R., Matlak A., Niewęgłowski A., Poźniak-Niedzielska M., Nowicka A. [w:] J. Barta (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. Tom 13*, Warszawa 2017, str. 81.
15. Batory W., *Dobra osobiste i ich ochrona na gruncie kodeksu cywilnego*, Roczniki Nauk Prawnych, 2019, Tom XXIX, nr 1.
16. Besz I., *Czy świadomość jest właściwym kryterium uznawania bytu za osobę?*, Kwartalnik Naukowy, 2018, nr 4(36).

17. Biały A., *Więź rodzinna jako dobro osobiste w kontekście zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej* [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska (red.), *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej,* Warszawa 2016.
18. Biały A., *Rozwiązanie czy puszka Pandory? Naruszenie więzi rodzinnej spowodowane ciężkim i trwałym uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia (artykuł 446[2] kodeksu cywilnego),* Prawo i Więź, 2023, nr 1 (44), str. 141.
19. Bidziński Z., Serda J., *Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych w praktyce sądowej* [w:] J. S. Piątowski (red.) *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*. *Zagadnienia wybrane*, Wrocław 1986.
20. Bidziński M. [w:] M. Bidziński, M. Chmaj, P. Szustakiewicz, *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Legalis 2023.
21. Bieniek G. [w:] G. Bieniek (red.), *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom 1*, Warszawa 2003.
22. Bierć A., *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2015.
23. Błachnio – Parzych A., *Przepisy odsyłające systemowo. Wybrane zagadnienia*, Państwo i Prawo, 2003, nr 1.
24. Błeszyński J., *Prawo autorskie*, Warszawa 1985.
25. Błeszyński J., *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lutego 203 r., IV CKN 1819/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2004, z. 6.
26. Błońska B. [w:] W. Machała, R. M. Sarbiński (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2019.
27. Bodnar A., Gliszczyńska-Grabias A., *Strategic Lawsuits against Public Participation (SLAPPs), the Governance of Historical Memory in the Rule of Law Crisis, and the EU Anti-SLAPP Directiv,.* European Constitutional Law Review, 2023, nr 19(4).
28. Bodnar A., *Skuteczność Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce* [w:] T. Giaro (red.), *Skuteczność prawa*, Warszawa 2010.
29. Bohaczewski M., Żelechowski Ł. [w:] K. Osajda (red. serii), Ł. Żelechowski (red. tomu), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2022.
30. Bohaczewski M. [w:] K. Osajda (red. serii), Ł. Żelechowski (red. tomu), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2022.
31. Borysiak W. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024.
32. Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
33. Bosek L., *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, Forum Prawnicze 2015, nr 3.
34. Bosek L. [w:] L. Bosek, M. Safjan (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Legalis 2016.
35. Bosek L. [w:] M. Safjan (red.), *Konstytucja RP, Tom II. Komentarz do art. 87–243*, Legalis 2016.
36. Brzozowski A., Kocot W., Skowrońska – Bocian E., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015.
37. Buchalska J. [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.
38. Bukowiecka A., Faron A., *Ochrona oznaczenia przedsiębiorców działających w formie spółki cywilnej*, Rocznik Administracji Publicznej, 2023, nr 9.

39. Burda A., Modrzejewski P., *Odpowiedzialność administratorów stron internetowych za naruszenie dóbr osobistych, Glosa do wyroku SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17*, Glosa, 2018, nr 4.
40. Chaciński J., *Prawa podmiotowe a ochrona dóbr osobistych,* Lublin 2004.
41. Chełmoński A., *Założenia wstępne struktury prawnej przedsiębiorstw*, Państwo i Prawo, 1950, nr 7.
42. Chomiczewski W., Lubasz D., *Odpowiedzialność hosting providerów: analiza wyłączeń i efektywność mechanizmów zgłaszania i działania*, Prawo Nowych Technologii, 2023, nr 3.
43. Chrost M., *Refleksyjna samoświadomość i działanie osoby*, Paedagogia Christiana, 2021, nr 1(47).
44. Ciemiński M., *Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu,* Warszawa 2015.
45. Cisek A., *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989.
46. Cisek A., Dubis W. [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2017.
47. Cieśla M., P*rywatność osoby prawnej jako jedno z jej dóbr osobistych*, Rejent, 2007.
48. Ciżyńska A., *Obowiązek wykonywania orzeczeń ETPCz przez państwa-strony Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności: analiza zagadnienia uwzględniająca zarys polskiego modelu wykonywania orzeczeń ETPCz* [w:] A. Ciżyńska, K. Kos (red.), *Prawa i wolności konstytucyjne z perspektywy orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Kraków 2018.
49. Czachórski W*., Dobra osobiste i ich ochrona de lege ferenda w prawie cywilnym* [w:] S. Sołtysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Z. Radwańskieg*o, Poznań 1990.
50. Czech B. [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–205*, Legalis 2019.
51. Czub K., *Konstrukcja autorskich dóbr i praw osobistych po śmierci twórcy*, Państwo i Prawo, 2011, nr 11.
52. Czub K., *Prawo własności intelektualnej. Zarys wykładu*, Warszawa 2016.
53. Czub K., [w:] M. Balwicka – Szczyrba A. Sylwestrzak (red.). *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2022.
54. Dadańska K. A., *Działanie osoby prawnej*, Warszawa 2006.
55. Dajczak W., T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009.
56. Daszczuk P., *Zakres kognicji sądu rejestrowego w odniesieniu do oświadczeń woli złożonych pod wpływem błędu lub groźby,* Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego, 2020, nr 3.
57. Daszkiewicz A., *Zasady zarządzania mieniem państwowym. Komentarz*, Lex 2020.
58. Dąbrowski A., *Czym są emocje? Prezentacja wieloskładnikowej teorii emocji*, Analiza i Egzystencja, 2014, nr 27.
59. Degener R. [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1- 59*, Legalis 2011.
60. Dębowski J., *Świadomość. Poznanie. Naoczność poznania*, Lublin 2001.
61. Dębowski J., *O naturze świadomości. Samoświadomość — jej główne odmiany i funkcje*, Humanistyka i Przyrodoznawstwo 2014, nr 20.

62. Dobosz I., *Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym*, Kraków 1989.
63. Dobosz I. [w:] J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak (red.), *Prawo mediów*, Warszawa 2005.
64. Dolata T., *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 1926 r., a inne regulacje z zakresu praw na dobrach praw na dobrach niematerialnych*, Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 2009, T. XII.
65. Dolińska A. [w:] A. Mariański (red.), *Połączenia, podziały i przekształcenia spółek prawa handlowego. Zagadnienia prawne i podatkowe. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2023.
66. Doliwa A., *Sposoby reprezentacji państwa w obrocie cywilnoprawnym*, „*Studia Prawnicze*", 2003, nr 4.
67. Doliwa A., *Osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego*, Legalis 2012.
68. Doliwa A., *Dobra osobiste i inne dobra niematerialne jednostek samorządu terytorialnego, Gdańskie Studia Prawnicze*, 2020, nr 1.
69. Drozdowicz K., *Dochodzenie roszczeń o nakazanie opublikowania sprostowania prasowego*, Warszawa 2017.
70. Drozdowicz K. [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Lex 2018.
71. Drozdowicz K., *Publikacja oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym w sprawach o naruszenie dóbr osobistych – uwagi na tle art. 1050 § 4 k.p.c.*, „Monitor Prawniczy", 2023, nr 6.
72. Drożdżewicz L., *Pojęcie „instytut" w nazwie fundacji*, Rejent, 2009, nr 12.
73. Dunaj B. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Warszawa 2009.
74. Dybowski T. [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego , t. III, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981.
75. Dziedziak W., *O prawie słusznym. Perspektywa systemu prawa stanowionego*, Lublin 2015.
76. Dziurda M. [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55[4]),* Lex 2021.
77. Eichstaedt K. [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, Lex 2025.
78. Fedorowicz H. [w:] M. Kondrat (red.), Prawo własności przemysłowej. Komentarz, Warszawa 2021.
79. Feliga P., *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013.
80. Ferenc-Szydełko E. [w:] E. Ferenc-Szydełko (red.), *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Legalis 2021.
81. Figura – Góralczyk E., Mostowik P. [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Legalis 2018.
82. Fiutak A., *Odpowiedzialność karna za wykonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta*, Warszawa 2016.
83. Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A. [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024.
84. Frąckowiak J. [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
85. Garlicki L. [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, Legalis 2010.

86. Gawlik B., *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, nr 41, Kraków 1985.
87. Gawlik Z. [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Lex 2012.
88. Gil I. [w:] E. Marszałkowska – Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023.
89. Gliniecki B., *Funkcje firmy przedsiębiorcy*, Prawo Spółek, 2009, nr 3.
90. Głuchowska A., *Spór wokół problematyki emocjonalności i terminów pokrewnych*, Annales UMCS sec. J, vol. XVI, 2003.
91. Gorczyński G. [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125),* Lex 2018.
92. Górnicki L., *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Wrocław 2000.
93. Granecki P., *Dobra osobiste w prawie polskim – zagadnienie dóbr osobistych osób prawnych*, Przegląd Sądowy, 2002, nr 5.
94. Granecki P., *Odpowiedzialność sprawcy szkody niemajątkowej na podstawie art. 448 k.c*., Studia Prawnicze, 2002, nr 2.
95. Grela J., *Dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej*, Wrocławskie Studia Erasmiańskie = Studia Erasmiana Wratislaviensia, 2023, nr 17.
96. Gronowska B., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. W poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Toruń 2011.
97. Grzelak A., *Miejsce i znaczenie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w polskim porządku prawnym* [w:] M. Wyrzykowski (red.), *Europejska Konwencja Praw Człowieka – Teoria i Praktyka w Państwach – Stronach Konwencji*, Warszawa 2019.
98. Grzeszak T., *Reklama a ochrona dóbr osobistych (naruszenia praw osobistych wykorzystanych w reklamie żyjących osób fizycznych),* Przegląd Prawa Handlowego, 2000, nr 2.
99. Grzeszak T. [w:] J. Barta (red.), *System prawa prywatnego, t. 13, Prawo Autorskie*, Warszawa 2017.
100. Grzeszak T., B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego cz. II*, Monitor Prawniczy, 2017, nr 23.
101. Grzeszak T., *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia Docet. Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017.
102. Grzybowski S., *Osobistości prawa* [w:] *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937.
103. Grzybowski S., *Ochrona wynalazków, wzorów i znaków towarowych*, Warszawa 1926.
104. Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957.
105. Grzybowski S., *Autorskie dobra osobiste* [w:] S. Grzybowski, A. Kopff, J. Serda (red.), *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973.
106. Grzybowski S., *Rozwój systemu ochrony dóbr osobistych w trzydziestu latach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Państwo i Prawo, 1974, nr 7.

107. Grzybowski S., *Dzieje prawa*, Warszawa 1981.
108. Grzybowski S. [w:] W. Czachórski (red.), *System prawa cywilnego, t. I, Część ogólna*, Warszawa 1985.
109. Gudowski J., G. Bieniek [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Lex 2018.
110. Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Legalis 2020.
111. Gutowski M. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021.
112. Habdas M. [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Lex 2018.
113. Hajos-Iwańska A. [w:] K. Osajda (red. serii), J. Dybiński (red. tomu), *Ustawa o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi*, Legalis 2023.
114. Horowski J., *Zapoznane kwestie w teorii pedagogii osoby: cielesność, przygodność, przebaczenie*, Forum Pedagogiczne, 2015, nr 2.
115. Jagoda J., *Sądowa ochrona samodzielności jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2011.
116. Jakubecki A. [w:] L. Ciulkin, A. Jakubecki, N. Kowal, *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002.
117. Jakubecki A., *Egzekucja sądowa czynności niezastępowalnej A.D. 2024 - wybrane zagadnienia de lege lata i de lege ferenda*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2024, nr 2.
118. Janiszewska B. [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55[4])*, Lex 2021.
119. Jaroszewska – Choraś D., *Elektroniczne media w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego, 2017, nr 8.
120. Jasińska K., Szwaja J. [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024.
121. Jaskuła L., *Prawo do dobrego imienia a wolność prasy*, Legalis 2008.
122. Jastrzębski J., *Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej*, Palestra, 2005, nr 3 – 4.
123. Jastrzębski J., *O granicach kompensacji* [w:] J. Jastrzębski (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007.
124. Jastrzębski J. [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024.
125. Jaworski S. *Podręczny słownik terminów literackich*, Kraków 2001.
126. Jędrzejewska A., *Znaczenie art. 448 k.c. w systemie ochrony dóbr osobistych* [w:] J. S. Piątowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, Wrocław 1985.
127. Justyński T., *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Zakamycze 2000.
128. Kaliński M. [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018.
129. Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021.
130. Kaliński M. [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska – Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2024.
131. Kasprzyk R., *Bezprawność względna*, Studia Prawnicze, 1988, nr 3.

132. Kasprzyk R., *Formalny charakter bezprawności w prawie cywilnym*, Studia Prawno-Ekonomiczne, 1989, t. XLIII.
133. Katner W. J. [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014.
134. Kędzierski P., *Powstanie i rejestracja sp. z o. o., której umowę zawarto przy użyciu wzorca umowy (spółki s-24)*, Legalis 2019.
135. Kępiński M., Kępiński J. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021.
136. Kępiński M., Kępiński J. [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024.
137. Kidyba A. [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Lex 2012.
138. Kierznowski Ł., Szorc P., *Odpowiedzialność cywilna administratora portalu internetowego za wpisy internautów*, Forum Prawnicze, 2021, nr 1.
139. Klapczyńska M., *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2004.
140. Klein A., *Ewolucja instytucji osobowości prawnej* [w:] E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Ossolineum 1983.
141. Klein A., *Charakter prawny organów osoby prawnej* [w:] J. Błeszyński, J. Rajski (red.), *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci W. Czachórskiego*, Warszawa 1985.
142. Koch A. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 353–626*, Legalis 2022.
143. Koczanowski J., *Zakres i środki ochrony dóbr osobistych osób prawnych* [w:] J. S. Piątowski (red.) *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, Wrocław 1985.
144. Koczanowski J., *Ochrona dóbr osobistych osób prawnych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 139, Kraków 1999.
145. Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001.
146. Komenda A. [w:] A. Komenda (red.), *Krajowy Rejestr Sądowy i postępowanie rejestrowe*, Lex 2021.
147. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Z. Radwański (red.), Warszawa 2006.
148. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt wraz z uzasadnieniem,* Warszawa 2009.
149. Konarski X., *Unijny Akt o Usługach Cyfrowych – cele uchwalenia, zakres stosowania oraz najważniejsze obowiązki dostawców usług pośrednich*, Prawo Nowych Technologii, 2022, nr 3.
150. Kondak I. [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1- 59*, Legalis 2011.
151. Kondek J., *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013.
152. Kopff A., *Glosa do orzeczenia SN z 19 IX 1968 r*., Nowe Prawo, 1970, nr 7-8.
153. Kopff A., *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (Zagadnienia konstrukcyjne)*, Studia Cywilistyczne, 1972, t. XX.
154. Kopff A., *Prawo cywilne a prawo dóbr niematerialnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1975, z. 5.
155. Kordasiewicz B., *Ochrona czci w prawie karnym i w prawie cywilnym, Studia Prawnicze*, 1983, nr 2.

156. Kordasiewicz B., *W sprawie obiektywnych i subiektywnych kryteriów oceny naruszenia dóbr osobistych*, [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), P*race z prawa cywilnego: wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Warszawa 1985.
157. Kordasiewicz B., *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Wrocław 1991.
158. Kordasiewicz B., *Cywilnoprawna ochrona prawa do prywatności*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2000, nr 1.
159. Koschembahr-Łyskowski I., *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt*, Warszawa 1928.
160. Koschembahr-Łyskowski I., *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie*, Warszawa 1928.
161. Kosik J., *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*, Warszawa 1963.
162. Kosik J., *Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym*, Przegląd Prawa i Administracji, 1977, nr 9.
163. Kosiór M. [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2014.
164. Kosmaty P., *Prawo do sprostowania*, Prokurator, 2012, z. 1 – 4.
165. Kosmus B., *Sprostowanie i odpowiedź prasowa*, Warszawa 2006.
166. Kowalski M., *Glosa do wyroku SA w Gdańsku z 23.09.2005 r., I ACa 554/05*, Palestra, 2006, nr 9 - 10.
167. Kosmus B., Syldatk Ł. [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Legalis 2018.
168. Kryla-Cudna K., *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*, Warszawa 2018.
169. Krysik A., *Ustawa o fundacji rodzinnej*, Legalis 2023.
170. Księżak P. [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014.
171. Kubiak-Cyrul A., *Dobra osobiste osób prawnych*, Zakamycze 2005.
172. Kubiak-Cyrul A., *Dobra osobiste w projekcie kodeksu cywilnego* [w:] P. Stec, M. Załucki (red.), *50 lat kodeksu cywilnego, perspektywy rekodyfikacji,*, Warszawa 2015.
173. Kubiak-Cyrul A. [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz,* Legalis 2023.
174. Kupiszewski H., *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988, str. 6; R. Sobański, *Kultura prawna Europy*, Studia Europejskie (Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego), 1998, nr 3 (7).
175. Kuryłowicz M., *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994.
176. Lachowski J. [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki, (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, Legalis 2021.
177. Lackoroński B., *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr*, Warszawa 2013.
178. Lackoroński B., *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 roku, II CSK 719/15,* Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe, 2017, t. 5.
179. Lackoroński B., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych osób prawnych* [w:] M. Dumkiewicz, K. Kopaczyńska – Pieczniak, J. Szczotka (red.), *Sto lat prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Kidybie. Tom II*, Warszawa 2020.
180. Lackoroński B. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021,

181. Lackoroński B. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red.), *Ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Komentarz*, Legalis 2024.
182. Lampart M., *Prawo własności przemysłowej. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy - Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1615)*, Lex 2016.
183. Lenort L., *Teoria emocji i uczuć w wartościowaniu moralnym*, Studia Teologiczno – Historyczne Śląska Opolskiego, 2007, nr 27.
184. Lewaszkiwiecz – Pertykowska B., *W sprawie wykładni art. 448 k.c.*, Przegląd Sądowy, 1997, nr 1.
185. Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Zasada pełnego odszkodowania (mity i rzeczywistość)* [w:] L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze: Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005.
186. Lijowska M., *Koncepcja ogólnego prawa osobistości w niemieckim i polskim prawie cywilnym*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2001, z. 4.
187. Longchamps de Berier R., *Studya nad istotą osoby prawnej*, Lwów 1911.
188. Łochowski M. [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz. Tom II, Art. 459–1217*, Legalis 2023.
189. Machnikowski P. [w:] A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018.
190. Machnikowski P. [w:] P. Machnikowski (red.), *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, Legalis 2022.
191. Machnikowski P. [w:] P. Machnikowski (red.) *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz*, Legalis 2024.
192. Machnikowski P. [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz.* Legalis 2024.
193. Macphail E. M., *Ewolucja świadomości*, Poznań 2002.
194. Marciniak A. [w:] W. Broniewicz, I. Kunicki, A. Marciniak, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2023.
195. Marcisz E., *Dobra osobiste osób prawnych – uwagi na temat wykładni art. 43 KC*, Monitor Prawniczy, 2011, nr 13.
196. Markiewicz K. [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 205^{1}–424^{12}*, Legalis 2019.
197. Masłowski Z. [w:] J. I. Bielski, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, Z. Resich, (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2*, Warszawa 1972.
198. Matlak A., *Cywilnoprawna ochrona wizerunku*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2004, z. 2.
199. Matys J., *Dobra osobiste osób prawnych i ich niemajątkowa ochrona*, Monitor Prawniczy, 2006, nr 10.
200. Matys J., *Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym*, Warszawa 2010.
201. Matys J., *Ewolucja środków ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym* [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century : new values, rules, technologies*, Warszawa 2012.

202. Matysiak W., U. Promińska [w:] W. J. Katner (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 9. Prawo zobowiązań - umowy nienazwane*, Warszawa 2023.
203. Mazurek M., R. Skubisz [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017.
204. Mazurkiewicz J., *Non omnis moriar. Ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
205. Mączyński A., *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną naruszeniem dobra osobistego. Geneza, charakterystyka i ocena obowiązującej regulacji* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004.
206. Mączyński A., *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda* [w:] W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer (red.), *Leges sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2008.
207. Mączyński A., *O potrzebie, zakresie i sposobie reformy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] A. Janik (red.), *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, Warszawa 2009.
208. Mączyński A., *Jednoczesne wskazanie kilku praw w polskiej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017.
209. Michalak A. [w:] A. Michalak (red.), *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Legalis 2019.
210. Michałowska K., *Dobre imię osoby prawnej w świetle orzecznictwa*, Studia Oeconomica Posnaniensia, 2015, vol.3, no. 3.
211. Mika B., Szwaja J. [w:] S. Włodyka (red.) *System Prawa Handlowego. Prawo handlowe – część ogólna*, Warszawa 2009.
212. Milewska P., Siemaszko K., Śliwiński E., Nowicka Z., *Propozycje zmian prawnych w celu wdrożenia dyrektywy w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed ewidentnie bezpodstawnymi lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej" tzw. SLAPP),* Warszawa 2024.
213. Milewska P., Nowicka Z., Siemaszko K., *SLAPP. Strategiczne działania prawne zmierzające do stłumienia debaty publicznej. Wybrane elementy praktyki i orzecznictwa polskich sądów w sprawach dziennikarskich*, Warszawa 2024.
214. Modrzejewska M., [w:] J. Okolski (red.), *Prawo handlowe*, Warszawa 2008.
215. Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
216. Morek R. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis 2024.
217. Mrukowska N., *Wizerunek gminy i jego ochrona*, Warszawa 2020.
218. Mularski K. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Legalis 2022.
219. Nazaruk P. [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2019.
220. Niedbała M., *Odpowiedzialność prawna z tytułu rozpowszechniania fake newsów w polskim porządku prawnym*, Legalis 2023.

221. Niewęgłowski A. [w:] R. Skubisz (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo własności przemysłowej .Tom 14C*, Warszawa 2017.
222. Niżankowska A. M., *Prawo do integralności utworu*, Warszawa 2007.
223. Nowacki J., *„Odpowiednie" stosowanie przepisów prawa*, Państwo i Prawo, 1964, nr 2.
224. Nowak – Gruca A., *Wybrane problemy ochrony dóbr osobistych w epoce postprawdy*, Studia z Prawa Prywatnego, 2022, nr 3.
225. Nowicka M. [w:] J. Barta (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. Tom 13*, Warszawa 2017.
226. Nowicka Z., *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 maja 2022 r., OOO Memo p. Rosji, skarga nr 2840/10*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego, 2023, nr 3.
227. Nowikowska M., Z. Zawadzka, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Prawo prasowe*, Warszawa 2019.
228. Nowińska E. [w:] K. Szczepanowska-Kozłowska, E. Nowińska, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2022.
229. Ohanowicz J., J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970.
230. Olczyk M. [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.
231. Olejniczak A. [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*, Lex 2014.
232. Olejniczak A., *O bezprawności rozpowszechniania informacji nieprawdziwych, pomimo działania w społecznie uzasadnionym interesie* [w:] J. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko (red.), *Między Klio a Themis. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Sobczakowi*, Warszawa - Poznań 2016.
233. Oniszczuk J., *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w*., Kraków 2004.
234. Opalska D., *Problematyka dóbr osobistych w spółkach kapitałowych - zagadnienia wybrane*, Studia Prawa Prywatnego 2012, nr 3.
235. Opalski A., Wiśniewski A. W. [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Warszawa 2017.
236. Orlicki M. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021.
237. Osajda K., *Zadośćuczynienie za doznanie przez bliskiego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku*, Państwo i Prawo, 2016, nr 1.
238. Osajda K., *Za kurtyną osobowości prawnej (o istocie osobowości prawniczej)*, Nauka 2016, nr 1.
239. Ostrowska K., *Czy znak towarowy może być uznany za dobro osobiste?*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2018, nr 1.
240. Owczarek M., *Problem bezprawności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej*, Palestra, 2004, nr 5-6.
241. Pabis R. [w:] J. Bieniak, M. Bieniak, G. Nita-Jagielski, K. Oplustil, R. Pabis, A. Rachwał, M. Spyra, G. Suliński, M. Tofel, M. Wawer, R. Zawłocki, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis 2024.
242. Pacek G., *Wybrane zagadnienia związane z odpowiedzialnością dostawców usług hostingowych*, Prawo Mediów Elektronicznych, 2007, nr 6.
243. Pałdyna T., *Próba wykładni art. 448 kodeksu cywilnego*, Przegląd Sądowy, 2003, nr 7–8.
244. Panfil K., *Więź emocjonalna ze zwierzęciem a dobra osobiste*, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe, 2021 nr 3 (28).

245. Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
246. Panowicz-Lipska J. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-352*, Legalis 2021.
247. Patrys W., *Przepisy o odpowiednim stosowaniu przepisów*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2022, nr 3.
248. Pawlak W. [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55[4]),* Lex 2021.
249. Pazdan M. [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
250. Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012.
251. Pazdan M., *Kolizyjnoprawny wybór a inne przejawy autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] A. Matlak, S. Stanisławska – Kloc (red.), *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, Warszawa 2013.
252. Pazdan M. [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020.
253. Pązik A., *Prawo do wizerunku w obliczu zmian*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2010, z. 107.
254. Pązik A. *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014.
255. Piątowski J., *Glosa do wyroku SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75*, Nowe Prawo, 1977, nr 7-8.
256. Piątowski J.S., *Ewolucja ochrony dóbr osobistych* [w:] E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego. Zbiór studiów*, Ossolineum 1983.
257. Piech M., *Wyłączenie odpowiedzialności dostawców usług pośrednich na gruncie Aktu o Usługach Cyfrowych. Analiza na tle dyrektywy 2000/31*, Prawo Nowych Technologii, 2022, nr 3.
258. Piech M. [w:] J. Gołaczyński, R. Skibicki (red.), *Akt o usługach cyfrowych. Komentarz*, Lex 2024.
259. Piesiewicz P., O. Piaskowska, *Ustalenie danych osobowych sprawcy naruszenia dóbr osobistych w Internecie celem dochodzenia ich ochrony w postepowaniu cywilnym*, Zeszyty Naukowe KUL, 2018, nr 2.
260. Piesiewicz P.F., *Zarys problematyki odpowiedzialności cywilnej za naruszenie dóbr osobistych w postaci wpisów umieszczanych na forach internetowych*, Państwo i Prawo, 2019, nr 10.
261. Pietrzykowski J., *Nowelizacja kodeksu cywilnego z 23 sierpnia 1996 r.*, Przegląd Sądowy, 1997, nr 3.
262. Pietrzykowski K., *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004.
263. Pietrzykowski K. [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz*. Art. 1–449[10], Legalis 2020.
264. Pilich M., *Prawo właściwe dla dóbr osobistych i ich ochrony*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2012, z. 3.
265. Pilich M. [w:] J. Poczobut (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017.
266. Piszczek J., *Nośniki materialne dóbr osobistych,* Studia Prawnoustrojowe, 2015, nr 28.
267. Podrecki P. [w:] J. Sieńczyło-Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020.
268. Podrecki P. [w:] D. Flisak (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2015.

269. Popardowski P. [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Legalis 2023.
270. Popiołek W. [w:] K. Pietrzykowski (red), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449[10]*, Legalis 2020.
271. Poźniak-Niedzielska M., *Nazwa osoby prawnej jako przedmiot ochrony prawa cywilnego* [w:] J. Błeszyński, J. Rajski (red.), *Rozprawy z prawa cywilnego*, Warszawa 1985.
272. Poźniak – Niedzielska M., *Dobra niematerialne przedsiębiorstwa państwowego*, Warszawa – Łódź 1990.
273. Poźniak – Niedzielska M., *Użycie cudzego nazwiska jako znaku towarowego*, Rejent, 1994, nr 7.
274. Poźniak – Niedzielska M., *Ewolucja prawa własności intelektualnej w dobie współczesnej*, Państwo i Prawo, 2002, nr 10.
275. Poźniak – Niedzielska M., J. Szczotka*, Prawo autorskie. Zarys problematyki*, Warszawa 2020.
276. Promińska U. [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Lex 2014.
277. Puchała A. [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2014.
278. Pyrzyńska A., *Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w świetle ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej*, „*Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu*", 2019, nr 46.
279. Pyziak – Szafnicka M., *Uznanie długu*, Warszawa 1996.
280. Pyziak - Szafnicka M. [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
281. Radwański Z., *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956.
282. Radwański Z., *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979.
283. Radwański Z., *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, 1988, nr 2.
284. Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1994.
285. Radwański Z., *Glosa do uchwały SN z 18.2.2005 r., III CZP 53/04*, OSP 2005, nr 9.
286. Radwański Z., Zieliński M. [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
287. Radwański Z., Olejniczk A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018.
288. Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023.
289. Radwański Z., Olejniczak A., J. Grykiel, *Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2024.
290. Rataj K. [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, Warszawa 2017.
291. Regan J. [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz.* Legalis 2023.
292. Riedl K., *Naruszenie dobrego imienia osoby prawnej poprzez wypowiedzi dotyczące powiązanych z nią osób fizycznych*, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego, rok XVI, 2017, nr 1.
293. Ritterman S., *Komentarz do ustawy o prawie autorskim*, Kraków 1937.
294. Rogacka – Łukasik A., *Naruszenie dóbr osobistych w Internecie oraz ich ochrona na podstawie ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, Roczniki Prawa i Administracji, 2002, nr 12.
295. Romanowski M., *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, Państwo i Prawo, 2006, z. 3.

296. Rożnowska M., *Dobra osobiste sztucznej inteligencji a doktrynalna konstrukcja ochrony dóbr osobistych - czy sztuczna inteligencja może być podmiotem dóbr osobistych*, Transformacje Prawa Prywatnego, 2023, nr 2.
297. Rudkowska-Ząbczyk E. [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024.
298. Rudnicki S., *Glosa do wyroku SN z dnia 21 listopada 2003 r., V CK 16/03*, Monitor Prawniczy, 2004, nr 10.
299. Rutkowska – Sowa M. [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności intelektualnej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2021.
300. Rycko N., *Wskazanie prawa właściwego przez osobę żądającą ochrony dóbr osobistych według ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, Studia Iuridida, 2017, vol. LXXII.
301. Rycko N., *Statut ochrony dóbr osobistych w ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe – wybrane zagadnienia*, Studia Iuridica, 2018, nr LXXVIII.
302. Rycko N., *Prawo właściwe dla ochrony dóbr osobistych w wiążących Polskę dwustronnych umowach międzynarodowych*, Zeszyty Prawnicze, 2018, nr 4.
303. Sadomski J., *Naruszenie dóbr osobistych przez media. Analiza praktyki sądowej*, Warszawa 2003.
304. Sadomski J., *Konflikt zasad - ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008.
305. Sadomski J. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024.
306. Sadza A. [w:] P. Rylski, A. Olaś (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2024.
307. Safjan M., *Ochrona majątkowa dóbr osobistych po zmianie przepisów kodeksu cywilnego*, Przegląd Prawa Handlowego, 1997, nr 1.
308. Safjan M., *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 2002, nr 1.
309. Safjan M., *Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu* [w:] M. Pyziak- -Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004.
310. Safjan M. [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz*. Art. 1–449[10], Legalis 2020.
311. Sakowicz A., *Prywatność jako samoistne dobro prawne (per se),* Państwo i Prawo, 2006, nr 1.
312. Sarbiński R. M. [w:] W. Machała (red.), *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Lex 2019.
313. Sarnecki P., *Systematyka konstytucji*, [w:] J. Trzciński (red.) *Charakter i struktura norm konstytucji*, Warszawa 1997.
314. Seidler G. L., Groszyk H.. Pieniążek A., *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2008.
315. Sekuła-Leleno M., *Dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie dóbr osobistych osób prawnych przez następców prawnych osoby prawnej. Glosa do uchwały SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17,* Glosa, 2018, nr 4.
316. Serda J., *Droit moral po śmierci twórcy*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1978, nr 17.
317. Sinkiewicz A., *Pojęcie i rodzaje szkody*, Rejent, 1998, nr 2.

318. Sieńczyło – Chalbicz J., *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę. Analiza cywilnoprawna*, Zakamycze 2006.
319. Sieńczyło-Chlabicz J., Banasiuk J., *Cywilnoprawna ochrona wizerunku osób powszechnie znanych w dobie komercjalizacji dóbr osobistych*, Warszawa 2014.
320. Sieńczyło – Chlabicz J. [w:] E. Nowińska, K. Szczepanowska-Kozłowska (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Handlowego. Tom 3*, Warszawa 2015.
321. Sieńczyło – Chlabicz J. [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020.
322. Sierakowski B., *Zobowiązania masy upadłości*, Lex 2023.
323. Sitko J., *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2009.
324. Sitko J. [w:] T. Demendecki, A. Niewęgłowski, J. Szczotka, G. Tylec, J. Sitko, *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Lex 2015.
325. Skibicki Ł., *Filtracja treści jako element ochrony praw autorskich*, Legalis 2025.
326. Skowron B. [w:] K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Lex 2023, art. 487, nb. 8.
327. Skubisz R., *Prawo z rejestracji znaku towarowego i jego ochrona. Studium z zakresu prawa polskiego na tle prawnoporównawczym,* Lublin 1988.
328. Skubisz R., *Funkcje znaku towarowego* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Warszawa 2001.
329. Skubisz R., *Znaki towarowe. Ewolucja przedmiotu ochrony prawnej*, Przegląd Prawa Handlowego, 2008, nr 12.
330. Skubisz R. [w:] R. Skubisz (red.), *System Prawa Prywatnego tom 14A. Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2017.
331. Sobczak J., *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
332. Sobczak J., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa – Poznań 2010.
333. Sobolewski P., *Glosa do uchwały SN z 18.2.2005 r., III CZP 53/04*, OSP 2005, nr 12.
334. Sobolewski P. [w:] K. Osajda (red.), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024.
335. Sołtys B., *Charakter i konstrukcja prawa do znaku towarowego,* Rejent, 1993, nr 3 – 4.
336. Sołtys B., *Klientela – przedsiębiorstwo – wolny zawód*, Rejent, 1995, nr 1.
337. Sołtysiński S., Gogulski S. [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024.
338. Sośniak M., *Znaczenie zgody uprawnionego w zakresie cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1959, nr 6.
339. Sośniak M., *Funkcje i skuteczność zgody osoby uprawnionej w zakresie ochrony dóbr osobistych* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), *Prace z prawa cywilnego: wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Warszawa 1985.
340. Spyra M., Włodyka S. [w:] M. Stec (red.), *Prawo umów handlowych System Prawa Handlowego. Tom 5A,* Warszawa 2020.
341. Stefaniuk K., *Naruszenie prawa do wizerunku przez rozpowszechnianie podobizny*, Państwo i Prawo, 1970, nr 1.
342. Stefański R.A. [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Legalis 2023.

343. Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
344. Strugała R. [w:] P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r. z komentarzem członków zespoły problemowego KKPC*, Warszawa 2017.
345. Strugała R., *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna*, Transformacje Prawa Prywatnego 2018, nr 3.
346. Strugała R., *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019.
347. Strugała R. *Zbywanie roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Ratio legis, treść normatywna oraz przyszłość uregulowania art. 449 k.c*., Forum Prawnicze, 2019, nr 4.
348. Strugała R., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2023.
349. Suski P., *Funkcjonowanie fundacji w świetle danych z Krajowego Rejestru Sądowego oraz sprawozdań składanych na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach*, Warszawa 2019.
350. Sut P., *Problem twórczej wykładni przepisów o ochronie dóbr osobistych*, Państwo i Prawo, 1997, nr 9.
351. Syldatk Ł. [w:] B. Kosmus, G. Kuczyński (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Legalis 2018.
352. Sylwestrzak A. [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.) *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex 2024.
353. Szczepaniak R., *Nadużycie prawa do posługiwania się formą osoby prawnej*, Toruń 2009.
354. Szczepanowska – Kozłowska K. [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017.
355. Szczepanowska-Kozłowska K. [w:] E. Nowińska, K. Szczepanowska-Kozłowska, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2022.
356. Szczotka J., *Najem i użyczenie egzemplarzy utworu jako odrębne pola eksploatacji*, Warszawa 2013.
357. Szczotka W., *Reputation of a Local Government Unit – Legal Aspects*, Przegląd Prawa Administracyjnego, 2019, nr 2.
358. Szczotka W., *Dobra osobiste uczelni publicznej*, Annales UMCS sec. G IUS, 2020, nr 1.
359. Szczotka W. [w:] J. Pisuliński (red.), *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych*, Palestra, 2021, nr 10.
360. Szczotka W., *Ograniczenia ochrony dóbr osobistych w warunkach stanów nadzwyczajnych wprowadzanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Annales UMCS sec. G IUS, 2022, nr 1.
361. Szczotka W., *Civil-Law Protection of Personal Interests of the State Treasury – Selected Issues*, Studia Iuridica Lublinensia, 2024, nr 4.
362. Szczotka W., *Roszczenie o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych z art. 24 § 1 Kodeksu cywilnego i jego egzekucja – refleksje po nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z marca 2023 r*., Gubernaculum et administratio, 2024, nr 2.
363. Szpunar A., *Ustalenie odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego*, Nowe Prawo 1965, nr 4.
364. Szpunar A., *Zasada pełnego odszkodowania w prawie cywilnym*, Państwo i Prawo, 1973, nr 5.
365. Szpunar A., *O funkcjach odpowiedzialności cywilnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1974, nr 1.
366. Szpunar A., *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
367. Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
368. Szpunar A., *Ochrona czci w prawie cywilnym,* Studia Iuridica Silesiana, 1979 r., nr 5.

369. Szpunar A., *O ochronie sfery życia prywatnego*, „Nowe Prawo" 1982, nr 3–4.
370. Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych przysługujących osobom prawnym* [w:] S. Sołtysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Radwańskiego*, Poznań 1990.
371. Szpunar A., *Zgoda uprawnionego w zakresie ochrony dóbr osobistych*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, 1990, z. 1.
372. Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.
373. Szpunar A., *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999.
374. Szpunar A., *Uwagi o nadużyciu prawa w dziedzinie przedawnienia,* Rejent, 2001, nr 2.
375. Szpunar A., *Przesłanki przewidzianego w art. 448 k.c. zadośćuczynienia*, Przegląd Sądowy, 2002, nr 1.
376. Szpunar A., *Uwagi o funkcjach odpowiedzialności odszkodowawczej*, Państwo i Prawo, 2003, nr 1.
377. Szydło M., *Nadużywanie pozycji dominującej w prawie konkurencji*, Warszawa 2010.
378. Szwaja J., *Zasada wyłączności firmy*, Prawo Spółek, 2004, nr 5.
379. Szwaja J., Kubiak – Cyrul A. [w:] J. Kępiński, J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Lex 2024.
380. Ślęzak P., *Komercyjne wykorzystanie wizerunku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Prawa Własności Intelektualnej, 2019, nr 4.
381. Śmieja A., *W sprawie kumulacji roszczeń z art. 448 k.c*. [w:] J. Balcarczyk (red.)*, Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century : new values, rules, technologies*, Warszawa 2012.
382. Śmieja A., *Z problematyki odpowiedzialności uregulowanej w art. 448 k.c.* [w:] M. Pyziak – Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Zakamycze 2004.
383. Śmieja A. [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 6*, Warszawa 2018.
384. Świadowska M., *Zadośćuczynienie jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych w przypadku naruszenia dóbr osobistych osób prawnych* [w:] J. Jastrzębski (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007.
385. Świątczak K., *Dobra osobiste osób prawnych w polskim prawie cywilnym*, Łódź 2020.
386. Targosz T., *Nadużycie osobowości prawnej*, Kraków 2004.
387. Targosz T. [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009.
388. Till E., *Osoby prawne. Projekt rozdziału kodeksu cywilnego z uwagami*, Poznań 1921.
389. Traple E., *Nadużycie instytucji ochrony dóbr osobistych w praktyce orzeczniczej sądów polskich* [w:] J. Pisuliński, J. Zawadzka (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020.
390. Trzebiatowski M. [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Legalis 2020.
391. Trzewik J., *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste – glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym, III CZP 27/20*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego, 2021, nr 4.

392. Tylec G., *Prawda jako wartość chroniona prawnie. Problem odpowiedzialności prawnej za naruszenie dóbr osobistych związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji (fake news),* Roczniki Nauk Społecznych, 2020.
393. Tylec G., *Dobra osobiste prawa cywilnego jako niezależna od prawa autorskiego podstawa ochrony interesów twórczych*, Monitor Prawniczy, 2021, nr 10.
394. Wałachowska M., *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007.
395. Wałachowska M., *Glosa do wyroku SN z 14.01.2010 r., IV CSK 307/09*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2011, nr 2, poz. 15.
396. Wałachowska M., *Kolizyjnoprawne aspekty naruszenia dóbr osobistych* [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku: nowe wartości, zasady, technologie = Rights of personality in the XXI century : new values, rules, technologies*, Warszawa 2012.
397. Wałachowska M., *Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu*, Przegląd Sądowy, 2017, nr 9, str. 11.
398. Wałachowska M. [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534*), Lex 2018.
399. Warkałło W., *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972.
400. Warkałło W., *Zadośćuczynienie za krzywdę jako środek ochrony majątkowej dóbr niemajątkowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, 1974, nr 1.
401. Wereśniak-Masri I., *Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste*, Monitor Prawniczy, 2018, nr 17.
402. Widło J., *Rozporządzanie przedsiębiorstwem*, Kraków 2002.
403. Wierciński J., *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002.
404. Wierciński J., *Glosa do wyroku SN z 21.9.2006 r., I CSK 118/06*, Orzecznictwo Sądów Polskich, 2009, nr 10, poz. 107.
405. Wild M., *Roszczenia z tytułu wrongful birth w prawie polskim*, Przegląd Sądowy, 2005, nr 4, str. 49,
406. Wild M. [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Legalis 2016.
407. Wilk A., *Problem uznania więzi emocjonalnej ze zwierzęciem za dobro osobiste w orzecznictwie sądów polskich*, Monitor Prawniczy, 2022, nr 22.
408. Winiarz J., *Obowiązek naprawienia szkody*, Warszawa 1970.
409. Witosz A. [w:] A. Kidyba (red.), *Łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych*, Warszawa 2007.
410. Włodarczyk W., *Glosa do wyroku z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98*, Państwo i Prawo, 2000, nr 8.
411. Wronkowska S., Z. Ziembiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997.
412. Woch E., *Dobra osobiste osób prawnych* [w:] J. Chaciński, H. Cioch, A. Dębiński (red.) *Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanowskiego*, Lublin 2003.
413. Wojciechowska A., *Czy autorskie dobra osobiste są dobrami osobistymi prawa cywilnego?*, Kwartalnik Prawa Prywatnego, 1994, z. 3.
414. Wojciechowska A. [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009.

415. Wojciechowska A. [w:] J. Barta (red.) *System prawa prywatnego Tom 13. Prawo autorskie*, Warszawa 2017.
416. Wojcieszak-John A., *Płeć człowieka jako dobro osobiste*, Consilium Iuridicum, 2024, nr 1.
417. Wojcieszko – Głuszko E. [w:] R. Skubisz (red.), *Prawo własności przemysłowej. System Prawa Prywatnego. Tom 14B*, Warszawa 2017.
418. Wojciszke A., *Katalog dóbr osobistych w świetle przepisów Konstytucji i Kodeksu cywilnego*, Gdańskie Studia Prawnicze 2000, nr 2.
419. Wojnicka E. [w:] J. Barta (red.) *System prawa prywatnego Tom 13. Prawo autorskie*, Warszawa 2007.
420. Wolter A., *Osobowość prawna jednostek budżetowych*, Państwo i Prawo, 1956, nr 11.
421. Wolter A., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1955.
422. Wolter A., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 1967.
423. Wolter A., J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020.
424. Woryna K., *Nazwa miasta na tle dóbr niematerialnych samorządu, Samorząd Terytorialny*, 2002, nr 9.
425. Woryna K., *Charakter prawny wybranych dóbr niematerialnych miasta, Samorząd Terytorialny*, 2003, nr 1–2.
426. Wybrańczyk D., *Propozycja wprowadzenia do procedury cywilnej tzw. ślepych pozwów*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych, 2023, nr 1.
427. Wyrwiński M., *Autorskie prawa osobiste w obrocie prawnym*, Warszawa 2019.
428. Zagrobelny K. [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2023
429. Zagórowski M., *Względny charakter bezprawności jako mechanizm ograniczający zakres odpowiedzialności za szkodę*, Zeszyt Prawniczy UAM, 2023, nr 13.
430. Zamojski Ł., *Firma w postępowaniu rejestrowym, cz. I,* Prawo Spółek 2006, nr 1.
431. Zamojski Ł., *Firma w postępowaniu rejestrowym, cz. II,* Prawo Spółek 2006, nr 2.
432. Zamojski Ł., *Rejestracja spółek. Zagadnienia materialne i procesowe*, Warszawa 2008.
433. Zamojski Ł., *Pojęcie danych niedopuszczalnych ujawnionych w Krajowym Rejestrze Sądowym – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 2.12.2015 r. (IV CSK 99/15*), Glosa, 2016, nr 3.
434. Zamojski Ł. [w:] *Krajowy Rejestr Sądowy. Komentarz*, Lex. 2023.
435. Zaporowski P., *Ochrona firmy wspólnika stanowiącej część nazwy spółki cywilnej*, Prawo Spółek, 2010.
436. Zaremba M. [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Lex 2018.
437. Zaremba M. *Wolność rozpowszechniania sądów wartościujących w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* Monitor Prawniczy, 2021, nr 4.
438. Zaręba W., *Zasada „czystych rąk" w orzecznictwie sądowym*, Palestra, 2024, nr 10.
439. Zarębińska S. [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Legalis 2024.
440. Zarzycka B., Dawidowicz M., Koziatek E., *Typ samoświadomości a preferencja wartości* [w:] P. Francuz, W. Otrębski (red.), *Studia z Psychologii w KUL*, Lublin 2007.
441. Zawada K. [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 6*, Warszawa 2018.
442. Zawadzka Z. [w:] J. Sieńczyło – Chlabicz (red.), *Prawo własności intelektualnej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2021.

443. Zawirska P., *Ochrona dóbr osobistych pracodawcy będącego osobą prawną*, Monitor Prawa Pracy, 2014, nr 8.
444. Zbiegień-Turzańska A. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024.
445. Zelek M., *Odpowiedzialność cywilna podmiotów prasowych za naruszenie dóbr osobistych spowodowane opublikowaniem materiału prasowego – uwagi na temat art. 38 ust. 1 PrPras*, Monitor Prawniczy, 2018, nr 3.
446. Zelek M. [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Legalis 2022.
447. Zielińska M., *Nazwa spółki cywilnej jako dobro osobiste*, Prawo Spółek, 1998, nr 11.
448. Ziemblicki B., *Status korporacji transnarodowych w prawie międzynarodowym*, Legalis 2020.
449. Zienkiewicz D.[w:] D. Zienkiewicz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Legalis 2006.
450. Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Legalis 2024.
451. Zoll F., *Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego*, Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne, Kraków 1903.
452. Zoll F.., *Polska ustawa o prawie autorskim*, Warszawa 1926.
453. Zoll F., *Prawo cywilne*, T. II, Poznań 1931.
454. Zoll F., *Prawo cywilne w zarysie*, t. I, Kraków 1948.
455. Żelechowski Ł., *Ochrona oznaczeń odróżniających w prawie zwalczania nieuczciwej konkurencji. Zagadnienia konstrukcyjne*, Legalis 2019.
456. Żelechowski Ł. [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis 2024.
457. Żochowski W., *Odpowiedzialność cywilnoprawna host providera*, Prawo Mediów Elektronicznych, 2022, nr 4.

Orzecznictwo

Trybunał Konstytucyjny

1. Wyrok TK z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK 1998, nr 4, poz. 46.
2. Wyrok TK z dnia 23 marca 1999, K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38.
3. Wyrok TK z dnia 17 października 2000 r., SK 5/99, Legalis nr 49086.
4. Wyrok TK z dnia 14 listopada 2000 r., K 7/00, OTK 2000, nr 7, poz. 259.
5. Wyrok TK z dnia 15 listopada 2000 r., P 12/99, OTK 2000, nr 7, poz. 260.
6. Wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, nr 3, poz. 54;
7. Wyrok TK z dnia 10 września 2001 r., K 8/01, OTK 2001, nr 6, poz. 164.
8. Wyrok TK z dnia 4 grudnia 2001 r., SK 18/00, Legalis nr 52235.
9. Wyrok TK z dnia 19 lutego 2002 r., U 3/01, OTK-A 2002, nr 1, poz. 3.
10. Wyrok TK z dnia 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 3A/2002, poz. 28.
11. Wyrok TK z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5, poz. 65.
12. Wyrok TK z dnia 29 kwietnia 2003 r., SK 24/02, Legalis nr 56666.
13. Wyrok TK z dnia 5 maja 2004 r., P 2/03, Legalis nr 62470.
14. Wyrok TK z dnia 7 lutego 2005 r., SK 49/03, Legalis nr 66867.

15. Wyrok TK z dnia 20 lutego 2007 r., P 1/06, Legalis nr 80538.
16. Wyrok TK z dnia 12 maja 2008 r. SK 43/05 Legalis nr 97759.
17. Wyrok TK z dnia 19 września 2008 r., K 5/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 124.
18. Wyrok TK z dnia 19 stycznia 2010 r., SK 35/08, Legalis nr 186468.
19. Wyrok TK z dnia 6 lipca 2011 r., P 12/09, OTK-A 2011, nr 6, poz. 51.
20. Wyrok TK z dnia 13 grudnia 2011 r., K 33/08, OTK-A 2011, nr 10, poz. 116.
21. Wyrok TK z dnia 14 grudnia 2011 r., SK 42/09, Legalis nr 397036.
22. Wyrok TK z dnia 5 marca 2013 r., U 2/11, OTK-A 2013, nr 3, poz. 24.

Sąd Najwyższy

1. Orzeczenie SN z dnia 30 grudnia 1961 r., 2 CR 789/61, Legalis nr 109546.
2. Wyrok SN z dnia 26 lutego 1965 r., II CR 13/65, Legalis nr 109476.
3. Orzeczenie SN z dnia 13 kwietnia 1965 r., II CR 266/64, Legalis nr 1045576.
4. Wyrok SN z dnia 8 października 1965 r., I CR 265/65, Legalis nr 12450.
5. Uchwała SN z dnia 24 lutego 1967 r., III PZP 41/66, Legalis nr 12970.
6. Postanowienie SN z dnia 18 października 1967 r., II CZ 92/67, OSPiKA 1968, nr 10, poz. 208.
7. Wyrok SN z dnia 15 listopada 1967 r., III PZP 41/67, Legalis nr 13282;
8. Wyrok SN z dnia 12 lipca 1968 r., I CR 252/68, OSNCP 1970, nr 1, poz. 18.
9. Wyrok SN z dnia 19 września 1968 r., II CR 292/68, OSNCP 1969, nr 11, poz. 200.
10. Wyrok SN z dnia 4 listopada 1969 r., II CR 390/69, Legalis nr 14179.
11. Wyrok SN z dnia 30 kwietnia 1970 r., II CR 103/70, Legalis nr 14540.
12. Wyrok SN z dnia 29 lipca 1970 r., II CR 307/70, Lex nr 6767.
13. Wyrok SN z dnia 18 września 1970 r., II PR 257/70, Lex nr 12210.
14. Uchwała SN z dnia 28 maja 1971 r., III PZP 33/70, OSNCP 1971, nr 11, poz. 188.
15. Uchwała SN z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, Legalis nr 15473.
16. Wyrok SN z dnia 9 lipca 1971 r., II CR 220/71, Legalis nr 15545.
17. Uchwała SN z dnia 30 grudnia 1971 r., III CZP 87/71, Legalis nr 15925.
18. Wyrok SN z dnia 9 marca 1972 r., III CRN 566/71, Legalis nr 16109.
19. Wyrok SN z dnia 6 grudnia 1972 r., I PR 352/72, Legalis nr 16764.
20. Wyrok SN z dnia 9 marca 1973 r., I CR 55/73, Legalis nr 16996.
21. Uchwała SN z dnia 8 grudnia 1973 r., III CZP 37/73, Legalis nr 17569.
22. Wyrok SN z dnia 25 marca 1975 r., II CR 53/75, Legalis nr 18661.
23. Uchwała SN z dnia 7 czerwca 1975 r., III CZP 19/75, Lex nr 1863.
24. Wyrok SN z dnia 10 lipca 1975 r., I CR 356/75, OSPiKA 1976, nr 12, poz. 232.
25. Wyrok SN z dnia 15 grudnia 1975 r., I CR 887/75, Legalis nr 1916.
26. Wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, Legalis nr 19212.
27. Uchwała SN z dnia 12 czerwca 1976 r., III CZP 5/76, Lex nr 2042.
28. Wyrok SN z dnia 25 maja 1977 r., I CR 159/77, Legalis nr 20100.
29. Wyrok SN z dnia 2 czerwca 1977 r., I CR 184/77, Legalis nr 20113.
30. Wyrok SN z dnia 31 marca 1978 r., II CR 68/78, Lex nr 63487.

31. Uchwała SN z dnia 1 czerwca 1978 r., III PZP 6/78, Lex nr 12522.
32. Wyrok SN z dnia 4 stycznia 1979 r., III CRN 273/78, Legalis nr 21275.
33. Wyrok SN z dnia 11 października 1980 r., I CR 295/80, Lex nr 2625.
34. Wyrok SN z dnia 28 listopada 1980 r., IV CR 475/80, Legalis nr 22369.
35. Wyrok SN z dnia 19 stycznia 1982 r., IV CR 500/81, Legalis nr 22943.
36. Wyrok SN z dnia 27 sierpnia 1982 r., IV CR 255/82, Lex nr 8451.
37. Wyrok SN z dnia 25 października 1982 r., I CR 239/82, Legalis nr 23387.
38. Wyrok SN z dnia 26 listopada 1982 r., I CR 385/82, Legalis nr 23454.
39. Wyrok SN z dnia 11 października 1983 r., II CR 292/83, Lex nr 5199
40. Uchwała SN z dnia 27 października 1983 r., III CZP 35/83 Legalis nr 23940.
41. Wyrok SN z dnia 18 stycznia 1984 r., I CR 400/83, OSNC 1984, nr 11, poz. 195.
42. Wyrok SN z dnia 16 lipca 1984 r., I PR 64/84, Legalis nr 24296.
43. Postanowienie SN z dnia 20 lipca 1984 r., II CR 5/84, Lex nr 8606.
44. Wyrok SN z dnia 14 listopada 1986 r., II CR 295/86, OSNCP 1988, nr 2–3, poz. 40;
45. Wyrok SN z dnia 3 lipca 1987 r., I CR 135/87, Legalis nr 25897.
46. Wyrok SN z dnia 6 kwietnia 1988 r., I CR 54/88, Nowe Prawo, 1988, nr 10, str. 220.
47. Wyrok SN z dnia 25 października 1988 r., II CR 143/88, Legalis nr 26448.
48. Wyrok SN z dnia 25 kwietnia 1989 r., I CR 143/89, OSP 1990, nr 9, poz. 330.
49. Wyrok SN z dnia 19 października 1989 r., II CR 419/89, Lex nr 8996.
50. Wyrok SN z dnia 8 lutego 1990 r., II CR 1303/89, Lex nr 3653.
51. Wyrok SN z dnia 25 kwietnia 1990 r., I CR 147/90, Legalis nr 26953.
52. Wyrok SN z dnia 22 maja 1990 r., II CR 225/90, Legalis nr 26972.
53. Uchwała SN z dnia 14 grudnia 1990 r., III CZP 62/90, OSNCP 1991, nr 4, poz. 36.
54. Wyrok SN z dnia 14 grudnia 1990 r., I CR 529/90, Legalis nr 27174.
55. Uchwała SN z dnia 15 marca 1991 r., III CZP 13/91, Legalis nr 27277.
56. Postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91, Legalis nr 27282.
57. Wyrok SN z dnia 26 września 1991, II CR 753/90, Legalis nr 27449.
58. Uchwała SN z dnia 16 lipca 1993 r., I PZP 28/93, OSNC, 1994, nr 1, poz. 2.
59. Wyrok SN z dnia 15 czerwca 1994 r., I CRN 73/94, Legalis nr 222490.
60. Postanowienie SN z dnia 30 września 1994 r., III CZP 109/94, Legalis nr 28863.
61. Wyrok SN z dnia 22 listopada 1994 r., II CRN 127/94, Legalis nr 65112.
62. Postanowienie SN z dnia 28 marca 1995 r., I CRN 24/95, Legalis nr 29207.
63. Uchwała SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95, Legalis nr 29504.
64. Uchwała SN z dnia 26 stycznia 1996 r., III CZP 111/95, OSNC 1996, nr 5, poz. 63.
65. Wyrok SN z dnia 20 lutego 1996 r., I CRN 250/95, Lex nr 24928.
66. Wyrok SN z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 33/97, Legalis nr 30799.
67. Wyrok SN z dnia 25 marca 1997 r., III CKN 11/97, OSNC 1997, nr 9, poz. 126.
68. Wyrok SN z dnia 7 marca 1997 r., II CKN 70/96, Legalis nr 40751..
69. Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1997 r., II CKN 118/97, Legalis nr 31037.
70. Wyrok SN z dnia 23 września 1997 r., I PKN 287/97, Legalis nr 42692.

71. Wyrok SN z dnia 22 grudnia 1997 r., II CKN 546/97, Lex nr 33128.
72. Wyrok SN z dnia 3 lutego 1998 r., I CKN 459/97, Legalis nr 92593.
73. Wyrok SN z dnia 11 lutego 1998 r., III CKN 355/97, Legalis nr 32214.
74. Postanowienie SN z dnia 26 marca 1998 r., I CKN 227/97, Legalis nr 32280.
75. Wyrok SN z dnia 28 października 1998 r., II CKN 25/98, Legalis nr 43088.
76. Wyrok SN z dnia 26 listopada 1998 r., I CKN 904/97, Legalis nr 43793.
77. Wyrok SN z dnia 8 kwietnia 1999 r., II CKN 269/98, Lex nr 1212984.
78. Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 1999 r., II CKN 279/98, Legalis nr 357786.
79. Wyrok SN z dnia 11 maja 1999 r., I CKN 1148/97, OSNC 1999, nr. 12, poz. 205.
80. Wyrok SN z dnia 2 czerwca 1999 r., I CKN 58/98, Legalis nr 326731.
81. Wyrok SN z dnia 10 września 1999 r., III CKN 939/98, Legalis nr 45328.
82. Postanowienie SN z dnia 25 listopada 1999 r., II CKN 572/98, Legalis nr 357711.
83. Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2000 r., III CKN 553/98, Legalis nr 82816.
84. Wyrok SN z dnia 28 stycznia 2010 r., I CSK 217/09, Legalis nr 232725.
85. Postanowienie SN z dnia 14 marca 2000 r., II CKN 483/00, Legalis nr 76101.
86. Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 2000 r., III CKN 777/98, Lex nr 51361.
87. Wyrok SN z dnia 15 listopada 2000 r., III CKN 473/00, Lex nr 51881.
88. Wyrok SN z dnia 23 stycznia 2001 r., II CKN 394/00, Legalis nr 277377.
89. Wyrok SN z dnia 23 lutego 2001 r., II CKN 394/00, Legalis nr 277377.
90. Wyrok SN z dnia 26 września 2001 r., IV CKN 458/00, Lex nr 52711.
91. Wyrok SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 458/00, Legalis nr 76555.
92. Wyrok SN z dnia 11 października 2001 r., II CKN 559/99, Legalis nr 52671.
93. Wyrok SN z dnia 26 października 2001 r., V CKN 195/01, Legalis nr 52691.
94. Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2002 r., V CKN 1010/00, Legalis nr 55210.
95. Wyrok SN z dnia 17 kwietnia 2002 r., IV CKN 925/00, Legalis nr 56699.
96. Wyrok SN z dnia 9 maja 2002 r., II CSK 740/00, Lex nr 1147737.
97. Wyrok SN z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1076/00, Legalis nr 55858.
98. Uchwała SN z dnia 24 maja 2002 r., III CZP 25/02, Legalis nr 53529.
99. Wyrok SN z dnia 12 lipca 2002 r., V CKN 1114/00, Legalis nr 59803.
100. Wyrok SN z dnia 26 września 2002 r., III CKN 1037/00, Legalis; nr 58655.
101. Wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1032/00, Lex nr 78885.
102. Wyrok SN z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1063/00, Legalis nr 60553.
103. Wyrok SN z dnia 19 grudnia 2002 r., II CKN 167/01, Legalis nr 56934.
104. Wyrok SN z dnia 14 lutego 2003 r., IV CKN 1750/00, Legalis nr 58251.
105. Wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, Legalis nr 58520.
106. Wyrok SN z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 100/01, Legalis nr 58171.
107. Wyrok SN z dnia 27 marca 2003 r., V CKN 4/01, Legalis nr 276957.
108. Wyrok SN z dnia 9 maja 2003 r., V CK 344/02, Legalis nr 59865.
109. Wyrok SN z dnia 14 maja 2003 r., I CKN 463/01, Legalis nr 59868.
110. Wyrok SN z dnia 26 września 2003 r., IV CK 32/02, Lex nr 146462.

111. Wyrok SN z dnia 28 października 2003 r., I CK 222/02, Legalis nr 76865.
112. Wyrok SN z dnia 21 listopada 2003 r., V CK 16/03, Legalis nr 62304.
113. Wyrok SN z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 131/03, Lex nr 141820.
114. Wyrok SN z dnia 13 lutego 2004 r. IV CK 40/03, Legalis nr 66917.
115. Wyrok SN z dnia 11 marca 2004 r., V CK 337/03, Legalis nr 278112.
116. Wyrok SN z dnia 1 kwietnia 2004 r., II CK 115/03, Legalis nr 272460.
117. Wyrok SN z dnia 15 kwietnia 2004 r., IV CK 284/03, Legalis nr 73102.
118. Wyrok SN z dnia 20 maja 2004, II CK 330/03, Legalis nr 65950.
119. Wyrok SN z dnia 16 lipca 2004 r., I CK 83/04, Lex nr 116589.
120. Wyrok SN z dnia 4 lutego 2005 r., I CK 569/04, Lex nr 284141.
121. Wyrok SN z dnia 16 lutego 2005 r., IV CK 519/04, Legalis nr 69977.
122. Uchwała SN z dnia 18 lutego 2005 r., III CZP 53/04, Legalis nr 67310.
123. Uchwała SN z dnia 28 kwietnia 2005 r., III CZP 13/05, OSNC 2006, nr 3, poz. 46.
124. Postanowienie SN z dnia 5 maja 2005 r., IV CK 18/05, Legalis nr 94569.
125. Wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., III CK 622/04, Legalis nr 76125.
126. Wyrok SN z dnia 28 września 2005 r., I CK 256/05, Legalis nr 326606.
127. Wyrok SN z dnia 10 listopada 2005 r. V CK 314/05, Legalis nr 181192.
128. Wyrok SN z dnia 18 listopada 2005 r., IV CK 213/05, Legalis nr 94525.
129. Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2006 r., V CSK 26/05, Lex nr 1109502.
130. Wyrok SN z dnia 2 lutego 2006 r., II CK 395/05, Legalis nr 173845.
131. Uchwała SN z dnia 10 lutego 2006 r., III CZP 2/06, Legalis nr 72848.
132. Wyrok SN z dnia 17 marca 2006 r., I CSK 81/05, Legalis nr 82587.
133. Uchwała SN z dnia 7 kwietnia 2006 r., III CZP 22/06, OSNC 2007 nr 2, poz. 23.
134. Wyrok SN z dnia 11 kwietnia 2006 r., I CSK 159/05, Lex nr 371773.
135. Postanowienie SN z dnia 26 kwietnia 2006 r., II CZ 23/06, Legalis nr 181985.
136. Uchwała SN z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 23/06, Legalis nr 74975.
137. Wyrok SN z dnia 7 lipca 2006 r., I CSK 127/06, Legalis nr 77913.
138. Wyrok SN z dnia 21 września 2006 r., I CSK 118/06, Legalis nr 80087.
139. Wyrok SN z dnia 30 sierpnia 2006 r., II CSK 96/06, Legalis nr 177870.
140. Wyrok SN z dnia 26 października 2006 r., I CSK 169/06, Legalis nr 161060.
141. Wyrok SN z dnia 30 listopada 2006 r., I CSK 269/06, Legalis nr 161066.
142. Wyrok SN z dnia 12 grudnia 2006 r., II CSK 280/06, Legalis nr 165197.
143. Wyrok SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06, Legalis nr 147179.
144. Wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 286/06, Legalis nr 172014.
145. Wyrok SN z dnia 19 stycznia 2007 r., III CSK 358/06, Legalis nr 162808.
146. Wyrok SN z dnia 15 marca 2007 r. II CSK 528/06, Legalis nr 164762.
147. Wyrok SN z dnia 21 marca 2007 r., I CSK 292/06, Legalis nr 156746.
148. Wyrok SN z dnia 10 maja 2007 r., III CSK 73/07, Legalis nr 95821.
149. Uchwała SN z dnia 19 czerwca 2007 r., III CZP 54/07, Legalis nr 83245.
150. Wyrok SN z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 115/07, Lex nr 358817.

151. Wyrok SN z dnia 3 października 2007 r., II CSK 207/07, Legalis nr 165691.
152. Wyrok SN z dnia 11 października 2007 r., IV CSK 264/07, Legalis nr 107393.
153. Wyrok SN z dnia 12 października 2007 r., V CSK 249/07, Legalis nr 88043.
154. Wyrok SN z dnia 19 października 2007 r., II PK 76/07, Legalis nr 112157.
155. Wyrok SN z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 245/07, Lex 369691.
156. Wyrok SN z dnia 21 listopada 2007 r., II CSK 320/07, Legalis nr 165713.
157. Wyrok SN z dnia 19 grudnia 2007 r., V CSK 315/07, Legalis nr 108782.
158. Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 338/07, Legalis nr 92439.
159. Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2008 r., I CSK 319/07, Legalis nr 92440.
160. Wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r. I CSK 334/07, Legalis nr 150540.
161. Wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r., I CSK 345/07, Legalis nr 93288.
162. Wyrok SN z dnia 8 lutego 2008 r., I CSK 375/07, Lex nr 457847.
163. Wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 536/07, Lex nr 461725.
164. Wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 502/07, Legalis nr 156378.
165. Postanowienie SN z dnia 28 lutego 2008 r., III CSK 245/07, OSNC 2009, nr 5, poz. 73.
166. Wyrok SN z dnia 9 lipca 2008 r., V CSK 43/08, Legalis nr 340496.
167. Wyrok SN z dnia 17 lipca 2008 r., II CSK 111/08, Legalis nr 133166.
168. Uchwała SN z dnia 9 września 2008 r., III CZP 31/08, Legalis nr 107308.
169. Postanowienie SN z dnia 17 września 2008 r., III CSK 56/08, Legalis nr 539752.
170. Wyrok SN z dnia 24 września 2008 r., II CSK 126/08, Legalis nr 118211.
171. Wyrok SN z dnia 7 października 2008 r., III CSK 192/08, Legalis nr 118209.
172. Wyrok SN z 5 listopada 2008 r., I CSK 164/08, Legalis nr 553460.
173. Wyrok SN z dnia 25 listopada 2008 r., II CSK 343/08, Lex nr 811837.
174. Wyrok SN z dnia 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, Legalis nr 180176.
175. Wyrok SN z dnia 16 stycznia 2009 r., III CSK 244/08, Lex nr 523687.
176. Wyrok SN z dnia 16 stycznia 2009 r., V CSK 241/08, Lex nr 484688.
177. Wyrok SN z dnia 20 stycznia 2009 r., II CSK 423/08, Legalis nr 235147.
178. Wyrok SN z dnia 14 maja 2009 r., I CSK 440/08, Legalis nr 264438.
179. Uchwała SN z dnia 4 czerwca 2009 r., III CZP 30/09, Legalis nr 139320.
180. Wyrok SN z dnia 5 czerwca 2009 r., I CSK 465/08, Legalis nr 265752.
181. Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 58/09, Legalis nr 266520.
182. Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, Legalis nr 232742.
183. Wyrok SN z dnia 10 września 2009 r., V CSK 64/09, Legalis nr 285234.
184. Wyrok SN z dnia 7 października 2009 r., III CSK 39/09, Legalis nr 288250.
185. Postanowienie SN z dnia 29 października 2009 r., III CZP 79/09, Legalis nr 175078.
186. Wyrok SN z dnia 5 listopada 2009 r., I CSK 158/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 63.
187. Wyrok SN z dnia 9 grudnia 2009 r., IV CSK 290/09, Legalis nr 309976.
188. Wyrok SN z dnia 8 stycznia 2010 r., IV CSK 309/09, Lex nr 630175.
189. Wyrok SN z dnia 28 stycznia 2010 r., I CSK 217/09, Legalis nr 232725.
190. Wyrok SN z dnia 18 lutego 2010 r., II CSK 434/09, Legalis nr 350647.

191. Wyrok SN z dnia 21 kwietnia 2010 r., V CSK 352/09 Lex nr 584223.
192. Wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, Legalis nr 237024.
193. Wyrok SN z dnia 4 marca 2010 r., I CSK 291/09, Legalis nr 358133.
194. Wyrok SN z dnia 5 marca 2010 r., IV CSK 371/09, Legalis nr 358161.
195. Wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II CSK 640/09, OSNC-ZD 2011, nr A, poz. 4.
196. Wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2010 r., I CSK 649/09, Legalis nr 367088.
197. Wyrok SN z dnia 29 września 2010 r., V CSK 19/10, Legalis nr 367091.
198. Wyrok SN z dnia 15 października 2010 r., V CSK 90/10, Lex nr 1001338.
199. Uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Legalis nr 254081.
200. Postanowienie SN z dnia 27 października 2010 r., V CSK 114/10, Legalis; nr 400892.
201. Wyrok SN z dnia 17 listopada 2010 r., I CSK 664/09, Legalis nr 407497.
202. Uchwała SN z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 79/10, Legalis nr 260723.
203. Uchwała SN z dnia 30 listopada 2010 r., III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.
204. Wyrok SN z dnia 2 grudnia 2010 r., I CSK 11/10, Lex nr 737365.
205. Wyrok SN z dnia 3 grudnia 2010 r., I PK 120/10, Legalis nr 414602.
206. Wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 393/10, Legalis nr 422571.
207. Wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 431/10, Lex nr 784917.
208. Wyrok SN z dnia 24 marca 2011 r., I CSK 389/10, Legalis nr 354219.
209. Wyrok SN z dnia 24 maja 2011 r., II PK 299/10, Legalis nr 442088.
210. Uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10.
211. Wyrok SN z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 587/10, Legalis nr 443531.
212. Wyrok SN z dnia 28 września 2011 r., I CSK 33/11, Legalis nr 461891.
213. Wyrok SN z dnia 28 września 2011 r., I CSK 743/10, Legalis nr 400903.
214. Uchwała SN z dnia 18 października 2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960436.
215. Wyrok SN z dnia 7 grudnia 2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75.
216. Wyrok SN z dnia 14 grudnia 2011 r., I CSK 111/11, Legalis nr 453475.
217. Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 790/10, Legalis nr 443514.
218. Wyrok SN z dnia 22 lutego 2012 r., IV CSK 276/11, Legalis nr 464043.
219. Wyrok SN z dnia 8 marca 2012 r., V CSK 109/11, Legalis nr 490652.
220. Wyrok SN z dnia 29 marca 2012 r., I CSK 370/11, Legalis nr 506767.
221. Wyrok SN z dnia 14 czerwca 2012 r., I CSK 506/11, Legalis nr 537764.
222. Uchwała SN z dnia 28 listopada 2012 r., III CZP 75/12, Legalis nr 548611.
223. Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, Legalis nr 644688.
224. Postanowienie SN z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 684/12, Legalis nr 719205.
225. Wyrok SN z dnia 8 marca 2013 r., III CSK 189/12, Lex nr 1674888.
226. Wyrok SN z dnia 27 marca 2013 r., I CSK 518/12, Legalis nr 734459.
227. Wyrok SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, Legalis nr 734582.
228. Wyrok SN z dnia 18 kwietnia 2013 r., III CSK 232/12, Lex nr 1353199.
229. Uchwała SN z dnia 15 maja 2013 r., III CZP 91/12, Legalis nr 656114.
230. Wyrok SN z dnia 16 maja 2013 r., V CSK 285/12, Legalis nr 743914.

231. Wyrok SN z dnia 17 maja 2013 r., I CSK 540/12, Lex nr 1371720.
232. Wyrok SN z dnia 12 czerwca 2013 r., II CSK 632/12, Legalis nr 753894.
233. Wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2013 r. I PK 48/13, Legalis nr 830616.
234. Wyrok SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13, Lex nr 1388592.
235. Wyrok SN z dnia 11 grudnia 2013 r., IV CSK 188/13, Legalis nr 1066926.
236. Wyrok SN z dnia 10 stycznia 2014 r., I CSK 128/13, Lex nr 1526612.
237. Wyrok SN z dnia 22 stycznia 2014 r., III CSK 123/13, Legalis nr 746127.
238. Wyrok SN z dnia 4 kwietnia 2014 r., II CSK 407/13, OSNC 2015, nr 4, poz. 47.
239. Wyrok SN z dnia 10 kwietnia 2014 r., II PK 179/13, Legalis nr 998558.
240. Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2014 r., V CSK 320/13, Lex nr 1463645.
241. Wyrok SN z dnia 5 czerwca 2014 r., IV CSK 576/13, Legalis nr 1079905.
242. Wyrok SN z dnia 24 czerwca 2014 r., I CSK 532/13, Legalis nr 1079991
243. Postanowienie SN z dnia 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14, OSNC 2014, nr 12, poz. 124.
244. Wyrok SN z dnia 18 lipca 2014 r., IV CSK 716/13, Legalis nr 1079993.
245. Wyrok SN z dnia 6 sierpnia 2014 r., I CSK 559/13, Legalis nr 1079912.
246. Wyrok SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 439/13, Legalis nr 1073433.
247. Wyrok SN z dnia 13 listopada 2014 r., V CSK 29/14, Legalis nr 1180501.
248. Wyrok SN z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 16/14, Lex nr 1621771.
249. Wyrok SN z dnia 23 stycznia 2015 r., V CSK 189/14, Legalis 1186795.
250. Wyrok SN z dnia 11 lutego 2015 r., I CSK 868/14, Legalis nr 1231461.
251. Wyrok SN z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 307/14, Legalis nr 1409419.
252. Wyrok SN z dnia 19 marca 2015 r., IV CSK 362/14, Legalis nr 1213095.
253. Wyrok SN z dnia 21 maja 2015 r., IV CSK 557/14, Legalis nr 1263184.
254. Wyrok SN z dnia 21 maja 2015 r., IV CSK 539/14, Legalis nr 1310270.
255. Wyrok SN z dnia 19 czerwca 2015 r., IV CSK 470/14, Legalis nr 1515137.
256. Wyrok SN z dnia 24 czerwca 2015 r., II PK 207/14, Legalis nr 1331193.
257. Wyrok SN z dnia 26 czerwca 2015 r., I CSK 255/14, Lex nr 2093743.
258. Wyrok SN z dnia 20 maja 2015 r., I CSK 534/14, Legalis nr 1469351.
259. Wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 548/14, Legalis nr 1325756.
260. Wyrok SN z dnia 23 lipca 2015 r., I CSK 549/14, Legalis nr 1312287.
261. Wyrok SN z dnia 24 września 2015 r., V CSK 741/14, Legalis nr 1358761.
262. Postanowienie SN z dnia 2 grudnia 2015 r., IV CSK 99/15, Legalis nr 1381863.
263. Postanowienie SN z dnia 3 lutego 2016 r., V CSK 299/15, OSNC 2016, nr 12, poz. 146.
264. Wyrok SN z dnia 17 lutego 2016 r., III CSK 84/15, Lex nr 1992040.
265. Wyrok SN z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 30/15, Lex nr 2093744.
266. Wyrok SN z dnia 26 lutego 2016 r., IV CSK 257/15, Legalis nr 1460972.
267. Wyrok SN z dnia 11 marca 2016 r., I CSK 90/15, Legalis nr 1446211.
268. Wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2016 r., V CSK 479/15, Legalis nr 1472806.
269. Wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2016 r., V CSK 486/15, Legalis nr 1450601.
270. Wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, OSNAPiUS 2017, nr 5, poz. 60.

271. Wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2016 r., I CSK 419/15, Legalis nr 1507540.
272. Wyrok SN z dnia 30 września 2016 r., I CSK 598/15, Lex nr 2151458.
273. Wyrok SN z dnia 14 października 2016 r., I CSK 714/15, Legalis nr 1533098.
274. Wyrok SN z dnia 28 października 2016 r., I CSK 661/15, Legalis nr 1565002.
275. Wyrok SN z dnia 10 listopada 2016 r., IV CSK 42/16, Lex nr 2160749.
276. Wyrok SN z dnia 20 stycznia 2017 r., I CSK 99/16, Legalis nr 1564710.
277. Wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, Legalis nr 1640606.
278. Wyrok SN z dnia 22 lutego 2017 r., IV CSK 186/16, Lex nr 2304247.
279. Wyrok SN z dnia 23 lutego 2017 r., I CSK 124/16, Legalis nr 1580202.
280. Wyrok SN z dnia 23 marca 2017 r., V CSK 262/16, Legalis nr 1618113.
281. Wyrok SN z dnia 29 marca 2017 r., I CSK 450/16, Legalis nr 1715013.
282. Wyrok SN z dnia 24 maja 2017 r., I CSK 487/16, Legalis nr 1650911.
283. Wyrok SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 272/16, Legalis nr 1715231.
284. Wyrok SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 652/16, Lex nr 2333047.
285. Wyrok SN z dnia 30 czerwca 2017 r., I CSK 603/16, Legalis nr 1715222.
286. Wyrok SN z dnia 21 lipca 2017 r., I CSK 375/16, Legalis nr 1651437.
287. Wyrok SN z dnia 13 września 2017 r., IV CSK 603/16, Legalis nr 1695369.
288. Uchwała SN z dnia 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, Legalis nr 1682591.
289. Wyrok SN z dnia 16 listopada 2017 r., V CSK 81/17, Legalis nr 1715575.
290. Wyrok SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17, Lex nr 2443498.
291. Wyrok SN z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 131/17, Legalis nr 1715593.
292. Uchwała SN z dnia 11 stycznia 2018 r., III CZP 90/17, Legalis nr 1705509.
293. Postanowienie SN z dnia 31 stycznia 2018 r., V CSK 418/17, Legalis nr 1774420.
294. Wyrok SN z dnia 31 stycznia 2018 r., I CSK 292/17, Legalis nr 1717931.
295. Uchwała SN z dnia 27 marca 2018 r. - III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103.
296. Uchwała SN z dnia 27 marca 2018 r. III CZP 60/17, OSNC 2018, nr 9, poz. 83.
297. Uchwała SN z dnia 27 marca 2018 r. III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 104.
298. Wyrok SN z dnia 28 marca 2018 r., IV CSK 317/17, Legalis nr 1807220.
299. Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, Legalis nr 1799140.
300. Wyrok SN z dnia 27 września 2018 r., I CSK 581/17, Legalis nr 1829357.
301. Postanowienie SN z dnia 7 grudnia 2018 r., II CSK 305/18, Lex nr 2589215.
302. Wyrok SN z dnia 13 grudnia 2018 r., I CSK 690/17, Legalis nr 1855909.
303. Postanowienie SN z dnia 2 stycznia 2019 r., I CSK 324/18, Lex nr 2600804.
304. Wyrok SN z dnia 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18, Lex nr 2616188.
305. Wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2019 r., I CSK 169/18, Legalis nr 1896391.
306. Wyrok SN z dnia 8 maja 2019 r., I PK 35/18, Legalis nr 1967685.
307. Wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2019 r., IV CSK 370/18, Legalis nr 2551734.
308. Wyrok SN z dnia 18 września 2019 r., IV CSK 297/18, Legalis nr 2245003.
309. Wyrok SN z dnia 3 października 2019 r., I CSK 294/18, Legalis nr 2763573.
310. Uchwała SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, OSP 2020, nr 5, poz. 38.

311. Wyrok SN z dnia 28 listopada 2019 r., III CSK 284/17, Legalis nr 2278670.
312. Wyrok SN z dnia 4 grudnia 2019 r., I CSK 497/18, Legalis nr 2371162.
313. Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2019 r., V CSK 458/18, OSNC-ZD 2021, nr 3, poz. 27.
314. Wyrok SN z dnia 17 grudnia 2019 r., I NSNc 5/19, Lex nr 2717383.
315. Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2020 r., IV CSK 683/18, Legalis nr 2412918.
316. Wyrok SN z dnia 30 czerwca 2020 r., III CSK 343/17, OSN 2021, nr 2, poz. 13.
317. Wyrok SN z dnia 20 lipca 2020 r., V CSK 247/19, Lex nr 3049080.
318. Uchwała SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Lex nr 3039612.
319. Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2020 r., V CSK 557/19, Legalis nr 2490668.
320. Wyrok SN z dnia 22 września 2020 r., I CSK 632/18, Legalis nr 2481077.
321. Wyrok SN z dnia 23 października 2020 r., III CSK 134/18, Legalis nr 2496645.
322. Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2021 r., II CSKP 18/21, Legalis nr 2522862.
323. Wyrok SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CSKP 8/21, Legalis nr 253394.
324. Uchwała SN z dnia 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, Legalis nr 2580338.
325. Postanowienie SN z dnia 29 czerwca 2021 r., I CSK 10/21 Legalis nr 2734632.
326. Wyrok SN z dnia 29 września 2021 r., IV CSKP 83/21, Legalis nr 2664361.
327. Wyrok SN z 23 lutego 2022 r., II CSKP 232/22, OSNC 2023, nr 1, poz. 7.
328. Wyrok SN z dnia 6 września 2022 r., II CSKP 466/22, Legalis nr 2740767.
329. Wyrok SN z dnia 25 listopada 2022 r., II CSKP 246/22, OSNC 2023, nr 6, poz. 61.
330. Postanowienie SN z dnia 30 listopada 2022 r., I CSK 3650/22, Legalis nr 2933360.
331. Wyroku SN z dnia 31 stycznia 2023 r., II CSKP 793/22, Legalis nr 2914062.
332. Wyrok SN z dnia 26 kwietnia 2023 r., II CSKP 974/22, Legalis nr 2951110.
333. Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2023 r., I CSK 5529/22, Legalis nr 2952846.
334. Uchwała SN z dnia 3 października 2023 r., III CZP 22/23, Legalis nr 2990549.

Sądy powszechne

Apelacyjne

1. Wyrok SA w Łodzi z dnia 14 marca 1991 r., I ACr 23/91, OSP 1991, nr 11 poz. 281.
2. Wyrok SA w Lublinie z dnia 5 kwietnia 1991 r., I ACr 50/91, OSA 1991 nr 3 poz. 15.
3. Wyrok SA w Gdańsk z dnia 21 czerwca 1991 r., I ACr 127/91, OSA 1992, nr 1, poz. 8.
4. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 24 listopada 1993 r., I ACr 770/93, Legalis nr 33327.
5. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 6 czerwca 1994 r., I ACr 267/94, OSA 1994, nr 11-12.
6. Wyrok SA w Łodzi z dnia 31 lipca 1995 r., I ACr 308/95, Legalis nr 33767.
7. Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 grudnia 1995 r., I ACr 1013/95, Legalis nr 43359.
8. Wyrok SA z Lublinie z dnia 30 września 1998 r., I ACa 281/98, Legalis nr 220164.
9. Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 27 lipca 1999 r., I ACa 280/99, Legalis nr 46467.
10. Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 września 1999 r., I ACa 464/99, Legalis nr 877847.
11. Wyrok SA w Warszawie z dnia 2 grudnia 1999 r., III APa 53/99, Legalis nr 46801.
12. Wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2000 r., I ACa 1617/99, Lex nr 49243 .
13. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 29 grudnia 2000 r., I ACa 910/00, OSA 2002, z. 2, str. 11.

14. Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 kwietnia 2002 r., I ACa 1399/01, Legalis nr 56256.
15. Wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2002 r. I ACa 1182/01 Legalis nr 56036.
16. Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 czerwca 2003 r., I ACa 1162/02, Legalis nr 60750.
17. Wyrok SA w Katowicach z dnia 4 listopada 2004 r., I ACa 560/04, Legalis nr 69669.
18. Wyrok SA w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05, Legalis nr 78710.
19. Wyrok SA w Warszawie z dnia 23 maja 2006 r., VI ACa 1221/05, Lex nr 861430.
20. Wyrok SA w Katowicach z dnia 25 maja 2006 r., I ACa 156/06, Lex nr 196068.
21. Wyrok SA w Łodzi z dnia 26 maja 2006 r., I ACa 15/06, Legalis nr 877852.
22. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 12 września 2006 r., I ACa 307/06, Lex nr 298591.
23. Postanowienie SA w Warszawie z dnia 2 października 2006 r., I ACa 565/06, Legalis nr 85344.
24. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 11 stycznia 2007 r., I ACa 1033/06, Legalis nr 127856.
25. Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 lutego 2007 r., VI ACa 960/06, Legalis nr 148510.
26. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 26 lutego 2007 r., I ACa 1492/06, Legalis nr 87545.
27. Wyrok SA w Warszawie z dnia 5 maja 2008 r., I ACa 930/08 Lex nr 1641189.
28. Wyrok SA w Łodzi z dnia 5 marca 2009 r., I ACa 113/09, Lex nr 1506561.
29. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 23 kwietnia 2009 r., I ACa 122/09, Legalis nr 877854.
30. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 21 kwietnia 2010 r., I ACa 267/10, Legalis nr 237800.
31. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 30 czerwca 2010 r., I ACa 501/10, Legalis nr 270910.
32. Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 lipca 2010 r., VI ACa 1402/09, Lex nr 672827.
33. Wyrok SA w Warszawie z dnia 2 lutego 2011 r., I ACa 909/10, Legalis nr 360079.
34. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 2 września 2011 r., I ACa 830/11, Legalis nr 434354.
35. Wyrok SA w Warszawie z dnia 27 października 2011 r., VI ACa 461/11, Legalis nr 414234.
36. Wyrok SA w Warszawie z dnia 21 grudnia 2011 r., sygn. akt VI ACa 847/11, niepubl.
37. Wyrok SA w Katowicach z dnia 24 stycznia 2012 r, V ACa 591/11, Lex nr 1221165.
38. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 kwietnia 2012 r., VI ACa 885/11, Legalis nr 895086.
39. Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 16 kwietnia 2012 r., I ACz 602/12, Legalis nr 2147237.
40. Wyrok SA w Katowicach z dnia 23 kwietnia 2012 r., V ACa 126/12, Legalis nr 537405.
41. Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 czerwca 2012 r., V ACa 255/12, Legalis nr 657504.
42. Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 lipca 2012 r., I ACa 321/12, Legalis nr 730834.
43. Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 sierpnia 2012 r., I ACa 51/12, Legalis nr 730749.
44. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 26 września 2012 r., V ACa 652/12, Legalis nr 754467.
45. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 listopada 2012 r., V ACa 849/12, Legalis nr 1025281.
46. Wyrok SA w Krakowie z dnia 5 grudnia 2012 r., I ACa 1224/12, Legalis nr 1025557.
47. Wyrok SA w Warszawie z dnia 20 grudnia 2012 r., VI ACa 1199/11, Legalis nr 740426.
48. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 27 grudnia 2012 r. I ACa 781/12, Legalis nr 743183.
49. Wyrok SA w Krakowie z dnia 31 stycznia 2013 r., I ACa 1376/12, Lex nr 1344085.
50. Wyrok SA w Warszawie z dnia 20 lutego 2013 r., I ACa 766/12, Lex nr 1294857.
51. Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 20 lutego 2013 r., I ACz 286/13, Legalis nr 740289.
52. Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 maja 2013 r., I ACa 1407/12, Legalis nr 736249.
53. Wyrok SA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2013 r., VI ACa 607/13, Legalis nr 1049262.

54. Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 czerwca 2013 r., I ACa 307/13, Lex nr 1342250.
55. Wyrok SA w Łodzi z dnia 2 lipca 2013 r., I ACa 225/13, Legalis nr 736111.
56. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 14 marca 2013 r., I ACa 835/12, Legalis nr 738815.
57. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 102/13, Legalis nr 776212;
58. Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2013 r., I ACa 1002/12, Legalis nr 1048905.
59. Wyrok SA w Katowicach z dnia 6 września 2013 r., I ACa 322/13, Legalis nr 1229715.
60. Wyrok SA w Warszawie z dnia 6 września 2013 r., I ACa 456/13, Legalis nr 747161.
61. Postanowienie SA w Poznaniu z dnia 12 września 2013 r., I ACz 1170/13, Legalis nr 2108294.
62. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 września 2013 r., I ACa 653/13, Lex nr 1375830.
63. Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 października 2013 r., VI ACa 372/13, Legalis nr 776047.
64. Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 października 2013 r., I ACa 713/13, Lex nr 1400494.
65. Wyrok SA w Warszawie z dnia 12 listopada 2013 r., I ACa 906/13, Legalis nr 755638.
66. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 15 listopada 2013 r., I ACa 497/13, Legalis nr 745063.
67. Wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2013 r., VI ACa 674/13, Legalis nr 831513.
68. Wyrok SA w Katowicach z dnia 17 grudnia 2013 r., V ACa 356/13, Legalis nr 1033964.
69. Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 stycznia 2014 r, I ACa 841/13, Legalis nr 819571.
70. Wyrok SA w Katowicach z dnia 23 stycznia 2014 r., V ACa 649/13, Legalis nr 797344.
71. Wyrok SA w Łodzi z dnia 7 lutego 2014 r., I ACa 1019/13, Lex nr 1439181.
72. Wyrok SA w Katowicach z 25 lutego 2014 r., V ACa 690/13, Legalis nr 831368.
73. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 27 lutego 2014 r., I ACa 784/13, Legalis nr 992557.
74. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 13 marca 2014 r., I ACa 851/13, Lex nr 1459057.
75. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 25 marca 2014 r., I ACa 152/14, Lex nr 1953226.
76. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 3 kwietnia 2014 r., V ACa 105/14, Legalis nr 1062088.
77. Wyrok SA w Lublinie z dnia 9 kwietnia 2014 r., I ACa 812/13, Lex nr 1461130.
78. Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2014 r., VI ACa 1308/13, Legalis nr 1093009.
79. Wyrok SA w Warszawie z dnia 6 czerwca 2014 r., I ACa 1460/13, Legalis nr 1062417.
80. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2014 r., I ACa 243/14, Legalis nr 1062547.
81. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 10 lipca 2014 r., I ACa 444/14, Legalis nr 1061927.
82. Wyrok SA w Łodzi z dnia 14 sierpnia 2014 r., I ACa 231/14, Legalis nr 1049757.
83. Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 sierpnia 2014 r., VI ACa 1666/13, Legalis nr 1093025.
84. Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 października 2014 r. I ACa 946/14 Legalis nr 1179895.
85. Wyrok SA w Warszawie z dnia 20 października 2014 r., I ACa 456/14, Legalis nr 1163301.
86. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 listopada 2014 r., I ACa 667/14, Legalis nr 1179958.
87. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 13 listopada 2014 r., I ACa 479/14, Lex nr 1566940.
88. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 grudnia 2014 r., I ACa 982/14, Lex nr 1624042.
89. Wyrok SA w Warszawie z dnia 29 stycznia 2015 r., VI ACa 499/14, Legalis nr 1316289.
90. Wyrok SA w Krakowie z dnia 24 lutego 2015 r., I ACa 300/14, Legalis 1241937.
91. Wyrok SA w Krakowie z dnia 25 lutego 2015 r., I ACa 1714/14, Legalis nr 1249568.
92. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 27 lutego 2015 r., I ACa 842/14, Legalis nr 1242415.
93. Wyroku SA we Wrocławiu z dnia 7 kwietnia 2015 r., I ACa 137/15, Legalis nr 1398244.

94. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 6 maja 2015 r., I ACa 245/15, Legalis nr 1249764.
95. Wyrok SA w Krakowie z dnia 12 maja 2015 r., I ACa 204/15, Legalis nr 1315349.
96. Wyrok SA w Łodzi z dnia 11 czerwca 2015 r., I ACa 1820/14, Legalis nr 1326337.
97. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 czerwca 2015 r., VI ACa 1034/14, Legalis nr 1285277.
98. Wyrok SA w Krakowie z dnia 3 lipca 2015 r., I ACa 539/15, Legalis nr 1360833.
99. Wyrok SA w Krakowie z dnia 6 sierpnia 2015 r., I ACa 544/15, Legalis nr 1360834.
100. Wyrok SA w Łodzi z dnia 18 września 2015 r., I ACa 359/15, Legalis nr 1352425.
101. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 30 września 2015 r., I ACa 403/15, Legalis nr 1352336.
102. Wyrok SA w Krakowie z dnia 23 października 2015 r., I ACa 984/15, Legalis nr 1378432.
103. Wyrok SA w Krakowie z dnia 4 listopada 2015 r., I ACa 979/15, Lex nr 1957384.
104. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 6 listopada 2015 r., I ACa 585/15, Legalis nr 1378306.
105. Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 listopada 2015 r., VI ACa 1483/15, Lex nr 1966294.
106. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 20 listopada 2015 r., I ACa 636/15, Lex nr 1938374.
107. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 17 grudnia 2015 r., I ACa 604/15, Legalis nr 1446573.
108. Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 marca 2016 r., I ACa 971/15, Legalis nr 1461122.
109. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 8 kwietnia 2016 r., I ACa 1108/15, Legalis nr 1446840.
110. Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 maja 2016 r., VI ACa 573/15, Legalis nr 1472465.
111. Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 maja 2016 r., I ACa 1035/15, Legalis nr 1549639.
112. Wyrok SA w Krakowie z dnia 7 lipca 2016 r., I ACa 868/16, Lex nr 2112374.
113. Wyrok SA w Krakowie z dnia 19 sierpnia 2016 r., I ACa 416/16, Legalis nr 1532982.
114. Wyrok SA w Katowicach z dnia 8 listopada 2016 r., I ACa 596/16, Legalis nr 1558613.
115. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 listopada 2016 r., VI ACa 1644/16, Lex nr 2278166.
116. Wyrok SA w Warszawie z dnia 2 grudnia 2016 r., VI ACa 925/15, Lex nr 226831.
117. Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 grudnia 2016 r., VI ACa 1440/15, Legalis nr 1789077.
118. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 grudnia 2016 r., VI ACa 1431/15, Lex nr 2275469.
119. Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 stycznia 2017 r., V ACa 320/16, Lex nr 3128807.
120. Wyrok SA w Warszawie z dnia 12 stycznia 2017 r., VI ACa 1579/15, Lex nr 2249981.
121. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 stycznia 2017 r., I ACa 1567/16, Lex nr 2335235.
122. Wyrok SA w Katowicach z dnia 24 stycznia 2017 r., I ACa 809/16, Lex nr 2972920.
123. Wyrok SA w Warszawie z dnia 30 stycznia 2017 r., I ACa 2121/15, Legalis nr 1591876.
124. Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 3 lutego 2017 r., I ACa 1619/16, Lex nr 2516073.
125. Wyrok SA w Łodzi z dnia 17 lutego 2017 r., I ACa 1081/16, Legalis nr 2055340.
126. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 marca 2017 r., VI ACa 2000/16, Lex nr 2302197.
127. Wyrok SA w Katowicach z dnia 21 marca 2017 r., I ACa 1027/16, Legalis nr 2529187.
128. Wyrok SA w Katowicach z dnia 23 marca 2017 r., V ACa 435/16, Legalis nr 1599098.
129. Wyrok SA w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2017 r., VI ACa 71/17, Lex nr 2330653.
130. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 6 kwietnia 2017 r., I ACa 93/16, Legalis nr 1591715.
131. Wyrok SA w Warszawie z dnia 11 maja 2017 r., I ACa 442/16, Legalis nr 1692677.
132. Wyrok SA w Warszawie z dnia 2 czerwca 2017 r., VI ACa 1711/14, Legalis nr 1675950.
133. Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 6 czerwca 2017 r., I ACz 1168/17, Legalis nr 1657078.

134. Wyrok SA w Krakowie z dnia 22 czerwca 2017 r., I ACa 192/17, Lex nr 2529299.
135. Wyrok SA w Łodzi z dnia 20 lipca 2017 r., I ACa 1771/16, Lex nr 2365592.
136. Wyrok SA w Katowicach z dnia 6 października 2017 r., V ACa 930/16, Legalis nr 2496271.
137. Wyrok SA w Warszawie z dnia 11 stycznia 2018 r., VI ACa 1261/16, Legalis nr 1783046.
138. Wyrok SA w Warszawie z dnia 8 marca 2018 r., VII AGa 153/18, Legalis nr 1822147.
139. Wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., I ACa 204/17, Legalis nr 1808329.
140. Wyrok SA w Krakowie z dnia 22 lutego 2018 r., I ACa 971/17, Legalis nr 2878412.
141. Wyrok SA w Krakowie z dnia 23 lutego 2018 r., I ACa 888/17, Legalis nr 2878407.
142. Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 lutego 2018 r., VI ACa 1576/16, Legalis nr 1852320.
143. Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 kwietnia 2018 r., VI ACa 1789/16, Legalis nr 1834726.
144. Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2018 r., VI ACa 1901/16, Legalis nr 1813747.
145. Wyrok SA w Katowicach z dnia 5 czerwca 2018 r., I ACa 1222/17, Legalis nr 2524192.
146. Wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2018 r., I ACa 204/17, Legalis nr 1808329.
147. Wyrok SA w Łodzi z dnia 29 sierpnia 2018 r., I ACa 1390/17, Legalis nr 2221600.
148. Wyrok SA w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2018 r., I ACa 111/18, Legalis nr 2524193.
149. Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 16 października 2018 r., I ACa 485/17, Legalis nr 2257942.
150. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 8 listopada 2018 r., I ACa 505/18, Legalis nr 2180406.
151. Wyrok SA w Łodzi z dnia 13 listopada 2018 r., I ACa 88/18, Legalis nr 1880439.
152. Wyrok SA w Warszawie z dnia 14 listopada 2018 r., I ACa 1064/17, Legalis nr 1857756.
153. Wyrok SA w Łodzi z dnia 16 stycznia 2019 r., I ACa 458/18, Legalis nr 1887091.
154. Wyrok SA w Katowicach z dni 25 stycznia 2019 r., I ACa 517/18, Lex nr 3128121.
155. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 30 stycznia 2019 r., I ACa 647/18, Legalis nr 1886900.
156. Wyrok SA w Krakowie z dnia 14 lutego 2019 r., I ACa 933/18, Legalis nr 2249374.
157. Wyrok SA w Krakowie z dnia 20 lutego 2019 r., I ACa 612/18, Legalis nr 2586882.
158. Wyrok SA w Warszawie z dnia 22 lutego 2019 r., I ACa 1752/17, Legalis nr 2121934.
159. Wyrok SA w Warszawie z dnia 7 marca 2019 r., I ACa 1819/17, Lex nr 2668868.
160. Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 kwietnia 2019 r., I ACa 17/18, Legalis nr 2121579.
161. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2019 r., I ACa 98/18, Legalis nr 2121669.
162. Wyrok SA w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2019 r., V ACa 501/18, Legalis nr 2243508.
163. Wyrok SA w Warszawie z dnia 24 października 2019 r., V ACa 17/19, Legalis nr 2264541
164. Wyrok SA w Katowicach z dnia 28 listopada 2019 r., I ACa 424/19, Legalis nr 2524311.
165. Wyrok SA w Łodzi z dnia 13 grudnia 2019 r., I ACa 6/19, Legalis nr 2526152.
166. Wyrok SA w Warszawie z dnia 20 stycznia 2020 r., V ACa 569/19, Legalis nr 2285613.
167. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 7 lutego 2020 r., V ACa 602/19, Legalis nr 2365574.
168. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 4 marca 2020 r., I ACa 363/19, Legalis nr 2420690.
169. Wyrok SA w Lublinie z dnia 28 kwietnia 2020 r., I ACa 97/20, Legalis nr 2399024.
170. Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 września 2020 r., V ACa 29/20, Legalis nr 2488548.
171. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 9 listopada 2020 r., I ACa 281/20, Legalis nr 2553902.
172. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 13 stycznia 2021 r., I ACa 289/20, Lex nr 3154721.
173. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., V ACa 4/21, Legalis nr 2571087.

174. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 kwietnia 2021 r., I ACa 93/21, Lex nr 3189041.
175. Wyrok SA w Warszawie z dnia 7 maja 2021 r., I ACa 124/21, Legalis nr 2628554.
176. Wyrok SA w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2021 r., V ACa 98/21, Legalis nr 2887528.
177. Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 stycznia 2022 r., I ACa 354/21, Legalis nr 2658816.
178. Wyrok SA w Warszawie z dnia 16 lutego 2022 r., VI ACa 350/21, Legalis nr 2713680.
179. Wyrok SA w Lublinie z dnia 24 maja 2022 r., I ACa 511/21, Legalis nr 2713392.
180. Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 23 czerwca 2022 r., I AGa 51/22, Lex nr 3455119.
181. Wyrok SA w Warszawie z dnia 17 listopada 2022 r., I ACa 558/22, Legalis nr 2897991.
182. Wyrok SA w Katowicach z dnia 30 grudnia 2022 r., V AGa 292/21, Lex nr 3625029.
183. Wyrok SA w Krakowie z dnia 9 maja 2023 r., I ACa 1517/21, Legalis nr 3062451.
184. Wyrok SA w Krakowie z dnia 17 lipca 2023 r., I ACa 1313/21, Legalis nr 3061520.
185. Wyrok SA w Krakowie z dnia 18 września 2023 r., I ACa 1190/21, Legalis nr 3058751.
186. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 listopada 2023 r., I ACa 1075/22, Legalis nr 3126211.
187. Wyrok SA w Warszawie z dnia 26 stycznia 2024 r., I ACa 1174/22, Legalis nr 3149706.
188. Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., I ACa 1908/22, Legalis nr 3107755.
189. Wyrok SA w Lublinie z dnia 12 marca 2024 r., I ACa 1961/23, Legalis nr 3062545.
190. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 maja 2024 r., I ACa 1194/22, Legalis nr 3126156.

Sądy Okręgowe

1. Wyrok SO dla Warszawy - Pragi z dnia 24 lutego 2008 r., II C 477/08, niepubl.
2. Wyrok SO w Białymstoku z 15.1.2009 r., VII GC 116/08, Legalis nr 218278.
3. Wyrok SO we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2014 r., I C 624/12, Legalis nr 2166320.
4. Postanowienie SO w Szczecinie z dnia 11 czerwca 2014 r., VIII Ga 67/14, Legalis nr 2185217.
5. Wyrok SO w Białymstoku z dnia 30 stycznia 2014 r., II Ca 1196/13, Lex nr 1541192.
6. Wyrok SO we Wrocławiu z dnia 30 stycznia 2014 r. I C 411/13, Legalis nr 2168613.
7. Wyrok SO we Wrocławiu z dnia 23 września 2014 r., I C 1765/12, Legalis nr 2170530.
8. Wyrok SO w Poznaniu z dnia 31 października 2014 r. XII C 398/14, Legalis nr 2111968.
9. Postanowienie SO w Szczecinie z dnia 7 listopada 2014 r., VIII Ga 304/14, Lex nr 1896294.
10. Wyrok SO w Warszawie z dnia 12 października 2015 r., I C 1164/13, Legalis nr 2124203.
11. Wyroku SO we Wrocławiu z dnia 5 lutego 2016 r., I C 1414/14, Lex nr 2044972.
12. Wyrok SO w Gdańsku z dnia 29 czerwca 2016 r., XV C 893/12, Legalis nr 2010379.
13. Postanowienie SO w Łodzi z dnia 13 października 2016 r., XIII Ga 280/16, Legalis nr 2077958.
14. Wyrok SO w Krakowie z dnia 22 listopada 2016 r., II Ca 1883/16, Lex nr 2250681.
15. Postanowienie SO w Łodzi z dnia 23 stycznia 2017 r., XIII Ga 1288/16, Legalis nr 2079215.
16. Wyrok SO w Krakowie z dnia 7 września 2017 r., II Ca 1111/17, Lex nr 2460249.
17. Wyrok SO w Szczecinie z dnia 15 listopada 2017 r., VIII GC 187/16, Legalis nr 2188724.
18. Postanowienie SO w Łodzi z dnia 26 stycznia 2018 r., XIII Ga 1164/17, Lex nr 2484658.
19. Postanowienie SO w Warszawie z dnia 27 sierpnia 2020 r., I C 1925/20, Legalis nr 2470894.
20. Postanowienie SO w Warszawie z dnia 27 sierpnia 2020 r., I C 1923/20, Legalis nr 2479492.
21. Postanowienie SO w Warszawie z dnia 29 marca 2021 r., I C 1521/21, Legalis nr 2560034.

22. Wyrok SO w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2021 r., XXII GW 26/20, Legalis nr 2985595.
23. Wyrok SO w Warszawie z dnia 13 lipca 2022 r., XXII GW 70/23, Legalis nr 2984290.
24. Wyrok SO w Radomiu z dnia 13 grudnia 2022 r., I C 878/21, Legalis nr 3126241.
25. Wyrok SO w Radomiu z dnia 25 stycznia 2023 r., I C 9/22, Legalis nr 3126159.
26. Wyrok SO w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2023 r., XXV C 704/16, Legalis nr 3006837.
27. Wyrok SO w Warszawie z dnia 13 marca 2024 r., IV C 608/19, Legalis nr 3082421.

Sądy Rejonowe

1. Wyrok SR w Olkuszu z dnia 28 maja 2021 r., I C 105/20, Legalis nr 2610367.

Sądy administracyjne

Naczelny Sąd Administracyjny

1. Wyrok NSA z dnia 10 stycznia 2002 r., II SA 3390/01, Legalis nr 54602.
2. Wyrok NSA z dnia 5 kwietnia 2004 r., II GSK 377/05, Lex nr 202411.
3. Wyrok NSA z dnia 30 marca 2006 r., II GSK 9/06, Lex nr 20154343.
4. Wyrok NSA z dnia 30 marca 2006 r., II GSK 15/05, Legalis nr 83990.
5. Wyrok NSA z dnia 26 kwietnia 2006 r., II GSK 31/06, Legalis nr 75944.
6. Wyrok NSA z dnia 20 czerwca 2006 r., II FSK 839/05, Legalis nr 78114.
7. Wyrok NSA z dnia 20 września 2006 r., II GSK 120/06, Legalis nr 231355.
8. Wyrok NSA z dnia 15 stycznia 2008 r., II GSK 298/07, Legalis nr 113428.
9. Wyrok NSA z dnia 17 września 2008 r., II GSK 406/08, Legalis nr 543469.
10. Wyrok NSA z dnia 19 maja 2011 r., I OSK 1079/10, Lex nr 990136.
11. Wyrok NSA z dnia 27 listopada 2012 r., II GSK 1647/11, Legalis nr 814621.
12. Wyrok NSA z dnia 21 sierpnia 2013 r., I OSK 1666/12, Lex nr 1391700.
13. Wyrok NSA z dnia 25 lutego 2014 r., II GSK 1939/12, Legalis nr 909185.
14. Wyrok NSA z dnia 3 kwietnia 2014 r., II GSK 244/13, Lex nr 1485527.
15. Wyrok NSA dnia 18 kwietnia 2014 r., I OSK 2789/12, Lex nr 1480902.
16. Wyrok NSA z dnia 2 grudnia 2014 r., II GSK 1584/13, Legalis nr 1329489.
17. Wyrok NSA z dnia 17 lutego 2015 r., II GSK 86/14, Legalis nr 1218179.
18. Wyrok NSA z dnia 10 listopada 2015 r., I OSK 1173/14, Lex nr 1941816.
19. Wyrok NSA z dnia 10 listopada 2015 r., I OSK 1210/14, Lex nr 2002054.
20. Wyrok NSA z dnia 22 marca 2018 r., I OSK 454/16, Lex nr 2482989.
21. Wyrok NSA z dnia 28 listopada 2018 r. II GSK 4104/16, Legalis nr 1857298.
22. Wyrok NSA z dnia 11 grudnia 2018 r., I OSK 398/17, Lex nr 2614892.
23. Wyrok NSA z dnia 8 października 2019 r., II FSK 3272/17, Legalis nr 2234324.
24. Wyrok NSA z dnia 14 stycznia 2022 r., III OSK 727/21, Lex nr 3292311.
25. Wyrok NSA z dnia 18 stycznia 2022 r., III OSK 4837/21, Lex nr 3428276.
26. Wyrok NSA z dnia 14 marca 2023 r., III OSK 6974/21, Lex. nr 3514576.

Wojewódzkie Sądy Administracyjne

1. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 marca 2004 r., II SA 2574/02 Legalis nr 1113250.
2. Wyrok WSA w Krakowie z dnia 19 maja 2008 r., III SA/Kr 49/08, Legalis nr 1142032.
3. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 23 października 2008 r., VI SA/Wa 784/08, Legalis nr 286394.
4. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 27 listopada 2008 r., VI SA/Wa 1388/07, Legalis nr 267102.
5. Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 10 marca 2010 r., III SA/Gd 18/10, Legalis nr 222902.
6. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 września 2012 r., VI SA/Wa 820/12, Legalis nr 843100.
7. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 18 lipca 2014 r., II SA/Wa 569/14, Lex nr 1511185.
8. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 września 2014 r., VI SA/Wa 580/14, Legalis nr 1156159.
9. Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 31 stycznia 2017 r., I SA/Wr 1167/16, Legalis nr 1575588.
10. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 21 lutego 2017 r., VI SA/Wa 2181/16, Lex nr 2776599.
11. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 12 kwietnia 2018 r., VI SA/Wa 100/18, Legalis nr 2345359.
12. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2019 r., VI SA/Wa 2279/18, Lex nr 2716034.
13. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 18 grudnia 2020 r., II SA/Wa 989/20, Lex nr 3115095.
14. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 7 maja 2021 r., II SA/Wa 1869/20, Lex nr 3265634.
15. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 11 czerwca 2021 r., II SA/Wa 456/21, Lex nr 3312460.

.

Sądy międzynarodowe

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

1. Wyrok TSUE z dnia 7 marca 1995 r., C-68/93, Zb. Orz. 1995, I-415.
2. Wyrok TSUE z dnia 25 października 2010 r., C-509/09 oraz C-161/10, Zb. Orz. 2011, I-10269.
3. Wyrok TSUE z dnia 23 marca 2010 r. w sprawach połączonych C-236/08 do C-238/08, EU:C:2010:159.
4. Wyrok TSUE z dnia 12 lipca 2011 r., C-324/09, EU:C:2011:474.
5. Wyrok TSUE z dnia 3 października 2013 r., C-170/12, Lex nr 1371960.
6. Wyrok TSUE z dnia 13 maja 2014 r., C-131/12, ZOTSiS 2014, nr 5, poz. I-317.
7. Wyrok TSUE z dnia 24 września 2019 r., C-136/17, Lex nr 2720948.
8. Wyrok TSUE z dnia 22 czerwca 2021 r., C-682/18 i C-863/18, EU:C:2021:503.

Europejski Trybunał Praw Człowieka

1. Wyrok ETPCz z dnia 27 października 1975 r., skarga nr 4464/70, HUDOC.
2. Wyrok ETPCz z dnia 7 grudnia 1976 r., skarga nr 5493/72, HUDOC.
3. Wyrok ETPCz z dnia 24 maja 1988 r., skarga nr 10737/84, HUDOC.
4. Wyrok ETPCz z dnia 28 marca 1990 r., skarga nr 10890/84, HUDOC
5. Wyrok ETPCz z dnia 22 maja 1990 r., skarga nr 12726/87, HUDOC.
6. Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 1992 r., skarga nr 13710/88 HUDOC.
7. Wyrok ETPCz z dnia 20 września 1994 r., skarga nr 13470/87, HUDOC.
8. Wyrok ETPCz z dnia 23 czerwca 1994 r., skarga nr 15088/89, HUDOC.
9. Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1994 r., skarga nr 15890/89, HUDOC.

10. Wyrok ETPCz z dnia 20 listopada 1995 r., skarga nr 17849/91, HUDOC.
11. Wyrok ETPCz z dnia 24 lutego 1997 r., skarga nr 19983/92, HUDOC.
12. Wyrok ETPCz z dnia 1 lipca 1997 r., skarga nr 20834/92, HUDOC.
13. Wyrok ETPCz z dnia 19 lutego 1998 r., skarga nr 24839/94, HUDOC.
14. Wyrok ETPCz z dnia 21 stycznia 1999 r., skarga nr 25716/94, HUDOC.
15. Wyrok ETPCz z dnia 25 listopada 1999 r., skarga nr 23118/93, HUDOC.
16. Wyrok ETPCz z dnia 8 grudnia 1999 r., skarga nr 23885/94, HUDOC.
17. Decyzja ETPCz z dnia 18 stycznia 2000 r., skarga nr 38383/97, HUDOC.
18. Wyrok ETPCz z dnia 6 kwietnia 2000 r., skarga nr 35382/97, HUDOC.
19. Postanowienie ETPCz z dnia 1 lutego 2001 r., skarga nr 55346/00, HUDOC.
20. Wyrok ETPCz z dnia 17 lipca 2001 r., skarga nr 39288/98, HUDOC.
21. Wyrok ETPCz z dnia 16 kwietnia 2002 r., skarga nr 37971/97, HUDOC.
22. Wyrok ETPCz z dnia 19 czerwca 2003 r., skarga nr 49017/99, HUDOC.
23. Wyrok ETPCz z dnia 8 października 2003 r., skarga nr 11751/03, HUDOC.
24. Wyrok ETPCz z dnia 30 lutego 2004 r., skarga nr 53984/00, HUDOC.
25. Wyrok ETPCz z dnia 30 marca 2004 r., skarga nr 53984/00, HUDOC.
26. Wyrok ETPCz z dnia 15 lutego 2005 r., skarga nr 68416/01, HUDOC.
27. Wyrok ETPCz z dnia 28 kwietnia 2005 r., skarga nr 41604/98, HUDOC.
28. Wyrok ETPCz z dnia 27 września 2005 r., skarga nr 50882/99, HUDOC.
29. Wyrok ETPCz z dnia 24 kwietnia 2007 r., skarga nr 7333/06, HUDOC.
30. Wyrok ETPCz z dnia 3 maja 2007 r., skarga nr 1543/06, HUDOC.
31. Decyzja ETPCz z dnia 20 stycznia 2009 r., skarga nr 14902/04, HUDOC.
32. Wyrok ETPCz z dnia 10 marca 2009 r., skarga nr 3002/03, HUDOC.
33. Wyrok ETPCz z dnia 30 marca 2010 r., skarga Nr 20928/05, HUDOC.
34. Wyrok ETPCz z dnia 7 lutego 2012 r., skarga nr 40660/08, HUDOC.
35. Wyrok ETPCz z dnia 18 kwietnia 2013 r., skarga nr 26419/10, HUDOC.
36. Wyrok ETPCz z dnia 16 lipca 2013 r., skarga nr 33846/07, HUDOC.
37. Wyrok ETPCz z dnia 4 kwietnia 2017 r., skarga nr 50123/06, HUDOC.
38. Wyrok ETPCz z dnia 25 listopada 2021 r., skarga nr 77419/16, HUDOC.
39. Wyrok ETPCz z dnia 11 stycznia 2022 r., skarga nr 78873/13, HUDOC.
40. Wyrok ETPCz z dnia 15 marca 2022 r., skarga nr 2840/10, HUDOC.
41. Decyzja ETPCz z dnia 16 kwietnia 2022 r., skarga nr 15355/14, HUDOC.

Inne

1. Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 17 grudnia 1978 r., skarga nr 3798/68, HUDOC.
2. Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 12 października 1992 r., skarga nr 14369/88, HUDOC.
3. Decyzja PUODO z dnia 21 marca 2019 r., ZSPR.440.195.2019, Lex nr 3285106.
4. Decyzja PUODO z dnia 1 lipca 2021 r., DKE.523.29.2021, Lex nr 3285355.